

ҚР ҒЖБМ
ҒЖБССҚК
ҰСЫНАДЫ

ISSN (PRINT) 2959-5754
ISSN (ONLINE) 2959-5762

АБАЙ АТЫНДАҒЫ
ҚАЗҰПУ ХАБАРШЫСЫ

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР

СЕРИЯСЫ

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ
НАУКИ

ВЕСТНИК КАЗНПУ ИМЕНИ АБАЯ

PEDAGOGICAL
SCIENCES

BULLETIN OF ABAI KAZNPU

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh National Pedagogical University

ХАБАРШЫ

«Педагогика ғылымдары» сериясы
Серия «Педагогические науки»
Series «Pedagogical sciences»
№2(82)

Алматы, 2024

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Педагогика ғылымдары»
сериясы,
№2(82), 2024 ж.

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2001 ж. бастап шығады

Бас редактор
п.ғ.д., профессор –
Қ.Қ. Жампенсова

Ғылыми редактор –
п.ғ.к., профессор
Ш.Ж. Колумбаева

Жауапты хатшы – п.ғ.к, доцент
Б.А. Киясова

Техникалық хатшы –
А.С. Косшыгулова

Редакция алқасы:

Н.Н. Хан – п.ғ.д., профессор
Абай атындағы ҚазҰПУ

С.А. Ұзақбаева – п.ғ.д., профессор
Абылайхан атындағы ҚазХҚӘТУ

А.Е. Жумабаева – п.ғ.д., профессор
Абай атындағы ҚазҰПУ

З.А. Мовкебаева – п.ғ.д., профессор
Абай атындағы ҚазҰПУ

Г.С. Саудабаева – п.ғ.д.,
қауымд. профессор

Абай атындағы ҚазҰПУ

А.Е. Берикханова – п.ғ.к., профессор
Абай атындағы ҚазҰПУ

Б.Е. Букабаева – ф.ғ.к., доцент
Қ.Сәтбаев атындағы ҚазҰТУ

Ю.Б. Дроботенко – п.ғ.д., доцент
Ресей, Омск

В.П. Тарантей – п.ғ.д., профессор
Беларусь, Гродно

И.Колева – доктор, профессор,
«Әулие Климент Охридски» София
университет, Болгария София

Турхан Четин – Phd докторы,
доцент Гази университет, Түркия,
Анкара

© Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті, 2024

Қазақстан Республикасының
мәдениет және ақпарат
министрлігінде
2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген
№10104-Ж

Басуға 21.06.2024 қол қойылды.

Көлемі 50,75 е.б.т.

Пішімі 60x84 1/8. Тапсырыс 302 .

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті «Ұлағат»
баспасының баспаханасында басылды

М А З М Ұ Н Ы С О Д Е Р Ж А Н И Е C O N T E N T

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНЫҢ ТАРИХЫ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ МЕН ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕНІҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКИ, ОБРАЗОВАНИЯ И НАЦИОНАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ

- Колумбаева Ш.Ж., Нарбекова Б.М., Танатова А.Д. Мониторинг виртуальных романтических отношений и девиаций поведения у студентов вузов Казахстана в «On-line community»
Balagazova S., Bolatkhan N., Kosherbayev Zh. Methodological guidelines in the study of music education pedagogy..... 5
- Кульгильдинова Т. А., Сурова Д.С., Сарсембаева А.А. Неформальное образование в контексте современных трендов..... 26
- Утегенова М.С., Шолпанқұлова Г.К., Муталиева А.Ш. Әлеуметтік педагогтың кәсіби табыстылығы психологиялық-педагогикалық феномен ретінде..... 36
- Базарбекова Р.Ж., Нуржанова С.А., Оспанкулов Е.Е. Таңдау пәндері арқылы білім алушылардың базалық ұлттық құндылықтарын қалыптастыру..... 48
- Shauyenova M., Aitraeva A., Abilbakiyeva G., Saudabayeva G.S.** Analysis of Keykavus «Qabus-name» from a pedagogical perspective..... 61
- Жанысбекова Ш., Даулетбекова Ж. Наоко Тагучидің прагматикалық тәсілін Қазақстандық педагогикаға интеграциялау: сыни талдау және практикалық қолдану..... 72
- Омаров Б., Куанышбаев Б., Исаев А. Жоғары оқу орны білімгерлерінің салауатты өмір салтын ұстану жағдайы мен өмір сүру сапасын анықтау..... 78
- Sugurzhanova G.A., Mambetakunov E.M., Nurtayeva G.K.** Implementation of interdisciplinary connections of physics, mathematics, computer science in a pedagogical university and school..... 87

ЖОҒАРЫ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНАН КЕЙІНГІ БІЛІМ: МӘСЕЛЕЛЕР, ЖАҢАШЫЛДЫҚ, ДАМУ БОЛАШАҒЫ

ВУЗОВСКОЕ И ПОСЛЕВУЗОВСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ПРОБЛЕМЫ, ИННОВАЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

- Щербакова Е.П. Организация дуального обучения посредством использования современных дидактических инструментов..... 107
- Duketayev B., Myrzabosynov Ye., Zhakiyanova Zh., Kassenov Kh., Bekbossynov D.** Developing positive value-based health behavior of young students..... 119

<p>Казахский национальный педагогический университет имени Абая</p> <p>ВЕСТНИК</p> <p>Серия «Педагогические науки», №2(82), 2024 г.</p> <p>Периодичность – 4 номера в год. Выходит с 2001 года.</p> <p>Главный редактор: <i>д.п.н., проф. Жамписова К.К.</i></p> <p>Научный редактор: <i>к.п.н., профессор Колумбаева Ш.Ж.</i></p> <p>Ответственный секретарь: <i>к.п.н., доцент Киясова Б.А.</i></p> <p>Технический секретарь: Косшыгулова А.С.</p> <p>Редакционная коллегия: Хан Н.Н. – <i>д.п.н., профессор</i> <i>КазНПУ имени Абая</i> Узақбаева С.А. – <i>д.п.н., профессор</i> <i>КазУМОиМЯ имени Абылай хана</i> Жумабаева А.Е. – <i>д.п.н., профессор</i> <i>КазНПУ имени Абая</i> Мовкебаева З.А. – <i>д.п.н., профессор</i> <i>КазНПУ имени Абая</i> Саудабаева Г.С. – <i>д.п.н., асс.профессор</i> <i>КазНПУ имени Абая</i> Берикханова А.Е. – <i>к.п.н., профессор</i> <i>КазНПУ имени Абая</i> Букабаева Б.Е. – <i>к.ф.н., доцент</i> <i>КазНТУ имени К. Сатпаева</i> Дроботенко Ю.Б. – <i>д.п.н., доцент</i> <i>(Россия, Омск)</i> Тарантей В.П. – <i>д.п.н., профессор</i> <i>(Беларусь, Гродно)</i> Колева И. – <i>доктор, профессор</i> <i>(Болгария, София)</i> Турхан Четин – <i>PhD доктор, доцент</i> <i>(Анкара, Турция)</i></p> <p>© Казахский национальный педагогический университет имени Абая, 2024</p> <p>Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 8 мая 2009 г. №10104-Ж</p> <p>Подписано в печать 21.06.2024. Формат 60x84 1/8. Объем 50.75 уч.-изд.л. Заказ 302.</p> <p>050010, г. Алматы, пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая</p> <p>Издательство «Ұлағат» Казахского национального педагогического университета им. Абая</p>	<p>Бейкитова А.Н., Каймұлдинова К.Д., Боранкулова Д.М. Болашақ география пәні мұғалімдерінің кәсіби-пәндік құзыреттілігін қалыптастыру..... 131</p> <p>Abdildauly A , Mukasheva D., Bakhtaulova A., Daurenbekova Sh., Tleubay S. Formation of research competencies of future biology teachers through field training practice..... 144</p> <p>Құдайбергенова К., Игенбаева Р.Т., Нұрғали С. Сыр сүлейлері шығармаларын жоғары оқу орындарында оқытуда белсенді және интербелсенді оқыту әдістерін қолдану..... 156</p> <p>Gaipov D., Kozhakhmet S., Kassymova G., Tulepova S. English medium instruction in the context of internationalisation of universities in Kazakhstan: a systematic review of literature..... 167</p> <p>Akhmetova M., Orynbayeva U., Kassymbekova M., Zhylytyrova Zh. Features of the formation foreign language professional competence of master's students of a language university..... 176</p> <p>Усенова Г. С., Майгельдиева Ш.М., Сапарқызы Ж., Диуанова Р.К. Білім беруді цифрландыру жағдайында болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлау 193</p> <p>Карашева Ж.Б., Дарибаева М.Д , Кожгельдиева С.С. Болашақ мамандарды бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдыларын цифрлық технологиялар негізінде қалыптастыруға даярлау..... 204</p> <p>Жунисбаева А.С., Бегалиева С.Б., Федорченко Л.А. Критерии, показатели и уровни сформированности цифровой компетенции учителя..... 219</p> <p>Мендекенова А.Д., Джусубалиева Д.М. Сандық технологияларды қолдану арқылы ЖОО-ның білім беру үдерісінде кәсіби-негізделетін құзыреттілікті қалыптастыру..... 227</p> <p>Sadykova A., Alzhanova A., Duisengaliev A., Atabekova B. The essence of training future social educators in social partnership..... 235</p> <p>Yussupova G., Karataeyva T., Mustafina R. Using project activities to pre pare future teachers for Self-education..... 248</p> <p style="text-align: center;">ОРТА ЖӘНЕ ОРТА БІЛІМНЕН КЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ: ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ</p> <p style="text-align: center;">СРЕДНЕЕ И ПОСЛЕСРЕДНЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ</p> <p>Төлегенұлы Н., Киясова Б.А., Умаров А.Х. Стандарттар негізінде орта білім беру жүйесіндегі инновациялық басқару тәжірибесі.. 255</p> <p>Baidaliyev D., Демченко Л.В. Actual problems of teaching the "global competence" course at school..... 270</p> <p>Akhmetov A., Kosherbayeva A., Cevikbas S. Psychological and pedagogical aspects of learner knowledge management..... 280</p> <p>Esra Benli Özdemir, Turhan Çetin Examining the effects of web 2.0-supported applications on 8th grade middle school students' perception and opinions on global warming: an example of climate and air movements subject..... 288</p> <p>Қуспанова А.К., Абдиманапов Б.Ш., Абулғазиев А.У. Қазақстандық және Түркия мектеп географиясы оқулықтары мазмұнындағы креативті ойлауды қалыптастырудың салыстырмалы талдауы..... 295</p> <p>Sadykov T., Kokibasova G. , Konyukhova M., Unerbaeva Z. Features of the development of programmed chemistry lessons for students of the 9th grade of secondary school..... 307</p>
--	---

Abai Kazakh National Pedagogical University
BULLETIN
Of Pedagogical sciences
№2(82), 2024 y.
Periodicity: Four issues per year
Since 2001
EDITOR-IN-CHIEF:
Doctor of pedagogical sciences, professor –
K.K. Zhampeisova
Scientific editor:
Candidate of pedagogical sciences, professor –
Sh.Zh. Kolumbayeva
Deputy editor-in-chief
Candidate of pedagogical sciences
Kiyassova B.A.
Technical Secretary: Koshygulova A.S.
Editorial team:
Doctor of pedagogical sciences, professor –
Han N.N. Abai Kazakh National Pedagogical University,
Doctor of pedagogical sciences, professor –
Uzakbayeva S.A.
Kazakh Ablai khan University of International, Relations and World Languages,
Doctor of pedagogical sciences, professor –
Zumabayeva A.
Abai Kazakh National Pedagogical University,
Doctor of pedagogical sciences, professor –
Movkebayeva Z.
Abai Kazakh National Pedagogical University,
Doctor of pedagogical sciences, Associate professor –
Saudabayeva G.S.
Abai Kazakh National Pedagogical University,
Candidate of pedagogical sciences, professor –
Berikhanova A.E.
Abai Kazakh National Pedagogical University,
Candidate of philological sciences, docent –
Bukabayeva B.E. K.I. Satbayev KazNRTU,
Doctor of pedagogical sciences, professor –
Drobotenko Y.B. Russia,
Candidat psychology, of pedagogical sciences –
Колева И. Bulgaria,
Doctor of pedagogical sciences, professor
Tarantey V.P. Belarus,
Doctor, professor –
Doctor PhD – Turhan Çetin Turkey
© Kazakh national pedagogical university after Abai, 2024
The journal is registered by the Ministry of Culture and Information RK 8 May 2009. N10107 – Ж
Signed to print 21.06.2024.
Format 60x84 1/8.
Volume 50.75 – ubl.literature.
Edition 300 num.
Order 302.
050010, Almaty, Dostyk ave., 13.
KazNPU after Abai
Publishing house «Ulagat»
Abai Kazakh National Pedagogical University

Ткач G., Li O., Kerymbayev N., Garvanov I. Augmented reality as a way to present educational content in the mobile apps.....	321
Нурбек Р., Байдильдинов Т.Ж., Сахипов А.А. Цифрлық оқыту мен инклюзивті білім беруді дамытуда заманауи электронды технологиялардың қолжетімділігі мен қиындықтары (мектептер мысалында).....	331
Бексултан Б.Б., Жаксимаева Ж.М. Цифрлық технологиялардың жалпы білім беретін мектептерде қолданудың аспектілері.....	342
Alimanova A., Tuxanbayev A., Adilshinova Z., Mustoyapova A. Pedagogical strategies and methods for fostering creativity through design.....	353
МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ, БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ, АРНАЙЫ ЖӘНЕ ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	
ПРОБЛЕМЫ ДОШКОЛЬНОГО И НАЧАЛЬНОГО, СПЕЦИАЛЬНОГО И ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	
Манкеш А.Е., Ауезова А.А., Аманжолова Ә.Н., Шахизад М.Б. Мектеп жасына дейінгі балаларға Stem технологиясы негізіндегі білім берудің тиімділігі.....	361
Байназарова Т.Б., Сүлейхан С.М., Тайтелиева Л.Р., Серікова О.С. К вопросу формирования компьютерной грамотности дошкольника в дополнительном образовании.....	372
Karsybayeva R., Izmagambetova R., Aitzhanova E Development of cognitive activity of primary school students through tasks.....	381
Біздің авторлар	393
Наши авторы	
Our autors	

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршы журналының «Педагогика ғылымдары» сериясы Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынатын ғылыми басылымдар тізбесіне енгізілді (2021 жылғы 28 қаңтардағы №52 бұйрығына 1-қосымша №568 бұйрығы).

Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки» внесен в список для публикации основных результатов научных деятельности по педагогическим наукам изданий рекомендуемых Комитетом по обеспечению качества в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (дополнение к приказу №52 от 28 января 2021 г. №568)

**ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНЫҢ ТАРИХЫ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ
БІЛІМ БЕРУ МЕН ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕНІҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКИ,
ОБРАЗОВАНИЯ И НАЦИОНАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ**

МРНТИ 14.35.19

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.001>

Колумбаева Ш.Ж.,^{1} Нарбекова Б.М.,¹ Танатова А.Д.¹*

¹*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г.Алматы, Казахстан*

**МОНИТОРИНГ ВИРТУАЛЬНЫХ РОМАНТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ И
ДЕВИАЦИЙ ПОВЕДЕНИЯ У СТУДЕНТОВ ВУЗОВ КАЗАХСТАНА В
«ON-LINE COMMUNITY»**

Аннотация

В статье представлен анализ, изученного теоретического материала по актуальным проблемам выявления роли интернета и сетевых сообществ, влияющих на социокультурную жизнь общества, возможности использования интернет-платформ. Представлены данные роста интернет-пользователей и сетевых сообществ в Казахстане в сравнении с глобальной мировой статистикой. В данной статье авторами представлена попытка обоснования влияния цифровой среды на трансформацию взаимоотношений среди основных пользователей Интернета – студентов высших учебных заведений. Авторами анализируются релевантные исследования зарубежных ученых, изучавших межличностные отношения и виртуальное общение в «on-line community». В статье представлены результаты проведенного исследования, позволяющего выявить виртуальные романтические отношения и девиации поведения у студентов вузов Казахстана в «on-line community». Авторы изучили полученные ответы респондентов по отношению к виртуальной поддержке («фоллоvingу»), виртуальной любви, виртуальной дружбе («френдингу») и троллингу. Представлен SWOT-анализ по результатам исследовательского опроса. Дальнейшие перспективы исследования авторы видят в изучении вопросов формирования сетевой коммуникативной культуры и цифрового этикета преподавателей и студентов в «on-line community».

Ключевые слова: виртуальные романтические отношения, виртуальные девиации поведения студентов, «on-line community», цифровая культура, цифровая этика.

Ш.Ж. Колумбаева,^{1} Б.М. Нарбекова,¹ А.Д. Танатова¹
¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан*

**«ON-LINE COMMUNITY»-ДЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫ
СТУДЕНТТЕРІНІҢ ВИРТУАЛДЫ РОМАНТИКАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРЫ
МЕН МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ АУЫТҚУЛАРЫНЫҢ МОНИТОРИНГІ**

Аңдатпа

Мақалада қоғамның әлеуметтік-мәдени өміріне әсер ететін интернет пен желілік қауымдастықтардың рөлін, интернет-платформаларды пайдалану мүмкіндіктерін анықтаудың өзекті мәселелері бойынша зерттелген теориялық материалды талдау ұсынылған. Ғаламдық әлемдік статистикамен салыстырғанда Қазақстандағы интернет-пайдаланушылар мен желілік қауымдастықтардың өсу деректері ұсынылған. Авторлар ұсынған мақалада Интернеттің негізгі пайдаланушылары-жоғары оқу орындарының студенттері арасындағы қатынастардың өзгеруіне цифрлық ортаның әсерін негіздеуге тырысады. Авторлар «on-line community»-де тұлғааралық қатынастар мен виртуалды байланысты зерттеген шетелдік ғалымдардың тиісті зерттеулерін талдайды. Мақалада «on-line community»- де Қазақстанның жоғары оқу орындары студенттерінің виртуалды романтикалық қарым-қатынастары мен мінез-құлқының ауытқуларын анықтауға мүмкіндік беретін жүргізілген зерттеу нәтижелері ұсынылған. Авторлар респонденттердің виртуалды қолдауға («фоллоving»), виртуалды махаббатқа, виртуалды достыққа («френдинг») және троллингке қатысты алған жауаптарын зерттеді. Зерттеу сауалнамасының нәтижелері бойынша SWOT талдауы ұсынылды. Зерттеудің одан әрі перспективаларын

авторлар «on-line community»-де оқытушылар мен студенттердің желілік коммуникативтік мәдениетін және цифрлық этикетін қалыптастыру мәселелерін зерттеуден көреді.

Түйін сөздер: виртуалды романтикалық қатынастар, студенттердің мінез-құлқындағы виртуалды ауытқулар, "on-line community", цифрлық мәдениет, цифрлық этика.

Kolumbayeva Sh.,^{1} Narbekova B.,¹ Tanatova A.¹*

¹Abai Kazakh National Pedagogical University

Almaty, Kazakhstan

MONITORING OF VIRTUAL ROMANTIC RELATIONSHIPS AND BEHAVIORAL DEVIATIONS AMONG STUDENTS OF UNIVERSITIES OF KAZAKHSTAN IN THE "ON-LINE COMMUNITY"

Abstract

The article presents an analysis of the studied theoretical material on topical issues of identifying the role of the Internet and network communities influencing the socio-cultural life of society, the possibility of using Internet platforms. The data on the growth of Internet users and online communities in Kazakhstan in comparison with global world statistics are presented. In the presented article, the authors present an attempt to substantiate the influence of the digital environment on the transformation of relationships among the main Internet users – students of higher educational institutions. The authors analyze relevant research by foreign scientists who have studied interpersonal relationships and virtual communication in the «on-line community». The article presents the results of the conducted research, which allows to identify virtual romantic relationships and behavioral deviations among students of universities of Kazakhstan in the «on-line community». The authors studied the respondents' responses in relation to virtual support («following»), virtual love, virtual friendship («friendship») and trolling. A SWOT analysis based on the results of a research survey is presented. The authors see further prospects for the study in the study of the formation of a network communicative culture and digital etiquette of teachers and students in the «on-line community».

Keywords: virtual romantic relationships, virtual deviations of student behavior, "on-line community", digital culture, digital ethics.

Основные положения. Фокус основных релевантных работ в аспекте изучения виртуальных романтических отношений и девиаций поведения у студентов представлен учеными в трёх направлениях: изучение влияния интернета и сетевых сообществ на социальную активность; изучением влияния социальных сетей на общение и поведение подростков в повседневной жизни, на социальные взаимоотношения, на идентификацию поведения, психологическое состояние пользователей, на формирование социального капитала личности; фокус исследований третьего направления основан на изучении возможностей интернет технологий в развитие «on-line» обучения.

Мониторинг виртуальных романтических отношений и девиаций у студентов вузов Казахстана в «on-line community» является важным инструментом для понимания и рефлексивного анализа поведения и взаимодействия в цифровом пространстве.

Потенциал интернет ресурсов и инновационный контент «on-line community» обладает широкими возможностями и влечет за собой появление нового виртуального формата взаимодействия, от поддержки, дружбы, любви до травли, кибербуллинга.

Несмотря на выраженную социальную активность казахстанских студентов в сети интернет, для них онлайн отношения являются менее ценными и значимыми чем офлайн.

Введение. С ростом информационно-коммуникационных технологий и расширением возможности интернет пространства современное общество столкнулось с трансформацией привычных общепринятых межличностных отношений. Революция интернет коммуникаций и её доступность привнесли информационный бум, повлиявший на развитие различных сфер деятельности общества, а также на расширение межличностных контактов и рост социальной активности.

Статистика ежегодных отчетов «Global Digital», предоставляющих сервисом «[Datareportal](#)», креативным агентством «We Are Social» и платформой медиа-аналитики «[Meltwater](#)», в 2024

году демонстрирует рост социальных сетей во всем мире. По данным ITU и GSMA Intelligence на начало 2024 года количество интернет-пользователей в мире составило 5,35 миллиарда, а по состоянию на октябрь 2020 года было зафиксировано - 4,14 млрд человек [1]. Статистика подтверждает не только рост интернет аудитории, но и динамику времяпровождения пользователей в социальных сетях. По Казахстану также наблюдается существенная динамика возрастания спроса среди интернет-пользователей. На начало 2024 года в Казахстане насчитывалось 18,19 миллиона пользователей Интернета и 14,10 миллиона пользователей социальных сетей [2]. Статистика же 2023 года насчитывала 17,73 миллиона интернет-пользователей и 11,85 миллиона пользователей социальных сетей, из них 86,3% составила возрастная группа от 18 и старше [3].

Реальность такова, что общество предпочло виртуальное «on-line» общение обычному офлайн взаимодействию. Это повлияло не только на изменение формата межличностных отношений, но и на его качество соблюдения этикета и культуры общения в цифровой среде. Появление же сетевых коммуникаций активизировало у пользователей общение в цифровой среде и заложили прочный фундамент для развития виртуальных отношений в «on-line community».

Анализ рассмотренных исследований позволяет нам обобщить фокус основных релевантных работ и предположить, что информационный маркер представлен учеными в трёх направлениях. **Фокус исследований первого направления** основан на изучении влияния интернета и сетевых сообществ на социальную активность (Rheingold H. [4], Kraut R., Patterson M., Lundmark V., Kiesler S., Mukophadhyay T., Scherlis W. [5], Тальнищних Н.К.[6] и др.), «on-line» и «off-line» общение, дружбу и отношения (Parks M.R., Roberts L.D. [7], Jonathon N.Cummings, Butler B., Kraut R. [8], Darius K.-S.Chan, Grand Cheng [9], Fiorenzo Laghi, Barry H.Schneider, Irene Vitoroulis, Robert J.Coplan, Roberto Baiocco, Yair Amichai-Hamburger, Natasha Hudek, Diana Koszycki, Scott Miller, Martine Flament [10] и др.).

Ко второму направлению мы отнесли исследования, занимающиеся непосредственно изучением влияния социальных сетей на следующие аспекты жизни:

– на общение и поведение подростков в повседневной жизни (Valkenburg P.M., Peter J.(2008); Christoffer Lysenstoen, Tormod Boe, Gunnhild Johnsen Hjetland, Jens Christoffer Skogen [11], Bussaba Suteetorn (2021), Abhishek Mahajan, Neetu [12], и др.);

– на социальные взаимоотношения (Jaimes W.Carey [13], Бэнкс М. [14], Hawi N.S., Samaha M. [15] и др.);

– на идентификацию поведения, психологическое состояние пользователей (Жичкина А.[16], Егоров А.Ю. [17], Королева Н.Н. [18] и др.);

– на формирование социального капитала личности (Розенберг Н.В., Карпова М.К.[19], Burke M., Kraut R., Marlow C. [20], Helliwell J.F., Putnam R.D. [21] и др.).

Фокус исследований третьего направления основан на изучении возможностей интернет технологий в развитие «on-line» обучения. Следует отметить, что с возникновения в обществе пандемии Covid-19, фокус исследований в данном направлении стал более активно изучаться учеными. Исследовательские работы уже стали основываться на изучении возможностей использования интернет платформ и мультицифрового контента в онлайн обучении. Кроме того стали популярными исследования касательно выявления особенностей выстраивания межличностных отношений и виртуального общения в «on-line community» в период пандемии и постпандемии. Результаты некоторых исследований свидетельствуют о том, что в современных условиях возникает необходимость обучить интернет пользователей безопасному общению, соблюдению цифровой культуры и этикета.

Проведенный аналитический обзор литературных и интернет источников позволяет нам констатировать следующие наблюдения:

– востребованными исследованиями были те, которые изучали различные возможности интернета и роль его влияния (положительное, нейтральное, отрицательное) на установление

связей и построение отношений между полами (Colley A., Brenner Thompson, Young K., Чумакова В.А., Козлова Н.С., Сушков И.Р., Уварова Л.Н., Арсланова Н.Р., Шахов Л.М., Мышенкова Е.С., Барков А.М. Гриффит В., Эрнст М., Костина О., Андерсон С., Джонсон Л., Шилкова Е., Горбунов И.);

- привлекательными были исследования, изучающие влияние интернет ресурсов и социальных сетей на развитие Поколений Y и Z (Prensky M., Ellison N.B., Boyd D., Boase J., Lenhart A., Madden M., Macgill A.R., Smith A., Livingstone S., Haddon L., Görzig A., Шабалина Н.Ю., Нестерова Г.В., Сидоров А.И., Мухарлямова А.Ю., Глухов А.П., Кужелева-Саган И.П., Булатова Т.А., Бычкова М.Н., Гужова И.В., Носова С., Окушова Г.А, Стаховская Ю.М., Спичева Д.И., Тимошенко Н.В., Хуторной С.Н., Антонова Н.А., Ерицян К.Ю., Марарица Л.В.).

Исследователями было подмечено, что среди пользователей сети интернет присутствует разная возрастная категория пользователей, от детей до пожилых людей, обладающих индивидуальным уровнем социальной самоидентификации в виртуальном пространстве, от адекватного восприятия до наличия психических отклонений. В совокупности все влияет как на количество времени, отводимого ими на виртуальное общение, так и на качество самого виртуального взаимодействия. Это и отражает модифицированность межличностных отношений.

Обобщая и синтезируя выше представленные работы, можно констатировать, что исследования виртуальных межличностных отношений среди молодежи в интернет пространстве проводились в основном зарубежными и российскими учеными, и большая часть исследований в данном направлении приходилась на период с 1990-х годов до 2015 года. Кроме того, процессы глобализации и цифровизации привнесли значительный рост сетевых сообществ, развитие статуса виртуальной личности. Это повлияло на возникновение разнообразных форм в установлении виртуальных межличностных отношений и онлайн коммуникации.

Мы поддерживаем мнение кандидата философских наук Тальнищних Н.К. о том, что рост многочисленных сетевых сообществ наряду с возникновением противоречий и неоднозначного отношения, способствовали возникновению новых ценностей, способов социального взаимодействия и новым представлениям об идентичности [6].

Следует отметить, что с ростом цифровизации стали все чаще появляться различные формы проявления девиаций в сети в виде преследования, насилия, травли, домогательств, последствия которых просто ужасают: от появления депрессивного состояния пользователей до проявлений у них суицидальных наклонностей и различных видов насилия. Это говорит о наличии колоссального вреда, наносимого интернет пространством и возможностями цифровых технологий. В современности общество пытается противостоять кибербуллингу.

Изученный материал позволяет нам констатировать, что на сегодняшний день потенциал интернет ресурсов и инновационный контент «on-line community» просто огромен и влечет за собой появление нового виртуального формата взаимодействия, от поддержки, дружбы, любви до травли, кибербуллинга. Исходя из этого, общество нуждается в проведении современных исследований по изучению культуры и этикета межличностного общения, взаимодействия в цифровом пространстве. Особый исследовательский интерес для нас представляют казахстанские обучающиеся и преподаватели вузов.

Актуальность нашего исследования определена тем, что в Казахстане ещё не проводились исследования, изучающие отношение поколения Z (рожденных в новом тысячелетии и не представляющих жизни без интернета) к общению и взаимодействию в «on-line community» (социальных сетях).

Исходя из этого, в фокус нашего исследования вошли яркие представители поколения Z - студенты высшего учебного заведения, обучающиеся на педагогических специальностях в высших учебных заведения Республики Казахстан.

Исследование проводилось с целью изучения отношения студентов к фолловингу (виртуальной поддержке), вирту (виртуальной любви), френдингу (виртуальной дружбе), троллингу (виртуальной вражде), лайкингу (виртуальной симпатии) в «on-line community».

Задача исследования заключалась в проведении анализа того, как студенты поколения Digital понимают и осознают виртуальные взаимоотношения, а также выявить их личностное отношение к общению и взаимодействию в «on-line community».

Материалы и методы. Исследование опиралось на методы теоретического изучения, анализа и синтеза теоретического материала по изучаемой теме. В основу методологии нашей работы вошли работы исследовательских коллективов Томского Государственного Университета [22], Санкт-Петербургского Государственного Университета [23].

На основе изученного теоретического материала, нами была составлена анкета, включающая 5 блоков, позволяющих выявить отношение студентов к установлению взаимоотношений в «on-line community».

Первый блок анкеты позволял нам выявить демографические данные студентов, представленные в виде возраста, пола, курса обучения. Второй блок содержал 5 вопросов о виртуальной поддержке («фолловинге») (5-9 вопросы анкеты). Третий блок анкеты состоял из 7-ми вопросов (10-16 вопросы анкеты), выявляющих понимание студентами виртуальной любви и их отношения к ней. Четвертый блок включал 3 вопроса о виртуальной дружбе (17-19 вопросы анкеты). Последний, пятый блок анкеты раскрывал отношение студентов к троллингу и выявлял их реакции (20-25 вопросы анкеты).

Анкетирование проводилось анонимно среди студентов высших учебных заведений Казахстана, изъявивших желание принять участие в исследовательском опросе. Анкетированием было охвачено 430 студентов, обучающихся на педагогических специальностях с 1 по 4 курс, из них 65% обучаются на государственном языке и 35% на русском языке. В анонимном опросе приняло участие студенты из следующих вузов Казахстана:

- Казахский национальный педагогический университет имени Абая (53% студентов);
- Актюбинский региональный университет имени К.Жубанова (19% студентов);
- Павлодарский педагогический университет имени А.Маргулана (9% студентов);
- Международный казахско-турецкий университет имени Х.Яссави (6% студенто);
- Казахский национальный женский педагогический университет (5 % студентов);
- Международный университет туризма и гостеприимства (5% студентов);
- Южно-Казахстанский государственный педагогический университет имени О.Жанибекова (2% студентов);
- Атырауский государственный университет имени Х.Досмухамедова (2% студентов).

Сбор результатов анкетирования осуществлялся анонимно через сбор данных, поступающих в Google Диск, по итогам прохождения студентами онлайн опроса.

Результаты и обсуждения. *Статистические данные, полученные по результатам обработки демографических данных блока 1 анкеты*, свидетельствует о том, что в большинстве случаев в исследовании приняли участие респонденты женского пола (87%), преобладает возрастная категория 18-19 лет (50%), 16-17 лет (16%), 20-21 лет – (42%), выше 22 лет – 2% (рис.1). Среди респондентов обучаются на 1 курсе – 38%, на 2-ом – 20%, на 3-ем – 30%, на 4-ом – 12% (рис.2).

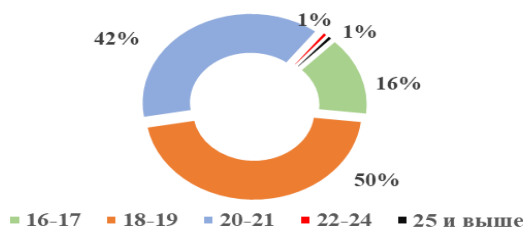

Рисунок 1- Возрастная категория респондентов

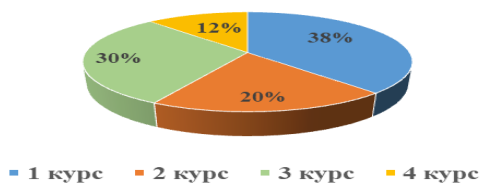

Рисунок 2 - Статистика студентов по курсам обучения

В исследовании приняли участие студенты семи высших учебных заведений Республики Казахстан (рис.3). Основной процент респондентов (53%) приходится на студентов КазНПУ имени Абая и в 47 % опрошенных вошли студенты из других вузов республики.

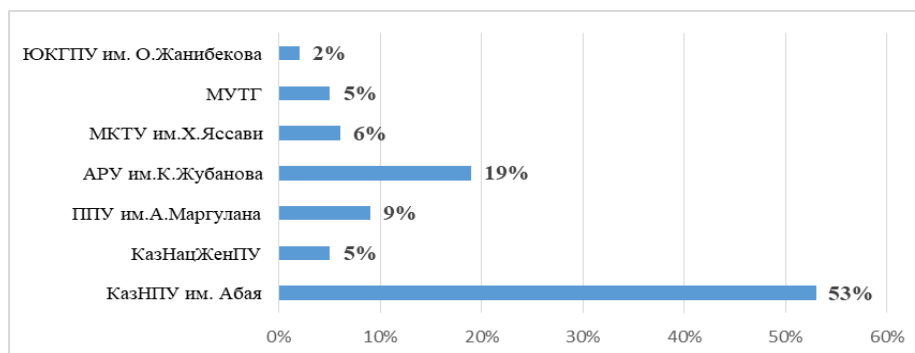

Рисунок 3 - Охват респондентов по вузам РК

Результаты блока 2 раскрывают понимание студентами виртуальной поддержки - «фоллоvingа». Так, половина респондентов (50%) понятие «фоллоving» понимают, как подписку на аккаунты интересных людей в социальных сетях. Фоллоving как взаимный обмен подписками и лайками с друзьями, другими пользователями социальных сетей понимают лишь 16% студентов. Фоллоving в виде поддержки и участия в деятельности популярных личностей воспринимают только 7% и 5% определяют его как слежение за актуальными трендами и новостями в сети. Не смогли ответить на данный вопрос 22% студентов, указав, что не знают трактовку данного понятия (рис.4).

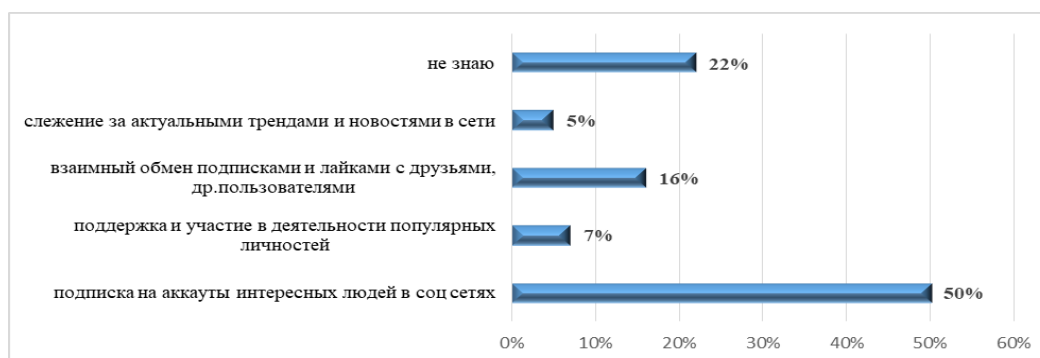

Рисунок 4 - Понимание студентами понятия «фоллоving»

Около половины респондентов (47%) обозначили, что поддержка в сетевом сообществе для них означает мотивирующие посты, комментарии (рис. 5). Мнения остальных разделились между выбором количество лайков, репостов (21%), словами одобрения и

поощрения (15%), советами, материальной помощью в решении возникшей ситуации (15%). Один процент опрошенных уверены, что под поддержкой понимается все представленные аспекты. О том, что поддержка в сетевом сообществе ничего не значит для них ответили 1 % опрошенных.

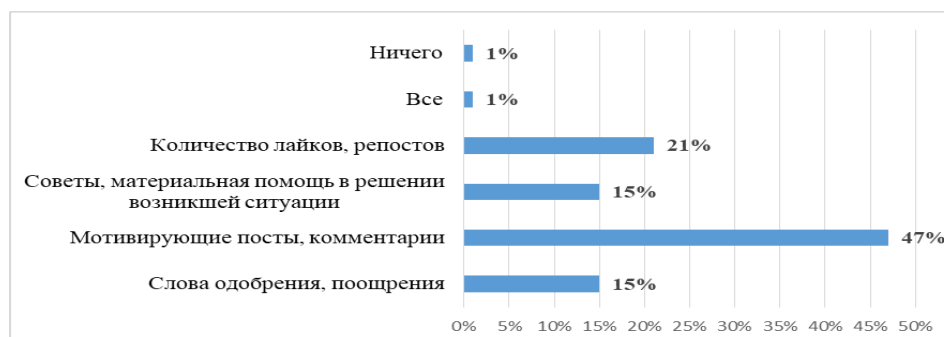

Рисунок 5 - Что для студентов означает поддержка в сетевом сообществе

Мнения респондентов разделились при выборе ответов на вопрос о том, насколько виртуальное общение является важным и значимым для них в повседневной реальной жизни (рис.6). О его значимости сообщили 38% респондентов, из них 20 % отметили, что виртуальное общение для них очень важно и значимо, а для 18% оно значимо, но не так важно. При этом имеются опрошенные, для которых виртуальное общение менее значимо, чем общение в реальной жизни - 37%. Для 22 % это зависит от ситуации, а для 9% оно не имеет значения.

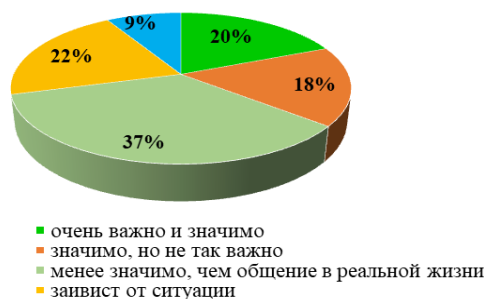

Рисунок 6 - Значимость виртуального общения в повседневной реальной жизни

Следующий вопрос в данном блоке был направлен на изучение того, насколько «фолловинг» других студентов способствует в социальных сетях известности респондентов, их популярности, улучшению комфортности взаимодействия в онлайн-среде (рис.7). Полученные результаты констатируют, что только 3% студентов с этим абсолютно согласны, частичное согласие выразили - 33%, из них 12 % согласны в большинство аспектов, 24% в некоторых аспектах. О том, что «фолловинг» скорее всего очень редко влияет на известность и популярность считают 26% респондентов, а 34 % и вовсе выразили свое абсолютное несогласие.

Рисунок 7 - Влияет ли «фолловинг» других студентов на повышение личной известности респондентов, их популярности, улучшению комфорта взаимодействия в онлайн-среде

Завершающий вопрос в данном блоке выявлял насколько «фолловинг» преподавателей в социальных сетях является полезным для успеха образования студентов или улучшения качества взаимодействия с преподавателем (рис.8). Ответы респондентов разделились практически на тех, кто считает, что «фолловинг» преподавателей значим – 40%, из них только 4 % совершенно с этим согласны, 12% частично согласны в большинство аспектов и 24% частично согласны в некоторых аспектах. О том, что «фолловинг» преподавателей редко является полезным и значимым выразили 26% опрошенных, а 34% и вовсе выразили свое несогласие в этом вопросе.

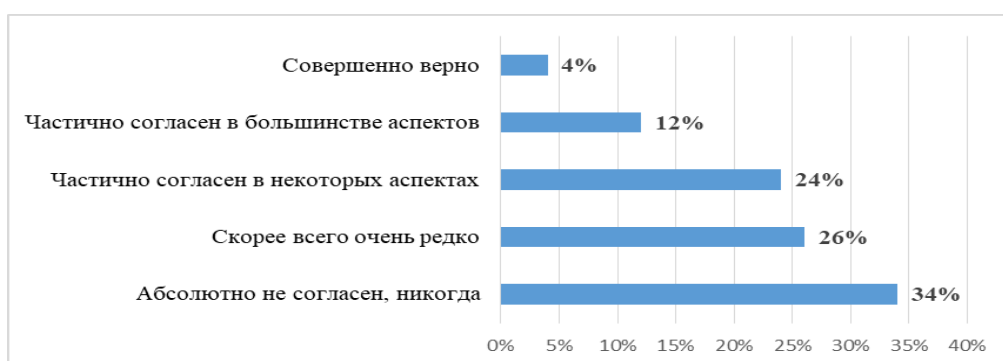

Рисунок 8 - Является ли «фолловинг» преподавателей в социальных сетях полезным для образования студентов и улучшения качества их взаимодействия с преподавателями

Полученные результаты 3 блока вопросов анкеты, раскрывают понимание и отношение респондентов к «виртуальной любви». Следует отметить, что большая часть студентов (42%) «виртуальную любовь понимают» как нереальные отношения, но возможные только в сети (рис. 9). Одна четвертая часть опрошенных (28%) считают, что это глубокие эмоциональные связи, возникающие через интернет и социальные сети. О том, что «виртуальная любовь» - это начало для зарождения серьезных взаимоотношений в будущем уверены 15% студентов. Незначительная часть (7%) свое понимание выразили тем, что это относится к реальным чувствам, возникающим в онлайн-сообществах. Виртуальную любовь понимают, как что-то совершенно другое, необычное – 8% студентов.

Рисунок 9 - Как студенты понимают «виртуальную любовь»

Мнения студентов разделились в вопросе, что для них в реальности означает «виртуальная любовь» (рис.10). Полученные ответы представлены приблизительно в одинаковом соотношении:

- 29 % - не смогли дать ответ;
- 22 % - возможность для продолжения общения в реальной жизни;
- 19 % - онлайн-общение с противоположным полом;
- 18 % - онлайн-отношения с противоположным полом;
- 12 % - постоянная симуляция отношений в социальных сетях.

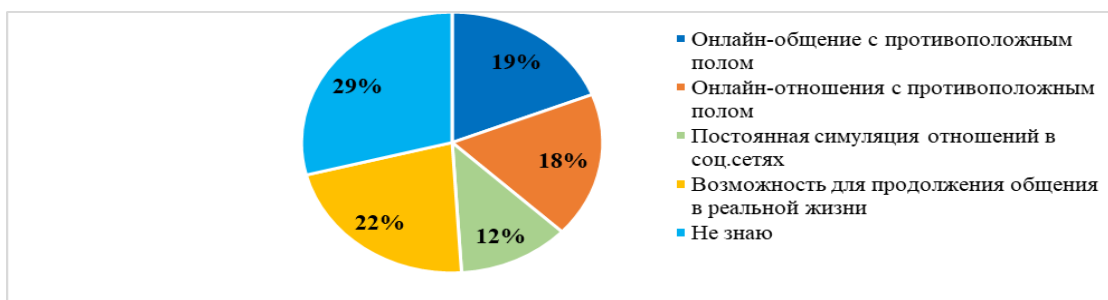

Рисунок 10 - Что означает «виртуальная любовь» для респондентов в реальности

Ответы респондентов на вопрос, раскрывающие их отношение к виртуальной любви, более утвердительно (рис.11). Около половины опрошенных (47%) выразили свое нейтральное отношение. Положительное отношение встречается только у 11%. О весьма негативно-настороженном отношении свидетельствуют ответы 43% студентов, из них 19% к виртуальной любви относятся негативно, 15% настороженно, 9% неприемлемо.

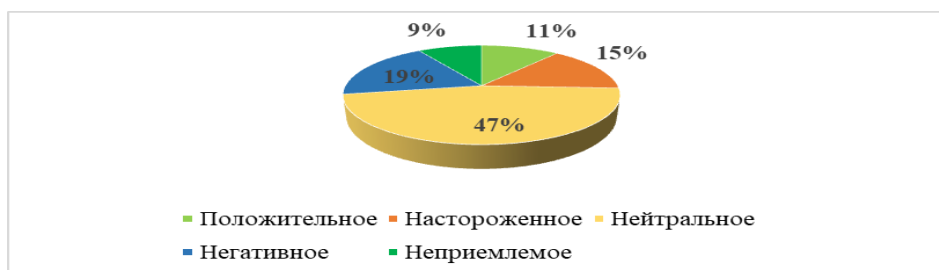

Рисунок 11 - Отношение респондентов к «виртуальной любви»

Весьма благоприятное отношение большинства студентов (77%) проявляется в вопросах того, что виртуальная любовь развивается через текстовые сообщения, видеозвонки, обмен

фотографиями и другие онлайн-формы связи (рис.11). Из них, сообщили, что совершенно с этим согласны – 16%, о том, что частично – 50%, из них 30% указали частичное согласие в некоторых аспектах, а 20% выразили частичное согласие в большинстве аспектов. О том, что виртуальная любовь редко развивается посредством таких форм ответили 19%, абсолютное несогласие выразили 15%.

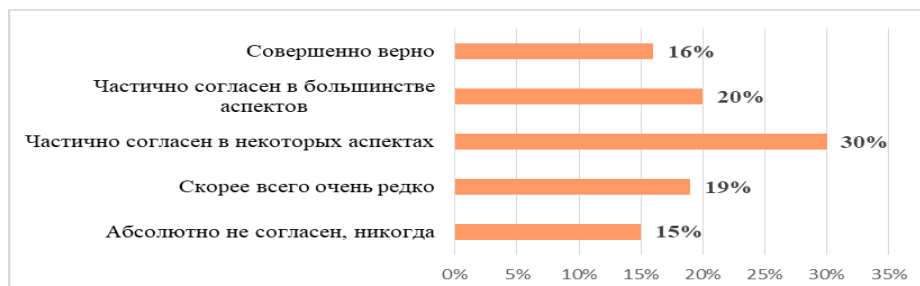

Рисунок 11 - Степень понимания респондентами процесса развития виртуальной любви через текстовые сообщения, видео-звонки, обмен фотографиями и другими онлайн-формами связи

Результаты ответов, полученных на следующий вопрос о частоте романтических виртуальных отношений свидетельствует о том, что половина респондентов (54%) никогда не занимались виртуальным общением с романтическим окрасом (рис.12). Среди студентов 20% иногда были подобные отношения, но это не являлось их основной формой общения с людьми. Были и те, кто попробовав такие отношения, в скорее по разным причинам их завершали. Так, например, 9% студентов заявили, что пробовали подобные отношения, но быстро осознали, что это их и перешли на офлайн-отношения, а 11% попробовав пару раз, осознали, что это не принесло им ни удовлетворения, ни долгосрочных отношений. Только 6 % опрошенных регулярно и активно участвуют в онлайн-знакомствах и отношениях.

Рисунок 12 - Частота виртуального романтического общения респондентов с противоположным полом

Интересен был ответ опрошенных о выборе между виртуальными и офлайн отношениями (рис.13). Практически большая часть студентов (74%) предпочли бы офлайн отношения виртуальным. Для 14 % респондентам неважен формат общения, так как они выразили, что счастливы и в виртуальных и офлайн отношениях. Очень низкий процент студентов (3%) на данный момент предпочитают виртуальные отношения, но при этом не исключают смену предпочтений. О своем выборе виртуальных отношений в противовес офлайн сделали только 3% студентов. Лишь 6% опрошенных еще не знают какой тип отношений они предпочитают.

Рисунок 13 - Выбор респондентов между онлайн и офлайн отношениями

Обработывая результаты ответов на вопрос, что же привлекает респондентов в виртуальной любви и дружбе, были выявлены их истинные мотивы подобного рода взаимоотношений (рис.14). Чуть больше половины (53%) опрошенных свой выбор обосновывают возможностью общения с людьми из разных точек мира. В виртуальных отношениях студентов привлекает:

- комфорт и анонимность у 13%;
- возможность выражения эмоций без страха у 12%;
- расширение возможности поиска партнеров и обогащает межкультурный опыт у 13%;
- возможность общаться и вступать в романтические отношения с партнерами из разных стран и культур у 9%.

Только 6% студентов отметили, что их ничего не привлекает в подобной дружбе.

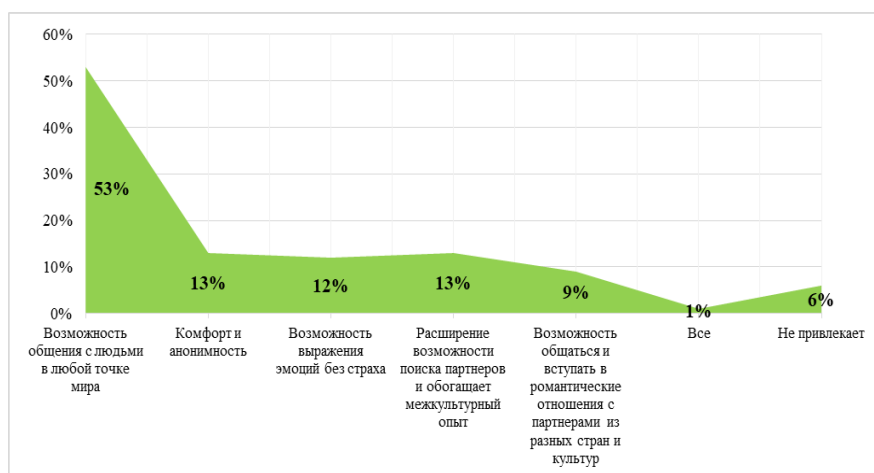

Рисунок 14 - Что привлекает респондентов в виртуальной дружбе

Четвертый блок вопросов определил понимание и отношение респондентов к «френдингу» (виртуальной дружбе). Чуть меньше половины (36%) опрошенных под «френдингом» понимают онлайн-знакомства и общение с людьми с помощью социальных сетей (рис.15). У 19% «френдинг» понимается как процесс добавления новых друзей в социальных сетях. Для 13% респондентов «френдинг» понимается как расширение круга общения, возможность найти новых близких людей. Только 13% заявили, что «френдинг» - это взаимная поддержка и обмен полезной информацией среди пользователей в сети. Для 4% студентов виртуальная дружба — это онлайн общение без обязательств. Не смогли дать свое понимание 14% студентов.

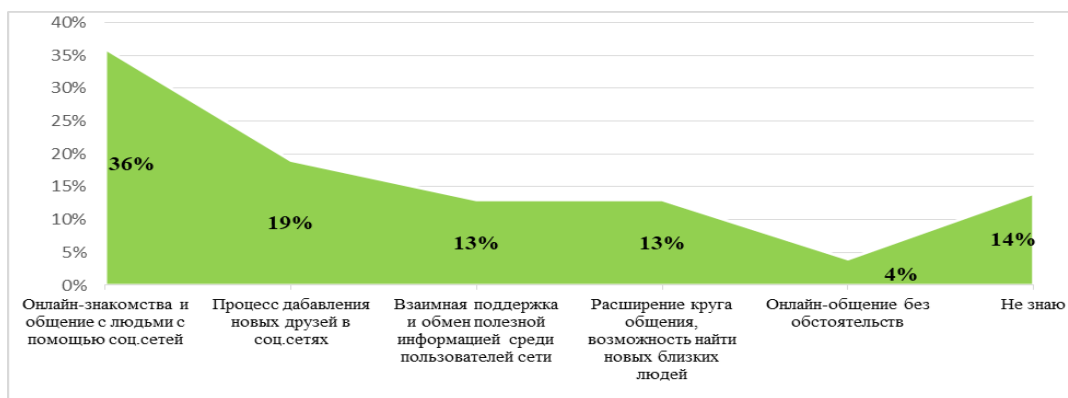

Рисунок 15 - Как респонденты понимают «френдинг»

Следующий вопрос позволил нам выявить отношение респондентов к виртуальной дружбе (рис.16). Положительное отношение прослеживается у 31% студентов. Нейтральное отношение выразили 25%. Уважительное отношение проявляется у 9%, избирательное – у 13%, настороженное – у 13%. Негативное отношение выявлено только у 9% опрошенных.

Рисунок 16- Отношение респондентов к виртуальной дружбе

Респонденты на вопрос «Может ли «френдинг» заменить офлайн-общение в жизни?» утвердительно ответили, что сможет заменить только 7 % студентов, возможно заменить – 19%, частично заменить – 23% (рис.17). Чуть меньше половины опрошенных уверены, что френдинг не сможет заменить – 36%. При этом были и те, кто не смог ответить – 15%

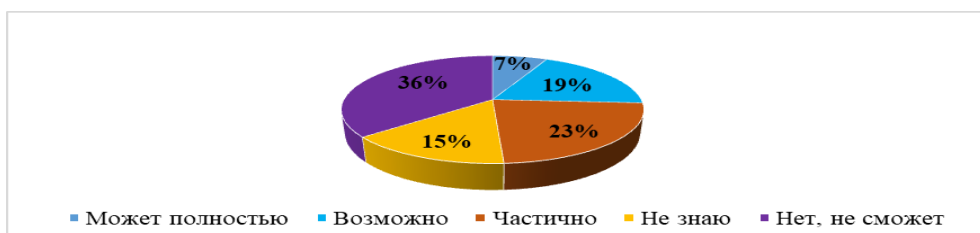

Рисунок 17 - Может ли «френдинг» заменить офлайн-общение в жизни

Результаты последнего, пятого блока анкеты демонстрировали понимание студентами троллинга и выявляли их реакцию на него.

Так, больше половины респондентов (57%) «троллинг» понимают, как злобные, обидные, насмешливые комментарии, направленные на унижение или оскорбление других пользователей (рис.18). Мнения остальных студентов о «троллинге» разделились между следующими выборами:

- 18% понимают его как проявление агрессии к личности и его поступкам;

- 14% связывают его с созданием искусственных конфликтов для манипулирования общественным мнением и усиления разделений в сообществе;
 - 15% считают, что это форма социальной провокации, используемая людьми для своей большей узнаваемости, публичности, эпатаже.
- Не знают о том, что означает «троллинг» сообщили 24% респондентов.

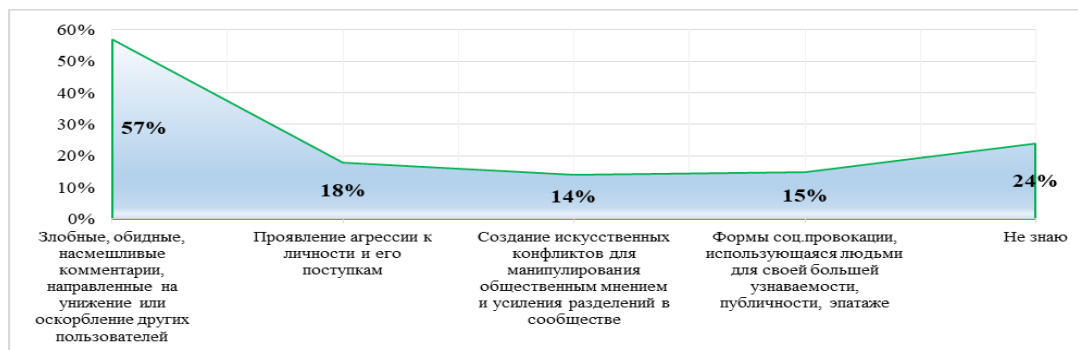

Рисунок 18 - Понимание респондентами понятия «троллинг»

Ответы студентов на следующий вопрос демонстрирует - сталкивались ли они с «троллингом» в сетевом сообществе (рис.19). О столкновении с «троллингом» сообщили 11% респондентов, из них 7-ми % доводилось получать злобные или обидные комментарии, а 4% сталкивались с оскорблениями в сетевых дискуссиях. О том, что избегаю участия в спорах и дискуссиях в сети заявили 37%. Не смогли ответить – 23%. Лишь 29% респондентов уверены, что не сталкивались с связи с тем, что их сетевые сообщества в основном состоят из позитивных и дружелюбных людей.

Рисунок 19 - Сталкивались ли респонденты с «троллингом» в сетевом сообществе

Ниже представлены результаты, свидетельствующие об обычной реакции респондентов на проявления троллинга или хейта по отношению к ним (рис.20):

- 50% игнорируют, не обращают внимания;
- 18% стараются отвечать справедливо и аргументированно;
- 14% удаляют комментарии, блокируют пользователей;
- 13% выходят из чата;
- 3% пишут ответные негативные комментарии;
- 2% переходят на личные оскорбления.

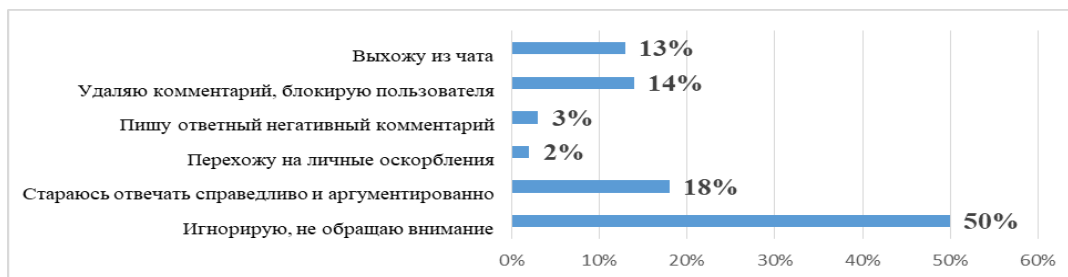

Рисунок 20 - Обычная реакция респондентов на троллинг или хейт по отношению к ним

На вопрос о том, что респонденты сами использовали троллинг, но поняли только позже самого события ответили 37% опрошенных, из них 10 % ответили абсолютно утвердительно, 3% сообщили, что в большинстве аспектов, 10% выразили, что в некоторых аспектах, 14% ответили, что редко (рис.21). О том, что не использовали троллинг сообщили 66% опрошенных.

Рисунок 21 - Частота использования респондентами троллинга

Ответы на следующий вопрос показывает вероятность проявления в критической ситуации троллинга со стороны студентов (рис. 22). Результаты демонстрируют, что 66% студентов ответили, что даже в критической ситуации не будут использовать подобное поведение, а 36% допускают подобное проявление в критической ситуации. Из них, точно могут прибегнуть к подобному поведению – 8%, в большинстве случаев – 4%, в некоторых случаях -9%, скорее всего очень редко – 15%.

Рисунок 22 - Вероятность проявления троллинга респондентами в критической ситуации

Результаты завершающего вопроса демонстрируют реакцию респондентов на то, допускают ли они троллинг в свой адрес (рис.23). Так, 61% студентов заявили, что никогда не допускают этого. А ответы у 39 % студентов свидетельствуют о том, что они допускают такую вероятность. Так, 2% совершенно с этим согласны, 2% в большинстве случаев, 10% в некоторых случаях, 21% скорее всего очень редко.

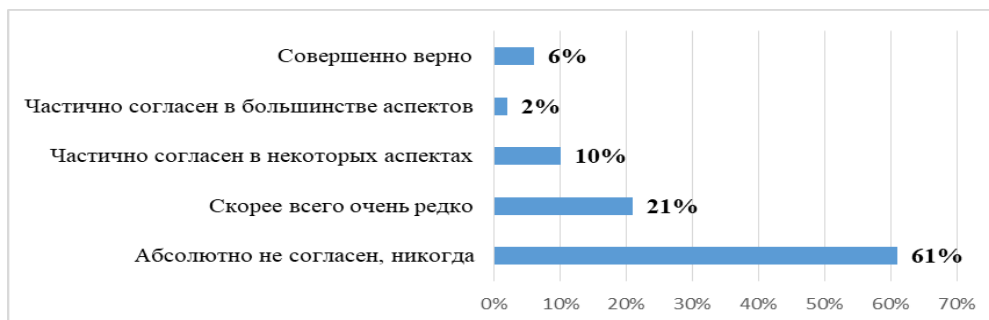

Рисунок 23 - Вероятность допущения респондентами троллинга по отношению к себе

Обсуждение. Влияние интернет-пространства безгранично велико, оно способно усилить взаимодействие пользователей между собой, увеличить охват контактной аудитории, сплотить общество при необходимости. Кроме этого, оно может с легкостью внести в общество раздор, противоречие, давление и т.п. Сила и масштаб интернета и сетевых сообществ просто велик, так как не имеет границ, ограничений и надлежащего контроля. Поэтому он так заманчив для пользователей, свободно чувствующих себя только в виртуальном мире.

Результаты исследования, полученные Козловой Н.С.[24] констатируют, что позитивный опыт и положительное отношение к интернету способствует уходу пользователей от реальной жизни в мир виртуальный. Объективное же отношение к возможностям виртуального мира происходит благодаря наличию объективно-критичного отношения пользователей к интернету.

Поэтому мониторинг виртуальных романтических отношений и девиаций у студентов вузов Казахстана в «on-line community» является важным инструментом для понимания и рефлексивного анализа поведения и взаимодействия в цифровом пространстве. Результаты мониторинга позволили нам выявить существующие проблемы, связанные с характером онлайн взаимодействий респондентов.

Полученные результаты мониторинга, с одной стороны составили для нас основу для выявления и анализа сильных и слабых сторон отношения студентов к вирту, фолловингу, френдингу, троллингу, а с другой, позволили выявить возможности и угрозы, несущее за собой их виртуальное взаимодействие в социальных сетях (таблица 1).

Таблица 1. SWOT- анализ результатов исследовательского опроса студентов по отношению к виртуальным взаимодействиям в социальных сетях: виртуальной любви, фоллоvingу, френдингу, троллингу

	слабые стороны	сильные стороны	угрозы	возможности
«ФОЛЛОВИНГ»	<ul style="list-style-type: none"> – для 39% фоллоving других студентов не способствует улучшению комфортности в онлайн среде; – для 34% фоллоving преподавателей в соц. сети не является полезным для успеха – 22% не знают, что такое «фоллоving» 	<ul style="list-style-type: none"> – для 47% фоллоving это мотивирующие посты, комментарии в сетевом сообществе 	<ul style="list-style-type: none"> – 50% респондентов «фоллоving» понимают, как подписку на аккаунты интересных людей – 26% студентов предпочтение отдают внешним проявлениям фоллоvingа в виде количества лайков, репостов; получения материальной помощи в решении возникшей ситуации 	<ul style="list-style-type: none"> – для 37% респондентов «фоллоving» менее значим, чем общение в реальной жизни
«ВИРТУАЛЬНАЯ ЛЮБОВЬ»	<ul style="list-style-type: none"> –29% не могут ответить, как понимают «виртуальную любовь»; – 22% «виртуальную любовь» воспринимают как возможность для продолжения общения в реальной жизни; – 20% пробовали виртуальные романтические отношения, но это не принесло им удовлетворения 	<ul style="list-style-type: none"> – 74% при выборе между виртуальными и онлайн отношениями предпочтение отдадут офлайн; – 54% не сталкивались с виртуальным романтическим общением в противоположном полом; – 42% «виртуальную любовь» осознают, как нереальные отношения, но возможные в сети; – для 20% виртуальные романтические отношения с противоположным полом не являются основной формой общения 	<ul style="list-style-type: none"> – для 49% виртуальная любовь – это общение и отношения в онлайн среде; – 35% воспринимают виртуальную любовь как реальные чувства, глубокие эмоциональные связи, возникшие в соц.сети; – для 25% в виртуальной любви и дружбе привлекает комфорт, анонимность, возможность выражать эмоции без страха – для 15% это начало для зарождения серьезных взаимоотношений в будущем; – 6% регулярно и активно участвуют в онлайн-знакомствах и отношениях 	<ul style="list-style-type: none"> – 66% указали, что виртуальная любовь развивается через текстовые сообщения, видеозвонки, обмен фотографиями и др. онлайн формы; – для 53% в виртуальной любви привлекает возможность общения с людьми в любой точке мира; – 47% выразили свое нейтральное отношение к «виртуальной любви» – 43% выразили негативно-настороженное отношение в виртуальной любви
«ФРЕНДИНГ»	<ul style="list-style-type: none"> – 15% не смогли ответить, сможет ли френдинг заменить офлайн общение; – 13% «френдинг» определяют, как взаимную поддержку и обмен информацией среди пользователей сети; – 13% имеют настороженное отношение к френдингу 	<ul style="list-style-type: none"> – 40% выразили положительное отношение к френдингу; – 36% «френдинг» понимают, как онлайн-знакомства и общение с людьми с помощью социальных сетей; – 36% убеждены, что френдинг не сможет заменить офлайн общение; – 13% избирательно относятся к френдингу 	<ul style="list-style-type: none"> – 49% уверены, что френдинг сможет заменить офлайн общение; – 32% френдинг связан с процессом расширения круга общения и добавлением новых друзей; – 9% имеют негативное отношение к френдингу 	<ul style="list-style-type: none"> – 42% выразили нейтральное отношение в виртуальной дружбе

«ТРОЛЛИНГ»	<ul style="list-style-type: none"> – 37% избегают участия в спорах и дискуссиях в сети; – 27% болезненно реагируют на троллинг, поэтому выходят из чата или блокируют пользователей; – 24% не смогли ответить, что означает «троллинг»; – 21% редко могут допустить вероятность троллинга по отношению к себе; – 18% троллинг считают проявлением агрессии к личности и его поступкам; – 14% сами редко использовали троллинг 	<ul style="list-style-type: none"> – 66% сами не использовали троллинг; – 64% не допустят проявления троллинга со своей стороны; – 61% не допустят троллинга в свой адрес; – 29% не сталкивались с троллингом в сетевом сообществе, т.к. сетевые сообщества состоят из дружелюбных людей; – 18% стараются отвечать справедливо и аргументировано на проявление троллинга по отношению к себе 	<ul style="list-style-type: none"> – 23% сами использовали троллинг; – 20% способны сами проявить троллинг со своей стороны; – 18% могут допустить вероятность проявления троллинга по отношению к себе; – 15% троллинг воспринимают как социальные провокации; – 11% сталкивались с троллингом; – 5% проявляют эмоциональную несдержанность на проявление троллинга по отношению к себе и переходят на личные оскорбления или негативные комментарии 	<ul style="list-style-type: none"> – 57% определяют троллинг как злые, обидные, насмешливые комментарии, направленные на унижение или оскорбление других пользователей; – 50% игнорируют, не обращают внимание на троллинг по отношению к себе
------------	---	---	---	--

В рамках проведенного исследовательского опроса можно констатировать, что несмотря на выраженную социальную активность казахстанских студентов в сети интернет, для них онлайн отношения являются менее ценными и значимыми чем офлайн. Полученные результаты близки по своему содержанию с исследовательскими данными зарубежных ученых. Например, результаты исследовательского коллектива Санкт-Петербургского государственного университета [37] свидетельствуют о том, что российские студенты отдадут свои предпочтения в пользу офлайн общению при условии, если их встреча произошла в реальности. 93% респондентов в исследовании Parks M.R. и Roberts L.D. [13] оценили офлайн дружбу выше чем онлайн. Результаты нашего исследования свидетельствуют практически о такой же существующей динамике в выборе студентов между виртуальными и онлайн отношениями. Так, например, предпочтение офлайн общению и взаимодействию отдали 74% опрошенных.

Кроме того, в виртуальных взаимодействиях и взаимоотношениях респондентов привлекает анонимность, комфорт, возможность установления большего количества контактов и общения с людьми в любой точке мира. Помимо этого, многие студенты считают, что со временем «френдинг» сможет заменить офлайн общение.

Изучая ответы респондентов, представленные нами в матрице SWOT-анализа, можно заключить следующее:

- сильные стороны подчеркивают, что значительная часть респондентов обладают четким пониманием того, что относится к виртуальному общению, дружбе и отношениям, осознают плюсы и минусы, влекущие за собой подобные контакты;

- слабые стороны свидетельствуют о наличии у студентов недостаточных знаний о том, что поистине представляют собой виртуальные контакты и взаимоотношения в виде «френдинга», «фоллогвинга», «виртуальной любви». Респонденты не обладают достаточными компетенциями в вопросах общения в виртуальной среде и выстраивания конструктивных взаимодействий;

- ответы респондентов, представленные нами в параметре угрозы, демонстрируют заинтересованность студентов в расширении виртуальных знакомств, установлении и добавлении контактов других пользователей через подписку на их аккаунты, а также путем добавления к себе в друзья других желающих. Даже наличие у респондентов негативного опыта, связанного с троллингом, хейтом и т.п., не останавливает их от продолжения поиска в

виртуальном пространстве друзей, партнеров по общению. Респондентов устраивает гарантия анонимности и комфорта в подобном общении. Тем не менее, наличие негативного опыта взаимодействия в сетевом пространстве, столкновение и проявление «троллинга», по нашему мнению, может предотвратить уход студентов от реальных офлайн отношений, что является очень важным фактором. Полученные данные показывают, что у респондентов в качестве интернет пользователей социальных сетей, не достаточно высоко развиты цифровые навыки коммуникации, взаимодействия в социальной сети, соблюдения мер цифровой безопасности, цифровой культуры и этики, проявления навыков саморегуляции в установлении контактов и поддержании конструктивного виртуального общения. Исходя из этого, по нашему мнению, требуется проведение просветительных работ по повышению уровня цифровой компетентности;

– ответы, представленные в параметре – возможности, демонстрируют наличие среди респондентов тех, кто занимает нейтральную позицию по отношению к виртуальному общению и взаимодействию. Однако имеются и те, кто осознает, что через текстовые сообщения, обмен фотографиями и онлайн взаимодействия, можно расширить пространственную зону поиска партнеров для виртуальной дружбы, любви. Есть и те, кто убежден, что подобное онлайн взаимодействия станут для них основой в установлении реальных, более близких отношений. Это говорит о том, что мы все еще имеем возможность повлиять на цифровое становление сознания студентов через расширение их компетенций и навыков безопасного взаимодействия в сетевых сообществах и интернет-пространстве через просветительскую и профилактическую работу.

На основе анализа результатов исследовательского опроса студентов, мы попытались сделать общий стратегический анализ по изучаемой проблеме в виде SWOT- анализа, ориентированного уже на решение данной ситуации (таблица 2).

Таблица 2. SWOT- анализ мониторинга выявления романтических отношений и девиаций поведения у студентов вузов Казахстана в «on-line community»

сильные стороны	слабые стороны
<ul style="list-style-type: none"> - Половина респондентов адекватно воспринимают виртуальные взаимодействия в «on-line community», положительно относятся к фолловингу, френдингу, виртуальной любви и не проявляют, не допускают троллинга по отношению к себе в социальной сети. При выборе между «on-line» и офлайн общением, взаимодействием, предпочтение отдают офлайн отношениям. - Респонденты адаптированы к цифровому пространству и «on-line community». - Виртуальная среда (пространство) является для них площадкой для самовыражения и установления новых контактов в общении и выстраивания взаимоотношений. - Респонденты заинтересованы в виртуальных взаимодействиях и построении межличностной коммуникации в «on-line community». 	<p>Имеются респонденты, не обладающие достаточным уровнем:</p> <ul style="list-style-type: none"> - осознанного понимания сущности понятий «виртуальная любовь», «фолловинг», «френдинг»; - развития цифровой культуры, цифровой этики и коммуникации в «on-line community»; - проявления навыков межличностного взаимодействия в цифровом пространстве; - обоснованного критического мышления и отношения к особенностям и возможностям сетевого взаимодействия; - осознанного проявления к сетевой поддержке со стороны студентов и преподавателей вуза в достижении успеха и комфортности в образовательной среде.
Возможности	Угрозы
<ul style="list-style-type: none"> - Повышение уровня цифровой культуры, коммуникативной культуры и цифрового этикета у преподавателей и студентов ВУЗа. - Разработка методических рекомендаций и массовых открытых онлайн-курсов (МООК) по повышению коммуникативной культуры и цифрового 	<ul style="list-style-type: none"> - Неравенство в знаниях и навыках респондентов в установлении межличностной коммуникации в «on-line community». - Слабая саморегуляция, и эмоциональная уязвимость в процессе взаимодействия в «on-line community».

<p>этикета в «on-line community».</p> <ul style="list-style-type: none">- Создание безопасной цифровой архитектуры образовательной среды, «on-line community».- Разработка Цифрового этикета и Дорожной карты и Концепции кастомизации системы формирования сетевой коммуникативной культуры и цифрового этикета преподавателей и студентов в «on-line community».	<ul style="list-style-type: none">- Снижение привлекательности офлайн общения и взаимодействия.- Проявление потребности в установлении виртуальных отношений и взаимодействий как основа сохранения комфортности и анонимности.- Присутствует риск возникновения потери с реальным миром конструктивного офлайн-общения и установления офлайн-взаимоотношений.
---	--

Заключение. Следует отметить, что интернет-технологии постоянно меняются и эволюционируют и, в целом, влияют на изменения в экономической, социокультурной жизни общества. Сегодня уже актуальны работы по изучению влияния искусственного интеллекта на повседневную жизнь и развитие человечества, а также вытеснение некоторых профессий. Это неизбежно и является своего рода эволюцией в развитии цифровизации, автоматизации и роботизации. Общество, вступив в век информационно-коммуникационных технологий, становится неким носителем и участником развития и распространения интернет-технологий и различных форм сетевых взаимодействий. Настораживающим фактором в этой эволюции является то, что темпы и скорость развития системы образования не всегда успевают и соответствуют динамике, и прогрессу развития информационно-коммуникационных технологий.

Также учеными было доказано, что наряду с положительными благоприятными последствиями интернет коммуникации, общество сталкивается и с отрицательными ее факторами, возникающими в «on-line community». Мы считаем, что общество нуждается в проводимой профилактической, просветительской работе по подготовке к соблюдению цифровой культуры, коммуникации и безопасности в интернет пространстве. В этом направлении именно система образования может оказать колоссальную поддержку молодежи и подрастающему поколению.

На основе вышеизложенного, сегодня приобретает первостепенную актуальность работа с обучающимися и преподавателями, проводимая в рамках развития навыков их информационной безопасности, цифровой компетентности, а также формированию сетевой коммуникативной культуры и цифрового этикета. Мы считаем, что это поможет пользователям найти баланс между конструктивным онлайн и офлайн взаимодействием, научиться саморегуляции в общении и эмоциональном проявлении чувств в процессе установления виртуальных взаимодействий в интернет пространстве и сетевых сообществах.

Таким образом, наше исследование виртуального общения и взаимодействия в «on-line community» студентов высших учебных заведений Казахстана не претендует на окончательное решение рассматриваемой проблемы и требует дальнейшего изучения. Полученные результаты исследования будут учтены нами в дальнейшем в рамках изучения вопросов по формированию сетевой коммуникативной культуры и цифрового этикета преподавателей и студентов в «on-line community».

Данное исследование финансируется Комитетом науки МНВО РК (BR21882318 «Кастомизация системы формирования сетевой коммуникативной культуры, цифрового этикета преподавателей и студентов в «online community» вуза»), руководитель У.М.Абдиганарова.

Список использованной литературы:

1. Более половины человечества сидит в соцсетях и пользуется мобильными // <https://www.ixbt.com/news/2020/10/21/bolee-poloviny-chelovechestva-sidit-v-socsetjah-i-polzuetsja-mobilnymi.html>
2. Simon Kemp. Digital 2024: Kazakhstan. 23 February 2024. <https://datareportal.com/reports/digital-2024-kazakhstan>

3. Simon Kemp. Digital 2023: Kazakhstan. 13 February 2023. <https://datareportal.com/reports/digital-2023-kazakhstan>
4. Rheingold H. *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier* (2nd Edition). 2000. DOI:10.16997/wpcc.206
5. Kraut R., Patterson M., Lundmark V., Kiesler S., Mukopadhyay T., Scherlis W., "Internet Paradox: A Social Technology that Reduces Social Involvement and Psychological Well-Being," *American Psychologist*, Vol. 53, No. 9, 1998, pp. 1017-1031.
6. Тальнищних Н.К. Культура «сетевых сообществ». Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 24.00.01-Теория и история культуры. Ростов-на-Дону. 2004.
7. Parks M.R., Roberts L.D. Making MOOsic: The development of personal relationships online and a comparison to their offline counterparts. *J. Social and Personal Relationships* 15 (1998), 517-537.
8. Jonathon N. Cummings, Brian Butler, Robert Kraut *The Quality of Online Social Relationships* // Posted Jul 1 2002 <https://cacm.acm.org/research/the-quality-of-online-social-relationships/>
9. Darius K.-S.Chan, Grand Cheng. A Comparison of Offline and Online Friendship Qualities at Different Stages of Relationship Development June 2004. *Journal of Social and Personal Relationships* 21(3):305-320. DOI:10.1177/0265407504042834
10. Fiorenzo Laghi, Barry H.Schneider, Irene Vitoroulis, Robert J.Coplan, Roberto Baiocco, Yair Amichai-Hamburger, Natasha Hudek, Diana Koszycki, Scott Miller, Martine Flament. Knowing when not to use the Internet: Shyness and adolescents' on-line and off-line interactions with friends. *Computers in Human Behavior*. Volume 29, Issue 1, January 2013, Pages 51-57. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.07.015>.
11. Christoffer Lysenstoen, Tormod Boe, Gunnhild Johnsen Hjetland, Jens Christoffer Skogen. A Review of the Relationship Between Social Media Use and Online Prosocial Behavior Among Adolescents. *Front. Psychol.*, 28 September 2021. *Sec. Human-Media Interaction*. Volume 12 - 2021 | <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.579347>
12. Abhishek Mahajan, Neetu Effect of social media on senior secondary school students // *International Journal of Research ISSN NO: 2236-6124 file:///C:/Users/PcHelper/ Downloads/EFFECT_OF_SOCIAL_MEDIA_ON_SENIOR_SECONDON.pdf*
13. Jaimes W.Carey. *Communication as culture. Revised edition. Essays in Media and Society. New foreword by G.Stuart Adam. This edition published in the Taylor & Francis e-Library, 2008.P94.6.C372 2008 302.23-dc22. ISBN 0-203-92891-1 Master e-book ISBN.*
14. Бэнкс М. Психи и маньяки в Интернете. - СПб.: Символ-плюс, 1998.
15. Hawi S., M. Samaha *The Relations Among Social Media Addiction, Self-Esteem, and Life Satisfaction in University Students. Social Science Computer Review*, 2017. 35(5), 576-586. <https://doi.org/10.1177/0894439316660340>
16. Жичкина А. Взаимосвязь идентичности и поведения в Интернете пользователей юношеского возраста. Автореферат на соискание ученой кандидата психологических наук по специальности 19.00.05 - Социальная психология. Московский государственный университет им. М.В.Ломоносова, факультет психологии, 2001. http://www.flogiston.ru/articles/netpsy/avtoref_zhichkina
17. Егоров А.Ю. Нехимические (поведенческие) аддикции (обзор) // *Аддиктология*, - 2005, - № 1. - С. 65-77.
18. Королева Н.Н. Влияние коммуникации в сети Интернет на личностные особенности пользователей // *Известия государственного педагогического университета им. А.И. Герцена* № 9, том 4. 2004.
19. Розенберг Н.В., Карпова М.К. Интернет-пространство в формировании социального капитала молодежи: социологический анализ // *Общественные науки. Социология*. №4 (52), 2019. С.95-106.
20. Burke M., Kraut R., Marlow C. *Social capital on Facebook: Differentiating uses and users* // *Proceedings of the SIGCHI conference on human factors in computing systems*. 2011. P. 571-580.
21. Helliwell J.F., Putnam R.D. *The social context of well-being* // *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences*. 2004. Vol. 359. №. 1449. P. 1435-1446
22. Социальные сети как инфраструктура межличностного общения цифрового поколения: трансформация фреймов коммуникации: коллективная монография / науч. ред. И.П. Кужелева-Саган. – Томск: Издательский Дом Томского государственного университета, 2017. – 220 с.
23. Антонова Н.А., Ерицян К.Ю., Марисса Л.В. Романтические знакомства в Интернете: исследование феномена. 13.01.2021. <https://cyberpsy.ru/articles/romanticheskie-znakomstva-v-internete>
24. Козлова Н.С. Социальные сети: теоретический анализ и эмпирическое исследование // *Гуманитарные проблемы современности: человек и общество* / С.В.Голикова, О.М.Горева, И.В.Гурьянова и др. Новосибирск: Изд-во ЦРНС. Кн. 22. 248 с. С. 162-181.

Reference:

1. Bolee poloviny chelovechestva sidit v socsetyah i pol'zuetsya mobil'nymi // <https://www.ixbt.com/news/2020/10/21/bolee-poloviny-chelovechestva-sidit-v-socsetjah-i-polzuetsja-mobilnymi.html>

2. Simon Kemp. Digital 2024: Kazakhstan. 23 February 2024. <https://datareportal.com/reports/digital-2024-kazakhstan>
3. Simon Kemp. Digital 2023: Kazakhstan. 13 February 2023. <https://datareportal.com/reports/digital-2023-kazakhstan>
4. Rheingold H. *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier* (2nd Edition). 2000. DOI:10.16997/wpsc.206
5. Kraut R., Patterson M., Lundmark V., Kiesler S., Mukophadhyay T., Scherlis W., "Internet Paradox: A Social Technology that Reduces Social Involvement and Psychological Well-Being," *American Psychologist*, Vol. 53, No. 9, 1998, pp. 1017-1031.
6. Tal'nishchnih N.K. *Kul'tura «setevyh soobshchestv»*. Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata filosofskih nauk po special'nosti 24.00.01-Teoriya i istoriya kul'tury. Rostov-na-Donu. 2004.
7. Parks, M.R., Roberts, L.D. Making MOOSic: The development of personal relationships online and a comparison to their offline counterparts. *J. Social and Personal Relationships* 15 (1998), 517-537.
8. Jonathon N. Cummings, Brian Butler, Robert Kraut *The Quality of Online Social Relationships* // Posted Jul 1 2002 <https://cacm.acm.org/research/the-quality-of-online-social-relationships/>
9. Darius K.-S.Chan, Grand Cheng. A Comparison of Offline and Online Friendship Qualities at Different Stages of Relationship Development June 2004. *Journal of Social and Personal Relationships* 21(3):305-320. DOI:10.1177/0265407504042834
10. Fiorenzo Laghi, Barry H.Schneider, Irene Vitoroulis, Robert J.Coplan, Roberto Baiocco, Yair Amichai-Hamburger, Natasha Hudek, Diana Koszycki, Scott Miller, Martine Flament. Knowing when not to use the Internet: Shyness and adolescents' on-line and off-line interactions with friends. *Computers in Human Behavior*. Volume 29, Issue 1, January 2013, Pages 51-57. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.07.015>.
11. Christoffer Lysenstoen, Tormod Boe, Gunnhild Johnsen Hjetland, Jens Christoffer Skogen. A Review of the Relationship Between Social Media Use and Online Prosocial Behavior Among Adolescents. *Front. Psychol.*, 28 September 2021. *Sec. Human-Media Interaction*. Volume 12 - 2021 | <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.579347>
12. Abhishek Mahajan, Neetu *Effect of social media on senior secondary school students* // *International Journal of Research ISSN NO: 2236-6124* file:///C:/Users/PcHelper/Downloads/EFFECT_OF_SOCIAL_MEDIA_ON_SENIOR_SECONDA.pdf
13. Jaimes W.Carey. *Communication as culture*. Revised edition. *Essays in Media and Society*. New foreword by G.Stuart Adam. This edition published in the Taylor & Francis e-Library, 2008.P94.6.C372 2008 302.23-dc22. ISBN 0-203-92891-1 Master e-book ISBN.
14. Benks M. *Psihi i man'yaki v Internete*. - SPb.: Simvol-plyus, 1998.
15. Hawi S., M. Samaha *The Relations Among Social Media Addiction, Self-Esteem, and Life Satisfaction in University Students*. *Social Science Computer Review*, 2017. 35(5), 576-586. <https://doi.org/10.1177/0894439316660340>
16. Zhichkina A. *Vzaimosvyaz' identichnosti i povedeniya v Internete pol'zovatelej yunosheskogo vozrasta*. Avtoreferat na soiskanie uchenoj kandidata psihologicheskikh nauk po special'nosti 19.00.05 - Social'naya psihologiya. Moskovskij gosudarstvennyj universitet im. M.V.Lomonosova, fakul'tet psihologii, 2001. http://www.flogiston.ru/articles/netpsy/avtoref_zhichkina
17. Egorov A.YU. *Nekhimicheskie (povedencheskie) addicii (obzor)* // *Addiktologiya*, - 2005 - № 1. - S. 65-77.
18. Koroleva N.N. *Vliyanie kommunikacii v seti Internet na lichnostnye osobennosti pol'zovatelej* // *Izvestiya gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A.I.Gercena* № 9, tom 4. 2004.
19. Rozenberg N.V., Karpova M.K. *Internet-prostranstvo v formirovanii social'nogo kapitala molodezhi: sociologicheskij analiz*// *Obshchestvennye nauki. Sociologiya*. №4 (52), 2019. S.95-106.
20. Burke M., Kraut R., Marlow C. *Social capital on Facebook: Differentiating uses and users* // *Proceedings of the SIGCHI conference on human factors in computing systems*. 2011. P. 571-580.
21. Helliwell J.F., Putnam R.D. *The social context of well-being* // *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences*. 2004. Vol. 359. №. 1449. P. 1435-1446
22. *Social'nye seti kak infrastruktura mezhlichnostnogo obshcheniya cifrovogo pokoleniya: transformaciya frejmov kommunikacii: kollektivnaya monografiya / nauch. red. I.P. Kuzheleva-Sagan*. – Tomsk: Izdatel'skij Dom Tomskogo gosudarstvennogo universiteta, 2017. – 220 s.
23. Antonova N.A., Ericyan K.YU., Marissa L.V. *Romanticheskie znakomstva v Internete: issledovanie fenomena*. 13.01.2021. <https://cyberpsy.ru/articles/romanticheskie-znakomstva-v-internete>
24. Kozlova N. S. *Social'nye seti: teoreticheskij analiz i empiricheskoe issledovanie* // *Gumanitarnye problemy sovremennosti: chelovek i obshchestvo* / S.V.Golikova, O.M.Goreva, I.V.Gur'yanova i dr. Novosibirsk: Izd-vo CRNS. Kn.22. 248 s. S. 162-181.

S. Balagazova¹, N. Bolatkhan¹, Zh. Kosherbayev^{1}*

*¹Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan*

METHODOLOGICAL GUIDELINES IN THE STUDY OF MUSIC EDUCATION PEDAGOGY

Abstract

This article discusses the methodological foundations that play a key role in research in the field of music education. One of the most important methodological guidelines is methodological analysis, considered as a meta-method in the context of music pedagogy. This analysis is an integrated approach to the research process, which allows us to comprehend various aspects and processes of musical and pedagogical theory and practice. Within the framework of methodological guidelines, professionally significant functions and approaches are also highlighted, which contribute to the awareness of the value of concepts of a musical and pedagogical nature, innovative processes in science and education, as well as the formation of a research strategy. The approaches under consideration include various intellectual operations, among which reflection stands out as a method of creative thinking and personal rethinking of values and motives in the activities of a teacher-musician. The basis for the development of methodological guidelines in this context is knowledge from various fields of human activity, including science and art. Reliance on knowledge serves as the basis and methodological basis for the pedagogy of music education, to determine the principles and methods of organizing the research process.

Keywords: methodological guidelines, methodological analysis, music education, art, music pedagogical theory and practice.

Балагазова С.Т.,¹ Болатхан Н.,¹ Кошербаев Ж.А.^{1}*

*¹Қазақстанның Ұлттық педагогикалық университеті атындағы
г. Алматы, Қазақстан*

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ В ИССЛЕДОВАНИИ ПЕДАГОГИКИ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье обсуждаются методологические основы, которые играют ключевую роль в исследованиях в области музыкального образования. Одним из наиболее важных методологических ориентиров является методологический анализ, рассматриваемый как метаметод в контексте музыкальной педагогики. Данный анализ представляет собой комплексный подход к исследовательскому процессу, позволяющий осмыслить разнообразные аспекты и процессы музыкально-педагогической теории и практики. В рамках методологических ориентиров также выделяются профессионально значимые функции и подходы, которые способствуют осознанию ценности концепций музыкально-педагогического характера, инновационных процессов в науке и образовании, а также, формированию стратегии научных исследований. Рассматриваемые подходы включают в себя различные интеллектуальные операции, среди которых рефлексия выделяется как метод творческого мышления и личностного переосмысления ценностей и мотивов в деятельности педагога-музыканта. Основой для разработки методологических ориентиров в данном контексте служат знания из различных областей человеческой деятельности, включая науку и искусство. Опора на знания служит основанием и методологической базой педагогики музыкального образования, для определения принципов и методов организации исследовательского процесса.

Ключевые слова: методологические ориентиры, методологический анализ, музыкальное образование, искусство, музыкально-педагогическая теория и практика.

С.Т. Балагазова,¹ Н.Болатхан,¹ Ж.Кошербаев^{1*}
¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ ПЕДАГОГИКАСЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІНДЕГІ ӘДІСНАМАЛЫҚ БАҒДАРЛАР

Аңдатпа

Мақалада музыкалық білім беру саласындағы зерттеулерде шешуші рөл атқаратын әдіснамалық негіздер талқыланады. Маңызды әдіснамалық бағдарлардың бірі, музыкалық педагогика контекстіндегі метаәдіс ретінде қарастырылатын әдіснамалық талдау жұмысы болып ерекшеленеді. Бұл талдау жұмысы, музыкалық-педагогикалық теория мен практиканың әртүрлі аспектілерін терең түсінуге мүмкіндік беретін зерттеу үдерісіне кешенді тәсіл болып табылады. Әдіснамалық бағдарлар шеңберінде музыкалық-педагогиканың тұжырымдамаларын, ғылым мен білім берудегі инновациялық үрдістердің құндылығын түсінуге, сондай-ақ, ғылыми зерттеулер стратегиясын қалыптастыруға ықпал ететін кәсіби маңызды функциялар мен тұғырлар айқындалады. Қарастырылып отырған тұғырлар, әртүрлі интеллектуалды операцияларды қамтиды және олардың арасындағы рефлексия, шығармашылық ойлау әдісі ретінде және педагог-музыканттың іс-әрекетіндегі құндылықтар мен мотивтерді өзіндік қайта қарау әдісі ретінде қарастырылады. Осы тұрғыда музыкалық педагогикадағы әдіснамалық бағдарларды әзірлеудің бастамасы, адам қызметінің әртүрлі салаларынан, соның ішінде ғылым мен өнерден алынған білім болып табылады. Білімге сүйену болса, зерттеу үдерісін ұйымдастырудың принциптері мен әдістерін анықтау үшін музыкалық білім беру педагогикасының әдіснамалық негізі бола алады.

Түйін сөздер: әдіснамалық бағдарлар, әдіснамалық талдау, музыкалық білім, өнер, музыкалық-педагогикалық теория және практика.

Basic provisions. The article draws attention to the development of methodological guidelines in the study of music education problems. Thanks to the development of modern methodological guidelines, the development of various methods, new research approaches in the study of problems in various fields of scientific knowledge based on the experience and achievements of philosophy, psychology, aesthetics, musicology and other sciences has significantly increased. An essential factor in the success of solving a scientific search is the relationship between the nature of the method used and the nature of the problem under study, where not only the methodology, but also the methodology should develop their subject orientation to achieve optimal research results.

The purpose of the study: scientific and theoretical foundations for the formation of the readiness of a specialist-teacher-musician to comprehend methodological guidelines for professional education, including methodological analysis in a set of functions, principles, methods, and research tools.

Introduction. The modern socio-cultural situation reinforces the need to create a new strategy for a person's entry into the world, readiness to enter into a constructive dialogue with him, which in general is somehow connected with the renewal of the educational paradigm, the search for optimal technologies, and the spiritual formation of personality. a personality that requires deep, problem-oriented methodological thinking. The methodological culture of a teacher-musician is currently gaining an important place in the preparation of research on the problems of theory and practice of music education. And this is not accidental, since mastering methodological knowledge opens up expanded ideas about the methods of the research process, enriching the effectiveness of the work performed, when the foundation of the research concept is methodological foundations - philosophical, general scientific (musicological, musical-psychological, etc.) and private scientific (music-pedagogical and performing). At the same time, according to A.I.Sherbakova there is a need to focus the attention of modern researchers on the fact that every research work in the field of music education should be permeated with art. and the researcher should be familiar with the laws of musical existence [1, p.10].

First of all, it is necessary to identify the essence of the phenomenon under study in the study, rethinking and summarizing all achievements in the field of philosophy, methodology, related

sciences directly related to the chosen problem. The unity of the cognitive process and the provision of valuable material contributes to a deeper understanding of the essential and meaningful basis of research. Merging into an organic whole, this dialogue in a new information field allows for the assessment of different author's theories, the comparison of «old and new», traditions and innovations.

Scientific research thought at any level needs an accurate definition of theoretical and methodological guidelines, substantiation of methodological prerequisites that allow purposefully choosing the logic of the semantic orientation of the chosen context. There is also no doubt that any theory not only reveals the subject area, but also is a kind of tool for searching for perfect ideas, which are transformed in practice in a peculiar way in a set of methodological principles, defined concepts adequate to the object of research.

The methodology will be developed in such a way that significant problems will be investigated and disclosed on its basis, which will contribute to the fruitfulness of scientific research, substantiation of fundamental issues of a theoretical and applied nature, and a structurally structured methodology will determine reliable guidelines for the research process when performing practical material. Emerging and forming in the depths of the revealed knowledge itself, methodologically equipped research acts as a kind of concentration of its essential nature in abstract logical forms, an indicator of a sufficiently high level of theoretical thinking [2, P. 56].

The purpose of this study is the scientific and theoretical foundations for ensuring the process of formation of the readiness of a specialist-teacher-musician to comprehend methodological guidelines for professional education, including methodological analysis in a set of functions, methods, and research tools.

Materials and Methods. Among the fundamental methodological guidelines of paramount importance for the study of pedagogical problems in the field of music education, methodological analysis acts as a conceptual core, a leading tool, «a kind of scientific research method of dialectical comprehension by a specialist of diverse phenomena and processes of musical pedagogical theory and practice» [3, p.38]. It provides a deep and holistic understanding of those patterns that require optimal means of resolving them in the course of emerging contradictions. In this regard, we recall that the term «analysis» itself, according to the philosophical definition, means «the movement of thought within the content... the result of which is a multidimensional (philosophical, general scientific, private scientific) idea of a particular studied object of pedagogical music education» [3, p.38].

As one of the most important methodological guidelines, the meaningful characterization of any analytical process carried out by a musician teacher is based on the methodological knowledge of his musical-pedagogical and related scientific and artistic fields, aimed primarily at identifying the most significant professional problems of music education. In this context, mastering the operational skills of methodological analysis is a fairly high indicator of the methodological culture of a teacher-musician. Thus, an integral feature of an effective analytical apparatus should be considered the dialectic of movement - from the general to the particular, from the abstract to the concrete, and, conversely, possessing a subjective form of expression and a subjective character in content, bearing in itself a focus on solving a certain research task, methodological analysis, on the one hand, acts as a direct product of creative activity, contributing to the development of individual specialist capabilities, and on the other hand - it serves as a specific indicator of the research action carried out, going beyond the scope of the problem under consideration and becoming the property of a wide practice.

In an integrated system of methodological guidelines, one of its most important components are professionally significant functions. This important feature, in particular, was pointed out by scientists O.S.Anisimov [4, P.515], V.V.Krayevsky [5, P.6] and others, believing that they are the driving mechanisms of the scientific research process itself, which is not only connected with a common methodology, but also has its own specific functions. Along the way, we note that these

functions related to the methodological training of a teacher-musician in their essence proceed from the general philosophical concept of «function», understood as an external manifestation of the properties of an object in a system of relations. Thus, considering a number of functions in the field of musical art, V.I.Kholopova emphasizes that, like any cultural phenomenon, they can be perceived as documents of the epoch from various angles: historical-factual, philosophical-ideological, ethical-emotional [6, p.12].

In particular, the cognitive orientation function is designed to promote a methodologically active selection of knowledge from various fields of science and art. It helps to realize the personal value of musical and pedagogical concepts, various innovative processes in the field of psychology, pedagogy, and art education. In turn, the heuristic function of the methodological guideline contributes to the targeted focus on the search for research forms and tools used in the organization of creative dialogue. Thanks to it, not only fruitful ideas are identified, but also a research strategy is developed, stimulating their theoretical understanding and expanding the range of methodological knowledge.

In turn, the methodological essence of the axiological function is revealed in the formation of a specialist's personal and value attitude to a certain aspect of his research activity, when he tries to better understand his own professional experience, as well as to feel his involvement in it, striving for its deep understanding of knowledge. Under the influence of this function, researchers gradually accumulate methodologically important potential necessary for further insight into the essence of significant problems of music education.

The research methodology gets its realization and artistic expression when using the method of musical modeling, the main advantage of which is the multiple reduction of the initial development period. In this regard, musical material is initially assimilated on separate models, as if «from the inside», and then holistically. Over time, experience is gained in designing new models by analogy with the studied ones, activating the creative approach of the teacher-musician. Modeling is an effective method of cognition, storage and transmission of musical information, revealing new patterns and connections in working with musical material. The model system has pragmatic, predictive and heuristic functions. In accordance with the prognostic function, all models in the system can be interconnected by a single musical material, which varies, is developed and appears each time with a new facet, providing a significant reduction in the time to assimilate what has been passed, due to the close connection of the new with the already known. In the predictive function, all models act as a sample based on similar characteristics of the studied material. Here, the system of models becomes pivotal, establishing connections and continuity between compositions, contributing to the implementation of the principle of systematicity and consistency, accessibility and strength of knowledge, clarity, individual approach, consciousness and activity of the teacher-musician.

The next, heuristic function of the model system is most clearly manifested in the intensification of the development of the creative inclinations of the musician, creating real prerequisites for an integrated approach to the organization of the creative process in:

- developing a conscious attitude towards the art of music;
- mastering rational methods of studying works;
- mastering various musical materials;
- development of figurative and emotional perception of music;
- mastering the independence of actions;
- mastering various types of musical and pedagogical techniques;
- formation of musical and auditory representations.

A very difficult task is to create a certain methodologically sound algorithm of performing activity, which would allow, on the one hand, creatively vary the methods of work, and on the other – to control its artistic development. There is no doubt that an adequate embodiment of the integrity of the musical image requires an equally holistic method of comprehension of the work by the

performer and a consciousness of an equally holistic technology of mastering it. Equally difficult are the processes of awareness and further application of the material to ensure a creative task. Having a direct impact on the formation of personal and professional qualities of a teacher-musician in his scientific activity. The researcher not only significantly deepens and expands his ideas about the specifics of this type of activity, but also develops a certain value attitude towards it, enriches his spiritual level of knowledge of musical and pedagogical reality. The role of the subjective-personal factor is also undeniable in the field of musical art, when a specialist must constantly remember that knowledge gained from various scientific and artistic fields is necessary for him to solve his professional tasks.

The search for methodologically important guidelines in relation to the study of musical and pedagogical reality is constantly accompanied by a number of intellectual operations, one of which has received the definition of «reflection» in philosophy and pedagogy. It is no coincidence that this category is widely considered at all levels of scientific thought in the formation of a culture of general and intellectual thinking among specialists, being one of the leading ones in modern methodology, as a «principle of thinking aimed at understanding and realizing one's own prerequisites» [7, p.155]. We are talking about the distinctive properties of an individual's consciousness, expressed in his ability to direct attention to himself, concentrate it on himself and thus explore not only the surrounding objects, but also the qualities of the cognizing subject himself. Thus, reflection already appears as a cognitive method as a form of active personal rethinking of certain meaningful elements of one's individual consciousness, designed to comprehend universal meanings, values, motives, acting as one of the creative reserves of thinking, significantly increasing its productivity and effectiveness in the activities of a teacher-musician.

Being an indispensable methodological guideline in the field of research analysis, the reflexive method allows you to carry out deep relationships between the phenomena under study, as well as to reveal through painstaking analysis professionally significant ones that are the basis of the leading methodological principles aimed at successfully solving the urgent tasks of music education pedagogy. It remains to add that methodological analysis, interpreted as a meta-method of pedagogy of music education, is a multidimensional holistic education of a research nature.

Thus, in L.A.Mikeshina's fundamental philosophical concept, it is noted that the meta-method of methodological analysis is «the mechanism of activity of an art teacher - researcher, which is based on methodological knowledge» [8, p.145]. For his part, E.B.Abdullin points out that the metamethod of methodological analysis opens up new opportunities as a systemic phenomenon for «actualization of ideological beliefs, tolerance, etc. on the basis of pedagogically structured communication of the individual with the spiritual and valuable musical art» [9, p.18]. The essence of this method lies in its powerful research potential, which allows intellectually, with the help of thought processes, to cover the diversity of a different number of concepts, facts, etc., while simultaneously comparing and evaluating various points of view on the problem under consideration, where their systemic and holistic nature become the most important indicators of their scientific viability.

Results. The existing experience of scientific research in various fields of knowledge convincingly indicates that the same methodological approaches in relation to the study of any problems, on the one hand, are very productive, on the other - do not bring significant results. Moreover, it was noted that different theoretical and methodological guidelines, with the help of which identical objects were revealed, had very unequal capabilities and had different efficiency.

An essential factor causing such a paradoxical situation should be considered the relationship between the nature of the methods used and the very nature of the object under study, taking into account that not only methodological guidelines as such, but even the methodology of their application should develop their subject orientation, i.e. significant methodological approaches and methodological guidelines involved from other scientific fields of knowledge, they can and should, in certain cases, reveal their usefulness of the research process.

It should be borne in mind that the methodological analysis itself is both subjective and objective in its comprehensive application. And, if the subjective orientation of research actions is manifested in the personal attitude of a teacher-musician to the process of cognition, then the basis of his objective attitude is essential knowledge drawn from various fields of science and practice. At the same time, stable relationships of a subjective and objective nature are manifested in concrete results: firstly, the teacher-musician reaches a qualitatively new level in solving a problem issue relevant in the field of his specialization; secondly, scientific data obtained through methodological analysis can become the property of a wide practice, and not only musically educational, that is, to have universal application for various fields of knowledge, being transformative in essence.

It is also important to take into account the fact that the unity of the subjective and objective can have a significant impact on the intellectual potential of a specialist, enriching him with new knowledge and information of a multidisciplinary type. An example is the study by B.M. Tselkovnikov, devoted to the ideological beliefs of a teacher-musician [10, p.210], which indicates that the methodological orientation of the work done by the author has absorbed all the valuable and general scientific, concentrated in the works of researchers - philosophers, psychologists, art historians, etc. on the problems of musicology, theory of musical performance, pedagogy of education. Scientists are united in their views on the importance of ideological and other functions in the methodological training of a specialist musician, when a creative attitude to views, beliefs, i.e. methodological guidelines, in interaction with a researcher, a teacher-musician, himself, becomes essential in the formation of a personality, which also shows the effectiveness of the involved reflexive method. Thus, from a scientific point of view, the importance of methodological guidelines in their unity and diversity for the theory and practice of pedagogy of music education is proved.

And this again shows the special role of the dialectical unity of the objective and subjective sides in the methodological analysis, which has a direct impact on the formation of personal and professional qualities of a teacher-musician in his scientific activity. The researcher not only significantly deepens and expands his ideas about the specifics of this type of activity, but also develops a certain value attitude towards it, enriches his spiritual level of knowledge of musical and pedagogical reality. The role of the subjective-personal factor is also undeniable in the field of musical art itself, when a specialist must constantly think that knowledge gained from various scientific and artistic fields is necessary for him to solve his professional tasks. The success of their solution, undoubtedly, largely depends on the research skills and abilities available to him to apply in theory and in practice the most important methodological guidelines, creatively transformative in their essence and content.

Methodological analysis provides a logical chain of step-by-step research, its continuous nature, the dialectical unity of all interrelated elements, emphasizing their methodological significance. The most important methodological basis for a comprehensive and harmoniously developed personality by means of musical pedagogy in methodological analysis consists of the initial methodological principles in the scientific, theoretical and practical activities of a teacher-musician, considered as starting points in revealing the essence, goals and objectives of mastering the research process of the methodology of scientific cognition. Reliance on methodological principles makes it possible to ensure leading positions in the course of the scientific research process of the problem under consideration, creating favorable opportunities for mastering creativity. In particular, the most important principle determining the content of the research methodology is the principle of consistency and integrity, manifested primarily in the connections between structural elements, determining ways to include methodology among the necessary means of professional activity of a teacher-musician, the systemic nature of the content orientation of methodological research is provided by the connection of philosophical, general scientific and private scientific levels, creating a holistic view of the essence and significance each approach. In particular, the systemic process reflects the importance of the philosophical level for the problems of art and pedagogy of scientific

knowledge, and the general scientific approach characterizes the appeal to scientific and artistic fields of knowledge, accompanied by a socio-psychological justification of the positions of researchers from different fields of science and art. The systematic nature of the private scientific approach is especially evident in the practice of B.V.Asafiev, where dialectic is noted in the formulation of the tasks set. His musical and aesthetic views were the mainstays in the analysis of the essence of the concept of «artistry», acquired in modern scientific knowledge. A special place among the significant categories in the theory and practice of music education pedagogy [11, p.376].

Among the most important essential aspects of methodological analysis, its systemic nature should be noted, which is a kind of systematic approach to the study of the theory of dialectical cognition, assuming a holistic «vision» of the studied object in all its internal and external relations. In his works, B.V.Asafiev, from the position of a systematic approach, reveals various forms of research methodology, including communication with art based on numerous sources from different fields of knowledge, defines provisions directly related to scientific and artistic knowledge for both general pedagogy and pedagogy of music education. Based on the developments of the «theory of intonation», the researcher critically analyzes some scientific ideas of a psychological and artistic nature, dialectically approaching the philosophical postulates of ancient thinkers (Aristotle, Plato, Democritus, etc.). With the help of a methodological approach, he opened new horizons in the field of studying the socio-aesthetic nature of musical art. Consistency as an organized whole orients the teacher-musician to identify the holistic nature of artistic phenomena, their internal structure. The universality of this principle not only does not exclude, but, on the contrary, implies the integration of methods in various fields of knowledge, so that the techniques and approaches implemented are based on them, which reflect the specific features of musical pedagogy. In the very nature of music education, there is a systematic orientation towards revealing the integrity of artistic phenomena. Based on this principle, the holistic process of methodological support for certain research activities is expressed in the unity of the theoretical and methodological orientation of their organization, where the connection of substantive and procedural sides provides for the availability of adequate artistic means for each of the elements.

In general, it can be argued that a significant role in the methodological equipment of professional problems of pedagogy of music education belongs to the processes of methodology of scientific knowledge, allowing to reveal and holistically embrace the diversity of the artistic world.

Discussion. As already noted, methodological guidelines in the study of music education problems are aimed at advancing a new result during the analysis of material that has received its consideration in various fields of knowledge, mainly related to musical art (musicology, theory of musical performance, psychology of music, etc.). It should be borne in mind that it «differs in its specificity, putting before a specialist the task of determining the conditions of their application, the knowledge gained, their activation of the analytical approach, methods of analysis and dynamics of musical processes» [12, P.143]. In accordance with this, specialists, when substantiating the essential and substantial basis of the structural construction of any research problem, strive not only to indicate the degree of its study, but also to identify the significance of its leading sides in the theory and practice of research. It should be borne in mind that in recent years, first of all, the position has strengthened in psychology, according to which the so-called single, unique innovation can also be considered a new scientific knowledge enriching the already accumulated experience. This approach seems to be very fruitful for musical and pedagogical science and practice directly related to art. The field of art studies is no exception, in which there has always been a rather acute need for the growth of scientific orientation, especially on the part of research methodology. In particular, the number of different methods has significantly expanded recently, accompanied by the introduction of new research approaches to the study of problems that widely highlight modern ideas leading to a systematic understanding of the nature of musical art. This successful state of affairs has largely become possible due to the participation in their development of modern

methodological guidelines that are universal in nature and responsible for the productivity of the research process.

Recall that in the process of historical development, musicology and pedagogy were constantly in contact with each other, because for scientists of different profiles, music is always an area of creative potential that allows us to consider the essence of artistic creativity, ways and means of comprehending its substantial basis. So, in addition to the methodological guidelines we have already listed above, which guide the research thought of a teacher-musician, in many musicological studies such a significant worldview concept as a position is increasingly heard, absorbing the experience and achievements of philosophy, psychology, aesthetics and other sciences, one way or another aimed at understanding the intonational nature of musical art as a whole. In this connection, V.V. Medushevsky's concept of the intonation basis of musical phenomena has acquired an important methodological significance for the unity of music and cognition. Realising the ideas of V.V. Asafyev, he comes to the statement about the priority of intonational thinking, noting that «...to think intonationally means to hear life in sounds through the generalized intonation of the lyrical hero, to feel his soul, to see the world through his eyes» [13, p.19].

One of the key problems for musical and pedagogical research is still the category of musical style, understood in musicology as «a system of means of expression in the embodiment of one or another ideological and figurative content» [14, P.17]. Thus, reliance on already known methodological guidelines served as a starting point for the knowledge of musical style, pedagogical understanding of the theory of style and the method of style analysis in general. Scientific practice shows that the interrelation of philosophy and pedagogy of music education, their mutual «pollination» (M.S. Kagan) constantly leads to the finding of methodological guidelines in relation to the analysis of the surrounding reality, the very nature of art and man, their inseparable unity. Philosophical knowledge as a methodological field contributes not only to the disclosure of the pedagogical essence or other research on the problems of musical education, but also allows us to identify the value and semantic significance in the development of such methodological guidelines, which become the basis for solving still poorly studied issues of artistic creativity. We also point out the obvious connection between psychology and music pedagogy in the research of problems related to methodological orientation and conditioned by the peculiarities of musical personality development. Here, methodological guidelines are already manifested in generally accepted approaches to pedagogical facts and phenomena revealed through the implementation of general scientific principles of psychology and musical activity. For example, the technological level of communication between the pedagogy of music education and psychological science is present in the content of psychological methods and techniques used in pedagogical research by V. I. Petrushin, A. V. Toropova, N. V. Suslova, etc.

In turn, the reflections of philosophers – A.F. Losev, F. Schiller, M.S. Kagan, etc. about the meaning of art, its role and place in life, are of great value in understanding the true significance of music, its spiritual power and beauty, filling them with new content, where the architectonics of a person's worldview, built based on knowledge from different fields of human activity, science, art, religion, etc., acquires special importance. Accordingly, the views, beliefs, and ideals that make up the methodological basis of the pedagogy of music education serve as the basis for certain methodological guidelines, with the help of which scientific concepts, principles, and methods of organizing the research process function.

At the same time, the accumulated experience of scientific research in various fields of knowledge convincingly tells us that not always narrowly focused methodological recommendations in relation to the study of heterogeneous problems can be quite effective when the same studied objects are analyzed using methodological techniques, tools, etc., which have low efficiency and are characterized by limited capabilities with in terms of their research experience. On this path, the ability to express the same meanings by different means appears, so that the

teacher-musician, in an effort to methodologically designate the research process, becomes an artist. So, when studying the works of B.V.Asafyev, M.M.Bakhtin, V.V.Medushevsky and many others, he realizes that in scientific research one can be an artist, «...whose view, according to B.M.Tselkovnikov, on a particular phenomenon always remains holistic and, most importantly, permeated with a sense of personal complicity and responsibility for everything that happens in the world» [15, P. 83].

That is, among the factors sympathetic to the successful course of scientific research, the most significant should be recognized the obligatory relationship between the nature of the method used and the nature of the subject under study, where not only the methodology, but also the methodology, and, as a result, the guidelines formed in them should develop their subject orientation. The methodological approaches and techniques themselves, borrowed from various fields of scientific knowledge and mutually transformed into appropriate guidelines, should be comprehensively aimed at achieving optimal research results.

Conclusion. The methodology of pedagogy of music education is designed to better comprehend the meaning of artistic art, its spiritual and moral constants, clarify the methodological foundations - ideas, views, positions, etc. of philosophical, general scientific and private scientific levels that determine the specifics of the pedagogical orientation of research, substantiation of its purpose, objectives, content in accordance with the actual needs of science and practice of society, cognition and transformations of musical reality.

The most important methodological guideline of the research, according to which any musical and pedagogical process acquires the character of an open action filled with creative energy, is dialogue as the basis for searching for the truth of the diverse phenomena of the theory and practice of pedagogy of musical education. The search for a solution to a research problem is not based on specifically constructed and analyzed circumstances, but is carried out as a search for associatively emerging supports, accents, an intuitive sense of correct understanding, stimulating the search not for individual definitions, judgments, conclusions, but for reasonable conclusions.

Methodological analysis acts as the leading means of ensuring the unity of the substantive and procedural aspects of the methodology of pedagogy of music education, the possession of which is a significant indicator of the methodological competence of a teacher-musician. Thanks to him, the specialist masters the method of creative cognition of musical reality.

In general, it can be concluded that methodological guidelines in the study of problems of musical and pedagogical education are characterized by multidimensional, diverse approaches, principles, functions, etc., when methodological knowledge is acquired in a particular research practice and professionally significant problems are solved.

References:

1. Щербакова А.И. Музыкальное образование как социально-культурный институт в истории отечественной культуры // Музыкальное образование в социокультурном развитии личности: Материалы Междунар. конф., МГУКИ. - М.: Граф-Пресс, 2012 - С.6-12
2. Amezquita-Sanchez J. & Adeli, Hojjat. A new music-empirical wavelet transforms methodology for time-frequency analysis of noisy nonlinear and non-stationary signals. *Digital Signal Processing, Volume 45, 2015, PP. 55-68*
3. Абдуллин Э.Б. Методологический анализ как концептуальное ядро подготовки будущих музыкантов-педагогов к исследовательской деятельности // Методологическая подготовка музыканта-педагога: сущность, структура, процесс реализации / Э.Б. Абдуллин - М.: МГПУ. - 2019, - С. 38-77.
4. Анисимов О.С. Методологическая культура педагогической деятельности и мышления - М.: Экономика, 1991. - 715 с.
5. Краевский В.В. Качество педагогики и методологическая культура педагога // *Магистр: Независимый научно-педагогический журнал, 1991. - С. 4-15.*
6. Холопова В.И. Феномен музыки. - М.: Дерект-Медиа, 2014. - 348 с.
7. Lehmann A.C. Effort and enjoyment in deliberate practice: A research note // *Research in and for music education. 2002. – P. 153-166*
8. Микешина Л.А. Философия науки. Учебное пособие. - М., 2006. - 196 с.

9. Абдуллин Э.Б. Теоретические методы исследования проблем педагогики художественного образования // *Вузы искусства в контексте Болонского процесса: Материалы междунар. научно-практической конференции* - Алматы: КазНАИ, 2013. - С. 14-19.
10. Целковников Б.М. Мировоззрение педагога-музыканта: В поисках смысла. Исследование /Отв. ред. Э.Б.Абдуллин - М.: МГПУ, 1999. - 230 с.
11. Асафьев Б.В. Музыкальная форма как процесс. Изд-2-е. - М.: Музыка, 2012. - 376 с.
12. Pervushina O., Kryuchkova N. *The Contextual Approach in the System of Musical Education in Institutions of Higher Education, Music Scholarship*. 2018. No. 3, PP. 137-143
13. Медушевский В.В. Интонационно-фабульная природа музыкальной формы: дисс. докт. искусствoved. - М.: 1981. - 380 с.
14. Малинковская А.В. Индивидуальность и индивидуальный стиль исполнителя как категория теории исполнительства и педагогики музыкального образования // *Вестник кафедры ЮНЕСКО «Музыкальное искусство и образование»* - 2017. - №4(30). - С. 13-27.
15. Целковников Б.М. Педагогика музыкального образования в поиске методологических основ // *Музыкально-педагогическое образование на рубеже XX-XXI веков: Материалы междунар. научно-практ. конференции.* - М.: - Ханты-Мансийск, 2004. - С. 83-86.

References:

1. Shcherbakova A.I. *Muzikalnoye obrazovaniye kak sotsialno-kulturnyy institut v istorii otechestvennoy kultury // Muzikalnoye obrazovaniye v sotsiokulturnom razvitii lichnosti: materialy mezhdunar. Konf. MGUKI* - М.: Graf-Press. 2012- S. 6-12
2. Amezquita-Sanchez J.&Adeli Hojjat. *A new music-empirical wavelet transforms methodology for time-frequency analysis of noisy nonlinear and non-stationary signals. Digital Signal Processing, Volume 45, 2015, PP. 55-68*
3. Abdullin E.B. *Metodologicheskij analiz kak kontseptualnoye yadro podgotovki budushchikh muzykantov-pedagogov k issledovatel'skoy deyatel'nosti//Metodologicheskaya podgotovka muzykanta-pedagoga: sushchnost. struktura. protsess realizatsii / E.B.Abdullin* - М.: МGPU. 2019. - S.38-77.
4. Anisimov O.S. *Metodologicheskaya kultura pedagogicheskoy deyatel'nosti i myshleniya* - М.: Экономика. 1991. - 715 s.
5. Kravetskiy V.V. *Kachestvo pedagogiki i metodologicheskaya kultura pedagoga // Magistr: Nezavisimyy nauchno-pedagogicheskij zhurnal, 1991. - S. 4-15.*
6. Kholopova V.I. *Fenomen muzyki.* - М.: Direkt-Media. 2014. - 348 s.
7. Lehmann A.C. *Effort and enjoyment in deliberate practice: A research note //Research in and for music education. 2002. – P. 153-166*
8. Mikesheva L.A. *Filosofiya nauki. Uchebnoye posobiye.* – М., 2006. - 196 s.
9. Abdullin E.B. *Teoreticheskiye metody issledovaniya problem pedagogiki khudozhestvennogo obrazovaniya//Vuzy iskusstva v kontekste Bolonskogo protsesssa: Materialy mezhdunar. nauchno-prakticheskoy konferentsii* - Алматы: KazNAI 2013.- S.14-19.
10. Celkovnikov B.M. *Mirovozzrenie pedagoga-muzykanta: V poiskah smysla. Issledovanie /Otv. red. E.B.Abdullin* - М.: МGPU, 1999. - 230 s.
11. Asaf'ev B.V. *Muzikal'naya forma kak process. Izd-2-e.* - М.: Музыка, 2012. - 376 s.
12. Pervushina O., Kryuchkova N. *The Contextual Approach in the System of Musical Education in Institutions of Higher Education, Music Scholarship*. 2018. No. 3, PP. 137-143
13. Medushevskij V.V. *Intonacionno-fabul'naya priroda muzykal'noj formy: disc. dokt. iskusstvoved.* - М.: 1981. - 380 s.
14. Malinkovskaya A.V. *Individual'nost' i individual'nyj stil' ispolnitelya kak kategoriya teorii ispolnitel'stva i pedagogiki muzykal'nogo obrazovaniya // Vestnik kafedry YUNESKO «Muzykal'noe iskusstvo i obrazovanie»* - 2017. - №4(30). - S. 13-27.
15. Celkovnikov B.M. *Pedagogika muzykal'nogo obrazovaniya v poiske metodologicheskikh osnov // Muzykal'no-pedagogicheskoe obrazovanie na rubezhe XX-XXI vekov: Materialy mezhdunar. nauchno-prakt. konferentsii.* - М.: - Hanty-Mansijsk, 2004.- S. 83-86.

Кульгильдинова Т.А.,¹ Сурова Д.С.,^{2*} Сарсембаева А.А.²

¹ *Казахский университет международных отношений и
Мировых языков имени Абылай хана
г. Алматы, Казахстан*

² *Восточно-Казахстанский технический университет им. Д.Серикбаева
г. Усть-Каменогорск, Казахстан*

НЕФОРМАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ТРЕНДОВ

Аннотация

В статье на основе исследования современных научных дискуссий и обобщения мирового опыта дается теоретическое описание понятия «неформальное образование». Обосновывается необходимость внедрения принципов неформального образования в традиционную систему образования: обеспечение свободной академической активности, расширение вариантов и траекторий обучения, обогащение и развитие личности, формирование устойчивой потребности постоянного пополнения знаний и формирования новых компетенций. Адаптивность специалиста к стремительно меняющимся условиям жизни и профессиональной деятельности позволит успешно реализовываться во всех сферах жизнедеятельности, что и является целью неформального образования. В статье показаны основные составляющие неформального образования, варианты его внедрения в систему высшего образования. Построена модель неформального образования, включающая такие элементы, как студент – университет – среда. Описаны запросы, формирующие необходимость неформального образования с точки зрения каждого участника модели. Показаны некоторые пути внедрения неформального образования на примере опыта НАО «Восточно-Казахстанский технический университет имени Д.Серикбаева». Научная и практическая значимость статьи заключается в объемном представлении научно-образовательного потенциала неформального образования, в презентации механизмов создания такой образовательной среды, которая способствует самоорганизации и саморазвитию личности.

Ключевые слова: неформальное образование, компетенции и навыки, самообразование, развитие личности, мотивирующая среда, гибкие образовательные траектории.

Т.А. Кульгильдинова,¹ Д.С. Сурова,^{2} А.А. Сарсембаева²*

¹*Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті
Алматы қ., Қазақстан*

²*Д.Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университеті
Өскемен қ., Қазақстан*

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ТРЕНДТЕР КОНТЕКСТІНДЕГІ БЕЙРЕСМИ БІЛІМ

Аңдатпа

Бұл мақалада қазіргі заманғы ғылыми пікірталастарды зерттеу және әлемдік тәжірибені қорыту негізінде «формальды емес білім беру» ұғымының теориялық сипаттамасы берілген. Дәстүрлі білім беру жүйесіне формальды емес білім беру принциптерін енгізу қажеттілігі: еркін академиялық белсенділікті қамтамасыз ету, оқытудың нұсқалары мен траекторияларын кеңейту, жеке тұлғаны дамыту, білімді үнемі толықтыруға және жаңа құзыреттер қалыптастыруға тұрақты қажеттілікті қалыптастыру негізге алынған. Маманның тез өзгеретін өмір жағдайлары мен кәсіби іс-әрекеттеріне бейімделуі оның өмірдің барлық салаларында өзін табысты жүзеге асыруына мүмкіндік береді, бұл формальды емес білім берудің мақсаты болып табылады. Мақалада формальды емес білім берудің негізгі құрамдас бөліктері, оны жоғары білім жүйесінде енгізу нұсқалары көрсетілген. Студент – университет – орта сияқты элементтерді қамтитын формальды емес білім беру үлгісі құрылды. Үлгідегі әрбір қатысушының көзқарасы бойынша формальды емес білім беру қажеттілігін қалыптастыратын сұраныстар сипатталған. Формальды емес білім беруді енгізудің кейбір тәсілдері «Д. Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университеті» КЕАҚ тәжірибесінің мысалында көрсетілген. Мақаланың ғылыми-тәжірибелік маңызы формальды емес білім берудің ғылыми-білім беру әлеуетін көлемді таныстыруда,

жеке тұлғаның өзін-өзі ұйымдастыруы мен өзін-өзі дамытуына ықпал ететін осындай білім беру ортасын құру тетіктерін ұсынуда қарастырылады.

Түйін сөздер: формальды емес білім беру, құзыреттер мен дағдылар, өзін-өзі тәрбиелеу, тұлғаны дамыту, ынталандырушы орта, икемді білім беру траекториялары.

Kulgildinova T.,¹ Surova D.,^{2} Sarsembayeva A.²*

*¹Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages
Almaty, Kazakhstan*

*²D. Serikbayev East Kazakhstan technical university
Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan*

NON-FORMAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF MODERN TRENDS

Abstract

The article provides a theoretical description of the concept of “non-formal education” based on the study of modern scientific discussions and world experience generalization. The article substantiates the necessity of introducing the principles of non-formal education into traditional education system: ensuring free academic activity, expanding learning options and trajectories, personality enrichment and development, forming a sustainable need for constant replenishment of knowledge and formation of new competencies. Adaptability to rapidly changing conditions of life and professional activity will allow specialists to be successfully fulfilled in all spheres of life which is the purpose of non-formal education. The article shows the main components of non-formal education and options for its implementation in the system of higher education. A model of non-formal education which includes such elements as student - university - environment has been developed. Requests that form the necessity of non-formal education from the point of view of each participant of the model have been described. Some ways to introduce non-formal education are shown on the example of NPJSC “D. Serikbayev East Kazakhstan Technical University”. The article’s scientific and practical relevance lies in a holistic presentation of scientific and educational potential of non-formal education and mechanisms for creating such educational environment that facilitates personally self-organization and self-development.

Keywords: non-formal education, competencies and skills, self-education, personality development, motivating environment, flexible educational trajectories.

Основные положения. Неформальное образование становится все более популярным в современном обществе, привлекая как учащихся, так и преподавателей благодаря своей гибкости, доступности и реактивности на изменяющиеся образовательные потребности. Проведенное исследование позволило определить основные признаки неформального образования в сравнении с формальным и информальным.

В исследовании представлена трехчастная модель неформального образования, которая включает в себя студента, университет и образовательную среду. Каждый из этих компонентов был описан с учетом практических примеров на основе опыта Восточно-Казахстанского технического университета им.Д.Серикбаева. Студент представляет собой активного участника образовательного процесса, который обладает уникальными потребностями, интересами и целями. Университет отражает роль образовательного учреждения в обеспечении качественного, разнообразного и доступного образования. Образовательная среда включает физическое, социальное и культурное окружение, социум.

Построенная карта запросов потребителя неформального образования служит инструментом создания мотивирующей образовательной среды, нацеленной на развитие навыков самообучения и самосовершенствования.

Введение. На протяжении долгого времени концепция образования ассоциировалась исключительно с институтами (школами, университетами), которые обеспечивают получающих образование базовыми научными знаниями широкого спектра и навыками будущей профессии. Однако в 21 веке содержательное поле понятия «образование» значительно расширилось, изменилось контекстуальное его наполнение. Это связано с появлением мо-

делей, описываемых в терминах «формальное», «неформальное», «информальное» образование. Почему появились альтернативные формы образования? Какие процессы вызвали их появление, обсуждение и внедрение? На эти вопросы можно получить ответ, проследив логику социально-экономического развития современного общества, выделив те вызовы, которые ставит технологический бум, цифровизация, гуманизация и другие процессы, являющиеся приметами современного мира.

Динамично развивающаяся экономика трансформирует рынок труда и предъявляет все новые и все более разнообразные требования к специалисту. Для успешной реализации в профессиональной среде уже недостаточно просто владеть знаниями в той или иной предметной области, иметь навыки, обеспечивающие эффективную деловую коммуникацию, и умения, позволяющие прогнозировать и принимать решения. Сегодня важно быть гибким, подкованным в социально-культурном плане, граждански вовлеченным, эмоционально выраженным, адекватно реагирующим на запросы общества.

В связи с расширением функционала и зоны проявленности будущего специалиста перед организациями образования, и прежде всего перед высшими учебными заведениями, встал вопрос пересмотра академических политик, реформирования содержания образовательных процессов. Реализация подхода взаимодействия и взаимообусловленности разных форм образования становится все более весомой в вопросе повышения педагогического и научно-инновационного потенциала образования, социально и индивидуально развивающего личность. Несомненно, ведущая роль в формировании личности остается за традиционным (формальным) образованием. Вместе с тем социальное и культурное развитие диверсифицируют нетрадиционные (неформальные) формы образования.

Необходимо разобраться с понятийно-терминологическим аппаратом.

Посмотрим на международную стандартную классификацию в области образования (МСКО), разработанную Институтом статистики при ЮНЭСКО.

Согласно этой классификации, выделяются следующие типы / формы образования.

Формальное или институционализированное образование – это образование, целенаправленно планируемое при участии государственных структур. Все аспекты деятельности субъектов формального образования признаются как стандартные с точки зрения реализации и внедрения в школах и университетах той или иной страны. В таком образовании выстроены устоявшиеся механизмы взаимодействия, обучающего и обучающегося, непрерывности перехода от одного образовательного фрагмента к другому, четкой регламентации каждого шага на пути к выходу специалиста на рынок труда. Участники формального образования – это не только организации образования с их сотрудниками и обучающимися, но также работодатели и специалисты, уже имеющие опыт работы в определенной сфере. В этом случае к формальному образованию относятся также программы повышения квалификаций и переподготовки, конечный результат которых (сертификат, диплом) признается государственными органами и другими организациями образования [1].

Информальное образование / обучение – это обучение, которое не является институционализированным, то есть в его реализации не принимает участие государственная структура напрямую, непосредственно. Такая форма образования не предполагает наличия четкой программной проработки, спланированности. Обучение исходит от самого обучающегося, который принимает решение самообразовываться с помощью чтения каких-либо книг и журналов, просмотра обучающих фильмов, работы с интернет-источниками и т.д. Важный момент: информальное образование – это все-таки образование, потому что обучающийся осознает, что конечная цель такой деятельности самообразование [1]. Информальное образование, как образование, имеющее менее организованные и структурированные формы и большую направленность на личные потребности человека, определяется образовательной деятельностью в рамках семейной повседневной жизни, общения с коллегами на рабочем месте, социумом в момент взаимодействия с информационным контентом. Такое образо-

вание идет параллельно с основной деятельностью человека, сопровождает его в разные моменты жизни и зачастую не осознается как образование в чистом виде.

Неформальное образование (которому уделено наибольшее внимание в указанной выше классификации) – это образование, которое, с одной стороны, имеет принадлежность к государственным и частным институтами, с другой стороны, является дополнительной, альтернативной опцией, предлагающей обучающемуся расширение его образовательной траектории, позволяющей учиться всю жизнь. Такое образование программно проработано, укладывается в короткие временные промежутки, реализуется с помощью таких форматов, как курсы, семинары, тренинги, мастер-классы и т.д. Документы, получаемые в рамках освоения программ неформального образования, зачастую не являются общепризнанными на государственном уровне, но они признаются работодателями как документы, указывающие на профессиональное развитие и рост сотрудников [1].

Таким образом, формальное, информальное и неформальное образование – это разные пути, приводящие к похожим результатам: формирование разносторонне образованной личности, востребованной на рынке труда. При формальном образовании этот путь четко структурирован и имеет жесткие рамки, при неформальном образовании этот путь складывается из погружения в определённую образовательную среду, наполненную практическим опытом. Обе указанные формы образования преднамеренны со стороны обучающегося: он имеет представление, зачем учиться и как учиться. Путь информального образования позволяет узнавать что-то новое, не осознавая процесс познания. В любом случае эти формы образования формируют социальную мобильность личности, мотивируют самосовершенствование и саморазвитие.

Институт статистики при ЮНЭСКО дал прозрачную и четкую структуру понимания трех форм образования. В научных статьях Джонсона М. и Маевска Д. [2], Алласте А.А., Бейлманна М. и Пирка Р. [3], Филиппуполити А., Колиоупулос Д. [4] встречается более подробная характеристика каждой формы, а также выделяются преимущества и недостатки каждой.

Анализ литературы позволил показать точки пересечения формального и неформального образования: одно образовательное пространство и схожие образовательные процессы. Сходство этих моделей образования определяет некоторые трудности в их идентификации: какие формы предоставления образовательных услуг считать формальными, а какие неформальными. На основе анализа современного корпуса научной литературы представим более глубокий взгляд на неформальное образование.

Для начала посмотрим, что входит в понятие неформальное образование. Неформальное образование – это организованная содержательно и структурно, не обязательно совпадающая с основной программой учебного заведения деятельность, нацеленная на реализацию образовательных потребностей обучающегося, обеспечивающая реальное практико-ориентированное обучение, предлагающая вариативность и гибкость в построении образовательных процессов (в том числе выбор места и времени получения знаний). Программы неформального образования часто рассматриваются «наряду с понятиями «непрерывное образование», «дополнительное образование» «самообразование» при описании реалий современного мира, где процесс овладения новыми знаниями и навыками сопровождает индивида на протяжении всей жизни, принимая разнообразие формы».

Неформальное образование реализуется, прежде всего, учебными центрами, клубами и кружками как при школах и университетах, так и во внешних государственных и частных организациях. Основные формы реализации неформального образования – это онлайн курсы и курсы повышения квалификации; тематические семинары, тренинги и мастер классы; вебинары и подкасты; клубы по интересам, спортивные секции и кружки прикладного и артистического творчества, согласно Бэджеру Дж. [5]. Неформальное образование, по мнению Млынарчук-Соколовской А. [6], играет важную роль в обучении тех, кто не имеет

возможности получать традиционное образование и тех, кто имеет потребность освоить дополнительные компетенции для реального трудоустройства, для появления новых профессиональных возможностей, повышения трудовой мобильности. Крупные предприятия и небольшие фирмы также активно используют принципы неформального образования для повышения квалификации и переподготовки своих сотрудников [7].

Возрастающая актуальность неформального образования связывается с цифровой революцией, обеспечившей доступ к открытым образовательным ресурсам и массовым онлайн-курсам. В работе (2015). «Неформальное обучение на основе Web 3.0 для удовлетворения требований к образованию третьего тысячелетия: восприятие студентов университетов» (Атабекова А., Белоусов А., Шустикова Т.) неформальное образование рассматривается как электронное и дистанционное обучение [8].

Литературный обзор позволил заметить также, что неформальное образование сегодня имеет возможность решать многие социальные и экономические проблемы. Принципы неформального образования помогают, например, детям-беженцам адаптироваться к новой жизни, новому укладу, новому окружению. В статье Закира Хоссейна А.Н.М. «Образовательный кризис детей-беженцев Рохинджа в Бангладеш: доступ, препятствия и перспективы к формальному и неформальному образованию» отмечается, что «неформальное образование играет жизненно важную роль в обеспечении активных и отзывчивых граждан, что позволяет людям учиться у других, задавая вопросы, обмениваясь мнениями, готовясь к действиям, которые необходимы детям-беженцам, чтобы освободиться от существующих у них уязвимостей» [9].

Практическая система неформального образования инициирована кругом социальных проблем, которые обусловили необходимость взаимодействия государственных и частных структур образования с населением. Возникла потребность такой организации образования, которая могла бы в полной мере раскрывать потенциал обучающихся, формировать навыки самосовершенствования. Неформальное образование позволяет также расширять права и возможности обучающихся, вовлекать в образование даже деклассированные слои населения. В качестве примера можно привести опыт организации творческого музыкального образования для беспризорных детей, который показывает, как включать в социум те слои общества, которые, с одной стороны, испытывают каждодневные трудности, с другой стороны, могут вносить деструктивные моменты в жизнь всего общества. Данный опыт описан в статье «Расширение творческих возможностей в учреждениях неформального образования. Практический пример: Система образования в Roemah Musik Harry Roesl (RMHR)» следующих авторов: Пурванти И., Видиасти И. [10]. Функционирование арт-площадки «Roemah Musik Harry Roesl», предоставляющей музыкальные программы для уличных детей Индонезии, позволяет приблизиться к решению этой социальной проблемы, инициировать творческие усилия по внедрению форм неформального образования в контексте расширения прав и возможностей людей [10].

Также неформальное образование используется для формирования экологического и экологичного мышления. В Эфиопии действует проект, направленный на расширение прав и возможностей сельского населения. Результаты этого проекта отражены в работе Зикарге М.Х., Волдарегай А.Г., Скъердала Т. «Расширение прав и возможностей сельского общества посредством неформального экологического образования: эмпирическое исследование общественных проектов по развитию окружающей среды и лесов в Эфиопии»: иеи неформального образования реализовались в виде проектного обучения навыкам и знаниям, которые помогут претворять в жизнь экологические проекты, усилить участие сообщества в повышении качества окружающей среды, улучшать экологические показатели, совершенствовать методы ведения сельского хозяйства и т.д. [11]. Этой же теме посвящены исследования и проекты в Малайзии, в частности статья «Неформальное экологическое образование взрослых: сценарий в Сабахе, Малайзия» (Хасан А., Осман К., Пудин С.), в

которой неформальное экологическое образование среди взрослых описывается как кампании по повышению осведомленности населения о существующих проблемах и путях их решения в виде экологических переговоров, выставок, семинаров, мастер-классов, конгрессов и мероприятий на свежем воздухе [12].

В другой малайзийской работе «Управление языковым разнообразием посредством неформального и неформального образования» Яматы Х. говорится о том, что неформальное образование используется также и для формирования лингвистического разнообразия в школах путем организации языковых мероприятий за пределами школы: с применением ресурсов телевидения, игровых приставок и компьютеров. Дети, участвовавшие в этих программах, затем легче адаптировались к жизни в другой стране, другом обществе и культуре [13].

Еще одна социальная проблема, которая может быть решена, в том числе и с помощью неформального образования – это проблема трудоустройства и безработицы. Опыт Македонии, отраженный в работе Абдуллая Дж., Треси А., Рамадани К., показывает, что привлечение неправительственных организаций для поддержки формальной системы образования дает своего рода «добавленную стоимость» образовательных услуг, так как в этом случае система образования имеет возможность максимально разнообразить содержание образовательных программ и тем самым оказывать воздействие на разные категории обучающихся [14].

Инклюзия в образовании, как вовлеченность в образовательные процессы всех членов общества с учетом всего разнообразия запросов, возможностей, особенностей, также применяет принципы и механизмы неформального образования, с помощью которых выстраиваются модели социальной инклюзии, создаются педагогические условия для адаптации обучающихся с особыми физическими и психическими возможностями к жизни и коммуникации в обществе.

Таким образом, научные работы последних десяти лет рассматривают неформальное образование как ключ к преодолению социально-экономических и культурных кризисов современного общества, с одной стороны, описывают неформальное образование как способ выстраивания непрерывного профессионального образования, с другой стороны. Существующий обширный корпус литературы, посвященный неформальному образованию, уделяет меньше внимания комплексному рассмотрению указанных выше составляющих неформального образования, построению его целостной модели. Указанные выше работы ценны как демонстрация реального опыта решения конкретных проблем общества. Однако эти фрагменты научного опыта еще пока не складываются в объемную картину, отражающую структурно-содержательную характеристику неформального образования. Мы считаем, что неформальное образование, чтобы оно могло отличаться от формального, должно представлять собой синтез интересов и запросов обучающихся, стратегические цели учебных заведений, и внешнюю среду, которая помогает разнообразить предлагаемые услуги, углубить содержательную сторону программ.

Материалы и методы. Работа базировалась на определении цели, объекта и предмета, а также задач исследования. Аналитический обзор современного научного дискурса согласно определенному предмету исследования позволил очертить сущность неформального образования, продемонстрировать многообразие вариантов его применения в разных странах, выявить социальную направленность инициатив неформального образования. Были изучены научные статьи, сайты образовательных организаций, нормативные документы.

Для наглядности суть указанных работ отражена в обобщающей таблице, которая синтезирует многообразные черты, приписываемые каждой форме / модели образования (см. таблицу 1).

Основная характеристика	Формальное образование	Неформальное образование	Информальное образование
Образовательное пространство	Государственные образовательные организации	Государственные образовательные организации	Вне государственных и частных образовательных организаций
	Частные образовательные организации	Частные образовательные организации	Повседневная жизнь
	Работодатели	Работодатели	Обучение в ходе выполнения рабочих обязанностей
Образовательные процессы	Четко организованные процессы	Четко организованные процессы	Спонтанность
	Описание всех процессов в нормативных документах	Описание всех процессов в нормативных документах	Обусловленность потребностями потребителя
	Временной регламент	Временной регламент	Отсутствие временного регламента
Участники образования	Сотрудник государственной / частной организации образования – обучающийся	Сотрудник обучающей организации – слушатель	Коллеги – заинтересованный в информации
	Работодатель – студент	Тренер – участник тренинга	Авторитетная фигура – заинтересованный в информации
Источники образования	Учебная и научная литература	Материалы курса / семинара / тренинга	Книги, аудио и видео материал, опыт повседневной жизни
Результаты обучения	Диплом об образовании (государственный уровень)	Сертификат	Полученные знания, не подкрепленные сертификацией

Таблица 1. Основные характеристики формального, неформального и информального образования

Практическая часть состояла в построение трехчастной модели неформального образования, анализе результатов анкетирования участников неформального образования, обсуждении этих результатов с дальнейшей выработкой рекомендаций и формулирования итогов исследования. Применение метода сбора данных путем анкетирования позволило построить карту запросов потребителей неформального образования. Статистическая информация анализировалась с помощью описательного анализа. Реципиентами анкетирования стали студенты, магистранты и докторанты ВКТУ (300 человек), а также 50 организаций (государственных и частных), оказывающих образовательные услуги.

Результаты. В рамках данной статьи неформальное образование будет рассматриваться как система, состоящая из трех основополагающих элементов: студент, университет, среда. Такой подход является достаточно новаторским, так как, с одной стороны, вписывает неформальное образование в механизмы формального образования, с другой стороны, обеспечивает системность и последовательность в стратегическом планировании и внедрении такой модели. Описание модели неформального образования будет проводиться на примере опыта НАО «Восточно-Казахстанский технический университет имени Д.Серикбаева» (далее ВКТУ), который в данный момент активно внедряет эту модель в свой образовательный процесс.

Остановимся на каждом элементе модели / системы неформального образования.

Студент – это главный потребитель образовательного продукта. Современные тренды на этом рынке подчеркивают важность такого аспекта, как свобода человека в его непрерывном обучении, содействие укреплению таких человеческих ценностей, как этика, эмоции,

уверенность в своем положении в обществе, что характеризует человеческую культуру как таковую. Вырисовывается своего рода триада потребностей обучающихся, которые определяют необходимость внедрения неформального образования в общую систему академии (см. рисунок 1).

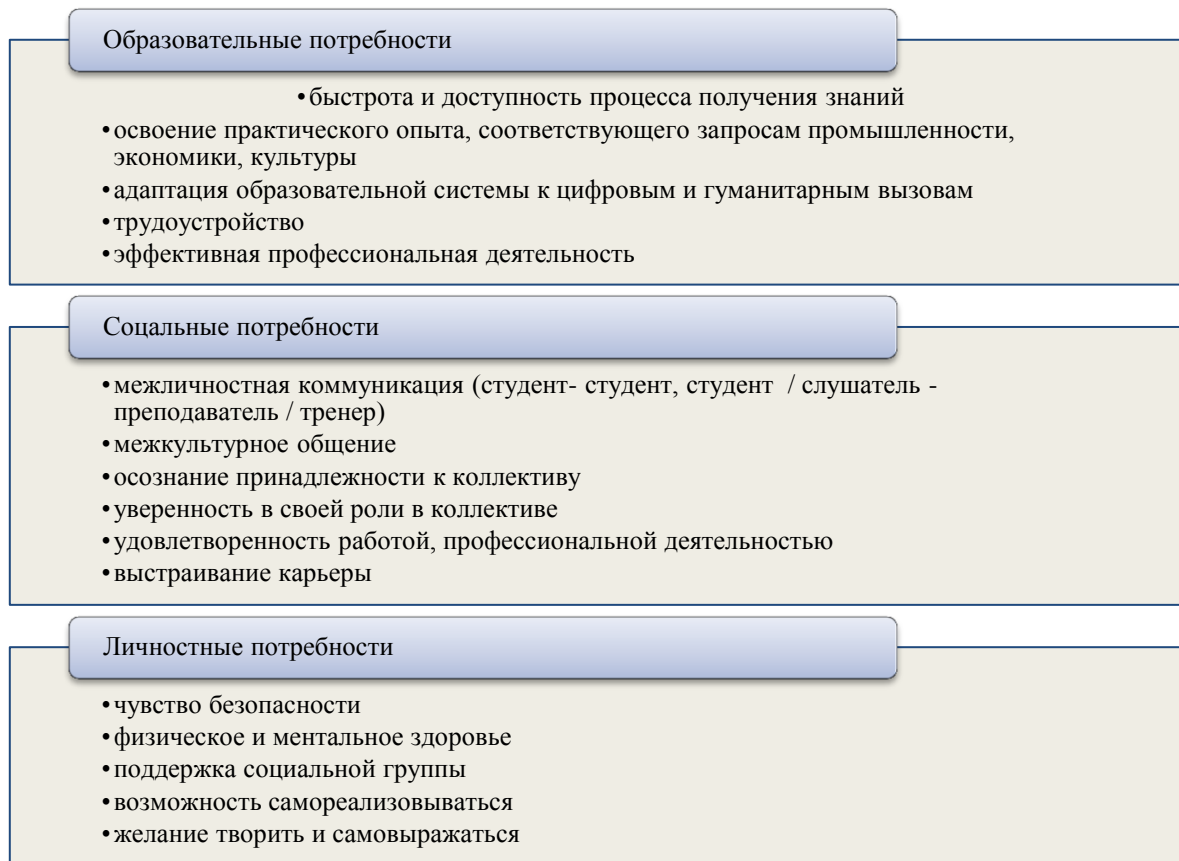

Рисунок 1. Триада потребностей обучающихся в неформальном образовании

Часть этих потребностей, несомненно, закрывается традиционным образованием: обеспечивается комплекс надежных фундаментальных знаний, практическая подготовка к будущей профессиональной деятельности, формируются навыки межкультурной и социальной коммуникации, научно-исследовательские компетенции. Однако современный студент – это человек новой формации, который имеет доступ к огромному количеству разнообразного образовательного и не только контента, стремится прагматично относиться к своему опыту обучения и грамотно формировать собственную траекторию образования и личностного развития, он активно проявляет себя в социальной жизни и творчестве, умеет правильно расставлять приоритеты. Студенту уже недостаточно просто посещать лекции и практические занятия, чтобы считать себя образовывающейся личностью. Энергия и ресурсы современного мира подстегивают творческую реализацию и развитие социальных компетенций.

Студенты ВКТУ готовы дополнять свой основной образовательный процесс дополнительными программами и курсами, что подтверждается результатами анкетирования, в котором приняли участие 330 респондентов: студенты бакалавриата, магистратуры и докторантуры.

В рамках данной статьи приведем некоторые данные, полученные в ходе анкетирования.

Большинство респондентов ощущают потребность в формировании экономической и цифровой грамотности, в развитии креативного мышления. Этот выбор был вполне прогнозируемым, так как современное медиа поле достаточно активно продвигает ценности рыночных отношений: умение зарабатывать, способность нестандартно подходить к решению проблем, быть мобильным в плане применения технологий. Однако часть студентов хотели бы раскрывать себя не в образовательном плане, а в плане творчества (пение, танцы) и спорта (самозащита, боевые виды спорта).

Со стороны студента неформальное образование представляет интерес как более гибкая и адаптируемая к их потребностям форма получения знаний. Их привлекает доступность онлайн курсов, краткосрочность семинаров и тренингов, возможность раскрытия личного креативного потенциала. Для многих несомненным плюсом участия в неформальном образовании является возможность перезачета сертификатов прохождения курсов в их основном учебном плане. Получается, первый элемент модели неформального образования – студент с его запросами и интересами – это отправная точка, фундамент разрабатываемой модели.

Удовлетворение социально-образовательных потребностей студентов обогащает процесс их взаимодействия с обществом, экономической сферой. Погружение в общечеловеческие ценности, иностранные языки, культуру, инновационные технологии формирует функциональную, культурную и эмоциональную грамотность будущего специалиста в различных сферах.

Для того чтобы сформулированные запросы студента могли быть реализованы, следующий элемент модели неформального образования – **университет** – должен представлять собой гибкую структуру, с хорошей материально-технической базой, профессиональным коллективом, прогрессивным отношением к академическим процессам и их содержанию, крепкими партнерскими отношениями с государственными и производственными структурами.

Говоря о материально-технической базе университета применительно к неформальному образованию, внимание следует сконцентрировать, прежде всего, на информационной составляющей: хорошо продуманная и структурированная LMS; сильные цифровые технологии, позволяющие организовывать мобильное обучение, использовать облачные возможности и геймификацию; серьезная база продвинутых онлайн-курсов, созданных преподавателями университета; возможность приобщения к массовым открытым курсам через соглашения и лицензирование и т.д.

Так, в ВКТУ в одном из первых университетов Казахстана был разработан образовательный портал, разработчики которого следят за всеми новациями, расширяют и углубляют его возможности. Одним из последних внедрений стало создание цифрового профиля обучающегося, который отслеживает учебные и внеучебные достижения студента, отражает, какие компетенции и как были проявлены во время обучения, фиксирует его результаты.

Также сильной стороной цифровой системы ВКТУ является портфель онлайн курсов, разработанных командой преподавателей на казахском, английском и русском языках. Это 32 курса по таким общеобразовательным и профильным дисциплинам, как История Казахстана, Культурология, Английский и Русский языки, Инженерная механика, Мерчандайзинг, Cloud Computing, Research organization and planning, Information Communication Technology, Основы геологии, Возобновляемая энергетика, Эксплуатация автодорог, Картография и др. Онлайн курсы размещены на открытой платформе <https://open.ektu.kz>. С 2021 года 837 студентов освоили тут или иную дисциплину по онлайн-курсу. ВКТУ имеет также 1500 лицензий на образовательный контент платформы Coursera. К настоящему

моменту 1000 лицензий уже освоено студентами университета и сертификаты перезачтены по разным дисциплинам курсов ВКТУ.

Еще одна важная роль университета в формировании ценностей неформального образования – это мотивирование студентов к самообразованию, формирование устойчивой потребности постоянного обучения.

Вопрос мотивации в таком подходе к неформальному образованию критически важен. И университет может и должен обеспечить мотивационное пространство, в котором студент будет постоянно чему-то учиться. Как один из вариантов создания мотивирующей среды – университетская сеть клубов и кружков, лабораторий и технологических центров.

Клубы / кружки / творческие коллективы / спортивные секции – это форма взаимодействия студентов друг с другом и с наставниками / преподавателями / сотрудниками университета, социализирующая участников, совершенствующая коммуникативные навыки, компетенции межкультурного общения и командной кооперации, раскрывающая внутренние ресурсы личности, удовлетворяющая потребности творить в широком и узком смысле. Это такой формат студенческого сообщества, который предлагает разнообразие тематики, форм общения, видов активностей и т.д. Университет, предлагающий разные опции творческой среды, закладывает успешность будущей реализации студентов. Студент, вовлеченный в клубную деятельность, получает, помимо усовершенствованных компетенций, уверенную самооценку, чувство приобщенности к деятельности университета, удовлетворенность от реализации важных социальных и экологических проектов. В научных центрах, лабораториях студенты могут получить и развить дополнительные компетенции, освоить рабочие профессии, которые расширят возможности трудоустройства и построения карьеры. Стоит отметить, что студенты, задействованные в неформальном обучении, показывают хорошие результаты и в своей основной образовательной деятельности, что подтверждает тот факт, что мотивирующая среда благотворно влияет на самоорганизацию и стремление к получению новых знаний [15].

Таким образом, университет как элемент системы неформального образования обеспечивает мотивирующую составляющую с одной стороны, и удовлетворяющую эту мотивацию составляющую, с другой стороны.

Третий элемент системы неформального образования – **внешняя среда**. Под внешней средой в данном случае понимаются и государственные, и неправительственные, и частные организации, чья деятельность связана с развитием личности: образовательной, культурологической, творческой, спортивной. Этот элемент системы самый непроработанный в современных условиях: отсутствует полноценная, прозрачная, понятная и логически выстроенная правовая база, которая регламентирует и координирует все варианты сотрудничества университета и его партнеров на предмет реализации неформального образования. Как результат, предлагаемые программы и курсы дублируются, образовательный контент оторван от реальных запросов обучающихся, наблюдается преобладание курсов и тренингов, которые традиционно считаются популярными и необходимыми (языки и IT).

Еще одна проблема заключается в установлении эффективных и продуктивных связей университета с внешними организациями. Зачастую государственные образовательные организации ориентированы четко на традиционные форматы взаимодействия, а частные организации не видят смысла сотрудничать с университетом, так как во главу угла ставят финансовые задачи. Это мнение основано на анализе образовательной среды г. Усть-Каменогорска на предмет возможных вариантов сотрудничества в вопросах неформального образования: из 50 организаций, входящих в поле интересов по изучаемой теме, только 4 организации (3 государственных и одна частная) высказали намерение сотрудничать с университетом и в подготовке курсов, и в обмене опытом, и в проведении мероприятий.

Задача университета в этом случае – выстроить механизмы эффективного партнерства, позволяющие наполнить университетские программы и курсы реальным опытом, нестан-

дартным подходом, креативной реализацией, увеличить количество вариантов коммуникаций с профессиональным сообществом. И именно это направление деятельности университета требует актуализации и диверсификации, что будет предметом дальнейших исследований авторов статьи.

Обсуждение. Получается, что каждый элемент модели неформального образования обуславливает как организационные механизмы, так и содержательную сторону самой модели (см. рисунок 2).

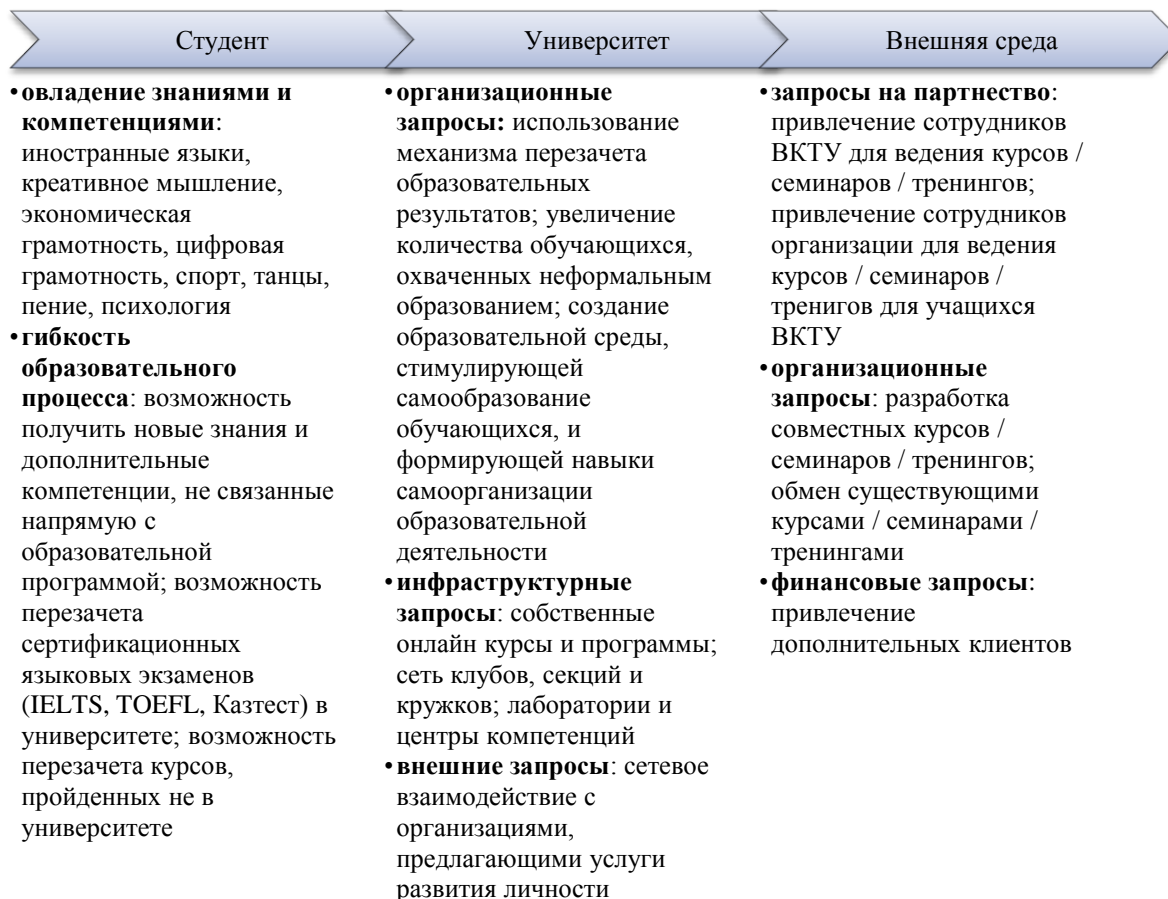

Рисунок 2. Карта запросов участников неформального образования

Для того чтобы неформальное образование стало работающей моделью, приносящей реальный положительный результат, необходимо учитывать запросы всех заинтересованных в данном процессе, иметь крепкие партнерские отношения с государственным и частным сектором, сильную академическую базу, креативных преподавателей.

Дальнейшей проработки требует вопрос эффективного признания результатов неформального образования: выработанные в казахстанском правовом поле правила основываются на оценивании содержательного соответствия полученных результатов обучения, что не всегда однозначно можно осуществить. Для того чтобы неформальное образование стало жизнеспособным, его необходимо вписывать в национальные квалификационные рамки, что также является не проработанным на данный момент [16].

Таким образом, мы показали модель неформального образования как синергию таких компонентов, как студент, университет, среда. Такой подход позволяет строить модель, основываясь на целях и задачах, существенных для каждого компонента, выявляет проблемные места, акцентирует внимание на более эффективных способах формирования и внедрения неформального образования.

Заклучение. Широкое распространение идей и принципов неформального образования и подключение к ним все большего количества вузов говорит о том, что эта концепция актуальна, она отражает трансформационный этап всей системы образования.

Неформальное образование расширяет границы образования как такового, культивирует знания и практический опыт. Конечная цель неформального образования - личный рост, личное реформирование путем участия в любой деятельности, выходящей за рамки набора правил формального образования.

Для того чтобы понять парадигматическую основу этого понятия, в рамках исследования был осуществлен литературный обзор актуальных работ, позволивший сформулировать следующие преимущества неформального образования: возможность индивидуализировать собственный образовательный маршрут; широкий набор инструментов, позволяющий разнообразить пути и способы получения образования любыми категориями обучающихся и тех, кто желает обучаться; возможность выстраивания образовательной стратегии на протяжении всей жизни; доступность образовательных программ и курсов, в том числе и благодаря дистанционному формату обучения и инклюзивности.

Также в рамках статьи была сформулирована трехчастная модель неформального образования (студент – университет – среда), охарактеризован каждый компонент этой модели с практической иллюстрацией идей на примере опыта ВКТУ.

Неформальное образование, нацеленное на целеполагание каждого фрагмента образовательной деятельности, продвигает принципы свободного доступа к информации, расширения коммуникативного поля обучающихся, раскрытия личностного потенциала, тем самым расширяет права современного человека.

Университеты имеют большой потенциал в формировании этих прав, так как именно они могут предлагать неформальное образование и создавать среду, мотивирующую на постоянное развитие и рост.

Благодарность. Работа выполнялась в рамках грантового финансирования по научным и (или) научно-техническим проектам на 2023-2025 годы МНВО РК АР19677724 Построение модели неформального образования «студент – университет – внешняя образовательная среда».

Список использованной литературы:

1. *International Standard Classification of Education. ISCED 2011.* (2013). UNESCO Institute for Statistics, 89.
2. Johnson M., and Majewska D. (2022). *Formal, non-formal, and informal learning: What are they, and how can we research them?* Cambridge University Press & Assessment Research Report. <https://www.cambridgeassessment.org.uk/Images/665425-formal-non-formal-and-informal-learning-what-are-they-and-how-can-we-research-them-.pdf>
3. Allaste AA., Beilmann M. & Pirk R. (2022). *Non-formal and Informal Learning as Citizenship Education: the Views of Young People and Youth Policymakers.* *Journal of Applied Youth Studies*, 5, 19–35. <https://doi.org/10.1007/s43151-021-00059-z>
4. Filippopoliti A., Koliopoulos D. (2014). *Informal and Non-formal Education: An Outline of History of Science in Museums.* *Sci & Educ*, 23, 781–791. <https://doi.org/10.1007/s11191-014-9681-2>.
5. Badger J. (2021). *Learning in non-formal settings: Investigating cemetery guides' talk during school visits.* *International Journal of Educational Research*, 109, 101852. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2021.101852>.
6. Mlynarczuk-Sokołowska A. (2022). *Intercultural non-formal education: What the children think.* *Intercultural Education*, 33(1), 82–98. <https://doi.org/10.1080/14675986.2021.2018171>.
7. Alon N.L., Tal T. (2015). *Student self-reported learning outcomes of field trips: The pedagogical impact.* *International Journal of Science Education*, 36:355-381.
8. Atabekova A., Belousov A., Shoustikova T. (2015). *Web 3.0-Based Non-formal Learning to Meet the Third Millennium Education Requirements: University Students' Perceptions.* *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 214, 511-519. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.11.754>
9. Zakir Hossain A.N.M. (2023) *Educational crisis of Rohingya refugee children in Bangladesh: Access, obstacles, and prospects to formal and non-formal education.* *Heliyon*, 9, 7. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e18346>.

10. Purwanti I., Widiastuti I. (2015). *Creative Empowerment in Non-formal Education Institution. Case Study: Education System in Rumah Musik Harry Roesli (RMHR)*. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 184, 63-70. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.05.054>

11. Zikargae M.H., Woldearegay A.G., Skjerdal T. (2022). *Empowering rural society through non-formal environmental education: An empirical study of environment and forest development community projects in Ethiopia*. *Heliyon*, 8, 3. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e09127>

12. Hassan A., Osman K., Pudis S. (2009). *The adults non-formal environmental education (EE): A Scenario in Sabah, Malaysia*. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 1, 1, 2306-2311. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2009.01.40>

13. Yamat H. (2010) *Managing Linguistic Diversity through Informal and Non Formal Education*. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 7, 707-713. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.10.096>

14. Abdullai J., Tresni A., Ramadani K. (2012). *Non-formal Education a Tool for Reducing the Transition Obstacles*. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 46, 4923-4927. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.06.360>

15. Tang X., Zhang D. (2020). *How informal science learning experience influences students' science performance: A cross-cultural study based on PISA 2015*. *International Journal of Science Education*, 42(4), 598-616. <https://doi.org/10.1080/09500693.2020.1719290>

16. Souto-Otero M. (2021). *Validation of non-formal and informal learning in formal education: Covert and overt*. *European Journal of Education*, 56(3), 365-379. <https://doi.org/10.1111/ejed.12464>

FTAMP 14.35.07

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.004>

М.С. Утегенова,^{1*} Г.К. Шолпанқұлова,¹ А.Ш. Муталиева¹

¹ Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан

ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ТАБЫСТЫЛЫҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ФЕНОМЕН РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Қазіргі заманда тұлғаның жаңа қажеттіліктерінің алға шығуы оларды қайта бағалауды, жаңа көзқарастардың пайда болуын талап етеді. Заманауи қоғам мектеп оқушыларына әлеуметтік-педагогикалық және психологиялық қолдау жүйесін дамытуды қажет етеді. Өйткені, балалар мен жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылық жағдайларының жиіленуі, «виртуалды» агрессияның таралуы жас ұрпақтың жалпыадамзаттық құндылықтар жүйесінің алдыңғы буын құндылықтарынан (толеранттылық, қарым-қатынас мәдениеті, мұқтаж адамдарға көмекке келу ниеті, жанашырлық қабілеті) ерекшеленетінін көрсетеді. Бұл проблемаларды бейінді мамандар, соның ішінде әлеуметтік педагогтің кәсіби көмегінің шешу мүмкін емес. Мұнда кәсіби білім беру жүйесін ескере отырып, қоғамның өзекті қажеттіліктеріне сәйкес болашақ әлеуметтік педагогтерге қойылатын талаптардың логикасы қалыптастырылады. Болашақ әлеуметтік педагог динамикалық ақпараттық-педагогикалық кеңістікті бағдарлап, мектеп оқушыларын әлеуметтік тәрбиелеуде инновациялық технологияларды пайдалана алуы керек. Кәсіби дайындығы болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби қалыптасуының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. «Кәсіби табыстылық» түсінігінің түсіндірмелері маманның тұлғалық және кәсіби даму жағдайларының өзгеруі нәтижесінде үнемі толықтырылып, өзгеріп отырады. Кәсіби табыстылықты қалыптастыру үдерісі тұлғаның шығармашылық әлеуетін ашуына, қоғамдық тануға қол жеткізуіне, өзін-өзі жүзеге асыруына бағытталған. Сондықтан адамның немесе адамдар тобының әлеуметтік белсенділіктің кейбір саласында басқалардан ерекшелендіретін жоғары нәтижелерге қол жеткізуін табыстылық деп түсінуге болады. Отандық және шетелдік ғалымдардың кәсіби табыстылықтың мазмұндық сипаттамасын қарастырған ғылыми еңбектеріне талдау жасалынып, студенттер мен оқытушылардың «кәсіби табыстылық» ұғымын қалай түсінетіні жөніндегі сауалнаманың нәтижелері ұсынылады.

Түйін сөздер: табыстылық, кәсіби табыстылық, әлеуметтік табыстылық, құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік, ассоциация, мотивация, кәсіби мотивация, табыс мотивациясы, сапа, тәжірибе.

Утегенова М.С.,^{1*} Шолпанкулова Г.К.,¹ Муталиева А.Ш.¹

¹Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, г.Астана, Казахстан

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ УСПЕШНОСТЬ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ФЕНОМЕН

Аннотация

В современном мире появление новых потребностей человека требует их переоценки, появления новых взглядов. Современное общество требует развития системы социально-педагогической и психологической поддержки школьников. Потому что частота случаев преступности среди детей и подростков, распространение «виртуальной» агрессии показывает, что система общечеловеческих ценностей молодого поколения отличается от ценностей предыдущего поколения (толерантность, культура общения, готовность помочь нуждающимся людям, умение сопереживать). Эти проблемы невозможно решить без профессиональной помощи квалифицированных специалистов, в том числе социальных педагогов. Здесь с учетом системы профессионального образования логика требований к будущим социальным педагогам формируется в соответствии с реальными потребностями общества. Будущий социальный педагог должен уметь ориентироваться в динамичном информационно-педагогическом пространстве и использовать инновационные технологии в социальном воспитании школьников. Профессиональная подготовка является важной составляющей профессионального становления будущих социальных педагогов. Трактовки понятия «профессиональная успешность» постоянно дополняются и изменяются в результате изменения условий личностно-профессионального развития специалиста. Процесс формирования профессиональной успешности направлен на раскрытие творческого потенциала личности, достижение общественного признания, самореализацию. Следовательно под успешностью можно понимать достижение человеком или группой людей высоких результатов, отличающих их от других в какой-либо сфере социальной деятельности. Проведен анализ научных работ отечественных и зарубежных ученых, в которых рассматривалась содержательная характеристика профессиональной успешности, а также представлены результаты опроса о том, как студенты и преподаватели понимают понятие «профессиональной успешности».

Ключевые слова: успешность, профессиональная успешность, социальная успешность, компетентность, профессиональная компетентность, ассоциация, мотивация, профессиональная мотивация, мотивация успеха, качества, опыт.

Utegenova M.,^{1*} Sholpankulova G.,¹ Mutaliyeva A.¹

¹Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

PROFESSIONAL SUCCESS OF A SOCIAL TEACHER AS A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PHENOMENON

Abstract

In the modern world, the emergence of new human needs requires their reassessment and the emergence of new views. Modern society requires the development of a system of socio-pedagogical and psychological support for schoolchildren. Because today the frequency of cases of crime among children and adolescents, the spread of “virtual” aggression shows that the system of universal human values of the younger generation differs from the values of the previous generation (tolerance, culture of communication, willingness to help people in need, ability to empathize). These problems cannot be solved without the professional help of qualified specialists, including social educators. Here, taking into account the system of vocational education, the logic of requirements for future social educators is formed in accordance with the real needs of society. The future social teacher must be able to navigate the dynamic information and pedagogical space and use innovative technologies in the social education of schoolchildren. Professional training is an important component of the professional development of future social educators. Interpretations of the concept of “professional success” are constantly supplemented and changed as a result of changing conditions for the personal and professional development of a specialist. The process of developing professional success is aimed at revealing the creative potential of the individual, achieving public recognition, and self-realization. Therefore, success can be understood as the achievement by a person or group of people of high results that distinguish them from others in any area of social activity. An analysis of the scientific works of domestic and foreign scientists was carried out, which examined the substantive characteristics of professional success, and also presented the results of a survey on how students and teachers understand the concept of “professional success”.

Keywords: success, professional success, social success, competence, professional competence, association, motivation, professional motivation, motivation for success, qualities, experience.

Негізгі ережелер. Кәсіби табыстылық түсініктері заманымызда өзіндік маңызға ие, өйткені ХХІ ғасырда өмір сүретін адамдарда қалыптасқан кәсіби табыстылық өзіндік сипатымен ерекшеленеді. Алайда, кәсіби табыстылық түсініктемелер заманауи зерттеулерде әлі де болса жеткіліксіз қарастырылғандықтан, ары қарай зерттеудің қажеттілігін растайды.

Сонымен кәсіптегі табыстылық субъективті ішкі бағалаудың нәтижесі болса, ол жеке тұлғаның «кәсіби іс-әрекеттегі табыстар мен сәтсіздіктер тәжірибесімен және өзінің кәсіби мәртебесіндегі тәжірибесімен анықталады. Әлеуметтік педагогтің кәсіби іс-әрекетіндегі табыстылығы сан алуан түрлі факторларға байланысты.

«Кәсіби табыстылық» түсінігі жеке тұлғаның кәсіби іс-әрекетіндегі объективті жетістіктерді (атқаратын лауазымы, кәсіби өсуі, сыйақы деңгейі және т.б.) көрсетеді. Сонымен кәсіби табыстылық – бұл кәсіби нәтижеге жетудің объективті фактісі, қол жеткен табысты ішкі бағалаудың нәтижесі. Демек, кәсіби табыстылық жүйе ретінде кәсіби қызметтің сипаты мен осы іс-әрекет субъектісінің сипаттамасын өзара байланыстырады.

Сондықтан кәсіби іс-әрекетке дайындаудың интегративті өлшемі ретінде тұлғалық және кәсіби маңызды бағыттағы іс-әрекет түрлерінде (оқу, оқу-кәсіби, ғылыми-зерттеушілік, волонтерлік, оқудан тыс, әлеуметтік-мәдени) қойылған мақсатқа жетуге қажетті қабілет-тіліктер жүйесін айқындайды.

Мақаланың мақсаты болашақ әлеуметтік педагогтің кәсіби іс-әрекетіндегі сыртқы және ішкі табыстылық критерийлері «кәсіби табыстылық» ұғымының ассоциациясы (көпшілікке танылу, басқа мамандардың мойындауы, жоғары бедел, сапалы жұмыс, үздіксіз педагогикалық білім алу, кәсіби қызметке қанағаттану, жетістік, мақсат, мақтаныш, әртүрлі жағдаяттағы көңіл-күй) бойынша ерекшеліктерді айқындау, зерттеу нәтижелерін мазмұндау болып табылады. Авторлар кәсіби табыстылық ұғымының психологиялық-педагогикалық феномен ретіндегі мазмұнын ашуда осы құбылысты түсіндірудің процессалық-динамикалық тәсілін диагностикалық бекітілген өлшем деп қолданады.

Кіріспе. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына арнаған «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» атты Жолдауында мұғалімдердің рөлі айрықша атауы, ұстаз мамандығының абырой-беделін арттыруда әлі де біршама өзгерістер жасау, жаһандық ғылыми-техникалық даму барысын ескеру, балалардың мүддесін қорғауды басты назарда алу, ата-аналар мен оқушылар алған білімінің және игерген машық-дағдысының сапалы және сұранысқа ие болуы үшін белгілі бір деңгейде жауаптылығы, олармен әріптестік қатынас орната білу міндеттерін белгілеуі зерттеу тақырыбының өзектілігін айқындай түседі [1].

Бүгінгі таңда жоғары оқу орындарының алдында тұрған маңызды міндет – болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби қабілеттерін, кәсіби әлеуетін, білімдерін, дағдыларын дамыту және оларды болашақ кәсіби қызметте қолдануға дайындаудың тиімді жолдарын іздестіру болып табылады.

Болашақ әлеуметтік педагогтарды кәсіби табыстылыққа бағдарлау педагогикалық қызметке оң мотивациялық-семантикалық қатынасты кеңейту, кәсіби дағдыларды игеру қажеттілігін қалыптастыруды қамтамасыз етеді, оның құндылық бағдарының мазмұнын анықтайды. Осыған байланысты қазіргі жағдайында әлеуметтік педагогтардың кәсіби табыстылығын психологиялық-педагогикалық феномен ретінде қарастыру өзекті мәселелердің біріне саналады.

Тарихқа көз жіберсек, табыс, табыстылық және кәсіби табыстылық идеялары ежелгі грек философтары (Сократ, Платон, Аристотель) еңбектерінен бастау алып, орта ғасыр ойшылдары (Әл-Фараби, Ж.Баласұғын және т.б.) көзқарастарында жалғасын тапқаны айқындалады. Әлеуметтік құбылыс ретінде табыстылықты түсіну қоғам өмірінің белгілі кезеңіндегі ерекшеліктерге, қоғамдық сананың стереотиптеріне байланысты.

Бүгінгі таңда «кәсіби табыстылық» түсінігін қарастыру тәсілдерін сипаттауда екі негізгі ұстанымды атап өтуге болады. Бірінші ұстаным жеке адамға қатынасы бойынша сыртқы

болып табылады. Мұнда табыстылық қоғамды тану, әлеуметтену және әлеуметтік бейімделу үдерістерінде тұлғаның өзін-өзі кәсіби айқындауы тұрғысынан анықталады (И.С. Кон, А.В. Мудрик және т.б.). Екінші ұстаным тұлғаның «ішкі» әлеміне бағытталған. Мұнда табыстылық тұлғаның оған деген қатынасын түсіну, қабылдау тетігі ретінде қарастырылады (А.А. Бодалев, Г.И. Марасанов, Н.А. Рототаева және т.б.). Осыдан тұлғаның өзін-өзі тануы, оның өмірлік жұмысын табуға деген ұмтылысын саналы және белсенді түрде жүзеге асыру мәселесін өзектендіре түседі.

Сондықтан күрделі ұғым «кәсіби табыстылықты» субъективті қабылдауға қарамастан, адамның субъективтік және объективтік қасиеттері тұрғысынан қарастырылады. Демек, кәсіби табыстылық тұлғаның басқа адамдармен қарым-қатынасында, әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекетінің нәтижесінде бейнеленеді.

Дегенмен, психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде «кәсіби табыстылық» түсінігінің бірегей мәнді анықтамасы қалыптаспағаны байқалады. Бұл оның оқу-тәрбие үдерісінде қалыптасу жолдары мен құралдарын зерттеудің қажеттілігін айқындайды.

Н.В. Михайлова кәсіби табыстылықты белгілі бір мемлекетте елдің мәдениетімен жоғары деп бағаланатын әлеуметтік жетістіктер деңгейі (материалдық әл-ауқат, адамның өзімен үйлесімділік жағдайы, кәсіби және әлеуметтік мәртебесі, әлеуметтік әсер ету) ретінде анықтайды [2, б. 11].

Кәсіби табыстылық ұғымына берілген түсіндірмелер үнемі кеңейіп, толықтырылып отырылады:

– қоғамда нақты бекітілген, объективті және субъективті бағаланған мақсатқа жетудің нәтижесі [3, б.121];

– әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттің нәтижелілігін сипаттайтын әлеуметтік-психологиялық құбылыс [4, б.79];

– тұлғаның объективтік (әлеуметтік бейімделу және белсенділік), және субъективтік (адекватты өзін-өзі бағалау, сенімділік, өзін-өзі бағалау, табысқа мотивация түрінде) қасиеттерінің жиынтығы [5, б.22];

– күрделі қиындықтар мен елеулі кедергілерді жеңгеннен кейін пайда болатын ерекше эмоционалдық көтерілу жағдайымен байланысты, оң нәтиже болған жағдайда субъектіге еліктеу адамның («басқаларға маңызды») белгілі бір шеңберін тануы [6, б.38].

Осыған байланысты кәсіби табыстылықтың дамуы және әлеуметтік мақұлданған нәтижелерге қол жеткізуі берілетін ресурстармен және құралдармен байланысты болып табылады. Қазіргі жағдайда жеке тұлғаның әлеуметтік жетістігін қарастыруда субъект психологиясы өзінің және қоршаған шындықтың белсенді түрлендірушісі ретінде бірінші орынға шығады. Тұлғаның өзінің әлеуметтік жетістіктері, субъект деңгейіндегі табысы (ішкісін өзгертуге қабілетті сыртқы) туралы хабардар болуы өмірлік мотивтерді таңдауға айтарлықтай әсер етуі мүмкін.

Білім беру жүйесіндегі «кәсіби табыстылық» категориясы педагогикалық өнімділік ретінде педагогикалық іс-әрекеттерді әлеуметтік педагогтің өзіне де, оқушыға да бағытталған көзқарас негізінде ұйымдастырудың қажеттілігін айқындайды. Зерттелетін психологиялық-педагогикалық феноменді анықтау осы мәселеге ғылыми көзқарастарды жан-жақты қарастыруды талап етеді. Табыс болашақ әлеуметтік педагог тұлғасының кәсіби өмірінің маңызды және ұзақ мерзімді сипаттамасы, оның ресурстық мүмкіндіктерінің дамуын, кәсіби жетістіктері мен жеке әл-ауқатын анықтайды. Еңбек субъектісінің жетістігі ұйымға айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізуде артықшылықтар тудырады, атап айтқанда, жетістіктерінің тұрақтылығы, әлеуметтік-психологиялық климаты және мамандардың кәсіби дамуы және оның деңгейіне тікелей байланысы.

Материалдар мен әдістер. Отандық ғалымдар әлеуметтік-педагогикалық дайындық мазмұнын жобалау мәселесін (Г.Ж. Меңлібекова, Ш.Т. Таубаева, И.Р. Халитова, А.Б. Айтбаева, Р.И. Бурганова, А.Н. Тесленко) зерттесе, әлеуметтік педагогтарды

даярлаудағы орта тұғыры мен білім беру ортасының сапасы мәселесін (А.К. Мынбаева, А.А. Булатбаева) зерттейді.

Ресей ғалымдары (М.А. Галагузов, А.В. Мудрик, Л.В.Мардахаев, Ю.В.Василькова және т.б.) әлеуметтік-педагогикалық білім беру мазмұны саласын қарастырады. Заманауи психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде кәсіби табыстылықты қалыптастыру мәселесі төмендегідей бағыттарда қарастырылады: кәсіби сәйкестілік (Л.Б.Шнейдер), мәдени сәйкестілік тұжырымдамасы (А.С. Запесоцкий), болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби идеалы (Д.Ертарғынқызы), болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің әлеуметтік табыстылығын дамыту (А.М.Усенова) және т.б.

Кәсіби табыстылық мәселесі шетелдік ғалымдардың да назарында болды, соның ішінде, тұлғаның мотивациясын зерттей отырып, табысқа жету немесе одан аулақ болу мотивтері (J.Fleming, M.Horner [7]), табыстың қорқынышы (S.Bhogle, V.Murthy [8] және т.б.) мәселелері зерттелінеді. Г.Айзенк, Дж.Гильфорд, В.Штерн еңбектерінде табыс дамыған қабілеттердің салдары контекстінде қолданылады. Б.М.Теплов, В.Д.Шадриков пікірінше, кәсіби табыстылық тек қана белгілі бір қызметті орындаудағы жетістіктермен шектелмейді, оның мазмұны әлдеқайда кең, сапа-қасиет, тұлғалық күй және қоршаған орта жағдайларын біріктіретін ресурстар жиынтығын қатиды.

«Кәсіби табыстылық» феноменін педагогтың педагогикалық қызметінде өнімділікке қол жеткізу үшін қажетті психологиялық-педагогикалық сипаттамалардың жиынтығы ретіндегі күрделі көп өлшемді білім (М.Р. Битинова, С.А. Дружилов, Е.В. Ерофеева, Н.В. Кузьмина, А.К. Маркова); тұлғаның кәсіби маңызды қасиеттерінің динамикалық дамуы (Э.Ф. Зеер, Л.Н. Лазаренко, Л.И. Новиков, А.Б. Петровский және т. б.); адамның ұзақ уақыт бойы табыстылыққа жету қабілеті (О.И. Крушельницкая); кәсібиліктің жоғары дәрежесін көрсететін маманның интегралды жағдайы (Н.Л. Кисилева, В.В. Московский) тұрғысынан зерттеген. Жоғарыдағы ғалымдар еңбектерін және психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау нәтижесінде «кәсіби табыстылық» ұғымының көп қырлы екені анықталды.

Сондықтан, қазіргі қоғамның, еңбек нарығының, өндіріс саласының жаңа талаптарының пайда болуын ескере отырып, кәсіби табыстылықты белгілі бір саладағы маманның динамикалық өзгеріс жағдайына тұрақтылығын, жеке әлеуетінің толық ашылуын, оны арттыруды қамтамасыз ететін тұлғаның кәсіби интегралды сапасы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. XX ғасырдың 90-жылдарында психологиялық білім, кәсіби педагогика теориясы мен практикасында «кәсіби табыстылық» түсінігі белсенді зерттеле бастады. Авторлар кәсіби-педагогикалық табыстылықты мазмұны жағынан жақын синонимдермен сипаттап, зерттейді: кәсіби құзыреттілік (А.К. Маркова, В.А. Слостенин), педагогикалық ойлау (А.Б. Орлов), кәсіби шеберлік (И.А. Зязюн, Н.В. Кузьмина), кәсіби тұрақтылық (Л.З. Жемухова). Сондықтан бірқатар авторлар кәсіби қызметтің табыстылығын жеке психологиялық факторлармен анықтайды, олар: кәсіби маңызды қасиеттер, кәсіби бағытта қалыптасқан құндылықтар жүйесі, мақсаттылық, өз қабілеттеріне сенімділік, кәсіби қызметіне белсенді көзқарасы.

Г.К. Шолпанқұлова, Г.С. Саудабаева кәсіби табыстылықты жоғары оқу орны түлегін кәсіби іс-әрекетке жүйелі дайындаудың интегративті өлшемі ретінде қарастыра отырып, тұлғалық және кәсіби маңызды сан алуан бағыттағы іс-әрекет түрлерінде (оқу, оқу-кәсіби, ғылыми-зерттеушілік, волонтерлік, оқудан тыс, әлеуметтік-мәдени) қойылған мақсатқа жетуге қажетті қабілеттіліктер жүйесі деп айқындайды [9, б.387].

Е.И. Холостова әлеуметтік қызметкердің кәсіби құзыреттілігін жеке тұлғаның бірқатар кәсіби маңызды қасиеттерінің (жоғары жалпы мәдениет; кәсіби әдептіліктің болуы және басқалардың жанашырлығы мен сенімін ояту қабілеті; эмоционалды тұрақтылық, сабырлықты, ізгі ниет пен зейінді сақтай білу, өз міндетін адал орындау; стандартты емес жағдайларда шешім қабылдай білу, өз ойларын нақты тұжырымдай білу, оларды сауатты және түсінікті түрде жеткізе білу) болуымен анықтайды [10, б.64].

Л.З. Жемухова «педагогтің кәсіби табыстылығы» ұғымын педагогтың субъективтік жеке жағдайы ретінде тұжырымдап, мотивациялық-құндылық қатынастарының даму динамикасын, жеке-кәсіби қасиеттерін, педагогикалық іс-әрекеттің нәтижелеріне эмоционалдық-бағалау қатынасын көрсетеді. Автордың пікірінше, кәсіби табыстылық маман қызметінің сапасын анықтайтын жалпы ұғым ретінде кәсіби даярлаудың мақсаты болып табылады және жаңа әлеуметтік өзгеретін жағдайларда педагогикалық қызметте табыстылыққа жетуді қамтамасыз етеді [11, б.103].

Психологиялық тұрғыдан ғалымдар (А.Маслоу, А.А. Реан, К.Роджерс, Х.Хекхаузен) кәсіби табыстылықты жеке тұлғаның өз қызметінде ұмтылған нәтиже, күтулері мен үміттері деңгейіне сәйкес келуі немесе олардан асып кетуінен қуаныш, қанағаттану жағдайының тәжірибесі деп санайды. Бұл қол жеткізген және артта қалған күйдің негізінде белсенділіктің жаңа, күшті мотивациясы қалыптасуы мүмкін, өзін-өзі бағалау және өзін-өзі сыйлау деңгейі өзгеруі мүмкін. Автордың пікірінше, кәсіби табыстылық тұрақты, үнемі тәжірибелі күйге айналған жағдайда ғана адамның шығармашылық энергиясы жеке тұлғаның ресурстық мүмкіндіктерінен, соның ішінде, мінез-құлық реакциясынан басталуы мүмкін [12, б.173]. Демек, жеке тұлғаның табысты әрекетін дамыту үшін ішкі ресурстарға сүйену басымдылыққа ие, бұл парадигманы жақтаушылар жеке тұлғаның «Мен-тұжырымдамасын» және өзін-өзі бағалауының когнитивтік компонентінің өзгеруін субъективті жағдайлармен байланыстырады.

Н.А.Аминов педагогикалық іс-әрекеттің табыстылығын бағалаудың жетекші критерийі ретінде адамның уақыт бойынша өзіне қатысты жетістіктері (жеке дара жетістік немесе ресурстық); бір адамның басқа адамдарға қатысты жетістіктері (әлеуметтік табыстылық немесе бәсекеге қабілеттілік) деп бөліп көрсетеді. Автор педагогикалық қабілеттерді саралаудың негізіне табыстылық алынады дей отырып, қазіргі табысты педагогке мынадай сипаттама береді: «Бұл эмоционалдық және әлеуметтік факторларға негізделген баланың жеке басын дамытуға ұмтылатын педагог, жайбарақат мінезімен, жеке көзқарасымен, шынайы, достық үнімен ерекшеленеді» [13, б.47].

А.К. Маркова педагогикалық іс-әрекеттің табыстылығын зерттей отырып, «педагог үшін ең маңыздысы жалпы өзін-өзі бағалаудың оң болуы екенін атап көрсетеді, өйткені өзін жақсы қабылдаған мұғалімнің өз мамандығына қанағаттануы өзіне сенімін арттырады және тұтастай алғанда оның жұмысы нәтижелі болады», - деп есептейді [14, б.39].

Л.М. Митина педагогтың кәсіби іс-әрекетінің табыстылығы өзіндік сананың даму деңгейімен және «Мен-концепциясымен» байланысты деп тұжырымдайды. Автор жеке тұлғаның табыстылығының дамуының негізгі факторы жеке адамның ішкі ортасы, оның белсенділігі және өзін-өзі жүзеге асыруға қабілеттілігі деп санайды [15, б.111].

Кәсіби табыстылықтың мәні жеке жетістіктердің немесе оқу мен өз дағдыларын жетілдіру кезіндегі сәтсіздіктердің салдары болып табылады, бұл «кәсіби қызметтегі жетістіктер мен сәтсіздіктер тәжірибесіне, тұлғаның өз кәсіби мәртебесі тәжірибесіне негізделген» тұжырымымен келісуге болады.

Кәсіби табыстылықтың мәніне әртүрлі көзқарастар бойынша жүргізілген зерттеулер бізді келесі тұжырымды қалыптастыруға бағыттайды: кәсіби табыстылық – бұл студенттің ЖОО-дағы оқу процесінде алған жеке бағасының, жетістігінің нәтижесі.

Кәсіби табыстылықтың мәнін талдай отырып, студенттердің болашақ әлеуметтік педагогтер ретінде кәсіби маңызды қасиеттерін ескермеуге болмайды, қызметтің тиімділігі мен оны игерудің табыстылығына әсер ететін қызмет субъектісінің жеке қасиеттері» деген кәсіби маңызды қасиеттерді анықтайтын тұжырыммен келісеміз.

Сонымен табысты педагог – бұл шығармашылыққа бейімділігі жоғары педагог. Шығармашылыққа бейімділік адамның өмірдің әртүрлі салаларында жан-жақты, қызығушылықтары кең, қандай да бір қызметте табысқа жетуін қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен

бірге оның бәсекеге қабілеттілігін арттырады, яғни кез келген салада басқалармен бәсеке-лестік жағдайында табысқа жетуінің жеке психологиялық ерекшеліктерін сипаттайды.

Сондықтан табысты педагог тұлғасының дамуы оның өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіру қажеттілігін жете ұғынуы арқылы педагогикалық бағыттылық, эмоционалдық икемділік және құзыреттілік деңгейін көтеру және құрылымын жетілдіру үдерісі ретінде қарастырылады.

Демек әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет болашақ әлеуметтік педагогтардан жоғары моральдық жауапкершілік күтілетін сирек кездесетін кәсіби қызмет түрі ретінде көбінесе, жұмыстың табыстылығы мен тиімділігі кәсіби білім мен дағдыларды ғана емес, маманның жеке қасиеттеріне байланысты екенін анықтайды.

Ғалымдар еңбектерінде әлеуметтік педагогтің кәсіби маңызды сапаларын кеңінен қарастырды. Олардың пікірі бойынша әлеуметтік педагогтің кәсіби маңызды сапалары келесідей:

– әлеуметтік педагогтің қажетті кәсіби маңызды сапаларының кешеніне жауапкершілік, алға қойған мақсатына жетудегі төзімділік, дербестік, кәсіби қызметтерін орындауда шығармашылық тұрғыдан келуді жатқызуға болады. Сәйкесінше, болашақ әлеуметтік педагогтерді даярлауда олардың бойынша жоғары азаматтық сезімді қалыптастыруды, шығармашылық қабілеттерін дамытуды басты назарға алу керек;

– әлеуметтік белсенділік, коммуникативтік сапалар, толеранттылық, ұйымдастырушылық қабілеттер, әлеуметтік және тұлғалық жауапкершілік;

– әлеуметтік педагогтің кәсіби маңызды сапалары эмпатия, психологиялық сауаттылық және толеранттылық. Аталмыш мамандықты таңдаған адамның бойында ізеттілік қасиеті болуы тиіс; коммуникативтік және ұйымдастырушылық қабілеттері жоғары, сондай-ақ жоғары мәдениет пен әдептілікті бойына сіңіру қажет.

Сонымен, әлеуметтік педагогтің келесідей тұлғалық сапаларын атап көрсетуге болады:

– гуманистік сапалар (мейірімділік, альтруизм және т.б.);

– психологиялық сапалар (тұрақты психикалық күйлер, эмоционалдық және еріктік сапалардың жоғары деңгейі);

– психоаналитикалық сапалар (өзін-өзі бақылау, өзін-өзі сынау, өзін-өзі бағалау);

– психологиялық-педагогикалық сапалар (коммуникативтілік, эмпатия, сөйлеу әдебін білу және т.б.).

Кез-келген кәсіп адам үшін маңызды құндылықтардың бірі, ол айналысатын іс-әрекеттегі жетістік, кәсіби құндылық – педагогикалық жетістік. Педагогтердің көпшілігі қызметтің қарапайым нәтижесінен гөрі құндылыққа ұмтылатыны байқалады.

Әлеуметтік педагогке тән тұлғалық сапалардың келесі тобы іс-әрекеттің аталмыш түріне қабілеттілігін анықтайтын тұлғаның психологиялық қасиеттерін сипаттайды. Әлеуметтік педагог үшін сананың эмоционалды (ұстамдылық) және еріктік (табандылық, бірзділік) сипаттамалары ретінде психикалық үдерістерге: қабылдау, есте сақтау, қиял, ойлау; психикалық күйлерге: шаршау, апатия, күйзеліс, қорқыныш, депрессия, зейінге қойылатын арнайы талаптар маңызды.

Сапалардың үшінші тобы әлеуметтік педагогтің өзін-өзі жетілдірумен айналысуға мүмкіндік беретін өзін-өзі бақылау, өзін-өзі сынау, өз әрекетін бақылау, өзін-өзі талдау секілді психологиялық сапалармен байланысты.

Сапалардың төртінші тобына коммуникабельділік (байланысты тез орната алу қабілеті); эмпатия, визуалдылық (сыртқы тартымдылық); сөзге шешендік (сендіре алу білігі); перцепциялық (адамды адам қабылдауы) секілді қасиеттер жатады.

Аталған қасиеттердің болашақ әлеуметтік педагогтердің бойынан табылуы олардың кәсіби табыстылығын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Кәсіби табысты оқытушының әлеуметтік маңызды параметрлерін көрсете отырып, студенттерге тән көшбасшылық қасиеттер, қақтығыстарды шешу қабілеті, альтруизм,

ұжымдағы курстастар арасындағы қарым-қатынас атмосферасына оң әсер ету, кәсіби қарым-қатынас және шындықты барабар қабылдау, эмоциялардың шешім қабылдауға әсер етпеуі, күрделі жағдайда кешенді басқару қабілеті, озық ойлау сияқты жеке қасиеттерге назар аудару қажет.

Сондықтан, қазіргі педагогтер арасында құндылық-семантикалық, қажеттілік-уәждемелік және эмоционалды-еріктік деңгейлерінде кәсіби табысқа ұмтылыс қалыптасса, онда кәсіби ізденістер мен ашылуларға қажеттілік тұрақты болады. Бұл мақалада студенттер мен оқытушылардың «кәсіби табыстылық» ұғымын қалай түсінетіні туралы сауалнаманың нәтижелері ұсынылады.

Зерттеуімізге Павлодар педагогикалық университетінің «әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» білім беру бағдарламасының 3-4 курс студенттері және педагогтар қатыстырылды.

Зерттеудің мақсаты: педагогтер мен студенттердің «кәсіби табыстылық» ұғымы туралы пікірлерін зерттеу.

Сауалнамаға қатысқан респонденттердің 20-ы педагог және 20-ы студент болды. Сауалнамада бір ғана сұрақ ұсынылады: ««Кәсіби табыстылық» ұғымы сіз үшін нені білдіреді?».

Сауалнама нәтижелері педагогтер мен студенттердің «кәсіби табыстылық» ұғымы туралы пікірлерін зерттеуді объективті бейнелейді.

Нәтижелер жиынтық кестеге орналастырылып, рәсімделді (1-кесте, 1-сурет), онда түсініктемелер мен ассоциациялардың саны әр түрлі және адам өмірінің негізгі салаларын қамтиды, атап айтқанда: жұмыс, оқу, өзін-өзі дамыту, қарым-қатынас.

Кесте 1- Респонденттердің «кәсіби табыстылық» ұғымына берген түсініктемесі және онымен байланысты ассоциациялары

№	«Кәсіби табыстылық» ұғымының ассоциациясы	Студенттердің үлесі (%)	Педагогтардың үлесі (%)
1	Көпшілікке танылу	5%	-
2	Басқа мамандардың мойындауы	-	25%
3	Жоғары бедел	5%	-
4	Сапалы жұмыс	-	26%
5	Үздіксіз педагогикалық білім алу	-	8%
6	Кәсіби қызметке қанағаттану	-	10%
7	Жетістік	5%	-
8	Мақсат	3%	-
9	Мақтаныш	5%	-
10	Әртүрлі жағдаяттағы көңіл-күй	-	8%

Жүргізілген сауалнама бойынша іріктеме жиі кездесетін түсініктемелер мен ассоциацияларды анықтауға мүмкіндік береді. Жалпы мәліметтер бойынша, респонденттер жауаптарына талдау жүргізіліп, келесі нәтижелер анықталды:

«Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» білім беру бағдарламасы студенттері мен педагогтары кәсіби табыстылықты әртүрлі мағынада түсініп, мынадай ассоциацияларды ұсынады: педагогтардың 26% «сапалы жұмыс», «басқа мамандардың мойындауы» (25%), 8% «үздіксіз педагогикалық білім алу», 10% «кәсіби қызметке қанағаттану», 8% «әртүрлі жағдаяттағы көңіл-күй» деп түсіндіре отырып, ассоциация жасайды.

Ал студенттердің 5% «көпшілікке танылу», 5% «жоғары бедел», 5% «жетістік», 3% «мақсат» және 5% «мақтаныш» деген түсініктермен ассоциациялайды.

Сурет 1- Респонденттердің «кәсіби табыстылық» ұғымына берген түсініктемесі мен онымен байланысты ассоциацияларының диаграммасы

Осы сауалнаманың нәтижелерін қорытындылай келе, «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» білім беру бағдарламасы педагогтары үшін кәсіби табыстылық туралы түсініктерді зерделеу кезінде сапалы жұмыс, басқа мамандардың мойындауы және ішкі қанағаттануды сипаттайтын категориялар маңызды деген қорытынды жасауға болады.

Студенттер кәсіби табыстылықты көпшілікке танылу, жоғары бедел, жетістік, мақтаныш түсініктерімен байланыстырады, бұл болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби табыстылығын дамытудың қажеттілігін айқындай түседі.

Әлеуметтік педагогке тән тұлғалық сапалардың ішінен негізгі анықтаушы сапаларды бөліп алу қиын. Сондай-ақ, бұл сапалар тұлғаның мамандық таңдау кезеңінде диагностикалануы қажет. Әлеуметтік педагог іс-әрекетінің ерекшелігі гуманистік, альтруистік, толеранттылық, креативтілік, ұйымдастырушылық, коммуникативтік, эмоционалдық-еріктік секілді тұлғаның интегративті қасиеттерінің қалыптасуын талап етеді.

Кәсіби қызметіндегі табыстылыққа жетуге ықпал ететін кәсіби маңызды қасиеттердің ішінде танымдық, эмоционалды-ерікті, мотивациялық сияқты жеке тұлғаның әртүрлі салаларының жеке ерекшеліктерін бөліп көрсетуге болады. Сондай-ақ, кәсіби табыстылықты қалыптастыру процесінде ұжымдағы курстастар арасындағы өзара әрекеттесу процестерімен байланысты бейімділіктер, кәсіби өзін-өзі тану принциптері, бастамашылық, еңбекқорлық және мақсаттылық, кәсіби білімнің, қабілет пен дағдылардың бар болуы және жинақталған тәжірибе үлкен маңызға ие.

Нәтижелер және талқылау. Студенттердің кәсіби табыстылық мәселелеріне зерттеу жүргізу үшін олардың әрқайсысында білім берудің осы деңгейінде өзіне тән тәжірибе мен оқыту процесінде алынған тәжірибенің, кәсіби маңызды қасиеттердің қалыптасу дәрежесін анықтау қажет, бұл әр түрлі дәрежедегі білім алушылар арасында кәсіби табыстылық негіздерін анықтаудың және қолданыстағы әлеуметтік педагогтерге жоғары деңгейдегі мамандар ретінде қойылатын талаптарға сәйкес табысты әлеуметтік-педагогикалық қызмет үшін оларды әлеуетті мүмкіндіктердің айқындылық дәрежесі бойынша топтарға бөлудің негізгі сәті бола алады.

Кәсіби табыстылық жүйе ретінде кәсіби қызметтің сипаттамаларын және осы қызметтің субъектісінің сипаттамаларын байланыстырады. Студенттердің кәсіби табыстылығы білім беру процесінің тиімділігімен және студенттің оқу іс-әрекетіндегі нәтижелеріне ішкі

қанағаттануымен көрінетін оқу қоғамындағы жағдайымен тікелей байланысты сыртқы және ішкі факторлардың жиынтығымен реттеледі.

Студенттер үшін кәсіби табыстылық деңгейін бағалау оқу іс-әрекетінің сапасы мен табыстылығына, кәсіби қайта құру тәуекелін бағалауға және болашақ әлеуметтік педагог ретінде кәсіби маңызды қасиеттердің құрамына, сондай-ақ өзінің кәсіби қызметіне қанағаттанудың жанама белгілеріне негізделуі керек: курстан курсқа оқудағы алға жылжу кезінде, оқу және кәсіби қамтамасыз ету мамандығын таңдау дұрыстығын бекіту процесінде табыстылықты арттыру.

Кәсіби табыстылықтың мәні туралы ғалымдардың жоғарыда айтылған пікірлері біз жүргізіп отырған зерттеу контекстімен сәйкес келеді және болашақ әлеуметтік педагогтер ретінде студенттердің кәсіби табыстылығын қалыптастыруға әсер ететін себептер мен жағдайларды дұрыс түсінуде маңызды қосымша болып табылады. ЖОО қабырғасында болашақ әлеуметтік педагог ретінде студенттердің кәсіби маңызды қасиеттерін дамыту, олардың бастапқы оқу кезеңінде кәсіби қызметте табысқа жетуге деген ұмтылысын ынталандыру, студенттермен позитивті өзін-өзі тануды қалыптастыру және болашақ мамандығымен өзін-өзі сәйкестендіру бойынша бастамашылық жұмыс жасау арқылы олардың болашақ кәсіби табыстылығына белсенді әсер ету қажеттілігі өзекті болып табылады.

Жоғарыда айтылғандардың барлығы студенттердің болашақ әлеуметтік педагогтер ретіндегі кәсіби табыстылығын қалыптастырудың мәні студенттердің ғылыми-теориялық және практикалық білімдерін, кәсіби қызметтегі қабілеті мен дағдыларын сапалы игеруге, болашақ әлеуметтік педагогтің жеке кәсіби маңызды қасиеттерін дамытуға, оның кәсіби міндеттерді қою және шешудегі құзыреттілігіне бағытталған барлық профессорлық-оқытушылар құрамы мен студенттердің тығыз субъект-субъектілік өзара әрекетте деген шешімге әкеледі. Студенттердің кәсіби табыстылығын қалыптастыру процесінің мәні туралы ұғымды ашу арқылы ғана оның мазмұны мен құрылымын түсінуге болады.

Кәсіби табыстылық маманның сапалы жеке сипаттамасы ретінде кәсіби құзыреттілікке, содан кейін кәсіпқойлыққа қол жеткізудің негізгі шарты болып табылады. «Кәсіби қызметтің табыстылығын» оның процесі мен нәтижелеріне жеке қанағаттану дәрежесінің, оның кәсіби қызметінің әлеуметтік маңызды нәтижелерінің сәйкестігі аспектісінде маман қызметінің сапалық сипаттамасы ретінде (А.А.Деркач), «кәсіби табыстылық» оның кәсіби қызметінің тарихы контекстінде жеке жетістіктердің тәжірибесімен сипатталатын және құндылық негізінде табыс пен шеберлікке ұмтылудан туындайтын кәсіпқойдың субъективті-тұлғалық жағдайы ретінде (Н.Л.Киселева) және «кәсіби табыстылық» маманның сапалы тұлғалық сипаттамасы ретінде ажырату керек.

Педагогикалық тұрғыдан, кәсіби табыстылық жеке тұлғаның да, педагогикалық ұжымның да қызметінде нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін мақсатты, ұйымдастырылған жағдайларды құру ретінде қарастырылады:

- педагог пен оқушының өзара әрекеттесуінің оң нәтижесі (Ш.А. Амонашвили, Т.И. Гончарова, Е.Н.Ильин, В.А. Караковский);
- табыстылық пен табыссыздық (П.И. Пидкасистый, Л.М. Фридман);
- табысқа жету нәтижесінде немесе күтуде пайда болатын жағдайлар (А.Бандура, К.В. Солоед, Л.И. Дементий);
- дамыған педагогикалық қабілеттер (Ф.Н. Гоноболин, Н.В. Кузьмина, В.А. Крутецкий және т.б.);
- педагогикалық ұжымның отбасымен тығыз қарым-қатынаста ойластырылған, дайындалған стратегиясы мен тактикасы, ұстанымы (О.С. Газман, В.А. Караковский, А.С. Макаренко, В.А.Сухомлинский);
- мұғалім еңбегінің ерекшеліктері (Н.В.Кузьмина және т.б.);

- индивидтің оқу-танымдық іс-әрекетін белсендендіру және субъективті рөлі (Г.И. Щукина);
- іс-әрекеттің нәтижелігін жүзеге асыруға бағытталған әдістерді ынталандыру (С.Л. Рубинштейн, С.Н.Лысенкова және т.б.);
- педагогтардың шығармашылық ізденістерінің нәтижесі, педагогика ғылымының категориясы (Н.Д.Хмель, А.Қ.Рысбаева және т.б.);
- бәсекеге қабілетті, іскер, табысты адамға сәйкес келетін тұлғалық сапа, адамның әлеуметтік-психологиялық табыстылық туралы өзекті түсініктерін қалыптастыру (А.Г.Асмолов және т.б.).

Психологияда табыс жетістікке қол жеткізу қабілеті мен біліктілігі деп түсіндіріліп, субъективті және объективті табыстар ажыратылады.

Субъективті табыс адамның дүниетанымына байланысты, оның өзінің де, басқалардың да табыстары туралы көзқарасын көрсетеді. Мұндағы ерекшелік бағалаушының құндылық нұсқауларына қатысы жоқ мақсаттарға қол жеткізген адамдарды табысты деп санамайды. Ал теріс дүниетаныммен сипатталатын адамдар әрқашан дерлік басқалардың жетістіктерін де, өздерінің жетістіктерін де құнсыздандырады.

Объективті табыс қалағанға қол жеткізуді болжайды, әрбір мәдениетте адамның объективті табысы туралы идеялар бар. Ол қоғам ең құнды деп саналатын салалардағы жетістіктердің жиынтығымен бағаланады.

Табысты үдеріс тұрғысынан қарастыратын болсақ, онда ол «сауатты және позитивті ойлау, шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыру сияқты компоненттердің болуын білдіретін күрделі сипаттағы белгілі бір тұрақты түпкілікті нәтиже» болып табылады. Бұл жағдайда табыс белгілі бір саладағы уақытша жалғыз жетістік ретінде қарастырылады.

Психология саласындағы мамандар адамның өмірлік табыстылығын анықтайтын ішкі қасиеттерін қарастыра отырып, мыналарды ажыратады: өмірлік стратегияның белсенділігі, интегралдылық; табысқа жету мотивациясы; шығармашылық; белсенді өмірлік ұстаным; төзімділік және тиімді күресу стратегияларын меңгеру; позитивті ойлау; өзіне деген сенімділік, өзін-өзі дамытуға ұмтылу; ішкі еркіндік, толеранттылық.

Табыс мотивациясы және кәсіби мотивация мамандардың кәсіби табыстылығын дамытудың ішкі қозғаушы факторлары болып табылады.

Зерттеу барысында жасалған талдау нәтижесінде қазіргі уақытта әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметінің табыстылығы мәселесі арнайы жеке қарастырылмағаны байқалады.

Эмпирикалық жұмыстарды теориялық талдау негізінде әлеуметтік педагогтардың кәсіби қызметінің табыстылығы олардың жеке ерекшеліктерімен, кәсіби маңызды қасиеттерімен және құндылықтар жүйесімен байланысты деп тұжырымдауға негіз болады.

Жалпы алғанда, бұл әлеуметтік және психологиялық сауатты адамның қасиеттері, жеке тұлға мен қоғамның, жеке тұлға мен мемлекеттің өзара әрекеттесу мәселелерін, қазіргі қоғамның өзекті міндеттерін шешуге арналған әлеуметтік педагогтар үшін ерекше өзекті болуын анықтайды.

Сонымен қатар ғылыми еңбектерді жинақтау, жалпылап қорытындылау, зерттеліп отырған мәселеге теориялық шолу жасау барысында кәсіби табыстылықты психологиялық-педагогикалық феномен ретінде жан-жақты талдай отырып, оның негізгі жеке компоненттерінің сипаттамаларын жобалау қажет екенін көрсетеді. Сондай-ақ, әлеуметтік педагогтың кәсіби табыстылығы оның қызметінің нәтижелілігімен және оны қоғамдық тануымен анықталады.

Сонымен, кәсіби табыстылықты дамытудың объективті және субъективті шарттарын; құрылымдық компоненттерін; кәсіби сапа ретінде табыстылықтың даму критерийлерін анықтау қажет.

Дегенмен, бүгінгі таңда кәсіби табыстылықты дамыту үшін студенттердің оқыту үдерісінде тиімді қолданылатын әдістемелік-технологиялық әдістері мен әдістемелерін әзірлеу және тәжірибеге енгізу қажеттілігі айқындалады.

Қорытынды. Жалпы түсінікте «табыс» іс-әрекет, қарым-қатынас, дамудың мақсатына жетудің нәтижесі ретінде қарастырылады. Кез келген кәсіби іс-әрекет адамнан оның іс-әрекетінің табыстылығын қамтамасыз ететін қасиеттерді дамытуды талап етеді. Табысты нәтиже – ол іс-әрекет нәтижесіне қол жеткізу, оның жеке тұлғаның дамуына ықпалы өте зор. Адамның іс-әрекет барысының нәтижесінде өзінің күшіне сенімі артады. Іс-әрекетті жүзеге асыру адамның білім, білік, дағдысын белгілі өзгеріске ұшыратады. Бұл өзгерістерді сипатына қарай «мінез-құлық, жүріс-тұрыс»деуге болады. Бұлар жеке тұлғаның практикалық іс-әрекетіндегі тиімсіз себептердің алдын алуға және оның дамуына көмектеседі. Адамның практикалық іс-әрекетіндегі бірінші ықпал мінез-құлқын, жүріс-тұрысын, ал екіншісі - тұлғалық сапаларын өзгертеді.

Сонымен, кәсіби табыстылық қазіргі уақытта барлықкәсіп өкілдерінің қызметіне қатысты қарастырылады. Алынған нәтижелер кәсіби қызмет салаларындағы табыс оларға қатысты қалыптасқан құзыреттілік және субъектінің кәсіби маңызды қасиеттердің сәйкес жиынтығына ие болуының нәтижесі екенін анықтауға мүмкіндік берді. Табыстылық тек әлеуметтік деңгейде ғана емес, тұлғалық деңгейде де маңызды, ол әлеуметтік педагогтің кәсіби және тұлғалық дамуына ықпал ететіні мойындалған.

Қорыта келгенде, кәсіби табыстылық мәселесі үш тұрғыдан:

- индивидтің өзіндік әрекеті мен күші нәтижесінің көрсеткіші ретінде;
- тұлғаның әлеуметтік байланыстар мен қатынастардағы өзіндік орнының көрсеткіші ретінде;
- болашақ маманның әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеті контекстінде кәсіби табыстылығы ретінде зерттелінген. Бұл кәсіби табыстылықты болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби қалыптасуының маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастыру қажет деп тұжырымдауымызға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар қазіргі заманғы адамның талаптарының ауқымы кеңейіп, жаңа қажеттіліктер алға шығуда, мысалы, жеке тұлғаға сәйкес келетін медиа-ортадағы табыстылық, ал біздің зерттеу контекстімізде инновациялық білім беру ортасы жағдайында болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби табыстылығын дамыту.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K22002022_2/links [Қаралған күні 22.10.2023]
2. Михайлова Н.В. Школа социальной успешности // Вестник кафедры географии ВСГАО. – Иркутск, 2012. № 1– 4 (6). – С. 11-14.
3. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Мищенко А.И., Шиянов Е.Н. Педагогика: учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений. – М.: Школьная пресса, 2002. - 512 с.
4. Орлов А.Б. Психология личности и сущности человека: Парадигмы, проекции, практики: пособие для студентов психологических факультетов. – М.: Издательская корпорация «Логос», 2017. - 224 с.
5. Истюфеева Ж.Н. Субъективные ресурсы достижения успешности личности: на примере профессионально-педагогической деятельности: автореф. дис. ... канд. психолог. наук. – Новосибирск, 2008. - 22с.
6. Лазаренко Л.А. Психологическая компетентность как прогнозируемый фактор профессиональной успешности преподавателя высшей школы// Акмеология. - 2008.-№ 2. - С. 38–44.
7. Fleming J., Horner, M. The Motiv to Avoid Success // Motivation and Personality : Handbook of Thematic Content Analysis. – N. Y., 2015.
8. Bhogle S., Murthy V. Fear of Success in Indian Context//J. of Personality and Clinical Studies. – 2018. – V.6 (1).
9. Шолпанқұлова Г.К., Саудабаева Г.С. Болашақ мамандардың кәсіби табыстылығын дамытудың педагогикалық шарттары//Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ. II бөлім. – 2017. – №3 (118). – Б.386- 390.
10. Холостова Е.И. Профессионализм в социальной работе: учебное пособие. – 2-е изд. – М.: «Дашков и К°», 2007. – 236 с.

11. Жемухова Л.З. Успешность учителя как педагогическая проблема // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2009. – № 109. – С.103-108

12. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. – М.: Педагогика. - Т. 1. - 2016. - 408 с.

13. Аминов Н.А. Диагностика педагогических способностей / под общ. ред. М. Р. Гинзбурга. Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. – 80 с.

14. Маркова А. К. Психология профессионализма. – М.: Знание, 1996.- 308с.

15. Митина Л.М. Формирование профессионального самосознания личности учителя // Вопросы психологии. 1990. № 3. С. 58–63.

References

1. *Ädiletti memleket. Birtutas ult. Berekelı qoğam. Memleket basşısı Qasım-Jomart Toqayevtiñ 2022 jülğı 1 qırküyektegi Qazaqstan xalqına Joldawı* [A just state. A united nation. A blessed society. Address of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan on September 1, 2022.] https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K22002022_2/links [Qaralğan küni 22.10.2023] [in Kaz].

2. Mikhailova N.V. *Shkola sotsial'noy uspehnosti* [School of social success] // Vestnik kafedry geografii VSGAO. Irkutsk, 2012. No. 1–4 (6). pp. 11-14.

3. Slastenın V.A., Isaev I. F., Mishchenko A. I., Shıyanov E.N. *Pedagogika: uchebnoe posobie dlya studentov pedagogicheskikh uchebnykh zavedenij* [Pedagogy: a textbook for students of pedagogical educational institutions]. - 4-e izd. - M.: SHkol'naya pressa, 2002. - 512 p.

4. Orlov A.B. *Psihologiya lichnosti i sushchnosti cheloveka: Paradigmy, proekcii, praktiki: Posobie dlya studentov psihologicheskikh fakul'tetov* [Psychology of Personality and Human Essence: Paradigms, Projections, Practices: A Handbook for Students of Psychological Faculty]. – М.: Izdatel'skaya korporaciya «Logos», 2017. - 224 p.

5. Istyufeeva Zh.N. *Sub'yektivnyye resursy dostizheniya uspehnosti lichnosti: na primere professional'no-pedagogicheskoy deyatel'nosti*: [Subjective resources for achieving personal success: on the example of professional pedagogical activity] Avtoref. dis. ... kand. psycholog. nauk. – Novosibirsk, 2008. - 22 p.

6. Lazarenko L.A. *Psikhologicheskaya kompetentnost' kak prognoziruyemyy faktor professional'noy uspehnosti prepodavatelya vysshey shkoly* [Psychological competence as a predictable factor in the professional success of a higher school teacher]// Akmeologiya. - 2008.-No. 2. - P. 38–44.

7. Fleming J., Horner, M. *The Motiv to Avoid Success//Motivation and Personality : Handbook of Thematic Content Analysis*. – N. Y., 2015.

8. Bhogle, S., Murthy, V. *Fear of Success in Indian Context* // J. of Personality and Clinical Studies. – 2018. – V. 6 (1).

9. Sholpankulova G.K., Saudabaeva G.S. *Bolashak mamandardyn kasibi tabystylygyn damytudyn pedagogikalık sharttary* [Pedagogical conditions for the development of professional success of future specialists]// L.N.Gwmilev atındağı EUW Habarshysy. II bölim. – 2017. – № 3 (118). – P.386- 390.

10. Kholostova E.I. *Professionalizm v sotsial'noy rabote* [Professionalism in social work]: uchebnoye posobiye. – 2-ye izd. – М.: «Dashkov i K°», 2007. – 236 p.

11. Zhemukhova L.Z. *Uspeshnost' uchitelya kak pedagogicheskaya problema* [Teacher success as a pedagogical problem] //Izvestiya Rossiyskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A.I. Gertsena. – 2009. –№109. – P.103-108

12. Hekkhauzen H. *Motivaciya i deyatel'nost'*[Motivation and activity]. – М.: Pedagogiya. - Т. 1. - 2016. - 408 p.

13. Aminov N.A. *Dagnostika pedagogicheskikh sposobnostey* [Diagnostics of pedagogical abilities]// pod obshch. red. M. R. Ginzburga. Voronezh: NPO «MODEK», 1997. – 80 p.

14. Markova A.K. *Psihologiya professionalizma* [Psychology of professionalism]. – М.: Znaniye, 1996.- 308 p.

15. Mitina L.M. *Formirovaniye professional'nogo samosoznaniya lichnosti uchitelya* [Formation of professional self-awareness of the teacher's personality]// Voprosy psikhologii. 1990. N 3 . – P. 58–63.

Р.Ж. Базарбекова^{1}, С.А. Нуржанова,¹ Е.Е. Оспанкулов¹*

*¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ, Қазақстан*

ТАҢДАУ ПӘНДЕРІ АРҚЫЛЫ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ БАЗАЛЫҚ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Соңғы жылдары жастар арасында ұлттық құндылықтардың құнсыздануына байланысты қоғамда алаңдаушылық артып келеді. Дүние жүзіндегі қарқынды өзгерістермен қатар, әлеуметтік азғындықтың күшеюіне байланысты жастардың ұлттық құндылыққа деген көзқарастары мен ұлттық болмысы қайтадан назарға алынып отыр. Студенттердің бойына ұлттық құндылықтарды қалыптастыру және оларды тұлға ретінде қабылдау ЖОО-да білім берумен тығыз байланысты болғандықтан, бүгінгі таңда элективті курс ретінде ұлттық құндылықтарға қатысты пәндер енгізілуде.

Бұл мақалада Абай атындағы ҚазҰПУ-нің бастауыш білім беру кафедрасында «Мобильді білім беру ортасын құру арқылы болашақ бастауыш білім педагогтерін ұлттық құндылыққа баулу» атты жоба аясында бастауыш білім беру бағдарламасына енгізілген «Мобильді білім беру ортасын құру арқылы білім алушыларды ұлттық құндылыққа баулу» курсының негізгі аспектілері мен артықшылықтары зерттеліп, цифрлық ландшафтағы өзектілігі анықталды. Зерттеу жүргізу барысында кешенді теориялық әдістер: салыстыру, саралау, жинақтау, жүйелеу, сараптау әдістері қолданылады.

Мақалада бастауыш білім беру бағдарламасына енгізілген элективті курстың тиімділігі студенттерден алынған сауалнама мен аралық бақылау нәтижелері бойынша анықталып, мобильді технологияларды қолдану білім алушылардың ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығын арттырып, олардың оқу мотивациясына, кәсіби құзыреттілігіне айтарлықтай ықпал еткенін байқадық. Таңдау пәнінде ұлттық құндылықтарды дәріптеуге арналған оқыту мазмұнын жақсарту үшін мобильді құрылғылардың тиімділігі зерттеліп, қорытынды жасалды. Зерттеу нәтижелері келешекте білім алушылардың жеке білім траекториясын жасаған кезде осы элективті курсты таңдау арқылы жастар арасында ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығын арттыруға септігін тигізеді деп ойдамыз.

Түйін сөздер: құндылық, ұлттық құндылық, мобильді технология, оқыту әдістемелері, оқу бағдарламасы, элективті курс.

Базарбекова Р.Ж.,^{1} Нуржанова С.А.,¹ Оспанкулов Е.Е.¹*

*¹ Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Алматы, Казахстан*

ФОРМИРОВАНИЕ БАЗОВЫХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ ЧЕРЕЗ ПРЕДМЕТЫ ПО ВЫБОРУ

Аннотация

В последние годы растет беспокойство в обществе по поводу обесценивания национальных ценностей среди молодежи. Наряду с быстрыми изменениями во всем мире, в связи с усилением социальной безнравственности, вновь принимаются во внимание взгляды и национальная идентичность молодежи на национальную ценность. Поскольку формирование у студентов национальных ценностей и их восприятие как личности тесно связано с образованием в вузе, сегодня в качестве элективного курса внедряются дисциплины, связанные с национальными ценностями.

В данной статье изучены основные аспекты и преимущества курса «обучение обучающихся национальной ценности через создание мобильной образовательной среды», включенного в программу начального образования в рамках проекта «обучение будущих педагогов начального образования национальной ценности через создание мобильной образовательной среды» на кафедре начального образования КазНПУ имени Абая, определена актуальность в цифровом ландшафте.

Вместе с тем, эффективность элективного курса, включенного в программу начального образования, была определена по результатам анкетирования и промежуточного контроля студентов, и мы заметили, что использование мобильных технологий повысило интерес обучающихся к национальным ценностям,

существенно повлияло на их учебную мотивацию, профессиональную компетентность. Особое внимание было уделено использованию мобильных устройств для улучшения содержания обучения, посвященного популяризации национальных ценностей в факультативе. Изучена эффективность курса, включенного в учебную программу, сделаны выводы. Мы полагаем, что результаты исследования будут способствовать повышению интереса к национальным ценностям среди молодежи через выбор данного элективного курса при разработке индивидуальной образовательной траектории обучающихся в будущем.

Ключевые слова: ценность, национальная ценность, мобильные технологии, методики обучения, учебная программа, элективный курс.

Bazarbekova R.,^{1} Nurzhanova S.,¹ Ospankulov E.¹*

¹ Abai Kazakh National Pedagogical University

Almaty, Kazakhstan

FORMATION OF BASIC NATIONAL VALUES OF STUDENTS THROUGH ELECTIVE SUBJECTS

Abstract

In recent years, there has been growing concern in society about the devaluation of national values among young people. Along with the rapid changes around the world, due to the intensification of social immorality, the views and national identity of young people on national value are being taken into account again. Since the formation of national values among students and their perception as a person is closely related to education at a university, today disciplines related to national values are being introduced as an elective course.

This article examines the main aspects and advantages of the course "teaching students of national value through the creation of a mobile educational environment", included in the primary education program within the framework of the project "training future teachers of primary education of national value through the creation of a mobile educational environment" at the Department of Primary Education of Abai KazNPU, determines the relevance in the digital landscape.

At the same time, the effectiveness of the elective course included in the primary education program was determined based on the results of a questionnaire and intermediate control of students, and we noticed that the use of mobile technologies increased students' interest in national values, significantly influenced their educational motivation and professional competence. Special attention was paid to the use of mobile devices to improve the content of education dedicated to the popularization of national values in the elective. The effectiveness of the course included in the curriculum has been studied, and conclusions have been drawn.

Keywords: value, national value, mobile technologies, teaching methods, curriculum, elective course.

Негізгі ережелер. Халық арасында отансүйгіштік, азаматтық, адамгершілік, мәдени, этикалық және жалпыадамзаттық қасиеттерді дамытпай, нағыз өркениетті қоғамның дамуы мүмкін емес екені заңдылық. Жастарды өз халқының мәдени дәстүрінде тәрбиелеу қоғамның әрбір мүшесінің белгілі бір ұлттық дүниетанымын қалыптастырады. Ұлттық дүниетаным әрбір адамға өз ата-бабаларының жинақталған игіліктерін пайдалана отырып, табиғи-географиялық және арнайы белгіленген әлеуметтік жағдайларда өмір сүруіне мүмкіндік береді.

Еліміздегі білім мен тәрбие жүйесінің ерекшелігі – халқымыздың рухани-педагогикалық мұрасын кеңінен пайдалану, ата-баба еңбектерінің тәлім-тәрбиелік аспектілерін зерделеу және оларды жас ұрпақтың санасына сіңіру. Сондықтан елдің болашағы жастардың әлеуетін жан-жақты дамытып, оны жетілдіруге тікелей байланысты, яғни олардың рухани және интеллектуалдық қасиеттерін қалыптастыру, ұлттық құндылықтарды бойына сіңіру бүгінгі күннің басым міндеттері болып табылады.

Кіріспе. Ұлттық құндылықтар адамның жеке және әлеуметтік болмысын қалыптастыруға ықпал етіп, мәдени және идентификациялық дамуының негізі болып табылады. Сондықтан қазіргі кезде орта білім беретін мектептерде де, университет қабырғасында да білім алушылардың адамгершілік, рухани және әлеуметтік-мәдени өмірін ұлттық мазмұнда қалыптастыруға ерекше назар аударылып отыр. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың I отырысында сөйлеген сөзінде: «Қазір – интернет дәуірі. Жастар өзіне қажет мәліметті ғаламтордан алады. Дәстүрлі ақпарат құралдарымен қатар, әлеуметтік

желіге баса мән беру қажет. Жаңғырудың маңызын ұрпақ санасына сіңіру үшін жаңа тәсілдерді қолдану керек» деп жастарға ұлттық сана-сезімді қалыптастыруға айрықша мән беру қажет деп санайды [1].

Ұлттық ой-сана туралы ғалым А.Қасабек «Ұлттық руханияттың рухани болмысы» мақаласында «...қазақ халқының тоқыраған философиялық және тарихи құндылықтарын терең зерттеу, олардың ішкі мәнін анықтау, даму бағыттарын зерделеу біздің алдымызда тұрған басты мәселелердің бірі» деген болатын [2].

Ұлттық құндылық мәселелерін зерттеген К.Д. Бұзаубақова [3], А.С. Амирова [4], А.Е. Жұмабаева, С.А. Нұржанова, Р.Ж. Базарбекова, Ж.Жұмабаеваның мақалаларында жастар арасында ұлттық мазмұндағы контентті мобильді технологиялар арқылы тарату, көбейту, ұлттық идеяны насихаттау жолын ұсынады [5].

Болашақ мамандарды ұлттық құндылықтарға баулудың тиімді жолдарын, әдістерін анықтауға бағытталған шетелдік зерттеушілердің де бірқатар еңбектері бар. Айталық, *Neil Hawkes* Ұлыбританияда ағылшын ұлттық оқу жоспары контекстінде құндылықтарға негізделген бастауыш мектептің дамуын қарастырады. «Вест Кидлингтон» мектебі өзінің оқу бағдарламасын құндылықтарды оқытумен негіздеген мектеп ретінде танымал және аталған мектеп ұсынған үлгі бірқатар елдерде құндылықтарды оқытудың дамуына әсер еткен. Құндылықтарды оқытудың негізінде еңбекқорлық және оқушының жан-жақты дамуы үшін мәдениетті қалыптастыру қажет деп тұжырым жасайды [6].

Abu Rayhan әлемдегі ең үздіктердің бірі саналатын жапондық білім беру жүйесінде негізге алынған ұлттық құндылықтарды зерттеген [7]. Жапонияды экономиканың қарқынды өсуі мен модернизациясы салдарынан дәстүрлі құндылықтарын сақтап қала ала ма деген күмәнді сұрақтар туындаған. Бірақ осы өзгерістерге қарамастан, Жапония қазіргі заманда ұлттық құндылықтарын сақтап қалған бірден бір мемлекеттің бірі болып отыр. Жапонияның ұлттық құндылықтарын сақтауға көмектескен негізгі факторлардың бірі – білімге баса назар аударуы және ерте жастан бастап моральдық-этикалық тәрбиеге үлкен мән беретін, жақсы дамыған білім беру жүйесінің болуы. Жапон мектептерінде этика және мораль сабақтарын қамтитын арнайы оқу бағдарламалары бар.

Автордың зерттеуі бойынша, ар-намыс, отансүйгіштік, өз еліне, мәдениетіне және дәстүріне құрмет, адалдық пен еңбекқорлық құндылықтары жапон мәдениетінің ажырамас бөлігі және ел тарихын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Жапондық білім беру жүйесі дәстүрлі түрде тәртіпке, құрметке және еңбекқорлыққа ерекше мән береді. Бұл ұғымдар жапон қоғамында терең сіңген және іскерлік тәжірибеден бастап күнделікті қарым-қатынасқа дейін көрініс табады.

Жапон еліндегі адамгершілік тәрбие жүйесіне талдауды еуропа ғалымдарының еңбектерінен көруге болады. Мәселен, Томас (Thomas 1985) адамгершілік тәрбиесін тек бір пәннің аясында ғана емес, бүкіл мектеп өмірімен қатысты алып қарастырады. Бошам (Beauchamp 1985) және Клаус (Klaus 1990) адамгершілік тәрбиесін тарихи және әлеуметтік-мәдени аспектіде зерттеп, дәстүрлі діни ілімдердің ықпалында қарастырады. Найто (Naito 1990) және Такахаси (Takahashi 1988) адамгершілік тәрбиенің кейбір тұстарына жапон педагогтерінің көзқарастары тұрғысынан көңіл бөледі [8].

Зерттеушілердің еңбектерін талдау нәтижесінде ғалымдардың болашақ мамандарды ұлттық құндылыққа баулу мәселесінің өзектілігін байқауға болады.

Жоғары оқу орындарында жастар бойында ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың бір жолы ретінде оқу үдерісіне арнайы таңдау пәндерін енгізу маңызды деп есептейміз. Бұл үдеріс болашақ бастауыш білім педагогтерін даярлау барысында жүзеге асырылады.

Мақаланың мақсаты: болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін ұлттық құндылықтарға баулуда таңдау пәндерінің маңызын анықтау.

Бұл мақсат келесі міндеттермен анықталады:

– болашақ бастауыш сынып педагогтерін ұлттық құндылықтарға баулуда таңдау пәндерінің орнын анықтауға арналған сауалнама алу;

– болашақ бастауыш сынып педагогтерін ұлттық құндылықтарға баулу мақсатында таңдау пәндерінің тиімділігін анықтау, қорытынды жасау.

Материалдар мен әдістер. Бұл мақалада зерттеудің әдіснамалық негізі білім алушыға бағытталған әдіс болып табылады. Мақалада зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми ақпаратты талдау, жинақтау және сауалнама әдістері қолданылды. Талдау материалдары ретінде нормативтік-құқықтық құжаттарды, педагогтер мен психологтардың адамгершілік құндылықтарын дамыту, ұлттық сананы жаңғырту, тұлғаны қалыптастыру мәселелерін зерттейтін еңбектер алынды.

Ұлттық құндылықтарды жаңғырту әрбір жеке адамның рухани-адамгершілік қасиеттерінің негіздерін қалыптастыру арқылы мүмкін болады. Бұл, ең алдымен, ұлттық мәдениеттің құндылықтарын, оның бастауларын, әдет-ғұрыптарын, дәстүрлерін, халық құндылықтарын сақтау деген сөз.

Ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген білім алушылар өз халқының тарихын, мәдени мұрасын, салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын бойына сіңіріп қана қоймайды, оқушының мақтаныш сезімін дамытуға, сонымен қатар мәдени сезімталдықты дамытуға ықпал етеді. Мұндай сезім әртүрлілікті құрметтейтін және жаһанданған әлемде мәдени бірегейлікті сақтаудың маңыздылығын түсінетін ұрпақтың негізін қалайды.

Жалпы жастардың бойына ұлттық құндылықтарды тәрбиелеу, яғни құндылықтарды өзгерту процесі ұзақ мерзімді қажет ететін күрделі процесс.

Өзгермелі әлемде қазіргі қазақстандық жастардың құндылық бағдарларын әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан зерттеген ҚазҰУ-нің ғалымдары (Э.Т. Адилова, О.Х. Аймағанбетова, т.б.) қазіргі жастардың бойында адамгершілік сана, адамгершілік әрекеттер және рухани қасиеттер басым екенін дәлелдеп, студент арасында әмбебаптық пен мейірімділікті қамтитын өзіндік трансценденттілік (Self-Transcendence) құндылықтары жоғары екенін көрсетті [9].

Жалпы отандық және шетелдік ғалымдар арасында «құндылық» деген ұғымның мәні әртүрлі түсіндіріледі. Италиялық зерттеуші Rokeach мақаласында, «құндылық дегеніміз – белгілі бір болмыстың мақсаты, әлеуметтік және жеке көзқарас тұрғысынан ұзақ мерзімді сенім. Бұдан басқа, құндылықтарды қызығушылықтар, тілектер, мақсаттар, қажеттіліктер және артықшылық стандарттары деп атауға болады» деп көрсеткен [10].

Veugelers W., Vedder P. ойынша, құндылықтар жүйелі түрде және белгілі бір дәрежеде жеке адамның қоршаған ортамен өзара әрекеттесуін қамтамасыз ететін нақты идеялар болып табылады [11].

Schwartz S.H. (Ш.Шварц) құндылықтарды төртке бөліп көрсеткен.

1) өзгерістерге ашықтық (жаңа тәжірибеге дайындық, ойлар мен әрекеттердің тәуелсіздігі);

2) сақтау құндылықтары (қолданыстағы тәртіп пен дәстүрлерді сақтау);

3) өзін-өзі растау құндылықтары (билікке және жеке табысқа ұмтылу)

3) «Мен» шегінен шығу құндылықтары (әділеттілікке ұмтылу, басқалардың игілігіне қамқорлық жасау) (Schwartz, 2012: 663-688) [12, 13].

Ш.Шварц (Schwartz S.H) жеке құндылықтар теориясында жалпы құндылықтар мен мотивациялық мақсаттарды негізге алып, базалық «құндылықтарды» былайша анықтаған:

Мән	Мотивациялық мақсаттар
Сәйкестік	Басқаларды ренжітетін немесе зиян келтіретін және әлеуметтік күтулерді немесе нормаларды бұзуы мүмкін әрекеттерді, бейімділіктерді және импульстарды шектеу (тіл алғыш, тәртіпті, сыпайылық, ата-ананы, үлкенді сыйлау, адалдық, жауапкершілік)

Мән	Мотивациялық мақсаттар
Дәстүр	Өз мәдениеті немесе дінін сипаттайтын әдет-ғұрыптар мен идеяларды құрметтеу, міндеттеу және қабылдау (рухани өмір, дәстүрді құрметтеу, кішіпейіл, діндар)
Қайырымдылық	Жиі жеке қарым-қатынаста болатын адамдардың әл-ауқатын сақтау және арттыру (пайдалы, адал, кешірімді, жауапты, адал, шынайы достық, жетілген махаббат)
Өзін-өзі бағыттау	Тәуелсіз ойлау және әрекет – таңдау, құру, зерттеу (шығармашылық, еркіндік, өз мақсатын таңдау, білуге құштарлық, тәуелсіздік, өзін-өзі құрметтеу, зерделілік, құпиялылық)
Ынталандыру	Өмірдегі толқу, жаңалық және сынақ (Әртүрлі өмір, қызықты өмір, батыл)
Гедонизм	Өзі үшін ләззат алу немесе сезімдік қанағаттану (рахаттану, өмірден ләззат алу, өзін-өзі тану)
Жетістік	Әлеуметтік стандарттарға сәйкес құзыреттілік көрсету арқылы жеке табыс
Қуат	Әлеуметтік мәртебе және бедел, адамдар мен ресурстарға бақылау немесе үстемдік (билік, байлық, әлеуметтік билік)
Қауіпсіздік	Қоғамның, қарым-қатынастың және өзіндік қауіпсіздік, келісім және тұрақтылық. (тазалық, отбасылық және ұлттық қауіпсіздік, әлеуметтік тәртіп)
Әмбебаптық	Барлық адамдардың игілігі мен табиғатты түсіну, бағалау, төзімділік және қорғау. (ойы кең, әлеуметтік әділеттілік, теңдік, татулық, табиғатпен бірлік, даналық, қоршаған ортаны қорғау)

Шетелдік ғалымдардың зерттеу мақаласында орта білім беретін мектептерде оқушыларға ұлттық мазмұнда білім беру бойынша оқу бағдарламасының мүмкіндігін және оқушылардың ұлттық құндылықтарды дамытудағы іс-шараларға қатысу тиімділігін анықтаған [18]. Зерттеу ұлттық құндылықтарды дамыту италияндық білім беру жүйесінің басты мақсаты екенін көрсетті. Бұл мақалада ғалым мектептің рухани-адамгершілік, әлеуметтік және мәдени дамудағы рөлінің маңызды екенін айтты. Зерттеуші ғалым жоспарланған және жүзеге асырылған оқу жоспарында алшақтық барын, оқытуға жұмсалатын уақыт жоспарда белгіленген уақыттан аз екендігін, сол себепті мұғалімдердің оқу мақсатына қол жеткізе алмағанын, оқушылардың ұлттық тәрбие ұғымдарын жете түсінбейтінін анықтаған [18].

Көптеген елдерде адамгершілік тәрбие бойынша арнайы сабақтар жүргізіледі және адамгершілік тәрбие беруде дінтану өзіндік орын алады. Мысалы, жапон елінің білім беру жүйесінде адамгершілік тәрбиесіне басты мән берілетіндігі және адамгершілік тәрбиесі жүйесі мемлекеттің қатаң бақылауына алынатындығы анықталды. Жапон мемлекетінде адамгершілік тәрбиесінің мектеп бағдарламасында міндетті пән ретінде қарастырылатынын анықтадық.

Сондай-ақ, Чехияның педагогикалық жоғары оқу орнында «Отбасылық өмір», «Мәдени мұраны зерттеуге кіріспе» деген курстар жүргізіледі. «Отбасылық өмір» атты курстың мазмұны отбасымен және тәуекел тобындағы балалармен байланысты мәселелерді шешуге бағытталған. Отбасының функционалдығына, отбасындағы тәуекел тобындағы балаларға, ерекше қиын жағдайлардағы балаларға және уақтылы араласуға назар аударылады. Курстың мақсаты – ХХІ ғасыр постмодерндік отбасына жақындау, әлеуметтік және отбасылық өмірді үйлестіру. «Мәдени мұраны зерттеуге кіріспе» курсы студенттерге мәдени мұраны зерттеуге қажетті негізгі терминологиялық, тұжырымдамалық және проблемалық салалармен таныстырады. Оларды меңгеру оқу бағдарламасының басқа пәндерін игеру үшін ғана емес, ең алдымен болашақ кәсіби міндеттер үшін де қажетті шарт болып табылады. Курс халықаралық тарихи контексте мәдени мұраға қамқорлық жасаудың саяси және поэтикалық аспектілері туралы ойлауға студенттерді үйретеді. Мысалы, болашаққа жұртшылықтың мүддесі үшін сақталатын мәдени мұралардың (Чехия ландшафтының, археологиялық орындардың, архитектуралық асыл тастардың немесе бірегей артефактілердің) тағдырына

бағытталған тақырыптық зерттеулер студенттердің сыни тұрғыдан ойлаудың бастапқы нүктесі болып табылады.

Соңғы онжылдықтарда ұлттық құндылықтар барлық қиындықтарға қарамастан өмір сүріп келеді және өзіне тән функцияларды орындауды жалғастырып келеді. Дегенмен ұлттық құндылықтарының әлсіреуі қоғамның қалыпты өмір сүруіне де әсер ететіні сөзсіз. Сондықтан нақты мемлекеттік қолдау көрсету қажет.

Мысалы, қазіргі кезде отбасы проблемалары және онымен байланысты демографиялық мәселелер ғылым мен қоғамның басты назарында. Бұл, ең алдымен, отбасы құндылықтарының төмендеуіне байланысты. Қазіргі жас қазақ отбасының құрылымында айтарлықтай өзгерістер болуда: отбасында туылатын бала саны азаюда, туыстар арасындағы жақындық, бауырмалшылық маңыздылығы өз мәнін жоғалтуда. Адамдардың адамгершілік қағидаларын бұзуы, өмірлік маңызды адами құндылықтарды жоғалтуы, отбасылық қарым-қатынастың әлсіреуі қазіргі жастар арасындағы тенденцияны шиеленістіріп отыр. Бұл жағдайлар қоғамға қарсы наразылық, көңілі толмау, нашакорлық пен маскүнемдікке, балалар арасындағы қылмыс пен қараусыздықтың өсуіне, әлеуметтік жетімдікке, ұлттық негізде әртүрлі қайшылықтарға әкелуі мүмкін.

Сондықтан да білім алушылардың бойына ұлттық құндылықтарды қалыптастыру қажеттілігі білім беру саласында ең үлкен міндетке айналды. Себебі жастар арасында материалдық игіліктерге, ақшаға, атақ-даңққа мән беру, адами құндылықтарды бағаламау айқын байқалады. Ұлттық құндылықтарды қалыптастыру – бұл олардың болмысына, ой-санасына әсер етумен тығыз байланысты. Жаңа ғасырда толеранттылық, әлеуметтік әділеттілік, кеңпейілділік, эмпатия және басқаларға терең құрмет көрсету сияқты құндылықтарды дамытуға көңіл бөліну қажет.

Білім алушылардың бойына ұлттық құндылықтарды қалыптастыру және оларды тұлға ретінде қабылдау білім берумен тығыз байланысты болғандықтан, бүгінгі таңда элективті курс ретінде ұлттық құндылықтарға қатысты пәндер енгізілуде.

Осындай мақсатпен Абай атындағы ҚазҰПУ-нің «БВ01301 – Бастауыш білім беру» бағдарламасына «Мобильді білім беру ортасын құру арқылы білім алушыларды ұлттық құндылыққа баулу» курсы енгізілді.

Курстың мазмұны білім алушыларды ұлттық құндылықтарға деген құрметке тәрбиелеу, олардың бойында ұлттық сезімді дамыту мақсатында мобильді құрылғылардың әлеуетін пайдалана отырып, ұлттық мазмұндағы білім мен дағдыларды дамытуға бағытталған. Курстың мазмұнына мобильді оқу платформаларын түсіну, мобильді құрылғылармен ұлттық мазмұнды контент әзірлеу және ұлттық сипаттағы білім беру контекстінде әртүрлі қолданбалар мен құралдарды пайдалануды зерттеу кіреді. Бұл таңдау бойынша курсқа тіркелген білім алушылар алдымен әртүрлі мобильді оқу платформалары мен жүйелері туралы біледі. Бұл платформалар мобильді телефондарды пайдалану үшін оңтайландырылған. Сабақта оқуды басқару жүйелерін (LMS), интерактивті электрондық және цифрлық кітаптарды, білім беру мазмұнын жеткізуге арналған басқа мобильді қолданбаларды қолданады. Себебі мобильді технологиялар білім алушылар үшін қызықты және өте ыңғайлы. Демек, білім алушыларға мобильді технологияларды қолдана отырып, ұлттық құндылықтармен таныстыру, өз бетінше шығармашылық сипатта ұлттық мазмұнда цифрлық контент құрастыруға үйрету жастардың бойында ұлттық құндылықтарға баулудың бір мүмкіндігі деп ойлаймыз.

Нәтижелер мен талқылау. Білім алушылардың оқу ортасында, яғни курсты оқу барысында ұялы телефон, смартфон, планшет т.б. сияқты мобильді технологиялар арқылы оқу материалдарын генерациялауға деген қызығушылығы жоғарылады. Элективті курста білім алушылардың білімі мен белсенділігін анықтауға арналған викториналар, сауалнамалар және интерактивті тапсырмалар сияқты мобильді құрылғыларға ыңғайлы бағалау стратегиялары қарастырылды. Курс мазмұнында әртүрлі оқу стильдерін қанағаттандыратын тартымды

және интерактивті ұлттық мазмұндағы оқу материалдарын жасау үшін мұғалімдердің осы мүмкіндіктерді қалай пайдалана алатыны қарастырылды.

Курсты апробациялап оқыту барысында мобильді оқыту технологияларын қолдана отырып мынадай әдістер қолданылды:

№	Сабақта қолданылған әдістемелер	Оқыту нәтижелері
1	Интерактивті дәрістер	Интерактивті дәрістер, соның ішінде пікірталастар, сұрақ-жауаптар және топтық пікірталастар пайдаланылды. Бұл студенттерге өз пікірлерін білдіруге мүмкіндік берді, сонымен қатар оқу процесін әртүрлі көзқарастармен байытты.
2	Кейстерді талдау	Ұлттық құндылықтарға қатысты нақты сценарийлер мен жағдайларды қосу студенттерге алған білімдерін іс жүзінде қолдануға көмектесті. Бұл сонымен қатар сыни ойлау мен аналитикалық дағдыларды дамытуға ықпал етті.
3	Жоба жасау	Ұлттық құндылықтарға қатысты жобаларды жүзеге асыру үшін шағын зерттеулер, цифрлық кітап жасау, видеоматериал дайындау, подкаст түсіру және түрлі мәдени іс-шаралар қамтылды. Бұл әдіс арқылы практикалық тәжірибе мен шығармашылық дағдыларды дамытуға баса назар аударылды.
4	Топтық жұмыстар	Жобаларды талқылау және бірлесіп жұмыс істеу үшін топтарды қалыптастыру білім мен тәжірибе алмасуға ықпал етті. Топтық динамика сонымен қатар әртүрлі мәдени ортасы бар студенттер арасында толеранттылық пен түсіністіктің қалыптасуына ықпал етті.
5	Виртуалды экскурсиялар және сарапшы дәрістері	Виртуалды экскурсиялар үшін заманауи технологияларды пайдалану немесе дәрістерге сарапшыларды шақыру студенттердің көкжиегін кеңейтуге және оларға ұлттық құндылықтардың нақты аспектілері туралы көбірек білуге мүмкіндік берді.
6	Мәдени іс-шаралар	Мұражайларға, көрмелерге, театрларға баруды ұйымдастыру немесе мәдени іс-шараларға қатысу оқытудың маңызды элементі болды. Мәдени тәжірибеге тікелей қатысу студенттерге өздерінің ұлттық дәстүрлерін жақсы түсінуге және бағалауға көмектесті.

Курстың басында және соңында (кіру және шығу) ұлттық құндылықтар бойынша элективті курстың қаншалықты тиімді екенін анықтау үшін авторлық сауалнама құрастырылып, Google Forms арқылы зерттеуге қажетті деректер жинақталды. Сауалнамаға «6B01301 – Бастауыш білім беру» мамандығының 3 курс (27 студент) студенттері қатысты.

<https://forms.gle/cJpnHpczMYzUrW9d9>

Сауалнама мынадай сұрақтардан тұрады:

1. Біздің университеттегі элективті курстарға қатысу бойынша жалпы тәжірибеңізді қалай сипаттар едіңіз?
2. Курстың мақсат, міндеттері сізге қаншалықты түсінікті?
3. Курс мазмұны ұлттық құндылықтарды дамыту үшін мобильді технологияларды пайдаланумен сәйкес келеді ме?
4. Ұлттық құндылықтар жайлы біліміңізді қалай бағалайсыз?
5. Мобильді технологиялар арқылы ұлттық құндылықтарды дәріптеуді практикада қаншалықты қолдана аласыз?
6. Мобильді технологиялар сіздің ұлттық құндылықтарды түсінуіңізге ықпал етеді ме?
7. Оқушыларды ұлттық құндылықтарға баулу үшін мобильді технологияларды пайдалану құнды деп санайсыз ба?
8. Мобильді технологиялар курстық іс-шаралар мен тапсырмаларға қаншалықты тиімді кіріктірілген?

9. Мобильді технологияларды пайдалану ұлттық құндылықтарды дамытудағы оқу тәжірибеніңізді арттырды ма?

10.«Мобильді технологиялар арқылы болашақ педагогтердің ұлттық құндылықтарын дамыту» элективті курсына қаншалықты көңіліңіз толады?

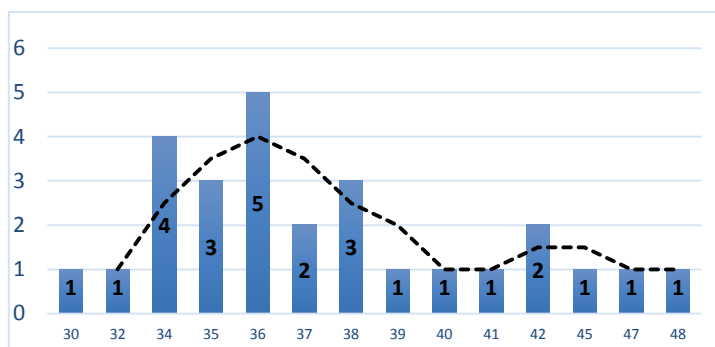
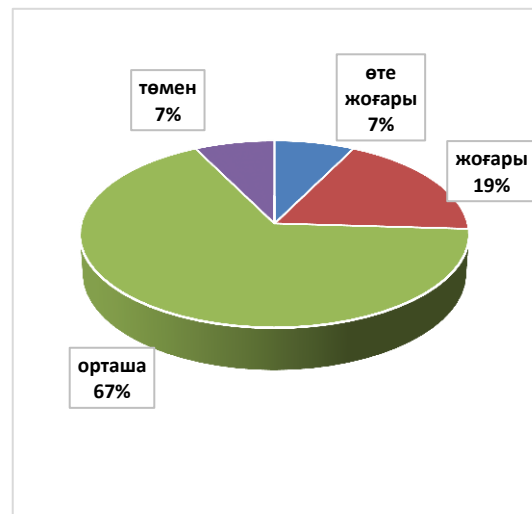
Сауалнамадағы 10 сұрақ бойынша курстың тиімділігін анықтау үшін 5 деңгейдегі жауапты және соған сәйкес 1-ден 5-ке дейінгі шкалаларды белгіледік.

Сұрақ реті	Өте жоғары деңгей -5 балл	Жоғары деңгей - 4 балл	Орта деңгей - 3 балл	Төмен деңгей – 2 балл	Өте төмен деңгей – 1 балл
№1	Өте жақсы	Жақсы	Орташа	Төмен	Өте төмен
№2	Өте анық	Түсінікті	Онше түсінікті емес	Түсініксіз	Мүлде түсініксіз
№3	Толығымен сәйкес келеді	Сәйкес келеді	Аздап сәйкес келеді	Келмейді	Мүлдем келмейді
№4	Өте жақсы	Жақсы	Орташа	Төмен	Өте төмен
№5	Әрқашан	Жиі	Жиірек	Анда-санда	Мүлде
№6	Ерекше ықпалы бар	Ықпалы бар	Орташа	Шектеулі ғана	Ықпалы жоқ
№7	Құнды	Бағалы	Аздап құнды	Құнды емес	Мүлдем құнды емес
№8	Өте тиімді	Тиімді	Орташа	Тиімсіз	Мүлде тиімсіз
№9	Толықтай келісемін	Келісемін	Аздап	Келіспеймін	Мүлде келіспеймін
№10	Толығымен көңілім толады	Көңілім толады	Жаман емес	Қанағаттанбадым	Мүлдем көңілім толмайды

Сауалнама курстың басталған (4-аптада) кезінде және соңында (15-аптада) алынып, төмендегідей нәтижелерді анықтадық:

1-диаграмма– Элективті курстың басында алынған сауалнама нәтижелері

Курстың басында			
Бағалау деңгейлері	Студентердің саны	Б алы	%
Өте жоғары	2	4 6-50	7%
Жоғары	5	4 0-45	19%
Орташа	18	3 4-39	67%
Төмен	2	2 5-33	7%
Жалпы саны	27		
Орташа ариф. Көрсеткіш	38		
Медиана	36		
Минималды	30		

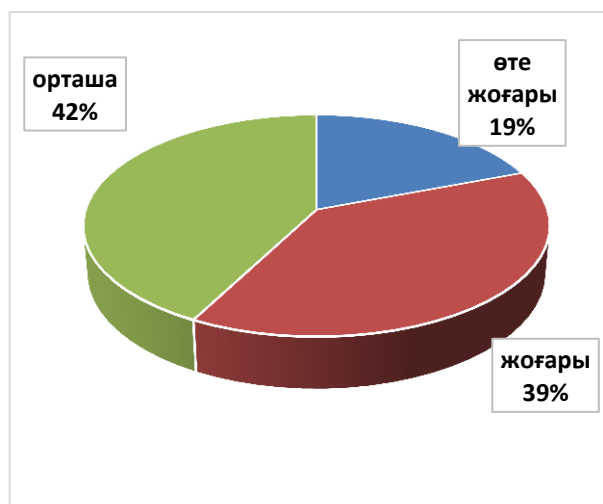
Сауалнамаға қатысқан 27 студенттің 26%-ы оң жауап берсе, қалған 74%-ы элективті курстың мақсаттарын, ұлттық құндылықтарды дәріптеу үшін мобильді технологияларды пайдаланудың мүмкіндігін дұрыс түсінбеді. Бастапқыда білім алушылардың көпшілігі ұлттық құндылықтарды құрметтеу, оны сақтаудың мәнін, маңызын түсінгенімен оқу процесінде мобильді оқыту құрылғыларын қолданып ұлттық мазмұндағы білімді трансформациялау жолын түсінбеді. Біртіндеп бұл технология, яғни цифрлық ресурстарды қолдану білім алушылардың ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығын арттырып, олардың оқу мотивациясына, кәсіби құзыреттілігіне айтарлықтай ықпал еткенін байқадық.

Элективті курсты оқыту барысында ұлттық құндылықтарды дәріптеуге арналған оқыту мазмұнын жақсарту үшін мобильді құрылғыларды (Canva, OBS studio, Animaker, Socrative, жасанды интеллект D-ID, т.б.) қолдануға ерекше назар аударылды. Сондай-ақ мобильді құрылғыларға бейімделген ұлттық мазмұндағы оқу материалдары құрастырылды, мультимедиялық, мазмұнды видеолар әзірлеу, подкаст түсіру, интервью алу жұмыстары қамтылды. Мобильді қосымшалар бүгінгі цифрлық ландшафтта маңызды рөл атқаратындықтан, білім алушылар білім беру қолданбаларын оқу ортасына біріктіру тәсілдерін қолданды.

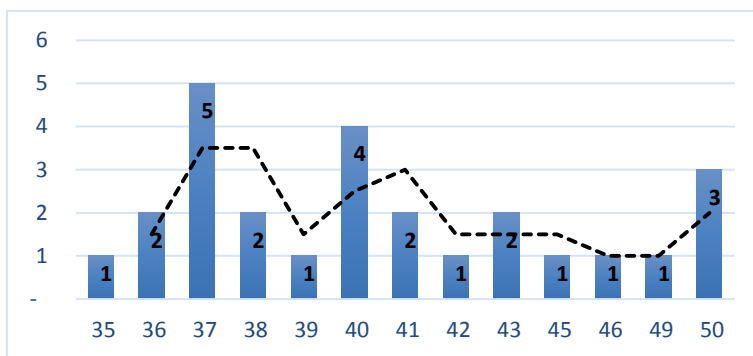
Курстың соңында қайтадан сауалнама алынды, оның нәтижелерін төмендегі 2 диаграммадан байқауға болады.

2-диаграмма– Элективті курстың соңында алынған сауалнама нәтижелері

Курстың соңында				
Бағалау деңгейлері	Студентердің саны	Ба	лы	%
Өте жоғары	5	46	-50	9%
Жоғары	10	40	-45	8%
Орташа	11	34	-39	2%
Жалпы саны	26			
Орташа ариф. Көрсеткіш	41			
Медиана	40			
Минимал ьды	35			

Курс соңында алынған сауалнама қорытындысы бойынша академиялық оқудың тиімділігін жоғары деңгейде деп бағалаған білім алушылар саны 12%-ға, ал курсты жеткілікті дәрежеде, тиімді деп қабылдағандар саны 20 %-ға көтерілді.

Сауалнама нәтижесі бойынша элективті курстың басындағы 2-диаграммада минималды көрсеткіш 30-дан 35-ке, максималды көрсеткіш 48-ден 50-ге көтерілді. Орташа арифметикалық көрсеткіш 38-ден 41-ге, ал медиана 36-дан 40-қа, яғни 4 шкалаға көтерілген.

Курстың басында оқу мақсатын дұрыс түсінбеген, курсты керексіз деп санаған білім алушылар саны курстың соңында 24 %-ға кеміп, көзқарастарын өзгерткен.

Қорытынды. Тұжырымдай келе, болашақ бастауыш сынып педагогтерін мобильді технологиялар арқылы ұлттық құндылықтарға баулу мақсатында жүргізілген шағын зерттеудің нәтижесінде білім алушылардың оқу әрекетін ұйымдастырудың мынадай жолдарын ұсынамыз:

Жобалау жұмыстарын жүргізу: Білім алушылардың мобильді технологияларды қолданып, жобаларды орындаудағы тиімділігі – олардың ұлттық құндылықтар туралы білімін практикада қолдануының көрсеткіші бола алады. Бұл білім алушылардың шығармашылық қабілетін, зерттеу дағдыларын дамытады.

Талқылаулар мен пікірталастарға қатысу: Білім алушылардың оқу ортасында пікірталастардағы белсенділігін (қызықты подкаст түсіру, интервью алу, форум ұйымдастыру т.б.) бағалау олардың тақырыпқа деген терең түсінігі мен қызығушылығының көрсеткіші бола алады.

Ынтымақтастық және коммуникация орнату: Топтық жобалар дайындау (хэштег жасау, Canva арқылы цифрлық кітап жасау, мәдени мұраларды видеоға түсіру арқылы басқаларға таныстыру т.б.) студенттердің өзара бірігіп жұмыс жасауын бағалау ынтымақтастық, өзара түсіністік және төзімділік дағдыларын дамытады.

Өзін-өзі бағалау және рефлексия жасау: Білім алушылар өздерінің үлгерімі мен ұлттық құндылықтарды түсінуін бағалау арқылы рефлексивті есептер (интервью) жүргізе алады. Бұл сонымен қатар жеке мақсаттар қоюды және оларға жетуді қамтиды.

Дереккөздерді пайдалану: Білім алушылардың дереккөздерді пайдалануы, зерттеулер жүргізуі және алынған деректерді талдау қабілеті – олардың тақырыпты түсіну тереңдігінің көрсеткіші бола алады.

Қызығушылық пен мотивация тудыру: Әлеуметтік желілерге парақша ашып, цифрлық контенттерді жариялап отыру (TikTok, <http://surf.li/sftdx>, клуб құру, <https://apps.apple.com/ru/app/ulTTYQ-qazyna>) Инстаграмм парақшасын ашу, т.б. (<https://www.instagram.com/ulTTYQ-qazyna>)

Кері байланыс жасау: Білім алушылардан олардың қызығушылығы мен мотивациясының дәрежесі туралы кері байланыс жинау (Mentimeter, Kahoot т.б. платформа арқылы сауалнама алу) курстың олардың мүдделеріне қаншалықты сәйкес келетіндігі туралы ақпарат бере алады.

Жүргізілген зерттеу Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2022-2024 жылдарға арналған ғылыми гранттық қаржыландыру АР 14872058 «Мобильді білім беру ортасын құру арқылы болашақ бастауыш білім педагогтерін ұлттық құндылықтарға баулу» жобасының аясында орындалды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың «Әділетті Қазақстан – Адал азамат» атты екінші отырысы [Электронный ресурс]: www.akorda.kz (дата обращения: 05.04.2024)
2. Қасабек А. Ұлттық руханияттың құндылық болмысы // Қазақтану өрісі: Оқу құралы – Алматы: Қазақ университеті, 2005. – 204 б.
3. Бұзаубақова К.Ж. Инновациялық педагогика негіздері: оқу құралы. – Алматы: Білім, 2019. – 424 б.
4. Амирова А.С. Дидактика: оқу құралы. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, «Ұлағат» баспасы, 2017. – 268 б.
5. Жұмабаева А.Е., Базарбекова Р.Ж., Нұржанова С.А., Жұмабаева Ж.А. Возможности приобщения будущих педагогов начального образования к национальным ценностям через создание мобильной образовательной среды, Хабаршы «Педагогика ғылымдары» сериясы, Абай атындағы ҚазҰПУ. Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы, «Педагогика ғылымдары» сериясы, No3(75), 2022ж. DOI: 10.51889/7557.2022.63.65.013

6. Neil Hawkes. Values Education and the National Curriculum in England March 2010. In book: *International Research Handbook on Values Education and Student Wellbeing* (pp.225-238) DOI:10.1007/978-90-481-8675-4_14
7. Abu Rayhan. Living with honor: exploring the ethical values of japanese society and education. DOI:10.13140/RG.2.2.19473.81760. 2023.
8. Beauchamp K.G. Klaus V. *History of Telegraphy: Its Technology and Application*. – IEE, 2001. – 413 p.
9. Адилова Э.Т., Аймаганбетова О.Х., Садыкова Н.М., Ш. Шварцтың базалық жеке құндылықтар теориясы мен әдістемесі негізінде қазақстандық студенттердің құндылық бағдарларын зерттеу // Вестник КазНУ, Журнал психологии и социологии // Том 80 № 1 (2022): DOI: <https://doi.org/10.26577/JPoS.2022.v80.i1.01>
10. Rokeach M. *The Nature of Human Values*. The Free Press; New York, NY, USA: 1973. p. 438. [Google Scholar]
11. Veugelers W., Vedder P. *Creating critical- democratic citizenship education: empowering humanity and democracy in Dutch education* // *Values in Teaching // Teachers and Teaching: theory and practice*, Vol. 9, No. 4, November 2003.
https://www.researchgate.net/publication/46692085_
12. Schwartz S.H. An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Read. Psychol. Cult.* 2012;2 doi: 10.9707/2307-0919.1116. [CrossRef] [Google Scholar]
13. Schwartz S.H. Beyond individualism/collectivism: New cultural dimensions of values. Shalom H. Schwartz - Google Scholar
14. E.Trevino, C. BÉjares, C.Villalobos & E. Naranjo. Influence of teachers and schools on students' civic outcomes in Latin America // *Journal of Educational Research*, 2016, <https://doi.org/10.1080/00220671.2016.1164114>

Reference:

1. Memleket basshısı Qasım-Jomart Toqaevtiñ Ultıyq qurılıtaydıñ «Ädiletli Qazaqstan – Adal azamat» attı ekinşi otırısı. [Elektronnyj resurs] www.akorda.kz (data obrashcheniya:05.04.2024)
2. Qasabek A. *Ultıyq rwxaniyattın qundylyq bolmysy // Qazaqtanw örisi: Oqw quraly – Almate: Qazaq wniwersiteti*, 2005. – 204 b.
3. Buzawbaqova K.J. *Innovaciyalıq pedagogika negizderi: oqw qurale*. - Almaty: Bilim, 2019. – 424 b.
4. Amirova A.S. *Didaktika: oqw quralı*. – Almaty: Abay atındağı QazUPW, «Ulagat» baspasy, 2017. – 268 b.
5. Zhumabayeva A.Ye., Bazarbekova R.Zh., Nurzhanova S.A., Zhumabayeva Z.A. Zhumabayeva. *Vozmozhnosti podklyucheniya budushchikh uchiteley nachal'nykh klassov k natsional'nym tsennostyam cherez sozdaniye mobil'noy obrazovatel'noy sredy*, *Khabarshy Seriya «Nauki pedagogiki»*, KazNUPU im. Abaya. *Vestnik KazNPU imeni Abaya, seriya «Pedagogicheskoye nauki»*, №3(75), 2022. DOI: 10.51889/7557.2022.63.65.013
6. Neil Hawkes. Values Education and the National Curriculum in England March 2010. In book: *International Research Handbook on Values Education and Student Wellbeing* (pp.225-238) DOI:10.1007/978-90-481-8675-4_14
7. Abu Rayhan. Living with honor: exploring the ethical values of japanese society and education. DOI:10.13140/RG.2.2.19473.81760. 2023.
8. Beauchamp K. G. Klaus V. *History of Telegraphy: Its Technology and Application*. – IEE, 2001. – 413 p.
9. Adilova E.T., Aymaganbetova O.KH., Sadykova N.M. Ş. Şvarctyn bazalıq jeke qundylyqtar teoriyası men adistemesi negizinde qazaqstandıyq stwdentterdin qundylyq bagdarlaryn zertew // *Vestnik KazNW, Jurnal psixologi i sociologi* // Tom 80 № 1 (2022):
DOI: <https://doi.org/10.26577/JPoS.2022.v80.i1.01>
10. Rokeach M. *The Nature of Human Values*. The Free Press; New York, NY, USA: 1973. p. 438. [Google Scholar]
11. Veugelers W., Vedder P. *Creating critical- democratic citizenship education: empowering humanity and democracy in Dutch education* // *Values in Teaching // Teachers and Teaching: theory and practice*, Vol. 9, No. 4, November 2003.
https://www.researchgate.net/publication/46692085_
12. Schwartz S.H. An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Read. Psychol. Cult.* 2012;2 doi: 10.9707/2307-0919.1116. [CrossRef] [Google Scholar]
13. Schwartz S.H. Beyond individualism/collectivism: New cultural dimensions of values. Shalom H. Schwartz - Google Scholar
14. Trevino E., BÉjares C., Villalobos C.& Naranjo E.. Influence of teachers and schools on students' civic outcomes in Latin America // *Journal of Educational Research*, 2016, <https://doi.org/10.1080/00220671.2016.1164114>

Shaunenova M.,¹ Aitpaeva A.,^{1*} Abilbakiyeva G.,¹ Saudabayeva G.¹

¹Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan

ANALYSIS OF KEYKAVUS “QABUS-NAME” FROM A PEDAGOGICAL PERSPECTIVE

Abstract

«Qabus-name» is a kind of travelogue book written in Persian Language which consists of forty four chapters and fifty six stories. It occupies lots of fundamental and beneficial instructions and advices that can be applied in any field. The aim of this study is to examine “Qabus-name” from a pedagogical perspective, in other words to analyze the book in terms of principles of teaching. Descriptive qualitative content analysis was used in the current study. The book was examined by determining teaching principles such as purposeful teaching, teaching by visualization, conscious teaching, teaching steadiness and teaching by integrating theory and practice.

Based on the findings, it can be said that the “Qabus-name” is extremely important for education and teaching, and teachers and educators can benefit from Keykavus’ instructions and advices as it is full of valuable principles of teaching and learning.

Keywords: Keykavus, “Qabus-name”, principles, education, teaching.

Шауенова М.А.,¹ Айтпаева А.К.,^{1*} Абилбакиева Г.Т.,¹ Саудабаева Г.С.¹
¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан

АНАЛИЗ «КАБУС-НАМЕ» КЕЙКАВУСА С ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТОЧКИ ЗРЕНИЯ

Аннотация

Кабус-наме – это книга-назидание, написанная на персидском языке, состоящая из сорока четырех глав и пятидесяти шести рассказов. Она содержит множество фундаментальных и полезных инструкций и советов, которые могут быть применены в любой области. Целью данного исследования является изучение «Кабус-наме» с педагогической точки зрения, другими словами, анализ книги с точки зрения принципов обучения. В данном исследовании был использован описательный качественный контент-анализ. Книга была изучена путем определения принципов преподавания, таких как целенаправленное преподавание, преподавание посредством визуализации, сознательное преподавание, устойчивое преподавание и преподавание посредством интеграции теории и практики.

На основании полученных результатов можно сказать, что «Кабус-наме» чрезвычайно важна для образования и преподавания, а учителя и воспитатели могут извлечь пользу из наставлений и советов Кейкавуса, поскольку она полна ценных принципов преподавания и обучения.

Ключевые слова: Кейкавус, «Кабус-наме», образование, обучение, принципы обучения.

М.А. Шауенова¹, А.К. Айтпаева^{1*}, Г.Т. Абилбакиева,¹ Г.С. Саудабаева¹
¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

КАЙҚАУЫСТЫҢ «ҚАБУСНАМАСЫН» ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТҮРҒЫДАН ТАЛДАУ

Аңдатпа

«Қабус-наме» – парсы тілінде жазылған, 44 тарау, 56 әңгімеден тұратын прозалық-тәрбиелік жазбалардың бір түрі. Ол кез-келген салада қолдануға болатын көптеген іргелі және пайдалы насихаттар мен кеңестерді қамтиды. Бұл зерттеудің мақсаты – «Қабус-наманы» педагогикалық тұрғыдан қарастыру, басқаша айтқанда,

кітапты оқыту принциптері тұрғысынан талдау. Ағымдағы зерттеуде сипаттамалық сапалы мазмұнды талдау қолданылды. Кітап мақсатты оқыту, көрнекілік арқылы оқыту, оқытудың саналылығы, оқытудың тұрақтылығы және теория мен практиканы ұштастыру арқылы оқыту сияқты оқыту принциптерін анықтау арқылы сарапталды.

Қорытындыларға сүйене отырып, Қабус-наменің білім мен тәлім-тәрбие үшін өте маңызды екенін және оқыту мен оқудың құнды қағидаларына толы болғандықтан, ұстаздар мен тәрбиешілер Кайқауыстың нұсқаулары мен кеңестерінен пайда көре алады деп айтуға болады.

Түйін сөздер: Кайқауыс, «Қабус-наме», тәрбие, оқыту, оқыту принципі.

Basic provisions. The problem of activating cognitive activity at the present stage, due to its importance, is becoming an urgent subject of research for representatives of various fields of science: philosophy, sociology, pedagogy, psychology, and private methods. However, full coverage of this problem is possible only if one refers to the epistemological views of the encyclopedic scientists of the Middle Ages. The issues of the history of writing the work of influence on literature, broad knowledge in various fields of science, life observations, deep knowledge of everyday life and the language of the people are touched upon. By analyzing the lexical and grammatical features of Kabus-name, the article identifies the characteristic features of the language, an eloquent and accessible language, including proverbs, instructions, aphorisms, stories about various life situations, professions, norms of behavior and morality. From this point of view, Qabus-nameh can fairly be called a "Book of Edification."..

Introduction. "Qabus-name" which is one of the basic pieces of Persian Literature was translated into different languages. In 1787, it was translated into Uyghur language, in 1860 into Uzbek language, in 1881 into German and Tatar, and in 1886 it was translated into French and Russian languages [1]. It was translated into Turkish Language six times in Old Anatolian Turkish Epoch that embraces from 13th century to 15th century by different translators. There is nothing known about the first translator. Second translation was done by Seyhogly Sadruddin's and Akkadiolu's translation was the third one. Fourth was Bedr-I Dilsad's translation, written in verse: Muradname. Fifth was Mercumek Ahmed's in 1434 and the last translator is also unknown [2]. In the current study, the researcher used Mercumek Ahmed's translation of this book and at the same time Kazakh version, translated by Ainabekav in 1992.

"Qabus-name", one of the great works of Persian literature, was written by Emir Unsuru'l-Ma'âlî Keykâvus bin Iskander bin Kâbûs bin Veşmgîr for his son Gîlân Shah in H. 475/1082 AD. Keykâvus bin Iskander, the author of this work written in the form of religious sermonpolitical treatise, was a member of Ziyârî dynasty which reigned in Teberistan and Gurgan provinces of Persia. Also known as Enderzname, Pendname, Nasîhatname and Kitâbu'n-Nasîhat, the work gained wide currency with the name "Qabus-name" [2]. Browne [1] described "Qabus-name" as an excellent example of simple, straightforward Persian prose, being less rugged and unpolished than the Siyaset-nama, but much less ornate than books like Gulistan.

Orhan Şaik Gökyay [3] tries to find an explanation to the name of the work. He asserted that the name of the book would not be "Qabus-name", because the author wrote it on behalf of his son Giylân Shah; but Kabus was the name of his grandfather. Gökyay [3] also assumed that the name could be changed from Kâvusname, which came from the name of the author "Kâvus".

Although the book is about the beneficial instructions and advices that can be applied in any field such as meals, council and drinking, playing chess, larking, bathing, hunting, playing ball, having a concubine and a slave, understanding horse breeds, medicine, astrology, geometry, etc, it is full of valuable ideas about science, education and teaching, as well. The methods Keykavus proposed for achieving success in person's education consist of persuasion, praise and punishment, and various conversations based on instructive and aesthetic values. He also proposed ideas about the ways of the teaching, and the role of assessment and evaluation of the performed work and acquired knowledge.

Among the above mentioned issues Keykavus also shared ideas about general and personal professions; integration of theory and practice; the level of social development; competences of the professionals; knowledge gained in life practice and using it. He insisted that people shouldn't act without knowledge; especially those who manage the government [4].

Forming fully developed personality is one of the actual problems of modern society. In order to deal with this problem, it is needed to improve the content of education, in other words to use the outstanding pedagogical ideas of the past skillfully and creatively. There are enormous fund of public opinions, moral laws and cultural traditions and the main task of educating developed younger generation is to select the most useful ones. The comprehensive education program of the Republic of Kazakhstan for 2013-2015 mentions that “the main tasks are to form legal awareness, political activity and legal culture of a personality; to form moral values of children and students toward other people; to be respectful to the culture and traditions of Kazakh people as well as to other ethnicities and ethnic groups which live in the Republic of Kazakhstan on national heritage; to form tolerant behaviour and skill of living in peace and harmony ...; [5] (The comprehensive education program of the Republic of Kazakhstan for 2013-2015, 2013).

Qabus-name is undoubtedly a comprehensive work which is full of valuable ideas and instructions. Therefore, it is impossible to examine all the values it embodies within the scope of a study. Thus, this study only discusses the ideas which can be beneficial for education and teaching.

Purpose of the study:The main purpose of the current study is to analyse “Qabus-name” in terms of Keykavus' ideas about education and teaching. The study discusses the themes determined by the author about principles of teaching such as a purposeful teaching, teaching by visualization, conscious teaching, teaching steadiness and teaching by integrating theory and practice. Keykavus' ideas are scattered throughout the book and the aim of this study is to systematize them in a scientific way.

Materials and Methods. This study was designed as descriptive qualitative content analysis. Content analysis is often defined as the objective, systematic, and quantitative description of manifest content [6]. Kirana [7] in his turn states that descriptive research is designed to obtain information concerning the current status of phenomena. While quantitative content analysis uses physical linguistic units such as words, sentences, or paragraphs as units for analysis, qualitative content analysis uses individual themes that can be expressed in a single word, phrase, sentence, paragraph, or entire document [8]. As such, the unit of analysis in this study can be a text of any size that indicates any attribute relevant to purposeful teaching, teaching by visualization, conscious teaching, teaching steadiness and teaching by integrating theory and practice. Consequently, this research was designed to evaluate the book in terms of teaching principles and describe the result of the evaluation.

Results and Discussion. The main source of data in this study is the content of Keykavus' “Qabus-name”, a famous book of moral advice composed in Persian in western Iran in the late eleventh century [9]. The work consists of introduction and forty four chapters. According to Plessner [10] the most important parts were devoted to morality, home and family management and the analysis of lots of important tradesman professions. Politics also has captured a few parts. Yıldırım [11] claims that in addition to its historical and literary value, Qabus-name is among the resources to benefit from in terms of education and teaching.

The procedure of data gathering consisted of four steps as follows: (1) the book being evaluated, Qabus-name was made available in two versions Turkish and Kazakh; (2) the researcher overviewed the content of the book to see the general idea of the book; (3) the data were collected by identifying each instances of references from the book based on the themes determined by the author.

Based on the analysis of principles of teaching discussed in Qabus-name, the findings were categorized in terms of purposefulness, systematicness and sequence, visualization, consciousness,

steadiness and integrating theory and practice. Table 1 below presents the frequencies and percentages of the principles of teaching mentioned in the book.

Table 1. Results of the analysis based on findings

Pedagogical principles	Frequency	Percentage
Purposeful teaching	182	26,41
Teaching by systematicness and sequences	55	7,98
Teaching by visualization	156	22,64
Proverbs	100	14,51
Stories	56	8,12
Conscious teaching	80	11,61
Teaching steadiness	79	11,46
Teaching by integrating theory and practice	137	19,88
Total	689	100

As we see on table 1, the results of this study revealed that purposeful teaching principle is predominant in Qabus-name. It occurs in the book about 182 times, which composes almost 27% of the findings based on education and teaching. Next, teaching by visualization composes 22,65%, teaching by integrating theory and practice constitutes about 20% of the results, conscious teaching and teaching steadiness showed similar results, about 12%. Less occurred ideas about teaching is teaching by systematicness and sequence, which constitutes only 8% of the findings.

According to Keykavus, a purposefulness and desire for knowledge is one of the main principles of education process. He asserts that people should learn to “set a goal in everything started. For example, in a dispute, he says ‘try to set clear objectives and speak gracefully’. “The purpose of life is to understand the things surrounding us”, claims Keykavus. Knowledge in Persian means to learn, and to know something means to transfer into knowledge what you have learned. He believes that wisdom is also based on knowledge, it is the ability to distinguish between good and bad, the ability to distinguish between the near and the distant in terms of closeness and remoteness [12].” He says that people could be free from ignorance and poverty with the help of science, knowledge and hard working. Consequently, acquiring knowledge is an unremitting effort demanding a lot of strength, time and patience. He believes that knowledge make a person respectable, kind and intelligent. There is nothing “but purity of knowledge” he claims. He writes that a high level does not depend on the parentage of people, but on their knowledge. Thus, in order to be educated, knowing moral norms is not enough, and it is more important to use knowledge in experience. He believes that achieving perfection is possible only with the help of process of implementation of intellectual and moral norms, which in its turn, are developed due to the science. Keykavus’s concept also has found its continuation in the works of Edgar Dale. He asserts that direct purposeful experiences represent reality or the closet things to real, everyday life [13].

In Qabus-Name systematicness and sequence are also mentioned as an important concepts of education and teaching. Keykavus asserts “God created nothing for which there is no reason, and created the reasons as the basis for what is existed and what is not. If there is no reason, then there is no order, and if there is no order, then there is no sequence. In order to act, it is needed a sequence. There are regular patterns and sequences of alternations as clouds for rain, sun for light, and night for darkness. If this systematic nature is violated, then there will be no sequence in the world [12]”. Similarly, as he claims “Righteousness is from wisdom, and wisdom is from kindness, kindness is from the portion what you deserve, and the portion you deserve is from the prophets showing you the right way. And nothing can be neglected from this sequence [14]”. That is, every case requires systematicness and sequence.

As one of the ways of successful education, Keykavus proposes teaching with the help of visualization. In modern pedagogy, Comenius’ concept of visualization is a strong educational principle. The principle of visualization is not only supposed to have material value in teaching, but

also experiential, esthetical, working and spiritual aspect of teaching, where a student would, not only by sight, but by all other senses, experience the world he/she lives in. “What the eye can see, the heart believes, ... to see and hear in the right way is the first step to wisdom [15]”.

Keykavus asserts that knowledge should be acquired by means of giving examples and stories. He considers that visualization would make education more understandable and interesting, and develop observation and intellect. In “Qabus-name”, almost all chapters include stories, proverbs and experiences, and there are more than hundred examples of proverbs and more than fifty stories based on real life cases, which shows the importance and necessity of visualization in education. One day a genius was asked “who did you learn ethics?” and the answer was “from ignorant [12]”. There are a lot of proverbs which can be useful in all life situations. There are many examples of friendship in Qabus-name as one of the gentle and sincere feelings and asserted that happiness is not possible without it. “A wise enemy is better than a foolish friend”; “A wise enemy is not capable of what a stupid friend can do”, “A good friend is like a State”. He says “... man has to have a friend in life. It'd rather to have no relative than a friend. A good friend is a great wealth [12]”. Consequently, Keykavus believes education has to be constructed in a scientific way and education process should be based on visualization as well as on systematicness and sequence.

The comparative analysis and logical thinking are of great importance in his instructions, because conscious learning is the basis of education. According to Keykavus, learners must not only acquire knowledge but also try to study on their own and to put it into practice. “If you have a mind, learn art, because the unconscious mind is like a body without clothing [12]”. He bids to learn wisdom from fools, and cautious against over-modesty, “for” says “many man fail of their objects through bashfulness [16]”. Pedagogical views of Keykavus about conscious learning are founded on correlation of good and bad, he says that human’s reasonable action is a logic chain of truthfulness, honesty and fairness, which means good thought, good words and good actions. Although he devotes his advices to his son, he calls all people to be good and to avoid bad things. He says: “... remember, always do good, do good for everybody, avoid bad, do not say bad things, do not even think of a bad things. Do not sell barley as wheat. Be honest. Honest man needs neither power nor money [12]”. Although Keykavus was one of the representatives of ruling class, he preferred honesty, humaneness, clemency and reasonableness to glory and riches. He suggested to be honest and to be respectful to everyone. He suggests not abusing someone’s labour, to pay a decent price. “Be good first of all for relations. Treat with big respect to aged people. Be ashamed of lies and insatiability, but not of straightforwardness, good intention and initiative. Shame is a result of faith; poverty is a result of modesty. Having shame is a source of good, having no shame is a source of evil [12]”.

In Qabus-name, in his ideas about education and teaching, Keykavus put a great importance to the integration of theory and practice. Nowadays, there is a significant body of literature that discusses the role that theory plays in educational theory and practice in education. He says that education must be constructed strictly according to basic foundation. Information which is given in the chapters of “Qabus-name”, shows scientific strictness and accuracy. He warns to be careful with doubtful data, not to confuse questionable and unquestionable, exact and inexact facts. Keykavus’ opinions concerning importance of theory and practice relation appears in his ideas about medical science. He says development of medical science depends not only on theory, but also on putting them into practice. He claims that doctors deserve more of our respect for their contribution to improve human health. It is said that ‘theory and practice are the same as body and soul, which together form a cohesive whole’, moreover, “Soul without body and body without soul are impossible [12]”. According to Keykavus, integration of theory and practice is the basis of success in any occupation.

Moreover, Keykavus emphasizes the importance of steadiness in education. According to Keykavus, by preparing young generation for labour a contribution is also made to their personal development. Although Keykavus considers labour as the main factor of forming material values,

he also believes that education through labour is a foundation of life, and life and happiness are not possible without labour. And he considers preparation of youth for labour as a primary importance in teaching. According to Keykavus, persistence is the main thing in achieving goals and acquiring knowledge, and he claimed that to be able to work is a pleasure of life. “A pleasure today is a result of your work tomorrow”, or “education process is not always interesting for everybody but it is possible to overcome difficulties with the help of persistence [12]”. Keykavus considers generosity as one of the main features of educated person. He says: “There are three human features. They are mind, straightforwardness and generosity [12]”.

He tries to explain the cause of generosity. He believes that mind is the main cause of generosity, wisdom, perfection, clemency and greatness. He says: “Body is alive because of soul, soul – because of breath and breath – because of mind. Every man has a soul, a man with a soul has breath, a man with breath has mind [12]”.

«Qabus-name» is a type of Nasihatname. Nasihatnames’ are didactic works written with the aim to give advices. Nasihatname works such as Yusuf Has Hacıp’s Kutadgu Bilig, Nizam al-Mulk’s Siyasetname, Koçi Bey Risalesi, Defterdar Sarı Mehmet Paça’s Advices to Statement (Devlet Adamlarına Öğütler) were examined in terms of advices for statesmen about the state government, basics of governmental administration, moral and religious principles [17].

Aydın (2016) [18] who examined Nabi’s Hayriyye and Vehbi’s Lutfiyye in terms of advices and the address forms to children claimed that Nabi and Vehbi developed methods of children education that we cannot see in teaching methods used nowadays. According to their methods it is necessary to emphasize strong and outstanding qualities of children instead of weaknesses and encourage them to use values they have for good purposes.

Conclusion. In Qabus-name, Keykavus also tries to give advices to young generation based on all aspects of life, to show them the way so that they grow up the right and the wrong. Since the youth hold the important part of the society’s future, Keykavus supports the idea that young generation need to be educated, guided, encouraged, advised, taught and shown the way in order to solve social, psychological, emotional and various problems they encounter in life.

Pedagogical ideas of Keykavus are scattered about all the chapters of the book and it presents some difficulties to systematize them. Educational views of Keykavus are founded mainly on personal values such as faith, reasonableness, fairness and honesty as well as human features such as good and bad, friendship and generosity, compassion; also on persistence and mind, aspiration for knowledge and science, patience and diligence. Thereby, the ideas of Keykavus concerning education and teaching content are undoubtedly of great importance nowadays. Most of these ideas are the basis of modern didactics. Consequently, it is believed that Keykavus’ “Qabus-name” can be recommended as a tutorial in teaching some disciplines such as Pedagogics, Ethnopedagogics, Psychology, History, Literature and Law.

References:

1. Browne E.G., *A literary history of Persia*, (Vol. 6), Routledge, 2013. E. Doğan, *On Translations of Qabus-nama During the Old Anatolian Turkish Period*, *Journal of International Social Research*, 5(21), 2012.
2. Gökyay O.Ş., *Keykâvus, Kabusname* (çeviren: Mercimek Ahmed), 3. Basım, Devlet Kitapları, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1974.
3. Y. Gelişli, *Siyasetnameler ve eğitim*, *Millî Eğitim Dergisi*, 1999, pp. 71-74.
4. *The comprehensive education program of the Republic of Kazakhstan for 2013-2015*, Astana, 2013.
5. Berelson B., *Population policy in developed countries*. McGraw-Hill, 1974, p.74.
6. Kirana A.M., *Questioning Strategies Employed By Biology Teacher in RSBI Program at SMPN 5 Malang*, Malang: State University of Malang, 2010.
7. Wildemuth B.M., Zhang Y., *Qualitative analysis of content* (B.M. Wildemuth, Ed.). Westport, CT: Libraries Unlimited, 2009.
8. Sariyannis M., *Ottoman Political Thoughts Up To The Tanzimat: A Concise History*, 2015.
9. Plessner M., “Keykâvus, Kaykâ’ûs b. Iskandar b. Kâbûs b. Va_mgîr 'Unsur al-Ma'âlî”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1952, pp. 630-631.
10. Yıldırım N., *Fars Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum, 2001.

11. Ahmed M., *Kâbusnâme, Tercümesi, Haz. Orhan Şaik Gökyağ, Istanbul, 1974, p.85.*
12. Dale E., *The cone of experience, Audio-visual methods in teaching, 1946, pp. 37-52.*
13. *Encyclopedia of Persian-Tajik Prose, Almaty, IP "DAR", 2007, p. 540.*
14. Lukaš M., E. Munjiza, *Education System of John Amos Comenius and Its Implications in Modern Didactics, Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoga i obrazovaja, 60(31), 2014, pp. 32-42.*
15. E.G. Browne, *A literary history of Persia, (Vol. 6), Routledge, 2013, p.283.*
16. N.G. Ergan, *Siyasetnamelerimizde çizilen Devlet Adamı portresinin temel özellikleri Mesnevisi. Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri, 11(1), 1999, pp. 99-106.*
17. Mç Belenö XVI. *Yüzyıl Nasihatnamelerinden seçkin bir örnek: Hızri-nin Ab-I Hayat, 2011. Belen M. Siyasetnameler ve bir siyasetname örneği: Adab-ı saltanat, 2015. K. Canatan, Siyasetname as an interpretation of traditional philosophy of politics and state on the philosophy of politics and state of great statesman Nizamulmulk, Turkish studies, 4(7), 2009, pp. 194-220.*
18. Aydın.A. "Nâbî ve vehbî'nin nasihat ederken çocuklara yaklaşım tarzları". *Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS) 3.5 (2016): 1-11.*

FTAMP 14.43.45

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.007>

Ш.Жанысбекова^{1*}, Ж.Даулетбекова²

¹І.Жансүгіров атындағы Жетісу университет, Талдықорған қ., Қазақстан

²Қазақстан-Британ техникалық университет, Алматы қ., Қазақстан

НАОКО ТАГУЧИДІҢ ПРАГМАТИКАЛЫҚ ТӘСІЛІН ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ПЕДАГОГИКАҒА ИНТЕГРАЦИЯЛАУ: СЫНИ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУ

Аңдатпа

Бұл мақалада Наоко Тагучидің прагматикалық құзыреттілік туралы зерттеулері мен педогогикалық методологиядағы тиімді қарым-қатынастың маңызды аспектілері қарастырылды. Зерттеудің мақсаты Тагучидің тұжырымдарын бейімдеу арқылы қазақ тілінде оқитын оқушылардың прагматикалық құзіретін арттыруға мүмкіндік беретін педогогикалық методиканы жетілдіру. Осы мақсатқа жету үшін авторлар Тагучидің 2000 жылдардан бастап осы кезге дейінгі жариялаған ғылыми еңбектеріне сыни талдау жасалып, прагматикалық оқытуға және қазақ тілін үйренушілер арасында прагматикалық құзыреттілікті арттыру стратегияларына назар аударады.

Негізгі нәтижелер Тагучи зерттеулерінің хронологиялық эволюциясын жүйелеп көрсетті. Шолуда прагматикалық құзіреттілікке қатысты 2000 жылдардың алғашқы кезеңдеріндегі зерттеулерінен бастап, прагматикалық оқыту технологиясының жетілдірілген саласындағы соңғы әзірлемелерге дейін қамтылады. Тагучидің жұмысынан алынған негізгі идеялар контексттелген және интерактивті оқыту ортасының маңыздылығын және технологияның, әсіресе цифрлық ойындардың тілдің прагматикалық аспектілерін оқытудағы тиімділігін қамтиды.

Мақалада осы идеяларды қазақ тілін оқытушы педогогтардың сабақ беру тәсілдері ретінде тәжірибеде сынауды және қолдануды ұсынылады. Бұл интерактивті және контекстке бағытталған оқыту үшін цифрлық құралдарды пайдалануды және оқыту әдістерін Қазақстанның бірегей мәдени және тілдік контекстіне бейімдеуді көздейді. Бұл стратегиялар қазақ тіліндегі оқушылардың жан-жақты прагматикалық құзыреттілігін дамытуға, оларды әртүрлі контексте тиімді қарым-қатынас жасауға дайындауға бағытталған.

Түйін сөздер: прагматикалық құзыреттілік, оқушы, оқыту әдістемесі, коммуникативтілік.

Жанысбекова Ш.,*¹ Даулетбекова Ж.²

¹Жетысуский университет имени И.Жансугурова, г.Талдыкорган, Қазақстан

²Казахстанско-Британский технический университет, г. Алматы, Казахстан

ИНТЕГРАЦИЯ ПРАГМАТИЧЕСКОГО ПОДХОДА НАОКО ТАГУЧИ В КАЗАХСТАНСКУЮ ПЕДАГОГИКУ: КРИТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И ПРАКТИЧЕСКОЕ ПРИМЕНЕНИЕ

Аннотация

В этой статье были рассмотрены обширные исследования прагматической компетентности Наоко Тагучи и важный аспект эффективного общения в изучении языка. Цель и задачи исследования включают адаптацию выводов Тагучи для улучшения преподавания казахского языка, включая систематический обзор работы Тагучи, выявление культурных и лингвистических адаптаций к прагматическому обучению и предоставление стратегий повышения прагматической компетентности среди изучающих казахский язык.

Основные результаты систематизировали хронологическую эволюцию исследований Тагучи. Обзор охватывает все, от исследований на ранних этапах 2000-х годов, касающихся прагматической компетентности, до последних разработок в области передовых технологий прагматического обучения. Основные идеи, заимствованные из работы Тагучи, включают важность контекстуализированной и интерактивной среды обучения и эффективность технологий, особенно цифровых игр, в обучении прагматическим аспектам языка.

В статье предлагается внедрить эти идеи для обучения казахскому языку. Это предполагает использование цифровых инструментов для интерактивного и контекстно-ориентированного обучения и адаптацию методов обучения к уникальному культурному и языковому контексту Казахстана. Эти стратегии направлены на развитие всесторонней прагматической компетентности изучающих казахский язык, подготовку их к эффективному общению в различных контекстах.

Ключевые слова: прагматическая компетентность, учащийся, методика преподавания, коммуникативность.

Zhanysbekova Sh. ,*¹ Dauletbekova Zh.²

¹Zhetysu University named after I.Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan

²Kazakh-British Technical University, Almaty, Kazakhstan

INTEGRATION OF NAOKO TAGUCHI'S PRAGMATIC APPROACH INTO KAZAKHSTAN'S PEDAGOGY: CRITICAL ANALYSIS AND PRACTICAL APPLICATION

Abstract

This article examined Naoko Taguchi's research on pragmatic competence and the most important aspects of effective communication in pedagogical methodology. The study aims to improve the pedagogical methodology that allows for increasing the pragmatic competence of students studying the Kazakh language by adapting Taguchi's conclusions. To achieve this goal, the authors conduct a critical analysis of Taguchi's published scientific works from the 2000s to the present, focusing on pragmatic teaching and strategies for increasing pragmatic competence among Kazakh language learners.

The main results systematized the chronological evolution of Taguchi's research. The review covers everything from his research on pragmatic competence in the early 2000s to recent developments in the advanced field of pragmatic learning technology. Key ideas from Taguchi's work include the importance of a contextualized and interactive learning environment and the effectiveness of technology, especially digital games, in teaching pragmatic aspects of language.

The article proposes to test and apply these ideas in practice as teaching methods for teachers of the Kazakh language. It involves the use of digital tools for interactive and context-oriented learning and adaptation of teaching methods to the unique cultural and linguistic context of Kazakhstan. These strategies are aimed at developing comprehensive pragmatic competence of students in the Kazakh language, preparing them for effective communication in various contexts.

Keywords: pragmatic competence, learner, teaching methodology, communicativeness.

Негізгі ережелер. Прагматикалық құзіреттілікті қалыптастыру тәсілдері оқушылармен жұмыстың маңызды бөлігі бола отыра, педагогтардан аса мұқияттылықты талап ететін

бағыт. Оқушылардың әртүрлі табиғатына қарамай прагматикалық құзыреттілікті дамыту білім деңгейі мен қарым-қатынас қабілетіне қатар әсер етуді қамтиды.

Наоко Тагучидің прагматикалық тұжырымдарын Қазақстанның педагогикалық шеңберіне сәтті интеграциялау әзірленген педагогикалық стратегиялардың өзектілігін де, тиімділігін де қамтамасыз ететін іргелі принциптерді ұстануды талап етеді. Бұл принциптер Қазақстанның бірегей білім беру және мәдени контекстінде Тагучи тәсілін сыни талдау мен практикалық қолдануды басшылыққа алуға арналған.

Кіріспе. Тілдік білім берудің қазіргі өзгермелі кезеңінде прагматикалық құзыреттіліктің маңыздылығы ана тілінде сөйлейтіндер үшін де, қазақ тілі ана тілі емес оқушылар үшін де өзектілігі жоғары. Осы бағытта Наоко Тагучидің «Прагматиканы оқыту: тенденциялар мен мәселелер» еңбегінде кез-келген тілді меңгеру үшін қажетті дағды болып табылатын прагматиканы оқыту әдістері туралы сыни түсінік береді [1]. Бұл шолуда авторлар қазақ тілін үйренушілердің прагматикалық дағдыларын жақсарту стратегияларын ұсына отырып, Тагучидің тұжырымдарын Қазақстан контекстіне бейімдеуге күш салады. Осы әдістемелерді Қазақстанның бірегей лингвистикалық және мәдени нюанстарымен біріктіре отырып, авторлар қазақ тілін үйренушілердің коммуникативтік қабілеттерін байытуға тырысады.

Бұл мақаланың мақсаты – қазақ тілін үйренушілерге арналған Наоко Тагучи еңбектерінің басты тұжырымдарын сыни тұрғыдан талдау және бейімдеу. Мақаланың міндетіне мыналар жатады:

1. Тагучидің еңбегін жүйелі шолу және ондағы прагматикалық құзыреттілікті қалыптастыру әдістерінің қазақ тілін оқыту контекстінде бейімділігін талдау;
2. Прагматиканы тиімді оқыту үшін мәдени және лингвистикалық маңызды икемділігін анықтау;
3. Қазақ тілін үйренушілердің прагматикалық құзыреттілігін арттыру стратегиясын ұсыну;
4. Теориялық білімді Қазақстандағы оқушылардың әртүрлі топтары үшін практикалық қосымшалармен біріктіру. Бұл міндеттердің барлығы қазақ тілін оқыту шеңберінде жан-жақты прагматикалық құзыреттілікті дамытуға ықпал етуге бағытталады.

Әдебиеттерге шолу барысы Наоко Тагучидің жиырма жылдан астам уақытты қамтитын жұмысын және оның қазақ тіліндегі білім берудегі прагматикалық құзыреттілікті арттырудағы рөлін талдаудың өзектілігін нақтылай түсті. Прагматикалық құзыреттілікті ерте зерттеу 2003-2008 жылдар аралығында жарияланған Тагучидің алғашқы зерттеулері екінші тілде түсіну мен өндірудің прагматикалық тиімділігіне бағытталған. Мұндай еңбектерде тілді үйренуде прагматикалық түсінудің маңыздылығын көрсетеді [2,3]. Оның 2008 жылғы жұмысы прагматикалық дамудағы оқу ортасының рөліне тоқталып, EFL және ESL жағдайлары оқушылардың прагматикалық дағдыларына әртүрлі жолдармен қалай әсер ететінін көрсетеді [4,5].

Технологияны прагматиканы оқытуға интеграциялау 2011-2015 жылдардағы Тагучидің кейінгі жұмыстары технологияны қолдана отырып тіл үйренуді зерттейді. Оның 2011 жылғы зерттеулері L2 тілін білу деңгейі мен шетелдегі оқу тәжірибесінің прагматикалық түсінуге әсеріне назар аударады [6,7]. Ал оның 2015 жылғы зерттеуі прагматикалық оқытудағы технологиялардың, атап айтқанда цифрлық ойындардың әлеуетін көрсететін оқытылатын прагматикаға жан-жақты шолу жасайды [8]. Тілдерді оқытудағы озық технологиялық әдістер 2021-2023 жылдарға тиесілі [9,10]. Тагучи өзінің соңғы жұмысында алғаш рет прагматикалық жаттығуларды орындау үшін иммерсивті виртуалды шындық пен ойынға негізделген оқытуды пайдаланады. Бұл зерттеулер тілдік білім берудің жаңа бағытын ұсына отырып, прагматикалық аспектілерді оқытудағы интерактивті, технологияға негізделген әдістердің тиімділігін көрсетеді.

Тагучидің жұмыстарына жан-жақты шолу осы әдістерді қазақ тілін оқытуға енгізу үшін құнды ақпаратты ұсынады. Сонымен бірге, прагматикалық құзыреттілікті түсіну мен

оқытуда айтарлықтай динамиканың болғанын көрсетеді. Әсіресе оқыту ойындарына негізделген технологиялардың интеграциясы қазіргі педагогикалық үрдістерге сәйкес келетін және қазақ тілін үйренушілердің мәдени және контекстік қажеттіліктерін қанағаттандыратын перспективалы тәсіл болуға қабілетті.

Материалдар мен әдістер. Мақала әдістемесі аралас әдістемелік тәсілді қамтиды. Біріншіден, Наоко Тагучидің жылдар бойы зерттеп жарыққа шығарған жұмыстарына жүйелі талдау жасалды. Сонымен қатар, Тагучидің тұжырымдарына байланысты прагматиканы оқыту саласындағы зерттеулер туралы әдебиеттерге ауқымды шолу жасалды. Бұл Тагучидің оқыту әдістерін және олардың қазақ тілін оқытуға қолданылуын егжей-тегжейлі саралауға мүмкіндік береді. Екіншіден, Қазақстанға тән мәдени және тілдік ерекшеліктерге баса назар аударып, сыни талдау жүргізілді. Бұл үрдіс бастапқы нәтижелерді қазақстан контекстімен салыстыруды, ғылыми әлеуетіндегі шектеулерді анықтауды және бейімделудің ықтимал жолдарын ұсынуға бағытталады. Бұл тәсіл қазақ тілін үйренушілер үшін оқытудың прагматикалық әдістерінің мұқият және контекстік тұрғыдан сәйкестендіріп, бейімделуін қамтамасыз етуге жол ашады.

Нәтижелері мен талдау. Наоко Тагучидің алғашқы зерттеулері оның диссертациялық жұмысынан бастау алады. 2003 жылғы «Ағылшын тілін екінші тіл ретінде түсіну мен өндірудегі прагматикалық тиімділік» атты диссертациясы прагматикалық құзыреттілікте түсіну мен өндіріс арасындағы байланысты және екінші тілді меңгеру (L2) осы дағдыларға қалай әсер ететінін зерттейді [3]. Тагучидің зерттеуіне ағылшын тілінде сөйлейтіндер де, әр түрлі деңгейдегі жапон колледждерінің студенттері де қатысады. Зерттеу тілдегі жанама мағыналарды, атап айтқанда жанама сөйлеу актілері мен дәстүрлі емес имплицаторларды түсінуге және шығаруға бағытталған. Зерттеу прагматикалық функцияларды түсіну мен дамытуды өлшеу үшін компьютерленген тыңдау тапсырмасы мен ауызша рөлдік ойынды қамтитын аралас әдісті қолданады. Сонымен қатар, зерттеу осы тапсырмаларды орындау жылдамдығы мен дәлдігін қарастырады және прагматикалық оқыту мен L2 деңгейін бағалаудың салдарын талқылайды. Прагматикалық құзыреттілікті жан-жақты зерттеу тілдік білім беру үшін, әсіресе L2 студенттерінің тілдің прагматикалық аспектілерін қалай түсінетінін және қайталайтынын түсіну үшін құнды ақпарат береді.

Қазақ тілін оқыту контекстінде бұл зерттеу қазақ тілін үйренушілер арасында болжамды мағыналарды түсінуді жақсарту стратегияларын әзірлеуде пайдалы болуы мүмкін. Түсіну жылдамдығына емес, дәлдікке баса назар аудару және тілді меңгеру деңгейінің әсері оқыту әдістерін Қазақстандағы оқушылардың әртүрлі топтарына бейімдеу үшін ерекше маңызды. Бұл зерттеудің нәтижелері қазақ тілінің прагматикалық аспектілерін, әсіресе жергілікті емес ана тілінде сөйлейтіндер үшін оқытудың неғұрлым нәзік және тиімді тәсілдерін әзірлеуге басшылық ете алады.

Наоко Тагучидің 2011 жылғы «Ағылшын тілін шет тілі ретінде прагматикалық түсінудің жылдамдығы мен дәлдігін дамыту» зерттеуі ағылшын тілін үйренетін жапондықтар арасында прагматикалық түсіну дағдыларының өсуін зерттейді [11]. Бұл зерттеу әсіресе түсінікті, өйткені ол ағылшын тіліндегі мағыналарды түсінудің дәлдігі мен жылдамдығы уақыт өте келе қалай өзгертетініне бағытталған. Зерттеу жапон колледжінің студенттерімен олардың жанама бас тартулар мен пікірлерді түсіну қабілетін өлшеу үшін компьютерлік тыңдау тапсырмасын қолданды. Негізгі нәтижелер прагматикалық түсінуді дамытудың динамикалық сипатын көрсететін жеті апталық кезеңдегі дәлдік пен жылдамдықты айтарлықтай жақсартуды қамтиды.

Бұл зерттеудің қорытындылары әсіресе қазақ тілін оқыту үшін өзекті, өйткені олар прагматикалық мағыналарды түсінудің ғана емес, сонымен бірге осы мәндердің өңделу жылдамдығының маңыздылығын көрсетеді. Зерттеу көрсеткендей, тілді үйрену тек дәлдік емес, сонымен қатар нақты қарым-қатынас жағдайында шешуші болып табылатын еркін сөйлеу және жылдам түсіну дағдыларын дамыту болып табылады. Осы дағдыларды дамыту

траекториясына баса назар аудару қазақ тілінің прагматикалық аспектілерін, әсіресе тілді қолдануға тән мәдени және контекстік нюанстарды ескере отырып оқыту стратегияларының негізін құрауы мүмкін.

Наоко Тагучидің 2008 жылғы «Прагматикалық түсінуді дамытудағы оқу ортасының рөлі» зерттеуі әртүрлі оқу орталарының (EFL және ESL контексттері) прагматикалық түсінудің дамуына қалай әсер ететініне назар аударады [4]. Тагучи Жапонияда ағылшын тілін үйренетін жапондық студенттерді (EFL студенттері) Америка Құрама Штаттарында оқитындармен (ESL студенттері) салыстырады. Зерттеу олардың оқу кезеңіне дейін және одан кейінгі жанама бас тартулар мен пікірлерді түсіну қабілетін өлшейді. Негізгі нәтижелер екі топ үшін де уақыт бойынша дәлдік пен түсіну жылдамдығын айтарлықтай жақсартуды қамтиды, бірақ EFL және ESL оқушылары арасындағы осы жақсартулардың шамасындағы айырмашылықтармен. Бұл зерттеудің әртүрлі оқу орталарына және олардың прагматикалық түсініктің дамуына әсеріне баса назар аударуы оқыту әдістерін әртүрлі контексттерге, соның ішінде қазақ тілін үйрену ортасына бейімдеу үшін өте маңызды. Алынған білім әр ортаның бірегей мәдени және тілдік нюанстарын ескере отырып, әртүрлі жағдайларда прагматикалық аспектілерді оқытуға көмектеседі.

Наоко Тагучи бұл зерттеуін жаңа қырынан келесі зерттеуінде қарастырды. 2008 жылғы «Шетелде оқыту контекстінде танымдық қабілеттер, тілдік байланыс және прагматикалық түсінуді дамыту» зерттеуі екінші тілді үйренушілерде, атап айтқанда АҚШ-тағы ағылшын тілін үйренетін жапон студенттерінде прагматикалық түсінуді дамытуды қарастырады [5]. Бұл зерттеу бірегей, өйткені ол ақпаратты өңдеудегі когнитивті қабілеттер мен шетелде оқыту контекстіндегі тілдік байланыстардың саны прагматикалық түсінудің дамуына қалай әсер ететініне бағытталған. Тагучи осы әсерлерді өлшеу үшін прагматикалық тыңдау тестін, лексикалық қол жетімділік тестін және тілдік байланыс сауалнамасын қолданады. Бұл зерттеу тілдік иммерсия және ішкі когнитивті факторлар сияқты сыртқы факторлардың екінші тілдің прагматикалық аспектілерін зерттеуге қалай әсер ететінін түсінуге айтарлықтай үлес қосады. Қазақ тілін оқыту контекстінде бұл идеялар баға жетпес, әсіресе оқушылардың танымдық қабілеттерін де, тілдік тәжірибеге енудің маңыздылығын да ескеретін оқыту әдістерін әзірлеу кезінде.

Наоко Тагучидің 2011 жылғы «Прагматиканы оқыту: тенденциялар мен мәселелер» атты еңбегінде ол екі негізгі бағытқа назар аудара отырып, әдебиеттің кең ауқымын қарастырады [1]. Мұнда прагматиканы зерттеу процесінде әртүрлі оқыту әдістерінің тиімділігін эксперименттік зерттеу және ресми аудиториялық жағдайда прагматиканы дамыту үшін оңтайлы оқыту әдістері мен ресурстарын зерттейтін зерттеулер. Тагучи прагматикалық құзыреттіліктің теориялық құрылымын және оның негізгі сипаттамаларын, сондай-ақ осы ерекшеліктерді оқытудың оқу әдістері мен материалдарын зерттей отырып, прагматикадағы теория, зерттеу және практиканың өзара байланысын атап көрсетеді. Бұл жұмыс прагматикалық құзыреттілік пен оны оқытуға кең және интегративті көзқарасты көрсететін, осы саланы терең және кеңейтілген түсінуді көрсететін Тагучи зерттеулеріндегі маңызды қадамды білдіреді. Қазақ тілін үйрену үшін бұл кешенді тәсілді оқытудың тиімді прагматикалық стратегиялары туралы құнды ақпаратты ұсына отырып, нақты мәдени және лингвистикалық нюанстарды ескере отырып бейімдеуге болады.

Наоко Тагучидің 2011 жылғы «L2 тілді меңгеру деңгейі мен шетелдегі оқу тәжірибесінің прагматикалық түсінікке әсері» зерттеуі тілді меңгерудің нюанстарын түсінуге, әсіресе прагматикалық түсіну контекстінде маңызды үлес болып табылады [6]. Бұл зерттеу ағылшын тілін үйренетін жапондықтардың жалпы қабылданған және дәстүрлі емес Астарларды түсіну қабілетіне тілді меңгеру деңгейі мен шетелде оқу тәжірибесінің әсерін қарастырады. Зерттеу әдістемесі әртүрлі контексттердегі болжамды мәндерді түсінуді бағалау үшін сынақтарды пайдалана отырып, осы факторларды егжей-тегжейлі зерттеуді қамтиды.

Тагучи зерттеуінің негізгі қорытындыларының бірі – тілді меңгеру деңгейі мен шетелде оқу тәжірибесінің имплицаторларды түсінуге әртүрлі әсері. Тагучи тілді білу, ең алдымен, түсіну мәселелеріндегі жауап беру уақытына әсер етеді деп санайды, бұл тілді меңгерудің жоғары деңгейі болжамды мағыналарды тиімдірек өңдеуге әкеледі деп болжайды. Екінші жағынан, шетелде оқу тәжірибесі имплицаторлардың нақты түрлерін, әсіресе мәдениетке байланысты немесе контекстке тәуелді түрлерін түсінуге айтарлықтай әсер етеді.

Тагучидің зерттеулері екінші тілде прагматикалық құзыреттілікке ие болудың күрделілігін атап өтіп, тілді нақты өмірде үйренудің және мәдениетке енудің маңыздылығын атап көрсетеді. Нәтижелер сыныпта оқыту мен тілді меңгеру өте маңызды болғанымен, тілді қолданудың нюанстары, әсіресе прагматикалық аспектілерде, көбінесе натуралистік тілдік ортада жақсы сінетінін көрсетеді. Бұл қазақ тілін оқыту үшін, әсіресе қазақ тілді ортаға енуге мүмкіндігі жоқ оқушылар үшін маңызды салдарға әкеп соғады.

Зерттеу одан әрі тереңдетуге мүмкіндіктер ашады, әсіресе бұл нәтижелерді тіл үйренудің әртүрлі контексттерінде, соның ішінде кең сұңғу мүмкіндіктерін ұсынбайтындарда қалай қолдануға болатынын зерттеуде. Сонымен қатар, бұл мәдени және контекстік элементтерді сыныпта тілді оқытуға қалай тиімді интеграциялау туралы сұрақтар туғызады, бұл әсіресе қазақ сияқты тілдерге қатысты, олардың туған аймақтарынан тыс жерлерде таралу шектелуі мүмкін.

2012 жылы «Прагматикалық даму динамикалық, күрделі процесс ретінде: жалпы заңдылықтар мен жағдайлардың тарихы» атты зерттеуінде Наоко Тагучи екінші тілді үйренудегі прагматикалық дамуды динамикалық және күрделі процесс ретінде қарастырады [7]. Бұл зерттеу Жапонияға еніп жатқан ағылшын тілін үйренетін 48 жапондық студенттерді бақылау арқылы жүргізілді. Зерттеу оқушылардың бір жыл ішінде әртүрлі жағдайларда сұрау мен пікірлерді қолдану жолдарын зерттейді. Бұл олардың мұны оңай және қиын контексттерде қалай орындалатынын қарастырады. Зерттеудің негізгі нәтижелері студенттердің қарапайым жағдайларда сұраныстарды өңдеу сияқты сөйлеу әрекеттерін орындау арқылы тілді дұрыс қолдану деңгейі айтарлықтай жақсарғанын көрсетеді. Дегенмен, олар тілді меңгерудің жоғары деңгейін талап ететін неғұрлым күрделі жағдайларда прагматикалық алға жылжу баяулайды. Бұл әртүрлі контексттерде тілді тиімді пайдалануды үйрену өзіндік күрделілік деңгейі болатынын нақтылады. Сонымен қатар, күрделі жағдайлардағы прагматикалық құзіреттілікті меңгеру ұзағырақ уақыт алатынын көрсетеді. Зерттеу сонымен қатар екі жағдайда да сөйлеу жылдамдығының айтарлықтай өскенін көрсетеді. Бірақ, кейінірек бұл прагматикалық даму тоқтап қалды. Сұхбат барысында алынған сапалы деректер оқушылардың қатысуы және олардың прагматикалық дамумен байланысты әлеуметтенуі туралы түсінік береді. Бұл зерттеу прагматикалық құзыреттіліктің уақыт өте келе қалай дамидынын және осы дамуға әсер ететін факторларды, соның ішінде жеке айырмашылықтар мен оқыту контекстін түсінуге ықпал етеді. Қазақ тілін оқыту үшін бұл білім прагматикалық құзыреттілікті дамытудың серпінді сипатын ескеретін тиімді оқыту стратегияларын әзірлеу үшін мәнді әдебиет.

Наоко Тагучи 2014 жылғы «Прагматиканы зерттеудегі бірлескен диалог» еңбегінде сұрау салудың сөйлеу әрекетін зерттеудегі бірлескен диалогтың рөлін зерттейді [12]. Зерттеуде Оңтүстік Кореядағы кіші орта мектеп оқушыларды үш топқа бөліп қарайды. Алғашқысы бірлескен топ, сосын Жеке және соңғысы бақылау тобы. Бірлескен топ нақты метапрагматикалық ақпаратты алғаннан кейін жұптық диалог құру тапсырмаларын орындады, ал жеке топ сол тапсырмаларды жалғыз орындады, ал бақылау тобы нақты нұсқаулар алмады. Зерттеу мақсатты сұраулардың тақырыптарын құруға және оларды өзгертуге бағытталды. Нәтижелер бірлескен топтың тақырыпты тікелей құрастыруда жеке топтан қарағанда жоғары көрсеткішке қол жеткізгенін көрсетті. Бірақ, сұрау модификацияларында айтарлықтай айырмашылықтар орын алған жоқ. Бұл зерттеу интерактивті тапсырмалар мен бірлескен диалогтардың құрдастарымен қарым-қатынас жасаудың және тілді үйрену кезінде

келіссөздер жүргізудің артықшылықтарын түсінуді ұсына отырып, прагматикалық тілдік дағдыларды алуға қалай ықпал ететінін түсінуге маңызды үлес қосады. Бұл тұжырымдар бірлескен оқыту әдістерінің маңыздылығын көрсететін қазақ тілін оқытудың тиімді стратегияларын әзірлеу үшін ерекше өзекті болуы мүмкін.

2015 жылғы Наоко Такеучидің «Контекстік тұрғыдан: сыныптағы және интернеттегі прагматикалық оқытуға шолу» мақаласы әртүрлі контексттерде прагматикалық оқытуды жан-жақты талдайды [8]. Зерттеу прагматикалық тілдік дағдыларды дамытудағы шетелде оқыту бағдарламаларының, дәстүрлі аудиториялардың және цифрлық оқу орталарының тиімділігін салыстырады. Тагучи әр контекстің бірегей артықшылықтары мен қиындықтарын және олардың әрқайсысы прагматикалық құзыреттілікке қалай оң әсер ететінін атап көрсетеді. Бұл жұмыс оқытушылар мен зерттеушілер үшін тілді үйренудегі қоршаған орта факторларының рөлін түсінуде ерекше құнды. Сол себепті, әртүрлі жағдайларда, соның ішінде қазақ тілінде прагматикалық оқытуды дамыту үшін маңызды ойларды тұжырымдауға мүмкіндік беретін зерттеу. Тагучидің бұл жұмысы әртүрлі әдістер арқылы прагматикалық оқытуды бағалауға бағытталған. Зерттеу студенттердің жеке өзара әрекеттесу кезінде прагматикалық дағдыларды қалай дамытатынын бағалайды. Мысалы, шетелде оқу бағдарламалары арқылы құрылымдалған аудиториялық орта мен дамып келе жатқан цифрлық оқу платформалары салыстырылады. Тагучидің талдауы әр контекстің прагматикалық құзыреттіліктің әртүрлі аспектілеріне қалай әсер ететіндігі туралы егжей-тегжейлі түсінік береді. Оған мысал тілді әр түрлі әлеуметтік жағдайларда түсіну және дұрыс қолдану мүмкіндігін салыстыру. Бұл салыстырмалы тәсіл мұғалімдерге тіл үйренудің прагматикалық стратегияларын әзірлеу кезінде қажет, өйткені ол әр оқу ортасының күшті жақтары мен шектеулерін көрсетеді. Алынған білім осы стратегияларды қазақ тілін оқытуға бейімдеу үшін ерекше маңызды, мұнда прагматикалық дағдыларды дамыту үшін барынша тиімді контекст таңдау өте маңызды.

Наоко Тагучи өзінің 2015 жылғы «Нұсқаулық прагматикаға қысқаша шолу: оқу сабақтары қайда өтті, өтіп жатыр және өтуі керек» атты жан-жақты шолуында прагматиканы оқытудағы оқыту әдістерінің тиімділігін қарастырады [13]. Бұл сыни талдау тіларалық прагматика саласына кең көзқарас ұсына отырып, 58 зерттеуді қамтиды. Тагучидің назары осы зерттеулерде қолданылатын әдістерге, оқу араласуларының әсеріне және оқу нәтижелерінің өзгергіштігіне қатысты. Бұл шолу белгілі бір оқыту тәсілдерінің әмбебаптығы туралы сұрақтар қою арқылы прагматикалық құзыреттілікке ие болудағы оқушылардың контексті мен жеке айырмашылықтарының маңыздылығын көрсетеді. Сыни талдау сонымен қатар бар әдебиеттердегі шектеулерді көрсетеді. Зерттеуден мысалы келтірсек, оқытудың ұзақ мерзімді әсерлеріне шектеулі назар аудару және әртүрлі тілдік және мәдени ерекшеліктерді ескеретін зерттеулердің қажеттілігін ұсынуын айта аламыз. Тагучидің мұндағы жұмысы өткен зерттеулердің қысқаша мазмұны ғана емес, сонымен қатар прагматиканы оқытуда неғұрлым нәзік, контекстке тәуелді және оқушыға бағытталған тәсілдерге шақыруы. Оның идеялары оқу стратегияларын тіл үйренудің әртүрлі жағдайларына, соның ішінде қазақ тіліне бейімдеу ықтималдылығы бар. Бұл мақала прагматикалық дағдыларды оқыту саласындағы болашақ зерттеулер мен тәжірибелерге негіз бола отырып, осы салаға айтарлықтай үлес қосады.

2022 жылы «Прагматикалық тапсырмаларды әзірлеуге арналған иммерсивті виртуалды шындық» зерттеуі оның алдыңғы қатарлы технологияларды прагматикалық құзыреттіліктерді дамытуға қолдану тәсіліне бағытталады [10]. Бұл зерттеу прагматикалық тапсырмаларды әзірлеу кезінде иммерсивті виртуалды шындықты (VR) пайдалануды зерделейді және қатысушылардың виртуалды шындыққа негізделген тапсырмаларда қамтылатын сөйлеу әрекеттерін дәстүрлі компьютерлік тапсырмалармен салыстырады. Оған өтініштер, бас тартулар және пікір білдіру сияқты сөйлеу әрекеттерін орындайтындар қатысады. Мұнда ана тілінде сөйлейтіндер де, жергілікті емес ағылшын тілінде сөйлейтіндер де қатысушылар

саналады. Зерттеу виртуалды ортаның ауызша сөйлеу мен сөйлеу әрекеттерінің стратегиясына әсерін бағалайды және виртуалды шындыққа негізделген әдістер мен дәстүрлі әдістер арасындағы тиімділіктің айтарлықтай айырмашылықтарын анықтайды. Тагучидің мұндағы жұмысы прагматикада виртуалды шындықты қолдануға алғышарттар жасайды. Бұл жаңа технологияның прагматикалық дағдыларды игеруге ықпал ете отырып, тілді үйренудің бірегей, шынайы жағдайларын ұсына алады деп болжайды. Бұл инновациялық тәсіл қазақ тілі сияқты тілдерді оқыту үшін жаңа тәсілдерді дүниеге әкелуі мүмкін. Мұнда технологиялар оқушыларды бай мәдени ортаға ықпалдастыруды қамтамасыз ете алады.

Наоко Тагучидің жақын арада жарияланған «Ойынға негізделген прагматиканы оқыту» зерттеуінде ол прагматикалық тілдік дағдыларды оқытуда оның қолданылуына назар аудара отырып, ойынға негізделген цифрлық оқытудың инновациялық саласына мән береді [9]. Бұл зерттеу қазіргі заманда өзектілігі жоғары. Өйткені, ол технологияны тілдік білімге жұмылдыруға деген қызығушылықтың артып келе жатқанын көрсетеді. Тагучидің зерттеуі коммуникативтік құзыреттіліктің негізгі құрамдас бөлігі болып табылатын сұраныстарды өңдеудің прагматикалық аспектісін оқытудағы цифрлық ойындардың тиімділігін арнайы қарастырады. Зерттеу интерактивті ойын ортасы дәстүрлі оқыту әдістерімен салыстырғанда прагматикалық дағдыларды неғұрлым қызықты және тиімді түрде алуға қалай ықпал ететінін терең зерттейді. Тагучидің тәсілі ойынға негізделген оқыту тіл үйренушілер үшін қызықты және контекстке бай ортаны қамтамасыз ете алады деген теорияға негізделген. Бұл әсіресе тілді прагматикалық зерттеу контекстінде өте маңызды. Өйткені, мұнда әртүрлі әлеуметтік контексттерде тілді қолданудың қыр-сырын түсінуге жол ашады.

Тагучиді зерттеу әдістемесі оқушылардың тілді әлеуметтік контексте түсіну және дұрыс пайдалану қабілеті тұрғысынан нәтижелерді бағалай отырып, ойынға негізделген оқытумен дәстүрлі оқыту әдістерін салыстырмалы талдауды қамтиды. Зерттеу студенттердің қатысуы, мотивация және уақыт өте келе прагматикалық білімді сақтау сияқты әртүрлі факторларға мән береді. Негізгі тұжырымдардың бірі оқушыларды тілді прагматикалық және рефлексивті түрде қолдануға шақыратын шынайы интерактивті сценарийлер жасау үшін цифрлық ойындардың әлеуеті жоғары деп бағамдайды.

Бұл цифрлық ойындарға негізделген оқытуды енгізу тілді үйренуді, әсіресе бастауыш сынып оқушылары немесе цифрлық технологияға бейім адамдар үшін тартымды және тиімді ете алатынын көрсетеді. Бұл тәсіл прагматикалық дағдыларды оқыту тәсілін өзгертіп, оны заманауи білім беру технологиялары мен оқушылардың қалауына сәйкес келтіре алады. Сонымен қатар, Тагучидің жұмысы тілдік білім берудегі болашақ зерттеулер үшін маңызды сұрақтар туғызады. Бұл грамматика мен сөздік қорын оқыту үшін ғана емес, сонымен қатар прагматика сияқты тілдің нәзік аспектілері үшін цифрлық инновацияларды тіл педагогикасында қалай оңтайлы пайдалануға болатыны туралы диркурсты ашады. Бұл зерттеу цифрлық дәуірдегі тілдік білім берудің өзгермелі ландшафтын және оның әртүрлі тілдік контексттердегі оқу тәжірибесін жақсарту әлеуетін түсінуге бағытталған ғылыми қадам болып табылады. Наоко Тагучи өзінің зерттеуін ары қарай жалғастырып, 2023 жылғы «Технологияны қолдана отырып тіл үйрену және прагматика: сандық ойындарға негізделген прагматиканы оқытудан алынған тұжырымдар» және «Ағылшын тіліндегі сұраныстарды құрудың ойынға негізделген тәсілі: кері байланыс механизмдерін салыстыру» мақалаларында тіл үйрену мен технологияны интеграциялаудағы жетістіктерді талдайды [14,15]. Бұл зерттеулер ағылшын тіліндегі сұраныстарды құрастыруға баса назар аудара отырып, екінші тілдің прагматикалық аспектілерін оқыту мен оқуды жақсартудағы цифрлық ойындардың әлеуетін зерттейді. Тагучидің осы мақалалардағы жұмысы ойын ортасындағы әртүрлі кері байланыс механизмдері оқушылардың прагматикалық түсінігі мен өнімділігіне қалай әсер ететінін көрсете отырып, тіл үйренудегі контекстке тәуелді және интерактивті тәсілдердің маңыздылығын көрсетеді. Зерттеу нәтижелері қазіргі цифрлық дәуірде кең таралған, әрі қызықты және тиімді оқу тәжірибесін құрудағы технологияның рөлін көрсете отырып,

оқытушылар мен зерттеушілерге құнды тұжырымдарды ұсынады. Бұл мақалалар тілдік педагогикада, әсіресе коммуникативтік құзыреттіліктің негізгі құрамдас бөлігі болып табылатын прагматиканы оқытуда технологиялық құралдарды қалай тиімді пайдалану керектігі туралы пікірталасты дамытуға ықпал етеді.

Қорытынды. Қорытындылай келе, осы мақалада қазақ тіліндегі оқушылардың мүддесі үшін прагматикалық құзыреттілік саласындағы Наоко Тагучидің елеулі үлесі сыни тұрғыдан талданды және бейімделді. Жиырма жылдан астам уақытты қамтитын Тагучидің ауқымды зерттеулері әртүрлі педагогикалық контексттерде тиімді прагматикалық оқыту стратегияларын әзірлеуге бай негіз ұсынады.

Тагучидің жұмысына жүйелі шолу прагматикалық құзыреттіліктің негізгі элементтерін түсінуден цифрлық ойындарға негізделген оқыту сияқты инновациялық оқыту әдістерін біріктіруге дейінгі прогресті анықтады. Қазақ тілін оқыту үшін бұл нәтижелер контекстік оқытудың маңыздылығын және технологиялармен жетілдірілген әдістердің әлеуетін көрсетеді. Тагучидің жұмысы оқу әдістерін оқушылардың мәдени және тілдік шындықтарына бейімдеу қажеттілігін көрсетеді. Қазақ тілін оқыту контекстінде бұл қазақ тілді қоғамдастықтың мәдени нюанстары мен прагматикалық нормаларына сәйкес келетін материалдар мен әдістерді әзірлеуді білдіреді. Тагучидің зерттеулеріне сүйене отырып, қазақ тілін үйренушілердің прагматикалық құзыреттілігін арттыру стратегиялары контекстке бай материалдарды біріктіруді, оқытудың интерактивті және технологиялық құралдарын пайдалануды және әлеуметтік жағдайларда тілді практикалық қолдануға назар аударуды қамтуы мүмкін.

Тагучидің теориялық идеяларын практикалық қосымшалармен қиылысу тіл үйренудің жан-жақты және тиімді тәжірибесін құруға негіз береді. Қазақстандағы студенттердің әртүрлі топтары үшін бұл олардың нақты қажеттіліктері мен мәдени шығу тегіне сәйкес оқу тәжірибесін бейімдеуді қамтуы мүмкін, осылайша тілді үйренудің неғұрлым инклюзивті және тиімді ортасын құруға ықпал етеді. Алайда, қазақ тілін оқыту шеңберінде жан-жақты прагматикалық құзыреттілікті ілгерілету кезінде осы идеяларды ескеру маңызды. Тагучидің зерттеуі прагматикалық құзыреттілікке ие болудың қиындығын атап қана қоймайды, сонымен қатар шет тілдері мұғалімдеріне өзгермелі білім беру ландшафтына сәйкес инновациялар мен бейімделуге жол ашады. Цифрлық құралдарды интеграциялау, интерактивті оқытуға бағдарлану және тілді нақты, контекстік пайдалануға баса назар аудару қазақ тілін оқытуды айтарлықтай жақсартатын негізгі әдістер болып табылады. Мұндай тәсіл қазіргі заманғы білім беру үрдістеріне сәйкес қана қоймай, қазақ тілін үйренушілердің нақты қажеттіліктері мен мәдени мәнмәтінін ескереді.

Тағы бір назар аударарлық жайт Тагучидің мақаладағы жұмысын зерттеу тіл үйренудің динамикалық сипатына көңіл бөлуге мүмкіндік береді. Мұнда мұғалімдерді оқыту әдістерін үнемі бейімдеуге және жетілдіруге шақырады. Осы стратегияларды қолдана отырып, оқытушылар қазақ тілін үйренушілерді прагматикалық құзыреттіліктің қиындықтарын тиімді еңсеру үшін қажетті құралдармен және дағдылармен қамтамасыз ете алады, олардың тілді жақсы меңгеріп қана қоймай, мәдени және коммуникативтік Құзыретті болуын қамтамасыз етеді. Шын мәнінде, Тагучидің зерттеуінен алынған идеялар қазақ тілін үйренушілердің прагматикалық құзыреттілігін арттыру үшін құнды негізді қамтамасыз етеді. Теорияны практикалық қолданумен біріктіретін біртұтас тәсілді қолдана отырып, оқытушылар студенттер тілді де, оның қолданылуын анықтайтын мәдени нюанстарды да терең түсінуге мүмкіндік беретін жағдай жасай алады. Сайып келгенде бұл әртүрлі коммуникативтік контексттерде тиімді өзара іс-қимыл жасауға қабілетті жан-жақты дамыған қазақ тілінде сөйлейтін оқушылар мен тіл үйренушілерге прагматикалық дамуына ықпал ететін болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Taguchi N. *Teaching pragmatics: Trends and issues // Annual Review of Applied Linguistics*. 2011. Vol. 31. 289–310 p.
2. Taguchi N. *Comprehending implied meaning in english as a foreign language // Modern Language Journal*. 2005. Vol. 89, № 4.
3. Taguchi N. *Pragmatic performance in comprehension and production of English as a second language*. 2003.
4. Taguchi N. *The role of learning environment in the development of pragmatic comprehension // Stud Second Lang Acquis*. 2008. Vol. 30, № 4.
5. Taguchi N. *Cognition, language contact, and the development of pragmatic comprehension in a study-abroad context // Lang Learn*. 2008. Vol. 58, № 1.
6. Taguchi N. *The effect of L2 proficiency and study-abroad experience on pragmatic comprehension // Lang Learn*. 2011. Vol. 61, № 3.
7. Taguchi N. *Pragmatic Development as a Dynamic, Complex Process: General Patterns and Case Histories // Modern Language Journal*. 2011. Vol. 95, № 4.
8. Taguchi N. *“Contextually” speaking: A survey of pragmatic learning abroad, in class, and online // System*. 2015. Vol. 48.
9. Taguchi N. *‘Game-based instruction of pragmatics: Learning request-making through perlocutionary effects,’ // Language Learning & Technology*. 2023. Vol. 27, № 1.
10. Taguchi N. *Immersive Virtual Reality for Pragmatics Task Development // TESOL Quarterly*. 2022. Vol. 56, № 1.
11. Taguchi N. *Development of speed and accuracy in pragmatic comprehension in english as a foreign language // TESOL Quarterly*. 2007. Vol. 41, № 2.
12. Taguchi N., Kim Y. *Collaborative dialogue in learning pragmatics: Pragmatic-related episodes as an opportunity for learning request-making // Appl Linguist*. 2016. Vol. 37, № 3.
13. Taguchi N. *Instructed pragmatics at a glance: Where instructional studies were, are, and should be going // Language Teaching*. 2015. Vol. 48, № 1.
14. Taguchi N., Dixon D.H. *Game-Informed Approach to Teaching Request-Making in English: A Comparison of Feedback Mechanics // CALICO Journal*. 2023. Vol. 40, № 2.
15. Taguchi N. *Technology-enhanced language learning and pragmatics: Insights from digital game-based pragmatics instruction // Language Teaching*. 2023. Vol. 24, № 2.

МРНТИ 14.77.03

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.008>

Б.Омаров¹, Б. Қуанышбаев^{2*}, А.Исаев¹

¹Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Түркістан қ., Қазақстан

²Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
Түркістан қ., Қазақстан

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ БІЛІМгерлерінің САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҰСТАНУ ЖАҒДАЙЫ МЕН ӨМІР СҮРУ САПАСЫН АНЫҚТАУ

Аңдатпа

Бұл мақалада «Дене шынықтыру және спорт мұғалімдерін дайындау», «Туризм», «Педагогика және психология» және «Математика» сынды білім беру бағдарламаларында білім алушы жоғары оқу орны білімгерлерінің қатысуымен жүргізілген зерттеу нәтижесі жайында баяндалған.

Ғылыми жұмыста Түркістан қаласындағы Халықаралық туризм және меймандостық университеті мен Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ түрік университетінде білім алатын жоғары оқу орнының студенттерінің пәнаралық байланыстарын назарға алу негізінде анықталған нәтижелер қарастырылған.

Мақалада жоғарыда көрсетілген білім беру бағдарламалары студенттерінің салауатты өмір салтын ұстану жағдайы мен олардың өмір сүру сапасына қанағаттану деңгейін анықтауға байланысты жасалынған статистикалық талдаулар баяндалады.

Респонденттердің салауатты өмір салты мен өмірге қанағаттану деңгейлерін анықтау мақсатында, Динер, Эммонс, Ларсен және Гриффин әзірлеген (1985) «Өмір сүру сапасы» шкаласы қолданылды. Ғылыми зерттеу жұмысына жалпы саны 195 (оның ішінде 106 ер бала, 89 әйел) респондент қатыстырылды. Ғылыми зерттеу жұмысында респонденттердің шкалалардан алынған қорытындылары көрсетілген. Зерттеу жұмысына

катысушы респонденттерден алынған мәліметтер SPSS 20 бағдарламасында талданып, кестелер түрінде енгізілді және талдау жасалынды.

Түйін сөздер: жоғары оқу орны, білім беру, білім алушы, дене дайындығы, салауатты өмір салты, өмір сүру сапасы, шкала, пәнаралық байланыс.

Омаров Б.,¹ Куанышбаев Б.,^{2} Исаев А.¹*

¹*Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан Казахстан*

²*Международный казахско-турецкий университет имени Ходжа Ахмеда Ясави
г. Туркестан Казахстан*

ОПРЕДЕЛЕНИЕ УСЛОВИЙ ВЕДЕНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ И КАЧЕСТВА ЖИЗНИ ОБУЧАЮЩИХСЯ ВУЗА

Аннотация

В данной статье рассматривается результат исследования с участием обучающихся вузов по образовательным программам «Подготовка учителей физической культуры и спорта», «Туризм», «Педагогика и психология» и «Математика».

В научной работе рассмотрены результаты, выявленные на основе принятия во внимание междисциплинарных связей студентов вуза, обучающихся в Международном университете туризма и гостеприимства г. Туркестан и Международном казахско-турецком университете им. Ходжи Ахмеда Ясави.

В статье излагаются статистические анализы, проведенные в связи с определением состояния здорового образа жизни и уровня удовлетворенности студентов вышеуказанных образовательных программ качеством их жизни.

С целью определения здорового образа жизни и уровня удовлетворенности жизнью респондентов использовалась шкала «Качество жизни», разработанная Динером, Эммонсом, Ларсеном и Гриффином (1985). В научно-исследовательской работе приняли участие 195 респондентов (из них 106 мужского пола, 89 женского пола). В научно-исследовательской работе отражены выводы респондентов из шкал. Данные, полученные от респондентов, участвующих в исследовательской работе, были проанализированы в программе SPSS 20, введены в виде таблиц и проанализированы.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, образование, обучающийся, физическая подготовка, здоровый образ жизни, качество жизни, шкала, межпредметная коммуникация.

Omarov B.,¹ Kuanyshbayev B.,^{2} Issayev A.¹*

¹*International University of Tourism and Hospitality. Turkistan, Kazakhstan.*

²*Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University.
Turkistan, Kazakhstan.*

DETERMINING THE CONDITIONS FOR A HEALTHY LIFESTYLE AND THE QUALITY OF LIFE OF UNIVERSITY STUDENTS

Abstract

This article examines the result of a study with the participation of university students on educational programs "Training of teachers of physical culture and sports", "Tourism", "Pedagogy and Psychology" and "Mathematics".

The scientific work considers the results identified on the basis of taking into account the interdisciplinary connections of university students studying at the International University of Tourism and Hospitality of Turkistan and the International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasawi.

The article presents statistical analyses conducted in connection with determining the state of a healthy lifestyle and the level of satisfaction of students of the above educational programs with the quality of their lives.

In order to determine a healthy lifestyle and the level of life satisfaction of respondents, the "Quality of Life" scale developed by Diener, Emmons, Larsen and Griffin (1985) was used. 195 respondents took part in the research work (106 male, 89 female). The research paper reflects the conclusions of the respondents from the scales. The data obtained from the respondents participating in the research work were analyzed in the SPSS 20 program, entered in the form of tables and analyzed.

Keywords: higher education institution, education, student, physical fitness, healthy lifestyle, quality of life, scale, interdisciplinary communication.

Негізгі ережелер. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы сарапшыларының жариялаған дерегі бойынша әлемдегі халық денсаулығының 49-50 %-ы өмір сүру салтына, яғни адамның өз денсаулығына қалай қарайтынына тәуелді, ал 17-20 %-ы қоршаған орта ерекшеліктеріне байланысты қалыптасады [1].

Өмір сапасы - бұл жеке адамдардың немесе қоғамның әл-ауқатының жалпы деңгейін және қолжетімділігін білдіретін термин [2].

Өмір сапасы туралы мәліметтер; Ол халықаралық даму, денсаулық сақтау, саясат және жұмыспен қамтуды қоса алғанда, кең ауқымда қолданылады. Өмір сапасын өмір сүру деңгейі ұғымымен шатастырмау керек.

Өмір сапасының стандартты көрсеткіштері көптеген көрсеткіштер болып табылады, оның ішінде тек байлық пен жұмыспен қамту ғана емес, сонымен қатар салынған қоршаған ортаның жағдайы, физикалық және психикалық денсаулық, білім беру, демалыс, бос уақыт және әлеуметтік қатыстылық [3].

Өмір сүру сапасы келесі қосалқы домендерді қамтиды:

- Жеке тұлға және жауапкершілік;
- Шығармашылық және демалыс;
- Ақыл және жоспарлау;
- Сенімдер мен идеялар;
- Жыныс және ұрпақ;
- Сұрау және білім алу;
- Амандық пен денсаулық [4].

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы 70% жағдайда жұқпалы емес аурулар мезгілсіз өлімнің себебі болып табылатынын, сондықтан денсаулықты нығайту, оның маңызды бөлігі салауатты өмір салты болып табылады және ДДҰ адамдардың қажеттіліктеріне бағытталған алғашқы медициналық-санитарлық көмек қызметтерін орналастыруды қарастырады, бұл медициналық көмек көрсетуден басқа, бірінші кезекте салауатты өмір салтын қалыптастыруға және жұқпалы емес аурулардың алдын алуға бағытталған [5].

Салауатты өмір салтының маңызды аспектілері:

- Темекі шегуден бас тарту;
- Алкоголь мен басқа да есірткілерден бас тарту;
- Рационалды тамақтану;
- Дене белсенділігі, аз қимылдау өмір салтынан бас тарту [6].

Альфимов, Евсеев, Шашкин сынды ғалымдар салауатты өмір салтына кері әсер етуші, сонымен бірге жұқпалы емес аурулардың қаупін арттыратын факторларға мыналар жатады: дұрыс тамақтанбау, отырықшы өмір салты (физикалық белсенділіктің төмен деңгейі), темекі шегу, алкогольді теріс пайдалану, кофеинді шамадан тыс пайдалану, тұрақты емес ұйқы режимі, сондай-ақ бейімделмеген стрессті жеңу [7].

Кіріспе. Салауатты өмір салты - бұл әртүрлі анықтамалар мен бақыт, сәттілік ұғымы, бұл байлық, денсаулық және қанағаттану сияқты жағымды ұғымдармен байланысты.

Сонымен қатар, жеке адамдардың өміріне жалпы қанағаттану, эмоционалды әл-ауқат және бұл оның функционалдығына әсер ететін күрделі құрылым. Өмір сүру сапасына жанама болса да, алғашқы қозғаған адам Аристотель болып табылады. Адамдардың өмірдегі соңғы мақсатын Аристотель «Эудамания» деп атады және бұл түсінікті «Жақсы энергиямен өмір сүре бастау» деп түсіндірді [8]. Термин ретінде өмір сүру сапасы алғаш рет Medical Times-те жарияланған Лонг (1960) «Өмір саны мен сапасы туралы» мақаласында айтылды. Сонымен қатар, өмір сүру сапасының орны мен маңыздылығы «Медицина және өмір сүру сапасы» мақаласында талқылана бастады [9].

Зерттеу аясындағы әдебиеттерде өмір сүру сапасына қатысты мәліметтердің көптігіне қарамастан, «өмір сүру сапасы (салауатты өмір салты)» ұғымы жайлы жалпылама қабылданған анықтама жоқ. Бұл анықтамалардың кейбіреулері өмір сүру сапасының экологиялық

ерекшеліктерін, ал кейбіреулері экономикалық ерекшеліктерді түсіндірсе, басқалары оларды әлеуметтік және психологиялық ерекшеліктермен түсіндіреді.

Өмір сүру сапасы адамның субъективті игілігімен байланысты. Онда адамның өз өмірімен қандай дәрежеде күресетіні көрсетіледі. Патрик пен Эриксон өмір сүру сапасын өлім мен өмір сүру кезеңін, мүгедектікті, функционалдық мәртебесін, әлеуметтік, психологиялық немесе дене денсаулығын, сондай-ақ әлеуметтік-мәдени кемшіліктерді қабылдауды қамтитын базалық тұжырымдама ретінде айқындаған [10]. Кальман өмір сапасын адамдардың алатын табыстары мен олардың жеке мүдделері арасындағы алшақтық теориясы ретінде анықтайды [11]. Басқа анықтамада өмір сүру сапасы адамның қоршаған ортасы, мектеп және өзінің жеке тұрғын үйінде жұмыс істеу және оларды іске асыру сияқты негізгі қажеттіліктерге қалай қол жеткізуге қатысты басқалармен бірдей мүмкіндіктерге ие екендігі ретінде сипатталады [12]. Көптеген зерттеулерде өмір сүру сапасы бақыт, қанағаттану, консистенция ретінде анықталды, ал өмір сапасы ұғымы өмірге қанағаттанудың, өмір мазмұнының және бақыттың синонимі ретінде пайдаланылды.

Өмірді, сапа және сан (мөлшер) деп екі өлшеммен бағалауға болады. Тіршіліктің мөлшері өмірдің ұзақтығы ретінде анықталуы мүмкін, бірақ сапасы физикалық орта және әлеуметтік жағдай, экономикалық ерекшелік сияқты бірнеше факторларды қамтитын көп өлшемді ұғым [13].

Адам өмірінің сапасы туралы әдебиеттерді зерттеу барысында олар келесі анықтамаларға көз жеткізді:

– Адам өмір сүретін мәдениет пен құндылықтар жүйесінде олардың қасиеттері, қойылған мақсаттар, қойылған армандар, өмірдегі мүдделер мен ұстанымдар жиынтығы;

– Адам денсаулығы, психологиялық жағдайы, әлеуметтік жағдайы

қоршаған орта мен қоршаған ортаның өзара байланысына әсер ететін кең түсінік [14];

– Өмір бойы қол жеткізуге болатын жеке қанағаттану, Денсаулық олардың жағдайына әсер ететін ауруларға және олардың күнделікті физикалық, психикалық және әлеуметтік әсерлеріне өзіндік әсерін көрсететін тұжырымдама. Адамның мәдениеті, құндылықтары, ұстанымы мен мақсаттары осы ұғымға енуі мүмкін [15].

Жасты ұлғайту процесі салауатты өмір салтының деңгейіне теріс әсер етеді. Денсаулық проблемалары және оның өзгергіштігі өмір сапасының төмендеуінің негізгі себептері болып табылады. Дегенмен, адамның өмір сапасына әсер ететін көптеген себептер бар. Біз бұл себептерді келесі ретпен топтастыра аламыз:

– Жеке сипаттамалары: жынысы, жасы және кейбір тұқым қуалайтын белгілері;

– Әлеуметтік ерекшеліктер: бұл қоғамның әлеуметтік қолдауын көрсететін ерекшеліктер.

Бұл адам өзінің жеке басының қауіпсіздігін сезінеді, өзі өмір сүретін қоғамда оқшаулануды сезінбейді және өзінің қадір-қасиетін қамтамасыз етеді.

– Экономикалық ерекшеліктері: мысалы, зейнеткерлік жастағы адамның адам табиғаты, қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін кірістің болуы және осы кірістің үздіксіздігі.

– Психологиялық сипаттамалары: Бұл бақыт пен адам өмірінің сапасына қатысты қанағаттану сезімі пайда болатын ерекшеліктердің бірі.

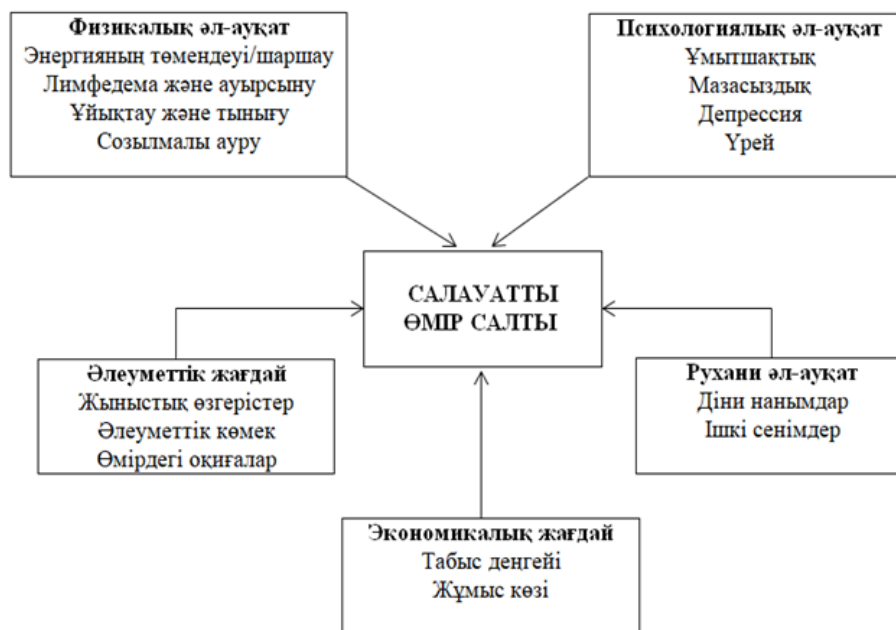
– Денсаулық жағдайы: бұл адам денсаулығына қатысты шағымдар, туғаннан берілетін аурулардың түрлері, дененің әлсіздігінен туындаған жағдайлар жиынтығы.

– Әлеуметтік жағдайлар: адам өмір сүретін физикалық ортада адамның қозғалысы және денсаулық жағдайы, айналасында болып жатқан жағымды немесе жағымсыз жағдайлар [16].

Иетім тұжырымдамасына сәйкес, салауатты өмір салты – бұл табыс, қоршаған орта жағдайлары және еркіндік сияқты көптеген сипаттамаларды қамтитын ауқымды тұжырымдама. Салауатты өмір салтының маңызды факторларының бірі денсаулық [17].

Саксенаның қажеттіліктер иерархиясында бірінші орын алатын физикалық қажеттіліктерден (тамақ, су, баспана және т. б.) қарсы алудан басқа, денсаулық сақтау, білім беру, тұрғын үй, көлік және т. б. экономикалық жағдайларға сәйкес мүмкіндіктердің болуы байланысты [18].

Леунг пен Уонг сын.ды ғалымдардың жүргізген зерттеулері нәтижесінде «экономикалық жағдайды анықтайтын ең маңызды фактор болып табылатын адамдардың физикалық, эмоционалдық, әлеуметтік денсаулығы, бизнестегі және қоғамдық өмірдегі жетістік және олардың қанағаттануы олардың өмір сүру сапасының ең маңызды көрсеткіші болып табылады. Дегенмен, бұл деректер табыс, өмір сапасы екенін көрсетеді. Негізінде, табысы жоғары, бірақ уақыты, тілегі, энергиясы жоқ адам адамның өмір сүру сапасы төмен болуы мүмкін. Денсаулықты дұрыс сақтамау және қауіпсіздік деңгейінің жеткіліксіздігі, жалпы қылмыс санының көптігі, жасыл желектердің аздығы, қоршаған ортаның ластануы, жол қозғалысы және адам табысына тәуелсіз өмір сүретін адамдар сияқты мәселелер бұл өмір сүру сапасын төмендетеді», – делінген [19].

Сурет 1. Саксена, Чандирамани және Бхаргава тұжырымдамасы бойынша Салауатты өмір салты моделі [18].

Материалдар мен әдістер. Бұл зерттеу жұмысына «Өмір сүру сапасы шкаласы» қолданылды.

Өмір сүру сапасы шкаласы: Аталмыш шкаланы Эммонс, Динер, Ларсен және Гриффин (1985) әзірледі. Бұл шкаланың түрік тіліндегі нұсқасын Көкер және Иетим (1991) жасады. Жалпы бес бөліктен тұратын шкала 7-лік Likert түрінде есептеледі және (1) «мүлдем келіспеймін», (5) «толық келісемін» деген жауаптар аралығында бағаланады [20].

Зерттеу барысында респонденттердің демографиялық жағдайы жиілік және пайыздық кестелермен көрсетілген. Студенттердің «Өмір сүру сапасы» жағдайына қанағаттану шкаласын Факторлық талдау әдісі, Негізгі компоненттер әдісі және Varimax, ал сенімділікті анықтау үшін Cronbach's Alpha әдісі қолданылды. Өмірге қанағаттану деңгейі ең төменгі, ең жоғары, орташа және стандартты ауытқу сипаттамасынан құралған Дескриптивті статистикамен көрсетілген.

Респонденттердің салауатты өмір салты мен өмір сүру сапасы деңгейін жынысына қарай, мамандығының болашағынан күткен ерекшеліктерін анықтау үшін T-test-імен, студенттердің қаржылық жағдайы, ай сайынғы шығын мөлшері және оқыған бөлімі сынды ерекшеліктерін салыстыру мақсатында бір жақты Varjans нализі жасалынды. Бөлімдер арасындағы ерекшеліктерді анықтау үшін LSD Post Hoc-тесті қолданылды. Мәндік деңгейі 0,05 ($p < 0,05$) деп көрсетілді.

Зерттеу жұмысына қатысқан білімгерлердің салауатты өмір салтын назарда ұстауға қатысты сұрақтарға берген жауаптарын анықтау мақсатында Lykert категориялық деңгейлер үшін аралық интервал математикалық әдісі қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау. Респонденттердің өмір сүру сапасына қанағаттану шкаласына факторлық талдау жасалынды (Кесте 1).

Кесте-1. Респонденттердің өмір сүру сапасына қанағаттану шкаласының факторлық талдау нәтижелері

	Фактор
Alfa көрсеткіштері	0,850
Жалпы дисперсия Varjans-ы	0,412
Өмір сапасына қанағаттану шкаласы	Фактор жүктемесі
Өмірдегі жағдайлар өз ойыма тұспа-тұс келеді	0,587
Өмірлік жағдайым өте жақсы	0,625
Алға қойған мақсаттарыма қол жеткіздім	0,984
Салауатты өмір сүрудің негізгі қағидаларын назарда ұстаймын	0,658
Салауатты өмір салтын ұстанамын	0,515

Кесте-2. Респонденттердің демографиялық ерекшеліктері

Демографиялық ерекшеліктері		n	%
Жынысы	Ер бала	106	54,4
	Әйел	89	45,6
Бөлімі	Дене шынықтыру және спорт мұғалімдерін даярлау	53	27,2
	Туризм	49	25,1
	Педагогика және психология	45	23,1
	Математика	48	24,6
Мамандығының болашағы	Оқитын мамандығымның келешегіне сенемін	125	64,1
	Мамандығымның келешегіне күманмен қараймын	70	35,9
Отбасы табысы	Төмен	4	2,1
	Орта	131	67,2
	Жоғары	60	30,7
Ай сайынғы жеке шығын мөлшері	30 000 ға дейін	31	15,9
	30 000 мен 50 000 арасы	69	35,4
	50 000 мен 80 000 арасы	91	46,7
	80 000 мен 120 000 арасы	48	24,6
	130 000 теңге және одан жоғары	26	13,3

Зерттеу жұмысына қатыстырылған білімгерлердің 106-сы (54,4%) ерлер, 89-ы (45,6%) әйелдер (қыз бала) қауымынан құралды. Білімгерлердің оқитын бөлімдеріне келер болсақ,

53-і (27,2%) «Дене шынықтыру және спорт мұғалімдерін даярлау» мамандығының студенттері, 49-ы (25,1%) «Туризм» мамандығы, 45-і (23,1%) «Педагогика және психология» мамандығынан, қалған 48-і (24,6%) «Математика» білім беру бағдарламаларынан қатысқан респонденттер құрайды.

«Оқитын мамандығымның келешегіне сенемін» деген сауалды таңдаған респонденттер саны 125 (64,1%), «Мамандығымның келешегіне күманмен қараймын» деген студенттер саны 70, (35,9%). Респонденттердің отбасылық табысына (ата-анасының бір айлық табыс көрсеткіші) келер болсақ, айлық табысын «жоғары» деп көрсеткендердің саны 60 (30,7%), 131 студент (67,2%) «орта», қалған 4 білімгер (2,1%) «төмен» деп көрсеткен.

Білімгерлердің өмір сүру сапасына қатысты пікірлерін анықтау мақсатында олардың ай сайынғы жеке басының қажеттіліктеріне жұмсайтын шығындарының статистикалық анализі де жасалынды. шығындарының статистикалық анализі де жасалынды. Зерттеу нәтижесі көрсеткендей, сауалнамаға қатысқан ізденушілер келесідей жауаптарын берді: 31 қатысушы яғни (15,9%)-ы «30 000 ға дейін», 69-ы (35,4%) білімгер «30 000 мен 50 000 арасы» екендігі, 91 студент (46,7%)-ы «50 000 мен 80 000 арасы», қалған 26-сы яғни (13,3%) респондент әр айда жобамен 130 000 теңге және одан жоғары шығын жұмсайтындығы анықталды.

Кесте-3. Респонденттердің салауатты өмір салты мен өмір сапасына қанағаттану деңгейі мен қойылған сұрақтардың сипаттамалық статистикасы

Сұрақтар	X	SS	Min	Max
Салауатты өмір салты өмір сүру сапасын арттыруға ықпал етеді	3,12	1,68	2	9
Салауатты өмір сүрудің негізгі қағидаларын назарда ұстаймын	4,66	1,67	2	9
Ұялы смартфондың зиянды тұстары да бар	7,20	2,69	2	9
Зиянды әдеттерден өзімді алыс ұстаймын	2,56	1,76	2	9
Денсаулық жағдайым салауатты өмір салтын ұстанумен байланысты	3,73	2,10	2	9
Салауатты өмір салтын ұстанамын	5,43	1,28		

Зерттеу жұмысына қатысқан білімгерлердің салауатты өмір салтын назарда ұстауға қатысты сұрақтарға берген жауаптары Лукерт бойынша ең жоғары ұпай Max=9, ең төменгі ұпай Min=2 болғандығы назарға алынып, ұпайлар арасының $9-2=7$ деп есептелді және категориялық деңгейлердің интервалы $7,20/1,28 = 5,625$ болып анықталды.

3-кестедегі респонденттердің салауатты өмір салты мен өмір сапасына қанағаттану деңгейі мен сауалдардың статистикасындағы максималды көрсеткіш $(X*7,20 / SS*2,69 / Min*2)$ «Ұялы смартфондың зиянды тұстары да бар» сұрағына берілген жауаптар есептелді.

Кесте-4. Зерттеу жұмысына қатысқан респонденттердің өмір сапасы мен салауатты өмір салтын ұстану жағдайларын білім беру бағдарламалары арасында салыстыруға бағытталған Varyans анализінің нәтижесі

Білім беру бағдарламасы	n	χ	SS	F(0,629)	p	LSD Post Hoc
A-Дене шынықтыру және спорт мұғалімдерін даярлау	53	5,65	9,38	0,211	0,335	
B--Туризм	49	5,10	9,60			
C---Педагогика және психология	45	4,70	9,57			
D---Математика	48	4,99	9,61			

4-кестеге сәйкес, білімгерлердің өмір сапасы мен салауатты өмір салтын ұстану жағдайларын білім беру бағдарламалары арасында салыстыруға бағытталған бір жақты Varyans анализінің талдаудың нәтижесі көрсеткендей, респонденттердің білім беру

бағдарламасы арасында мәнді ерекшелік анықталмағанмен, «Дене шынықтыру және спорт мұғалімдерін даярлау» мамандығы білімгерлерінің «Салауатты өмір сүрудің негізгі қағидаларын назарда ұстаймын» деген 3-кестеде келтірілген жауаптары сәйкес мәнді айырмашылық байқалып отыр. Демек, екі кесте арасындағы студенттердің мамандығы мен Varuans анализінің нәтижесі келесідей нәтижені көрсетеді: Фактор интервалы $0,658 = (F(0,629)=0,546; p>0,05)$.

Кесте-5. Зерттеу нысаны саналатын арнайы таңдалған оқу орындарына жүргізілген шкалаға қатысушы респонденттердің жыныс жағдайын байланысты t-Test-інің нәтижелері

Жынысы	n	χ	SS	Sd	t	p
Ер бала	106	6,65	2,65	195	-1,839	3,30
Қыз	89	4,78	1,28			

5-кестеде көрсетілгендей, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университеті мен Халықаралық туризм және меймандостық университетінен респондент ретінде қатысқан ұлдар мен қыз балалардың өмірсапасына қанағаттанушылық жағдайына қатысты мәні арасында мәнді айырмашылық анықталмады ($t= -1,839; p>0,05$).

Кесте-6. Зерттеудің негізгі құралы саналатын «Өмір сүру сапасы шкаласы» өлшемінің сенімділік (сәйкестік) коэффициенті

Ішкі өлшемдер	Альфа Кронбах (α)
Өмір сапасына қанағаттану	0.65
Өмірдегі жағдайлар өз ойыма тұспа-тұс келеді	0.52
Өмірлік жағдайым өте жақсы	0.25
Алға қойған мақсаттарыма қол жеткіздім	0.56
Салауатты өмір сүрудің негізгі қағидаларын назарда ұстаймын	0.58
Салауатты өмір салтын ұстанамын	0.58
Өмір сапасына қанағаттану шкаласы	0.89
Салауатты өмір салты өмір сүру сапасын арттыруға ықпал етеді	0.98
Салауатты өмір сүрудің негізгі қағидаларын назарда ұстаймын	0.87
Ұялы смартфонның зиянды тұстары да бар	0.78
Зиянды әдеттерден өзімді алыс ұстаймын	0.12
Денсаулық жағдайым салауатты өмір салтын ұстанумен байланысты	0.74
Жалпы ішкі консистенция коэффициенті	7.52/12=0,62

6-кестеде көрсетілгендей, зерттеулерде қолданылуы мүмкін бағалау құралдары үшін болжанған «Өмір сүру сапасы шкаласы» мен салауатты өмір салтын ұстануға қатысты ауалдар өлшемінің сенімділік коэффициентінің сәйкестік корреляция деңгейі 0.62. Яғни «Ішкі өлшемдер» мен «Жалпы ішкі консистенция коэффициенті» арасында мәнді байланыс бар екендігі анықталып отыр.

Шкаланың сенімділігін анықтау мақсатында ішкі сәйкестік коэффициентін талдағаннан кейін бұл мәндер «Өмір сапасына қанағаттану» ($\alpha=0.65$), «Өмірдегі жағдайлар өз ойыма тұспа-тұс келеді» ($\alpha=0.52$), «Өмірлік жағдайым өте жақсы» ($\alpha=0.25$), «Алға қойған мақсаттарыма қол жеткіздім» ($\alpha=0.56$), «Салауатты өмір сүрудің негізгі қағидаларын назарда ұстаймын» ($\alpha=0.58$), «Салауатты өмір салтын ұстанамын» ($\alpha=0.58$) ал «Өмір сапасына

қанағаттану шкаласы» Альфа Кронбах $\alpha=0.89$ мәніне тең деген нәтижеге қол жеткізілді. Өлшемдер мен сенімділік коэффициенті 0.12 мен 0.98 мәндерін көрсетті.

Қорытынды. Өмір сүру сапасын өлшеу кезінде бірнеше фактор ескеріледі. Салауатты өмір салтын ұстану және қауіпсіз өмір сүру ортасын қамтамасыз ету, қажетті қызметтерге қол жеткізудің мүмкіндігі, физикалық қажеттіліктерді жеткілікті түрде қанағаттандыру (тамақ, сусын, ұйқы, баспана және т. б.), денсаулық жағдайы күнделікті өмірдің талаптарына қайшы келмейтіндігі, әлеуметтік қолдаудың болуы, қысымсыз тыныш өмір сүру кеңістігі, өмірдің мәнін табу, бизнеспен, өндіріспен және сенімді материалдық жағдайлармен айналысу мүмкіндігі өмір сапасын жақсартатын факторлар болып табылады.

Дені сау болып өмір сүру, дені сау болуға ұмтылу – адам баласының ең негізгі мақсаттарының біріне жатады. Салауатты өмір сүру үшін уақытылы ұйықтау, дұрыс тамақтану, дене шынықтыру жаттығуларымен шұғылдану, уақытылы тынығу, тазалықты сақтау, зиян әдеттерден аулақ болу сынды өмірлік қағидаларды орындауымыз қажет.

Дене жаттығуларын жүйелі әрі дұрыс жасау денсаулықты жақсартуға көмектеседі, өмір сапасын жақсартады, өмір сүру мерзімін ұзартады. Ерте жастан физикалық белсенділікпен айналысатындар және спортпен шұғылданып, спорттық іс-шараларға қатысатындар егде жаста да физикалық белсенді өмір сүреді.

Өмір сапасының әмбебап мақсат болуының себебі мұны қажеттіліктер иерархиясымен түсіндіруге болады. Бұл теорияға сәйкес адамның қажеттіліктері олардың басымдықтарына сәйкес олар бес рубрикада келтірілген:

1. Физикалық қажеттіліктер (тамақ, су, баспана...)
2. Қауіпсіздік талаптары (қауіпсіздік, қорғану, денсаулық...)
3. Әлеуметтік қажеттіліктер (қоғамдастық сезімі, шынайылық...)
4. Сыйластық қажеттілігі (қоғамда маңызды болу, әлеуметтік мәртебе...)
5. Жеке мүдделерді/идеяларды білдіру қажеттілігі (өзін-өзі көрсету жеке өмірді дамыту, байыту, жеке мақсаттарды іске асыру...).

Қорыта келгенде, жоғары оқу орны білімгерлерінің салауатты өмір салтын ұстану жағдайы мен өмір сүру сапасына қатысты мәселелер әрдайым назарда болуы қажет. Жоғары оқу орны білімгерлерінің салауатты өмір салты мен өмір сапасына қатысты бұл зерттеу еліміздегі спорт ғылымының бұдан әрі дамуына аз да болса ықпалын тигізер еңбек болады деген ойдамыз.

Зерттеу жұмысы тақырып пен салаға қатысты ғылыми жұмыстарға, ғылым адамдары мен ізденушілердің қолдануы үшін құнды әрі қажетті жұмыс болатынына сеніміміз мол. Бұл зерттеу болашақта жүргізілетін басқа зерттеулер үшін айтарлықтай дереккөз болар еді деп есептелінеді.

Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің «Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы шкаласы ((WHOQOL-BREF) KAZ) көрсеткіштерін талдау негізінде жоғары оқу орны білімгерлерінің салауатты өмір салтын қалыптастыру» (жеке тіркеу номері: AP19676522) тақырыбындағы гранттық қаржыландыру жобасын жүзеге асыру аясында орындалды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Berlim M.T., Pavanello D.P., Caldieraro A.K. and Fleck P.A. Reliability and validity of the sample of Brazilian outpatients with major depression. *Qual Life Res*, –2005, 14: 561-564.
2. World Health Organization. *The world health organization quality of life instruments (The whoqol-100 and the whoqol-bref). Whoqol Measuring Quality of Life, Programme on Mental Health Division of Mental Health and Prevention of Substance Abuse.* – 1997
3. Conrad I., Matschinger H., Riedel-Heller S., Gottberg C. and Kilian R. *The psychometric properties of the German version of the WHOQOL-OLD in the German population aged 60 and older. Health and Quality of Life Outcomes*, – 2014, 12:105.
4. Hasanah C.I., Naing L. and Rahman A. *World Health Organization Quality of Life Assessment: Brief Version in Bahasa Malaysia. The Medical journal of Malaysia*, –2003, 58:1.

5. Izutsu T., Tsutsumi A., Islam A., Matsuo Y., Yamada H.S., Kurita H. and Wakai, S. Validity and reliability of the Bangla version of WHOQOL-BREF on an adolescent population in Bangladesh. *Quality of Life Research*, –2005, 14: 1783-1789.
6. Berlim M.T., Pavanello D.P., Caldieraro A.K. and Fleck P.A. Reliability and validity of the WHOQOL BREF in a sample of Brazilian outpatients with major depression. *Qual Life Res*, –2005, 14: 561-564.
7. Альфимов Н.Н., Евсеев С.П., Шашкин Г.А. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании (пособие для студентов, аспирантов и препод. ин-тов физ. культуры). – М.: Физкультура и спорт, – 1999. – 223 с.
8. Shafer C.S., Koo L.B., Turner S. “A Tale of Three Greenway Trails: User Perceptions Related To Quality of Life”, *Landscape and Urban Planning*.– 1993. –Vol.49, No:3, s:163-178.
9. Long Al-Attiyah A., Nasser R. Gender and Age Differences in Life Satisfaction Within A Sex-Segregated Society: Sampling Youth in Qatar, *International Journal of Adolescence and Youth*. –Qatar. – 2013.
10. Patric M., Ericson D. Egget DL. Health-Related variables and academic performace among first-year college students: implications for sleep and other behaviors. *J Am Coll Health*. –2000; 49: 125-131.
11. Saygin Ö, Mengütay S. Kız ve erkek çocukların fiziksel aktivite düzeyleri ve fiziksel aktivite uygunluklarının değerlendirilmesi. *Spor ve Tıp*. –2004; 12(1):13-16.
12. Saygılı S, Akıncı A, Arıkan H, Dereli E. Üniversite öğrencilerinde uyku kalitesi ve yorgunluk. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, December/Aralık –2011: 88-94.
13. Табаюов Н.У. Одиночество и удовлетворенность жизнью у подростков с разведенными и неразведенными родителями. *Конгресс образования в теории и практике*. Москва, - 2012. -9(2), стр. 493-525.
14. Каравин А. Подростковое одиночество и удовлетворенность жизнью: средства и значение игры на музыкальном инструменте и общения. *Онлайн-конгресс «Начальное образование»*. Мурманск, - 2012. -11 (3):738-747.
15. Дарин Е., Ковалев С. Влияние уровня удовлетворенности на качество жизни и уровень депрессивности на самоформирование подростков. *Клиническая психиатрия*. Рубинск, - 2013.-18-27
16. Скалий И.Д. Взаимосвязь между карьерой подростка и развитием таланта, метакогнитивным сознанием, удовлетворенностью жизнью и воспринимаемой социальной поддержкой в качестве друзей. *Магистерская диссертация*. Мурманск, –2011, 5:103-107.
17. Ietim D., Suh E. Measuring quality of life: Economic, social, and subjective indicators. *Social Indicators Research* –2010, 58:1. 33-39. (Scopus)
18. Saxena S., Chandiramani K. and R. Bhargava R. A questionnaire for assessing quality of life in health care settings in India. *The National Medical Journal Of India*, –1198, 11:4. (Scopus)
19. Leung K.F., Wong W.W., Tay M.S.M., Chu M.M.L. and Ng S.S.W. Development and validation of the interview version of the Hong Kong Chinese. *Quality of Life Research*, –2005, 14: 1413-1419. (Scopus)
20. Emmons R.A., Diener E., Larsen R.J., Griffin S. The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*. – 1985. – 49 (19), 71-75.

References:

1. Berlim M.T., Pavanello D.P., Caldieraro A.K. and Fleck P.A. Reliability and validity of the sample of Brazilian outpatients with major depression. *Qual Life Res*, –2005, 14: 561-564. [in English].
2. World Health Organization. The world health organization quality of life instruments (The whoqol-100 and the whoqol-bref). *Whoqol Measuring Quality of Life, Programme on Mental Health Division of Mental Health and Prevention of Substance Abuse*.– 1997. [in English].
3. Conrad İ., Matschinger H., Riedel-Heller S., Gottberg C. and Kilian R. The psychometric properties of the German version of the WHOQOL-OLD in the German population aged 60 and older. *Health and Quality of Life Outcomes*, – 2014, 12:105. [in English].
4. Hasanah C.İ., Naing L. and Rahman A. World Health Organization Quality of Life Assessment: Brief Version in Bahasa Malaysia. *The Medical journal of Malaysia*, –2003, 58:1. [in English].
5. Izutsu T., Tsutsumi A., Islam A., Matsuo Y., Yamada H.S., Kurita H. and Wakai, S. Validity and reliability of the Bangla version of WHOQOL-BREF on an adolescent population in Bangladesh. *Quality of Life Research*, –2005, 14: 1783-1789. [in English].
6. Berlim M.T., Pavanello D.P., Caldieraro A.K. and Fleck P.A. Reliability and validity of the WHOQOL BREF in a sample of Brazilian outpatients with major depression. *Qual Life Res*, –2005, 14: 561-564. [in English].
7. Альфимов Н.Н., Евсеев С.П., Шашкин Г.А. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании (пособие для студентов, аспирантов и препод. ин-тов физ. культуры). – М.: Физкультура и спорт, – 1999. – 223 с. [in Russian].
8. Shafer C.S., Koo L.B., Turner S. “A Tale of Three Greenway Trails: User Perceptions Related To Quality of Life”, *Landscape and Urban Planning*.– 1993. –Vol.49, No:3, s:163-178.
9. Long Al-Attiyah A., Nasser R. Gender and Age Differences in Life Satisfaction Within A Sex-Segregated Society: Sampling Youth in Qatar, *International Journal of Adolescence and Youth*. –Qatar. – 2013. [in English].

10. Patric M., Ericson D. Egget DL. Health-Related variables and academic performace among first-year college students: implications for sleep and other behaviors. *J Am Coll Health*. –2000; 49: 125-131. [in English].
11. Saygın Ö, Mengütay S. Kız ve erkek çocukların fiziksel aktivite düzeyleri ve fiziksel aktivite yoğunluklarının değerlendirilmesi. *Spor ve Tıp*. –2004; 12(1):13-16. [in Turkish].
12. Saygılı S, Akıncı A, Arıkan H, Dereli E. Üniversite öğrencilerinde uyku kalitesi ve yorgunluk. *Electronic Journal of Vocational Colleges, December/Aralık* –2011: 88-94. [in Turkish].
13. Табауов Н.У. Одиночество и удовлетворенность жизнью у подростков с разведенными и неразведенными родителями. *Конгресс образования в теории и практике. Москва, - 2012.-9(2), стр. 493-525. [in Russia]*.
14. Каравин А. Подростковое одиночество и удовлетворенность жизнью: средства и значение игры на музыкальном инструменте и общения. *Онлайн-конгресс «Начальное образование». Мурманск, - 2012. -11 (3):738-747. [in Russia]*.
15. Дарин Е., Ковалев С. Влияние уровня удовлетворенности на качество жизни и уровень депрессивности на самоформирование подростков. *Клиническая психиатрия. Рубинск, - 2013.-18-27. [in Russia]*.
16. Скалий И.Д. Взаимосвязь между карьерой подростка и развитием таланта, метакогнитивным сознанием, удовлетворенностью жизнью и воспринимаемой социальной поддержкой в качестве друзей. *Магистерская диссертация. Мурманск, –2011, 5:103-107. [in Russia]*.
17. Ietim D., Suh E. Measuring quality of life: Economic, social, and subjective indicators. *Social Indicators Research* –2010, 58:1. 33-39. (Scopus). [in English].
18. Saxena S., Chandiramani K. and R. Bhargava R. A questionnaire for assessing quality of life in health care settings in India. *The National Medical Journal Of India, –1198, 11:4. (Scopus). [in English]*.
19. Leung K.F., Wong W.W., Tay M.S.M., Chu M.M.L. and Ng S.S.W. Development and validation of the interview version of the Hong Kong Chinese. *Quality of Life Research, –2005, 14: 1413-1419. (Scopus). [in English]*.
20. Emmons R.A., Diener E., Larsen R.J., Griffin S. The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment.* – 1985. – 49 (19), 71-75.

МРНТИ 14.35.09

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.009>

Sugurzhanova G.,^{1*} Mambetakunov E.,² Nurtayeva G.³

¹Kazakh-Russian Medical University, Almaty, Kazakhstan

²Zhusup Balasagyn Kyrgyz National University, Bishkek, Kyrgyzstan,

³Asfendiyarov Kazakh National Medical University, Almaty, Kazakhstan

IMPLEMENTATION OF INTERDISCIPLINARY CONNECTIONS OF PHYSICS, MATHEMATICS, COMPUTER SCIENCE IN A PEDAGOGICAL UNIVERSITY AND SCHOOL

Abstract

The article discusses the general problems of using information technologies in physics and mathematics lessons in pedagogical universities and schools. The stages of the development of modern science are characterized by the interrelation of sciences. Therefore, the importance of interdisciplinary and intra-subject connections in the educational process becomes an urgent problem. They contribute to the systematization and deepening of students' and students' knowledge and the formation of skills of independent cognitive activity. Therefore, interdisciplinary and intra-subject connections are an important condition and result of an integrated approach in teaching and educating schoolchildren and students. The advantages and disadvantages of some educational programs in natural and mathematical disciplines based on information technologies and digital educational resources are analyzed, which make it possible to implement a competence-based approach in education in order to introduce interdisciplinary classes into the methodological foundations and diversify and integrate means of pedagogical influence on the student. This article emphasizes that the importance of using interdisciplinary connections in teaching physics is very high.

The article also discusses the definition of interdisciplinary connections in the courses of physics, mathematics, computer science for deep assimilation of knowledge, their approach, the unity of the material world, and the relationship of natural phenomena and society.

Keywords: information technologies, integration, educational process, internet resources, classes, professional activity, competence approach, historical approach.

Сугуржанова Г.А.^{1*}, Мамбетакунов Э.М.², Нуртаева Г. К.³

¹ Қазақстанско-Российский Медицинский Университет, г. Алматы, Қазақстан

² Киргизский национальный университет имени Жусупа Баласагына, г. Бишкек, Кыргызстан

³ Казахский Национальный Медицинский Университет имени С.Д. Асфендиярова, г. Алматы, Казахстан

РЕАЛИЗАЦИЯ МЕЖПРЕДМЕТНЫХ СВЯЗЕЙ ФИЗИКИ, МАТЕМАТИКИ И ИНФОРМАТИКИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗЕ И ШКОЛЕ

Аннотация

В статье рассматриваются общие проблемы использования информационных технологий на уроках физики и математики в педагогических вузах и школе. Этапы развития современной науки характеризуются взаимосвязью наук. Поэтому актуальной проблемой становится важность междисциплинарных и внутрипредметных связей в учебном процессе. Они способствуют систематизации, углублению знаний учащихся и студентов и формированию навыков самостоятельной познавательной деятельности. Поэтому междисциплинарные и внутрипредметные связи являются важным условием и результатом комплексного подхода в обучении и воспитании школьников и студентов. Анализируются преимущества и недостатки некоторых образовательных программ по естественно-математическим дисциплинам на основе информационных технологий и цифровых образовательных ресурсов, позволяющих реализовать компетентностный подход в образовании с целью введения в методологические основы междисциплинарных занятий, диверсификации и интеграции средств педагогического воздействия на учащегося и студента. В этой статье подчеркивается, что важность использования междисциплинарных связей в преподавании физики очень высока.

Также в статье рассматривается определение межпредметных связей в курсе физики, математики, информатики для глубокого усвоения знаний, научного подхода, единства материального мира, взаимосвязи явлений природы и общества.

Ключевые слова: информационные технологии, интеграция, учебный процесс, интернет-ресурсы, занятия, профессиональная деятельность, компетентностный подход, исторический подход.

Г.А. Сугуржанова,^{1*} Э.М. Мамбетакунов,² Г.К. Нуртаева¹

¹ Қазақ-Ресей медицина университеті, Алматы қ., Қазақстан

² Жүсіп Баласағұни атындағы Қырғыз Ұлттық Университеті

Бишкек қ., Қырғызстан,

³ С.Ж. Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университеті

Алматы қ., Қазақстан

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОО МЕН МЕКТЕПТЕРДЕ ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА ПӘНДЕРІНІҢ ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ

Аңдатпа

Мақалада педагогикалық жоғары оқу орындарында және мектепте физика және математика сабақтарында ақпараттық технологияларды қолданудың жалпы мәселелері қарастырылады. Заманауи ғылым дамуының кезеңдері ғылымдардың өзара байланысымен сипатталады. Сондықтан оқу процесіндегі пәнаралық және пәнішілік байланыстардың маңыздылығы өзекті мәселе болып отыр. Олар оқушылар мен студенттердің білімін жүйелендіруге, тереңдетуге және өзіндік танымдық іс -әрекет дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Сондықтан да пәнаралық және пәнішілік байланыстар мектеп оқушыларын және студенттерді оқыту мен тәрбиелеудегі кешенді тәсілдің маңызды шарты мен нәтижесі болып табылады. Пәнаралық сабақтардың әдіснамалық негіздеріне кіріспе, оқушыға және студентке педагогикалық ықпал ету құралдарын әртараптандыру және біріктіру мақсатында білім берудегі құзыреттілік тәсілді іске асыруға мүмкіндік беретін ақпараттық технологиялар мен цифрлық білім беру ресурстары негізінде жаратылыстану-математикалық пәндер бойынша кейбір білім беру бағдарламаларының артықшылықтары мен кемшіліктері талданады. Бұл мақалада физика пәнін оқыту барысында пәнаралық байланысты қолданудың маңыздылығы өте жоғары екендігі жайлы жазылған.

Сондай-ақ мақалада физика, математика, информатика курсындағы пәнаралық байланыстарды анықтау білімді терең игеруге, ғылыми көзқарасты, материалдық дүниенің бірлігін, табиғат пен қоғамдағы құбылыстардың өзара байланыстары қарастырылады.

Түйін сөздер: ақпараттық технологиялар, интеграция, оқу процесі, интернет-ресурстар, сабақтар, кәсіби қызмет, құзыреттілік тәсіл, тарихи көзқарас.

Basic provisions. In his address to the people of Kazakhstan on 'New Development Opportunities in the Sontext of the Fourth Industrial Revolution,' President K. Tokauev emphasized the importanse of strengthening the qualitu of teashing mathematiss and natural ssienses at all levels of edusation. This direstive is seen as a srusial step in preparing uoung people for the shallenges presented bu the Fourth Industrial Revolution, whish integrates various branshes of ssiense and requires deep knowledge.

The national project 'Intellectual Nation-2020' also underssores the nesessitu of developing the sreative abilities of the uounger generation. Assording to the President, edusation should not onlu impart knowledge but also ensourage independent exploration. The sore values of sontemporaru edusation include sreative thinking, the abilitu to sunthesize asquired knowledge, and desision-making based on teshnologu and innovation. Ashieving this requires new methods, rational forms of training, and inquisitive spesialists.

In the realm of natural and mathematisal ssienses, it is sonsidered advansed to allosate at least 2 hours of studu sompared to the basis level. To deepen the knowledge of sshoolshildren in these subjects, various meshanisms sush as elestive slasses, variable sourses, project work, and extrasurrisular astivities are resommended. These efforts should ensure sontinuitu asross different levels and enhanse sourses through effestive forms and methods of in-depth studu.

Teashers plau a srusial role in sreating sonditions that enable small-s-sale sshool students to realize their abilities and astivelu develop sreative and sognitive skills. Managing the edusational and sognitive astivities of these students demands high pedagogisal skills, professionalism, intellestual and phusical strength, as well as flexibilitu in shoosing teashing and upbringing methods.

It is also recognized that science and math education contribute significantly to developing general and professional competencies, establishing life goals, and aiding successful adaptation to the changing conditions of the modern world. Constant interest in natural and mathematical subjects is fostered, contributing to students' readiness to apply their knowledge in real-life situations.

The methodological recommendations provided in this context contain materials for the in-depth study of natural and mathematical subjects in small-scale schools. They serve as practical assistance for teachers of mathematics, chemistry, biology, physics, and natural sciences.

Educational technologies act as a link for the education of future physics and mathematics teachers. The study of technology includes forms of differentiated and individual learning, especially the teaching of physics and mathematics in classes of various profiles. Students, future teachers of physics and mathematics, should know the basics of school education and pre-professional training, elective courses of different directions, content, design features of programs, teaching methods and elective courses.

Information competence implies a teacher's knowledge of physics, mathematics and computer technologies, auxiliary devices, and other modern school equipment, as well as the ability to apply it in teaching activities, taking into account the age characteristics of students. A modern specialist needs to understand the configuration, device, and operating principle of computer networks of different levels. Any modern physics and mathematics teachers should be able to work with digital information, have an idea of existing software products, their purpose, and be able to use them when conducting a lesson or preparing for it.

Nowadays the role of the conceptual mechanism of cognition of students is reduced to a minimum, physics and mathematics as a science describing the surrounding world is difficult for learners. Most students are not able to relate and describe the phenomena of the environment. The knowledge base, even if it meets the training standards, ceases to work actively. The situation can be improved with the development of creative activity of students when working on the subject.

This should be understood as an active and creative application of the acquired knowledge, if the learning process becomes active. This can be achieved by increasing the motivation of the student in the study of subjects of the natural-mathematical cycle, the use of information technologies in teaching, and Internet resources.

Introduction. The computer is not just an achievement of modern high technology – it opens up access to the world's information; it is a device that encourages both teachers and students to be creative and innovative, and makes it possible to switch to creative forms of learning. Improving the effectiveness of education is impossible without creating innovative forms of education. In this regard, much attention is paid today to the creative activity of students. Independent work of students with a computer, work on the information object itself, the use of various materials, Internet resources, some programs and utilities will allow them to create their tasks in a short time. In high school and at university, you can use integrated computer science, mathematics and physics lessons. In classes in physics and mathematics, the computer can be used both as a tool of knowledge and as a means of learning. These functions are supported by different software products. Instrumental programs are used for modeling phenomena, processing measurement results, their graphical interpretation, etc. Training programs are designed to present educational material, consolidate knowledge, form educational skills, and control the quality of assimilation.

Digital educational resources allow to illustrate processes and phenomena aimed at ensuring the work of the teacher and. It provides a set of views (information) on the problem, and indicates the correct point of view; contains criteria for assessing the level of student achievement. With access to ICTs and appropriate support, teachers will be able to help students to learn the most complex concepts, engage them actively in the learning process, provide them with access to information and learning resources, and better meet their individual learning needs.

Materials and Methods. One of the most important results of the use of ICTs in education is the ability to meet the individual needs of students. Technologies not only provide more interesting content of the curriculum, but also allow for a more reliable assessment of students' knowledge (for example, testing on a computer), find out the weaknesses of their training and determine the best options for teachers to transfer the necessary knowledge and skills to them.

As a result of the creation of new technologies that allow us to better meet individual learning needs, all students will benefit, including children with disabilities and those who have the least chance of successfully graduating from school, studying in the traditional mode. The use of ICT and the ability to work in the network should contribute to changing our approaches to learning, lead to the transformation of the educational process [1]. Naturally, the use of a computer in the classroom is justified only in cases where it provides a significant advantage over traditional front-end experiments or laboratory work. It is here that the teacher comes to the aid of computer models that allow for calculations, construction and research of problems of various complexities in mathematics and physics. They allow you to perform calculations based on formulas, output results, and update graphs within the screen. At the same time, additional factors may gradually be included in the consideration, which gradually complicate the model and bring it closer to the real phenomenon. Teachers only needed a projector, a screen, and a computer to conduct lessons with these tools.

The main methods that will allow the teacher, using computer models, to form critical thinking in students are the ability to identify the essential in the studied object, identify contradictions, find errors, analyze the causes that give rise to these errors, find the best way to solve educational problems, express their opinions. Therefore, when working with computer models according to the proposed plan, students gradually learn in practice the methods of forming critical thinking, learn not just to observe the picture on the screen, but to form the skills to evaluate and analyze.

The professional growth of a teacher, in our opinion, is always associated with the search. Its role is to become the organizer of cognitive activities, where the main character is the student. The teacher must organize and manage the educational activities of his students. In addition, it can be

implemented using various modern educational technologies, including information and computer technologies [2]. However, there is still a personnel problem associated with the fact that not all teachers have interactive teaching methods, which also limits the informatization of the educational process. Presumably, this problem will also be solved soon. For a creative teacher of physics and mathematics, there is always that didactic electronic material that he considers important and effective to use.

In high school, you can use integrated computer science, mathematics and physics lessons. This is exactly what the project of the profile school assumes. There are also many software products on the Internet that can be used by subject teachers when teaching lessons using new information technologies. Such lessons allow to increase the motivation of the student in the study of subjects of the natural-mathematical cycle, to activate their cognitive activity, to form a common worldview at the modern scientific level. Various programs allow you to "modernize" the process of solving graphical problems in physics and mathematics. In addition, its application allows the teacher to use modern information display technology to effectively present the material for studying graphs — one of the most difficult topics in physics and mathematics.

An important role can be played by the Internet in the dissemination of teaching materials, teacher developments, and student project activities. Currently, many schools have their own websites, but their capabilities are poorly used. The school's website should be the most effective means of promoting the school's achievements in the educational process. It can contain methodological materials that are of interest to subject teachers, students. It could be recommendations for using new textbooks; recommendations on various approved software products; time-based planning for different weekly workloads; sample curricula of educational institutions and issues of specialized training of students; planning and reporting on the work of scientific societies; teacher and student projects and the results of competitions in which the projects were demonstrated [3].

The use of computer technologies does not change the duration of training, and often the use of electronic educational programs in the classroom requires more time, but allows the teacher to more deeply cover a particular theoretical issue. At the same time, the use of multimedia courses helps students to understand in details physical processes and phenomena, to study important theoretical issues that could not be studied without the use of interactive models.

The most effective use of the computer in the classroom is achieved in the following cases: the use of multimedia courses in the study of topics, phenomena that are most fully and in detail covered only in electronic educational programs that cannot be studied in a real experiment; more complete visualization of objects and phenomena compared to printed learning tools; use of the ability to vary the time scale of events, interrupt the action of a computer model, experiment, and use the possibility of their repetition; automation of the process of monitoring the level of knowledge and skills of students; solving and analyzing interactive tasks that require analytical and graphical solutions using a manipulative and graphical interface; testing and correction of learning outcomes; use of software environments, virtual laboratories for the organization of creative, educational and search activities of students.

Of course, the pedagogical effectiveness of using software environments depends not only on the electronic tools themselves, but also on the training of teachers to work with them, on the availability of equipment in the school.

The development of methodological materials for electronic textbooks can be carried out in different directions. The problem of using software and pedagogical tools as didactic support for laboratory classes on the subject is of interest. The analysis of the content of a number of electronic publications on physics from the point of view of the possibility of their use in laboratory work allowed us to identify didactic resource. In order to realize the learning potential inherent in each software product, it is necessary to develop special didactic materials that guide the cognitive activity of students in working with the virtual information environment. These materials, on the

one hand, should take into account the peculiarities of each electronic publication, on the other-effectively support the processes of students' assimilation of the knowledge system and the formation of the necessary cognitive skills in accordance with the school standard of education [4].

The system of methodological training of future physics and mathematics teachers is aimed at: to help students set educational goals and objectives; the ability to analyze modern physics and mathematics training kits for secondary school, making a choice in terms of their compliance with the goals of teaching physics and mathematics, didactic principles and the age of students; the ability to choose and develop technologies and teaching methods, develop various models of physics and mathematics lessons.

The future physics and mathematics teacher should also be able to plan educational work, increase the cognitive activity of students in the classroom, to be able to choose a differentiated homework assignment and organize optional classes for students in physics and mathematics. Improving the content of the methodological training of future teachers of physics at the pedagogical university should be by strengthening the theoretical and methodological elements. Methodological training includes the choice of an invariant and universal fundamental methodological knowledge and skills, the definition of a system of concepts, knowledge and skills of a school physics course. The methodological system of teaching high school physics and mathematics includes the possession of a generalized image of professional and methodological activities, providing many solutions to specific problems of the field.

Methodological development of physical culture in the Republic of Kazakhstan, in my opinion, has the following directions: study of the scientific-theoretical and methodological foundations of information for physical education;

theoretical modeling of the methodical system of teaching physics; technological approach and trends in the field of methods of teaching physics in the educational environment. It presupposes the participation in research and student self-study using new technologies; development of teaching methods for solving problems in physics using a computer and using the methodology of educational computer modeling; use of the computer in teaching physics and research activities of students.

When using a computer, it is easier to implement a personality-oriented approach through independent choice by students: topics and content of the work; forms of presentation of the work (message, presentation, etc. the computer program in which the work is performed; sources of information (Internet, electronic encyclopedia, multimedia-CD); the rate of work completion [6].

Practice has shown that the use of a computer in teaching physics has a great developmental and creative potential. It opens up great opportunities to carry out training on an activity-based basis taking into account the individual characteristics of students. It develops independence; information skills; accelerates access to information and improves the quality of its assimilation; allows to actively and creatively apply the knowledge gained in the lesson; the use of multimedia discs with an interactive interface allows students to simulate physical phenomena themselves and study them in dynamics. The final result of the work (presentation, message, compiled test, conducted research, etc.), allows the student to experience the feeling of satisfaction and encourages further creative activity.

The creation of models of physical processes is developing together with the increase in qualitative research methods. And in this case, their development is facilitated by the introduction of information technologies. New information technologies involve the widespread use of computers to solve a number of problems, of which one can distinguish – the creation of computer models of physical phenomena, which for a number of reasons cannot be shown in nature [7].

The use of computer models for the formation of critical thinking is relevant in the following cases. The use of computer models allows to demonstrate phenomena that cannot be directly observed by students during the lesson; modeling of processes and phenomena that are not directly observed, during which students become interested, and as a result, they are more motivated to

further study the issue. Computer models are created, with a physical error embedded in it in advance, so that students have the opportunity to independently verify the validity of their reasoning, based on the information they already have. Computer models are used, in which it is possible to select the initial parameters and establish the limits of applicability. Depending on the set parameters of the model and the set limits of applicability, the properties of the model change. Thus, the teacher, when demonstrating computer models, can formulate a number of different questions to students in order to form a versatile approach to their solution.

The development of critical thinking in teaching physics with the use of computer models is advisable to carry out using a generalized activity plan for schoolchildren when working with computer models. For a comprehensive assessment of determining the level of critical thinking formation when using computer models as quantitative indicators, the following criteria were identified: the volume of actions performed, the share of independence in the student's activities, reasonableness and sequence of actions.

Results and Discussion. In recent years, new theories of the structure and main features of educational multimedia publications have been developed, based on new technical capabilities. Such publications should have the following components: the core of the course, integrating all the modules into one whole; an illustrated educational and reference complex with individually embedded educational trajectories for each student; a set of virtual laboratories and interactive models; testing complex integrated with the database of questions and tasks; search complex; help system; a system of methodological support, including on the relevant website; network and local versions.

We can include computer mathematics systems in the lessons, which greatly facilitates the dialogue between a person and a computer when solving mathematical and physical problems. Due to the ubiquity of computers and the advent of computer mathematics systems, it is possible and necessary to significantly change the nature and level of teaching of school courses in physics and mathematics. The expediency of widespread use of computer programs can be motivated as follows: computer programs make the study of physics and mathematics easier, since it saves the student from a lot of routine computing work. With the help of computer programs, the study of physics and mathematics will be more interesting, because it allows you to consider many interesting and previously inaccessible questions at a very high and often professional level. The program is easy to learn in practice and does not require taking notes and memorizing complex rules. Computer programs correspond to the psychology of the student in the sense that the solution to the problem of interest can be obtained in a short period of time, and not to train the computer perseverant. In view of the above, it seems necessary to develop new problems, at least for students of physics and mathematics classes and physics and mathematics schools.

We can also include virtual laboratories in these courses. Virtual laboratories have a fundamental difference from conventional interactive models by increasing the degrees of freedom, while the components of a virtual laboratory are not rigidly connected to each other. The virtual laboratory is controlled using the buttons located on the control panel on the right and at the bottom. Thus, the virtual laboratory has a set of several dozen individual elements that have their own rules for interacting with other objects, and performs dialogues to change the properties of the elements. Therefore, a distinctive feature of the virtual laboratory is the most complex mathematical model.

The virtual laboratory has unique features: independent construction of models of various complexity; changing the parameters of objects, properties and scales of the design environment, which are difficult to implement in a real physical experiment; saving the constructed model with the possibility of subsequent use with repeated reproduction of important points of the model experiment;

Directions of using virtual environment objects in laboratory classes in physics. The following options are possible for using video demonstrations and model experiments in physics laboratory classes. It presupposes a view of a video recording of the experiment or its virtual model

demonstration, followed by an explanation of the observed effects; viewing and analyzing the video version of a full-scale experiment or its virtual model demonstration, followed by planning and conducting this experiment in a school laboratory; simulation of physical situations in a virtual environment. Performing a manipulative model experiment, processing results are obtained. Checking for the presence of model effects in the field experiment; viewing a video recording of a full-scale experiment. Perform measurements and process the received data using the virtual instrumentation built into the software product; working out individual experimental skills on manipulative virtual models, including simulators (setting goals, hypothesizing, planning and executing a model experiment, processing and analyzing the results obtained, and drawing conclusions). The management of students' activities in the preparation and conduct of a physical experiment should be based on the use of a system of various didactic materials. Modern information carriers allow us to expand the educational possibilities of the didactic support of the physical experiment.

An important task of the teacher's professional activity is the formation of students' ability to independently acquire scientific knowledge. One of the ways to organize independent work of students when performing a laboratory physical experiment is to independently perform an experimental task according to the instructions. The basis of the development of the generalized activity model of experimental research is based on the instructions. The instructions contain common elements. These include the general problem of experimental research (in particular, the experimental problem); the idea of the study: the hypothesis and its justification (the method of testing the theoretical conclusions and its justification. It also includes the method of solving the experimental problem and its justification); the purpose of the experiment; description of the experimental installation and the order of its assembly; the procedure for conducting the experiment; experimental results (coding and processing methods); analysis of the results, conclusion. Of course, a computer lab can't replace a real physics lab. Nevertheless, when performing computer laboratory work, students develop skills that will be useful for them for real experiments – choosing the conditions of experiments, setting the parameters of experiments, etc. All this stimulates the development of creative thinking of students, increases their interest in physics [8]

It is important that these elements are necessarily presented in the instructions and highlighted as the main stages of experimental work. Working with instructions, which are based on generalized activity models, allows students to quickly move to the practice of independent research based on the use of didactic materials only of a generalized nature. In this case, the independence of the students' educational work in the laboratory class significantly increases.

Within the frame of our research, we decided to find how far future teachers of physics and mathematics realize the importance of the interdisciplinary connection of physics, mathematics and information technologies as a part of their future studies and professional activities. We questioned 30 students. The results are presented in Table 1.

Question	Answer: Yes	Answer: No	Answer: Don't know
2. Do you understand the aim of connecting information technologies, physics and mathematics in your specialty?	56.4%	25.3%	18.3%
3. Could you name a list of the planned results of learning this three connected disciplines, correlated with the planned results of the development of the educational program?	36.2%	31.6%	32.2%
4. Do you think you will use gained knowledge in your future	72.4%	9.3%	18.3%

profession?			
5. Will this discipline help you to select the appropriate electronic devices, electrical appliances and equipment?	64.4%	8.3%	27.3%

Table 1. The table shows how far students realize the importance of the interdisciplinary connection of physics, mathematics and information technologies as a part of their future studies and professional activities.

Conclusion. The highest priority in education is the development of students' creative abilities, the ability to think outside the box and solve problems of increased complexity, quickly assimilate new information, rethink it and apply it in practice. Thus, the widespread introduction of a variety of information technologies in the educational process will allow, while maintaining the advantages of traditional education, which gives extensive and deep knowledge, to develop in students the ability to more effectively use the acquired knowledge, creative thinking, and foster in them a sense of responsibility for the results of independent learning activities. The use of computer technologies allows you to individualize the educational process by providing students with the opportunity to study the subject in depth, and to work out elementary skills and abilities. In a modern school that provides mass education, the teacher is forced to work simultaneously with students who have different development, knowledge and skills, the pace of learning and other individual qualities. The computer allows each student to work independently, while the level of training of weak student's increases; strong students are not neglected either. The second opportunity that appears when using information technologies is the development of students' independence. The student solves certain tasks independently, consciously (without copying the solutions on the blackboard or from a friend), while increasing his interest in the subject, confidence that he can master the subject.

Lessons with the use of multimedia features are very popular with schoolchildren, they activate their interest in studying the subject. But, with all the visible advantages of this method of work, with all its advantages, it is necessary to remember one old, long-known truth: everything is good in moderation. You can't overdo it. The material presented using new technologies should be strictly dosed. You can't kill the effect of novelty and strangeness. In high school students, such lessons can and should be conducted no more than once a week, and with middle-level students no more than once in 3-4 lessons. Then the interest of the learners does not go out, but on the contrary only grows. There is no doubt that in a modern school, the computer does not solve all problems, it remains just a multifunctional technical means of teaching. No less important are modern pedagogical technologies and innovations in the learning process, which allow not only to "invest" a certain amount of knowledge in each student, but, first of all, to create conditions for the manifestation of cognitive activity of students [10].

Most teachers were trained to teach on a model that is far behind what is required now to prepare students for what the future holds. In order to provide the country with effective teachers in the twenty-first century, it is not enough to provide them with broad access to new technologies of teaching and learning. It is necessary to improve the training of young teachers, including teaching them to use technology for effective teaching and learning, and to increase the quantitative and qualitative level of education. The level and consistency of technology-related activities aimed at improving the professional level of teachers, as well as improving training assistance for teachers using new technologies [11].

In the application of ICT is maintained and enhanced by the implementation of the main didactic principles: scientific (selection of educational material, the improvement methods of presentation of educational material). It presupposes the increasing management efficiency of learning with the computer for check the parameters of the learning activity (interactivity). It also includes systematic and consistency, strength of assimilation (the continuous feedback, empowerment for independent work on addressing the gaps), taking into account individual

characteristics (adaptation to a specific user, testing the initial level and determining the degree of complexity, choosing an individual pace of work, a set of support tools). Visibility (the form of presentation of the material - all types of verbal and non-verbal visibility). In addition, the use of ICT in the classroom has a social component: improving communication skills for teachers is a prerequisite for the success of work.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Чефранова А.О., Дистанционное обучение физике в школе и вузе на основе предметной информационно-образовательной среды, 2006.- 42 стр.
2. Худякова, А.В., Формирование предметной информационной грамотности и компетентности учащихся при обучении физике, 2005-24 стр.
3. Каспржак А.Г. Как новые учебные материалы могут помочь решить проблемы, стоящие перед российским образованием? 2008- 64 стр.
4. Зинковский В.И., Пацина М.В., Шабельников А.В.; под ред. В.И.Зинковского, Преподавание физики в 2008/2009 учебном году: методическое пособие, 21-34 стр.
5. Оспенникова Е.В., Развитие самостоятельности школьников в учении в условиях обновления информационной культуры общества. : В 2 ч.: [Монография], 2003- 329 стр.
6. Сергеева Т.В. Формирование учебных компетенций учащихся основной школы на основе интеграции математики с предметами естественнонаучного цикла, [2011- 125 стр.]
7. Елдаков М.И. Внедрение информационных технологий в образовательный процесс – Пс. Новое известное явление, 2013- 152 стр.
8. Никифорова М.А., Преподавание математики и новых информационных технологий. Математика в школе, 2005- 6 стр.
9. Баянди, Д.В., Обучение физике на основе моделирующих компьютерных систем, 2009- 142-145 стр.
10. Маликова Н.Т. «Проблемы профессиональной подготовки будущих учителей информатики в условиях цифровизации образования». Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Педагогические науки», т. 69, вып. 1, май 2021 г., сс. 58-66, doi:10.51889/2021-1.1728-5496.08.
11. Martinez-Torregrosa, J., Lopez-Gay, R., & Gras-Marti, A. (2006). Mathematics in physics education: Scanning historical evolution of the differential to find a more appropriate model for teaching differential calculus in physics. Science & Education, 15(5), 447-462p

References:

1. Chefranova, A.O., Distantcionnoe obychenie fizike v shkole i vyze na osnove predmetnoi informatsionno-obrazovatelnoi sredy, 2006.- 42 ctr.
2. Húdiakova A.V., Formirovanie predmetnoi informatsionnoi gramotnosti i kompetentnosti ýchashihsia pri obýchenu fizike, 2005- 24 ctr.
3. Kasprzhak A.G. Kak novye uchebnye materialy mogut pomoch' reshit' problemy, stojashhie pered rossijskim obrazovaniem? 2008- 64 str.
4. Zinkovskij V.I., Pacina M.V., Shabel'nikov A.V.; pod red. V. I. Zinkovskogo, Prepodavanie fiziki v 2008/2009 uchebnom godu: metodicheskoe posobie, 21-34 str.
5. Ospennikova E.V., Razvitie samostoiatel'nosti stýdentov v obýchenu v kontekste obnovenia informatsionnoi kýltýry obshestva, 2003- 329 ctr.
6. Sergeeva T.V. Formirovanie obrazovatelnyh kompetentsu ýchashihsia nachalnyh klassov na osnove integratsy matematiki s predmetami estestvennonaýchnogo tsikla, 2011-125 ctr.
7. Jeldakov M.I. Vnedrenie informatsionnyh tehnologu v obrazovatelnyi protsess – Mn. Novoe znanie, 2013- 152 ctr.
8. Nikiforova M.A. Prepodavanie matematiki i novyh informatsionnyh tehnologu. Matematika v shkole, 2005- 6 ctr.
9. Baiandin D.V. Ýglýblenie deiatel'nostnogo podhoda v obýchenu fizike na osnove modelirovanua kompiýternyh sistem, 2009- 142-145 ctr.
10. Malikova N.T. Bilim berýdi tsifrlandyrý jaǵdaynda bolashaq informatika muǵalimderin kásibi daıarlay máseleleri, Pedagogika ǵylymdary» serıasy, no1(69), 2021- 58 ctr.
11. Martinez-Torregrosa, J., Lopez-Gay, R., & Gras-Marti, A. (2006). Mathematics in physics education: Scanning historical evolution of the differential to find a more appropriate model for teaching differential calculus in physics. Science & Education, 15(5), 447-462 ctr.

**ЖОҒАРЫ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНАН КЕЙІНГІ БІЛІМ:
МӘСЕЛЕЛЕР, ЖАҒАШЫЛДЫҚ, ДАМУ БОЛАШАҒЫ
ВУЗОВСКОЕ И ПОСЛЕВУЗОВСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ:
ПРОБЛЕМЫ, ИННОВАЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

МРНТИ 14.35.09

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.010>

Щербакова Е.П.^{1}*

*¹НАО «Торайғыров университет»,
г. Павлодар, Казахстан*

**ОРГАНИЗАЦИЯ ДУАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ ПОСРЕДСТВОМ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
СОВРЕМЕННЫХ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИНСТРУМЕНТОВ**

Аннотация

В настоящее время растет интерес к переходу от дидактического преподавания к обучению, ориентированному на конкретные условия и основанном на участие профессионалов из реального мира труда. Вузы должны предоставлять образовательные программы, которые позволят обучающимся успешно интегрироваться на рабочем месте. Одним из решений является внедрение в вузы дуального обучения. Дуальное обучение это подход к профессионально-ориентированному образованию, который объединяет академические знания и практику, и делает акцент на интегративных аспектах обучения. Знания, полученные в вузе на традиционных академических курсах, не могут быть напрямую принесены на практику рабочего места. Одной из причин это является различия в способах организации обучения в вузе и на рабочем месте. На практике знания в основном носят неявный характер и приобретаются более социальным способом. В вузах знания передаются в виде отдельных учебных курсов. Для решения этой проблемы необходимо изучить методы обучения, средства обучения и методы контроля применяемы при дуальном обучении в вузе.

Данная статья рассматривает дуальное обучение как форму комбинированного обучения, включающего академическое обучение и практическое обучение на рабочем месте. Подчеркивается важность интеграции полученных знаний и навыков в дуальном обучении и необходимость двухсторонней связи между педагогическим процессом в вузе и практическим опытом на рабочем месте, а также необходимость адаптирования методов обучения, средств обучения и методов контроля для успешной реализации дуального обучения.

Ключевые слова: образование 4.0, дуальное обучение, методы обучения, средства обучения, методы контроля.

Chsherbakova Ye.^{1}*

¹NJSC Toraigyrov University, Pavlodar, Kazakhstan

**ORGANIZATION OF WORK-INTEGRATED LEARNING THROUGH
THE USE OF MODERN DIDACTIC TOOLS**

Abstract

There is currently growing interest in moving from didactic teaching to context-specific learning based on the participation of professionals from the real world of work. Universities must provide educational programs that will allow students to successfully integrate into the workplace. One solution is to introduce work-integrated learning into universities. work-integrated learning is an approach to vocational education that integrates academic knowledge and practice, and emphasizes the integrative aspects of learning. Knowledge acquired in traditional academic courses at university cannot be directly transferred to workplace practice. One of the reasons for this is the differences in the way training is organized at a university and in the workplace. In practice, knowledge is mostly tacit and acquired in a more social way. In universities, knowledge is transferred in the form of separate training courses. To solve this problem, it is necessary to study teaching methods, learning resources, assessment techniques used in dual training at a university.

This article considers work-integrated learning as a form of combined training, including academic training and practical training in the workplace. The importance of integrating acquired knowledge and skills in work-integrated learning and the need for two-way communication between the pedagogical process at a university and practical experience in the workplace, as well as the need to adapt teaching methods, learning resources, assessment techniques for the successful implementation of work-integrated learning are emphasized.

Keywords: education 4.0, work-integrated learning, teaching methods, learning resources, assessment techniques.

Е.П.Щербакова^{1*}

¹«Торайғыров университеті» КЕАҚ,
Павлодар қ., Қазақстан

ЗАМАНАУИ ДИДАКТИКАЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ДУАЛЬДЫ ОҚЫТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Аңдатпа

Қазіргі уақытта дидактикалық оқытудан нақты жағдайларға бағдарланған және шынайы еңбек әлемінен кәсіби мамандардың қатысуына негізделген оқытуға көшуге қызығушылық өсуде. Жоғары оқу орындары білім алушыларға жұмыс орнында табысты ықпалдасуға мүмкіндік беретін білім беру бағдарламаларын ұсынуы тиіс. Осы мәселені шешудің бірі жоғары оқу орындарына дуальды оқытуды енгізу болып табылады. Дуальды оқыту – бұл академиялық білім мен практиканы біріктіретін және оқытудың интеграциялық аспектілеріне баса назар аударатын кәсіптік бағдарланған білім беру тәсілі. Жоғары оқу орнында дәстүрлі академиялық курстарда алынған білімді жұмыс орнының практикасына тікелей енгізуге болмайды, мұның себептерінің бірі жоғары оқу орнында және жұмыс орнында оқытуды ұйымдастыру тәсілдеріндегі айырмашылықтар болып табылады. Тәжірибе жүзінде білім негізінен жасырын сипатқа ие және көп жағдайда әлеуметтік тәсілмен алынады. Жоғары оқу орындарында білім жеке оқу курстары түрінде беріледі. Бұл проблеманы шешу үшін ЖОО-да дуальды оқыту кезінде қолданылатын оқыту әдістерін, оқыту құралдары мен бақылау әдістерін зерделеу қажет.

Бұл мақала дуальды оқытуды жұмыс орнында практикалық оқыту мен академиялық оқытуды қамтитын аралас оқытудың бір формасы ретінде қарастырады. Алынған білім мен дағдыларды дуальды оқытуда интеграциялаудың маңыздылығы және ЖОО-дағы педагогикалық процесс пен жұмыс орнындағы практикалық тәжірибе арасындағы екі жақты байланыстың қажеттілігі, сондай-ақ дуальды оқытуды табысты іске асыру үшін оқыту әдістерін, оқыту құралдары мен бақылау әдістерін бейімдеу қажеттілігі атап өтіледі.

Түйін сөздер: білім 4.0, дуальды оқыту, оқыту әдістері, оқыту құралдары, бақылау әдістері.

Основные положения. Дуальное обучение состоит из трех этапов: первый подготовительный этап – получение теоретических знаний в вузе, второй этап – обучение на рабочем месте, третий этап – продолжение академического обучения. На каждом из этапов должны быть применены дидактические инструменты, которые позволят обучающимся лучше освоить конкретное содержание будущей профессиональной деятельности. Дидактический инструментарий включает в себя: методы обучения, средства обучения и методы контроля используемые в педагогическом процессе.

На подготовительном этапе методы обучения должны быть направлены на формирование теоретических знаний и подготовку обучающихся к выходу на обучение на рабочее место. На подготовительном этапе важно использование методов, таких как беседа, лекция и работа с книгой, кейс-метод, Brainstorming. Для повышения эффективности педагогического процесса необходимо использовать различные средства обучения. Средства обучения должны встраиваться в систему обучения и использоваться как вспомогательный материал для получения теоретических знаний и развития практических навыков. Контроль результатов обучения является неотъемлемой частью педагогического процесса. Оценка результатов обучения может проводиться как в процессе обучения, так и по его завершению.

На втором этапе дуального обучения знания, полученные в вузе, должны быть адаптированы и применены на рабочем месте. Проблемный метод обучения и проектный метод обучения являются основными методами, используемыми на данном этапе. Оценка на этом этапе должна сосредоточиться на опыте работы, развитии и улучшении навыков, а также на применении дисциплинарных знаний в рабочем контексте.

На третьем этапе дуального обучения должны перевести полученный опыт из рабочего контекста в академический контекст, и это должно стать центральной деятельностью в педагогическом процессе. При обучении и контроле необходимо использовать аутентичные примеры и тематические исследования, связанные с профессиональной практикой, для

достижения объединения теории и практики. Методы обучения и контроля на данном этапе соответствуют подготовительному этапу дуального обучения. Отраслевые наставники выступают в роли модераторов контроля, предлагая реальные проблемы и обеспечивая обратную связь для улучшения знаний и навыков.

Введение. По итогам Всемирного экономического форума проведенного в январе 2020 года, было сделано заявление о том, что для поддержки промышленной революции 4.0 выпускники, выходящие на рынок труда, должны обладать необходимым набором качеств, знаний и навыков, чтобы быть эффективными на рабочем месте – на благо себя, своего работодателя и экономике в целом. Для этого необходим новый метод образования «Образование 4.0» [1]. Концепция «Образование 4.0» предполагает изменение традиционной системы обучения и адаптацию к современным требованиям и вызовам, связанным с цифровой эпохой и глобализацией. Это касается не только способов и методов обучения и преподавания, но и самой концепции образования. По мнению Sukartono, образование, по крайней мере, должно быть в состоянии подготовить обучающихся к трем вещам: 1) к работе, для которой в настоящее время не существует рабочих мест; 2) уметь решать проблемы, которые еще не появились, и 3) уметь использовать технологию, которой еще нет [2].

Индустрии 4.0, обращает внимания на следующие характеристики, которые должны присутствовать в профессиональном образовании: индивидуальная направленность; специальная оценка основанная на том, что необходимо в данной сфере; психомоторные, аффективные и когнитивные аспекты находятся в центре внимания при разработке образовательных программ; образовательное учреждение – не единственное место, которое становится мерилем успешности человека; наличие соответствующих помещений и инфраструктуры в образовательных учреждениях; привлечение преподавателей-практиков в качестве сторон для оказания помощи обучающимся [3].

Одним из основных признаков «Образования 4.0» является участие обучающихся в деятельности, где они могут применять полученные знания на практике и работать в команде. Данный признак находит отражение в дуальном обучении. Дуальное обучение – это вид обучения, при котором обучающиеся проходят академическое обучение в вузе в сочетании с практическим обучением на рабочем месте в отраслевых организациях, соответствующих их образовательной программе.

Большая часть литературы описывает преимущества, связанные с внедрением дуального обучения для работодателей, обучающихся и вузов, но лишь не многие затрагивают вопросы и проблемы, возникающие при его реализации [4] [5].

Исследователи выделяют несколько принципов в разработке и управлении программами дуального обучения [6]. Эти принципы подчеркивают важность разработки программы дуального обучения, которая включают в себя деятельность, направленную на интеграцию теории и практики, учитывает разнообразие обучения, включает изучение и преподавание как конкретных, так и общих навыков.

Одной из ключевой особенностью в данном обучении является то, как происходит интеграция полученных знаний и навыков в вузе и на рабочем месте. Здесь выделяются два аспекта: как обучающиеся применяют на рабочем месте то, чему они научились в вузе, и как становится связанным и интегрируется то, чему они научились на рабочем месте, в следующий этап академического обучения, когда обучающийся возвращается в вуз.

Для этого необходимо определить и адаптировать методы обучения и контроля и средства обучения.

Исследования показывают, что в основном методы обучения применяемы в вузе состоят из лекции, практических работ, для некоторых образовательных программ, проводятся лабораторные работы. Из средств обучения выделяют презентации, книги, учебно-методи-

ческие пособия, силлабусы, лабораторное оборудование. Основная цель данных методов и средств обучения предоставление базовых знаний, основанных на теории, с ожиданием получения практического опыта работы во время обучения на рабочем месте или во время прохождения основных видов практики. Для развития Soft skills у обучающихся используют в основном групповую работу. Обучающиеся, вуз и отраслевые организации признают, что наиболее значимый практический опыт приобретается за пределами вуза, во время обучения на рабочем месте.

Обучение, применяемое на рабочем месте, носит неформальный характер и состоит в основном из вводных курсов и индивидуального наставничества. При прохождении обучения в отраслевой организации отсутствует согласованный механизм, в рамках которого наставники использовали бы методы и средства обучения, способствующие к побуждению применению полученных знаний и навыков, полученных в процессе академического обучения, а также приобретения практического опыта. Таким образом, процесс обучения носит характер легитимного периферийного участия в обучении, при котором обучающиеся включены в профессиональную среду через участия в «периферийной» практике [7]. Где они, вначале находясь на «периферии» получают знания и практический опыт в процессе наблюдения за опытными наставниками. Затем с течением времени и приобретенного опыта обучающиеся более активно взаимодействуют и включаются в основную деятельность. Опытные наставники оказывают поддержку, предоставляют доступ к ресурсам и возможности участия в практической деятельности, которые позволяют обучающимся развиваться и входить в рабочую среду. При таком обучении навыки и практический опыт полученные при работе рядом с опытными наставниками носят в основном поведенческий характер, и включают в себя коммуникативные навыки, навыки взаимодействия и сотрудничества, навыки приобретения и оценки знаний, эти навыки помогают обучающимся лучше взаимодействовать с другими людьми и добиваться своих целей. Также обучающиеся понимают культуру рабочего места и развивают профессионализм в области своей специализации [8] [9] [10].

Таким образом, можно заключить что дуальное обучение осуществляется разными способами из разных источников с применением различных методов и средств обучения. В вузе обучающиеся получают общие знания из учебной литературы, и используя ресурсы вуза. Практический опыт они осваивают на рабочем месте обращаясь к личным практическим знаниям своих наставников, посредством наставничества. При таких обстоятельствах обучение зависит от контекста, оно носит ситуативный (неформальный) характер, в котором оказался обучающийся.

Контроль обучающихся является неотъемлемой частью качественного дуального обучения, однако она ставит перед практиками ряд серьезных задач. Контроль обучающихся в дуальном обучении, отличается от контроля в академическом обучении, поскольку он имеет более комплексный характер, а также необходимость привлечения внешних партнеров к процессу контроля. Помимо дуального обучения, контроль обучающихся является наиболее трудоемким аспектом преподавания в высшем образовании [11].

Проведенные исследования показывают, что в основном при контроле обучающихся используют такие методы как, эссе, исследовательские задания и устные презентации, но данные исследования не включали программы с применением дуального обучения [12].

Peters J. обнаружил, что преподаватели, участвующие в дуальном обучении, используют в большей степени методы контроля, направленные на выполнения обучающимися заданий с включением реальных практических задач, чем преподаватели, не включенные в дуальное обучение [13].

Bates M. отмечает, что одной из особенностью дуального обучения является необходимость постоянной связи отраслевых и академических наставников для обеспечения взаимного контроля обучающихся и выставления совместной итоговой оценки.

Деятельность обучающихся в дуальном обучении требует разнообразных методов контроля для оценки обучающихся, которое должно носить более целостный характер [14]. В результате этого в рамках данного обучения больше получает развитие формативное оценивание, которое свидетельствует о достижении результатов и направлено на развитие как обучающихся, так и самого педагогического процесса посредством выявления и корректировки недостатков. Важной частью формативного оценивания является предоставление эффективной обратной связи, что является еще одним важным потенциалом дуального обучения [15]. В связи с этим для дуального обучения не подходят традиционные методы контроля, и в результате могут потребоваться различные стратегии оценивания, соответствующие уникальным условиям и ситуациям.

Вовлечение отраслевых наставников в педагогический процесс дуального обучения может быть широким, в зависимости от модели и характера деятельности обучающихся. Отраслевые наставники могут выносить решения о знаниях, навыках обучающихся или могут быть более сфокусированы на предоставлении постоянной обратной связи об успехах и развитии обучающихся. Таким образом отраслевые наставники должны быть интегрированы в процесс контроля, чтобы результаты обучения обучающихся были более практически обоснованы.

Данная организация дуального обучения недостаточно эффективно реализует интеграцию полученных знаний навыков в вузе и на рабочем месте. Однако все участники процесса ожидают и соглашаются с тем, что такая интеграция должна быть осуществлена. Для этого необходимо сотрудничество академических и отраслевых наставников при организации дуального обучения на всех трех этапах: подготовительном, этапе обучения на рабочем месте, и на этапе продолжения академического обучения. Сотрудничество должно выражаться в использовании конкретных методов обучения и контроля и средств обучения, которые способствуют развитию интеграции, позволяющей обучающимся объединить теоретические знания и практические навыки. Путем комбинирования теории и практики, обучающиеся могут непосредственно применять свои знания на рабочем месте, взаимодействуя с реальными ситуациями и проблемами. Средства обучения должны обеспечить проведение практических заданий и применение учебного материала на практике. Контроль над процессом обучения может быть осуществлен путем оценок и обратной связи, которые проверяют, насколько успешно обучающиеся интегрируют знания и опыт. Для этого возможно использование суммативного и формативного оценивания на разных этапах дуального обучения или их совместное сочетание для более глубокого и комплексного контроля обучающихся в процессе обучения.

Материалы и методы. Целью данного исследования является описание методов обучения, средств обучения и методов контроля, применяемых при дуальном обучении в вузе, которые позволят обучающимся лучше освоить конкретное содержание будущей профессиональной деятельности. Они дадут возможность обучающимся эффективно сформировать знания, навыки и компетенции, необходимые для успешного выполнения профессиональных обязанностей.

Исследовательский подход основан на литературном обзоре, который предоставляет данные о текущих исследованиях и практиках, связанных с дуальным обучением в вузе. Для этого использовались базы данных: Google Scholar (scholar.google.com), ResearchGate (researchgate.net), ScienceDirect (sciencedirect.com), Wiley Online Library (onlinelibrary.wiley.com). Интервью и наблюдение за преподавателями ведущими лекции, лабораторные, семинарские, практические занятия в рамках дуального обучения, показало какие методы обучения и контроля, средства обучения наиболее результативны.

Сбор и анализ данных, полученных из литературного обзора, интервью и наблюдения позволил выявить общие тенденции и сделать выводы о наиболее эффективных методах

обучения, средствах обучения и методах контроля, применяемых в дуальном обучении в вузе.

Результаты и обсуждение. Дидактический инструментарий, применяемый при дуальном обучении представлен в таблице 1.

Таблица 1 – Дидактический инструментарий применяемый при дуальном обучении

Этапы дуального обучения	Методы обучения	Средства обучения	Методы контроля
Подготовительный	– методы усвоения знаний: беседа, лекция, работа с книгой; – практико-ориентированные методы: кейс-метод, brainstorming.	– материальные средства обучения; – визуальные средства обучения; – средства обучения для лабораторного исследования и экспериментов; – технические средства обучения; – IT-технологии	– тесты, эссе, курсовые работы, контрольные работы
Обучение на рабочем месте	– проблемный метод обучения; – проектный метод обучения	– средством обучения выступает непосредственно рабочая среда	– методы самооценки обучающихся и методы оценки наставником – портфолио, проекты

Методы обучения, используемые при дуальном обучении, должны быть направлены на формирование теоретических знаний, которое происходит на первом этапе дуального обучения, подготовительном. На данном этапе обучение в основном проходит на первом и втором курсе, где преимущественно по образовательным программам бакалавриата начинается изучение курсов, дающих фундаментальные знания в изучаемой области. Это обеспечивает понимание основных принципов и концепций, применение анализа, критического и логического мышления при разборе концепции, и способность интерпретировать явления с различных точек зрения. Теоретические курсы имеют ключевое значение в подготовке обучающихся к практическому применению знаний в рабочей среде, обеспечивая основу для разработки и реализации конкретных стратегий и решений.

Для этого на данном этапе должны доминировать следующие методы обучения:

- методы усвоения знаний: беседа, лекция, работа с книгой;
- практико-ориентированные методы: кейс-метод, brainstorming.

Беседа – один из методов широко используемый в вузе. Ведущая функция данного метода стимулирование обучающихся к актуализации имеющихся знаний и через самостоятельное размышление и обобщение формирование новых. Используя беседу, преподаватель стимулирует обучающегося выражать свои мысли, делиться взглядами, это способствует развитию критического мышления и способности анализировать информацию. При групповой беседе дается возможность узнать и воспринять другие точки зрения, глубже понять и освоить материал, развить коммуникативные навыки.

Лекция – эффективный метода предоставления информации и стимулирования интеллектуального развития обучающихся. Лекция должна иллюстрировать теоретическую или практическую проблему, передаваемые знания должны находить применения в деятельности обучающихся при выполнении теоретических или практических заданий. Задания, используемые на лекции, должны иметь причинно-следственный характер, показывать проблему, ее возникновение, направление и способы решения, последствия этого решения.

Работа с книгой – один из значимых методов обучения. Книги, учебники, пособия, научные журналы, являются основным источником информации, предоставляют актуальные и обширные знания. Они дают возможность закрепить, расширить и углубить полученные знания. При работе с книгой обучающиеся формируют свое понимание материала и повышают знания самостоятельно. В работе с книгой важны способы овладения информацией. Главная цель понимание прочитанного, анализ и выделение основных проблем, связей, противопоставляемых в книге, воссоздание прочитанного своими словами. Умение составлять конспект, тезисы, план, структурные и логические схемы позволяет структурировать и запоминать материал более эффективно, развить логическое мышление, видеть связи между информацией и оценивать ее значимость. Самостоятельно подобранная дополнительная литература расширяет знание и понимание в изучаемой области, помогает увидеть дополнительные аспекты, которые не были рассмотрены в основной литературе, улучшает критическое мышление и навыки анализа, подготавливает к работе над исследовательскими проектами. Работа с книгой развивает набор навыков таких как: аргументация, логика, коммуникация, понимания позиции других людей, самостоятельного поиска собственных аргументов.

Кейс-метод – основан на рассмотрении описания какого-либо случая с целью его объяснения и предоставления решения. Кейс-метод способствует многостороннему развитию обучающихся активизируя их участие в обучении и обеспечивая подготовку к реальной профессиональной деятельности. Этот метод помогает обучающимся понять профессиональные ситуации, с которыми они могут столкнуться на рабочем месте и приобрести навыки принятия решений на основе имеющийся информации. Ситуация, представленная в кейсе, ориентирует обучающихся на распознавание ключевых факторов и нахождения различных вариантов решения на основе обоснованной научной аргументации. При работе с кейсами обучающийся, анализируя сложные проблемы и делая выводы на основе предоставленной информации, развивает аналитическое мышление, рассматривая различные варианты решения проблемы и оценивая их последствия применяет критическое мышление, также стараясь найти творческие и инновационные подходы к принятию решения развивает креативность.

Brainstorming – основан на групповой форме решения проблемной ситуации для развития креативности и активного участия обучающихся. Разрешение проблемной ситуации должно быть представлено несколькими вариантами, ни один вариант не отвергается, они могут комбинироваться и уточняться. Обучающиеся совместно определяют, какие варианты ценны для дальнейших обсуждений, из предложенных выбирают один и представляют его с анализом сильных или потенциально слабых сторон. Использование Brainstorming стимулирует способность генерировать идей решения проблем на основе креативного мышления. Это требуется в рабочей сфере для поиска новых подходов и решений. Данный метод проводится в группе для улучшения навыков коммуникации, слушания, аргументации, работы в команде. Во время проведения Brainstorming идей высказываются открыто без оценки и критики, что способствует устранению у обучающихся боязни сделать ошибки и развивает более свободное и творческое мышление.

Преимущество представленных методов обучения заключается в том, что они на ранних этапах обучения ориентируют обучающихся на мир труда. Они позволяют преодолеть разрыв между теорией и практикой.

Для повышения эффективности педагогического процесса применяются различные средства обучения. Выбор средств обучения зависит от применяемого метода обучения и характера дидактических ситуации. Они должны встраиваться в систему обучения и использоваться как вспомогательный материал для получения теоретических знаний и развития практических навыков. Вовлечение средств обучения основано на том, что они могут заменить или дополнить деятельность преподавателя и обучающегося, выполняют

информативную и мотивационную функцию, способствуют развитию практических навыков. Средства обучения используются преподавателем для закрепления и объяснения нового материала, обучающимся при решении задач и усвоении знаний.

Материальные средства обучения содержат теоретические основы, примеры, упражнения, информацию, которую используют для изучения определенной темы: книги, учебники, пособия, силлабусы, методические указания, дидактические материалы и т.д.

Визуальные средства обучения улучшают понимание и усвоение материала, улучшают его восприятие и запоминание: презентации, диаграммы, схемы, графики, карты, видео, 3D-модели и т.д.

Средства обучения для лабораторного исследования и экспериментов помогают приобретать практические навыки и наблюдать за явлениями: станки, машины, аппараты, установки и т.д.

Выделяют технические средства обучения, которые используются для визуальной демонстрации материала, удаленного принятия участия в конференциях и семинарах, предоставления доступа к дополнительной информации: интерактивные доски, проекторы, компьютерная техника, системы видеоконференцсвязи, мобильные приложения и т. д. Область применения технических средств обучения расширяется с появлением инновации и дает новые возможности для улучшения процесса обучения.

IT-технологии применяемые как средство обучения являются важным инструментом в цифровом обществе и современном образовании. Они предоставляют обучающимся доступ к широкому спектру информации из различных источников, таких как онлайн-базы данных, электронные библиотеки, веб-сайты, GPT-Chat и др., что позволяет углубиться в интересующие темы.

Виртуальная реальность (VR) как один из видов IT-технологии предоставляет обучающимся возможность погрузиться в воссозданную действительность, например, рабочую среду, естественную географическую или природную среду, исследовать культурные достопримечательности, проводить эксперименты, тренировать эмоциональный интеллект и др. Благодаря созданию высокой степени иммерсии обучающиеся погружаются в VR и чувствуют себя полностью вовлеченными, они становятся частью виртуальной среды. Это создается для симуляции определенных ситуаций. В медицине для тренировки сложных операции, авиации для симуляции полетов и аварийных ситуации, спорте для тренировок и улучшения техники, психологии при преодолении страха и фобии, лечения посттравматических стрессовых расстройств, архитектуре и дизайне при создании моделей зданий и пространств.

В современном мире IT-технологии быстро меняются, и обучающиеся должны быть готовы постоянно обучаться и адаптироваться к изменениям в технологическом секторе, это позволяет развивать гибкость и способность к обучению на протяжении всей жизни. Использование IT-технологии требует знания и понимания таких понятий, как цифровая безопасность, конфиденциальность данных, оценка достоверности информации, эффективное использование поисковых систем, что обеспечивает развитие цифровой грамотности. При использовании IT-технологии задействовано аналитическое, критическое и креативное мышление, поскольку обучающиеся анализируют полученную информацию, оценивают ее достоверность и принимают решения на основе имеющихся данных.

Средства обучения имеют предметную специфику, и их использование зависит от изучаемого курса и направления подготовки. В социальных и гуманитарных науках в большей степени преобладают материальные средства обучения, информационно-коммуникационных технологии технические средства обучения, физические и химические науки средства обучения для лабораторного исследования и экспериментов.

Контроль результатов обучения обучающихся является неотъемлемой частью педагогического процесса. Методы контроля должны быть согласованы с предполагаемыми результатами, а методы обучения должны подготавливать обучающихся к оценочной задаче.

На первом этапе дуального обучения на протяжении курса и по его завершению у обучающихся оценивают теоретические знания и осуществления на их основе практических действий через разрешения проблемной ситуации.

Суммативное оценивание направлено на выявления уровня достигнутых результатов обучения у обучающихся и получение общей оценки успеваемости (баллов) на протяжении всего курса обучения и посредством экзамена в конце курса. Методы контроля, используемые при этом, включают в себя тесты, эссе, курсовые работы, контрольные работы и т.д.

На втором этапе дуального обучения знания, полученные в вузе, должны реконтекстуализироваться в сферу труда. Перенос знаний на рабочее место требует их адаптации к новым условиям, пересмотра концепций и применения в практической деятельности, чтобы достичь конкретных целей и решить задачи в профессиональной сфере. Для этого обучающийся помещается в рабочую среду с целью обучения, которое включает в себя планирование и осуществление деятельности, анализ и оценку этой деятельности, а также корректировку дальнейших действий. Обучающиеся на рабочем месте учатся у профессионалов, а не прорабатывают базовые профессиональные навыки. Также они привносят на рабочее место новые знания и идеи, которые помогают развить данную область. Сюда входят новые исследования, эксперименты, инновационные концепции, способствующие повышению актуальности и развитию конкретных областей знаний. В этом контексте обучающиеся привносят новые знания, идеи и концепции, а рабочая среда дает возможность наблюдать и работать под руководством эксперта в данной области.

Чтобы достичь указанной цели на данном этапе необходимо акцентировать внимание на следующих методах обучения.

Проблемный метод обучения – является активной формой обучения, при которой обучающийся вовлекается в выполнение практических заданий, способствующих применению и закреплению ранее полученных знаний на практике и формированию критического мышления. Фасилитаторы не предлагают обучающимся определенную программу или список ресурсов, которые они должны изучить или использовать. Они предоставляют свободу выбора в процессе обучения, подготавливают среду, предоставляют различные ресурсы и материалы, из которых обучающиеся делают выбор. Это позволяет развивать творческие навыки, навыки самостоятельности, поиска информации и ответственности за собственное обучение. В контексте рабочей среды создаются ситуации, в которых обучающимся необходимо использовать знания и навыки из разных дисциплин для решения проблемы или достижения цели. Перед решением обучающиеся должны рассмотреть полученные знания и определить, что не хватает в их общем понимании и нужны ли дополнительные навыки. Эти действия преобразуют процедурные знания, полученные при решении задач, в декларативные, которые используются в других задачах в будущем, что способствует развитию гибкого и глубокого понимания области.

Проектный метод обучения – предполагает, что обучающиеся работают над отраслевым проектом, который связан с реальными ситуациями. Данный метод позволяет обучающимся овладеть навыками планирования, управления и коммуникации в контексте выполнения проекта. Планирование включает определение целей, разработку плана, определение ресурсов и технологий, которые необходимы для достижения целей. Управление включает координацию деятельности, распределение задач, мониторинг прогресса и анализ результатов. Коммуникация включает взаимодействие и обмен информацией между членами команды, представление и обсуждение результатов работы. Таким образом, в результате работы над проектом обучающиеся приобретают навыки управления, эффективного планирования работы и использования имеющихся ресурсов, умения выражать свои идеи,

аргументировать позицию и взаимодействия с другими людьми. Автономия обучающегося является отличительной чертой проектного метода.

Как объяснялось ранее, методы контроля должны быть согласованы с предполагаемыми результатами обучения, оценка на этапе обучения на рабочем месте должна быть сосредоточена на трех областях: опыт работы, развитие и совершенствование навыков, применение дисциплинарных знаний в контексте работы. Основываясь на этом используемые методы контроля можно разделить на две категории: методы самооценки обучающихся и методы оценки наставником.

Обучающиеся должны знать в какой степени их результаты соответствуют стандарту и, следовательно, понимать, что им необходимо улучшить. Рефлексия позволяет обучающимся размышлять о своих сильных и слабых сторонах, разрабатывать планы действий, определять пути профессионального развития и выявлять различия между преподаваемой теорией и практикой. Методом контроля в данном случае может выступать портфолио, проекты.

Оценка наставников, должна быть направлена на получение обратной связи от профессионалов отрасли, которая способствует пониманию сильных и слабых сторон обучающегося и улучшению успеваемости. Обратная связь должна быть постоянной и регулярной, это подчеркивает важность формативного оценивания. Здесь можно выделить метод диалогического оценивания, оценка происходит через обсуждение и взаимодействие между участниками, аргументы и размышления представляются с обеих сторон.

Третий этап дуального обучения, продолжение академического обучения. На этом этапе обучающиеся должны интерпретировать опыт, полученный на рабочем месте и перевести его из рабочего в академический контекст, данная деятельность должна стать центральной в педагогическом процессе. Практические и теоретические компоненты должны быть взаимосвязаны и взаимодействовать друг с другом. Преподавание и учебная деятельность должны способствовать объединению теории и практики. Для этого необходимо при постановке задач обучения и контроля использовать аутентичные примеры и тематические исследования из профессиональной практики. Сотрудничество между академическими и отраслевыми наставниками обеспечивает актуальность выбранных проблем и их достоверность на рабочем месте.

Методы обучения и контроля используемые на данном этапе соответствуют первому этапу дуального обучения – подготовительному. Особенность здесь заключается в сотрудничестве с отраслевыми наставниками, которые выступают в качестве модераторов контроля, предлагают реальные проблемы связанные с рабочим местом. Они обеспечивают обратную связь по результатам контроля и помочь в процессе улучшения знаний и навыков.

Заключение. Дуальное обучение становится все более распространенной формой обучения, позволяющие сочетать теоретическую и практическую подготовку. Знания, которые обучающиеся получают на академических курсах, должны быть применимы в профессиональной среде, иметь отношения к рабочим вопросам, способствовать сотрудничеству, а также развивать личную ответственность, включая навыки самооценки. Реализация дуального обучения включает не только приобретение предметных знаний, но также развитие навыков и практик. Помимо обучения в вузе, обучающимся предоставляется возможность получить практический опыт через работу, что позволит им справляться с профессиональными задачами в будущем. Сотрудничество между академическими и отраслевыми наставниками необходимо для выбора тем имеющих как научную обоснованность, так и достоверность на рабочем месте. Для учета этих факторов и повышения качества дуального обучения необходимо принимать во внимание методы обучения и контроля, средства обучения на каждом этапе.

На первом этапе методы обучения и контроля средства обучения формируют у обучающихся теоретические знания, которые способствуют адаптации и знакомят с условиями рабочего места. Цель методов обучения – представить обучающимся фундаменталь-

ные теоретические концепции, связанные с их будущей рабочей сферой. Целью средств обучения является обеспечение доступа к необходимой информации и предоставление обучающимся возможности самостоятельного изучения материала. Методы контроля включают в себя различные формы оценки знаний обучающихся для определения уровня понимания и прогресса. Таким образом, на первом этапе методы обучения, средства обучения и методы контроля используются для формирования теоретических знаний у обучающихся, которые впоследствии помогут им успешно интегрироваться в профессиональную среду.

На втором этапе дуального обучения обучающийся непосредственно входит в рабочую среду. Методы обучения и контроля, средства обучения на данном этапе должны способствовать переносу знаний на практические примеры, решению реальных проблем, использованию инструментов и технологий, характерных для данной отрасли или профессии. Методы обучения должны быть выбраны и применены таким образом, чтобы они максимально учитывали контекст и требования профессии. Методы контроля должны быть ориентированными на измерение и оценку того, насколько обучающийся успешно применил свои теоретические знания в работе. Средства обучения, в свою очередь, должны обеспечивать доступ к необходимой информации и ресурсам, специфичным для работы.

На третьем этапе дуального обучения при возвращении обучающегося в академическую среду он должен применить полученные практические знания и умения. Особенностью при использовании методов обучения и контроля, средств обучения на данном этапе является сотрудничество с отраслевыми наставниками. Они предлагают реальные проблемы, связанные с рабочим местом, оценивают результаты контроля и предоставляют обратную связь по выполненным заданиям, помогая студентам улучшить свои знания и навыки.

Обозначенный выбор методов обучения и контроля, средств обучения обеспечивает эффективную подготовку, которая соответствует конкретным потребностям и требованиям работы, обеспечивает максимальный успех и готовность обучающихся к работе в конкретной отрасли, способствует более глубокому и практическому освоению профессиональных навыков.

Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (грант № AP15473187 «Модель дуального обучения в вузе»)

Список использованной литературы:

1. Hamdani A. et al. *Vocational Education in the Industrial 4.0 Era // 6th UPI International Conference on TVET 2020 (TVET 2020)*. – Atlantis Press, 2021. – С. 33-35.
2. Sukartono. *Industrial Revolution 4.0 and its impact on education in Indonesia*. – Surakarta: FIP PGSD University of Muhammadiyah, 2018.
3. Umeda Y. et al. *Development of an education program for digital manufacturing system engineers based on Digital Triplet concept // Procedia manufacturing*. – 2019. – Т. 31. – С. 363-369.
4. Orrell J. *Work-integrated learning programmes: Management and educational quality // Proceedings of the Australian Universities Quality Forum*. – Victoria : Victoria University, 2004. – С. 1-5.
5. Weisz M., Smith S. *Critical changes for successful cooperative education // Higher education in a changing world. Proceedings of the 28th HERDSA Annual Conference*. – 2005. – С. 605-616.
6. Atchison M. et al. *Work integrated learning paper // RMIT University Discussion Paper, accessed*. – 2002. – Т. 21. – №. 4. – С. 2009.
7. Engeström Y. et al. *Activity theory and individual and social transformation // Perspectives on activity theory*. – 1999. – Т. 19. – №. 38. – С. 19-30.
8. Eames C. W. *Learning through cooperative education work placements in science and technology : duc*. – The University of Waikato, 2003.
9. Eames C. *Learning to work: Becoming a research scientist through work experience placements // International Journal of Work-Integrated Learning*. – 2003. – Т. 4. – №. 2. – С. 7-15.
10. Eames C., Bell B. *Using Sociocultural Views of Learning to Investigate the Enculturation of Students into the Scientific Community through Work Placements // Canadian Journal of Science, Mathematics and Technology Education*. – 2005. – Т. 5. – С. 153-169.

11. Pickford R., Race P. *Making teaching work: Teaching smarter in post-compulsory education* // *Making Teaching Work*. – 2007. – С. 1-192.
12. Ferns S. *Allocating academic workload for student consultation assessment and feedback* // *Proceedings of the Australian Technology Network Assessment Conference 2011*. – Curtin University, 2011. – С. 90-97.
13. Peters J., Julie V. *Faculty experiences with and perceptions of work-integrated learning (WIL) in the Ontario postsecondary sector* // *Higher Education Quality Council of Ontario*. – 2012.
14. Winchester-Seeto T., Rowe A. *Assessment strategies for new learning* // *Learning through community engagement: Vision and practice in higher education*. – 2017. – С. 185-197.
15. Bilgin A. A., Newbery G., Petocz P. *Engaging and motivating students with authentic statistical projects in a capstone unit* // *Advances in Statistics Education: Developments, Experiences, and Assessments. Proceedings of the Satellite Conference of the International Association for Statistics Education, Rio de Janeiro, Brazil*. – 2015.

References:

1. Hamdani A. et al. *Vocational Education in the Industrial 4.0 Era* // *6th UPI International Conference on TVET 2020 (TVET 2020)*. – Atlantis Press, 2021. – S. 33-35.
2. Sukartono. *Industrial Revolution 4.0 and its impact on education in Indonesia*. – Surakarta: FIP PGSD University of Muhammadiyah, 2018.
3. Umeda Y. et al. *Development of an education program for digital manufacturing system engineers based on Digital Triplet concept* // *Procedia manufacturing*. – 2019. – T. 31. – S. 363-369.
4. Orrell J. *Work-integrated learning programmes: Management and educational quality* // *Proceedings of the Australian Universities Quality Forum*. – Victoria : Victoria University, 2004. – S. 1-5.
5. Weisz M., Smith S. *Critical changes for successful cooperative education* // *Higher education in a changing world. Proceedings of the 28th HERDSA Annual Conference*. – 2005. – S. 605-616.
6. Atchison M. et al. *Work integrated learning paper* // *RMIT University Discussion Paper, accessed*. – 2002. – T. 21. – №. 4. – S. 2009.
7. Engeström Y. et al. *Activity theory and individual and social transformation* // *Perspectives on activity theory*. – 1999. – T. 19. – №. 38. – S. 19-30.
8. Eames C. W. *Learning through cooperative education work placements in science and technology : dis*. – The University of Waikato, 2003.
9. Eames C. *Learning to work: Becoming a research scientist through work experience placements* // *International Journal of Work-Integrated Learning*. – 2003. – T. 4. – №. 2. – S. 7-15.
10. Eames C., Bell B. *Using Sociocultural Views of Learning to Investigate the Enculturation of Students into the Scientific Community through Work Placements* // *Canadian Journal of Science, Mathematics and Technology Education*. – 2005. – T. 5. – S. 153-169.
11. Pickford R., Race P. *Making teaching work: Teaching smarter in post-compulsory education* // *Making Teaching Work*. – 2007. – S. 1-192.
12. Ferns S. *Allocating academic workload for student consultation assessment and feedback* // *Proceedings of the Australian Technology Network Assessment Conference 2011*. – Curtin University, 2011. – S. 90-97.
13. Peters J., Julie V. *Faculty experiences with and perceptions of work-integrated learning (WIL) in the Ontario postsecondary sector* // *Higher Education Quality Council of Ontario*. – 2012.
14. Winchester-Seeto T., Rowe A. *Assessment strategies for new learning* // *Learning through community engagement: Vision and practice in higher education*. – 2017. – S. 185-197.
15. Bilgin A. A., Newbery G., Petocz P. *Engaging and motivating students with authentic statistical projects in a capstone unit* // *Advances in Statistics Education: Developments, Experiences, and Assessments. Proceedings of the Satellite Conference of the International Association for Statistics Education, Rio de Janeiro, Brazil*. – 2015.

*Duketayev B¹., Myrzabosynov Ye²., Zhakiyanova Zh.³,
Kassenov Kh.^{1*}, Bekbossynov D⁴.*

¹*Academy of physical education and mass sports, Astana, Kazakhstan*

²*Ministry of culture and sport, Astana, Kazakhstan*

³*National Academy of Education named after Ybyrai Altynsarin, Astana, Kazakhstan*

⁴*Semey Medical university, Semey, Kazakhstan*

DEVELOPPING POSITIVE VALUE-BASED HEALTH BEHAVIOR OF YOUNG STUDENTS

Abstract

The relevance of the study in this article stems from the problem of shaping the culture of student youth towards a healthy lifestyle, its desire to maintain physical and psychological health to participate actively in the future of society as a whole, as qualified professionals. The purpose of the article is to develop criteria and methods for shaping the positive value-based health behavior at the physical, psychosocial and social levels of student youth. The leading method of research into this problem is a survey of students about influencing factors on their healthcare during their studies, and a method designed to study the peculiarities of the psychological functioning of the personality on the development of O.I. Motkov "Psychological Culture of the Individual" to assess the strength of psychological aspirations by defining existing self-goals, characteristics of self-determination, self-regulation of behavior based on various life situations. The article presents the main criteria and methods for forming in student youth a value-based attitude to health, a culture of psychological healthcare based on a balanced daily regime, a favorable and calm environment during learning, the way of teaching, the opportunity for self-realization, the personal example of a teacher, as well as such criteria as motivational-value, cognitive-informative, creative, creative-communicative, emotional-respectful, cultural-aesthetic. The criteria and methods used to impart knowledge help to develop in future professionals the holistic development of their personality, to preserve psychological, physical and social well-being, which shows the existence of moral values and makes it possible to speak of a trend of their creative, cultural behavior in the framework of psychological health in the future, which has practical significance for the entire educational system.

Keywords: health-preservation, education, axiology, social welfare, new generation.

*Дукетаев Б.А¹., Мырзабосынов Е.К²., Жакиянова Ж.Г.³,
Касенов Х.Н.,^{1*} Бекбосынов Д.А.⁴*

¹*Академия физической культуры и массового спорта, г.Астана, Казахстан*

²*Министерство культуры и спорта, г. Астана, Казахстан*

³*Национальная академия образования имени Ыбрая Алтынсарина, г. Астана, Казахстан*

⁴*Медицинский университет Семей, г. Семей, Казахстан*

ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕННОСТНОГО ОТНОШЕНИЯ К ЗДОРОВЬЮ У СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Аннотация

Актуальность исследования в данной статье обусловлена проблемой формирования культуры студенческой молодежи в отношении здорового образа жизни, ее стремлением поддерживать физическое и психологическое здоровье, чтобы активно участвовать в будущем общества в целом, как квалифицированные специалисты. Целью статьи является разработка критериев и методов формирования позитивного ценностно-ориентированного поведения в отношении здоровья на физическом, психосоциальном и социальном уровнях студенческой молодежи. Ведущим методом исследования этой проблемы является опрос студентов о факторах, влияющих на их здоровье во время учебы, и методика, предназначенная для изучения особенностей психологического функционирования личности по разработке О.И.Моткова "Психологическая культура личности" для оценки силы психологических устремлений с помощью определение существующих самоцелей, характеристик самоопределения, саморегуляции поведения на основе различных жизненных ситуаций. В статье

представлены основные критерии и методы формирования у студенческой молодежи ценностного отношения к здоровью, культуры психологического сопровождения, основанной на сбалансированном режиме дня, благоприятной и спокойной обстановке во время обучения, способе преподавания, возможности самореализации, личном примере преподавателя, а также такие критерии, как мотивационно-ценностный, когнитивно-информативный, творческий, креативно-коммуникативный, эмоционально-уважительный, культурно-эстетический. Критерии и методы, используемые для передачи знаний, помогают развить у будущих специалистов целостное развитие их личности, сохранить психологическое, физическое и социальное благополучие, что свидетельствует о существовании моральных ценностей и позволяет говорить о тенденции их творческого, культурного поведения в рамках психологического здоровья в будущем, что имеет практическое значение для всей системы образования.

Ключевые слова: здоровьесбережение, образование, аксиология, социальное благополучие, новое поколение.

Б.А. Дукетаев,¹ Е.К. Мырзабосынов,² Ж.Г. Жакиянова³,
Х.Н. Касенов,^{1*} Д.А. Бекбосынов⁴

¹Дене шынықтыру және бұқаралық спорт академиясы, Астана қ., Қазақстан

²Мәдениет және спорт министрлігі, Астана қ., Қазақстан

³Ыбырай Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, Астана қ., Қазақстан

⁴Семей медицина университет, Астана қ., Қазақстан

СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ҚҰНДЫЛЫҚ ҚАТЫНАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Осы мақаладағы зерттеудің өзектілігі студент жастардың салауатты өмір салтына, жалпы қоғамның болашағына белсенді қатысу үшін олардың физикалық және психологиялық денсаулығын сақтауға ұмтылу мәдениетін қалыптастыру мәселесіне білікті маман ретінде қатысуына байланысты. Мақаланың мақсаты – студент жастардың физикалық, психоэлеуметтік және элеуметтік деңгейлерінде денсаулыққа қатысты жағымды құндылықты-бағдарлы мінез-құлықты қалыптастырудың критерийлері мен әдістерін әзірлеу. Бұл мәселені зерттеудің жетекші әдісі - студенттердің оқу кезінде олардың денсаулығына әсер ететін факторларды анықтау туралы сауалнама және О.И.Моткованың адамның психологиялық қызмет ету ерекшеліктерін зерттеуге арналған «Жеке тұлғаның психологиялық мәдениеті» өз бойындағы бар мақсаттарды, өзін-өзі анықтау ерекшеліктерін, әртүрлі өмірлік жағдайларға негізделген мінез-құлықты өзін-өзі реттеуді анықтау арқылы психологиялық ұмтылыстың күшін бағалау әдістемесі болып табылады. Мақалада студенттердің денсаулыққа деген құндылық көзқарасын қалыптастырудың негізгі критерийлері мен әдістері, теңгерімді күнделікті тәртіпке негізделген психологиялық қолдау мәдениеті, оқыту кезінде қолайлы және тыныш орта, оқыту әдісі, өзін-өзі дамыту мүмкіндігін жүзеге асыру, мұғалімнің жеке үлгісі, сондай-ақ мотивациялық-құндылық, танымдық-ақпараттық, шығармашылық, шығармашылық-коммуникативтік, эмоционалды-сыйластық, мәдени-эстетикалық сияқты критерийлер берілген. Білім беруде қолданылатын критерийлер мен әдістер болашақ мамандардың жеке тұлғасын жан-жақты дамытуға, психологиялық, физикалық және элеуметтік салауаттылығын сақтауға көмектеседі, бұл бүкіл білім беру жүйесі үшін практикалық маңызы бар болашақта психологиялық саулық аясында олардың шығармашылық, мәдени мінез-құлқында моральдық құндылықтардың бар екендігін көрсетеді және тенденция туралы айтуға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: денсаулық сақтау, білім беру, аксиология, элеуметтік қамсыздандыру, жаңа буын.

Basic provisions. A healthy lifestyle is the main element of modern man's culture. In our modern world, such tasks of physical education of young people as strengthening and preserving health, forming healthy lifestyle skills are relevant. The effectiveness of solving these tasks directly depends on the degree of development of each person's personal attitude to their health. Understanding and awareness of the phenomena of health and a healthy lifestyle form the foundation on which human behavior should be built. A healthy lifestyle of a student is determined by the value orientations, worldview, moral and social experience. Self-confidence, well-being, strong-willed stability - all these are signs of a student's psychological health.

Introduction. In today's world, it is important to create conditions for the preservation and improvement of the health of the younger generation, and in particular of student youth. After all, only intelligent students, who have shown their abilities and aptitudes for learning get a higher education, and after graduating they will be highly qualified specialists, will occupy key leadership positions and lead the majority of society in guiding them at fundamental moments [1]. Only specialists with higher education may hold managerial positions and work in public organizations as heads of departments or chief specialists, on which the basis of all the activities of companies and organizations depends [2]. Given this national and world scale of the various working sectors, a culture of health-preservation will depend on their values and aesthetic norms for the welfare of the whole society, which is the foundation of livelihood and will concern every person. The problem under consideration is of great value and its objectives become central to the process of education. It is necessary to raise and educate a highly qualified professional, not only with in-depth knowledge in his or her narrow specialty, but also at the level of values for their application in terms of professional skills, in the future practical activities for creation, organization and maintenance of the well-being of society and its life in general, including physical, psychological and social living standards that will influence physical health, the emotional background, the level of morality affecting personal creative attitude towards society, where, on the basis of their creative, professional, athletic and everyday activities, they will give priority to a functional direction with a focus on the social life harmony, in which every person is the key as he or she is a member of society, and the integrity of success, the welfare of the whole society depends on the well-being of every person, which is the main task of each country [3].

Thus, the problem of pupils' health behavior becomes a priority, where the fundamental task is to create values of moral, a creative order with highly aesthetic cultural norms and a high level of psychological health, which will contribute to the preservation of personal behavior to maintain a better, positive component of life at all levels of personal, household, professional, cultural-aesthetic, ecological, energy-saving, sports, creative side of life and other vital signs of living on the physical, psycho-emotional, social level of life of any person [4]. Life is multifaceted, and it is the holistic approach that makes it possible to address all its components, which will be responsible for the health and will create a culture of health preservation, and, in this formulation, every future professional, which is every student in a higher education institution, as well as any child and adolescents who may receive higher education in the future, enabling them to influence the welfare of society with their professional duties, should receive any education and instruction that fosters a high value-based attitude to health, with healthy manifestations, realizations that are any result of creativity, personal image, professional activity, work, hobbies, work skills, communication and many other factors of life [5]. And only a culture shaped on a value-based relationship of value-based psychological healthcare will make it possible to maintain and promote health, which includes well-being at three basic levels of life: physical, psycho-emotional, social, and only with activity, which will improve the quality of life, will be able in the future to improve the social welfare of a country, and taking into account the cumulative influence of the activity of one country on another and the world as a whole [6].

Materials and Methods. The study used a method consisting of interviewing students for factors influencing their health in a course of the educational process and a method for studying peculiarities of psychological functioning of a person developed in 1999 by O.I.Motkov "Psychological Culture of the Individual" [7] which evaluates the strength of the psychological aspirations at the expense of the objectives of the researched person, the characteristics of his self-determination and self-regulation of behavior in different life situations. The diagnostic method is presented in the form of a questionnaire consisting of 18 questions reflecting the expression and quality of cultural and psychological behaviors, which together reveal the motivational values of the student and his level of culture of health-maintenance behavior.

The questionnaire contains questions that make it possible to understand the psychological characteristics of a person and the level of self-esteem, to have constructive communication with different people, which is the basis of the respectful communication on which the positive outcome of any kind of activity depends. This method also makes it possible to identify the level of self-control of one's emotional background, since good self-regulation of one's emotions and actions is reflected in one's ability to control and maintain an adequate level of calm, sobriety of thought in difficult situations, which will make it possible to find the best way to preserve health. The analysis of questions allows defining creative beginnings, the ability to create a creative atmosphere that allows realizing personal talents of others and future colleagues and to this need to have a function of self-organization, which is also reflected in the questions. The ability to plan and manage time and workload is important for a future specialist, and these are important indicators of future success. The questionnaire also contains questions on the harmonizing self-development, expressed in following a healthy lifestyle in all its manifestations, at all levels. A detailed analysis of the data on the personality characteristics of a respondent makes it possible to determine the psychological culture of the individual within the framework of health preservation, his or her level of creative motivation, which is oriented towards the successful development of society, what is important for the formation of a sustainable attitude towards health in general.

Similarly, the survey conducted on the impact of educational factors on health included basic questions based on the criteria that are present in any educational process, for example, an adequate, harmonic daily schedule, including meals, time for hobbies, rest, self-study, lecture and practice classes attendance, sleep. The further questions were to clarify the level of relevance of the information, which is important for motivating the direction of future professional activity for health preservation and for creating the moral foundations, as well as the form of its presentation, the relationship with a teacher and the general emotional background during lectures and practical classes, the possibility of self-realization, creative expressions and the presentation of personal knowledge based on achievements. The level of psychological pressure and repression by teaching staff was also taken into account, as well as the influence of the teacher's personality and example in the formation of cultural-aesthetic, psychological, health functions in various spheres of life. Considering these facts, the survey conducted and the "Psychological Culture of the Individual" method is a reliable and valid tool for studying cultural and psychological aspirations, motivations, future behavior within a psychological culture of health preservation, on the basis of which criteria and methods will be developed to shape the value-based attitude to health at the physical, psycho-emotional and social levels of student youth. In calculating the data, the average scores for each factor and species are considered, and then the average scores and the results are related to the data defined by O.I. Motkov "Levels of harmony of the characteristics of a psychological culture". The survey also identifies the main criteria and methods for the influence of the educational process in shaping attitudes towards the holistic concept of health. A standard method of mathematical counting and graphical representation of the results was used to calculate the results.

The three higher educational institutions of the Republic of Kazakhstan served as the experimental basis of the research, in particular L.N.Gumilyov Eurasian National University, Kazakh Humanitarian Law Innovative University, Shakarim State University Semey. The survey and questionnaire on the chosen method were carried out among 250 students of 1-4 courses of higher education institutions, of whom 116 were women and 134 were men. The age of the respondents was between 18 and 26 years. The study of the problem was carried out in three stages:

1. In the first stage, a theoretical analysis was carried out of existing methodological approaches for the formation of a value-based health behavior of young students in the philosophical, psychological and pedagogical scientific literature and theses on the problem, as well as the theory and methodology of pedagogical research; the problem, objective and methods of research have been identified and a pilot study plan has been drawn up.

2. The second phase consisted of a survey of respondents, refinement of indicators and development of criteria and methods for the development of values for the health of student youth; pilot work was conducted, lessons learned from it were analyzed, validated and refined.

3. The third stage consisted of the completion of pilot work, refinement of theoretical and practical conclusions, synthesis and systematization of the results.

Results. Based on the analysis of the obtained material, the results of the study, as part of the system-activity approach, produced statistical data from questionnaires and surveys of student youth reflecting the personal characteristics of respondents as motivational targets, substantive and procedural, performance-based and their structural types. The performed detailed analysis of the properties and characteristics of their personality, which include hierarchically ordered combination of psychological features, qualities, social, natural, social relations, intellectual, behavioral and emotional properties, belongs to the motivation aimed direction is one of the key indicators that will influence the value-based attitude to health. It has also been shown that the knowledge that students received during their studies greatly influenced and determined the further motivational indicators that they were going to pursue in their professional field [8].

In general, professional activity is a very multidimensional and multi-leveled system and it is more influenced by both personal qualities and acquired motivational directions, which are reinforced by the personal properties of the future specialist. The knowledge that he or she obtains through the personal barrier of perception is based on individual emotions and associations that in the future will incite or encourage neglect of activities that affect both personal and other people health, which to some extent will depend on the outcome of the professional field of the future specialist, and in the present university student relating to student youth [9]. Thus, it turns out that the personal stimulating function will be determined by individual thinking, which is transformed into certain actions and also colored with examples and the direction that are taught and shown. It follows that the awareness of the personality must be based on a detailed analysis of his or her aspirations, goals and visions for the future, and must be seen as the sum of the unique, inimitable, purely individual qualities of the professional, which determine the social status of the individual and differentiate him from other people, both future specialist and trainee, whose duties include shaping the values of students towards health and health preservation. It can be said that the basic and essential values are derived from the internal world of the human being based on his pathophysiological, biological and socio-psychological characteristics, that, under the influence of education, it will shape its self-consciousness and further conscious behavior towards its health and those around it that makeup society. It should also be borne in mind that the professional life of future specialists and student youth will affect the welfare of society as a whole, not only those with whom each individual communicates, due to the widespread of actions in the production area and the production factor [10]. Thus, a detailed analysis of the conducted research allows identifying the criteria and methods that influence the formation of a value-based view of health.

The substantive and procedural components of the analysis of the collected data included a review of all the components of the educational process, as well as personal characteristics. It will reveal patterns in the background of learning. The way in which the knowledge is presented, its level, its comprehensibility, which depends on the daily life schedule, the teacher's personal example and the student's own perception of the factors, depending on his or her features, and all of this reflects a future model of how one will relate to the health of one's own and other people, one that predicts how their activities will affect health in the future. And at the same time, it helps to evaluate the teaching methods available and to identify the main criteria and methods that will lead to a high level of health preservation culture as a personal one and to be effective in their future professional circle to maintain and improve health. The results-based evaluation component in the analysis of the data of the study made it possible to analyze the results, to correct, to identify the levels of formation of motivational reactions and subsequent skills expressed in actions based on the identified criteria and indicators for health protection, and shaping valuable attitudes towards it at

the social level. In this way, these components of the study, when considered in a combined, integrated way, explain the organization of the process of developing measures of value for health. The output of the research under consideration is the level of formation of a value-based health behavior at all levels of life: physical, psycho-emotional and social. The implementation of the structured results analysis model involved the following stages of research:

– determining the initial level of formation of a value-based attitude to the health of student youth using the methods of questionnaires, interviews, pedagogical observation and statistical processing of the results of the study;

– development and implementation of methods and criteria for forming a value-based attitude to health that contribute to the successful functioning of the structural and functional model of analyzing the results of the study for subsequent their implementation in the field of practical education;

– defining the level and identifying dynamics of the value-based health behavior.

The study covered a total of 250 students studying in higher education institutions in various fields. The analysis of the results of the diagnostic questionnaire and the survey led to the conclusion that the majority of future specialists do not have an adequate level of value for health. Only 39 (15.6%) of the students have a high level of value to health, 123 (49.2%) have an average level, 72 (28.8%) have a low level, and a pseudo-high level has been found in 16 (6.4%) of the respondents (Figure 1).

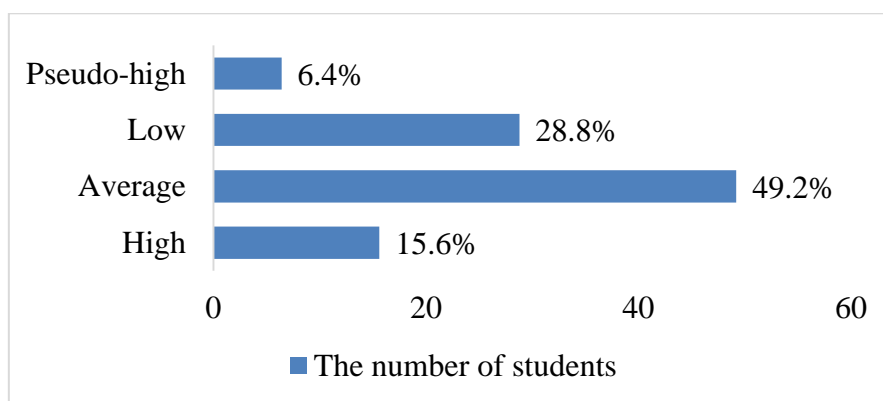

Figure 1. Distribution of students by levels of formation of value-based attitudes towards health

The analysis of the results showed that the majority of respondents did not have an adequate level of values towards health and the culture of health preservation, and only a fifth of respondents had a good, caring health behavior. This suggests that the quality of modern education does not currently take into account the factors and criteria for shaping the value of welfare, which is health in aggregate at the physical, psychosocial and social levels. An analysis of the survey of young students on the factors influencing their attitude towards health, the basic values that help to preserve healthy principles of life and motivate them to have a healthy lifestyle, showed that the teacher's personality (94.8%), ways of knowledge presentation (100%), teaching methods (94.8%), the relevance of information with emphasis on the impact of future professional life on the livelihood of the population, community and society as a whole, depending on professional skills (79%), as well as the respectful attitude towards them (100%), the possibility of discussion without further punitive evaluation-suppressing behavioral reactions by the teacher (82%), balanced daily schedule with time for personal interest and reflection of the studied material (100%), personal example of the teacher (94.8%), as well as the emotionally positive and calm background of the lecture and practice classes (100%), the proper nutrition (100%), optional, voluntary attendance of

physical education and sports classes during education (100%) or their absence, which majority of students say are harmful to the health of students, as the teacher usually follows the curriculum and does not take into account gender, age, state of health, daily schedule, personal fatigue, other activities of the student during the day, presence of all aspects of personal life, that have a high energy demand, and just like young children, relatives in need of care, domestic duties and many others, all this has a great impact on the reduction of stamina and subsequent quality of life of students, and in general all of the above contributes to the development of self-esteem and personal dignity, which are at the heart of health and the creation of a culture of psychological healthcare, and due to the negative effects of the parameters considered, they can be reduced (Figure 2).

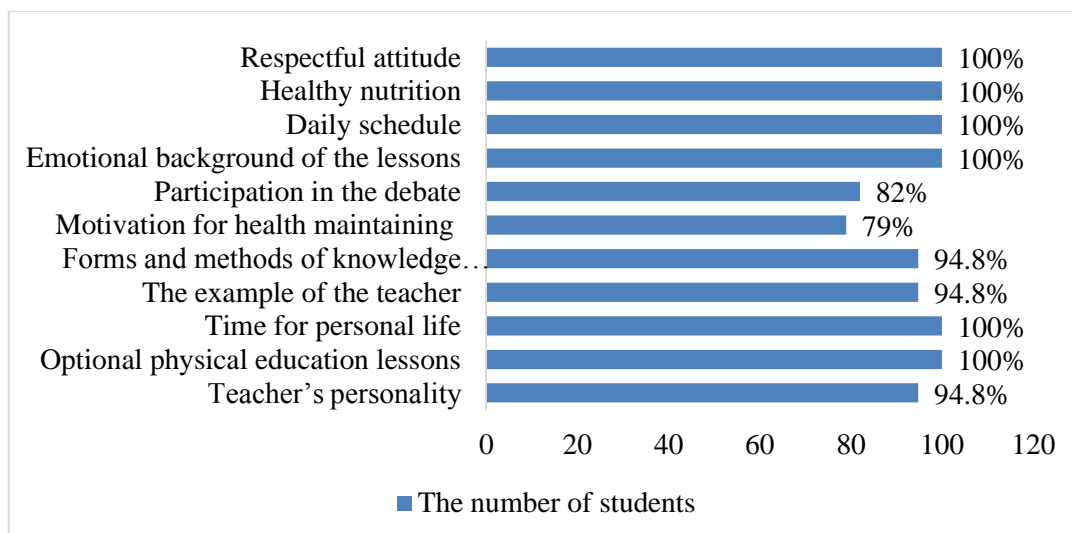

Figure 2. Distribution of students by factors in the educational process affecting their attitudes towards health

Figure 2 shows the distribution of the parameters following the importance of their influence on the value-based attitude towards health, which is directly related to the teacher's self-esteem and dignity, a status which manifests itself concerning the student during the course of his or her education in a respectful manner, the opportunity of self-realization, be able to participate in the discussion freely, with no psychological pressure, to realize him/herself, to count on creative correction and help of the teacher in the development of personal talents, which in general will form status and prestige, a good attitude in society among colleagues, and above all, it will create dignity with a noble message of self-preservation and behavior with a high aesthetic culture of healthcare at all levels. Without the correction of education and the application of methods that influence the formation of a value-based attitude to health and a culture of health preservation, young professionals graduating from higher education will have low self-esteem and an inferior status as dignified members of society, Since they will not be able to fully organize their professional activities for the benefit of society, their work will not be subject to any changes in the level of healthy saving of the population in the sphere of influence of their work, They do not possess the value-based prerequisites for continued behavior for their health to develop and contribute to the development of society towards the strengthening and preservation of health at the physical, psycho-emotional and social levels [11].

The realization of the conditions of the research in the process of developing criteria for forming a value attitude to health required methodical work on the obtained data during the research. A step-by-step analysis of the results made it possible to identify the main components of the process and to identify the main ones, depending on the level of personal qualities and the important factors of the educational process, for the future study of students' educational needs on

the basis of their level of development and the degree of their personal qualities essential for developing their values for health and the culture of health-preserving in a whole. Thus, factors are identified for evaluating the organization of the educational process to form a system of personal, value-based attitudes to health and to understand its importance in their professional field within the framework of a healthy society, having a connection with the teacher and his or her personality and level of formation of a culture of psychological health within the society as a whole, and also to their colleagues and student, and in education influencing the shaping the good health attitude of student youth, which also contributes to the enhancing of knowledge, abilities and skills through reflection, experience, and their understanding of the experience and materials obtained, on the basis of possible different situations in the educational process. Given the above, criteria and methods have been devised for the development of a value-based approach to health, which includes: a balanced daily schedule that includes time for personal life interests, a hobby, and time for comprehending the professional knowledge acquired; a favorable and peaceful atmosphere during lectures, practical exercises, and laboratory sessions; a form of teaching with creative, illustrative examples, with relevant information targeted on sustainable behavior for improving and preserving health; the possibility of self-realization and participation in debates, the abolition of compulsory physical education classes, a teacher's personal example, respectful attitude on the part of teaching staff, healthy nutrition, as well as the criteria of motivational value, cognitive, informational, creative, esthetic, communicative, emotionally respectful and culturally aesthetic, which must be taken into account in the educational process.

The control phase of the study revealed a data change regarding the value-based attitude towards health influenced by the survey and the detailed elaboration of conditions based on the presented methods and criteria from all respondents, and some of them have been introduced into the educational process. The resubmission data of 250 students revealed a significant increase in the level of health preservation culture and in the value-based health attitude in the majority of future professionals. The 194 (77.6%) students showed a high level of value for health, 24 (9.6%) students had an average level, 16 (6.4%) had a low level, which, in a detailed interview, was burdened with family and economic problems, and the pseudo-high score was also retained in 16 respondents (6.4%) (Figure 3).

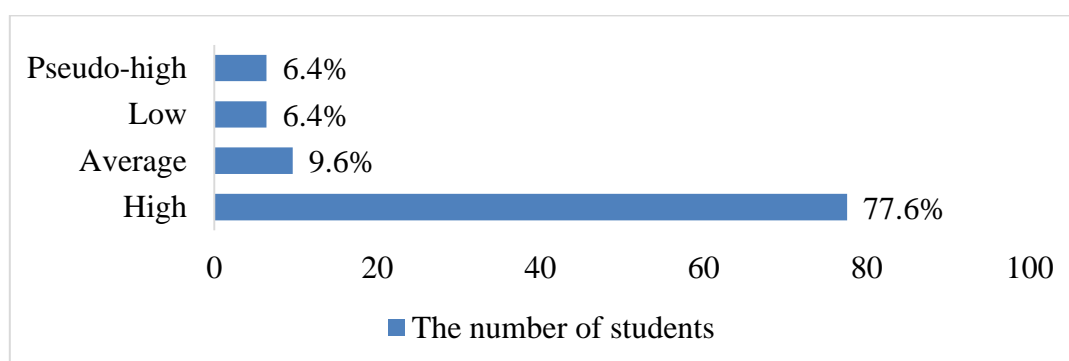

Figure 3. Distribution of students by levels of formation of value-based attitude towards health in the control phase of the experiment

On the basis of the data obtained, it can be said that the factors and methods identified in the educational process, as well as the criteria developed, make it possible to form a value-based attitude to health at the physical, psycho-emotional, social levels, which shows the formation of high moral indicators of personality properties of student youth, which will help them in the future by applying the knowledge gained from the culture of health maintenance during the educational process and by active participating in shaping a prosperous social life. The correctness of the study

was ensured by the fact that the characteristics and data of the questionnaire and the criteria developed were comparable in the study, correct. The analysis of the results of the study revealed that the methods and criteria developed for forming a value-based attitude to health make it possible to develop it in student youth at the stage of the educational process.

Discussion. In today's world, an education program is one of the main pillars of society's welfare [7]. Since future specialists will continue the tradition of preserving the best and try to change many of the lagging factors for the better. Student youth are of particular value as future professionals in all fields that ensure the future course of a society's life and are of high expectations for the well-being of the population and for life in general [12]. The training of moral professionals who will understand the need to lead their professional lives in the framework of improving and maintaining the health of the population is of the utmost importance. Any future professional must be aware of the responsibilities that lie with him and must understand the depth and visibility of his work, on which the lives of many citizens will depend [13]. It is important to raise the level of reflection of student youth, aimed at the benefit of society so that each individual will understand that now the level of society depends on it, the specialist will receive his professional knowledge in this way so that he can initially predict the vast results affecting the lives of the population from his decisions taken or the fruits of his creative activity. It is important to create a creative model of thought and action among student youth, for only by forming a high level of morality positively influencing the well-being of society can one say, that the future specialist has a culture of psychological healthcare and in the future, his professional activity will take place within the framework of health preservation at all levels of activity and contribute to the improvement of the quality of life [10].

It is important to remember that only a worthy person with noble goals and motivation can positively influence the course of life and change it for the better. The self-esteem and level of dignity that students acquire when they get professional knowledge in higher education when they acquire a profession and skills that they will apply in the future, they start to feel themselves already in a different role – in a role of future professionals occupying real jobs, where they will make decisions, often independently, from whom visible changes in the environment and the life of the society of the future will be observed [14]. Young students, while studying at a higher educational institution, acquire another higher status and begin to feel that way and it is very important at this time, to properly direct young people and to adjust their chosen professional path respectfully, with the appropriate placement and high standards for maintaining their physical health, The psycho-emotional and social levels of life, with the acquisition and strengthening of their moral qualities, which were originally conceived at birth at a reflex level of self-preservation, self-reliance and self-protection against harmful factors from outside, that the knowledge of prevention at all levels of life should only be strengthened over the walk of life, with respect for the lives of others and with a constructive quality to maintain healthy, protective behavior with an aesthetic culture of personal behavior [15]. Thus, the problem of research that has been raised has become one of the main issues for solving many problems of modernity, in particular the promotion and preservation of the physical, psychological and moral health on which the social system depends.

Framework characterizing the above-mentioned results will depend on the formation of the general human and professional qualities taught in any educational institution. Everything will depend on the teacher's literacy, personal experience, his personality; it is very important how and what he speaks about, how he presents and what example he sets for future specialists. Any teacher must remember that he is responsible for the upbringing, development and education of, worthy members of society [16]. Students during the educational process become participants in the subject matter, they absorb information and change according to the way how information is presented to them and what quality the knowledge is, as well as their world outlook, which will be reflected in their lives in the future and in the life of society as a whole, which is the most important criterion for the assessment of educational achievement.

A teacher should be able to understand all the motivational preconditions a student tries to tell him by having a dialog with him and answering the question in order to understand his motivations and to evaluate them from the point of view of applying to the professional field for the improvement of the life of the society, as well as his evaluation and correction should be prerequisites for identifying negative moments to halt them and for guiding the motivation of the student in a creative direction, while at the same time disclosing and developing the talents and knowledge of the student, who is too shy or doesn't want to manifest them due to virtue of his or her personal attributes. The teacher must open up his students and show and explain to them their individual abilities and hidden talents, which he will be able to develop and use in his future work. Therefore, the whole range of studying related activities during the educational process should be based on a culture of psychological health preservation and all the diverse communication and learning in this field, which is the basis for the development, growth, realization with a definition of motivational structures and activities for future actions in the life of students of the educational process. Pupils should be able to realize themselves during their studies and although their paths and goals may differ and come from inner values, dignity, nobility, Personal self-esteem, creativity and the interest to see successful and self-fulfilled people besides, which also depends on personal self-esteem, thus all of the mentioned above forms a set of qualities and characteristics that will influence the final result of education and upbringing a person, a member of society, a prospect professional in any field that will also have an impact on the welfare of the population for the preservation of health in its generalized sense for health at all levels [17].

In turn, each level of education is a stepping stone to adulthood and the development of skills, which will be realized in the future, and this ensures the importance of application of the highest level of knowledge in any form to any person at any age, based on a culture of psychological health-preserving and in healthy behavior. This determines the direct connection between the personal and professional qualities of the future specialist and in the present student, the future well-being of the society, which will depend directly on the development of cultural values of healthy saving in the younger generation. Future specialists, despite their level of education, already have a range of qualities which they acquired earlier when growing up and on the basis of pathophysiological components, which must also be taken into account in the recruitment for the specific course of study, that has particular importance in life. In addition, during the educational process different approaches of studying through which they gain experience are important, as they will then project them in their work. Methodological, integrative and functional approaches, which are interconnected and are responsible for the development of the teacher's professional qualities, a site of interpersonal interactions and together this creates professionalism, referentiality, level of emotional comfort, creates or removes semantic barriers, teaches new and effective, proven in practice and previously used technological tools and methods. Education is carried out as a dynamic, multi-level, integrated process that gradually reveals a system of properties, qualities, various characteristics of the future specialist, student, whose formation within the framework of the norm and successful realization in the future is ensured only in the conditions of a healthy educational environment, including all parameters from motivation and value-based to reflexive evaluative, needed for his future professional success [18].

Thus, in view of the above, the identified features of the educational process on which the success of the formation of a high culture of psychological health and value for health must be taken into account in any educational process due to their enduring influence on the development of personal characteristics and also professional skills in the educational process. One of them is the student's balanced daily schedule, which allows him to pay attention to his studies, to attend lectures and practical exercises, and as well to give him time to rest, to self-study, to spend time on his hobbies, which will enable him to maintain his broad vision and depth of personal development, as well as to create conditions for comprehension and understanding of the knowledge obtained during lessons, and for harmonizing his psycho-emotional sphere, which is important for the

formation of a noble personality [19]. Learning in a supportive, friendly, harmonious, calm environment with no emotional and administrative pressure, will contribute to better learning and improving self-esteem in students. Also, this form of teaching will allow the student to ask the necessary questions and clarify the details and will have an additional motivation to explore the subject at a deeper level, allowing them to become a professional and highly qualified specialist in their field in the future. The form of presentation of knowledge with creative and illustrative examples will increase interest in classes and motivation for further study. Any teacher must assess the motivational premises from the side of which the learner responds in comparison with the results of the alleged action, as well as in their lectures and the theoretical part of practical exercises it is important to present knowledge and professional information with an update on health standards for all basic physical levels, a psychological and social explanation of the importance of acting with values of morality and health maintenance, and, of course, with relevant professional information aimed at building beneficial functions of the future specialist in his further professional career [20].

Bearing in mind that every student is in fact an already formed person with an active, energy consuming personal life, which is often also accompanied by the care of other relatives who already have children, burdening his life with domestic problems and household duties that involve a lot of physical effort, while the student is still studying, spends time on the road, his sports hobbies and the necessary domestic actions, that the additional dosed exercise as part of the training with the criteria relevant to the athlete, at least of amateur order, or even higher, and heavy physical activity during the day despite the stressful personal life situations can be difficult for a student and often aggravates his or her physical and emotional state, and often social, as when a student has no physical energy for doing primary family responsibilities, not to mention homework or self-education, his social life also suffers, and therefore the abolition of compulsory exercise of physical education lessons, and allowing to participate in sports clubs and interest groups on a voluntary basis will only increase motivation to learn and create conditions of health maintenance for student youth, while forming in them association values for their own health, and other people in terms of their future professional duties. There is no doubt that good nutrition will preserve physical health, and it is important to correctly distribute and provide the conditions that will enable young students to eat properly during their studying.

The teachers themselves, who take on the professional skills of future professionals, must have a maturity, which is also determined by his or her desire to realize his or her personal potential, self-actualize and develop his or her talents, hidden talents, creative impulses, potentials, the need to embrace oneself, and thereby it will be reflected in his or her active performance aimed at success at work and interesting presentation of material, it is also an additional factor that inspires respect among learners and colleagues and creates prestige in the institution of higher education, and it will also contribute to the development of the learner. The criteria for forming a value-based attitude to health are designed to be comprehensive to develop moral qualities among young students, as a cohesive system and harmonious interaction of all its components in education at all levels for all categories of the population. Therefore, motivational value, cognitive informative, creative, communicative, emotionally respectful, and culturally-oriented criteria that reflect a health preservation culture and form a value of health are important to apply in the educational process and at the learning stage, it is necessary to develop the skills and abilities of future workers in this field to improve the health of the whole society.

Conclusions. It has been established that the formation of a high level of value-based attitude towards health and a culture of health maintenance among young students will contribute to a successful educational process, as a result of which the learner will become a dignified human being with high self-esteem, with creative motivations and goals, and a future professional who will perform professional duties for the positive development of society. On the basis of such criteria developed, as motivation and value-based criteria, cognitively informational, creative and

communication, emotionally respectful, cultural and aesthetic, it is possible to form a level of value attitude to health, which will contribute to the preservation and improvement of the health of all those involved in the educational process, as well as of the population as a whole, based on the future prerequisites discussed above. Young students who have developed the value of maintaining their health will have the same knowledge of leading a healthy lifestyle, which they will introduce into the personal philosophy of the healthy lifestyle of their colleagues and, in fact, of the whole of micro-society in their domestic and private lives, with the choice of creative motivating factors for improving life and preserving it, as well as the good physical, psycho-emotional and social attitude towards her, which will have a positive impact on all social life. With a high level of value for health and a function of health-saving, specialists will implement the experience gained in this field into their professional lives, which will be in the nature of promoting health maintenance skills.

The methods, directions in the educational process, and the criteria developed will have a preserving and reinforcing impact on the health of young students, which will help to increase and maintain their working ability and efficiency in future work, and given that many of the students still work in parallel with their studies. This humane area of research makes a great contribution to the field of education, with many interrelated logical chains leading to the preservation of health, the development of values towards health, and the formation of a culture of healthcare. Thus, the indicators identified and considered in the educational process of prospect specialists make it possible to fulfill the integral and personal potential for forming a value-based attitude towards health. The materials of this article are useful for educators and can be applied in practice, which will contribute to the enhancing and introduction of a healthy environment in society.

References:

1. Laszlo C. (2019). *Strengthening humanistic management*. *Humanistic Management Journal*, 4(1), 85-94.
2. Cardinal B.J. (2017). *Quality college and university instructional physical activity programs contribute to mens sana in corpore sano, "the good life" and healthy societies*. *Quest*, 69(4), 531-541.
3. Santana L.F., dos Santos L.F.C., Silva T.S.C., Villar V.B., Rocha F.G., Gonçalves V. (2017). *Scrum as a platform to manage students in projects of technological development and scientific initiation: A study case realized at UNIT/SE*. *Journal of Information Systems Engineering & Management*, 2(2), 7.
4. Tejada S., Dominguez A. (2019). *Influence of interactions in the collaborative solving of a velocity problem*. *International Electronic Journal of Mathematics Education*, 14(1), 91-108.
5. Beaudoin C., Parker T., Tiemersma K., Lewis C. (2018). *Evaluating university physical activity courses from student and instructor perspectives*. *Journal of Physical Education Recreation and Dance*, 89(1), 7-11.
6. Sutherland R., Campbell E., Lubans D.R., Morgan P.J., Okely A.D., Nathan N., Gillham K., Lecathelinis, C., Wiggers J. (2016). *Physical education in secondary schools located in low-income communities: Physical activity levels, lesson context and teacher interaction*. *Journal of Science & Medicine in Sport*, 19(2), 135-141.
7. Filonenko V.I., Nikulina M.A., Patrakov E.V., Kovtun O.P. (2018). *Health and health savings among students*. *Sociological Studies*, 7, 152-157.
8. Bessa C., Hastie P., Araujo R., Mesquita I. (2019). *What do we know about the development of personal and social skills within the sport education model: A systematic review*. *Journal of Sports Science and Medicine*, 18(4), 812-829.
9. Annesi J.J., Porter K.J., Hill, G.M., Goldfine B.D. (2017). *Effects of instructional physical activity courses on overall physical activity and mood in university students*. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 88, 358-364.
10. Bozorgi M.J., Fard A.S. (2020). *Design of quantum leadership model in Iranian state universities*. *Iranian Journal of Educational Sociology*, 1(8), 95-107.
11. Laszlo C. (2020). *Quantum management: the practices and science of flourishing enterprise*. *Journal of Management, Spirituality and Religion*, 17(4), 301-315.
12. Puzanova Zh.V., Tertyshnikova A.G. (2017). *Features of lifestyle and attitude to health Russian students*. *Sociological Studies*, 8, 88-94.
13. Sazesh A., Siadat S.A. (2018). *The relationship between quantum management and organizational agility in ministry of roads and urban development of Golestan province, Iran*. *Dutch Journal of Finance and Management*, 2(2), 51.
14. Hanine S. (2019). *The paradigm of quantum leadership: ontology, praxis and application to management*. *Revue Internationale des Sciences de Gestion*, 2, 837-858.
15. Paz R., Martelo R.J., Acevedo D. (2018). *Quantum leadership for development in private universities*. *International Journal of Engineering and Technology*, 9(6), 4277-4287.

16. Watson J., Porter-O'Grady T., Horton-Deutsch S., Malloch K. (2018). *Quantum caring leadership: Integrating quantum leadership with caring science. Nursing Science Quarterly*, 31(3), 253-258.

17. Andre M.H., Hastie P.A. (2017). *Sport education in a higher education physical activity course. European Journal of Physical Education and Sport Science*, 3(6), 22-35.

18. Ivakhnenko G.A. (2018). *Caring for the health of students in the Russian system of higher education. Social and Economic Systems*, 2, 45-59.

19. Zhiratkova Zh.V., Petrova T.E., Leontyeva A.V. (2018). *Promotion of a healthy lifestyle among students (a sociological analysis). Regionology*, 4(105), 784-797.

20. Thomas A.M., Beaudry K.M., Gammage K.L., Klentrou P., Josse A.R. (2019). *Physical activity, sport participation, and perceived barriers to engagement in first-year Canadian university students. Journal of Physical Activity and Health*, 16(6), 437-446.

ҒТАХР 14.35.07

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.012>

А.Н. Бейкитова,^{1*} К.Д. Каймулдинова¹, Д.М. Боранкулова¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

БОЛАШАҚ ГЕОГРАФИЯ ПӘНІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ-ПӘНДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Мақалада болашақ география пәні мұғалімдерінің кәсіби-пәндік құзыреттілігін қалыптастырудың мәселелері зерттелген. Географиялық картамен жұмыс жасауда кеңістіктік ойлауды дамыту және мұғалімнің кәсіби өсуінде картографиялық құзыреттіліктің маңызын айқындау зерттеудің өзектілігін құрайды. Бұл зерттеудің мақсаты - болашақ география пәні мұғалімдерінің картографиялық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық негіздерін айқындау. Зерттеу әдісі – болашақ география пәні мұғалімдерінің картографиялық құзыреттілігінің педагогикалық негіздерін модельдеу арқылы қалыптастыру.

Зерттеу мәселесін айқындауда педагогикалық бағытта білім алатын студенттерінің кеңістіктік ойлау туралы білімдерін анықтау үшін сауалнама жүргізілді. Кеңістіктік ойлаудың картографиялық құзыреттілікті қалыптастырудың алғышарт бола алатынына талдау жасалды. Зерттеу жүргізу барысында картографиялық құзыреттіліктің қалыптасуына әсер ететін үш мәселе анықталды: кеңістіктік ойлау, кеңістіктік деректерді талдау мен түсіну, картографиялық құралдарды пайдалану. Кеңістіктік ойлау мен картографиялық құзыреттілік өзара тығыз байланысқан жүйе болып табылады. Географиялық карталар және құралдармен жұмыс жасау кеңістіктік байланыстардың қалыптасуы мен дамуына ықпал ететіні анықталды. Болашақ география пәні мұғалімдерінің картографиялық құзыреттілігін кеңістіктік ойлау мен модельдеуге бағытталған тапсырмалар жүйесін құру арқылы қалыптастыру зерттеу жұмысының практикалық маңызын құрайды.

Түйін сөздер: география пәні мұғалімі, кәсіби құзыреттілік, пәндік құзыреттілік, картографиялық құзыреттілік, кеңістіктік ойлау.

Бейкитова А.Н.,^{1*} Каймулдинова К.Д.,¹ Боранкулова Д.М.¹

^{*1}Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПРЕДМЕТНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ГЕОГРАФИИ

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы формирования профессионально-предметной компетентности будущих учителей географии. Развитие пространственного мышления в работе с географической картой и значимость картографической компетентности в профессиональном росте учителя определяют актуальность исследования. Целью данного исследования выявить педагогические основы формирования картографической

компетентности будущих учителей географии. Метод исследования – формирование педагогических основ картографической компетентности будущих учителей географии путем моделирования.

В определении проблемы исследования был проведен опрос для выявления знаний студентов, обучающихся по педагогической направленности о пространственном мышлении. Проанализировано, что пространственное мышление может быть предпосылкой формирования картографической компетентности. В ходе проведения исследования были выявлены три проблемы, влияющие на формирование картографической компетентности: пространственное мышление, анализ и понимание пространственных данных, использование картографических средств. Пространственное мышление и картографическая компетентность – это тесно взаимосвязанная система. Установлено, что работа географическими картами и инструментами способствует формированию и развитию пространственных отношений. Формирование картографической компетентности будущих учителей географии путем создания системы заданий, направленных на пространственное мышление и моделирование, составляет практическую значимость исследовательской работы.

Ключевые слова: учитель географии, профессиональная компетентность, предметная компетентность, картографическая компетентность, пространственное мышление.

Beikitova A.,^{1} Kaimuldinova K.,¹ Borankulova D.¹*

*¹Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan*

FORMATION OF PROFESSIONAL AND SUBJECT COMPETENCE OF FUTURE GEOGRAPHY TEACHERS

Abstract

The article deals with the problems of the formation of professional and subject competence of future geography teachers. The development of spatial thinking in working with a geographic map and the importance of cartographic competence in the professional growth of teachers determine the relevance of the study. The purpose of this study is to identify the pedagogical formation of cartographic competence of future geography teachers. The research method is the formation of the pedagogical foundations of cartographic competence of future geography teachers through modeling. In determining the problem of the study, a survey was conducted to identify the knowledge of students studying pedagogical orientation about spatial thinking. It is analyzed spatial thinking can be a prerequisite for the formation of cartographic competence. During the study, three problems were identified that affect the formation of cartographic competence: spatial thinking, analysis and understanding of spatial data, and use of cartographic tools. Spatial thinking and cartographic competence are a closely interrelated system. It has been established that working with geographic maps and tools contributes to the formation and development of spatial relationships. The formation of cartographic competence of future geography teachers by creating a system of tasks aimed at spatial thinking and modeling is the practical significance of research work.

Keywords: geography teacher, professional competence, subject competence, cartographic competence, spatial thinking.

Негізгі ережелер. Зерттеу мақаламыздың негізгі мақсаты – болашақ география пәні мұғалімдерінің картографиялық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық негіздерін айқындау. Педагогтың кәсіби құзыреттілігі бұл педагогтың кәсіби мәселелерді шеше алу қабілеттілігі. Қазіргі білім беру жүйесі мұғалімнің біліктілігі мен кәсібилігін үнемі арттыруды талап етеді. Пәндік құзыреттілік мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің маңызды бөлігі болып саналады. Пәндік құзыреттілік география саласы аясында нақты іс-әрекеттерді тиімді орындау үшін қажет қабілеттер. Болашақ география пәні мұғалімдерінің пәндік құзыреттілігі ішінде *картографиялық құзыреттілік* үлкен маңызға ие. Ол картографиялық білім, білік және дағдылар жүйесінен тұрады. Сондықтан географиялық карталармен жұмыс жасауда кеңістіктік ойлаудың алатын орны ерекше. Кеңістіктік ойлау, кеңістіктік талдау мен түсіну, кеңістіктік байланыстар болашақ география пәні мұғалімдерінің картографиялық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық негіздері бола алады.

Кіріспе. Мұғалім мамандығы пәндік білім аясында, оқыту әдістемесі, оқыту түрлері және оқытудың технологиялары жағдайында тұрақты түрде жетілдіріп отыруды қажет етеді. Мұғалімнің кәсіби өзін өзі дамыту үдерісінде жаңалыққа, жаңашылдыққа дайындығы ерекше

роль атқарады. Пәндік оқытудың мазмұнындағы өзгерістерге болашақ география пәні мұғалімдері бейімделе алуы қажет.

Мектеп мұғалімдері білім беру жүйесінде аса маңызды рөл атқарады және олардың құзыреттілігі тиімді оқыту мен оқушылардың оқу нәтижелері үшін қажет болады. Мұғалімнің іс-әрекетін және кәсіби дамуын жақсарту бағытындағы құзыреттілігінің әртүрлі аспектілері көптеген зерттеулерде қарастырылған.

Педагогикалық құзыреттілік – тиімді оқыту үшін маңызды болып табылатын дағдылар мен білімдердің көп қырлы жиынтығы. Мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігі олардың пән мазмұнын түсінуімен, жалпы педагогикалық білімімен және технологияны оқыту тәжірибесіне тиімді кіріктіру қабілетімен бірге қалыптасады [1]. Сонымен қатар, технологиялық, педагогикалық және мазмұндық білім арасындағы байланыс қазіргі заманғы цифрлық дәуірде аса маңызды болып табылады [2]. Педагогикалық құзыреттілікке сонымен қатар педагогикалық нанымдар, коммуникативті құзыреттілік және оқытудың тиімді стратегияларын жоспарлау және жүзеге асыру қабілеті кіреді [3].

Заманауи білім беру контекстінде педагогикалық құзыреттілік өзгермелі жағдайларға бейімделу қабілетін қамтиды. Білім беру саласында цифрлық технологиялар мен цифрлық ресурстарды пайдалануда педагогтардың цифрлық құзыреттерін дамытуға ерекше көңіл бөлінуде [4].

Жалпы алғанда, педагогикалық құзыреттілікті бұл мұғалімдерге оқушылармен тиімді қарым-қатынас жасауға, сапалы білім беруге және білім беру ортасының күрделі жағдайында бағдар алуға мүмкіндік беретін білім, білік, сенім мен көзқарастардың жан-жақты жиынтығы ретінде қарастыруға болады. Педагогтар білім берудің өзгермелі талаптарына, соның ішінде технологиялық жетістіктерге, мәдени әртүрлілікке және қоғамның өзгертін қажеттіліктеріне жауап беру үшін өз құзыреттерін үнемі жетілдіріп отыруы керек. Мұғалімдер өздерінің оқыту құзыреттілігін арттыра отырып, тартымды, қолайлы оқу ортасын құра алады, ол өз кезегінде оқушылар мен мұғалімдер арасындағы жағымды қарым-қатынасты дамытады және оқуға ынталандырады.

Географиялық білім беру үдерісінде болашақ география пәні мұғалімінің картографиялық құзыреттілігі ерекше маңызға ие, өйткені географиялық ақпараттармен жұмыс жасауда және сабақ беруде пәндік құзыреттер жиынтығын қажет етеді. Географиялық құбылыстар мен үдерістерді түсіндіруде үнемі картографиялық құзыреттілікті қалыптастырып, дамытып отыру қажет. Ол география пәні мұғалімінің hard skills-не жатады. Оны кеңістіктік ойлау, кеңістіктік деректерді талдау және түсіну, картографиялық құралдармен жұмыс жасау арқылы қалыптастыру зерттеу тақырыбының өзектілігін құрайды. Бұл болашақта географиялық білім беру сапасының жоғарылай түсуіне мүмкіндік береді.

Зерттеу жұмысының мақсатын төменде берілген міндеттер арқылы жүзеге асыруға болады:

- болашақ география пәні мұғалімдерінің картографиялық құзыреттілігінің маңызын ашып көрсету;
- шетелдік зерттеу жұмыстарында кеңістіктік ойлау арқылы картографиялық құзыреттілікті қалыптастыруға болатын еңбектерге шолу және талдау жасау;
- болашақ география пәні мұғалімдерінің кеңістіктік ойлау туралы білімдерін анықтауға бағытталған сауалнама жүргізу;
- картографиялық құзыреттілікті кеңістіктік ойлау мен модельдеу әдісі арқылы қалыптастыруға болатын тапсырмалар ұсыну.

James Nickman кеңістіктік ойлаудың студент географтарды үшін қажетті ажырамас дағды болып табылатынын өз зерттеуінде көрсеткен. Географиялық ақпараттық жүйелердің білім алушылардың кеңістіктік ойлау дағдыларына ықпал етеді. ГАЖ-дың тағы бір артықшылығы тартымды, заманауи және интербелсенді сабақтарды құруға, шынайы уақытқа сәйкес

кеңістіктік деректерді алуға көмегі зор, білім алушылар көптеген географиядан құнды ақпараттар алуға көмектеседі [5].

Nemmer I. және т.б. зерттеушілер географиялық карта мен шынайылық арасындағы кеңістіктік трансформацияға жататын картографиялық (кеңістіктік) бағдарлау компетенциясы деген терминді енгізген болатын [6]. Яғни, кеңістіктік компетенция картографиялық құзыреттілікті қалыптастыруға ықпал етеді. Кеңістіктік байланыстарды жүзеге асыруда модельдеу әдісі тиімді болып келеді.

Навигациялық карталарды оқуға байланысты құзыреттілікті ғалымдар тобы географиялық кеңістіктегі объектілер арасындағы кеңістіктік байланыстарды құруда білім алушылардың қабілеті мен жетістігіне жататын әртүрлі кеңістіктік қабілет деп анықтаған [7, 8]. Кеңістіктік қабілеттер географиялық нысандар арасында байланыстар құруға көмектеседі. Географиялық нысандардың кеңістіктегі орнын анықтауға болады. Бұл өз кезегінде картографиялық құзыреттіліктің педагогикалық негізін қалыптастыру алады.

Ma Q., Duan Y. & Yao Z. мұғалімдердің білім алушылардың оқу үдерісінде оң нәтижеге жетуі үшін әртүрлі геокеңістіктік технологияларын игеруде икемді болуы керектігін айтып өтеді [9]. Картографиялық құзыреттілікті қалыптастыруда географиялық ақпараттық жүйе технологияларды меңгеру қабілеттері болашақ география пәні мұғалімдерінің кәсіби өсуіне және пәндік құзыреттілігінің жоғарылай түсуіне әсер етеді.

José Jesús Reyes Nunez Венгрияның жалпы білім беретін орта мектептерінде географияны оқытуда геоинформатиканың кеңістіктік ойлауға ықпалын зерттеген болатын. Алдымен географияны оқытудың негізгі сипаттамалары, географиялық дағдылары мен құзыреттіліктерге тоқталып өтеді. География оқулықтарындағы картография мен геоинформатиканың базалық тұжырымдарына шолу жасайды. Зерттеу нәтижесінде геоинформатиканы көбірек оқыту картографиялық құзыреттердің қалыптасуына ықпал ететінін атап өткен [10]. География мұғалімдерін даярлау бағытындағы білім беру бағдарламасында базалық және бейіндік пәндер компоненті ажыратылған. Соның ішінде базалық пәндер қатарына картография және топография негіздері, бейіндік пәндерге географиялық үлгілеу және болжам жасау, геоинформатика пәндерін жатқызуға болады. Бұл пәндерді игеруде әртүрлі карта жасауға арналған картографиялық құралдар, бағдарламалармен жұмыс жүргізіледі.

Holly White & Cory T. Forbes жоғары курс студенттерінің жер асты сулары туралы білімдерін қалыптастыру үшін модельдерді және модельдеу әдісін қолданды. Модельдеуде бакалавриатта білім алатын география мамандығының студенттерінің кеңістіктік ойлау дағдыларының қажет екендігі анықталды. Курс аясында студенттерге жерасты сулары туралы сандық және сапалық талдауды қажет ететін тапсырмалар ұсынылды. Зерттеу нәтижесінде компьютерлік модельдеу арқылы студенттердің кеңістіктік ойлау құзыреттерінің қалыптасатыны зерттелді [11]. География сабақтарын оқыту барысында модельдеу әдісін қолданып, әртүрлі географиялық құбылыстар мен үдерістерді түсіндіруге болады. География ғылымы үшін модельдеу әдісі маңызды. Модельдеу үшін географиялық нысандар мен құбылыстардың кеңістіктегі орнын білу қажет. Бұл болашақ география пәні мұғалімдерінің кеңістіктік ойлау біліктері мен дағдыларының қалыптасуына ықпал ететін болады.

Bintoro H.S., Sukestiyarno Y.L., Mulyono & Walid кеңістіктік ойлауды студенттерге географиялық объектілерді есте сақтауға, түсінуге, пайымдауға көмектесетінін іс-әрекет-процесс-нысандық сызбаға негізделген теория арқылы зерттеген. Бұл кеңістіктік ойлау процестері арқылы студенттерге шешім қабылдауға мүмкіндік беретінін сипаттап береді [12]. Географиялық нысандарды есте сақтауда кескін карталармен жұмыс жасау өте маңызды. Кескін карталармен жұмыс жасау болашақ география пәні мұғалімдерінің картографиялық құзыреттілігін қалыптасуының базалық негізін құрай алады. География сабақтарында карта сызбалар жасау алу кеңістіктік ойлау қабілеттерінің дамуына ықпал етеді. Географиялық құбылыстар мен үдерістерді модельдеу әдісін қолданып, түсіндіре алуға

дағдыланады. Бұл өз кезегінде географиядан алынған білімдерін тәжірибеде қолдануға және талдау жасауға, жинақтауға үйретеді.

Түркиядағы Кастамону университетінің ғалымдары Yiğit T., Karatekin K. әлемді түсіну және кеңістікті дұрыс қабылдауды кеңістіктік ойлау дағдылары – деп түсіндіреді. Оны дәстүрлі оқыту әдістері емес, сабақты ойын түрінде өткізу әдісі арқылы қалыптастыруға болатынын көруге болады. Мектеп оқушыларының кеңістіктік ойлау дағдыларын дамыту үшін спорттық бағдарлау жаттығуларды пайдаланудың тиімді екені туралы қорытындыға келді. Күнделікті өмірде көп қырлы ойлау кеңістіктік ойлау дағдыларын дамытуға алғышарт бола алады [13]. Демек география сабақтарында кеңістіктік ойлауды қалыптастыруда ойын технологияларын қолдану тиімділігіне назар аудару қажет. кеңістікті бағдарлауға арналған жаттығуларды көбірек қолдану қажет екенін көрсетеді.

Демек болашақ география пәні мұғалімдерінің картографиялық құзыреттілігі кеңістіктік деректерді алу, оны талдау, түсіну, географиялық нысандар арасындағы кеңістіктік байланыстарды құру іс-әрекеттерінен құралады. Сондай ақ геоинформатикаға көп уақыт бөлу картографиялық құзыреттіліктің қалыптасуына ықпал етеді.

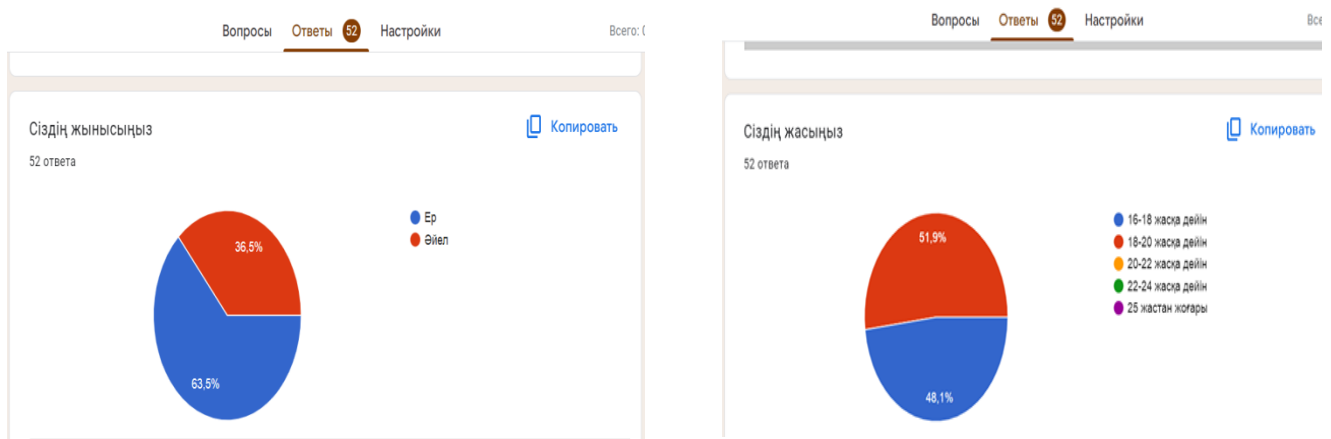
Материалдар мен әдістер. Кеңістіктік ойлау арқылы болашақ география пәні мұғалімдерінің картографиялық құзыреттілігін қалыптастыру мәселелері шетелдік зерттеуші ғалымдар арасында белсенді талқыланып келеді.

Жұмыстың мақсатына жету үшін әртүрлі зерттеу әдістері пайдаланылды: теориялық (теориялық анализ және модельдеу), эмпирикалық (зерттеу тақырыбына сәйкес әдебиеттерге шолу), сауалнама жүргізу.

Шетелдік ғалымдардың еңбектеріне теориялық-методологиялық талдаулар болашақ география пәні мұғалімдерінің картографиялық құзыреттілігінің педагогикалық негіздерін қалыптастыру мәселесін кеңістіктік ойлау және модельдеу әдісі арқылы зерттеуге мүмкіндік берді. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, География және экология кафедрасының география білім беру бағдарламасының 1-курсында білім алатын 52 студенттен кеңістіктік ойлау туралы білімдерін анықтау үшін сауалнама жүргізілді. Оған студенттер ерікті түрде қатысты.

Алғашқы диагностикалау әдістемесі ретінде 5 сұрақ берілді, ұсынылған жауаптардың бірін белгілеп өту керек. Сауалнама жүргізуге 15 минут уақыт бөлінді.

Сауалнама қатысушылардың гендерлік құрылымында ерлердің үлесі әйелдерге қарағанда біршама басым болып келген. Олардың жастық құрылымында 18-20 жастағылардың үлесі жоғары. 16-18 жастағы қатысушылардың үлесі орташа, 20 жастан асқандардың үлесі мүлдем жоқ. Оны төменде берілген 1-суреттен көруге болады (сурет 1).

Сурет 1 – Сауалнамаға қатысушылардың жастық-жыныстық құрылымы

Болашақ география пәні мұғалімдерін даярлау бағытындағы білім беру бағдарламасында ерлердің үлесінің артып келе жатқанын байқауға болады. Бұл жалпы білім мектептер, гимназия мен лицейлерде географиядан сабақ беретін ер мұғалімдердің басым болатынын көрсетеді.

Сауалнамада картографиялық құзыреттілікті қалыптастыруда студенттердің кеңістіктік ойлау туралы білімдерін анықтайтын бес негізгі сұрақ қамтылды. Осы сұраққа жауап берген қатысушылардың пікірлерін талдап көрейік.

1) Картографиялық білім қалыптастыруда өзіңіздің кеңістіктік ойлау туралы білім деңгейлеріңізді қалай бағалар едіңіз? атты сұраққа қатысушылардың 76,9 %-ы орташа, 17,3%-ы жоғары, 3%-ы төмен деп жауап берген.

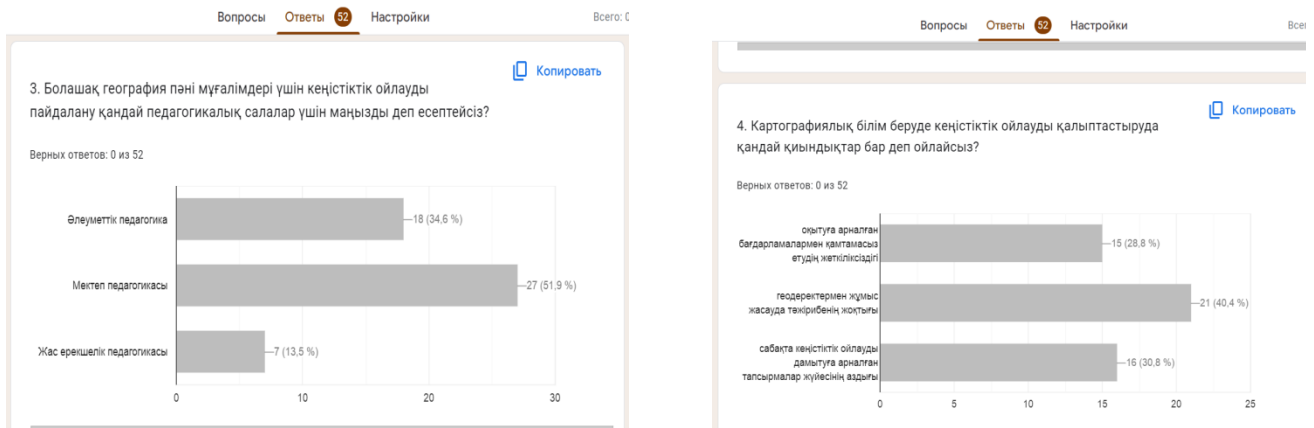
2) Картографиялық білім беру аясында кеңістіктік ойлауды дамыту үшін қандай әдістерді тиімді деп санайсыз? деген сұраққа қатысушылардың 44,2%-ы картографиялық құралдарды пайдаланып өтілетін интербелсенді сабақтар, 38,5%-ы жобалық іс-әрекетте географиялық карта түрлерімен жұмыс істеу, қалған 17,3%-ы картографиялық мәліметтерді талдау бойынша топтық тапсырмалар деп көрсетеді (сурет 2).

Сурет 2 – Сауалнамада берілген 1,2 сұраққа қатысушылардың пікірлері

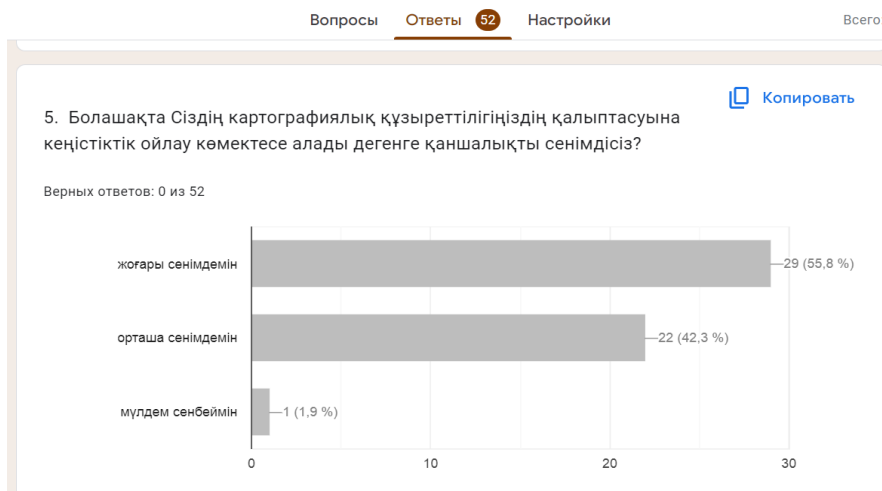
3) Болашақ география пәні мұғалімдері үшін кеңістіктік ойлауды пайдалану қандай педагогикалық салалар үшін маңызды деп есептейсіз? деген сұраққа қатысушылардың 51,9%-ы мектеп педагогикасы, ал 34,6%-ы әлеуметтік педагогика, 13,5%-ы жас ерекшелік педагогикасын айтып өткен.

4) Картографиялық білім беруде кеңістіктік ойлауды қалыптастыруда қандай қиындықтар бар деп ойлайсыз? деген сұраққа қатысушылардың 40,4%-ы геодеректермен жұмыс жасауда тәжірибенің жоқтығы, ал 30,8%-ы сабақта кеңістіктік ойлауды дамытуға арналған тапсырмалар жүйесінің аздығы, 28,8%-ы карта жасауды оқытуға арналған бағдарламалармен қамтамасыз етудің жеткіліксіздігін екенін көрсетті (сурет 3).

Сурет 3 – Сауалнамада берілген 3,4 сұраққа қатысушылардың пікірлері

5) Болашақта Сіздің картографиялық құзыреттілігіңіздің қалыптасуына кеңістіктік ойлау көмектесе алады дегенге қаншалықты сенімдісіз? деген сұраққа қатысушылардың 55,8%-ы жоғары, ал 42,3%-ы орташа, 1,9%-ы мүлдем сенбейтінін белгілеген (сурет 4).

Сурет 4 – Сауалнамада берілген 5 сұраққа қатысушылардың пікірлері

Сауалнама берілген сұрақтардың жауаптарынан шығатын қорытындыға келетін болсақ, студенттердің географиялық мәселелерді анықтау мен шешуде кеңістіктік ойлау білімдерінің жетіспейтінін аңғаруға болады. Кеңістіктік деректермен жұмыс жасау құзыреттері дамымаған. Кеңістіктік деректермен жұмыс жасауда картографиялық құралдармен жұмыс жасауға бағытталған интербелсенді сабақтардың жетіспейтіні анықталды. Географиялық нысандарды ойша кеңістікте орналастыру біліктерін жетілдіруді қажет етеді. Мектеп педагогикасында кеңістіктік ойлаудың қажет екенін көруге болады. Сондай ақ гео-деректермен жұмыс жасауда тәжірибенің жоқтығы картографиялық құзыреттілікті қалыптастырудың басты мәселесі екенін көрініп тұр. Екіншіден география сабақтарында кеңістіктік ойлауға арналған тапсырмалардың аз екені, үшіншіден географиялық карта жасауға бағдарламалармен көбірек жұмыс жасауда қиындықтар туындайтынын көрсетті. Картографиялық құзыреттіліктің қалыптасуына кеңістіктік ойлау жоғары деңгейде әсер ететінін сенімді түрде айтуға болады. Пәнаралық байланыстар арқылы кеңістіктік ойлау дағдыларын дамытуға болады. Осы жоғарыда аталған мәселерді шешу үшін шетелдік ғалымдардың зерттеулерінен картографиялық құзыреттіліктің кеңістікке бағдарлап қалыптастырудың

тәжірибелерін және модельдеу әдісін қолдана отырып, қалыптастыруға болатынын зерделедік.

Географияда кеңістіктік бейнелерді қалыптастыру үшін модельдеу әдісі қолданылады. Модельдерді құру кезінде география пәні мұғалімі өзінің кеңістіктік ойлау қабілетін, шығармашылық ойлауын, пәндік құзыреттілігі арқылы жүзеге асырады. Бұл оған кеңістіктік білім мен біліктердің қалыптастыруға ықпал етеді. Шағын жобаларды жасауда модельдеу әдісі қолдануға дағдылана түседі. Бұл өз кезегінде болашақ география пәні мұғалімдерінің картографиялық құзыреттілігін қалыптастыруды, әрі дамыта түсетіні сөзсіз. Картографиялық құзыреттілікті кеңістікті ойлау және модельдеу әдісі арқылы қалыптастыруға бағытталған географиядан тапсырмаларға мысалдар келтіріп отырмыз.

Тапсырма 1. Пенопласт шардан глобус жасау.

1. Модельдеу түрі - физикалық модель. 2. Модельдеу тәсілдері мен құралдарын таңдау - өлшеуіш лента, кескіш, бояғыштар мен сызу құралдарын пайдалану, өлшеулер жүргізу, көлемді макет дайындау. 3. Нысан туралы қажетті деректер жинақтау - экватордың, параллельдер мен меридиандардың шамалары, орналасуы, материктердің пішіндері мен өлшемдерінің пропорцияларына қатысты картографиялық, сандық деректер жинақтау. 4. Географиялық деректерді өңдеу – глобус жасалынатын пенопласт шардың өлшеміне сәйкес өлшеулер жүргізу, картографиялық деректерді сәйкестендіру. 5. Модельді жасау - алдын ала өлшенген экватор сызығын, градус торын өткір кескіш көмегімен пенопласт шар бетіне сызып көрсетіліп, көк түспен боялады, басты географиялық координаталар шамалары белгіленеді. Материктер мен мұхиттардың орналасуын сұлба түрінде кескіндеп алып, сәйкес бояулармен боялады. Қара түсті бояудың көмегімен ірі қалалар белгіленіп, қала атаулары масштабқа сәйкес жазылады. Қозғалмалы штатив арқылы пенопласт шарға глобус көлбеу орнатылады. Глобус штативте еркін қозғалуы керек.

Тапсырма 2. Таңдап алған бір көлдің ақпараттық моделін жасау.

Модель құру үшін қажетті ақпараттар тізімі:

– көл жүйесінің элементтері: пішіні көл, тереңдігі, ені ұзындығы, суының химиялық құрамы, көлге құятын және (немесе) ағып шығатын өзендері, жағалауындағы өсімдіктер мен жануарлар әлемі;

– көлге әсер ететін нысандар мен процестер: климаттық көрсеткіштер (жауын-шашын, булану, температура), көлге жақын маңдағы нысандар (қала, зауыт, курорт, туризм нысаны, ауылшаруашылық алқаптары);

– көлге әсер ету ықпалы: көлге түсетін қалдықтар, ластаушы заттар, көл суын пайдалану.

Бұл тапсырмалар кеңістіктік ойлауды дамытуға, шағын жобалар бойынша кеңістіктік деректерді талдау мен түсінуге көмектесе отырып, география пәні мұғалімінің картографиялық құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал етеді. География пәні мұғалімінің негізгі картографиялық құзыреттеріне жатқызуға болалы: географиялық картаны оқи білу, түсіну, қолдану; картадан географиялық ақпаратты ала білу; карталар бойынша өлшеулер мен есептеулер жүргізу; жердің үш өлшемді моделімен жұмыс жасау; тақырыптық карталармен жұмыс істеу; геокеңістіктік технологиялармен жұмыс; географиялық үдерістер мен құбылыстарды модельдеу; графиктер, кестелер мен диаграммалар сызу, географиялық және статистикалық деректерді өңдеу.

Нәтижелер мен талқылау. Сауалнамада берілген 1-ші сұрақтың нәтижесінде болашақ география пәні мұғалімдерінің картографиялық білім қалыптастыруда кеңістіктік ойлау туралы білім деңгейлерінің орташа дәрежеде екені анықталды. Демек, кеңістіктік ойлау қабілеттерін дамыту арқылы картографиялық құзыреттілігін қалыптастыруға болады. Ол үшін география сабақтары барысында модельдеу әдісін жиі пайдалану қажеттілігін туындатады. Кез келген географиялық нысан, құбылыстар мен үдерістерді модельдей алатын мұғалім оқу үдерісінде теориялық заңдылықтарды практикамен ұштастыра алады. Әртүрлі картографиялық құрылдармен жұмыс жасауға бейімделеді.

Индонезиялық зерттеушілер Muhammad Aliman және т.б. географияны оқытуда Earthcomm оқыту моделінің кеңістіктік ойлау қабілетіне тиімді әсер ететінін географиялық тұрғыда зерттеген. Бұл географиялық білім берудің барлық деңгейінде білім алушылардың ғылыми зерттеулер жүргізу мен картографиялық сауаттылық дағдыларын дамытатын оқыту түрі болып саналады. Ол студенттерді зерттеу жүргізуге ынталандырады, зерттеуді жоспарлау, нәтижелерді талдауға көмектеседі. Кеңістікті тануға, күнделікті өмірдегі мәселелерді шешуге шығармашылық тәсілді қолдануға алып келеді. Кеңістікті және ондағы құбылыстарды танудағы когнитивтік қабілет бұл кеңістіктік ойлау қабілеті болып табылады. Бұл студенттерге шынайы кеңістікті үшөлшемде немесе керісінше түрлендіруге көмектеседі. География саласында білім, білік, дағдыны дамытуда білім алушыларға кеңістіктік ойлау қажет болатынын атап көрсетеді. Кеңістіктік ойлауды PBL-GIS, геокеңістіктік технологиялар, электронды оқулық жасау, тестілік инструменттер арқылы дамытуға болады. Кеңістіктік ойлаудың екі типін бөліп көрсетеді: жоғары кеңістіктік ойлау және төменгі кеңістіктік ойлау. Зерттеу нәтижесінде Earthcomm learning студенттердің кеңістіктік ойлау дағдыларының қалыптасуына оң ықпал еткенін көруге болады [14]. Бұл зерттеуде кеңістіктік ойлауды дамытуда геокеңістіктік технологияларды пайдалану тиімді екенін көрсетті. Оқыту үдерісінде модельдеу әдісі кеңінен қолданылады. Кеңістіктік ойлауды дамытуға көбірек көңіл бөлінетіні анықталып отыр. Зерттеушілер картографиялық құзыреттілікті қалыптастыруда кеңістіктік ойлау арқылы жүзеге асыру оқу нәтижелерінің тиімді болатынын зерттеу жұмыстарында айқындады.

Сауалнамада берілген 2-ші сұрақтың жауаптарында картографиялық білім беру аясында кеңістіктік ойлауды дамыту үшін картографиялық құралдарды пайдаланып, жүргізілетін интербелсенді сабақтар қажет. Сондай ақ географиядан шағын жоба жұмыстарын орындау және географиялық карта түрлерімен жұмыс істеу, картографиялық мәліметтерді талдау арналған топпен орындалатын тапсырмалар болашақ география пәні мұғалімдерінің картографиялық құзыреттілігін қалыптастыруда ерекше роль атқарады. Шағын жоба жұмыстарын картографиялық құралдар мен әртүрлі геоақпараттық жүйе бағдарламалары маңызды орын алады.

Американдық зерттеуші Joseph J.Kersk геоақпараттық жүйелер мен географияны интерактивті оқытуда ақпараттық каналдар, веб-картографиялық сервистер және далалық инструменттерді қолдану арқылы кеңістіктік ойлауды қалыптастыруды зерттеген. ГАЖ-дың кеңістіктік ойлауды қалыптастырудағы маңызын алты бағыт бойынша түсіндіріп өтеді:

Біріншіден, ХХІ ғасырдағы проблемалар, яғни климат, апаттар, мұхит суының қышқылдануы, энергетика, адам денсаулығы, бұлардың барлығы өзінің табиғаты бойынша кеңістікке байланған. Бұл проблемаларды шешуде веб-ГАЖ-ды қамтамасыз ететін бірлескен жұмысты қажет етеді.

Екіншіден, білім беру мен оқытуда веб-ГАЖ-ды пайдалану уақытты үнемдеуге алып келді. Бұл кәсіби мамандар арсеналында статистика, графика және электронды кесте сияқты кеңістіктік деректерді кез келген сала бойынша веб-ГАЖ платформа ретінде алуға мүмкіндік береді.

Үшіншіден, Web GIS парадигмасы зерттеушілерге, мұғалімдер немесе студенттерге өзінің қажеттілігіне сәйкес келетін платформаның нақты бір компоненттерін пайдалануды қажет етеді. Бұл парадигма ГАЖ қолданушылардың саны мен әртүрлі қауымдастықтардың аясын кеңейте отырып, кеңістіктік талдау мен түсіну, кеңістіктік байланыстардың дамуына ықпал етеді.

Төртіншіден, Web GIS парадигмасы ашық ғылымдағы жаңалықтардың мүмкіндіктерін кеңейтеді. Ол тек электронды кестелер мен карталарды алмастыру әдісі ғана емес, зерттеу нәтижелерімен бөлісуге, аудиторияға өзінің жеке зерттеу материалдарын жеткізуге жағдай жасайды. Жаңа парадигма модель, сценарий және жұмыс жасау әдістерімен зерттеушілерге кеңістіктік деректерді алу мен тәжірибе алмасуға көмектеседі.

Бесіншіден, Web GIS практикалық сабақтарды құрылымдау мен жүргізу тәсілін өзгертеді. Парадигма Web GIS білім алушыларға видео, документация, графика, қысқа практикалық сабақтар, онлайн-ГАЗ-ды қолданушылар қауымдастығы сияқты картографиялық ресурстармен жұмыс істеді тез үйренуге көмектеседі. Замануи ГАЗ әр тоқсан сайын жаңарып отырады. Бұл лабораториялық жұмыс жүргізетін оқытушылардың жұмысына біраз жеңілдетеді. Кеңістіктік деректер алу мен талдауға ықпалын тигізеді.

Алтыншыдан, соңғы жарты ғасырда GIS шешім қабылдауда географиялық ойлауды қолдану үшін тиімді болып келді. Бірақ Web GIS практик зерттеушілер қауымдастығының аясын кеңейтіп, мұнда қатысушылар бірге оқитын және бір-бірі арқылы үйренетін жалпы ресурстар жиынтығын қарастырады [15]. Онлайн картографиялық сервистермен жүйелі түрде жұмыс жасау болашақ география пәні мұғалімдерінің картографиялық құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал ететінің зерттеу жұмыстары көрсетіп отыр.

Сауалнамада берілген 3-ші сұрақтың жауабында болашақ география пәні мұғалімдері үшін кеңістіктік ойлауды пайдалану мектеп педагогикасы, әлеуметтік педагогика, жас ерекшелік педагогика сияқты салалар үшін маңызды болып есептеледі. Кеңістіктік ойлау пән мен құбылыс арасындағы кеңістік байланыстарды орнатуға көмектеседі. Педагогикалық үдерістерді жүйелі түрде ұйымдастыруға септігін тигізеді. Кеңістікті шынайы түрде қабылдауға үйретеді.

Сауалнамада берілген 4-ші сұрақтың жауабында картографиялық білім беруде кеңістіктік ойлауды қалыптастыруда геодеректермен жұмыс жасауда тәжірибенің жоқ екені, сабақта кеңістіктік ойлауды дамытуға арналған тапсырмалар жүйесінің аздығы, карта жасауды оқытуға арналған бағдарламалармен қамтамасыз етуде мәселелер бар екені анықталды. Бұдан шығатын қорытынды, студенттерде географиялық ақпараттарды жинау, сақтау, талдау және жинақтау біліктерін арттыру қажет. картография, геоинформатика пәндерін оқытуда кеңістіктік ойлауға бағытталған тапсырмалар жүйесін беру картографиялық құзыреттіліктің дамуына ықпал етеді. Географиялық мәліметтермен жұмыс жасау құзыреттерін дамыту. Әртүрлі ГАЗ технологияларды қолданып, географиядан модельдер жасауға, картасызбалар сызуға болады.

Американдық ғалымдар Kim, Y.J. және т.б. орта мектепте білім алушылардың кеңістіктік ойлау дағдыларын цифрлық логикалық Shadowspect ойын инструменті арқылы бағалауды жүзеге асырған. Оқушылар ойын арқылы кеңістікті пайымдау дағдыларын деңгейлеріне қарамастан жақсы меңгерген. Видеоойындар кеңістіктік ойлауға арналған тапсырмаларды орындаудың тиімділігін арттырған. Бұл зерттеушілер кеңістіктік ойлауды бір-бірін алмастыратын басқа терминдер, кеңістіктік сипаттау, кеңістіктік қабілет және визуалды ойлау сияқты жиі қолданатын көпөлшемді когнитивті қабілет – деп түсіндіреді [16]. Болашақ география пәні мұғалімдерінің картографиялық құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған видеоойындар олардың кеңістікті түсінуге, кеңістіктік ойлауға, визуализация жасау дағдыларын дамытуға алып келеді.

Mulligan, J., Woolcott, G., Mitchelmore, M., & Davis B. кеңістіктік ойлауды көру арқылы кеңістіктік формаларды басқа көрнекі үлгіге, сызбаға түрлендіру, проблемалардың шешімін іздеуге қажет аналитикалық ойлау мен кеңістіктік формалардың құрылымдық ерекшеліктерін танудағы ойлау әрекеттерін орындау қабілеті - деп анықтама береді [17]. Визуализация арқылы географиялық нысандардың кеңістіктегі орнын көруге болады. Кеңістіктік үлгілерді бір түрден екінші түрге түрлендіру картографиялық құзыреттіліктің қалыптасуына оң ықпал етеді.

Сауалнамада берілген 5-ші сұрақтың жауабында болашақта Сіздің картографиялық құзыреттілігіңіздің қалыптасуына кеңістіктік ойлау көмектесетіне студенттер жоғары сеніммен айта алады. Кеңістіктік ойлау, кеңістіктік мәліметтермен жұмыс жасау, талдау және кеңістіктік байланыстарды модельдеу үдерісі арқылы жүзеге асыруға болады. Бұл картографиялық құзыреттіліктің дамуына жоғары деңгейде әсер ете алады.

Түркиялық зерттеушілер Кос Т., Тору F.V. бастауышта білім алушылардың жетістіктерін, кеңістіктік ойлау дағдылары мен когнитивті жүктеме деңгейіне үшөлшемді геокеңістік технология ретінде Google Earth-тың ықпалын зерттеген. Бұл зерттеу аралас зерттеу әдісіне негізделген. Алдын ала эксперименталды зерттеулер тестілеуге дейін және кейін білім алушылардың үлгерімінің орташа көрсеткіштерін салыстыру, кеңістіктік визуализациялау мен ойлау дағдылары және олардың апта сайынғы когнитивтік жүктеме деңгейін анықтауда қолданылған. Бұдан басқа бұл ғалымдар қоғамдық ғылымдарда Google Earth-ты пайдалану бойынша мұғалімдердің пікірі мен оқушылардың тәжірибесін анықтау мақсатында тақырыптық зерттеулер жүргізген болатын. Зерттеу нәтижесіне сәйкес Google Earth пайдалану білім алушылардың жетістіктеріне, кеңістікті ойлау, кеңістіктік визуализациялау дағдыларына оң ықпал еткен. Білім алушылардың апта сайынғы оқу жүктемесінің көп болуына қарамастан, көпшілігі Google Earth – географиялық тапсырмаларды сәтті орындап шығады. Мұғалімдердің Google Earth туралы оң пікірлері бастауыш сынып мұғалімдерінің қоғамтану пәнін оқытуда үшөлшемді геокеңістіктік технологияларды қолдануға қызығушылығын тудырады [18]. Болашақ география пәні мұғалімдері сабақ барысында Google Earth-ты пайдаланып орындалатын тапсырмалар беру қажет. бұл өз кезегінде онлайн картографиялық сервистер мен платформаларды жұмыс жасау біліктігін артырады. Кеңістіктік ойлау қабілеттерін дамытады. Бұл картографиялық құзыреттіліктің қалыптасуында ерекше роль атқарады.

Америкалық зерттеушілері Peggy M. McNeal & Heather L. Petcovic Жер туралы ғылымдар аясында білім беруде қолданбалы зерттеулер мен кеңістіктік ойлауды геоғылымдар тұрғысында зерттеген. Жер туралы ғылымдар көптеген салалардан тұрады. Пәнаралық зерттеулер кеңістіктік ойлаудың құрылымдарына әртүрлі көзқараста ықпал етеді. Кеңістіктік ғылымдар геоақпараттық жүйелер мен картографияның қоса алғанда, карта мен навигациясымен байланысты геокеңістіктік ойлауға ерекше мән берілетін құрылымдарды пайдаланады. Ғалымдар өз зерттеулерінде әртүрлі геоғылымдар саласында кеңістіктік ойлауды әртүрлі тәсілдерді қолдану арқылы зерттей отырып, ғаламдық мәселелермен байланысты шешімдер шығаруға көмектесетінін атап көрсетті [19]. Пәнаралық білімдер болашақ география пәні мұғалімдерінің кеңістіктік ойлау арқылы картографиялық құзыреттілігін қалыптастыруға мүмкіндік туғызады. Жер туралы ғылымдар кеңістіктік ойлау мен модельдеу үдерісін жүйелі түрде жүзеге асыруға көмектеседі. Бұл геокеңістік ойлау қабілеттерінің дамуы алып келеді.

Қытайлық зерттеушілер Xiang X. және Liu Y. ГАЖ-картографиялау веб ортадағы университет студенттері арасындағы айырмашылықтарды кеңістіктік ойлау дағдылары зерттеу мен жетілдіру бағытында зерттеу жұмысын жүргізді. 2-курстың 36 студенті оқытудың аралас тәсіліне негізделген бір семестр бойы ГАЖ-картографиялау құралдарын пайдаланды. Зерттеу нәтижесінде барлық білім алушылар өздерінің кеңістіктік ойлау дағдыларын жақсартта алды. Мұндай зерттеулер оқу құралдарын құрастырушылар мен оқытушыларға жекелеген оқу дизайны көмегімен кеңістіктік ойлауды оқытуды оңтайландыруға көмектеседі [20]. География сабақтарында картографиялық құралдармен жұмыстарды күшейту болашақ география пәні мұғалімдерінің картографиялық құзыреттілігін қалыптасуына негіз бола алады. Оқу құралдарымен жұмыс, географиялық карта түрлерімен жұмыс кеңістіктік ойлау қабілеттерін дамытуға септігін тигізеді. Студенттердің география сабақтарынан алған білімдерін тексеруде критериалды бағалау технологияларын қолданылады [21]. Бұл болашақ география пәні мұғалімдерінің картографиялық құзыреттілігінің қалыптасу деңгейін анықтауға көмектеседі.

Жоғарыда ғылыми зерттеу жұмыстарын қорытындылай келе, кеңістіктік ойлау, кеңістіктік деректерді талдау мен түсіну, картографиялық құралдармен жұмыс, модельдеу әдісін қолдану бұл болашақ география пәні мұғалімдерінің картографиялық құзыреттілігі қалыптасуының педагогикалық негіздері бола алатыны анықталды.

Қорытынды. География пәні мұғалімінің картографиялық құзыреттілігі географиялық құбылыстар мен процестерді кеңістіктік тұрғыда түсіну және талдау үшін қажетті болып келеді. Мұғалімнің кәсіби өсуінде картографиялық құзыреттілік маңызды рөл атқарады. Сондықтан география пәні мұғалімінің картографиялық құзыреттілігін кеңістіктік ойлау және модельдеу әдісі арқылы қалыптастыру болашақта географиялық білім беру сапасын жақсартып түседі. Болашақ география пәні мұғалімінің картографиялық құзыреттілігі статикалық ұғым емес, үнемі өзін-өзі жетілдіруді және заманауи талаптар мен құралдармен жұмыс жасауға бейімделуді қажет етеді. Оқу процесінде географиялық карталарды тиімді пайдалану үшін картографияның жаңа тенденциялары мен технологиялық жаңалықтарынан мұғалім үнемі хабардар болуы керек. Жалпы алғанда география пәні мұғалімдерінің картографиялық құзыреттілігін кеңістіктік ойлау және модельдеу әдісі арқылы дамыту күрделі және көп қырлы процесс болып табылады, ол жүйелі түрде жүргізуді қажет етеді. Кеңістіктік ойлау болашақ география пәні мұғалімдерінің картографиялық құзыреттілігін қалыптастырудың алғышарты болып есептеледі.

Алғыс. Зерттеу жұмысы Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің «Жас ғалым» 2022-2024 жылдарға арналған ғылыми гранттық қаржыландыру АР 15473403 жобасының аясында орындалды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Kleickmann T., Richter D., Kunter M., Elsner J., Besser M., Krauss S., & Baumert J. Teachers' content knowledge and pedagogical content knowledge // *Journal of Teacher Education*. – 2012 -№64(1), 90-106. <https://doi.org/10.1177/0022487112460398>
2. Quintero L., Mon F., Segura J., & Prestridge S. International views on a holistic model of pedagogical competence in the digital era: the digital teacher framework reviewed // *European Journal of Teacher Education*. – 2021 - №45 (4), 493-512. <https://doi.org/10.1080/02619768.2021.1991304>
3. Adlini M., Tanjung I., & Anas N., Wahdatul ulum integrated pedagogical competence: analysis in pre-service biology teacher // *Journal Penelitian Pendidikan Ipa*. 2023 - №9 (2), 873-879 <https://doi.org/10.29303/jppipa.v9i2.2493>
4. Аренова А., Жунусбекова А., Асылбаева Р. Проблемы цифрового педагога и развитие цифровых компетенций в вузе // *Вестник/Хабаршы Серия педагогические науки*- 2023. - №4, Том. 80 - С. 135-147 <https://bulletin-pedagogy.kaznu.kz/index.php/ped/article/view/2830>
5. James H. Spatial thinking and GIS: developing and assessing of student competencies / H. James // *International Research Geographical and Environmental Education*. – 2023. – № 32:2. – P. 140-158 <https://doi.org/10.1080/10382046.2022.2138172>
6. Hemmer I. Which children can find a way through a strange town using a streetmap? - Results of an empirical study on children's orientation competence / I. Hemmer, M. Hemmer, K. Kruschel, E. Neidhardt, G. Obermaier, & R.Uphues // *International Research in Geographical and Environmental education*. – 2013. – № 22 (1). – P.23-40. <https://doi.org/10.1080/10382046.2012.759436>
7. Hoffmann T. The meanings of competency / T. Hoffmann // *Journal of European Industrial Training*. – 1999. – №23 (6). – P. 275-285. <https://doi.org/10.1108/03090599910284650>
8. Lobben A.K. Navigational map reading: Predicting performance and identifying relative influence of map-related abilities / A.K. Lobben // *Annals of the Association of American Geographers*. – 2007. – №97 (1). – P.64-85. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.2007.00524.x>
9. Ma Q. Meta-analysis of the impact of geospatial technologies on learning outcomes / Ma Q., Duan Y. and Yao Z. // *Educ Inf Technol*. – 2023. – №28. – P. 15739-15764. <https://doi.org/10.1007/s10639-023-11712-w>
10. Jose Jesus, Reyes Nunez The presence of geoinformatics in Hungarian secondary education / H.Jesus, R.Nunez//*International Journal of Cartography*.–2023.–№9:3.–P.571-584 <https://doi.org/10.1080/23729333.2023.2228008>
11. Holly White, Cory T. Forbes, An investigation of undergraduate students' spatial thinking about groundwater / W. Holly, C. T. Forbes // *Journal of Geography in Higher Education*. – 2023. – Volume 47, - Issue 1. – P.128-148. <https://doi.org/10.1080/03098265.2021.2004582>
12. Bintoro H. S., Sukestiyarno Y. L., Mulyono, & Walid The spatial thinking process of the fieldindependent students based on action-process-object-schema theory / H.S.Bintoro, Y.L.Sukestiyarno, Mulyono and Walid // *European Journal of Educational Research*. –2021.–№10 (4).– P. 1807-1823. <https://doi.org/10.12973/eu-jer.10.4.1807>
13. Yigit T., Karatekin K. The effect of orienteering applications on students' spatial thinking skills in social studies: the case of Turkey / T. Yigit, K. Karatekin // *Review of International Geographical Education (RIGEO)*. – 2021. – №11 (1). – P. 75-99.

14. Aliman M. *The Effect of Earthcomm Learning Model and Spatial Thinking Abilities on Geography Learning Outcomes* / M. Aliman, Budijanto, Sumarmi, Astina I. Komang, R.E. Putri, A.Muhammad // *Journal of Baltic Science Education*. – 2019. – Vol. 18, №3. – P. 323-334 <https://doi.org/10.33225/jbse/19.18.323>
15. Joseph J. Kerski *Online, Engaged Instruction in Geography and GIS Using IoT Feeds, Web Mapping Services and Field Tools in a Spatial Thinking Framework* / J. Kerski Joseph // *The Geography Teacher*. -2022.-Vol.19, №3.-P.93-101. <https://doi.org/10.1080/19338341.2022.2070520>
16. Kim Y.J. *Learning analytics application to examine validity and generalizability of game-based assessment for spatial thinking* / Y.J.Kim, M.A.Knowles, J.Scianna, G.Lin, J.A.Ruiperes-Valiente // *British Journal of Educational Technologies*. – 2023. – №54 – P.355-37 <https://doi.org/10.1111/bjet.13286>
17. Mulligan J. *Connecting mathematics leaning through spatial reasoning* / J. Mulligan, G. Woolcott, M.Mitchelmore, et al. // *Math Ed Res J*. – 2018. – №30 – P. 77-87. <https://doi.org/10.1007/s13394-017-0210-x>
18. Koc T., Topu F.B. *Using three-dimensional geospatial technology in primary school: students' achievement, spatial thinking skills, cognitive load levels, experiences and teachers' opinions* / T. Kok, F.B. Topu // *Educ Inf Technol*. - 2022. – №27. – P. 4925-4954. <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10810-x>
19. Peggy M., McNeil & Heather L. *Petcovic Spatial thinking and fluid Earth science education research* / M. Peggy, McNeil & L. Petcovic Heather//*Journal of Geoscience Education*. – 2020. – №68:4. – P.289-301.
20. Xiang H., Liu Y. *Exploring and enhancing spatial thinking skills: Learning differences of university students with in web-based GIS mapping environment*. X. Xiang and Y. Liu//*Br J Educ Technol*. – 2019. – №50. – P.1865-1881. <https://doi.org/10.1111/bjet.12677>
21. Kalkashev S., Nurbol U., Abdimanapov B., Kaimuldinova K., Ayapbekova A., Nurkhanov M. *Technology of criterion assessment of students' knowledge in geography lessons* // *World Journal on Educational Technology: Current Issues*, 2022, 14(2), P. 414-425 <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57610891800>

References:

1. Kleickmann T., Richter D., Kunter M., Elsner J., Besser M., Krauss S., & Baumert J. *Teachers' content knowledge and pedagogical content knowledge* // *Journal of Teacher Education*. – 2012 -№64(1), 90-106. <https://doi.org/10.1177/0022487112460398>
2. Quintero L., Mon F., Segura J., & Prestridge S. *International views on a holistic model of pedagogical competence in the digital era: the digital teacher framework reviewed* //*European Journal of Teacher Education*. – 2021 - №45 (4), 493-512. <https://doi.org/10.1080/02619768.2021.1991304>
3. Adlini M., Tanjung I., & Anas N., *Wahdatul ulum integrated pedagogical competence: analysis in pre-service biology teacher* //*Journal Penelitian Pendidikan Ipa*. 2023 - №9 (2), 873-879 <https://doi.org/10.29303/jppipa.v9i2.2493>
4. Arenova A., Zhunusbekova A., Assilbayeva R. *Problems of digital teachers and development of digital competencies in higher education institution* // *Bulletin Series of Pedagogical Sciences*.- 2023. - №4, Vol. 80 - P. 135-147 <https://bulletin-pedagogy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/2830>
5. James H. *Spatial thinking and GIS: developing and assessing of student competencies* / H. James // *International Research Geographical and Environmental Education*. – 2023. – № 32:2. – P. 140-158 <https://doi.org/10.1080/10382046.2022.2138172>
6. Hemmer I. *Which children can find a way through a strange town using a streetmap? - Results of an empirical study on children's orientation competence* / I. Hemmer, M. Hemmer, K. Kruschel, E. Neidhardt, G. Obermaier, & R.Uphues // *International Research in Geographical and Environmental education*. – 2013. – № 22 (1). – P.23-40. <https://doi.org/10.1080/10382046.2012.759436>
7. Hoffmann T. *The meanings of competency* / T. Hoffmann // *Journal of European Industrial Training*. – 1999. – №23 (6). – P. 275-285. <https://doi.org/10.1108/03090599910284650>
8. Lobben A.K. *Navigational map reading: Predicting performance and identifying relative influence of map-related abilities* / A.K. Lobben //*Annals of the Association of American Geographers*. – 2007. – №97 (1). – P.64-85. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.2007.00524.x>
9. Ma Q. *Meta-analysis of the impact of geospatial technologies on learning outcomes* / Ma Q., Duan Y. and Yao Z. // *Educ Inf Technol*. – 2023. – №28. – P. 15739-15764. <https://doi.org/10.1007/s10639-023-11712-w>
10. Jose Jesus, Reyes Nunez *The presence of geoinformatics in Hungarian secondary education* / H. Jesus, R. Nunez //*International Journal of Cartography*. – 2023. -№9:3. – P. 571-584 <https://doi.org/10.1080/23729333.2023.2228008>
11. Holly White, Cory T. Forbes, *An investigation of undergraduate students' spatial thinking about groundwater* / W. Holly, C. T. Forbes // *Journal of Geography in Higher Education*. – 2023. – Volume 47, - Issue 1. – P.128-148. <https://doi.org/10.1080/03098265.2021.2004582>
12. Bintoro H. S., Sukestiyarno Y. L., Mulyono, & Walid *The spatial thinking process of the fieldindependent students based on action-process-object-schema theory* / H. S. Bintoro, Y. L. Sukestiyarno, Mulyono and Walid // *European Journal of Educational Research*. – 2021. – №10 (4). – P. 1807-1823. <https://doi.org/10.12973/eujer.10.4.1807>

13. Yigit T., Karatekin K. *The effect of orienteering applications on students' spatial thinking skills in social studies: the case of Turkey* / T. Yigit, K. Karatekin // *Review of International Geographical Education (RIGEO)*. – 2021. – №11 (1). – P. 75-99.

14. Aliman M. *The Effect of Earthcomm Learning Model and Spatial Thinking Abilities on Geography Learning Outcomes* / M. Aliman, Budijanto, Sumarmi, Astina I. Komang, R.E. Putri, A.Muhammad // *Journal of Baltic Science Education*. – 2019. – Vol. 18, №3. – P. 323-334 <https://doi.org/10.33225/jbse/19.18.323>

15. Joseph J. Kerski *Online, Engaged Instruction in Geography and GIS Using IoT Feeds, Web Mapping Services and Field Tools in a Spatial Thinking Framework* / J. Kerski Joseph // *The Geography Teacher*. – 2022. – Vol.19, №3. – P.93-101. <https://doi.org/10.1080/19338341.2022.2070520>

16. Kim Y.J. *Learning analytics application to examine validity and generalizability of game-based assessment for spatial thinking* / Y.J. Kim, M.A. Knowles, J. Scianna, G. Lin, J.A. Ruiperes-Valiente // *British Journal of Educational Technologies*. – 2023. – №54 – P.355-37 <https://doi.org/10.1111/bjet.13286>

17. Mulligan J. *Connecting mathematics leaning through spatial reasoning* / J. Mulligan, G. Woolcott, M.Mitchelmore, et al. // *Math Ed Res J*. – 2018. – №30 – P. 77-87. <https://doi.org/10.1007/s13394-017-0210-x>

18. Koc T., Topu F.B. *Using three-dimensional geospatial technology in primary school: students' achievement, spatial thinking skills, cognitive load levels, experiences and teachers' opinions* / T. Kok, F.B. Topu // *Educ Inf Technol*. – 2022. – №27. – P. 4925-4954. <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10810-x>

19. Peggy M., McNeil & Heather L. *Petcovic Spatial thinking and fluid Earth science education research* / M. Peggy, McNeil & L. Petcovic Heather // *Journal of Geoscience Education*. – 2020. – №68:4. – P.289-301.

20. Xiang H., Liu Y. *Exploring and enhancing spatial thinking skills: Learning differences of university students with in web-based GIS mapping environment*. X. Xiang and Y. Liu // *Br J Educ Technol*. – 2019. – №50. – P.1865-1881. <https://doi.org/10.1111/bjet.12677>

21. Kalkashev S., Nurbol U., Abdimanapov B., Kaimuldinova K., Ayapbekova A., Nurkhanov M. *Technology of criterion assessment of students' knowledge in geography lessons* // *World Journal on Educational Technology: Current Issues*, 2022, 14(2), P. 414-425 <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57610891800>

IRSTI 14.35.07

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.013>

Abdildauly A.,^{1} Mukasheva D.,¹ Bakhtaulova A.,¹
Daurenbekova Sh.,¹ Tleubay S²*

¹ *NPJS Zhetysus University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan*

² *Kazakh National Women's Teacher Training University,
Almaty, Kazakhstan*

FORMATION OF RESEARCH COMPETENCIES OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS THROUGH FIELD TRAINING PRACTICE

Abstract

Today, much attention is paid to school education and improving the education system as a whole. One of the key competencies is research competencies that are formed in the process of undergoing field training and laboratory work, preparing scientific publications and reports for seminars, conferences and symposia. Also, research competencies are an indicator of the competitiveness of future biology teachers and a guarantee that the teacher will be able to engage not only in teaching the subject but also engage in design and research work with students, pedagogical research and make scientific publications to improve their level of qualifications. The purpose of this work is to study the formation of research competencies of future biology teachers through educational and field practice of second-year students in invertebrate zoology during the summer. The scientific significance of this work is the study of methods and forms used during summer field training by students majoring in biology and evaluation of the effectiveness of these methods. The work is valuable for methodologists at higher educational institutions, students, undergraduates and doctoral students studying methods of teaching biology, the formation of research competencies and education in general. The results of this work were used in the preparation of work curricula for field training for biology students and the selection of forms and methods for conducting field training.

Keywords: Research competence, field practice, scientific work, qualifications, university, biology.

Абдильдаұлы А., ^{1*} Мукашева Д.М., ¹ Бахтаулолова А.С., ¹
Дауренбекова Ш.Ж., ¹ Тлеубай С.Т.²

¹Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
г. Талдықорган, Казахстан

²Казахский национальный женский педагогический университет,
г. Алматы, Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ БИОЛОГИИ ПОСРЕДСТВОМ УЧЕБНО-ПОЛЕВОЙ ПРАКТИКИ

Аннотация

Сегодня много внимания уделяется школьному образованию и улучшению системы образования в целом. Одной из ключевых компетенций является исследовательские компетенции, которые создаются в процессе прохождения полевой подготовки и лабораторной работы, подготовки научных публикаций и отчетов о семинарах, конференциях и симпозиумов. Кроме того, исследовательские компетенции являются показателем конкурентоспособности будущих учителей биологии и гарантии того, что учитель сможет участвовать не только в преподавании предмета, но и участвовать в проектировании и исследовательской работе со студентами, педагогические исследования и создавать научные публикации для улучшения их уровень квалификации. Целью этой работы является изучение формирования компетенций исследований будущих преподавателей биологии посредством образовательной и полевой практики второго курса студентов в зоологии беспозвоночных летом. Научной значимостью этой работы является изучение методов и форм, используемых во время летнего полевого обучения студентами, занимающимися биологией и оценкой эффективности этих методов. Работа полезна для методистов в высших учебных заведениях, студентам, магистрантам и докторантам, изучающих методы преподавания биологии, формирование исследовательских компетенций и образования в целом. Результаты этой работы использовались при подготовке учебных программ для работы со студентами и выборе форм и методов для проведения учебно-полевых практик.

Ключевые слова: исследовательская компетентность, полевая практика, научная работа, квалификация, вуз, биология.

А.Абділдаұлы, ^{1*} Д.М.Мұқашева, ¹ А.С.Бахтаулова, ¹
Ш.Ж.Дауренбекова, ¹ С.Т. Тілеубай ²

¹ І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

² Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан

ОҚУ-ДАЛАЛЫҚ ПРАКТИКА АРҚЫЛЫ БОЛАШАҚ БИОЛОГИЯ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЗЕРТТЕУ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Бүгінде мектептегі білім беруге және жалпы білім беру жүйесін жетілдіруге көп көңіл бөлінеді. Негізгі құзыреттердің бірі - ғылыми-зерттеу құзыреттілігі, бұл далалық іс-тәжірибеге дайындық және зертханалық жұмыстар, ғылыми жарияланымдар мен семинарларға, конференцияларға және симпозицияларға арналған ғылыми жарияланымдар мен есептерді дайындау процесінде қалыптасады. Сондай-ақ, ғылыми құзыреттілік болашақ биология мұғалімдерінің бәсекеге қабілеттілігінің көрсеткіші болып табылады және мұғалімнің тек пән бойынша оқытуда ғана емес, сонымен қатар педагогикалық зерттеулермен және ғылыми жарияланымдармен айналысуға және ғылыми-зерттеу жұмыстарына қатыса алатындығына кепілдік беретін олардың біліктілік деңгейі. Бұл жұмыстың мақсаты - жазғы омыртқасыз зоология пәнінен өтетін далалық іс-тәжірибеде екінші курс студенттерінің зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыру. Жұмыстың ғылыми маңыздылығы - биолог студенттердің зерттеушілік құзыреттілігін дамытып және осы әдістердің тиімділігін бағалау кезінде қолданылатын әдістер мен формаларды зерттеу. Жұмыс жоғары оқу орындарында, студенттерге, магистранттарға және докторанттарға, биологияны оқытудың әдістері, ғылыми құзыреттіліктерді қалыптастыру және жалпы білім беру әдістері үшін құнды. Бұл жұмыстың нәтижелері биология студенттеріне

далалық іс-тәжірибелерге дайындық үшін және жұмыс оқу жоспарларын дайындауда іс-тәжірибелердің формалары мен әдістерін таңдауда қолданылды.

Түйін сөздер: зерттеу құзыреттілігі, далалық тәжірибе, ғылыми жұмыс, біліктілік, ЖОО, биология.

Basic provisions. The article focuses on the importance of building and enhancing research skills among biology teachers. It emphasizes that teachers should not just impart knowledge but also cultivate their students' ability to conduct research. This involves various tasks such as laboratory work, field practice, data analysis, and student participation in research. While practical exercises and field research play a crucial role in developing research competence, the article suggests that innovative methods should be incorporated to improve the effectiveness of this process. The article recommends the formulation of new methodological approaches to enhance research competence through field practice.

Introduction. New approaches and strategies for changing and modernizing secondary education directly affect the skills of educational personnel. Consequently, new requirements are being imposed on graduates of higher educational institutions, for example, future teachers must not only know their subject and teaching methods, developmental psychology and general pedagogy, but must also possess competencies that are formed in the learning process. Research competence plays an important role in both faculty careers and student achievement, especially in biology. Thanks to the formation of research competencies, students also develop critical thinking. It allows them to analyze and evaluate information, formulate hypotheses, conduct experiments and draw conclusions based on the data obtained, which contributes to an in-depth understanding of the subject as a whole [1]. Consequently, developed research competencies allow for a deeper and more accurate understanding of biological concepts and processes. Helps teachers deepen their knowledge and students better understand educational material. It has been noted that research competence stimulates teachers and students to develop new methods and approaches in the field of biology [2]. They can conduct their own research, apply new technologies and find innovative solutions to scientific problems. Another point in favor of research competence is that teachers with research competence can develop interesting and effective teaching materials and techniques that encourage students to actively engage with the subject matter and stimulate their research skills. Also, the research competence of biology teachers makes them more competitive in the labor market. The ability to conduct scientific research and have real achievements in this field increases the chances of getting a highly paid and prestigious job [3]. Therefore, research competence plays an important role in faculty careers and student success in biology. It promotes the development of critical thinking, in-depth understanding of the subject, innovation, improvement of the learning process and increased competitiveness. Among many forms, methods and academic disciplines, it is field training that contributes to the development of research competencies [4]. When conducting a survey among biology teachers and students, the majority responded that it was educational field practices that helped to develop research competencies (Fig. 1).

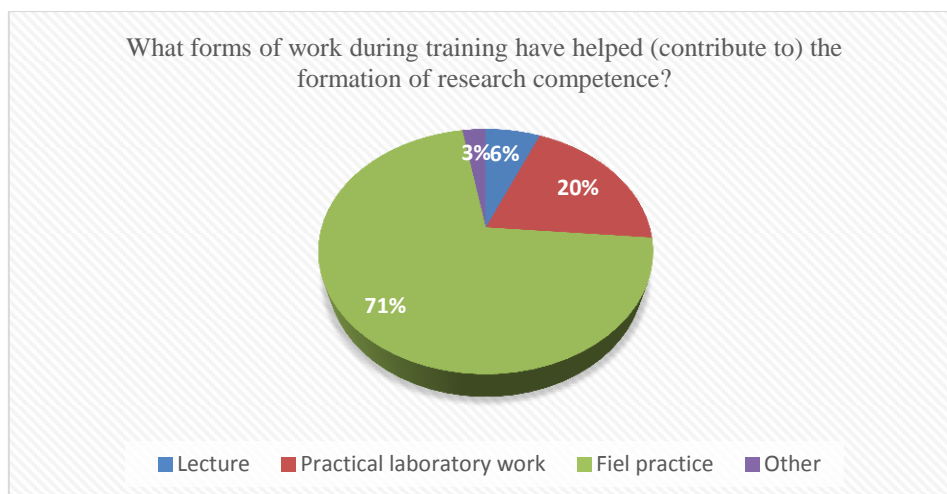

Figure 1. Results of a survey among teachers and students (A. Abdildauly, 04.10.2023)

Summer educational field practice in invertebrate zoology is a mandatory component of the educational program for students.

Purpose of practice:

1) obtaining, deepening and consolidating knowledge of the local fauna vertebrates;

2) mastering techniques for collecting field material and working with field equipment;

3) training in skills of working with identifiers;

4) gaining first experience in conducting simple independent research on a chosen topic.

Field practice in invertebrate zoology includes mastering methods for collecting material, directly collecting field material, which is fixed in formaldehyde, alcohol or mounted in the form of a collection, its independent determination, compiling a list of discovered species, sketches of the appearance of discovered invertebrate animals, conducting independent field research .

The main objectives of educational zoological practice:

- mastering methods of collection, laboratory processing (identification, fixation, herbarization, labeling) and storage of collection materials of organisms of various systematic groups;

- identification of ecological characteristics of invertebrate animals within certain ecosystems;

- obtaining the necessary skills for independent conduct of educational and research work in the field;

- determination of the role of living organisms identified in practice in nature and human economic activity.

As a result of studying the discipline, the student must:

know:

- taxonomic and syntaxonomic diversity of local fauna, features of ecological groups;

- systematic position, scientific names, features of biology and ecology of the studied objects;

- methods for diagnosing living organisms of different systematic groups;

- basic methods and particular techniques of scientific research work on studying the structure of fauna and flora, establishing biocenotic connections of invertebrate and vertebrate animals, algae, lichens, higher plants and their role in the functioning of ecosystems;

be able to:

- identify representatives of regional fauna;

- correctly prepare and arrange zoological collections and maintain scientific documentation;

- use basic methods and private techniques when conducting field research;

- organize and conduct excursions in nature.

Material and methods. Collection of soil invertebrates. Classic collection methods are standard soil samples for mesofauna (Gilyarov, 1975a) and Barber traps (Tikhomirova, 1975). The first method is designed to identify the number of soil invertebrates per 1 m², for this purpose on areas measuring 50 cm × 50 cm in in field conditions, layer-by-layer analysis of the soil is carried out using special oilcloths. As a rule, animals are found in the first layer soil depth from 0 cm to 10 cm and the second - from 10 cm to 20 cm. These objects are placed in bags made of thick fabric (earthworms) and vesicles (other invertebrates). If bedding is available (forest biotopes), then it is collected in medium-sized bags made of tissue and then examined in laboratory conditions using We eat a set of soil-zoological sieves. In each biotope it is taken 4 or 8 samples each. Samples are supplied with labels.

The second method is Barber traps, which can be used as glass half-liter jars or plastic cups with a diameter of 8 cm, which are made from 1.5 liter bottles. Traps are dug level with the soil surface. In each biotope, 10 trapping jars are installed in a line every ten meters. A fixing liquid is poured into the bottom of the trap, which is a 20% solution of table salt or formalin. If for one reason or another there is no retainer, then a little soil should be poured onto the bottom of the trap so that the objects caught there can hide from each other, and thereby reduce the possibility of small insects being eaten by large predators. Traps are set for 3–5 days, i.e., 30–50 trap days are processed per count. The contents of the jars are carefully poured into bags made of thick fabric and delivered to the laboratory, where they are then carefully disassembled. Each sample is supplied with a label. In the future, Barber traps make it possible to calculate the catchability (dynamic density) of soil invertebrates. Catchability is calculated using the formula: $U = k / (n - h) t$, where U is catchability, k is the total number of all individuals of the species in all samples, n – number of traps, h – number of failed traps, t is the time for which the traps were installed.

After calculation, the obtained catchability indicators in various biotops are standardized per 100 trap-days for comparison. To collect myrmecophilous insects, jars are installed near anthills or on ant trails.

To collect small arthropods (ticks, springtails) use special installation - eclector. Its action is based on the high sensitivity to drying characteristic of all small soil invertebrates. A lump of soil is placed on the grid under the lamp. When it dries, the microarthropods rush down and fall onto the mesh, and then fall into a funnel connected to a test tube containing a fixing liquid.

Collection of terrestrial invertebrates. The classic technique is collection using an entomological net, which has a device similar to that of a hydrobiological net (see Fig. 3). However, unlike a hydrobiological net, it is better to make a net from a more delicate fabric, for example from mill gas. To count the number of invertebrates in the herbaceous layer, two methods are used. The simplest is mowing the grass with a standard size entomological net (a hoop with a diameter of 30 cm, a bag depth of 60–70 cm and a handle length of 1–1.5 m). The collector walks evenly so that with each stroke the net covers a certain distance. After each swing, one step is taken. Counting is carried out for 50 or 100 strokes. The contents are then quickly shaken out into the wide-mouth stain. Each sample is supplied with a label. In order to calculate the number per unit area, you can use the formula of L. G. Dinesman (according to Brodsky et al., 1983): $X = N / 2 RL n$, where X is the number of insects per 1 m², N – number of insects caught during mowing, R – net radius in meters,

L – average length of the path traversed by the hoop of the net along the grass stand with every swing, n – number of swings (blows) of the net.

However, the obtained figures are not absolute. To more accurately account for the number of invertebrates in the herbaceous layer, a biocenometer is used. Using it, an area of soil and grass measuring 50 cm x 50 cm is isolated. Then a complete sampling is carried out. 4 or 8 samples are taken from each biotope. Each sample is supplied with a label.

To count nocturnal insects (lepidoptera, coleoptera, lacewings), light traps are used. To collect nocturnal lepidoptera, a white fabric screen is used, onto which light is directed. The illuminated screen attracts insects and they land on it. It is better to spread oilcloth, plastic film or white cloth under the screen to make it easier to collect insects that have fallen from it.

The second type of light trap is designed to collect small nocturnal insects. It consists of a lamp, under which there is a funnel connected to a vial filled with a fixing liquid. Insects attracted by the light hit the lamp and fall into the funnel. Such a trap is installed overnight, and in the morning the material is analyzed in a laboratory setting.

During summer practice, manual picking is widely used. Manure and compost heaps, mushrooms, rotting plant remains, corpses of vertebrate animals, rotten stumps and wood, banks of rivers and lakes, substrate under stones, snags and moss are manually inspected. For manual collection, tweezers, exhausters and scoops are widely used. The exhauster is used to collect small objects. It is made of a glass cylinder with two tubes inserted into the lid. One tube has a long rubber hose on the outside and a mill gas cap on the inside. The other end of the hose is brought to the mouth or a rubber bulb is put on it. By simultaneously holding the end of the glass tube towards the small insect and drawing in air through the hose, you suck the object into the cylinder.

Storage of collected material.

The collected material is recorded and stored depending on its specifics. Aquatic invertebrates (except mollusks) and worms are fixed in a 4% formalin solution or in a 70% ethyl alcohol solution. It is preferable to fix large aquatic insect larvae in a 4% formaldehyde solution. Mollusks, both aquatic and terrestrial, are fixed only in a 70% (no less) solution of ethyl alcohol, since formaldehyde destroys calcareous shells. To obtain collectible mollusk shells, the maceration method is used, i.e. natural decomposition of the soft tissues of the mollusk. Spiders, insect larvae and some adult insects are fixed in a 70% ethyl alcohol solution. It must be remembered that the volume of the fixative must be at least 2/3 of the volume of the object. The fixed material is stored in glass or plastic, but always hermetically sealed containers.

After fixation, all insect adults are pinned onto entomological pins. Lepidoptera, Hymenoptera, Reticuloptera and some others are euthanized in stain and then pinned.

Chloroform is used for stains.

(!) Formaldehyde and chloroform are toxic substances! Working with them requires increased caution - it is undesirable to even get them on the skin! If the above substances come into contact with your skin, you must immediately wash the area where the fixative comes into contact with running water and soap!

It is necessary to pin insects on entomological pins according to generally accepted standards. The right side of the body is pierced in most insects, except butterflies, hymenoptera and some others. The insect is pinned with 2/3 pins at an angle of 90° relative to the body. The method of spreading lepidopteran insects is quite complex. After being euthanized in the stain, the butterflies are placed in entomological envelopes in the field and in this form are delivered to the laboratory. Then, in laboratory conditions, the wings of butterflies are spread on a special spread according to a certain standard.

First, the butterfly is pinned into the straightening groove so that the abdomen is completely in the groove. A small piece of cotton wool is placed under the abdomen. Next, using a dissecting needle, the wings are raised and secured to the straightening using thin strips of paper and pins, and then

completely pressed with wide strips of transparent paper or polyethylene. The angle between the lower edge of the upper wing and the abdomen should be 90°. In order for the collections to have scientific and practical value, they must be provided with a label. The label is made of thick paper or matte tracing paper. Inscriptions on the label should be made with a sharp pencil or pen and ink.

The following information must be displayed on the label:

- Name of the animal
- Date and time of capture
- Place of capture (so that it can be found on the map)
- Where exactly the object was encountered (stone, snag, silt, etc.)
- Full name collector

The label is placed in a jar with fixed material or glued on the outside with tape.

Dried insects are provided with two labels. On first The place and time of collection, and the name of the collector are written down. On the second Latin name of the species, date and surname of the determiner. Next, the insects are stored in entomological boxes [5].

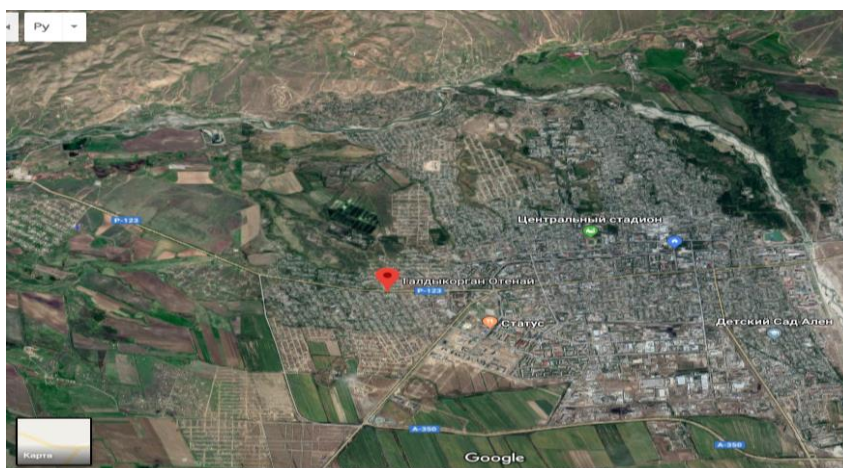

Figure 2. Location of points of collection insects

Physiographic characteristics of the internship area

Taldykorgan – city, center Almaty region Kazakhstan.

Centrally located Semirechyeon the banks Karatal Riverin the foothills Dzhungar Alatauat an altitude of over 602 m above sea level.

City climatecontinental. The average temperature in January is $-11-13^{\circ}\text{C}$, in July $22-24^{\circ}\text{C}$. Average annual quantityprecipitation350-400 mm, most of them occur in the periods March-May and November-December. In wind rose northeastern (34%) and northern (16%) winds predominate. Stablesnow coverforms in the last ten days of November and ends in the second ten days of March.

Sample collection was carried out in the residential area of Krasny Kamen, at 2 points (Figure 2):

1. The middle mouth of the Karatal River, in a meadow near the shore. Coordinates 45.050875, 78.336910
2. Meadow next to the stream on Podgornaya street, Krasny Kamen Coordinates 45.050459, 78.329391

Results and Discussion. During the work carried out with students, over 100 samples of invertebrates were caught, the species composition was analyzed and a taxonomic list of insects was made (Table 1).

Taxonomic list of specific animals

Animal Kingdom. *Regnum Zoa*

Subkingdom *Metazoa*

Supersection *Eumetozoa*

Section *Bilateria*

Subsection Secondocavity *Coelomata*
Phylum *Arthropoda*
Class *Insecta*
Order *Lepidoptera*
Superfamily *Papilionoidea*
Nymphalidae family *Nymphalidae*
Genus *Polygonia*
Polygonia c-album
Family *Pieridae*
Pieris brassicae
Hawthorn *Aporea crataegi*
Nymphalidae family *Nymphalidae*
Peacock Eye *Inachis io*
Order *Araneae*
Family *Thomisidae*
Flower spider *Misumena vatia*
Order *Plecoptera*
Yellow-footed stonefly *Nemoura cinerea*
Dragonfly order *Odonata*
Suborder *Zygoptera*
Family Beauty *Colopterygidae*
Beauty Shiny *Colopteryx splendens*
Order *Orthoptera*
Family *Tettigidae*
Warbler *Tettigonia cantans*
Order *Hymenoptera*
Suborder *Apocrita*
Family *Spicidae*
Shorthorn *Ammophila sabulosa*
Family *Formicidae*
Garden ant or black ant *Lasius niger*
Suborder *Apocrita*
Vespidae superfamily *Vespidae*
Vespidae family *Vespidae*
Medium wasp *Dolichovespula media*
Scolia family *Scolidae*
Scolia giant *Scolia maculata*
Family *Pompilidae*
Red-bellied road wasp *Anoplius viaticus*
Family *Climbicidae*
Birch sawfly *Climbex femorata*
Family *Diprionidae*
Pine sawfly *Diprion pini*
Burrowing wasp family *Sphecida*
Bee wolf *Philianthus triangulum*
Superfamily *Apoidea*
Bee family *Apidae*
Hairy bee *Dosypoda plumpis*
Leafcutter bee *Megachile centuncularis*
House bee *Apis melifera*

House bee (drone) *Apis mellifera*
 Carpenter bee *Xylocopa valga*
 Garden bumblebee *Bombus hortorum*
 Order *Coleoptera*
 Family *Scarabaeidae*
 Meadow beetle *Anomala dubia*
 Marbled bronze *Potosia lugubris* [6]

Table 1. Frequency of occurrence and number of samples

№	Species name	Frequency of occurrence (2 – often, 1 – average, 0 – little)	Number of samples collected
1	<i>Polygonia c-album</i>	1	3
2	<i>Pieris brassicae</i>	1	4
3	<i>Aporea crataegi</i>	2	9
4	<i>Eye Inachis io</i>	0	2
5	<i>Misumena vatia</i>	2	3
6	<i>Nemoura cinerea</i>	1	4
7	<i>Colopteryx splendens</i>	1	4
8	<i>Tettigonia cantans</i>	2	8
9	<i>Ammophila sabulosa</i>	0	2
10	<i>Lasius niger</i>	0	1
11	<i>Dolichovespula media</i>	1	3
12	<i>Scolia maculata</i>	0	1
13	<i>Anoplius viaticus</i>	2	5
14	<i>Climbex femorata</i>	1	3
15	<i>Diprion pini</i>	1	2
16	<i>Philianthus triangulum</i>	2	8
17	<i>Dosypoda plumpis</i>	2	7
18	<i>Megachile centuncularis</i>	1	3
19	<i>Apis mellifera</i>	1	4
20	<i>Apis mellifera</i>	1	3
21	<i>Xylocopa valga</i>	0	2
22	<i>Bombus hortorum</i>	0	1
23	<i>Anomala dubia</i>	1	3
24	<i>Potosia lugubris</i>	2	4

To identify the effectiveness of educational field practice in zoology, quantitative and qualitative data from student trainees over the past two years were analyzed. The quality of knowledge, dynamics and results of the entrance and final tests were compared. The tasks of the entrance tests included testing in the zoology section, including materials from the school biology course; the final testing included questions in the discipline “Invertebrate Zoology” of the university course. Similar qualities were determined when studying the formation of research competencies of students in 2020 [7] and 2016 [8]. From this we can conclude that practical work and laboratory work have a positive effect on the formation of research competencies and the level of students shows high results (Table 1 a, b, c, d).

Table 1. Diagnostic of level of research competitions in different stages
 Table 1a

Diagnostics of the level of research competence at the ascertaining stage (2021-2022)		
Tested skills	The number of correct answers	The number of errors
The ability to define concepts	10	11

The ability to classify	9	12
The ability to do conclusions	7	14

Table 1 b

Diagnostics of the level of research competence at the final stage (2021-2022)		
Tested skills	The number of correct answers	The number of errors
The ability to define concepts	14	7
The ability to classify	15	6
The ability to do conclusions	17	4

Table 1 c

Diagnostics of the level of research competence at the ascertaining stage (2022-2023)		
Tested skills	The number of correct answers	The number of errors
The ability to define concepts	12	9
The ability to classify	10	11
The ability to do conclusions	9	12

Table 1 d

Diagnostics of the level of research competence at the final stage (2022-2023)		
Tested skills	The number of correct answers	The number of errors
The ability to define concepts	16	5
The ability to classify	18	3
The ability to do conclusions	19	2

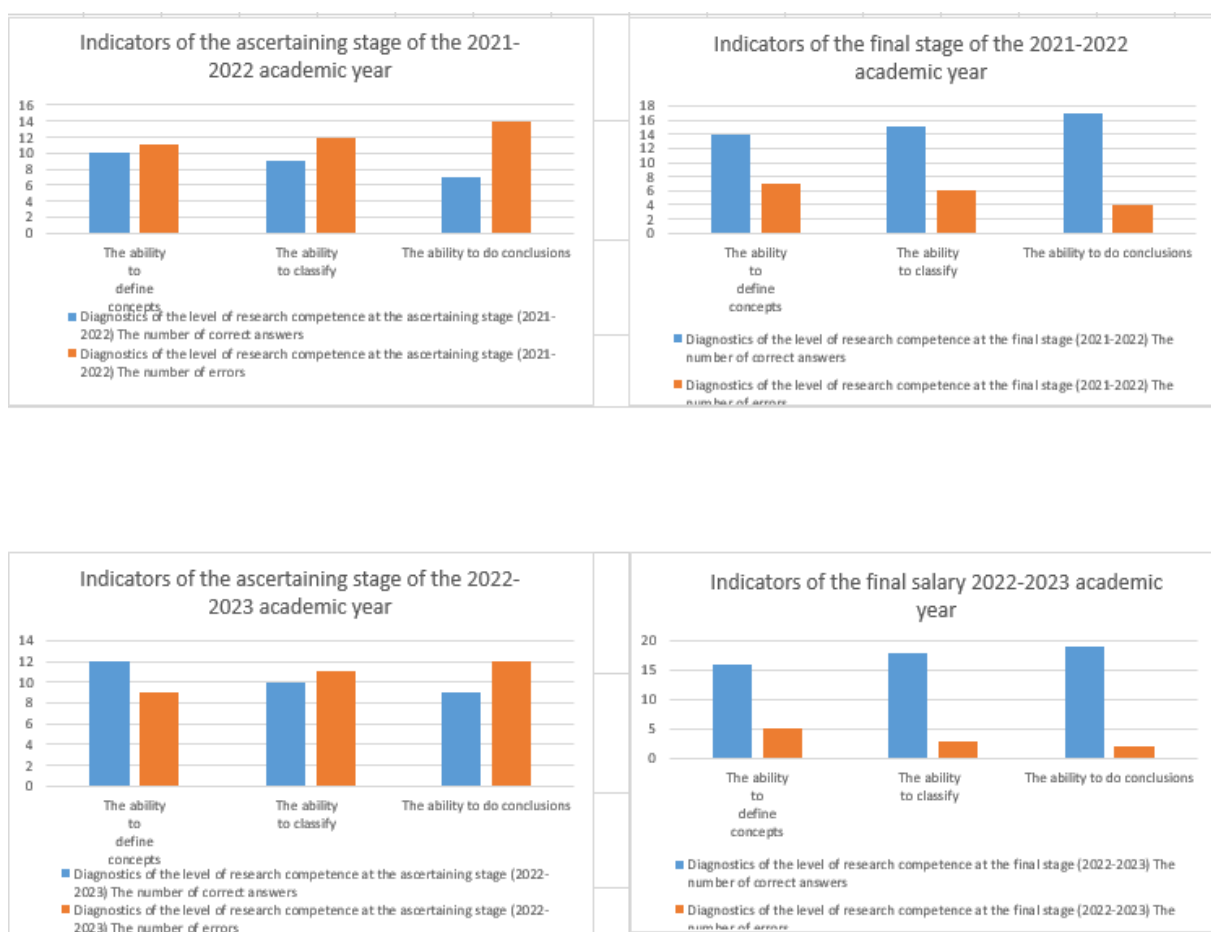

Figure 3. Indicators of ability at the start and finish of experiment

The process of the formation of research competence we have presented is not required for the use of students in all forms of educational activity. It is necessary to think through every step of his actions, build the educational process in this way. From the data presented, we see that the increase in the level of skills depends directly on the preparation of students through laboratory work and educational field practices (Figure 3). It is necessary to build an educational process so that the student always experiences a situation of success. It is necessary to stimulate the formation of research competencies in various methods.

Based on the above data, we see that the number of correct answers increased by 4-8 percent after completing field training, respectively, the number of incorrect answers decreased. The ability to draw conclusions, define and classify and systematize information is directly related to the development of research competence. The difference in the average values in the 2021-2022 and 2022-2023 academic years may be due to distance learning during the quarantine period. According to data from sources [9], [10] and [11], there have been noticeable changes in the quality of knowledge and the percentage of student achievement since the pandemic. But at the same time, studies by H.Curtis [12] and I. Han [13] show that field training practice contributes to better assimilation of the material, which is confirmed by the test results. In the future, the prospects for research in the field of predisposition to biology have many prospects [14].

Conclusion. The field training in invertebrate zoology, which took place in 2021 and 2022 at the Higher School of Natural Sciences of Zhetysu University named after I. Zhansugurov, was successful. 2nd year students of specialty 6B01508 “Biology” were divided into several subgroups. Students were collecting invertebrate animals of the Insecta class in the city of Taldykorgan. A special feature of the work was the collection, classification and collecting of insects in the month of May for a visual study of the state of the fauna of the region. 4 expeditions were organized and 1 day was spent identifying and classifying the caught specimens.

During field work, we consolidated the theoretical material in practice and learned to independently organize, plan and conduct scientific and field work. We gained experience in working with entomological devices and orientation in the area, as well as searching for insects. While making a collection of invertebrate animals, we became more familiar with the anatomy and morphology of insects, as well as the rules for working with small animals. During field work, we observed species from the Apidae family and noticed the influence of geographical and climatic factors on the behavior of animals. We saw many biocenoses and ecological groups of animals.

The patterns of the food chain in nature and some features of the interaction of different species were noticed. Some bees from the family Apidae and wasps from the family Pompilidae have similar distribution areas and are found together in some grasslands. The peak activity of flying insects was established in the period from 13:00 to 15:00 Astana time. We assume that windless weather and direct sunlight play an important role in the composition of abiotic factors affecting invertebrate animals.

The work carried out shows that experience in the field and subsequent processing of material contributes to the development of students’ research competencies. A survey conducted at the beginning and end of field practice shows that the number of ideas and plans for research projects also increases after educational field practice.

Reference:

1. Унгарбаева Г.Р. Білім алушылардың зерттеушілік құзыреттілігін биологиядан лабораториялық практикумдарда қалыптастыру технологиялары. Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы № 2(82), 2020. 15-23 б.

2. Анаркулова Е.И., Аманбаева М.Б., Богоявленский А.П. Формирования научно-исследовательской компетенций у студентов биологов // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки», №1(65), 2020 г. – 111-115 б.

3. Мукашева Д.М., Жексембиев Р.Қ., Кіршібаев Е.А. Микросателлиттік талдау әдісі негізінде биолог студенттердің ғылыми-зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыру // Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы № 3 (79), 2019 – 8-18 б.

4. Abdildauly, A., et al. "The importance of developing research skills for future biology teachers: analysis of university experience and its impact on career." *Bulletin of Abay KazNPU, series "Pedagogical Sciences"* 79.3 (2023): 224-235.

5. Чертопруд М.В., Чертопруд Е.С. *Краткий определитель беспозвоночных пресных вод центра европейской России*. - М.: издательство «МАКС Пресс», 2003.

6. Козлов М.А., Олигер И.М. *Школьный атлас-определитель беспозвоночных*. М.: Просвещение, 1991.

7. Núñez Lira LA et al. Factors Associated With the Development of Research Skills in Graduate Students // *International Journal of Early Childhood Special Education*. – 2020. – Т. 12. – No. 1.

8. Gobaw GF, Atagana HI Assessing laboratory skills performance in undergraduate biology students // *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. – 2016. – Т. 5. – No. 3. – P. 113.

9. Redman A., Wiek A., Barth M. Current practice of assessing students' sustainability competencies: A review of tools // *Sustainability Science*. – 2021. – Т. 16. – С. 117-135.

10. Gamage K. A. A. et al. Online delivery of teaching and laboratory practices: Continuity of university programmes during COVID-19 pandemic // *Education Sciences*. – 2020. – Т. 10. – №. 10. – С. 291.

11. Amzalag M., Shapira N., Dolev N. Two sides of the coin: lack of academic integrity in exams during the corona pandemic, students' and lecturers' perceptions // *Journal of Academic Ethics*. – 2021. – С. 1-21.

12. Curtis H.L. et al. Practice-based program evaluation in higher education for sustainability: A student participatory approach // *Sustainability*. – 2021. – Т. 13. – №. 19. – С. 10816.

13. Han I. Immersive virtual field trips in education: A mixed- methods study on elementary students' presence and perceived learning // *British Journal of Educational Technology*. – 2020. – Т. 51. – №. 2. – С. 420-435.

14. AMINJONOVA C. Problems and methods of teaching the subject "Biology" // *Центр научных публикаций*. – 2021. – Т. 1. – №. 1.

Reference:

1. Ungarbaeva G.R. Bilim alushylardyn zertteushilik quzyrettiligin biologiadan laboratorialyq praktikumdarda qalyptastyru tehnologialary. *Qazaq ulttyq qyzdar pedagogikalyq universitetinin Habarshysy № 2(82), 2020. 15-23 b.*

2. Anarkulova E.I., Amanbaeva M.B., Bogoiavlenski A.P. Formirovaniya nauchno-issledovatel'skoi kompetensi u studentov biologov // *VESTNIK KazNPU im. Abaia, seria «Pedagogicheskie nauki»*, №1(65), 2020 g. – 111-115 b.

3. Mukasheva D.M., Jeksembiev R.Q., Kirşibaev E.A. Mikrosatellitikk taldau adisi negizinde biolog studentterdin gylymi-zertteushilik quzyrettiligin qalyptastyru // *Qazaq ulttyq qyzdar pedagogikalyq universitetinin Habarshysy № 3 (79), 2019 – 8-18 b.*

4. Abdildauly A., et al. "The importance of developing research skills for future biology teachers: analysis of university experience and its impact on career." *Bulletin of Abay KazNPU, series "Pedagogical Sciences"* 79.3(2023): 224-235.

5. Chertoprud M.V., Chertoprud E.S. *Kratki opredelitel bespozvonochnyh presnyh vod sentra evropeiskoi rossii*. - М.: izdatelstvo «МАКС Pres», 2003.

6. Kozlov M.A., Oliger I.M. *Shkolnyi atlas-opredelitel bespozvonochnyh*. М.: Prosveshenie, 1991.

7. Núñez Lira LA et al. Factors Associated With the Development of Research Skills in Graduate Students // *International Journal of Early Childhood Special Education*. – 2020. – Т. 12. – No. 1.

8. Gobaw GF, Atagana HI Assessing laboratory skills performance in undergraduate biology students // *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. – 2016. – Т. 5. – No. 3. – P. 113.

9. Redman A., Wiek A., Barth M. Current practice of assessing students' sustainability competencies: A review of tools // *Sustainability Science*. – 2021. – Т. 16. – S. 117-135. 10. Gamage K. A. A. et al. Online delivery of teaching and laboratory practices: Continuity of university programmes during COVID-19 pandemic // *Education Sciences*. – 2020. – Т. 10. – №. 10. – S. 291.

10. Amzalag M., Shapira N., Dolev N. Two sides of the coin: lack of academic integrity in exams during the corona pandemic, students' and lecturers' perceptions // *Journal of Academic Ethics*. – 2021. – S. 1-21.

11. Curtis H. L. et al. Practice-based program evaluation in higher education for sustainability: A student participatory approach // *Sustainability*. – 2021. – Т. 13. – №. 19. – S. 10816.

12. Han I. Immersive virtual field trips in education: A mixed- methods study on elementary students' presence and perceived learning // *British Journal of Educational Technology*. – 2020. – Т. 51. – №. 2. – S. 420-435.

13. Aminjonova C. Problems and methods of teaching the subject "Biology" // *Sentr nauchnyh publikatsi*. – 2021. – Т.1. – №.1.

К.Т. Құдайбергенова, *¹ Р.Т. Игенбаева, ¹ С.Нұрғали ²

¹Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті
Қызылорда қ. Қазақстан

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

СЫР СҮЛЕЙЛЕРІ ШЫҒАРМАЛАРЫН ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ОҚЫТУДА БЕЛСЕНДІ ЖӘНЕ ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ

Аңдатпа

Бүгінгі білім алушы қажетті білімді өз бетінше ала отырып, өзгермелі өмірлік жағдайларда икемді бағдарлай білуі, яғни, сыни тұрғыдан ойлай білуі, туындайтын қиындықтарды көре білуі, оларды ұтымды жеңу жолдарын іздей білуі; ақпаратпен сауатты жұмыс істеуі; коммуникативті болуы; өзінің интеллектін дамыту үшін өз бетінше жұмыс жүргізу тетіктерін жақсы меңгерген болуы керек. Осыған орай оқу үдерісіне инновациялық әдістерді қолдану өзекті мәселелер қатарында. Мақала сыр сүлейлері шығармаларын оқыту практикасына оқытудың инновациялық белсенді және интерактивті әдістерін енгізуді және онымен байланысты қиындықтар мен шешілмеген міндеттерді қарастыруға арналған. Жұмыста мәселенің жай күйіне талдау жасалады және қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлау үрдісінде оқытудың аталған әдістерін қолдану жүйесін жетілдіру жолдарын ұсынуға тырысады.

Интерактивті технологиялар білім беру процесінде субъектілердің қызметін жандандыруға және оларды дамытуға бағытталғандығы белгілі. Авторлар аталмыш технологиялардың педагог тарапынан ұйымдас-тырылған өзара іс-қимыл процесінде субъектілердің белсенділік дәрежесін қазіргі тәжірибемен салыстыру үшін атқаратын ролі мен маңызын сипаттайды. Олар «белсенді» және «интербелсенді» әдістері (формалары) терминдерінің айырмашылығы мен ұқсастықтарын зерделеген. Дегенмен, оқытудың «белсенді» және «интерактивті» әдістердің әртүрлі ішкі формалары бар, яғни олар әртүрлі құбылыстарды білдіруі керек. Оқытудың белсенді формалары негізінен мұғалімнің дайын білімді ұсынуына және оларды көбейтуге емес, белсенді танымдық іс-әрекет процесінде студенттердің білімді өз бетінше игеруіне бағытталған әдістер жүйесін қолдануды қамтиды. Олар білім алушының оқуға деген саналы көзқарасын, өз бетінше ойлауға, мәселені шешуге өз көзқарасын табуға, өз бетінше білім алуға деген ұмтылысын дамытуға бағытталған. Осы ойларды түйіндей келе «Сыр сүлейлері шығармаларындағы әдеби бейне және бейнелілік» тақырыбында элективті курсты өткізу барысында интербелсенді әдістерді қолдану әдістемесін ұсынады.

Түйін сөздер: инновациялық технологиялар, белсенді және интербелсенді әдістер, Сыр сүлейлері, ЖОО оқыту үдерісі.

Құдайбергенова К.Т. *¹ Игенбаева Р.Т.,¹ Нұрғали С.²

¹Қызылординский университет имени Коркыт Ата
г.Қызылорда, Казахстан

²Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г.Алматы, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АКТИВНЫХ И ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ В ВУЗЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ СКАЗИТЕЛЕЙ СЫРА

Аннотация

Сегодняшний обучающийся, самостоятельно приобретая необходимые знания, должен уметь гибко ориентироваться в меняющихся жизненных ситуациях, т. е. мыслить критически, видеть возникающие трудности, искать пути их рационального преодоления; грамотно работать с информацией; быть коммуникативным; хорошо владеть механизмами самостоятельной работы для развития своего интеллекта. В этой связи применение инновационных методов в учебном процессе является одним из актуальных вопросов. Статья посвящена внедрению инновационных активных и интерактивных методов обучения в практику обучения чтению произведений сказителей Сыра и рассмотрению связанных с ним трудностей и нерешенных

задач. В работе проводится анализ состояния проблемы и делается попытка предложить пути совершенствования системы применения указанных методов обучения в процессе подготовки учителей казахского языка и литературы.

Известно, что интерактивные технологии направлены на активизацию и развитие деятельности субъектов в образовательном процессе. Авторы описывают роль и значение данных технологий для сравнения степени активности субъектов в процессе организованного взаимодействия со стороны педагога с современным опытом. Они изучили сходства и различия терминов «активный» и «интерактивный» методы (формы). Однако существуют разные внутренние формы «активных» и «интерактивных» методов обучения, что означает, что они должны представлять разные явления. Активные формы обучения в основном включают использование системы методов, направленных не на представление учителем готовых знаний и их воспроизведение, а на самостоятельное усвоение знаний учащимися в процессе активной познавательной деятельности. Они направлены на развитие у обучающегося осознанного отношения к учебе, стремления к самостоятельному мышлению, поиску собственного подхода к решению проблемы, самостоятельному получению знаний. Резюмируя эти соображения, предлагается методика применения интерактивных методов при проведении элективного курса на тему «Литературный образ и образность в произведениях сказителей Сыра».

Ключевые слова: инновационные технологии, активные и интерактивные методы, технологии, процессы обучения в вузе.

*Kudaibergenova K.,*¹ Igenbaeva R.,¹ Nurgali S.²*

*¹Korkyt Ata Kyzylorda University,
Kyzylorda, Kazakhstan*

*²Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan*

APPLICATION OF ACTIVE AND INTERACTIVE TEACHING METHODS IN THE INSTRUCTION OF SYR LAND STORYTELLERS' WORKS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract

Today's student, independently acquiring the necessary knowledge, should be able to flexibly navigate changing life situations, i.e. think critically, see emerging difficulties, look for ways to overcome them rationally; work competently with information; be communicative; have a good command of the mechanisms of independent work to develop their intelligence. In this regard, the use of innovative methods in the educational process is one of the urgent issues. The article is devoted to the introduction of innovative active and interactive teaching methods into the practice of teaching reading the works of Syr Suleymanov and considering the difficulties and unsolved problems associated with it. The paper analyzes the state of the problem and attempts to suggest ways to improve the system of application of these teaching methods in the process of training teachers of the Kazakh language and literature.

It is known that interactive technologies are aimed at activating the activities of subjects in the educational process and their development. The authors describe the role and importance of these technologies for comparing the degree of activity of subjects in the process of organized interaction on the part of a teacher with modern experience. They studied the differences and similarities between the terms "active" and "interactive" methods (forms). However, there are different internal forms of "active" and "interactive" learning methods, which means that they must represent different phenomena. Active forms of learning mainly include the use of a system of methods aimed not at presenting ready-made knowledge to the teacher and reproducing it, but at the independent assimilation of knowledge by students in the process of active cognitive activity.

Keywords: innovative technologies, active and interactive methods, technologies, learning processes at the university.

Негізгі ережелер. Жоғары оқу орындарында оқытудың интерактивті әдістерін қолдану қазіргі білім беру кеңістігінде шешуші рөл атқарады, кәсіби сапалы маман даярлау процесінде маңызды инновациялық сипат береді. Бұл әдістер материалды тереңірек түсінуге, студенттердің оқу процесіне белсенді қатысуына және сыни ойлауды қалыптастыруға ықпал етеді.

Интерактивті оқыту қарқынды дамып келе жатқан әлемде білім мен дағдыларды үнемі кеңейтудің маңыздылығын көрсете отырып, білім алушылардың үздіксіз оқыту мен өзін-өзі жетілдіру мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді. Интерактивті оқыту әдістерінің

маңыздылығын көрсететін бірнеше аспектілердің ішінде интерактивті оқыту оқу процесін студент тұлғасына бағыттайтынына назар аударған жөн. Сонымен қатар, сыни тұрғыдан ойлау және проблемаларды шешу дағдыларын дамыту: кейс-әдістер, пікірталастар және жобалық оқыту сияқты интерактивті әдістер студенттерден ақпаратты талдауды, тапсырмаларды шешу стратегияларын әзірлеуді және сыни ойлауды дамытуға ықпал ететін өз идеяларын қорғауды талап етеді.

Мақалада қазақ халқының педагогикалық ойлары, соның ішінде Сыр өңіріндегі акын, жырау, сүлейлердің шығармаларына байланысты теориялық зерттеулерге сүйене отырып, оларды оқытуда интерактивті әдістерді қолдану қажеттілігі айқындалған. Мақала интерактивті әдістердің тиімділігін бағалаудың әдіснамалық тәсілдерін тереңірек талдау оқырмандарға өз тәжірибесінде ЖОО тәжірибесінде қандай әдістерді қолдану ең қолайлы болуы мүмкін екенін жақсы түсінуге көмектеседі.

Авторлар Сыр сүлейлері шығармаларын жоғары білім беру жүйесінде оқытуда қолданылатын интерактивті әдістердің маңыздылығына білім беру процесін жанартуға және оңтайландыруға мүдделі оқытушыларға, магистранттарға және оқу бағдарламаларын әзірлеушілер назарын аударады.

Кіріспе. Бүгінгі таңда жоғары кәсіптік білім беру жүйесінде педагогикалық қауымдастық шешіп отырған негізгі міндеттердің бірі – студенттерге білім беру ғана емес, оны қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін белсенді және интерактивті оқыту әдістері мен бағалау құралдарының жүйесін әзірлеу және енгізу. Сонымен қатар олардың жалпы мәдени және кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру және олардың жетілу деңгейін анықтау да маңызды міндеттер қатарында. Құзыреттілік ұғымы құрамдас бөліктер ретінде аталған білімдер, қабілеттер мен дағдылардан басқа жеке қасиеттерді, сонымен қатар, әлеуметтік бейімделу қабілетін және кәсіби қызметтің бастапқы тәжірибесін қамтиды. Барлығы бірге бұл «мінез-құлық үлгілерін – білім алушы жағдайды өз бетінше талдау және оның алдында тұрған мәселелерді шебер шеше алатын кезде» қалыптасады.

Қазіргі қоғамда білім алушылардың «білім мен тәжірибеге сүйене отырып, өз бетінше ойлау қабілеті, тек жай ғана эрудициядан гөрі жоғары бағаланады» [1, 24-б.]. Құзыреттілік тәсілдің өзі «оқытуға, мазмұнға, білім беру технологияларына, жоғары білімнің кәсіптік білім берудің басқа деңгейлерімен байланысына, білімді бағалаудан құзыреттілікті бағалауға көшумен бағалау құралдарының жаңа жүйесін қалыптастыруға әсер ететін терең жүйелі қайта құруларды» көздейді [2].

Жоғары оқу орнының қазіргі түлегі қажетті білімді өз бетінше ала отырып, өзгермелі өмірлік жағдайларда икемді бағдарлай білуі, яғни, сыни тұрғыдан ойлай білуі, туындайтын қиындықтарды көре білуі, оларды ұтымды жену жолдарын іздей білуі; ақпаратпен сауатты жұмыс істеуі; коммуникативті болуы; өзінің интеллектін дамыту үшін өз бетінше жұмыс істеуі керек [2]. Сондықтан әр педагогтің міндеті студенттерді өзін-өзі тәрбиелеу ретінде жұмыс істеуге үйрету, адамның қазіргі әлемге бейімделуіне мүмкіндік беретін білімге деген қажеттілігін қанағаттандыру болып табылады. Оқытудың «интерактивті әдістері» ұғымы бүгінде кеңінен қолданылады, өйткені оларды қолдану негізгі білім беру бағдарламаларын жүзеге асырудың міндетті талабы болып табылады. Сондай-ақ, олар инновациялық білім беру технологияларының бөлігі болып қарастырылады және ең тиімді, дәйекті білім беру әрекеттерін тәжірибеде қолдануды қамтиды [3, 98-б.].

«Инновациялық білім беру технологиялары» ұғымында екі құрамдас бөлікті бөліп көрсетуге болады: ақпараттық технологиялар (компьютер, мультимедиа, интернет-технологиялар) және инновациялық педагогикалық технологиялар (оқыту технологиялары). Соңғылары іс-әрекетті реттеуде, міндетті оқыту барысында, бақылауды орталықтандыруда және талап етудің авторитарлық педагогикасына негізделген дәстүрлі оқытуға балама ретінде қарастырылады. Қазіргі педагогикалық әдебиеттерде және университет веб-сайттарында бұл терминдер жиі синоним ретінде қолданылады және бірдей әдістер белсенді немесе

интерактивті деп аталады. «Оқытудың белсенді әдістері – бұл оқушылардың танымдық белсенділігін ынталандыратын әдістер, олар негізінен диалогқа негізделген, белгілі бір мәселені шешу жолдары туралы еркін пікір алмасуды көздейтін және оқушы белсенділігінің жоғары деңгейімен сипатталады» [4, 171-б.].

Интерактивті технологиялар білім беру процесінде субъектілердің қызметін жандандыруға және оларды дамытуға бағытталған. Егер олар педагог тарапынан ұйымдастырылған өзара іс-қимыл процесінде субъектілердің белсенділік дәрежесін қазіргі тәжірибемен салыстыру үшін атап өткісі келсе, онда олар интерактивті технологиялар туралы сөз қозғайды» [4]. Оқытудың «белсенді» және «интербелсенді» әдістері (формалары) терминдері біртекті қатарда тұрады. Дегенмен, оқытудың «белсенді» және «интерактивті» әдістердің әртүрлі ішкі формалары бар, яғни олар әртүрлі құбылыстарды білдіруі керек. Оқытудың белсенді формалары негізінен мұғалімнің дайын білімді ұсынуына және оларды көбейтуге емес, белсенді танымдық іс-әрекет процесінде студенттердің білімді өз бетінше игеруіне бағытталған әдістер жүйесін қолдануды қамтиды. Олар білім алушының оқуға деген саналы көзқарасын, өз бетінше ойлауға, мәселені шешуге өз көзқарасын табуға, өз бетінше білім алуға деген ұмтылысын дамытуға бағытталған.

Егер біз болашақ қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімінің құзыреттілік моделін жүзеге асыру міндетін қарастыратын болсақ, онда белсенді әдістер студентке өзін-өзі дамытуға ұмтылу, біліктілік пен шеберлікті арттыру, өзінің артықшылықтары мен кемшіліктерін сыни тұрғыдан бағалау, тілдік және әдеби мәселелерді жинау мен талдаудың негізгі дағдыларын меңгеру сияқты жалпы мәдени және кәсіби құзыреттіліктерді қалыптастыруға бағытталады.

Оқытудың интерактивті формалары («inter» – өзара, «act» – әрекет ету) мұғалімнің (нақты немесе виртуалды) кең өзара әрекеттесуге бағытталған; өмірлік жағдайларды модельдеуді, рөлдік ойындарды қолдануды, жағдайларды талдау негізінде мәселелерді жалпы шешуді қамтиды. Топта ынтымақтастық орнатуды, ерекше шешімдерді табуды талап ететін бірлескен жұмыс маңызды болып табылатын интерактивті формалар, мысалы, филологтың келесі құзыреттерін қалыптастыруға мүмкіндік береді: әріптестермен ынтымақтастықта дайындық, ұжымда жұмыс істеу, стандартты жағдайларда ұйымдастырушылық шешімдер қабылдау қабілеті және олар үшін жауап беруге дайын болу; негізгі әдістерді меңгеру және негізгі оқытылатын тілде ауызша және жазбаша қарым-қатынастың әртүрлі түрлерінің әдістері мен дербес кәсіби еңбек процесін ұйымдастыра білу және т.б. [5, 43-б.].

Оқу іс-әрекетінің тиімділігін арттыру үшін оқытушы оқытудың интерактивті әдістерінің сан алуан түрлерінен еркін хабардар болуы қажет. Сондықтан әрбір оқытушы интерактивті оқыту әдістерінің жіктелімін білген жөн деп есептейміз.

Т.С. Панина, Л.Н. Вавилов оқытудың интерактивті әдістерін үш топқа жіктейді: пікірталас (диалог, топтық талқылау, практикалық жағдаяттарды талдау); ойын (дидактикалық және шығармашылық ойындар, соның ішінде іскерлік және рөлдік, ұйымдастырушылық және белсенді ойындар); оқыту (коммуникативтік тренинг, сезімталдықты үйрету) [6,34-б.].

Ю.С.Арутюнов ұсынған классификация интерактивті оқыту әдістерін имитациялық және имитациялық емес деп бөлуге негізделген. Соңғылары өз кезегінде ойындық емес және ойындық болып бөлінеді. Автор проблемалық оқытуды, практикалық сабақтарды, семинарларды, конференцияларды, проблемалық лекцияларды және пікірталастарды имитацияланбайтын интерактивті әдістер ретінде қамтиды. Автор симуляциялық ойын интерактивті оқыту әдістері ретінде рөлдік ойындарды, іскерлік ойындарды және ойын дизайнын белгілейді. Ойындық емес имитацияларға нақты жағдайларды талдау, модельдеу жаттығулары, нұсқауларға сәйкес әрекет ету жатады [6, 36-б.].

О.С.Анисимов оқытудың интерактивті әдістерін былай бөледі: дәстүрлі – лекциялар, семинарлар, практикалық сабақтар, тренингтер (трансляция функциясын қамтамасыз ету); жаңа (имитация) – (оқушылардың ой-өрісін және ынтасын дамыту рөлін күшейтуді қамтамасыз ету); ең жаңалары – инновациялық ойындар, ұйымдастырушылық-белсенділік ойын-

дары, ұйымдастырушылық және ақыл-ой ойындары (интеллектуалдық мәдениет пен өзін-өзі дамыту мәдениетін қалыптастыруды қамтамасыз етеді) [7, 119-б.].

В.А. Вакуленко мен И.Е. Уколова оқытудың интерактивті әдістерін вербалды және вербалды емес деп бөледі. Вербалды емеске акустикалық әдістер жатады: интонация (дауыс, тембр, сөйлеу жылдамдығы, дыбыс биіктігі), сөйлеу кідірістері; визуалды: бет әлпеті, позалар, қозғалыстар (сұхбатқа бейімділік), көзбен байланыс (әңгімелесушіге қарау, тікелей қараудан аулақ болу) және т.б.); тактильді: қашықтық (алыс-жақын, жанасу қарқындылығына басқаша әсер етеді); жанасулар (мақұлдау, тыныштандыру, агрессивті).

Вербалды әдістер – бұл ашық сұрақтар қою мүмкіндігі (яғни, алдын ала бір «дұрыс» жауапқа емес, мәселе бойынша әртүрлі көзқарастарды білдіруге бағытталған); мұғалімнің өз позициясын анықтаушы емес, орталық позиция ретінде таңдауы, бұл студенттерге сабақ барысында сөгіс алудан, тоқтатудан, ескертуден және т.б. қорықпай «дұрыс» және «бұрыс» көзқарастарды білдіруге мүмкіндік береді; сабақта «не, қалай және неліктен» болғанын түсінуге көмектесе отырып, сабақты талдауға және өзін-өзі талдауға дайын болу; өзара әрекеттесу қай жерде тоқтады, оған не себеп болды, болашақта оны қалай болдырмау керек және т.б.; сабақтың өту барысын, оның шарықтау шегін, нәтижелілігін және т.б. бақылауға мүмкіндік беретін жазбалар алу [8, 5].

Материалдар мен әдістер. Инновациялық педагогикалық технологияларды сипаттау кезінде оларды дәстүрлі, енжар оқыту әдістерімен салыстыра отырып, педагог оқу процесі субъектілерінің өзара байланысының сипатына емес, белгілі бір әдістің ерекшеліктері мен мақсаттарына баса назар аударуға тырысады. Оқытудың әртүрлі белсенді және интерактивті әдістерінің сипаттамасы бүгінде көптеген басылымдарда кездеседі [9, 47-б]. Оларды қолдану тәжірибесіне, осындай әдістерді игеруге үлкен қызығушылық біз жүргізген мониторинг барысында көрінді. Мониторинг Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінде 6В01701 – «Қазақ тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасы оқытушы профессорлары мен білім алушылары арасында жүргізілді.

Болашақ қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімдері мен оқытушыларға жүргізілген сауалнаманың көптеген нәтижелеріне сүйенсек, олардың көпшілігі инновациялық білім беру технологиялары туралы нақты түсінікке ие және оқытудың белсенді және интерактивті түрлерін табысты енгізеді. Олардың ішінде респонденттер қашықтықтан, ақпараттық-коммуникациялық, компьютерлік, тұлғаға бағытталған технологиялар, сондай-ақ шеберлік-класстар, модульдік, проблемалық, контекстік және рейтингтік оқыту, кейс-әдіс (кейс-технологиялар), жоба әдісі, миға шабуыл, рөлдік ойындарды және т.б. атайды.

Кесте 1 - Болашақ қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімдері мен оқытушылардың оқыту үдерісінде қолданатын инновациялық технологиялар мен белсенді әдістер

Инновациялық технологиялар	Интерактивті әдістері
Қашықтықтан оқыту	Шеберлік-класстар
Ақпараттық-коммуникациялық	проблемалық лекция
Модульді оқыту	бинарлық лекция
Компьютерлік оқыту	кейс әдісі
Тұлғаға бағытталған оқыту	жоба әдісі
Рейтингтік оқыту	миға шабуыл
Студентке бағытталған	рөлдік ойындар

Көріп отырғанымыздай, қазіргі кезде ең белсенді қолданылатын әдістер – кейбір күрделі немесе даулы мәселелерді, шешілмеген мәселелерді ұжымдық талқылау. Олар өздерінің принциптері, идеологиялары бойынша жақын, бірақ білім алушылардың танымдық іс-әрекетін жандандырудың нақты әдістерімен ерекшеленеді. Айта кету керек, көптеген инновациялар дәстүрлі білім беру технологияларының ең жақсы үлгілерінен бастау алады: бұл ұжымдық ақыл-ой қызметі, пікірталас, дөңгелек үстел, миға шабуыл және т.б.

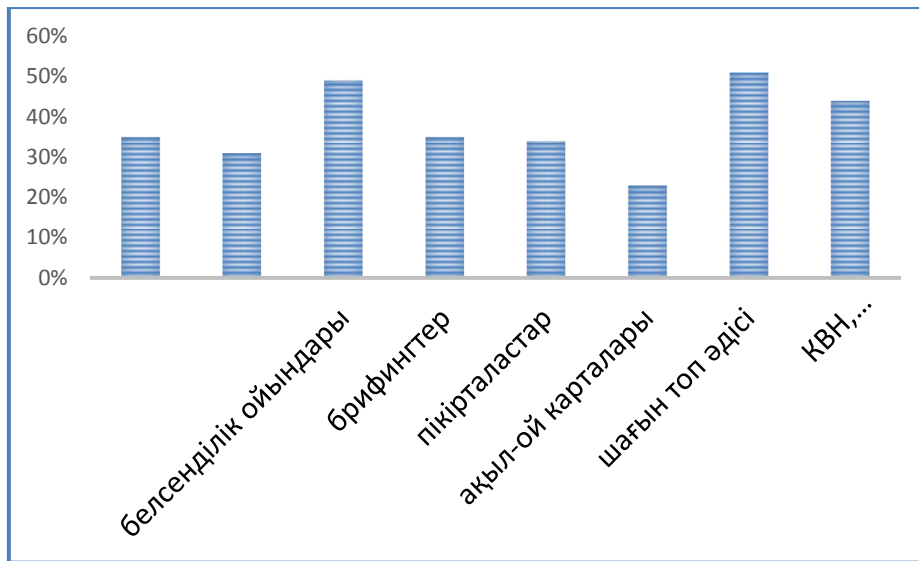
ЖОО оқытушыларының сауалнамасының нәтижелеріне сәйкес әңгімелесулер, пікірталастар (респонденттердің 80%-дан астамы), кәсіби қызмет жағдайларын талдау (76%), жобалар әдісі (63%), іскерлік және рөлдік ойындар, миға шабуыл, тренинг, кейс-әдістер, шеберлік сыныптары (шамамен 50%) жиі пайдаланылады. Брифингтер, бірге дәрістер және алдын-ала жоспарланған қателіктері бар дәрістер (10-20%) азырақ қолданылады.

Келесі сауалнама болашақ қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдерінің арасында жүргізілді. Респонденттер өз жауаптарында әзірлеу және өткізу үшін өте көп еңбекті қажет ететін, оқытудың белсенді және интерактивті әдістерін, соның ішінде: алдын-ала жоспарланған қателіктері бар дәрістер (35%), бір уақытта екі лектордың дәрістері (31%), белсенділік ойындары (50%), тренингтер (49%), брифингтерді (35%) атады.

Сурет 1 - Интербелсенді әдістерді қолдануға байланысты ЖОО оқытушыларының сауалнамасының нәтижелері

Белсенді қолданылатын әдістердің ішінде оқытушылар сонымен қатар пікірталастар, демонстрациялық эксперименттер, портфолио, ақыл-ой карталары, онлайн-консультациялар, семинар-конференциялар, дәріс-пікірталастар, веб-семинарлар, визуализация әдісі, шағын топ әдісі, брейн-ринг, КВН, презентациялар құру, мұражай экспозициясында жұмыс істеу, фокус-топтар, экскурсиялар және т. б. бар (2 – сурет).

Сурет 2 - Интербелсенді әдістерді қолдануға байланысты студенттердің сауалнамасының нәтижелері

Біз зерттеу жұмысы аясында оқу үдерісіне «Сыр сүлейлері шығармаларындағы әдеби бейне және бейнелілік» тақырыбында элективті курс әзірлеп, енгіздік. Аталмыш элективті курсты енгізудің қажеттілігі қаншалықты деген заңды сұраққа жауап іздеп көрелік.

Ұлттық салт-дәстүріміз, тіліміз бен діліміз, әдебиетіміз, мәдениетіміз, жалпы ұлттық рухымыз бойымызда сақталып қалуы ел болашағының рухани дамуын дұрыс жолға қоюдың бірден бір шешімі десек болады. Халқымыздың орасан зор адамгершілігімен, үлкенге деген құрметімен, кішіге ізетімен, қонақжайлылығымен, ақыл-парасатымен, көсемдігімен, шешендігімен, әділдігімен, өз мүддесін ұлт мүддесімен ұштастыруымен, ұлтжандылығымен, көрегендігімен ерекшеленетін мол мәдени, әдеби, рухани мұраларын сақтап, оны заман өткен сайын еселеп жаңғырта түсетін қырларын жастарға ұғындыра білім беруді негіздеу қажеттігі айқын. Жаһандану кезеңінде халқымыздың осындай асыл қасиеттерін білім беру үрдісіне ендіру арқылы білім алушы қазақтың өзіне ғана тән өзіндік ұлттық қасиетін сақтап қаларымыз анық.

Нәтижелер мен талқылау. Осы орайда аталмыш мәселені шешудің бірден-бір жолы - ұлттық құндылықтарымыздың кең қазынасы сақталған, алаштың анасы атанған Сыр бойындағы халық арасында Сыр сүлейлері деп аталып кеткен ақын-жыраулардың шығармашылығын егжей-тегжейлі зерттеу арқылы, туған жер, өскен еліміздің көрнекті өкілдерінің әдеби мұрасымен толық танысу, әдебиеттің ұлттық сипатын меңгеру, сонымен қатар, қазіргі жастардың бойына адами, қазақи қасиеттерді сіңіру, ұлтжанды, ізгілікті, иманды, адамгершілігі мол тұлғаны қалыптастыру болып табылады.

Е.Ысмаилов Сыр бойы ақындарына тән ерекшеліктер жайлы былай жазады: «Қызыл-орданың Қазалы, Қармақшы, Теренөзек, бергі шеті Шиелі, Жаңақорған аудандарында ақындардың мол бір ұялы тобы болып келген... Бұл дәстүрге тән ерекшелік: ақындардың көбі хат біледі. Өлеңдерін жазып шығарып, ел арасына таратады, бір-біріне жұмбақ айтысып, шешендік, тапқырлық өнер салыстырады. Тұрмыс-салт жайлы, елдік, күнбе-күнгі тіршілігі жайлы толғау, жыр, тақпақ, күлдіргі, сықақ сөздерді айтып шығарады. Онан соң бұл ақындар өзбек, тәжік, түрікмен халықтарының үлгілі әдебиетінен мол үйреніп, қазақ тұрмысына үйлестіріп, көлемді дастан, әңгімелі жыр, мысал, ертегі, айтыс өлеңдер айтып таратады. Ол шығармалардың қай-қайсысы болсын ақындардың бірінің мінін бірі айтқыш өзара сын елегінен өтіп, сұрыпталып жарыққа шығып отырған. Дастан болса оқиғасы қызықты, шағын

жыр, өлең болса мағынасы, әсері көкейге қонымды етіп жазу, осы ақындық ортаның осы күнге дейінгі мықты бір дәстүрі» [10, 201-б.].

Зерттеуші А.Т. Төлебаева Сыр сүлейлерінің тағылымы жайлы: «Сырдың төменгі ағысы мен Арал бойындағы ақын-жыраулар озық көзқарасты ұстанып, өскелең ұрпақты даналыққа, адамгершілікке жетелеп, тәрбиелейді. Олардың қоғамдық ғылымның барлық саласында, оның ішінде адамгершілікке тәрбиелеуде, яғни педагогика саласында озық ой-пікірлерін білдірген әдеби мұралары сақталып, бүгінгі күнге жетті. Ойшылдардың еңбектерінде адамгершілік тәрбиесі мәселесі ерекше орын алады деген пікірді назарға алсақ, уақыт өткен сайын ақын-жырауларымыздың өз заманында айтқан сөздері, халқына жырмен жеткізген өсиеттері мән-маңызын жоймай келеді. Керісінше, Сыр сүлейлерінің туындылары зерттеу нысанына алынып, жаңаша тұжырымдар жасалып, олардың шығармаларының көркемдік деңгейі де әртүрлі категориялар бойынша талдануда» деген тұжырымға келеді [11, 260-б.].

Сыр сүлейлерінің дені Орта Азиядағы киелі білім ордаларында оқып, білім алып, сауатты болған. Ол туралы зерттеуші Ұ.Н. Жанбершиева былай жазады: «Сыр өңірінен шыққан ғұлама ғалымдар Бұхара, Самарқанд, Ташкент қалаларында оқып, білім алған, Орта Азияның ғылым, білім, дін орталықтарымен байланыстылық діни сауаттарын арттырып, ислам құндылықтарын ғылыми тұрғыда түсінуге жол ашты» [12, 128-б.].

Сыр сүлейлері шығармашылығын өз зерттеулеріне арқау еткен ғалымдар қатарынан Е.Карбозовтың «Т.Ізтілеуов шығармаларындағы адамгершілік мәселелер» тақырыбындағы кандидаттық диссертациясын атап өтуге болады [13, 18-б.]. Үш тараудан тұратын диссертациялық жұмыстың «Т.Ізтілеуовтің дидактикалық жырлары» деп аталатын тарауында «Тұрмағамбет ақынның діни-ағартушылық бағыттағы шығармаларына талдау жүргізеді. Ақынның діни-философиялық шығармалары, сонымен қатар табиғат туралы лирикалық шығармалары сипатталған, оның ерекшелігін бейнелейтін, ел аузында қалған тапқырлық өлеңдерінің тәрбиелік мәні талданады, ақын шығармаларындағы адамгершілік қасиеттер сипатталып, бағамдалады.

Сыр сүлейлерінің әдеби, педагогикалық мұрасы толық зерттеліп болған жоқ. Бүгінгі таңда қазақ әдебиетін зерделеуші ғалымдар, әдебиетшілер мен ұстаздар Базар Оңдасұлы, Тұрмағанбет Ізтілеуұлы, Нұртуған Кенжеғұлұлы, Қаңлы Жүсіп, Қарасақал Ерімбет, Ешнияз сал, Кете Жүсіп сынды сыр сүлейлерінің шығармашылығын түрлі тақырыпта зерттеу жұмыстарын жетілдіруде [14, 3-б].

«Сыр сүлейлері шығармаларындағы әдеби бейне және бейнелілік» тақырыбында элективті курс барысында интерактивті әдістерді қолдану тәжірибесін төмендегідей сипаттаймыз.

«Сыр сүлейлері, олардың шығармаларының мазмұны» тақырыбын өту барысында оқытудың келесі интерактивті түрлерін пайдалануға болады.

1. Топтық талқылау. Кез келген мәселені топтық талқылау шындықты табуға немесе өзара жақсы түсіністікке қол жеткізуге бағытталған. Топтық талқылаулар зерттелетін материалды жақсырақ түсінуге ықпал етеді. Топтық талқылаудың бірінші кезеңінде Сыр сүлейлерінің ірі өкілдері Балқы Базар, Тұрмағамбет және Нұртуған жыраулардың шығармаларының тақырыптық жіктемесін жасау жөнінде тапсырмалар беріледі. Белгілі бір уақыт қойылады, оның барысында студенттер дәлелді, егжей-тегжейлі жауап дайындауы керек. Мұғалім топтық талқылау жүргізудің белгілі бір ережелерін белгілей алады:

- талқылау үшін белгілі бір шеңберді орнату (мысалы, кем дегенде бес бағытты көрсету);
- ортақ пікірді әзірлеу алгоритмін енгізу;
- топтық талқылауға жетекшілік ететін жетекші тағайындау және т.б.

Топтық талқылаудың екінші кезеңінде мұғаліммен бірлесіп топтық шешім әзірленеді.

2. Жобаның публика үшін презентациясын дайындау.

Презентация – көпшілік алдында сөйлеу кезінде маңызды ақпаратты жеткізудің ең тиімді тәсілі. Слайд презентациялары мазмұнды, тиімді әрі анық көрсетуге, хабарламаны бөлек-

теуге және суреттеуге мүмкіндік береді. Мысалы, «Әдебиеттану ғылымындағы «әдеби бейне» және «бейнелілікті оқыту» категорияларының жалпы сипаттамасын» ұсыну үшін студенттерге келесі талаптар қойылады.

- ақпарат толық болуы керек;
- материалды жеткізу тыңдаушыларға түсінікті және қызықты болуы керек;
- бұрын таныс емес, жаңа ақпарат болуы керек;
- баяндау тым эмоционалды болмауы керек;
- (сіз өзіңіздің қимылдарыңыз бен мимикаңызды қадағалауыңыз керек);

Қойылатын критерийлер:

✓ Әдебиеттану ғылымындағы «әдеби бейне» және «бейнелілікті оқыту» тақырыбында аннотация дайындап, таныстыру.

✓ Әдебиеттану ғылымындағы «әдеби бейне» және «бейнелілікті оқыту» тақырыбында өткізілетін «әдеби көрмеге» жарнама дайындау.

3. «Шешім ағашы» әдістемесі. «Сыр сүлейлерінің жазба айтыстарындағы ұлттық мінез бен ұлттық сипат» тақырыбын өту барысында «Шешім ағашы» әдістемесін қолдану оңтайлы шешімді таңдау дағдыларын, әрекетті және т.б. дамытады. Шешім ағашын құру әртүрлі нұсқалардың артықшылықтары мен кемшіліктерін бағалаудың практикалық әдісі болып табылады. Үш нұсқа үшін шешім ағашы келесідей болуы мүмкін:

Мәселе: ...

1-нұсқа: ... 2-нұсқа: ... 3-нұсқа: ...

Артық жақтары Кемшіліктері

Нұсқаларды ұсыну кезеңінде және оларды бағалау кезеңінде «миға шабуыл» әдісін қолдануға болады.

Болашақ қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдерін оқыту үдерісінде жоғарыда аталғандарға ұқсас ынтымақтастық оқыту әдісін кең қолдану тиімді. Онда студенттер фрагменттерге бөлінген оқу материалымен жұмыс істеу үшін бірнеше адамнан тұратын топтарға ұйымдастырылады, топтың әрбір мүшесі материалды өз бөлігі бойынша табады, әртүрлі топтардағы студенттер сарапшылар ретінде кездесіп, ақпарат алмасады, сондай-ақ осы мәселе бойынша, топтың басқа мүшелері өздері білген барлық жаңа нәрселерді үйретеді [2, с. 28-34].

4. «Өзара оқыту әдісі» студентке Сыр сүлейлері шығармаларындағы бейнелілік мәселесін таныстыратын баяндамашының рөлін сынап көруге, ал қалғандарына оны бағалауға мүмкіндік береді. Бұл әдіс жаңа тақырыпты түсіндіруде де, арнайы семинарларда да зерттеу жұмысы туралы есеп беруде тиімді. Сондай-ақ, студенттерге (сөйлеушіге де, тыңдаушыға да) ойлау мәдениетін меңгеруді жетілдіруге, ақпаратты қабылдау, талдау, коммуникативті қабілеттерін іс жүзінде көрсету, әдеби тілдің нормаларын білу қабілетін дамытуға мүмкіндік береді.

5. Проблемалық оқыту әдісі. Проблемалық оқыту жағдайында проблемалық оқыту тек оқу проблемасы немесе проблемалық міндет емес, мұғалімнің сұрақтарды шебер қоюы маңызды. Білім алушылардың қызметін ұйымдастырудағы сұрақтар оларды:

1) өздеріне белгілі ақпаратты есте сақтау арқылы жаңғыртуға;

2) репродуктивті сипаттағы іс-әрекетке;

3) шығармашылық ойлауды ынталандыруға, соның нәтижесінде оқушылар жаңа білім мен дағдыны ашады, игереді.

Эвристикалық сұрақтардың түрлері	Дидактикалық мақсаттар
Негізгі идея қандай? Мәні неде? Кім, қайда, қашан, не? Анықтама беріңіз... Теореманы тұжырымдаңыз...	Білімді тереңдету, кеңейту
Сипаттаңыз... Қайта айтыңыз... Түсіндіріңіз... Айырмашылық неде? Мысалдар келтіріңіз... Жалпылаңыз... Жүйеленіз... Жіктеніз...	Дағдыларды дамыту
Басқа жолмен қалай шешуге болады? Себептері қандай? Сіз бұл мәлімдемемен келісесіз бе? Қарсы дәлелдер келтіріңіз? Кемшіліктері неде? Сіздің болжамыңыз? Қателерді табыңыз...	Шығармашылық қабілеттерін, сыни ойлауын дамыту

Интерактивті сабақта жұмыс істеудің негізгі принциптері:

- сабақ дәріс емес, жалпы жұмыс.
- барлық қатысушылар жасына, әлеуметтік мәртебесіне, тәжірибесіне, жұмыс орнына қарамастан тең;
- әрбір қатысушы кез келген мәселе бойынша өз пікірін алуға құқылы;
- жеке тұлғаны тікелей сынауға орын жоқ (тек идея сынға ұшырауы мүмкін);
- сабақта айтылғандардың бәрі іс-әрекетке арналған нұсқаулық емес, рефлексияға арналған ақпарат. Оқытудың қаралған интерактивті әдістері білім алушылардың өзіндік белсенділігін және олардың оқу-кәсіптік қызметке деген ынтасын арттыруға бағытталған, бұл студенттердің білімді пассивті игеруінен оларды кәсіби қызметте белсенді қолдануға көшуге мүмкіндік береді. Оқытудың интерактивті формаларына негізделген сабақты дайындау барысында мұғалім белгілі бір тақырыпты зерттеу үшін оқытудың ең тиімді және қолайлы түрлерін таңдайды, мәселені шешу үшін бірнеше оқыту әдістерін біріктіреді, бұл сөзсіз студенттердің оқу материалын жақсы игеруіне әсер етеді.

Жалпы студенттердің белсенді ұжымдық өзара әрекеттесуін қамтитын әдістердің тағы бір тобына жоба әдісі, кейс-әдіс және іскерлік ойын кіреді. Мұнда оқу процесінің имитациялық ойын, ұйымдастырушылық компоненттері, студенттердің бірлескен шығармашылық белсенділігі көбірек көрінеді. Жоба әдісі осы нәтижелерді міндетті түрде ұсына отырып, студенттердің өзіндік жұмыстары нәтижесінде белгілі бір мәселені шешуге мүмкіндік береді, бұл аудиториядан тыс зерттеулер мен жұмыстардың үлкен көлемін қажет етеді. Әдістің негізінде оқушылардың танымдық дағдыларын дамыту, өз білімдерін өз бетінше құру және ақпараттық кеңістікте бағдарлау, сыни ойлауды дамыту жатыр. Орындалған жобалардың нәтижелері материалдық, яғни қандай да бір түрде рәсімделуі тиіс (бейнефильм, альбом, компьютерлік газет, альманах, баяндама және т.б.).

Қорытынды. Тәжірибе көрсеткендей, бұл әдістер студенттер арасында үлкен белсенділік тудырады, өйткені ол нақты жағдайды зерттеуге және курстың қолданбалы аспектісін көрсетуге бағытталған. Ең маңыздысы – студенттердің өз зерттеулерінің мәліметтерін пайдалануы, ал алынған нәтижелер олардың дипломдық жұмысының бір бөлігіне айналу мүмкіндігі. Бұл ретте топтық кеңестер жеке жұмыстардың проблемалық аспектілерін талқылауды, дайын нәтижелерді ұсынуды, жобаларды жеткізу кезінде сәтті уақыттар және қателерді іздеуді қамтитын жаңа рөлге ие болады. Бұл жұмыс келесі интерактивті әдістерді біріктіреді: зерттеу және жобалау ойындары, миға шабуыл,

шығармашылық есептерді топпен шешу. Бұл оларға мәселенің шешімін табу дағдыларын ғана емес, сонымен қатар ұсынылған әдістерді тиімді дәлелдеуге және өз көзқарасын қорғауға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде студенттердің болашақ кәсіби қызметінде өте маңызды. Біз интерактивті оқыту әдістерін тәжірибеде қолданудың бірнеше мысалын келтірдік, олар заманауи білім берудің басты талабы - білім алушының ізденімпаздық, шығармашылық белсенділігін қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Антюхов А.В. Ретивых М.В., Фомин Н.В. *Современные образовательные технологии в вузе: Учеб. пособие для магистров и аспирантов*. М.: Педагогическое общество России, 2013. 320 с.
2. Гараев И.М., Варфоломеева Т.Н. *Структурные особенности и рекомендации по использованию смешанной модели обучения «перевернутый класс» [Электронный ресурс] /И.М.Гараев, Т.Н.Варфоломеева. - URL: <http://pedagogika.snauka.ru/2017/02/6731> (дата обращения: 15.08.2018).*
3. Жданова Д.Е. *Анализ понятия реверсивного обучения [Текст] / Д.Е.Жданова // Наука нового времени: сохраняя прошлое - создаем будущее. - Санкт-Петербург, 2017. - С. 130-132.*
4. Заводчикова Н.И., Плясунова У.В., Суворова М.А. *Использование системы дистанционного обучения Moodle для организации самостоятельной работы студентов дневной формы обучения [Текст] / Н.И.Заводчикова, У.В.Плясунова, М.А.Суворова// Вестник Костромского государственного университета. Серия «Педагогика. Психология. Социокинетика». – 2016. – Т. 22. № 4. – С. 170-174.*
5. Тойбазарова Н.А. *Интербелсенді оқыту технологиясы. Оқу құралы. – Нұр-Сұлтан: «Тұран-Астана» унив. баспасы, 2019. – 89 бет.*
6. Панина Т.С. *Современные способы активизации обучения: Учеб. пособие для студ. выс. учеб. заведений/Т.С.Панина, Л.Н.Вавилова; Подред. Т.С.Паниной –М.:Издательский центр «Академия», 2006.—176 с.*
7. Арутюнов Ю.С. *Инновационный менеджмент. Учебное пособие. – Ростов-на-Дону: Изд-во ЮФУ, 2014. – 152 с*
8. Морозов Ю.П. *Инновационный менеджмент: учеб. пособие. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 129 с.*
9. Вакуленко В.А., Уколова И.Е. *Интерактивное обучение на уроках права / В.А. Вакуленко, И.Е. Уколова // Право в школе. – 2004. – № 1. – С. 5*
10. Исмаилов Е. *Ақындар: Жамбыл және халық ақындарының творчествосы туралы монография. - Алматы : Қазақтың мемлекеттік көркем әдебиет баспасы, 1956. - 340 б*
11. Төлебаева А.Т., Айтимов М.К., Оралова Г.С., Камиева Г.А., Сердалы Б.К. *Философиялық дүниетаным және педагогикалық көзқарастар: Арал-Сырдария ақын-жыраулары поэзиясы. Volume 10, Proceedings of the 6th International Conference on Applied Linguistics Issues (ALI 2019) July 19-20, 2019, Saint Petersburg, Russia, Summer and Autumn 2019, Pages 256-274 //https://www.scopus.com/ authid/detail.uri? authorId=57205673196 (ағыл.)*
12. Жаңбершиева Ұ.Н., Оралова Г.С. *Сыр еліндегі киелі нысандар жайлы аңыздар // Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы. - №4, 2022. – 126-133 бб.*
13. Карбозов Е.К. *Т.Ізтілеуов шығармашылығындағы адамгершілік мәселелер: Филология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін жазылған диссертацияның авторефераты. – Алматы, 2005. - 24 б.*
14. Құдайбергенова К.Т. *Сүлейлер поэзиясындағы символдық бейнелердің қолданылуы // Қазақ білім академиясының баяндамалары. - №4. – 2020. – 371-380 бб.*

References:

1. Antühov A.V. Retivyy M.V., Fomin N.V. *Sovremennyye obrazovatelnye tehnologii v vuze: Ucheb. posobie dlä magiströv i aspirantöv*. M.:Pedagogicheskoe obşestvo Rosii, 2013. 320 s.
2. Garaev İ.M., Varfolomeeva T.N. *Strukturnyye osobennosti i rekomendacii po ispolzovaniyu smeshannoi modeli obucheniä «perevernutyi klas» [Elektronnyi resurs] / İ.M. Garaev, T.N. Varfolomeeva. – URL: [http:// pedagogika.snauka.ru/2017/02/6731](http://pedagogika.snauka.ru/2017/02/6731) (data obraşeniä: 15.08.2018).*
3. Jdanova D.E. *Analiz ponätia reversivnogo obucheniä [Teks] / D. E. Jdanova // Nauka novogo vremeni: sohranäia prošloe - sozdaem buduşee. - Sankt-Peterburg, 2017. - S. 130-132.*
4. Zavodchikova N.İ., Pläsunova U.V., Suvorova M.A. *İspölzovanie sistemy distansionnogo obucheniä Moodle dlä organizacii samostoiatelnoi raboty studentöv dnevnöi formy obucheniä [Teks]/N.İ.Zavodchikova, U.V.Pläsunova, M.A.Suvorova//Vestnik Kostromskogo gosudarstvennogo universiteta. Seria «Pedagogika. Psihologia. Sosiokinetika». - 2016. - T. 22. № 4. - S. 170-174.*
5. Toibazarova N.A. *İnterbelsendi oqytu tehnologiasy.Oqu qūraly. – Nūr-Sūltan: «Tūran-Astana» univ. baspasy, 2019. – 89 bet.*
6. Panina T.C. *Sovremennyye sposoby aktivisacii obuueniä: Uue6. po- sobie dlj stud. vysm. uue6. savedeni /T.S.Panina, L.H.Ba- vilova; Pod red. T.S.Paninoi.—M.:Nsdatselski sentr «Akademij», 2006. — 176 s.*

7. Arutünov İ.U. *Innovationnyi menejment. Uchebnoe posobie.* –Rostov-na-Donu: İzd-vo İUFU, 2014. – 152 s
8. Morozov İ.P. *Innovationnyi menejment: ucheb. posobie.* – M.: İUNITİ-DANA, 2000. – 129 s.
9. Vakulenko V.A., Ukolova İ.E. *Interaktivnoe obuchenie na urokah prava / V.A. Vakulenko, İ.E. Ukolova //Pravo v škole.* – 2004. – № 1. – S. 5
10. İsmailov E. *Aқындар: Jambyl және halyq aқындарының tvorcestvosy turaly monografiya.* - Almaty: Qazaqtyñ memleketтік көркем әдебиет баспасы, 1956. - 340 b
11. Tölebaeva A.T., Aitimov M.K., Oralova G.S., Kamişeva G.A., Serdaly B.K. *Filosofialyq düniatanyñ және pedagogikalıq közqarastar: Aral-Syrdaria aqyn-jyraulary poeziyasi. Volume 10, Proceedings of the 6th International Conference on Applied Linguistics Issues (ALI 2019) July 19-20, 2019, Saint Petersburg, Russia, Summer and Autumn 2019, Pages 256-274 //https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57205673196 (aғыl.)*
12. Jañberşieva Ü.N., Oralova G.S. *Syr elindegi kielı nysandar jaily aңызdar // Eurazia gumanitarlyq institutyñyñ Habarşysy.* - №4, 2022. – 126-133 bb.
13. Karbozov E.K. *T.Iztileuov şyğarmaşylyғындағы adamgerşilik мәseleler: Filologia ғылымдарының kandidaty ғылыми дәrejesin alu üşin jazylğan disertasiyanyñ avtoreferaty.* – Almaty, 2005. - 24 b.
14. Qūdaibergenova K.T. *Süleiler poeziyasındaғы simvoldyq beinelerdüñ qoldanylyuy // Qazaq bilim akademiasynyñ baiandamalary.* - №4. – 2020. – 371-380 bb.

MPHTI 14.35.09

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.015>

Gaipov D., ^{1*} Kozhakhmet S., ² Kassymova G., ¹ Tulepova S.¹

¹SDU University, Kaskelen, Kazakhstan

²Oxford Brooks University, Oxford, United Kingdom

ENGLISH MEDIUM INSTRUCTION IN THE CONTEXT OF INTERNATIONALISATION OF UNIVERSITIES IN KAZAKHSTAN: A SYSTEMATIC REVIEW OF LITERATURE

Abstract

This paper undertakes a comprehensive review of the existing literature concerning English-medium instruction (EMI) within Higher Education Institutions in Kazakhstan. EMI is a fast growing global phenomenon pushed by the internationalisation of higher education in pursuit of building a competitive, highly qualified human capital. An upward trend is observed in the number of universities incorporating English-medium programs, with 44 universities currently facilitating special EMI groups. In order to explore the research on EMI, scientific literature from featured electronic databases was searched by inserting the relevant key words. Our research discloses that a preponderance of studies examining EMI in Kazakhstan focuses on graduate programs, leaving undergraduate-level EMI relatively unexplored. Moreover, the provision of quality assurance for EMI, an essential element that incorporates the needs of all stakeholders, is a considerably under-studied area. The scarcity of knowledge in this area lends urgency and relevance to our research.

Keywords: English-medium instruction, EMI, internationalisation, higher education institutions, quality assurance.

Д.Гаипов, ^{1*} С.Қожахмет, ² Г.М.Касымова, ¹ С.Б.Тулєпова ¹

¹Сулейман Демирел Университеті,
Қаскелең қ., Қазақстан

²Оксфорд Брукс Университеті,
Оксфорд қ., Ұлыбритания

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ УНИВЕРСИТЕТТЕРДІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚТАНДЫРУ АЯСЫНДА АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ: ӘДЕБИЕТКЕ ЖҮЙЕЛІ ШОЛУ

Аңдатпа

Бұл мақала Қазақстандағы жоғары оқу орындарында ағылшын тілінде оқыту (EMI) бойынша жазылған ғылыми әдебиеттерді жүйелі түрде зерттеуге арналған. EMI – бәсекеге қабілетті, жоғары білікті адами капиталды құру мақсатында жоғары білім беруді интернационалдандыруға негізделген жылдам дамып келе

жатқан жаһандық құбылыс. Қазақстанда ағылшын тілінде оқытатын университеттердің саны жылдан-жылға артып келеді және 44 ЖОО-да ағылшын тілінде оқытын арнайы топтар бар. Зерттеуді жүргізу үшін тандалған электронды деректер қорында сәйкес кілт сөздерді енгізу арқылы ғылыми әдебиеттерді іздеу жүргізілді. Біздің ғылыми әдебиеттерге шолу жасауымыздың нәтижесінде Қазақстандағы ағылшын тілінде оқуға қатысты зерттеулердің көпшілігі магистратура бағдарламаларына арналған және санаулы ғана авторлардың бакалавриат деңгейдегі ағылшын тілде оқытуға қатысты ғылыми зерттеу жүргізгендігін айқындады. Сондай-ақ, ағылшын тілінде білім берудің сапасын қамтамасыз ету маңызды болып табылады, өйткені оқу үдерісінің барлық мүдделі тараптарының қажеттіліктері ескерілуі қажет. Осы тұрғыдан алғанда, Қазақстанда ағылшын тілінде білім берудің сапасын қамтамасыз ету тұралы ғылыми зерттеу жұмыстары жеткіліксіз екендігін ескерсек, біздің осы бағыттағы ғылыми зерттеуіміздің ғылымға қосатын үлесі айқындалады.

Түйін сөздер: ағылшын тілінде білім беру, халықаралықтандыру, жоғары оқу орындары, сапаны қамтамасыз ету.

Гаипов Д.,^{1} Кожяхмет С.,² Касымов Г.М.,¹ Тулепова С.Б.¹*

*¹ Университет имени Сулеймана Демиреля,
г. Каскелен, Казахстан*

*² Университет Оксфорд Брукс,
г. Оксфорд, Великобритания*

ОБУЧЕНИЕ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ В КОНТЕКСТЕ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ ВУЗОВ КАЗАХСТАНА: СИСТЕМАТИЧЕСКИЙ ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация

Данная статья посвящена систематическому изучению научной литературы по обучению на английском языке (EMI) в высших учебных заведениях Казахстана. EMI — это стремительно развивающееся глобальное явление, вызванное интернационализацией высшего образования в стремлении создать конкурентоспособный, высококвалифицированный человеческий капитал. Количество вузов, осуществляющих программы на английском языке, в Казахстане увеличивается с каждым годом, и 44 вуза имеют специальные группы с английским языком обучения. Для проведения исследования был проведен поиск научной литературы в избранных электронных базах данных путем вставки соответствующих ключевых слов. Данное научное исследование показало, что большинство проведенных исследований связанных с обучением на английском языке в Казахстане были посвящены программам магистратуры, тогда как на уровне бакалавриата данная тема недостаточна изучена. Кроме того, важное значение имеет обеспечение качества обучения на английском языке, которое учитывает потребности всех заинтересованных сторон. В этом смысле исследование об обеспечении качества обучения на английском языке делает наше исследование актуальным.

Ключевые слова: обучение на английском языке, интернационализация, высшие учебные заведения, обеспечение качества обучения.

Basic provisions. Internationalisation of Higher Education Institutions (HEIs) in Kazakhstan is one of the strategic priorities of the state, which aims at designing curricula in line with the criteria of European Standards and Guidelines (ESG) 2015 regulated by the Bologna process and developing the students' academic, transferrable, and employability skills. In this sense, the government has been attracting international universities to establish their campus branches in Kazakhstan with the aim of providing world-class educational services to domestic students and attracting international students as well. This trend pushes existing HEIs to make a huge effort to become competitive in the educational market, and English Medium Instruction (EMI) provision is considered to be one of the essential characteristics in this context. EMI is commonly defined as “the use of the English language to teach academic subjects in countries or jurisdictions where the first language (L1) of the majority of the population is not English” [1]. Although it is reported that EMI is a growing phenomenon in all phases of education, specifically, EMI in Kazakhstan implies teaching non-linguistic disciplines in English in the tertiary context only, compared to CLIL (Content and Language Integrated Learning) which has been practiced at secondary stage of

education. The distinction between these approaches is clear-cut and based on the premise that English can be used as a medium or as an object of learning respectively.

In fact, the number of universities offering the English-medium programmes is increasing year by year in Kazakhstan, and 44 Universities have special groups with EMI [2, p.12]. Higher Education Development National Centre (HEDNC) under the Ministry of Higher Education and Science of the Republic of Kazakhstan coordinates and monitors the internationalisation-related activities of HEIs in Kazakhstan, and it provides reports annually on HEIs focussing on state strategic priorities. The Erasmus plus national office under HEDNC also promotes and contributes to the internationalisation of local universities by maintaining and carrying out joint projects in collaboration with a number of overseas partner universities on internationalisation from a variety of perspectives. This paper highlights the systematic analysis of the existing literature on EMI focussing on a Kazakhstani context. Also, it explores how the university maintains the quality assurance while carrying out the EMI programmes. Consequently, the prospective study on improving the EMI provision is discussed. The outcome of this research will contribute to English medium programmes in HEIs in Kazakhstan and beyond.

Introduction. The EMI has been a rapidly growing field of academic endeavour globally. A systematic review carried out by Macaro, Curle, Pun, An and Dearden [3] mapped the growth of EMI on a global scale. Upon in-depth reviews of 83 studies, which matched their pre-set inclusion criteria they found out that Asia and Europe dominate over other continents in regard to empirical studies on EMI. According to Macaro et al., although a significant number of studies point out the advantages and disadvantages of implementing EMI in various settings, no clear conclusions are made as to whether EMI should be implemented in that particular context or not [3]. Instead, the majority of reviewed studies raised even more questions rather than proposed solutions for the challenges that EMI brought. Nevertheless, the research helped to gain a deeper understanding of the ongoing processes pertinent to EMI from the international perspectives, leading to more elaborations on how to make the process beneficial for the involved stakeholders. It has also been found out that more private universities were likely to adopt EMI compared to public ones [3]. The latter is true with the Kazakhstani context, where private universities have much more flexibility in adopting EMI policy over public ones. Another research, which is one of the initial studies, involved 55 countries and provided insights into a set of important aspects such as reasons and forms of EMI worldwide, types of English used in different countries, the required level of English proficiency to deliver EMI classes, and assessment issues [4].

Based on this and similar studies, a number of Kazakhstani researches emerged aimed to explore the state of things in Kazakhstani higher education. For example, the study conducted by Kerimkulova et al. [5] explored EMI policy at international, national and institutional levels. It was found that EMI discourses in Kazakhstan are shaped around internationalisation and thus, showcase a certain alignment with international policies. Also, the research found that the inadequate level of English language proficiency of students and limited resources to support them hinder the efficient provision of EMI at the classroom level. Despite multiple efforts taken by the government to address such issues, it does not seem enough to raise the quality of EMI programs.

Macaro [1] pointed out that four main types of EMI programmes were implemented worldwide such as (I) Preparatory Year Model (PYM), (II) Institutional Concurrent support model, (III) Selection Model as a system for accessing EMI courses, and Multilingual Model. The Preparatory Year Model implies that higher educational institutions provide transitional courses aimed to raise English language proficiency of enrolled students to prepare them for further academic complexities of EMI programs. Along with a number of advantages, this model might lead to a later graduation from that institution. In contrast, Selection Model refers to being admitted to a university based on assessing students' English proficiency upon entrance. It implies that the students should have appropriate language competence to be enrolled in EMI programs. As for Institutional Concurrent Support Model, English proficiency is not the main pre-requisite for admission and language

support can be provided by ESP/EAP courses additionally. Finally, Multilingual Model offers greater variability in regards to utilizing English, allowing code-switching between the languages that in turn might pose some challenges in such environment. The recent research showed that all four types of EMI programmes are being implemented in the Kazakhstani context as there is some flexibility for universities to have their preferences. However, the majority of reviewed HEIs are found to be pertinent to the Selection Model. Briefly, our review of the literature serves to discuss the following:

- The theoretical frameworks of EMI and their implementation in Kazakhstani HEIs;
- Quality assurance for learning and teaching in HEIs with EMI in Kazakhstan.

Materials and Methods. The following research methods were applied in this paper such as *systematic literature review, particularly analysis, synthesis, and comparison* of theoretical literature. A major advantage of such methods is gaining the insights into what has been already found on a particular matter to reveal the potential gaps as well as to get informed about how a certain issue is conceptualised. The academic sources from reputable databases such as Scopus, Web of Science, Wiley online library, EBSCO HOST, and Sage have been searched by inserting the key words relevant to EMI research in Kazakhstani context: Kazakhstan, English Medium Instruction, EMI, challenges, policy, university, program. It should be noted that despite the dearth of research on this issue worldwide, the databases contained a limited amount of local scholarly publications. Yet, due to the restrictions on the number of references set by the journal, a few works have been selected for this review. The growth of study on EMI in Kazakhstani higher educational institutions for the last half decade is noticed based on the research projects of Nazarbayev University faculty. Several studies have been conducted focussing on challenges encountered by EMI students in academic reading and writing particularly at the post-graduate programmes (Tajik, Akhmetova, Filippova, Shamatov & Zhunussova, 2022) [6]. This large scale research involved 10 Kazakhstani universities to explore graduate students' experiences of studying in EMI universities. Another paper by local scholars aimed to develop and test a framework of four factors stakeholders in postgraduate higher education institutions in Kazakhstan perceive as supporting or hindering English language proficiency development in English-medium programs (Goodman, Kambatyrova, Aitzhanova, Kerimkulova & Chsherbakov, 2022) [7]. The qualitative study of Hajar and Mhamed [8] identified the challenges and coping strategies of Kazakhstani students while writing their master's thesis projects. They identified that major struggles were connected with miscommunication, leading to the feelings of anxiety and insecurity. The study recommends higher education institutions to develop handbooks where clear guidelines for maintaining a dialogic approach to supervisor-master's student interactions could be prescribed. Despite some limitations of this study such as a small number of participants, it highlights important strategies used by Kazakhstani students and makes a great deal of contribution to understanding how master's students' challenges could be prevented and solved.

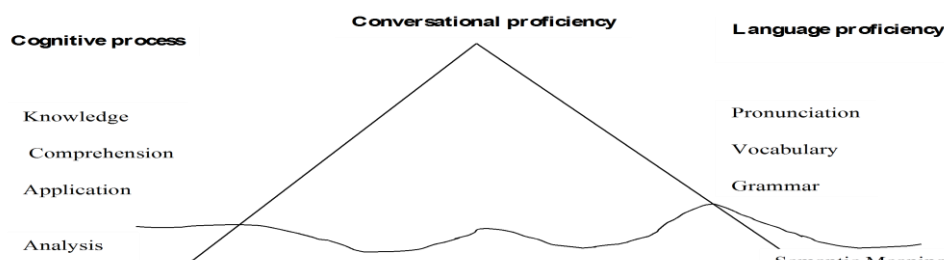
Likewise, majority of existing empirical studies on EMI in Kazakhstani HEIs related to undergraduate programmes have been carried out by the faculty and graduate students of Graduate School of Nazarbayev University (Karabay, 2017; Aitzhanova, 2020; Kuttubayeva, 2022) [9, 10, 11]. Karabay [9] carried out a qualitative research aimed to explore the STEM (Science, Technology, Engineering and Mathematics) and Social Sciences students' perceptions of choosing EMI programs and the challenges encountered while learning the program. Several key findings that emerged from this study are that while STEM and Social sciences students' linguistic challenges differ, motivations for choosing EMI are similar. The researcher also found that the STEM students' English proficiency did not seem to improve during their studies compared to Social Sciences students. Speaking and Writing as productive skills were reported to be the most frequently encountered challenges by undergraduate students of the STEM programme, which is true with learners with English as an additional language (EAL) in a Secondary school in England as well reported by Gaipov and Brownhill (2021) [12]. Another local researcher Yessenbekova

(2022) [13] examined teachers' and students' perceptions of their EMI experiences, focusing on the interplay between language management, language practices and language ideology. The findings of her study reported that students had positive experiences with language ideology, however, they had some challenges with language practice, which has been explained due to the unsuitable language management system. Her study suggested that the quality assurance of EMI policy needs to be improved.

In the next section of the current paper the existing theoretical frameworks are proposed for efficient EMI implementation in Kazakhstani HEIs. Also, the authors attempt to identify whether and how Quality Assurance of EMI provision in Kazakhstani HEIs is reflected by local researchers.

Results and Discussion. The theoretical framework of EMI and its implementation in Kazakhstani HEIs. The systematic review of related literature enabled to gain important insights into the theoretical frameworks underpinning the research in EMI and point to the ways they can be implemented in Kazakhstani settings. It was determined that the theoretical basis of English Medium Instruction refers to Cummins's (1979) [14] Cognitive Academic Language Proficiency (CALP) and Basic Interpersonal Communication Skills (BICS) theory, where the dimension of language proficiency is strongly related to overall cognitive and academic skills of learners. The academic, cognitive, and linguistic aspects of EMI provision can be envisaged under CALP theory. The CALP theory is illustrated in Figure 1 below.

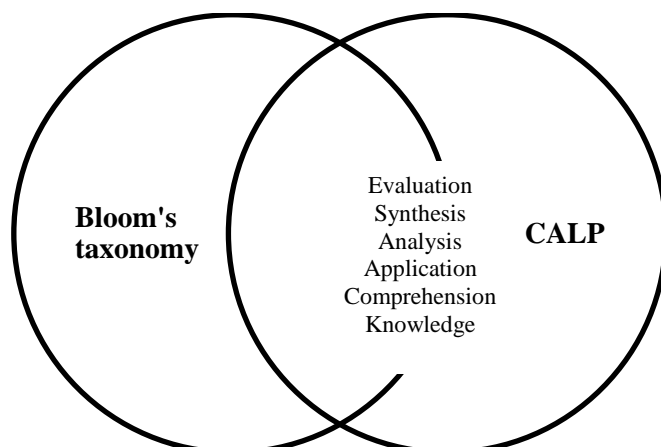
Figure 1 - BICS/CALP (1984: 138)

The important issue to consider is that although EMI-related discourse contains much about the development and improvement of English language proficiency of both content teachers and students, the primary purpose of non-linguistic majors is the development of subject-related professional skills. Hence, the focus should be on the development of the students' cognitive academic language proficiency and in this vein, the theory of CALP might lay the basis of the EMI approach. Although initially BICS and CALP dichotomy addressed secondary education context and migrant children's struggles with schooling, later it was acknowledged that this term can be used in a variety of contexts as long as it retains a meaning proposed by Cummins. Without reaching an appropriate level of CALP, the learners will encounter considerable difficulties in acquiring subject knowledge.

Cummins argues that deeper cognitive processing such as analysis, synthesis, and evaluation are necessary to academic progress. He describes language proficiency in terms of surface and deeper levels of thinking skills. It needs roughly from six to seven years for non-native language learners to develop cognitive academic language skills in target language [14]. In respect to this fact presumably the EMI programs need to be designed with some gradual paces taking into account the language needs and capacities of EMI learners. In some ways Cummin's CALP and BICS theory and Bloom's (Bloom, Engelhart, Furst, Hill and Krathwohl, 1956; Anderson and Krathwohl, 2001) [15, 16] taxonomy have common characteristics both emphasising the levels of thinking skills, and can be considered in Figure 2. below:

Figure 2 - CALP and Bloom's taxonomy in EMI provision

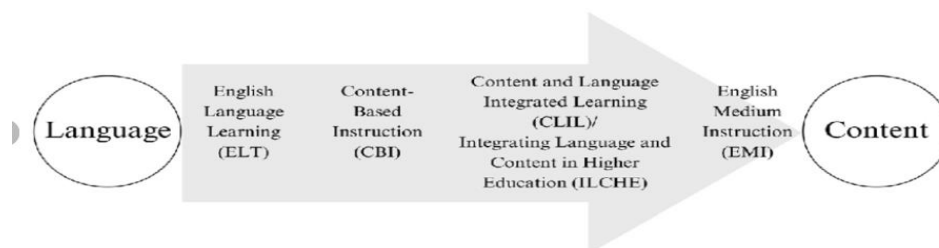
We [the authors of this paper] assume that CALP and Bloom's taxonomy can be integrated and used in carrying out EMI provision systematically by content teachers in collaboration with language teachers. Given that academic disciplines require the involvement of such higher-order thinking skills as being able to evaluate, synthesize, analyse and apply, it is obvious that students need to have appropriate academic language proficiency to progress in EMI courses. However, as reported in a number of studies, even graduate students experience challenges when dealing with academic English. For instance, Tajik *et al.* (2022) [6] pointed out that the findings of their studies on EMI graduate students' academic reading and writing reported two types of major challenges such as personal-psychological including students' previous academic backgrounds, exposure, and learning experiences, and sociological type of challenges including English academic culture and students' worldviews, concepts, and values about English as a language and medium of instruction. This indicates a need for reconsidering the previous models of EMI implementation and developing more efficient ones. At this point, it is significant for content teachers to take some ownership for their contribution to the study of EMI (Macaro & Aiwaza, 2022) [17]. Since EMI is provided by content specialists, they should be informed of the students' struggles even though these challenges are predominantly of linguistic nature. However, according to [17], the overwhelming majority of EMI research belongs to the scholars in the field of applied linguistics and published in educational or applied linguistics journals. Thus, the potential readership consisting of content specialists and scholars stays uninformed about the needs of EMI students. Perhaps, this is one of the reasons content teachers are reserved to explore the EMI-related issues. In this way, the lack of collaboration between content teachers and language specialists might negatively affect EMI implementation. However, this aspect needs more thorough investigation due to its complexity and can guide the next stage of our study. At this stage, our study is limited to the exploration of existing frameworks and EMI provision under certain quality assurance procedures.

In the study on factors supporting and hindering language development in English-medium programs Goodman *et al.* [7] focused on *structural, cultural, sociolinguistic, and pedagogic* factors in EMI provision. The findings of their study reported that teachers and students faced pedagogical challenges while delivering content in a foreign language, and they have noted that structural policies related to admissions thresholds for EMI students did not exist. These studies on EMI were limited to postgraduate programmes, and one of the reasons for the language challenges of graduate students considered by the abovementioned scholars to be the insufficient preparation for EMI graduate programmes.

Due to the fact that EMI provision roughly represents linguistic and academic subject components explicitly, the following continuum below plays a significant role, where the interrelations of

specific patterns are maintained. This continuum represents the language focused components at the one end and the content related components at the other end, and some specific terms in the middle used for approaches to language and content teaching that are pertaining to different geographical contexts (American, European) and educational settings (Secondary School, HEIs). On the other hand, if we attempt to replace the concepts on the continuum with their key stakeholders we will notice the transition from language teachers to content teachers, and this emphasises the role of content teachers while carrying out an EMI provision. These approaches are also elaborated by Macaro *et al.* [3] to clarify the differences between various definitions associated with EMI in different contexts. Such distinctions are crucial to understanding the importance of content in English Medium Instruction and its difference from CLIL.

Figure 3 - Language and content continuum (Adapted from Galloway and Rose, 2021)

Adapted from Galloway and Rose's continuum (2021).

Quality assurance for learning and teaching in HEIs with EMI in Kazakhstan. Although the topic of Quality Assurance in HEIs covers a wide range of areas, there is little known about the Quality Assurance of EMI policy. The Bologna process and European Credit Transfer System (ECTS) play the key role for internationalisation of HEIs in Kazakhstan. In this sense, Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG) are a set of standards and guidelines for internal and external quality assurance in higher education, providing guidance, covering the areas which are vital for successful quality provision and learning environments in higher education (ESG, 2015) [18]. After signing the Bologna Declaration and becoming a member state in 2010, the Ministry of Education and Science (at present restructured as the Ministry of Higher Education and Science) of the Republic of Kazakhstan eventually started adopting ECTS in HEIs. However, a step-by-step approach has been carried out in transforming to the ECTS by adjusting the existing academic credits into the ECTS technically at the early stages, and currently all Kazakhstani HEIs are required to be accredited by authorised national and international accreditation agencies registered at the European Quality Assurance for Higher Education (EQAR). As mentioned above HEDNC acts as a state representative body by adjusting ESG to the Kazakhstani context, and provides guidance to HEIs. It has been reported by Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD) and World Bank (2007) [19] that ensuring the quality of educational programmes meeting the needs of local and international standards simultaneously has become a great challenge in many countries. However, one of the trends that relates to the development of quality assurance as a global phenomenon stated by Kinser (2014) [20] is the increasing internationalisation of higher education itself. This statement matches the current strategic priorities of Ministry of Higher Education and Science of the Republic of Kazakhstan as it promotes the launching of English-medium programmes highlighting IT, and teaching related modules (https://enic-kazakhstan.edu.kz/en/reference_information/sistema-vyshego-obrazovaniya-v-kazahstane; retrieved on June 21) in particular. Kinser (2014) [20] also enlists three main strategies for data collection with quality assurance systems being as a) data produced for other purposes or readily available through public sources; b) audit procedures; and c) a self-study or ‘inquiry brief’ method. Among these strategies “inquiry brief” works well for the

established institutions where quality of the overall organisation is not a strong concern, and it allows critical self-reflection with the aim of improvement. The data in our study has been collected and analysed as per the “inquiry brief” model, and we will discuss it below. The teaching staff constitutes a separate standard in ESG (2015) [18], where institutions assure themselves of the competence of their teachers. They should apply fair and transparent processes for the recruitment of the staff. From the EMI perspective we think that the knowledge of English, most probably proved with official language certificates from authorised bodies, can be required from EMI teachers. However, HEIs with EMI do not publish the language (EMI) policy regarding the teaching staff and students on their websites, and we do not have information available on EMI policy. We think that an open-access EMI policy will be helpful for all EMI stakeholders, as it might contain some certain requirements for the teaching staff and students related to the English language preparation. As for the institutions standard in ESG (2015) [18], they are required to collect, analyse and use relevant information for the effective management of their programmes and other activities.

The studies related to EMI in Kazakhstan have been reviewed in this paper, and revealed that all studies have self-report nature. This is significant to know that CALP as a theoretical framework of EMI requires about six to seven years of target language exposure for non-native learners, and consequently some longitudinal studies on EMI will make a lot of sense. It is also recommended for HEIs with EMI in Kazakhstan to provide EMI (language) policy open to the public, and we have revealed a gap between EMI provision and quality assurance in Kazakhstani HEIs. In this sense our study will contribute to this field of research.

The aim of this study is to explore the quality assurance of EMI provision by analysing the literature systematically focussing on a Kazakhstani context.

Conclusion. Based on the analysis of the systematic literature review in this paper, we recognise that students and teaching staff face a number of key challenges in carrying out EMI provision. EMI is not a one-size-fits-all policy, but it has a complex nature, which can be grouped under several interconnected subcategories. *Different linguistic backgrounds and language needs of students* do matter in EMI provision. Both the students and teachers expressed difficulties of having students and peers with different linguistic backgrounds and language needs. We think that this can be considered under two possible tools being revised *EMI policy* for admission requirements, where students’ English language levels are defined properly and necessary English support is provided. EMI policy also provides guidance to teaching staff on the use of L1, otherwise relying on teachers’ preferences will bring out some difficulties and misunderstandings between students and teachers in EMI classes. Secondly, teaching staff should be provided *professional training* on working with students with diverse backgrounds and abilities, targeting the inclusivity. Teachers’ professional development on the other hand has to do with the Human Resources policy of a HEI, as preparing teachers for EMI provision needs massive resources. All above-mentioned categories need to be considered from the Quality Assurance perspective in order to maintain a holistic approach to carrying out a consistent and sustainable EMI provision.

In sum, the internationalization of Higher Education Institutions in Kazakhstan has become a strategic priority for the state, aiming to align curricula with European Standards and Guidelines (ESG) regulated by the Bologna process and develop students’ academic, transferrable, and employability skills. To achieve this, the government has attracted international universities to establish their campus branches in Kazakhstan, leading to an increase in the number of universities offering English Medium Instruction (EMI) programs. However, as EMI provision expands, the need for quality assurance in the delivery of these programs becomes crucial. The systematic analysis of existing literature on EMI in a Kazakhstani context reveals that private universities are more likely to adopt EMI policies compared to public ones. The theoretical basis of EMI implementation in Kazakhstani HEIs relies on Cummins’s Cognitive Academic Language Proficiency theory (CALP), emphasizing the importance of cognitive and academic skills in language proficiency. The integration of CALP theory and Bloom’s taxonomy can provide a

structured approach to EMI provision, with content teachers taking ownership and collaborating with language teachers. The study highlights challenges faced by EMI students, particularly in academic reading and writing, which are related to their cognitive and academic language proficiency. Moreover, the quality assurance of EMI policy needs improvement, as there is limited information available on EMI policy for teaching staff and students in HEIs. Open-access EMI policies are recommended to establish clear requirements for language preparation and contribute to transparency for all EMI stakeholders. To address the gaps in EMI provision and quality assurance, longitudinal studies on EMI in Kazakhstan are suggested, allowing for a better understanding of students' language development over time. The study's aim is to contribute to the field of research by exploring the local studies and the quality assurance of EMI provision in Kazakhstani HEIs systematically. Ultimately, enhancing the quality of EMI provision will not only benefit HEIs in Kazakhstan but also contribute to English medium programs in the country and beyond, fostering internationalization and competitiveness in the global educational landscape.

Funding. This research project is funded by the Ministry of Higher Education and Science under “IRN AP 19676131” state funding grant.

References:

1. Macaro E. *English Medium Instruction. A Research Agenda for a Worldwide Phenomenon // La didattica delle lingue nel nuovo millennio. Le sfide dell'internazionalizzazione.* Venezia: Edizioni Ca' Foscari–Digital Publishing. - 2018. Retrieved on August 26th.
2. *Analytical Report. Realization of the Bologna process Principles in the Republic of Kazakhstan in 2022 [Internet].* Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. Centre for Bologna Process and Academic Mobility. Astana; -2022. - P. 12. Available from: <https://enic-kazakhstan.edu.kz/ru/analitika/monitoring-deyatelnosti-vuzov-po-realizacii-principov-bolonskogo-processa-1> (In Russ.)
3. Macaro E., Curle S., Pun J., An, J., & Dearden J. A systematic review of English medium instruction in higher education//*Language teaching.* -2018.- 51(1).-P. 36-76. (https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:dafc9ed3-1cdf-4fcf-a5a487c6d7db4e02/download_file?safe_filename=WHOLE%2BARTICLE%2BACCEPTED%2BVERSION.pdf&file_format=application%2Fpdf&type_of_work=Journal+article)
4. Dearden J. *English as a medium of instruction: A growing global phenomenon.* British Council. – 2014.
5. Kerimkulova S., Goodman B., Aitzhanova K. *EMI in higher education in Kazakhstan. Policy supports and challenges.*-Routledge.-2023.-Access mode:URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003173120-3/emi-higher-education-kazakhstan-sulushash-kerimkulova-bridget-goodman-kamila-aitzhanova>
6. Tajik M., Akhmetova G., Fillipova L., Shamatov D., & Zhunusova G. *Students' struggles with EMI in Kazakhstani universities // Obrazovanie i Nauka.* -2022. 24(8), 95. <https://doi.org/10.17853/1994-5639-2022-8-95-115>
7. Goodman B., Kambatyrova A., Aitzhanova K., Kerimkulova S., & Chsherbakov A. *Institutional Supports for Language Development through English- Medium Instruction: A Factor Analysis//TESOL Quarterly.*-2022 -56(2), - P.713-749. (<https://doi.org/10.1002/tesq.3090>)
8. Hajar A., & Mhamed A.A.S. *Exploring Postgraduate students' challenges and strategy use while writing a master's thesis in an English-medium University in Kazakhstan. Tertiary Education and Management.* -2021. 27(3), - P.187-207. (<https://link.springer.com/article/10.1007/s11233-021-09072-6>)
9. Karabay A. *STEM and social sciences students' language-oriented academic challenges in English medium of instruction (EMI) programs: The case of an international university in Kazakhstan.* – 2017. (URI: <http://nur.nu.edu.kz/handle/123456789/2557>)
10. Aitzhanova K. *Perceptions and attitudes of students towards multilingual practices in an EMI STEM classroom at two Kazakhstani universities.* -2020. (URI: <http://nur.nu.edu.kz/handle/123456789/4855>)
11. Kuttubayeva A. *Understanding first-year university students' challenges and language strategy uses at an emi university: evidence from a multilingual context.* -2022. (URI: <http://nur.nu.edu.kz/handle/123456789/6731>)
12. Gaipov D., & Brownhill S. " I don't like English; I don't like writing": A case study of EAL learner support in a secondary school in England // *Issues in Educational Research.* - 2021. - 31(3), -P. 760-781. (<https://research-information.bris.ac.uk/ws/portalfiles/portal/309835798/gaipov.pdf>)
13. Yessenbekova K. *English as a medium of instruction in Kazakhstani higher education: a case study.* *Current Issues in Language Planning.* -2022. –P.1-19. <https://doi.org/10.1080/14664208.2022.2043064>
14. Cummins J. *Cognitive/Academic Language Proficiency, Linguistic Interdependence, the Optimum Age Question and Some Other Matters// Working Papers on Bilingualism,* -1979. No. 19.
15. Bloom B.S., Engelhart M.D., Furst E.J., Hill W.H., & Krathwohl D.R. *Handbook I: cognitive domain.* New York: David McKay. -1956.

16. Anderson L.W. and Krathwohl D.R., et al (Eds.) *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. Allyn & Bacon. Boston, MA (Pearson Education Group). - 2001.

17. Macaro E., & Aizawa I. *Who owns English medium instruction?// Journal of Multilingual and Multicultural Development*. -2022. –P. 1-14. (<https://doi.org/10.1080/01434632.2022.2136187>)

18. *European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA). Standards and guidelines for quality assurance in the European Higher Education Area (ESG)*. Brussels, Belgium. - 2015. (https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf)

19. *Organisation for Economic Co-operation and Development. Cross-border tertiary education: A way towards capacity development*. World Bank. -2007. <http://hdl.voced.edu.au/10707/121829>.

20. Kinser K. *Questioning quality assurance // In New Directions for Higher Education*. -2014. –P. 55-67. ([https://books.google.kz/books?hl=en&lr=&id=1PDsBQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA55&dq=%22Kinser,+K.+\(2014\)%22&ots=6eHbcqEhBx&sig=LQ2LDmflu62nbJoJMaKO2Ve2oKI&redir_esc=y#v=onepage&q=%22Kinser%2C%20K.%20\(2014\)%22&f=false](https://books.google.kz/books?hl=en&lr=&id=1PDsBQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA55&dq=%22Kinser,+K.+(2014)%22&ots=6eHbcqEhBx&sig=LQ2LDmflu62nbJoJMaKO2Ve2oKI&redir_esc=y#v=onepage&q=%22Kinser%2C%20K.%20(2014)%22&f=false))

IRSTI 14.35.09

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.016>

Akhmetova M.K.^{1*}, Orynbayeva U.K.¹,
Kassymbekova M.A.¹, Zhyltyrova Zh.T.¹

¹ *Kazakh Ablai Khan University of International
Relations and World Languages,
Almaty, Kazakhstan*

FEATURES OF THE FORMATION FOREIGN LANGUAGE PROFESSIONAL COMPETENCE OF MASTER'S STUDENTS OF A LANGUAGE UNIVERSITY

Abstract

This article discusses the methodology for developing foreign language professional competence of undergraduates in the educational program “Training of teachers in a foreign language.” At the present stage, with the entry of the Republic of Kazakhstan into the global educational space, there is a need for highly trained personnel and specialists of the 21st century. The formation of foreign language professional competence contributes to the development of intercultural communicative competence among undergraduates, adapting them to different cultural contexts. The implementation of the competency-based approach, as one of the relevant approaches in education of the 21st century, and the cognitive approach, as the leading one in foreign language education, lead to high-quality final results and the formation of foreign language professional competence of future foreign language teachers. This article describes the results of applying the course “Modern methodology of foreign language education in higher institutions”. The aim of the course is to provide the necessary qualitative training of future foreign language teachers so that they can successfully realize in their pedagogical practice the main goal of foreign language teaching - the development of intercultural communicative competence of individuals. This is based on the principles and methods of foreign language education, which contribute to the formation of graduate students' ability to effectively communicate and interact with representatives of other cultures.

Keywords: foreign language education, foreign language professional competence, cognitive competence, competency-based approach, cognitive approach, communicative approach, project work.

Ахметова М.К.^{1*}, Орынбаева У.К.¹, Касымбекова М.А.¹, Жылтырова Ж.Т.¹

¹ *Казахский университет международных отношений и
мировых языков имени Абылай хана,
г. Алматы, Казахстан*

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ МАГИСТРАНТОВ ЯЗЫКОВОГО ВУЗА

Аннотация

В данной статье рассматривается методика формирования иноязычной профессиональной компетенции магистрантов по образовательной программе «Подготовка педагогов по иностранному языку». На современном этапе с вхождением Республики Казахстан в глобальное образовательное пространство, возникает потребность в высоко подготовленных кадрах и специалистах 21 века. Формирование иноязычной профессиональной компетенции способствует развитию у магистрантов межкультурной коммуникативной компетенции, адаптируя их к различным культурным контекстам. Реализация компетентностного подхода, как одного из актуальных подходов в образовании 21 века, и когнитивного подхода, как ведущего в иноязычном образовании, ведут к качественным конечным результатам и формированию иноязычной профессиональной компетенции будущих учителей иностранного языка. В данной статье описываются результаты применения курса «Современная методология иноязычного образования в высшей школе». Цель курса является обеспечить необходимую качественную подготовку будущих учителей иностранного языка, чтобы они могли успешно реализовывать в своей педагогической практике основную цель преподавания иностранного языка – развитие межкультурной коммуникативной компетенции личности. Это основано на принципах и методах иноязычного образования, которые способствуют формированию у магистрантов способности эффективно общаться и взаимодействовать с представителями других культур.

Ключевые слова: иноязычное образование, иноязычная профессиональная компетенция, когнитивная компетенция, компетентностный подход, когнитивный подход, коммуникативный подход, проектная работа.

Ахметова М.К.^{1}, Орынбаева У.К.¹,
Касымбекова М.А.¹, Жылтырова Ж.Т.¹*

¹ *Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және
әлем тілдері университеті,
Алматы қ., Қазақстан*

ТІЛДІК ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА МАГИСТРАНТТАРДЫҢ ШЕТТІЛДІК КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Қазіргі білім беруде кәсіби білікті мамандарды даярлау өзекті болып отыр. Бұл маманнан өз іс-әрекетіне мақсат қоя білуі, оған жетудің жолдарын анықтау. Бұл мақсатты жүзеге асыра отырып, нәтижеге жетудегі жауапкершілікті өз құзырлығына алу бірнеше міндеттерді талап етеді. Осыған сәйкес, автор магистранттарда қалыптасатын кәсіби құзыреттіліктің жоғары деңгейін алдыңғы қатарға шығару керектігіне баса назар аударған. Автор зерттеулердің алуан түрлілігіне қарамастан, магистранттардың шеттілдік кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі көптеген себептерге байланысты, оның ішінде маманды даярлау процесінде әдістемелік және оқу-әдістемелік құралдардың болмауын атап өтеді. Сондықтан да, автор «Жоғары мектепте қазіргі шеттілдік білім беру әдіснамасы» курсының маңызын көрсетеді. Мақалада көрсетілген басты мақсат-мәдениетаралық коммуникациялық құзыреттілікті қалыптасқан және оны тиімді жүзеге асыра алатын маман даярлау. Мақалада магистранттардың шеттілдік кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудағы берілген тақырыпшалар болашақ маманның өз ісін сыни тұрғыдан бағалап, кәсіби құзыреттілікті жетілдіру, дұрыс қарым-қатынас орнықтыра алу қасиеттері де ауқымды көлемде ашылған. Мақалада автор құзыретті әдістің маңыздылығына да тоқатлып өткен. Курстың мақсаты – шетел тілін оқытудың бастысы – жеке тұлғаның мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілігін дамытуды өз педагогикалық тәжірибесінде табысты жүзеге асыра алатындай болашақ шетел тілі мұғалімдеріне қажетті сапалы дайындықты қамтамасыз ету. Бұл магистранттардың басқа мәдениет өкілдерімен тиімді қарым-қатынас жасау және өзара әрекеттесу қабілетін дамытуға ықпал ететін шетел тілін оқытудың принциптері мен әдістеріне негізделген. Бұл мақалада «Жоғары

оқу орындарында шетел тілін оқытудың заманауи әдістемесі» курсы қолданудың нәтижелері сипатталған. Курстың мақсаты – шетел тілін оқытудың бастысы – жеке тұлғаның мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілігін дамытуды өз педагогикалық тәжірибесінде табысты жүзеге асыра алатындай болашақ шетел тілі мұғалімдеріне қажетті сапалы дайындықты қамтамасыз ету. Бұл магистранттардың басқа мәдениет өкілдерімен тиімді қарым-қатынас жасау және өзара әрекеттесу қабілетін дамытуға ықпал ететін шетел тілін оқытудың принциптері мен әдістеріне негізделген.

Түйінсөздер: шет тіліндегі білім, шет тіліндегі кәсіби құзыреттілік, когнитивтік құзыреттілік, құзыреттілік тәсіл, когнитивтік тәсіл, коммуникативтік тәсіл, жобалық жұмыс

Basic provisions. In the modern world, knowledge of foreign languages and cultures is becoming an integral part of the training of specialists in language universities. Undergraduates of language universities already have significant language baggage, and their training is aimed at developing professional skills in combination with foreign language proficiency. The formation of foreign-language professional competence requires special teaching methods. Undergraduates should be able to practice the language in professional contexts, including discussing current issues and developing projects in a foreign language. Foreign language professional competence also includes an understanding of cross-cultural aspects. Undergraduates should be ready to interact with representatives of different cultures, both as part of their studies and in their future careers.

The peculiarities of the formation of foreign-language professional competence of undergraduates of a language university include the integration of language learning with a professional program, the use of specialized techniques, and an emphasis on intercultural interaction. These features contribute to the training of specialists who are able to work successfully in a multilingual and multicultural environment.

In the context of globalization and integration of world societies, the formation of foreign-language professional competence is becoming an important aspect of training specialists. In the formation of this competence, the formation of cognitive, communicative, research-predictive, predictive-analytical and research-applied competencies is of particular importance.

Introduction. In today's globalized world, where international relations play a significant role, the importance of foreign language proficiency is steadily rising. This is especially crucial for undergraduate students majoring in foreign languages with the goal of becoming language teachers. Beyond simply mastering the language itself, it's essential to cultivate a foreign language professional competence that enables individuals to effectively apply their language skills in professional settings.

This article will explore the characteristics of developing the foreign language professional competence of undergraduate students enrolled in the "Training of Foreign Language Teachers" program at a language university. These insights aim to enhance their qualifications and increase their competitiveness in the job market.

The foundation for cultivating the foreign language professional competence of undergraduates lies in integrating language and vocational education. This entails ensuring that students possess a proficient level of foreign language proficiency alongside specialization in their chosen field. Moreover, they should demonstrate the ability to apply their knowledge and skills effectively, thus becoming competent professionals. Given the expanding political, economic, and cultural ties of the Republic of Kazakhstan with other nations, as well as its integration into the global educational landscape, there is a growing demand for well-prepared personnel across all sectors.

The initial group of skills for the 21st century, referred to as "learning skills," have been incorporated into language education to promote a more holistic teaching approach within higher education. This approach involves encouraging student interaction through group activities, which entail cooperation and communication. Additionally, it focuses on enhancing students' oral and written abilities through individual assignments that demand creative thinking and innovation. Language education following the principles of the 4Cs (Collaboration, Communication, Creativity,

and Critical Thinking) aligns with the requirements of contemporary university students in the 21st century [1].

Nevertheless, by incorporating the 4Cs, educators have successfully merged students' scientific methodologies and their capacity for collaborative critical thinking within the classroom setting. Likewise, developed countries have observed comparable outcomes, as the integration of the 4C model has resulted in enhanced creativity and the establishment of a collaborative learning environment [2].

The issue of fostering the foreign language professional competence of prospective foreign language teachers holds significant importance due to the following factors:

– firstly, it involves instructing students who are acquiring a foreign language as a secondary or tertiary language. Teachers must possess not only a profound understanding of the language but also the ability to impart it effectively to others. Cultivating foreign language professional competence enables undergraduates to refine their teaching skills, tailor instructional materials and methodologies to meet students' needs, and foster an engaging learning atmosphere.

– secondly, there's the enhancement of undergraduates' communicative competence. Foreign language teachers need to possess effective communication skills in a foreign language to interact with students, parents, and colleagues. They should adeptly initiate and sustain dialogue, clarify intricate concepts, and ensure mutual comprehension. Fostering foreign language professional competence enables undergraduates to refine both their oral and written communication abilities, engage in discussions, and deliver impactful presentations in a foreign language.

– thirdly, the expansion of the cultural horizon of undergraduates and their ability to work with diverse cultural contexts. Teachers of a foreign language should be ready to interact with students from different countries and cultures, understand their values, traditions and customs. The formation of foreign-language professional competence helps undergraduates develop intercultural sensitivity, adapt to different cultural contexts and create an inclusive educational environment for all students.

During the process of acquiring a foreign language, it's essential for students to naturally grasp concepts and linguistic phenomena that mirror real-world scenarios. Students actively construct their own mental framework of ideas about the language they are studying. Drawing from contemporary psychological research and teaching practices in foreign language education, it becomes evident that learning effectiveness is attained when the brain generates its own cognitive constructs. Hence, it's crucial to encourage the evolution of acquired knowledge, foster communicative contexts, and cultivate students' interest and motivation to engage in foreign language communication.

In the process of learning a foreign language, students are expected to engage in discovery, exploration, and practical application of the language. With prior knowledge in their native language, students already possess a foundational understanding through which they conceptualize their world and organize knowledge. This established framework, encompassing notions about the structure of their native language and conceptualizations of the world, facilitates a quicker assimilation of new phenomena. New concepts are grasped more readily as they are perceived through familiar cognitive pathways.

Literature review. In modern education, including foreign language education, the competence approach is widely used as one of the effective and relevant approaches in education of the 21st century. Many domestic and foreign researchers have dealt with issues of competence approach, among them are such scientists as I.A. Zimnaya, E.I. Passov, A.A. Verbitsky, S.S. Kunanbayeva, V. F. Tenisheva, N.P. Khomyakova, D.H. Hymes, J.A. van Ek, J. Raven, A.V. Khutorskoy, M.L. Zueva, E.F. Zeer and others.

Jack C. Richards and Theodore S. Rodgers believe that competence-based education can be compared to a movement in education focused on learning outcomes and the development of language programs. Competence-based education assumes that students are expected to do with the

language and they learn to do it, that is, the emphasis is on the fact that the language is studied in practice [3].

Upon examining contemporary research by scholars in the domain of foreign language education methodology, it becomes evident that competence is defined as the aptitude to proficiently execute a particular task, whereas competency entails the process of refining personal interpretations and integrating knowledge for their efficient application in practical contexts [4, p. 63].

According to Zimnaya I.A. competencies emerge as a vital personal asset, cultivated through "the core of intricate, varied, and diverse personal constructs inherent to individuals" [5, p. 7].

Implementing a competence-based approach in the educational system facilitates the shift of educational endeavors to a meta-subject level, where the notions of "competence" and "competency" pertain to overarching aspects of educational content. The developed competence of professionals entails the acquisition and integration of professional skills, enabling them to operate proficiently at an advanced professional tier and enhance their competitiveness in the global job market.

Kunanbayeva S.S. believes that the competence approach in the education system is:

- Systemic;
- drawing from activity-based and personality-oriented methodologies, the competence-based approach encompasses fundamental principles from activity-based, personality-oriented, personality-activity, acmeological, contextual, and andragogical approaches [6, p. 57].
- The main categories of the competence approach are the concepts of "competence" and "competency".

In the modern theory of the competence approach, the key role in the educational process is cognitive competence. This is due to the fact that during its development, students acquire skills and abilities that will be useful to them in their future professional activities. Cognitive competence includes two main groups: a group of cognitive skills and a group of creative abilities. The first group includes the ability to set goals, analyze and evaluate, while the second group assumes the ability to independently find knowledge, find solutions in atypical situations and use heuristic methods to solve problems.

The cognitive approach stands as a key component of the competence approach, running alongside it, as comprehension is essential for foreign language acquisition. Students consciously acquire new knowledge and skills during foreign language communication, activating their cognitive faculties. The core theoretical principles of the cognitive approach influence the selection of teaching methods and educational strategies. Interactive models, instructional techniques, and curriculum structures in the learning process are designed with consideration of the psycholinguistic and cognitive processes inherent in language acquisition.

According to E.S. Kubryakova, the learning of a foreign language involves a tendency to integrate cognitive processes with language acquisition, necessitating a systematic exploration of the correlation between an individual's linguistic activity and their cognitive processes, conducted through the cognitive system [7].

According to L.S. Vygotsky, education should be based on "awareness and mastery", and this also applies to a foreign language. The processes of "awareness and mastery" in foreign language education show their unity and they are equally important for the language [8, p. 195]. The scientist highlighted the key aspects of the impact on personality development and stressed that in an environment where there are no suitable tasks and new needs do not arise, which does not contribute to stimulating the development of intelligence through the establishment of new goals, in such an environment thinking cannot reveal all its true abilities. In the above-mentioned environment, it either does not develop to higher levels, or it occurs with a long delay [8, p. 124].

The understanding of the term "professional competence", as well as "competence-competency", is a very different approach. Many researchers, especially in the field of vocational

education, emphasize various aspects of this concept. I.A. Zimnaya believes that knowledge and experience, personal qualities or professional aspects stand out in this context. While all the authors support the basis based on the "three pillars" of the specialist's activity and personality: "to know, to do, to be" [9, p. 27]. Professional competence, considered as readiness for professional activity, is emphasized by many authors as a dynamic and social characteristic.

The dynamism of professional competence is manifested in its constant development throughout the subject's professional career. Studying the personal characteristics of professional competence, I. B. Bicheva includes in the definition of this concept "the process of developing unique personality traits of the subject of professional activity, contributing to the formation of individual methods of self-realization in the professional environment" [10].

The notion of "professional competence" encapsulates not only the preparedness but also the capability of a professional to make sound decisions while engaging in diverse professional tasks. This competence comprises a blend of comprehensive knowledge, skills, experience, and personal attributes that enable an individual to effectively strategize and execute professional duties while interacting with their environment. According to V.I. Bidenko, an evaluation of subjective "professional competence" can be grounded in an analysis of both the current and potential activities of a specialist [11].

According to N.I. Onchukova and E.V. Kharchevnikov, professional competence serves as an indicator of personal growth and professional skill [12, p. 14]. According to S.A. Druzhilov, the achievement of professional success is associated with maintaining a certain level of professional competence [13, pp. 32-33]. V.P. Kosyrev's view defines "professional competence" as significant professional qualities of a person necessary to perform professional activity at the qualification level, manifested in the ability to solve professional tasks [14, p. 50].

It is obvious that the author's interpretations largely reveal the interpretation of the concept of "professional competence". In general, its essence is manifested in the successful solution of a certain class of professional tasks, the class of tasks is determined by the nature of the profession and, consequently, by the totality of components of professional competence.

In turn, O.N. Shakhmatova considers professional competence as one of the elements of professionalism. The structure of professionalism, in her opinion, includes professional relevance, professional suitability, professional satisfaction and professional success. By professional competence, she understands a complex of professional knowledge and skills, as well as methods of performing professional activities [15].

After the analysis, we can talk about the content aspect of the concept of "professional competence" in the general sense. From the position of readiness (action), professional competence is interpreted as an individual's awareness of his needs, motives and interests (I want); the presence of opportunities, inclinations, knowledge, skills and abilities (I can, it is assumed – I know and I can); stably rooted psychophysiological, professionally significant and characterological qualities (I have); which meet the requirements social environment for a specialist of this profession.

When fostering the development of foreign language professional competence among undergraduates, we align with modern methodologies and theories in foreign language education. These theories emphasize the foundational importance of intercultural communicative competence, alongside a range of methodological principles such as cognitive, communicative, sociocultural, linguocultural, conceptual, and developmental-reflexive (personality-centered) principles. Among these, the cognitive methodological principle stands out as particularly significant in this context [16, p. 43].

According to academician S.S. Kunanbayeva, language and culture are intertwined components forming an inseparable complex integral to cognition. They give rise to secondary mental constructs, shaping a person's novel linguistic conceptualization of the world. This representation aids in the perception and understanding of unfamiliar linguistic and cultural surroundings [16, p. 84].

Contemporary cognitive learning approaches highlight learning as an active, constructive, and self-directed endeavor shaped by the mental engagement of the student. There is a strong emphasis on the significance of metacognitive processes and the utilization of diverse learning strategies to facilitate effective learning outcomes. The active construction of new knowledge and the application of strategies are underscored, particularly within the realms of memory and learning [17].

Enhancing the effectiveness of information retention in memory is achieved through rehearsal, particularly when the information is presented in a meaningful manner, and organization, such as categorization. Employing meta-memory strategies, such as creating lists or taking notes, further aids in successful information retention. Notably, students typically exhibit better recall when information is assimilated through distributed practice across multiple training sessions rather than through concentrated sessions. However, it appears that the timing distribution within a single training session does not impact the transfer of information to long-term memory [18].

Considering the cognitive approach to professional training, successful language learning necessitates the active engagement of students in the educational journey. Within this approach, learning is viewed as a process geared towards fostering students' comprehension, rather than merely imparting information [19].

Furthermore, within this framework, learning's dynamic involvement is recognized, underscoring its social aspect. Throughout the journey of individual knowledge acquisition, students actively foster their comprehension. According to this perspective, students are not passive recipients of information but rather active and accountable participants in the educational process. Personal experiences take center stage in learning. Apart from cognitive elements, affective and personal traits also influence learning outcomes. Attitudes towards the educational process and levels of motivation are pivotal predictors of goal achievement. Intrinsic motivation plays a central role in successful learning, reflecting a shared aspiration for self-regulation and autonomy. Self-regulation entails an active student assuming responsibility for their own learning process.

Understanding the essence of the educational process underscores the active engagement of students, where they play a participatory role rather than solely receiving information passively. Indeed, the actions undertaken by the student emerge as a pivotal factor in determining the level of material assimilation, sometimes surpassing the instructor's contribution. This suggests a departure from the traditional notion of the instructor solely transmitting knowledge. Instead, students require active involvement and experiential learning opportunities. Hence, there is a need to shift the focus and acknowledge that effective educators not only possess extensive knowledge but also possess the skill to engage students in activities conducive to achieving their learning objectives. This entails crafting relevant content, understanding the cognitive processes necessary for material assimilation, and recognizing how students' prior knowledge and experiences shape the significance of the material being studied.

Reconsidering how we approach language learning by considering both cognitive and emotional aspects can provide valuable insights when designing educational strategies aimed at meaningful learning. In these scenarios, students are empowered to take on an active role as intellectual agents in their own learning journey, fostering the growth of their autonomy and accountability in the process. By shifting the initiative to the student, they are encouraged to actively participate and enhance the learning experience with their unique perspectives and experiences.

Another crucial aspect in the journey of learning a foreign language involves fostering intentional and meaningful interaction among students, allowing them to engage with educational materials and play an active role in the language acquisition process, transitioning from passive recipients to active participants. The model being formulated for language acquisition within an educational setting should promote the cultivation of a sense of personal involvement essential for effective language learning. The educator creates an immersive environment rich in authentic

language, enabling students to explore the language through interaction rather than mere instruction. Students are encouraged to actively engage in discussions regarding meaning and to develop strategies for mastering tasks. Moreover, they actively participate in problem-solving, formulating hypotheses, and testing them, thus facilitating a deeper understanding of the language.

Human activity unfolds within the framework of a society where language serves as the lens through which everything is perceived and interpreted. Mastery of a language relies heavily on interactions with its native speakers, individuals who employ language for both communication and cognitive processes. The concept of anthropocentrism underscores the pivotal role of individuals in shaping and comprehending speech, highlighting the importance of the linguistic persona in the study of foreign languages.

Ruzin I.G. posits that "language is examined in conjunction with its interplay with life and its reflection of reality. There is a growing recognition that understanding the essence of language hinges on understanding individuals and their surroundings... This signals a notable methodological shift in contemporary linguistics – from an intrinsic focus on language to an anthropological perspective" [20, p. 48].

The anthropocentric paradigm shapes scientific inquiry within the framework of a linguistic persona, particularly in the realm of foreign language acquisition, where it delineates between primary/secondary linguistic personas and a "subject of intercultural communication." Within this paradigm, the individual is regarded as both a subject and a manifestation of a specific linguistic culture, underscoring the importance of studying the individual in conjunction with their language and vice versa. This paradigm posits that an individual comprehends the world around them by understanding themselves and their interactions within this world.

The anthropocentric paradigm posits that language learning occurs through active engagement with the language itself. In contemporary methodologies of foreign language education, new theoretical frameworks and concepts are emerging, such as "foreign language education is not just for life, but through life!" and "learning not just a foreign language, but learning with the aid of a foreign language," placing emphasis on the student's individuality rather than solely on the teacher. Within this approach, students are encouraged to actively tackle communicative tasks with inherent challenges, considering the mindset and cultural background of individuals from other cultures. This fosters the activation of students' cognitive, investigative, and creative faculties. Students independently devise solutions to problematic situations, with the teacher's role being to support and guide their efforts in the journey of learning and mastering a foreign language. Consequently, this approach stimulates the activation of students' cognitive, investigative, and creative abilities, empowering them to navigate through challenges autonomously while the teacher provides guidance and support throughout the language acquisition process.

Materials and methods. The study was methodologically grounded in the principles of the systemic-activity, communicative, and competence-based approaches (Figure 1). In accordance with the purpose and objectives, the following methods were chosen: analytical method; quantitative and qualitative analysis of the results interpretation of the results in the appropriate course.

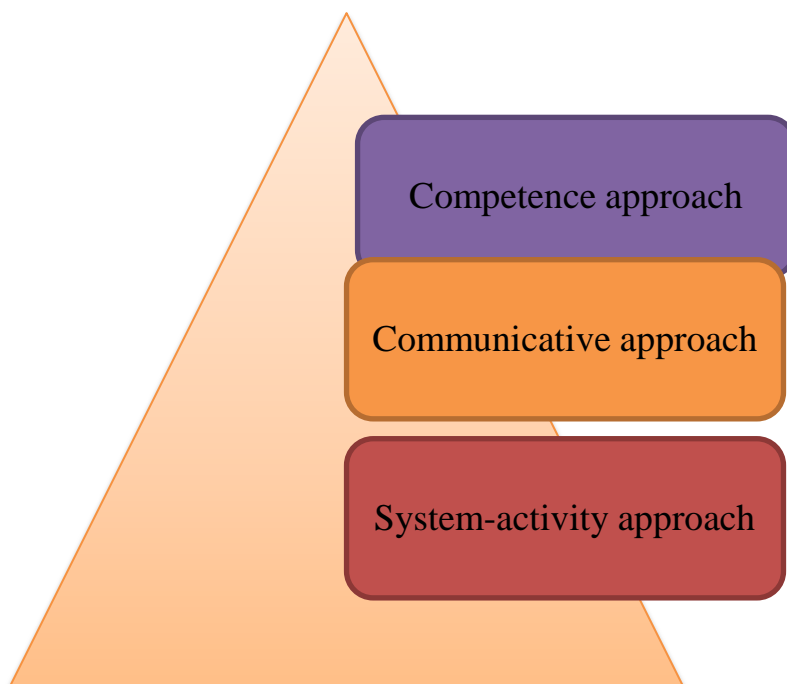

Figure 1. Methods of formation of foreign language professional competence of undergraduates studying in the specialty "Training of teachers of a foreign language"

The course "Methodology of Teaching Modern Foreign Languages in Higher Education Institutions" addresses topics aligned with the integration of these approaches into the core educational system. The competence approach aims to address the question: "What does society entail, what knowledge is essential for individuals, and what societal needs can they fulfill?" Developing teachers' competencies is a pressing issue within the contemporary education sphere.

The competence-based approach represents a potential solution to the crisis arising from the conflict between traditional methods and the strategy of simply increasing educational content. It prioritizes the outcomes of education, emphasizing that the quality of education lies not only in the accumulation of vast knowledge but also in the capacity to effectively apply that knowledge.

The strategic direction of the competence approach is to determine the learning outcomes by setting clear tasks for the teacher to form a set of skills and knowledge that make the graduate competitive in the labor market. With the advent of the market economy, new requirements for employees have appeared. If earlier the emphasis was mainly on professional orientation, now the skills and abilities of a potential employee should go beyond a narrow specialization and cover many aspects. Universality becomes a key criterion of value.

In contemporary foreign language education, the communicative approach stands out as a predominant methodological approach. It is widely regarded as the most efficient approach for accomplishing the primary objective of language learning, namely, cultivating students' communicative competence in a foreign language. Typically, the communicative approach encompasses several fundamental components (Figure 2):

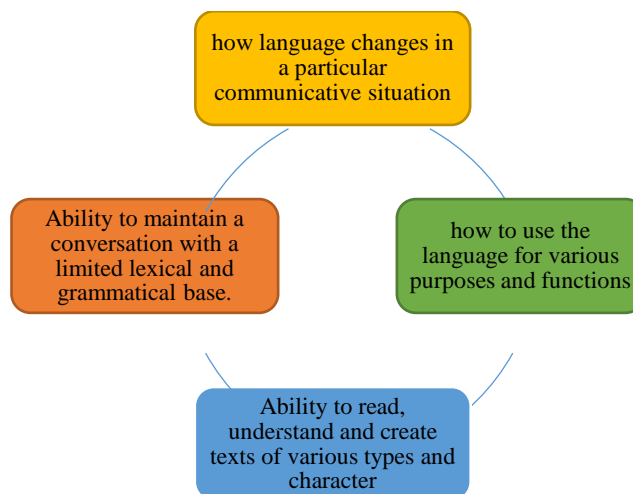

Figure 2. Aspects of the communicative approach in studying the course "Methodology of modern foreign language education in higher educational institutions"

The aim of the communicative approach is to enable individuals to effectively engage in communication using language. This involves the capacity to express ideas, exchange viewpoints, and interact with others in diverse communicative settings while adhering to linguistic and speech conventions and selecting appropriate communication strategies based on the context. Moreover, the communicative approach emphasizes the development of both oral and written language abilities, comprehension of textual and conversational content, and acquisition of language skills relevant to real-life situations.

Scientists such as E.I. Passov, I.A. Zimnaya, T.Yu. Stepanova, M.K. Kotusova, J. Shales and others have introduced a communicative approach to teaching foreign languages into linguistic education. They consider this approach as a method aimed at developing students' understanding of foreign speech and mastering language material to create their own statements.

In this article, we explore the communicative approach as the fundamental framework for effectively teaching oral proficiency in foreign languages. As articulated by E.I. Passov, communicativeness entails an orientation towards speech within the educational process. This orientation extends beyond merely achieving practical speech objectives (a common aim across various educational approaches) to encompass the active utilization of language in practice. Practical speech orientation serves not only as an objective but also as a method, with both elements engaging in dialectical interaction.

Thus, it can be emphasized that the communicative approach in foreign language education occupies an important position in modern methodology due to its high efficiency.

The system-activity approach prioritizes fostering students' autonomy in the educational process, aiming to facilitate independent learning. To achieve this, teachers employ a range of effective instructional activities. The implementation of these approaches also requires the support of foreign-language professional competence of undergraduates through appropriate resources and educational programs. For example, providing access to specialized online platforms, libraries, databases and language centers where students can deepen their knowledge, develop foreign language communication skills and receive additional feedback from experienced teachers.

In the system-activity approach, personal competencies are developed through a cycle of "competence – activity – competency". Here, competence is understood as "knowledge in action", where individuals demonstrate their ability to effectively apply acquired knowledge and skills to accomplish tasks.

In the system-activity approach, the category "activity" occupies an important position, and the activity itself is considered as a kind of system. The main idea of this approach is that new

knowledge is not transmitted in a ready-made form. Students themselves "discover" them in the course of independent research activities, turning into some kind of researchers making their own discoveries. The task of the teacher when introducing new material is not to exhaustively explain, show and tell. Rather, the teacher should organize the students' activities in such a way that they themselves come to a solution to the problem of the training session and independently justify how to act in the new conditions.

In addition, an important aspect of the formation of foreign-language professional competence of undergraduates is their active involvement in academic and professional networks. Participation in conferences, seminars, forums and discussions will allow them to expand their knowledge, share their experience, establish contacts with colleagues from different countries and be aware of the latest trends and research in the field of foreign language education.

The main subject results of studying this course include:

1. Understanding the principles of contemporary methodological research and its role in addressing key challenges in language teaching methods;
2. Applying critical thinking to assess different research perspectives;
3. Acquiring a comprehensive understanding of the methodological principles underlying foreign language teaching, with a focus on societal relevance;
4. Developing proficiency in using materials to discern patterns, grasp new concepts;
5. Enhancing skills in analyzing and interpreting diverse information, and applying knowledge to explain and assess various phenomena and processes;
6. Cultivating the ability to apply analytical thinking to identify and evaluate the factors influencing the essence and dynamics of significant research processes.
7. Gaining a comprehensive understanding of spatial integrity as a network of interconnected systems;
8. Developing proficiency in conducting educational projects.

The outcomes entail postgraduates acquiring new skills and engaging in activities to acquire, transform, and apply knowledge for educational and design purposes.

Within the course, postgraduates are guided towards cultivating a scientific mindset by familiarizing themselves with the fundamentals of compiling an informational project. Subsequently, they select relevant data pertaining to a specific topic and collaboratively prepare a group Information Project during the analysis phase.

Aligned with the state standards for the subject area "Modern Methodology of Foreign Language Education in Higher Educational Institutions," the primary goals of this course were established as follows:

1. Enhance students' abilities in information literacy.
2. Foster critical thinking, analysis, and synthesis skills, alongside the capacity to assess and juxtapose research methodologies relevant to the course.
3. Utilize theoretical knowledge practically to address specific challenges.
4. Cultivate research skills and the proficiency to convey and demonstrate gained knowledge and expertise.
5. Foster the capacity to synthesize, analyze, and assess information for hypothesis testing and data interpretation across diverse sources.

To enhance the foreign language professional skills of undergraduates enrolled in the "Training of Foreign Language Teachers" educational program, a course titled "Contemporary Methodology of Foreign Language Education in Higher Education Institutions" has been created. This course aims to deliver comprehensive professional and methodological preparation for future foreign language educators, equipping them to proficiently integrate the primary objective of foreign language teaching - fostering intercultural communicative competence among learners - grounded in the principles of foreign language education.

The theoretical course is designed for 15 weeks and covers 8 main topics and subtopics for each topic. To control the formation of foreign-language professional competence of undergraduates, they are offered problematic issues that are focused on solving current problems that currently exist in foreign-language education. Here are some examples of such problematic issues:

- What distinguishes the concept of 'philosophy of education' from the 'paradigm of education'? To what extent is the presence of various educational paradigms today justified?
- Examine different methods for identifying the component composition of intercultural and communicative competence. Which composition of ICC components do you believe aligns with the primary objective of contemporary foreign language education?
- Do you believe that implementing a competence- based approach, with suitable adaptations for our nation, can enhance the educational process? Provide a rationale for your response.
- Do you believe that shifting from the conventional knowledge/skill-based approach to a competency-based one would allow for the integration of one approach, such as problem-based, into another, like competency-based? Explain your reasoning.
- Identify the primary roles of the professional competency educational program in modeling the educational process as a coherent entity in line with vocational education objectives.

The content basis of this course was a system of topical problems, in the process of solving which professionally important qualities of undergraduates of pedagogical education were actualized, contributing to the development of professionalism. The system of using actual problems covered:

- 1) working out the skills to analyze and solve the problem;
- 2) formation of the ability to independently search for and apply ways to solve the tasks assigned to undergraduates;
- 3) tasks for determining the sequence of reasoning in the construction of actual problems.

We determined the content and approach to addressing pressing issues by considering the stages of professional activity mastery, which encompassed the acquisition of knowledge and skills, engagement in creative endeavors, and development of emotional and value-based perspectives towards pedagogical realities. Thoughtful incorporation of contemporary issues aligned with the stages of reflective learning facilitated a progression among pedagogical education master students from merely reproducing solutions to adopting a reproductive-creative approach in problem-solving. This process encouraged the utilization of introspection and self-organizational skills in their educational and professional endeavors.

Additionally, to foster the effective enhancement of undergraduates' foreign language professional competence, project topics were provided for Midterm assessment. These topics also serve to bolster the professional skills of future foreign language teachers. Consequently, methodological guidelines for conducting project work were prepared to support this endeavor.

The methodology of project-based activities, which involves the practical application of knowledge acquired during a graduate's professional endeavors, is gaining increasing significance. Therefore, the assessment of a university graduate's competence encompasses their cognitive proficiency in key subjects and their nuanced grasp of the socio-cultural, ethical, and moral values prevalent in today's globalized society. It serves as a gauge of their aptitude and competitiveness within their chosen field.

In this context, particular attention must be given to the refinement of graduates' communication skills and the enhancement of their foreign language information and analytical capabilities. In an era defined by globalization and international cooperation, the effectiveness of such endeavors hinges upon the extent of a specialist's communicative prowess in a foreign language. Thus, a university graduate should demonstrate the capacity to comprehend, generate, and articulate professionally relevant information (ideas, algorithms, concepts) in a foreign language. This entails employing various modes of expression—verbal, visual, graphic, and audiovisual—and employing appropriate linguistic tools across diverse professional communication contexts.

It's clear that possessing strong communicative skills is a cornerstone of a competitive professional profile. To put it simply, both professional and communicative competencies are undeniably vital aspects of a competitive professional identity [16].

Here are some examples of project work topics:

- The Theoretical Framework of Cognitive Linguistics in the Context of Foreign Language Education and Cross-Cultural Communication.
- Cognitive Mechanisms Shaping the Development of a Language Personality.
- Theoretical and Practical Principles for Constructing Professionally-Oriented Content in Foreign Language Education for Specialized High Schools (Natural Science Direction).
- The forms of reflection of national mentality and socio-cultural specifics in the genres of official international examples and interaction models (types of target-oriented -official communication: business negotiations, etc.)
- Modelling the subject content of communicative complexes during the development of the communicative competency
- Features of the formation of the foundations of communicative skills in early foreign language teaching
- The Cross-Cultural Foundations of Speech Activities in Communication During the Initial Phases of Foreign Language Learning
- Active teaching methods and their implementation in basic school

It is assumed that the work on the project is designed for 1 semester and undergraduates have enough time to conduct research on their chosen topic.

During the seminars, in the process of solving urgent problems and projects, undergraduates exchanged thoughts and information. After the joint work, time was given to discuss the question "How?" everyone worked in a group. When discussing topical issues, undergraduates relied on such indicators as the effectiveness of work in the group, the efforts invested by each member of the group, the effectiveness of the work done by each of the group members and goodwill within the group.

These classes were built on the basis of the implementation of heuristic and project-based learning technologies, which have a number of advantages, namely, they provide an opportunity for the implementation of a creative approach, as well as to show the subjective position of a graduate student, since in the process of creating an innovation product, motivation for mastering the content is provided, which, in turn, contributes to the formation of the following competencies:

- Research and predictive competence
- Predictive and analytical professional competence
- Research and applied competence.

Thus, mastering these competencies will allow undergraduates to ensure the successful implementation of strategic directions for updating the education system. Therefore, in order to effectively solve the problem, it is necessary to intensify the concerted efforts of all participants interested and involved in the process of promoting the professional development of teachers, improving the quality of their professional activities.

Results and discussion. In the course of experimental work, in which 55 undergraduates of the educational program "7M01711– Training of teachers of a foreign language" of JSC "Kaz-UIR&WL" named after Ablai Khan took part, the following results were obtained.

After the undergraduates conducted research on the chosen topic, practical results were obtained at the final control. The project consisted of theoretical and practical parts, and the practical part was implemented and tested at different stages of the educational process.

To evaluate the results of the project, parameters and evaluation criteria are developed, which include the following:

Receiving an "Excellent" grade is contingent upon completing the task within the specified timeframe, accurately identifying and justifying the relevance of the problem, conducting a concise

analysis of different perspectives on the issue, articulating a logically sound personal stance, formulating conclusions, fully addressing the project topic, maintaining the required volume, and adhering to external design guidelines.

A "Good" rating indicates that the project meets the basic requirements but may have some deficiencies, such as inaccuracies in material presentation.

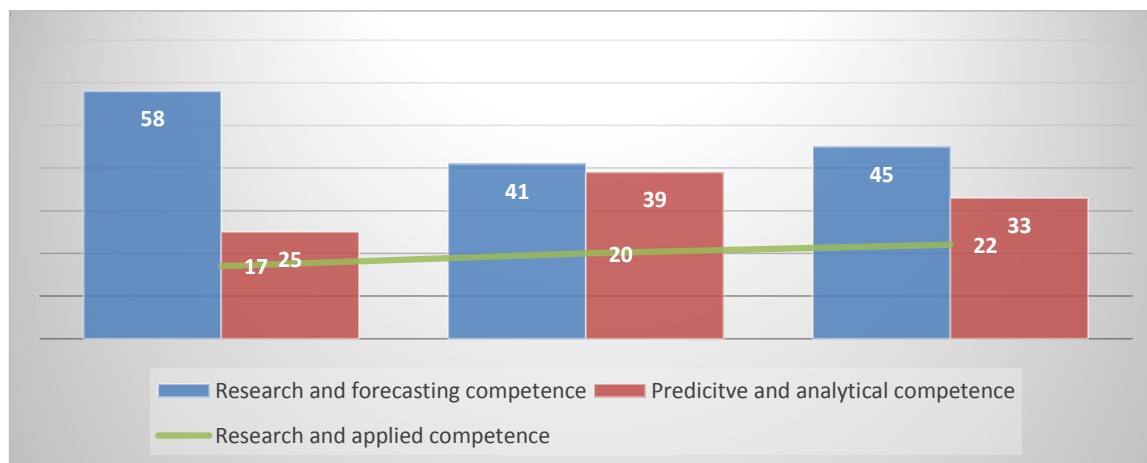
A "Satisfactory" evaluation suggests a lack of logical coherence in judgments, insufficient volume (less than 50%), and deficiencies in design.

"unsatisfactory" – the topic is not disclosed, there is a significant misunderstanding of the problem, gross mistakes were made in the design of the work.

The subsequent objective involved assessing the proficiency level of undergraduates in foreign language professional competence during the study of the course "Methodology of Contemporary Foreign Language Education in Higher Education Institutions". During this phase, empirical data were analyzed, and alterations in the indicators of undergraduates' proficiency in foreign language professional competence were scrutinized. The gathered data were organized, synthesized, and utilized as the foundation for ongoing efforts aimed at enhancing foreign language professional competence.

During the preparatory phase of the experiment, undergraduates underwent diagnostic procedures to assess the development of research-predictive, predictive-analytical, and research-applied sub-competencies. Entrance assessments, conducted in the form of tests at the onset of training, aimed to gauge the initial level of foreign language professional competence. Subsequently, in the ascertain stage of the experiment, the initial level of undergraduates' foreign language professional competence was determined based on assessment criteria (Figure 3).

Figure 3. Levels of formation of foreign language professional competence at the beginning of training

After processing the results, we found that undergraduates have, in general, a low level of formation of research and prognostic competence (low level - 58%, average - 25%, high - 17%); predictive and analytical professional competence (low level - 41%, average - 39%, high - 20%) and research and applied competence (low level - 45%, medium - 33%, high - 22%). Foreign language professional competence of undergraduates is formed at an average level (low level - 15%, medium - 50%, high - 35%). This is because undergraduates have undergone instruction in the discipline "Methodology of Contemporary Foreign Language Education in Higher Education Institutions." They possess foundational knowledge in modern foreign language education methodologies. These competencies will lay the groundwork for the development of foreign language professional competence among undergraduates as they progress through the course "Methodology of Contemporary Foreign Language Education in Higher Education Institutions".

As part of the study of the discipline, undergraduates carried out projects where the research activity of undergraduates was evaluated. It can be noted that there is generally a sufficient level of creative work. The majority of undergraduates had carefully worked out the structure of projects, presented interesting works performed in various techniques, the defense was carried out at a high level. As our research has shown, the formation of foreign-language professional competence of undergraduates during their studies at the university was influenced by master classes and participation in international and republican conferences.

Upon completion of the course, a final assessment was conducted to evaluate the attainment level of foreign language professional competence among undergraduates. The outcomes of this assessment are depicted in the accompanying figure 4.

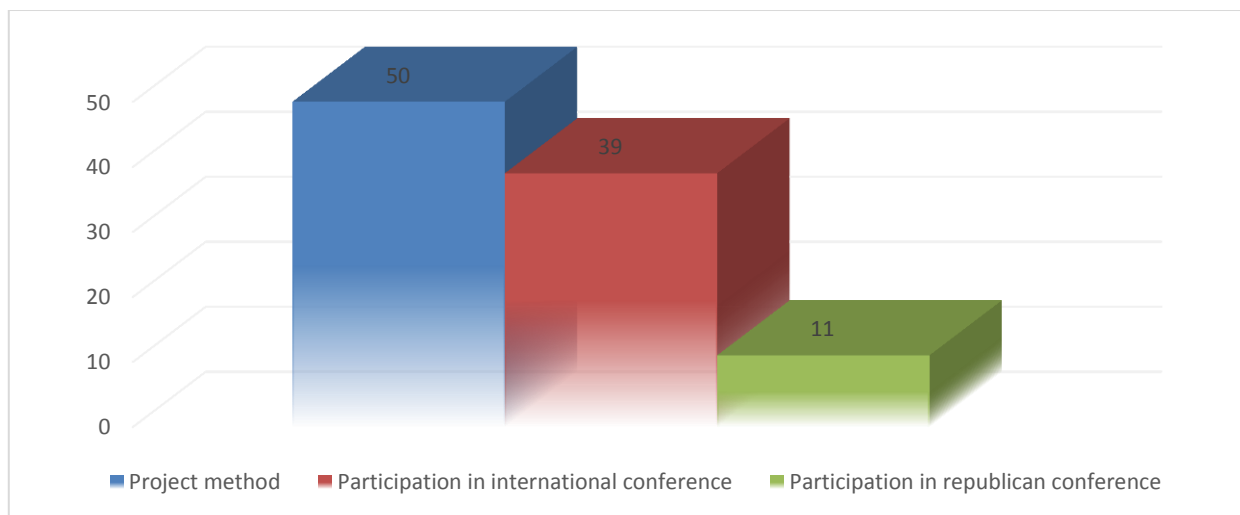

Figure 4. Levels of formation of foreign-language professional competence of undergraduates (the final stage of the experiment)

After conducting a comparative analysis of diagnostic results from the initial and final stages of the study, it becomes evident that all undergraduates have experienced positive advancements across all sub-competencies. The comprehensive findings of the experiment indicate that the training provided in this course significantly enhances the level of foreign language professional competence. Assessment of the formation of foreign language professional competence among undergraduates during the study of the course "Methodology of Modern Foreign Language Education in Higher Education Institutions" allows us to affirm that the key factor lies in integrating a set of content, formats, methodologies, and tools chosen for their high professional significance into the learning process.

In conclusion, it is noteworthy that undergraduates in the "Training of Foreign Language Teachers" program effectively tackled the assigned tasks, demonstrating their ability to develop exercises and tasks at a professional level for students at different proficiency levels, thereby signaling the development of their foreign language professional competence.

Conclusion. Hence, fostering foreign language professional competence among undergraduates in the "Training of Foreign Language Teachers" program stands as a crucial prerequisite for their successful professional journey. This necessitates the fusion of language and vocational education, leveraging contemporary methodological approaches and technologies, and a commitment to continuous self-improvement and growth. The cultivation of this competence contributes significantly to effective teaching practices and promotes intercultural interaction. In the process of shaping undergraduates' foreign language professional competence within the "Training of Foreign

Language Teachers" program, it's imperative to consider modern trends and evolving requirements in the realm of language education and teaching.

In the contemporary context, a crucial aspect of a competitive professional's character is their preparedness for cross-cultural professional and communicative engagements. Proficiency in one or multiple foreign languages empowers professionals across various domains to actively and adeptly engage in professional and business interactions, enabling them to efficiently address assigned responsibilities and discover innovative and unconventional approaches to problem-solving.

References:

1. Niliifer Ülker, Özlem Ayar Gemalmaz, Yasemin Yılmaz Yüksek.. *Towards 21st century citizenship through sustainable development goals in foreign language education // 50th Annual Conference of the European Society for Engineering Education, Proceedings Istanbul Technical University, 2022. – Istanbul, Türkiye SEFI, 2022. - p. 1731*
2. F.M. Salybekova, N. Sh. Almetov, G. K. Karbozova, A. A. Suyuberdieva. *Role of the integration of the 4C model in the professional training of foreign language teachers // Frontiers in Education – 2023. – T.8. – 15 p.*
3. Jack C. Richards, Theodore S. Rodgers. *Approaches and Methods in Language Teaching. Second Edition. - Cambridge University Press, 2016. – 303 p.*
4. Чекунова Е.А. Педагогические технологии формирования ключевых компетентностей личности в образовательном пространстве современной школы // *Эконом. и гуманитар. исследования регионов. – 2012. – № 2. – С. 62-70*
5. Зимняя И.А. Компетенция и компетентность в контексте компетентностного подхода в образовании // *Иностр. яз. в шк. – 2012. – № 6. – С. 2-10*
6. Кунанбаева С.С. *Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования. - Алматы, 2014 – 203с.*
7. Кубрякова Е.С. *Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики//Вопросы когнитивной лингвистики – 2004. - №1(001). -С. 6-17*
8. Выготский Л.С. *Мышление и речь / под ред. Г.Н. Шелогурова. – Изд. 5-е, испр. – М.: Лабиринт, 1999. – 352 с.*
9. Зимняя И.А. *Ключевые компетентности как результативно-целевая компетентность подхода в образовании / Зимняя И.А. – М.: ИЦПКПС, 2004. – 38 с.*
10. Башкова С.А. *Профессионально-специализированные компетенции педагогов профессионального обучения / С.А. Башкова, О.В. Тарасюк // Среднее профессиональное образование. - 2010. - № 7. – С. 33.*
11. Байденко В.И. *Компетенции в профессиональном образовании (К освоению компетентностного подхода) / В.И. Байденко // Высшее образование в России, 2004. – № 11. – С 5-11.*
12. Анчукова Н.И. *Психологическое сопровождение профессиональной деятельности: учебное пособие / Н.И. Анчукова, Е.В. Харчевников. – Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2010. – 124с.*
13. Дружилов С.А. *Обучение и стадии профессиональной компетентности / С.А. Дружилов // Непрерывное образование как условие развития творческой личности: сборник по материалам фестиваля творческого мастерства. – Новокузнецк: ИПК, 2001. – С. 32-33.*
14. Косырев В.П. *Компетентный подход к отбору содержания ГОС ВПО: новый взгляд / В. П. Косырев, А. Е. Кузнецов // Образование и наука. – 2005. № 6(36). С. 47-54*
15. Татур Ю.Г. *Компетентность в структуре модели качества подготовки специалистов / Ю.Г. Татур // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 3. – С 21-46*
16. Кунанбаева С.С. *Теория и практика современного иноязычного образования. – Алматы, 2010 – 344с.*
17. Rumelhart D.E. *Theoretical Issues in Reading Comprehension. «The Copernicus Center» [Электрон. ресурс]. – URL: <https://biolawgy.wordpress.com> (дата обращения: 25.09.2023)*

18. Anderson J. *Cognitive Psychology and Its Implications*. – New-York, 2010. – 500 p
19. Kolb D. *Experiential Learning // Experience as the Source of Learning and Development*. - Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1984. - P. 20-38
20. Рузин И.Г. *Философские аспекты лингвистического исследования*. // ВМУ. Серия 7 «Философия». – Москва, 1993. – № 3. - С. 46-55

Список использованной литературы:

1. Niliüfer Ülker, Özlem Ayar Gemalmaz, Yasemin Yılmaz Yüksek.. *Towards 21st century citizenship through sustainable development goals in foreign language education // 50th Annual Conference of the European Society for Engineering Education, Proceedings Istanbul Technical University, 2022*. – Istanbul, Türkiye SEFI, 2022. - p. 1731
2. F.M. Salybekova, N. Sh. Almetov, G. K. Karbozova, A. A. Suyuberdieva. *Role of the integration of the 4C model in the professional training of foreign language teachers // Frontiers in Education – 2023*. – Т.8. – 15 p.
3. Jack C. Richards, Theodore S. Rodgers. *Approaches and Methods in Language Teaching. Second Edition*. - Cambridge University Press, 2016. – 303 p.
4. Chekunova E.A. *Pedagogicheskiye tekhnologii formirovaniya klyuchevykh kompetentnostey lichnosti v obrazovatel'nom prostranstve sovremennoy shkoly // Ekonom. i gumanit. issledovaniya regionov*. – 2012. – № 2. – P. 62-70
5. Zimnyaya I.A. *Kompetentsiya i kompetentnost' v kontekste kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanii // Inostr. yaz. v shk.* – 2012. – № 6. – P. 2-10
6. Kunanbayeva S.S. *Kompetentnostnoye modelirovaniye professional'nogo inoyazychnogo obrazovaniya*. - Almaty, 2014 – 203p.
7. Kubryakova Ye.S. *Ob ustanovkakh kognitivnoy nauki i aktual'nykh problemakh kognitivnoy lingvistiki // Voprosy kognitivnoy lingvistiki – 2004*. - №1(001). -P. 6-17
8. Vygotskiy L.S. *Myshleniye i rech' / pod red. G.N. Shelogurova*. – Izd. 5-ye, ispr. – M.: Labirint, 1999. – 352 p.
9. Zimnyaya I.A. *Klyuchevyye kompetentnosti kak rezul'tativno-tselevaya kompetentnost' podkhoda v obrazovanii // Zimnyaya I. A.* – M.: ITSPKPS, 2004. – 38 s.
10. Bashkova S.A. *Professional'no-spetsializirovannyye kompetentsii pedagogov professional'nogo obucheniya / S. A. Bashkova, O.V. Tarasyuk // Sredneye professional'noye obrazovaniye*. - 2010. - № 7. – S. 33.
11. Baydenko V.I. *Kompetentsii v professional'nom obrazovanii (K osvoyeniyyu kompetentnostnogo podkhoda) / V.I. Baydenko // Vyssheye obrazovaniye v Rossii, 2004*. – № 11. – S 5-11.
12. Anchukova N.I. *Psikhologicheskoye soprovozhdeniye professional'noy deyatel'nosti: uchebnoye posobiye / N.I. Anchukova, Ye.V. Kharchevnikov*. – Khabarovsk: Izd-vo DVGUPS, 2010. – 124s.
13. Druzhilov S.A. *Obucheniye i stadii professional'noy kompetentnosti / S.A. Druzhilov // Nepreryvnoye obrazovaniye kak usloviye razvitiya tvorcheskoy lichnosti: sbornik po materialam festivalya tvorcheskogo masterstva*. – Novokuznetsk: IPK, 2001. – S. 32-33.
14. Kosyrev V.P. *Kompetentnostnyy podkhod k otboru sodержaniya GOS VPO: novyy vzglyad / V. P. Kosyrev, A.Ye. Kuznetsov // Obrazovaniye i nauka*. – 2005. № 6(36). S. 47-54
15. Tatur Yu.G. *Kompetentnost' v strukture modeli kachestva podgotovki spetsialistov / YuG. Tatur // Vyssheye obrazovaniye segodnya*. – 2004. – № 3. – S 21-46
16. Kunanbayeva S.S. *Teoriya i praktika sovremennoy inoyazychnogo obrazovaniya*. – Almaty, 2010 – 344p.
17. Rumelhart D.E. *Theoretical Issues in Reading Comprehension*. «The Copernicus Center» [Электрон. ресурс]. – URL: <https://biolawgy.wordpress.com> (дата обращения: 25.09.2023)
18. Anderson J. *Cognitive Psychology and Its Implications*. – New-York, 2010. – 500 p
19. Kolb D. *Experiential Learning // Experience as the Source of Learning and Development*. - Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1984. - P. 20-38

20. Ruzin I.G. *Filosofskiye aspekty lingvisticheskogo issledovaniya.* // VMU. Seriya 7 «Filosofiya». – Moskva, 1993. – № 3. - S. 46-55

FTAMP:14.35.09

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.017>

Г.С.Усенова,^{1*} Ш.М. Майгельдиева,¹ Р.К. Диуанова¹

¹Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті
Қызылорда қ., Қазақстан

БІЛІМ БЕРУДІ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІ КӘСІБИ ДАЯРЛАУ

Аңдатпа

Мақалада болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлау мәселелері қарастырылған. Сонымен қатар Қазақстан Республикасында қабылданған нормативтік құжаттардағы өзектілігі талданады. Білім беруді цифрландыру жағдайындағы кәсіби мамандарды даярлау мәселелері, білім беру мазмұнын жаңарту мақсаттары және білім беруді цифрландыру жағдайында мұғалімнің рөлі, сонымен қатар «Білім берудегі цифрлық технологиялар», «Цифрлық білім беру ортасының педагогикалық дизайны» пәндерінің мақсаты мен міндеттері айқындалған. Білім беру саласындағы барлық педагогикалық мамандықтарға аталмыш пәндердің оқытудың маңыздылығы баяндалған. Білім беруді цифрландыру жағдайында педагогтерді даярлау да оқытудың мазмұны мен әдістеріне өзгерістер енгізуді талап етеді. Тәжірибелік сабақтарға, оның ішінде виртуалды Білім беру орталарын пайдалана отырып, көбірек көңіл бөлу, сондай-ақ оқыту бағдарламасын қалыптастыру кезінде болашақ педагогтардың жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескеру қажет.

Зерттеу нәтижелерін талдау цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану оқушылардың танымдық дербестігін дамытуға шын мәнінде ықпал ететінін көрсетті. Сонымен қатар, цифрлық білім беру ресурстарының оқу үшін әсіресе пайдалы ететін бірнеше артықшылықтары бар екені атап өтілді. Атап айтқанда, цифрлық білім беру ресурстары студенттердің көпшілігі үшін қолжетімді, бұл оларды кез келген жерде және кез келген уақытта пайдалануға ыңғайлы етеді. Сонымен қатар, олардың интерактивтілігі және студенттің білім деңгейі мен қажеттіліктеріне сәйкес оқытуды жеке теңшеу мүмкіндігі бар.

Жалпы, білім беруді цифрландыру жағдайында болашақ педагогтарды кәсіби даярлау білім беру сапасын арттыру және қазіргі әлемнің тез өзгеріп отыратын талаптарына табысты бейімделу үшін маңызды фактор болып табылады.

Түйін сөздер: кәсіптік оқыту, білім беруді цифрландыру, цифрлық құзыреттілік, цифрлық технологиялар, оқу материалдарының жаңартылған мазмұны.

Усенова Г.С.,^{1*} Майгельдиева Ш.М.,¹ Диуанова Р.К.¹

¹Қызылординский университет имени Коркыт Ата,
г. Кызылорда, Казакстан

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы профессиональной подготовки будущих учителей. При этом анализируется актуальность нормативных документов, принятых в Республике Казахстан. Определены проблемы подготовки специалистов в области цифровизации образования, цели обновления содержания образования и роль преподавателя в цифровизации образования, а также цели и задачи внедренных в учебный процесс вуза элективных курсов «Цифровые технологии в образовании», «Педагогический дизайн цифровой образовательной среды. Описана важность преподавания данных дисциплин всем педагогическим специальностям в сфере образования. Подготовка педагогов в условиях цифровизации образования также требует изменений в содержании и методах обучения. Необходимо уделять большее внимание практическим занятиям,

в том числе с использованием виртуальных образовательных сред, а также учитывать индивидуальные особенности и потребности будущих педагогов при формировании программы обучения.

Анализ результатов исследования показал, что использование цифровых образовательных ресурсов действительно способствует развитию познавательной самостоятельности у студентов. Более того, было отмечено, что цифровые образовательные ресурсы имеют несколько преимуществ, которые делают их особенно полезными для обучения. В частности, цифровые образовательные ресурсы доступны для большинства студентов, что делает их удобными для использования в любом месте и в любое время. Кроме того, они обладают интерактивностью и возможностью индивидуальной настройки обучения в соответствии с уровнем знаний и потребностями студента

В целом, профессиональная подготовка будущих педагогов в условиях цифровизации образования является важным фактором для повышения качества образования и успешной адаптации к быстро меняющимся требованиям современного мира.

Ключевые слова: профессиональное обучение, цифровизация образования, цифровая компетентность, цифровые технологии, обновленное содержание учебных материалов.

Ussenova G.,^{1} Maigeldiyeva Sh.,¹ Diuanova R.¹*
¹Kyzylorda University named after Korkyt Ata,
Kyzylorda, Kazakhstan

PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF EDUCATION

Abstract

The article deals with the issues of professional training of future teachers. At the same time, the relevance of regulatory documents adopted in the republic of kazakhstan is analyzed. The problems of training specialists in the field of digitalization of education, the goals of updating the content of education and the role of the teacher in the digitalization of education, as well as the goals and objectives of the elective courses “Digital Technologies in Education” and “Pedagogical Design of a Digital Educational Environment” introduced into the educational process of the university are identified. The importance of teaching these disciplines to all pedagogical specialties in the field of education is described. Teacher training in the conditions of digitalization of education also requires changes in content and teaching methods. It is necessary to pay more attention to practical exercises, including using virtual educational environments, and take into account the individual characteristics and needs of future teachers when forming the curriculum.

Analysis of the research results showed that the use of digital educational resources really contributes to the development of cognitive independence among students. Moreover, it has been noted that digital educational resources have several advantages that make them particularly useful for learning. In particular, digital educational resources are accessible to most students, making them convenient to use anywhere and anytime. In addition, they have interactivity and the ability to individually customize training in accordance with the level of knowledge and needs of the student

Overall, the professional training of future teachers in the conditions of digitalization of education is an important factor for improving the quality of education and successful adaptation to the rapidly changing demands of the modern world.

Keywords: vocational training, digitalization of education, digital competence, digital technologies, updated content of educational materials.

Негізгі ережелер. Цифрлық білім беру ресурстары оқыту үдерісінің тиімділігін арттыра алатын ең инновациялық және қолжетімді ресурстардың бірі болып табылады. Цифрлық технологияның пайда болуы және одан кейінгі барлық салаларда, әсіресе білім беруде қарқынды цифрландыру мұғалімдердің алдында осы цифрлық өнімдермен интеграциялау міндетін қойды. Ағымдағы кең көлемді ақпарат ағыны, ақпаратты беру мен өңдеу жылдамдығы қазіргі жастарға ақпаратпен әрекеттесу кезінде оны ойлаудың түбегейлі басқа деңгейінде өңдеуді, басқа жылдамдықпен әрекет етуді, басқаша қарауды талап ететін ерекше міндеттер тудырады. Жаңа және растайтын көздер үшін бірден бірнеше дереккөздермен жұмыс істеу. Осының барлығы цифрлық ұрпақты тәрбиелеу алдыңғы буынның деңгейі мен оқу үдерісінен өзгеше деңгейде өтуі керек деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Заманауи қоғамда сапалы білім беру үдерісін жүзеге асыру цифрлық технологияларды болашақ мұғалімдердің кәсіби даярлауында қолдануды талап етеді, себебі қазіргі кезеңдегі

цифрлық ресурстар оқытудың әртүрлі мақсаттарына қол жеткізуге көмектеседі: белсенді дағдыларды дамыту, оқу материалын меңгеру, жаңа білімді қалыптастыру, оқытуды ұйымдастыруда мұғалімге көмектесу.

Жоғары оқу орнының жұмысына біріктіру процесі білім берудегі цифрлық ресурстарды дайындаудағы ең проблемалық бағыттарды жоюға арналған, өйткені бұл жағдайда оқу орнының өзінде басшылықтың қолдауымен мұғалімдерге техникалық және технологиялық қолдау көрсетіледі.

Осы бағыттағы біздің зерттеу жұмысымыздың мақсаты – ЖОО-да оқыту үдерісінде цифрлық білім беру ресурстары қолдану оқу әлеуетін арттыруға және жеке тұлғаның зейінін белсендіруге мүмкіндік беретінің негіздеу және тұжырымдау, сондай-ақ, цифрлық ресурстарды пайдалану жағынан болашақ мұғалімдерге практикалық ұсыныстарды әзірлеу.

Кіріспе. Ел азаматтарын қолжетімді және сапалы кәсіптік біліммен қамтамасыз ету еңбек нарығының қажеттіліктерін және цифрлық экономика мен әлеуметтік ортаны дамыту перспективаларын қанағаттандыруда шешуші рөл атқарады. Қазақстан Республикасындағы тұрақты дамудың мақсатының негізгі мақсаттарының бірі – миллиондаған адамдардың өмірінің дәстүрлі бағытын өзгертетін цифрландыру мәселесі.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында цифрландыру білім берудің барлық деңгейін қамтиды. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жастар саясатының тұжырымдамасында «Жастар жаңа идеяларды, бастамалар мен технологияларды тәжірибеге енгізудің жүргізуші және жеделдетушісіне айналуы тиіс» деп атап көрсетілген. Қазақстан ғылымының, әсіресе жаратылыстану және техникалық ғылымдардың алға басуы осымен байланысты болуы керек. Жастардың ғылымға жолы – болашаққа бастар жол» [1]. Цифрландыру – Қазақстандағы техникалық және кәсіптік, сондай-ақ жоғары білімнің қолжетімділігін арттыру факторларының бірі. Бұл «Өмір бойы білім алу» тұжырымдамасын ілгерілету және шалғайдағы, ауылдық елді мекендердегі студенттердің оқу ортасын теңестіру үшін қажетті жағдайлар жасайды. Бұл жөнінде, жоғары білім берудің мақсаты – цифрландыру жағдайында Қазақстан Республикасындағы білім берудің заманауи үлгісіне сәйкес кәсіби құзыретті педагогтардың жаңа буынын дайындау [2]. Цифрландыру жағдайында кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру, АКТ құралдарын пайдаланудың теориялық тәсілдерін дамыту: студентті ғылыми-зерттеу іс-әрекетіне тарту арқылы оқушы тұлғасын дамыту; танымдық қызығушылықты қалыптастыру жоғары педагогикалық білім берудің барлық заманауи бағдарламаларының маңызды мақсаттарының бірі болып табылады. Енді мына сұраққа тоқталайық:

Цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану білім беру үдерісінің мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейтіп, адамдардың кең ауқымы үшін білімнің қолжетімділігін қамтамасыз ете алады. Бүгінгі таңда цифрлық технологиялар әлемнің көптеген елдерінде оқытудың ажырамас бөлігі болып табылады. Сонымен қатар, цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану мұғалімдер тарапынан тиісті біліктілікті, сондай-ақ студенттерден белгілі бір білім мен дағдыларды қажет етеді. Цифрлық білім беру ресурстарын пайдаланудың басты артықшылықтарының бірі – әрбір студент үшін жеке білім беру бағыттары мен оқу бағдарламаларын құру мүмкіндігі. Интерактивті оқулықтар, онлайн курстар және басқа да цифрлық білім беру ресурстары мұғалімдер мен студенттерге білім беру процесін әрбір студенттің жеке қажеттіліктері мен ерекшеліктеріне сәйкес бейімдеуге мүмкіндік береді. Осының арқасында оқушылар жақсы білім алып, мұғалімдер өз оқушыларымен тиімді және тиімді жұмыс істей алады. Цифрлық білім беру ресурстарын пайдаланудың маңызды аспектісі олардың қолжетімділігі мен кең таңдауы болып табылады. Заманауи цифрлық технологиялар әртүрлі оқу материалдарын, соның ішінде мәтіндер, графика, бейне, аудио және ақпараттың басқа түрлерін жасауға мүмкіндік береді. Осының арқасында студенттер материалдарды ыңғайлы түрде оқып, өздеріне қолайлы оқу ресурстарын таңдай алады.

Неліктен цифрлық экономика болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлауда орталық болып табылады? Кәсіптік білім берудің цифрлық білім беру үдерісін құруда ескеру қажет негізгі

факторларды қарастырайық. Бұл цифрлық қоғамның қалыптасуына қатысты және цифрлық экономика, цифрлық технологиялар, цифрлық ұрпақ сияқты үш тенденциямен ерекшеленеді [3]. Цифрлық экономика кәсіптік оқыту жүйесіне жаңа талаптар қоюда. Цифрлық технологиялар дамуды қамтамасыз ететін жаңа цифрлық ортаны қалыптастыруға мүмкіндік береді. Қазіргі таңда цифрлық технологиялар оқу ақпараттарын жинақтаудың маңызды көзі болып отыр. Түрлі цифрлық технологиялық құралдар мен әртүрлі білім беруді ұйымдастыруға арналған платформалар оқыту үдерісінің ажырамас бөлігіне айналды.

Цифрлық технологиялар дәстүрлі білім беру процесін, оқыту тұжырымдамасын және оқу тәсілдерін түбегейлі өзгертті. Олар білім берудегі жаңа тәсілдердің, оқытудағы жаңа формалар мен әдістердің пайда болуына әкелді. Білім беру қазір дайын білім мен дағдыларды беруге емес, өзін-өзі тәрбиелеу дағдыларын сіңіруге негізделген. Білім беру үдерісінде цифрлық технологияларды пайдалану оқытудың жаңа тәсілдері мен формаларының және әдістерінің пайда болуына мүмкіндік туғызды. Қазіргі білім беру жүйесін дамытудың негізгі бағыты – оқу үдерісіне цифрлық технологияларды жүйелік интеграциялау болып табылады.

Осыған орай айту керек, цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану қазіргі уақытта тиімді және сапалы білім берудің қажетті шарты болып табылады. Дегенмен, оларды пайдаланудың әсері максималды болуы үшін оларды таңдауға және пайдалануға дұрыс көзқараспен қарау керек, сонымен қатар әрбір студенттің жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескеру қажет.

Ғалымдар өз еңбектерінде цифрлық технологияларды зерттеп, оның өмір ағымымен адамның іс әрекеттерге түсу бағытындағы пікірлерін ортаға салады. Біріншіден, айту керек, «цифрлық технология» ұғымы алғаш рет XX ғасырдың жартысында сөздіктерде пайда бола бастады. Бұл ұғымға байланысты цифрлық технологияларды қолдана отырып оқыту үдерісін ұйымдастыру жүзеге асырыла бастады. Қазіргі уақытта цифрлық технологиялық құралдарға графикалық анимациялық ақпараттардың жиынтығы мен интерактивті құрылғыларды жатқызуымызға болады.

Еуропа елдерінде алған цифрлық технологияны зерттеген ғалымдар қатарына Р.Уильямс пен К.Майкли, Дж.Уэст, С.Босс, Дж.Браун, Т.Берроуз, және т.б. жатқызуымызға болады. Олар цифрлық технологиялардың қырын ашып, білім беру үдерісінде қолданудың маңызын анықтаған. Мысалы, Р.Уильямс пен К.Майклидің «Мектептегі компьютерлер» атты мақаласында былай деп жазады: «цифрлық технологияны қолданудың бір артықшылығы бар, оны оқыту құралы ретінде және білім алуда көмекші құрал ретінде пайдалануға болады, сонымен қатар ол білім алушы мен мұғалім арасында, оқушылардың арасында «достық» қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді. Цифрлық технологияларды білім беру үдерісінде пайдалану оқушылардың оқуға мотивациясын тудырып сыныпта тиімді ынтымақтастық атмосферасын орнатуда таптырмас құрал болып табылады.», – деген [4].

Білім беру үдерісінде цифрлық технологияларды қолдану жолдары туралы Ресейлік ғалымдардың еңбектерінде де көріп отырмыз. Мысалы, С.В. Титованың анықтамасы бойынша цифрлық технологиялар – бұл ақпараттық қоғамдағы өмірге бейімделген білім беруді, жеке тұлғаны тәрбиелеуді қарқындату және оңтайландыру мәселелерін сәтті шешетін құрал [5]. Ол цифрлық технологияларды пайдаланудың келесі дидактикалық функцияларын анықтайды:

- оқу ақпаратымен жұмыс істеуді оңтайландыру: жылдам іздеу, жылдам қол жеткізу, жылдам тасымалдау, сақтау, бірлесіп өңдеу, жариялау, жіктеу және құрылымдау;
- оқытудың ақпараттылығын арттыру;
- өзіндік жұмысты ұйымдастыру;
- ақпаратты өз бетінше іздеу, зерттеу, талдау және түсіндіру негізінде оқу қызметін ұйымдастыру;
- жеке оқыту стратегияларын құру;
- өзін-өзі бағалау және топтық бағалауды ұйымдастыру;

– білім алушылардың мотивациясын дамыту [4].

Сонымен білім беру процесін құру, педагогикалық мақсаттарға жету және білім беру үдерісінің өзекті мәселелерін шешу үшін цифрлық технологияларды пайдаланудың мүмкіндігі зор.

Ал, ғалым А.В. Қонышева білім беру үдерісін цифрлық технологиялар арқылы пайдаланудың 4 түрлі негізгі қағидаларын атап көрсетеді:

1) Иерархиялық қағидат: жауапты жағдайларда жүйені мұғалім басқарады, жеке көмек көрсетеді және стандартты емес оқу жағдайларында түзетеді.

2) Кері байланыс қағидасы. Кері байланыс оқушылардың оқу іс-әрекетін өз бетінше түзетуін қамтамасыз етеді.

3) Үшінші қағидаттың мәні оқу процесінде қолайлы жылдамдықпен ілгерілеу талап етілетін бағдарлама бойынша оқушылардың қатаң жеке жұмысынан туындайды және осыған сәйкес мұғалім ақпараттың берілуін бейімдейді.

4) Төртінші қағида технологиялық процесті кезең-кезеңімен пайдалануға негізделген. Бұл әдіс оқу материалы ақпарат пен оқу тапсырмаларының бөлек, бірақ өзара байланысты бөліктерінен тұратынын білдіреді. Қадамның бір-бірімен байланысты үш байланысы бар: ақпарат, кері байланыс операциясы және бақылау [6].

Білім беру саласында цифрлық технологияларды қолданудың негізгі мақсаты цифрлық технологиялардың негізінде бірыңғай ақпараттық ортаны құру арқылы білім сапасын арттыру болып табылады. Білім беру саласында цифрлық технологияларды пайдаланудың мүмкіндіктері және тиімділіктері туралы қазақстандық ғалымдар Ә.С. Бейсенова, К.Д. Қаймулдинова, Б.Ш. Абдиманатов, Н.Г. Даумов, Т.Айнобаева, С.С. Усенов, Т.М. Мейірманқұлова, А.Б. Айтбаева, Е.А.Таможня, және басқа да ғалымдардың зерттеу жұмыс-тарынан байқауымызға болады [7-8].

Мұғалімдер қазіргі дамыған қоғамның талаптарына сай болу үшін оқыту үдерісін ұйымдастыруда түрлі проблемаларға тап болуда. Оқушылардың ортасы цифрлық технологиялардан тұратындықтан оқыту үдерісінің де осы цифрлық технологиялар арқылы жүруін қажетсінеді. Оқушылар күнделікті мобильді телефон, ноутбук, планшеттерді пайдаланады. Олар цифрлық ортадан үнемі ақпараттар алып отырады, тіпті онлайн ұйымдастырылатын курстарға да қатысады. Шын мәнінде, қазіргі уақытта оқушылар екі түрлі әлемде өмір сүреді. Оның бірі нақты болса, екіншісі виртуалды әлем болып табылады. Оқушының оқыту үдерісінде қажеттілігін қанағаттандыру үшін, білімді тиімді меңгеруі үшін мұғалім да осы виртуалды әлемді түсіне отырып, цифрлық технологиялармен жұмыс жасай білуі қажет. Яғни осы дәуірдің мұғалімінің бойында цифрлық құзыреттілігі жоғары деңгейде болуы керек және цифрлық технологиялармен оқыту ортасын құру білімі қажет[9]. Қазіргі заманғы мұғалім мынандай цифрлық технологиялармен жұмыс жасай білуі қажет:

–цифрлық технологияларды қолдана отырып ақпараттарды ұтымды іздеу және оны оқыту үдерісінде тиімді пайдалану әдістерін білуі керек;

–цифрлық технологиялық құралдармен жұмыс жасай алу дағдыларын игеруі қажет;

–цифрлық технологиялар және интернет платформалардың көмегімен ашық және сыныптан тыс сабақтарды ұйымдастыра алу дағдысын меңгеруі қажет;

–цифрлық технологияларды пайдалана отырып оқушылардың өз бетінше орындайтын жұмыстарын ұйымдастыру білу дағдысын меңгеруі қажет;

Мұғалімнің цифрлық технологиялар арқылы оқыту ортасында технологиялық құзыреттілігі 3 деңгейде берілген:

Базалық – цифрлық технологиялық сауаттылығын ашу үшін оқытушы базалық білім білік дағдыны меңгеруі қажет; цифрлық технологияларды төмендегідей деңгейде пайдаланады(электрондық ортада ақпаратты құру, ақпаратты өңдеу, көшіру, тасымалдаудың қарапайым түрлерін, оқу материалын презентациялық технология құралдары арқылы беру, ғаламторда ақпараттарды іздеу)

Технологиялық – кәсіби қызметін ұйымдастыруда цифрлық технологияны құрал ретінде пайдаланады (ғаламтор қорларын, пәнге байланысты интерактивтілік пен ақпарат беру деңгейін сипаттайды, программалық жабдықтардың көмегімен оқу материалын тиімді береді, интернет желісінде орналасқан платформаларды пайдалана отырып тиімді сапасы жоғары платформаларды ғана пайдаланады)

Ақпараттық құзыреттілік – бұл жеке адамның әртүрлі ақпараттарды қабылдауы, есте сақтауы, оны жүзеге асыруы және цифрлық технологиялардың мүмкіндіктерін жан-жақты пайдалану.

Сондай-ақ, білім беруді ақпараттандырудың негізгі мақсаты Қазақстан Республикасында біртұтас білімдік ақпараттық ортаны құру болып табылады. Олай болса, білім беру саласында жаңа цифрлық технологияны пайдалануға, Қазақстан Республикасындағы ақпараттық кеңістікті әлемдік білім беру кеңістігімен сабақтастыруға мүмкіндік береді.

Материалдар мен әдістер. Білім беруді цифрландыру: заманауи міндеттер экономикалық секторларды цифрландыру мамандардан алатын кәсібі мен мамандығына қарамастан, жаңа цифрлық құзыреттерді талап етеді. Маманның компьютерлік және цифрлық технологияларды пайдалануға дайындығын қамтамасыз ететін және кез келген қызметкердің қазіргі заманғы функционалдық сауаттылығының өзегін құрайтын АКТ құзыреттерімен қатар күтілетін білім беру нәтижелерінің жаңа жиынтығы басқа да құзыреттіліктердің (кәсіби, жалпы кәсіптік) кең ауқымын қамтиды, әмбебап), мазмұны цифрландырудың әсерінен айтарлықтай өзгереді [3, б.14]. Осыған байланысты инновациялар экожүйесі сияқты жаңа ұғым пайда болды. Экожүйе серіктестермен бірлесіп даму мәселелерін шешуді көздейді. корпорациялар, мекемелер және инновациялық бастамалар, стартаптар мен тұтынушылар өзара қолдау көрсететін бір даму жүйесінде. Барлық әрекеттер үшін серіктес қатысушылар міндетті түрде коммуникациялық дағдыларды, қауымдастықтарды құру және дамыту (сетевой дағдылары), мүдделі тараптармен қарым-қатынасты дамыту және қаражат жинау, шыдамдылық пен табандылық (сәтсіздікті пайдалану үшін), инновациялық орталықтарды және корпоративтік бизнесті дамыту қабілетін қажет етеді. акселераторлар (инновациялық зертханалар). Осыған байланысты «анықталған қажеттіліктер мен цифрландырудың технологиялық инновацияларын ескере отырып» студенттерді кәсіби іс-әрекетке кәсіби даярлау қажеттілігі туындап отыр. болашақ мұғалімдер. Осылайша, білім беру жүйесі озық әлемдік тәжірибеге сәйкес толығымен жаңартылады. Бір қызығы, цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану тек танымдық дербестік деңгейіне ғана емес, сонымен қатар оқушылардың оқуға деген ынтасына да әсер етуі мүмкін. Интерактивті және әртүрлі цифрлық ресурстарды пайдалану оқу үдерісін тартымды және қызықты ете алады, бұл өз кезегінде оқушылардың оқуға деген ынтасын арттырып, нәтижесінде олардың оқу үлгерімін жақсартады.

Зерттеу барысында электронды оқулықтар, интерактивті оқулықтар, цифрлық платформалар, онлайн курстар, вебинарлар және т.б. сияқты әртүрлі цифрлық білім беру ресурстары пайдаланылды. Білім алушылар осы ресурстарды пайдалана отырып, әртүрлі педагогикалық пәндерді оқиды. Танымдық дербестікті дамыту бойынша цифрлық білім беру ресурстарын пайдаланудың тиімділігін бағалау мақсатында эксперимент жұмыстарына қатысқан білмі алушыларға оқудағы тәуелсіздік сынағы ұсынылды. Онда ақпаратты өз бетінше іздеу, оны талдау, шешім қабылдау және мәселелерді шешу қабілеттерінің деңгейін бағалауға бағытталған сұрақтар қамтылды. Цифрлық білім беру ресурстарын пайдалана отырып тест пәндерді оқуға дейін және одан кейін өткізілді.

Жаңа білім беру цифрлық экономиканың қажеттіліктеріне жауап береді, ең алдымен ақпаратты талдау дағдыларына және ойлаудың шығармашылық қабілетін дамытуға баса назар аударылады [10] және бұл жаңартылған мазмұнның негізгі мақсаттарының бірі болып табылады. орта білім. Орта білім беруді жаңғырту оқушылардың функционалдық сауаттылығын, сыни тұрғыдан ойлауын, танымдық дағдылары мен танымдық қабілеттерін (Soft skills) қалыптастыруға бағытталған жаңартылған мазмұнды енгізуге бағытталған. 2016

жылдан бастап республика мектептерінің көпшілігі жаңартылған білім беру мазмұнына кезең-кезеңімен көшті [11].

Жаңартылған білім беру мазмұнының негізгі мақсаты – критериалды бағалауды енгізу, білім беру бағдарламаларын жаңарту жағдайында мұғалімдердің педагогикалық шеберлігін арттыру. жүйесі және оқу процесін цифрландыру. Оқушылардың зияткерлік әлеуетін қалыптастыру және дамыту оқытудың белсенді түрлерін енгізу арқылы жүзеге асырылады, оның барысында олардың функционалдық сауаттылығын өз бетінше дамытады, білімді белсенді түрде «алу», құрдастарымен қарым-қатынас жасау дағдыларын дамыту, мәселеге шығармашылықпен қарайды деп болжанады. шешу, сыни тұрғыдан ойлауды дамыту.

Нәтижелер мен талқылаулар. Мұғалімдердің негізгі міндеттеріне мыналар жатады: білім алушылардың бойында негізгі адами нормалар мен адамгершілік қасиеттерді сіңіру, басқа мәдениеттер мен көзқарастарға төзімділік пен құрметті қалыптастыру, саналы, дені сау бала тәрбиелеу. Жаңартылған білім беру мазмұнының алға қойған мақсаты мен міндеттерін жүзеге асыру үшін мұғалім басты рөл атқарады және педагогтардың кәсіби дайындығын арттыру бірінші орынға шығады. педагогикалық әдебиеттерде, «кәсіби дайындық» белгілі бір кәсіпте табысты жұмыс істеуге мүмкіндік беретін арнайы білімдердің, дағдылар мен дағдылардың, қасиеттердің, жұмыс тәжірибесі мен мінез-құлық нормаларының жиынтығы ретінде қарастырылады Цифрлық дағдылар мен цифрлық білім беру технологияларын дамытудың маңыздылығы туралы түсінік қалыптастыру. Цифрлық білім беру ресурстарын пайдаланудың артықшылықтарының бірі олардың кез келген уақытта және кез келген жерде оқуға қолжетімділігі болып табылады. Студенттер сабақ кестесіне қарамастан материалдарды өздеріне ыңғайлы уақытта оқи алады. Бұл болашақ мұғалімдерге болашақ кәсіби қызметінде қолдануға болатын өз бетінше білім алу дағдыларын алуға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, цифрлық білім беру ресурстары оқытуды дараландыруға және білім беру процесін әрбір оқушының жеке қажеттіліктеріне бейімдеуге мүмкіндік береді. Цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану болашақ мұғалімдердің ой-өрісін кеңейтіп, ақпараттық сауаттылық деңгейін арттыруға да мүмкіндік беретінін айта кеткен жөн. Интерактивті оқулықтар мен онлайн курстарды пайдалану арқылы болашақ мұғалімдер өздері оқып жатқан пәндер туралы толық түсінікке ие болып, қосымша білім мен дағдыларды игере алады. Бұл олардың болашақ студенттерін тиімдірек оқытып қана қоймай, олардың біліктілік деңгейі мен әріптестері мен жұмыс берушілердің алдында сенімділігін арттыруға көмектеседі. Дегенмен, цифрлық білім беру ресурстары дәрістер, семинарлар және практикалық жаттығулар сияқты дәстүрлі оқыту әдістерін толығымен алмастыра алмайтынын ескеру қажет. Оқытуда цифрлық ресурстарды пайдалану мүмкіндігіне және шектеулеріне қарай жақындау және максималды тиімділікке жету үшін оларды оқытудың басқа әдістерімен біріктіру маңызды.

Жалпы, болашақ мұғалімдердің танымдық дербестігін дамытуда цифрлық білім беру ресурстарын пайдаланудың тиімді тұстары көп. Бұл оларға тиімдірек оқып қана қоймай, сонымен қатар кәсіби мансабында пайдалы болатын құнды дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді. Дегенмен, ең жақсы нәтижелерге қол жеткізу үшін цифрлық және дәстүрлі оқыту әдістерін пайдалануды теңестіруді ұмытпаған жөн.

Кәсіптік оқыту – белгілі бір жұмысты орындау үшін қажетті дағдыларды меңгеруді жеделдетуге арналған кәсіптік оқыту жүйесі [12, б. 223]. Білім беруді цифрландыру жағдайында мұғалімнің рөлі мен оның жұмысының мазмұны айтарлықтай өзгеруде. Оның мақсаты курсты, дәрістер мен практикалық сабақтардың мазмұнын дамыту, оларды жаңа теориялық тұжырымдамалар мен әзірлемелерге, сондай-ақ жаңа технологияларға, тәжірибелерге, эмпирикалық деректерге сәйкес жүйелі түрде жаңарту, ғылыми және оқу әдебиетінің жарияланымдары, электрондық ресурстар мен мәліметтер базасының бақылауы ретінде. мұнда барлық осы материалдар ұсынылған. Соның ішінде ол басқа университеттер ұсынатын білім беру бағдарламалары мен қызметтерінен хабардар болуы керек. Мұғалім бұл

курстың мақсаттары үшін мәліметтер қорымен танысудың оңтайлы жолын ұсынатын, практикалық тапсырмаларды, талқылауға арналған кейстерді және, әрине, студенттердің өтуін сынайтын навигатор ретінде білімнің қайнар көзіне айналады. бұл траектория [9]. Жаңа буын мұғалімдері белгілі бір пәнді оқудың мазмұны мен мақсатына толық сәйкес келетін технологияларды шебер таңдап, дәл қолдана білуі керек, оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, олардың үйлесімді дамуының мақсаттарына жетуге ықпал ету [13].

Білікті адам ресурстары білім сапасын қамтамасыз ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Бүгінгі таңда болашақ мұғалімдердің даярлауында цифрлық ресурстарды пайдалануға үйрету басты мәселелердің бірі болып отыр. Осыған орай 2020-2021 оқу жылынан бастап Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінде «Педагогикалық ғылымдар» білім беру бағдарламалары бойынша оқитын білім алушыларға бірнеше таңдау курстар, атап айтсақ, «Білім берудегі цифрлық технологиялар», «Цифрлық білім беру ортасының педагогикалық дизайны» пәндері енгізілген. Бұл пәндер университеттің барлық педагогикалық мамандықтарының білім беру бағдарламасына енгізілген.

«Білім берудегі цифрлық технологиялар» пәнін оқудың мақсаты – студенттердің цифрлық технологиялар саласындағы кәсіби, арнайы құзыреттіліктерін дамыту; заманауи цифрлық ресурстарды – Padlet, Prezi, Canva, Wordwall, Learningaaps, Quizes, Kahot, Mindmeister т.б. – өз бетінше іздеу және арнайы пәндер бойынша оқу үдерісін жобалау дағдыларын дамыту. Практикалық жаттығулар теориялық білімді бекітуге және нақты есептерді шешуге арналған цифрлық дағдыларды меңгеруге ықпал етеді.

«Цифрлық білім беру ортасының педагогикалық дизайны» пәнінің мақсаты: білім алушылардың педагогикалық-психологиялық пәндерді онлайн режимінде тиімді оқыту үшін цифрлық ресурстарды қолдану білімдері мен дағдыларын дамыту. Пән сабақтарында білім алушылар «педагогикалық дизайн», «цифрлық білім беру ресурстары», «педагогикалық жобалау» ұғымдарды меңгеріп, цифрлық білім беру ортасының пайда болуы мен даму процестерін бақылайды. Пәнді игеру барысында бейіндік құзыреттілік қалыптасады: пәнді игеру барысында цифрлық білім беру ортасының элементтерімен танысады, цифрлық білім беру ресурстарын игереді, цифрлық білім беру ортасының педагогикалық дизайны элементтерін оқу үдерісінде қолдана алады. Цифрлық білім беру ортасының педагогикалық дизайны негізінде интеллектуалды даму, сыни және шығармашылық ойлауды қалыптастырыға болады, өйткені практикалық сабақтарында білім алушылар жеке тұлғаны дамыту жобаларымен және «Eduardo» педагогикалық жобалау жүйесі мен танысады, осы педагогикалық жобалау жүйесін қалай дұрыс пайдалану керектігіне үйренеді.

Педагогикалық пәндерді меңгеруде цифрлық ресурстарды пайдалану қаншалықты тиімді екенін анықтау мақсатында зерттеу жұмыстары жүргізілді. Сауалнама арқылы студенттердің цифрлық ресурстар мен технологиялар туралы нақты пікірлерін білдік. Білім алушыларға төмендегідей сұрақтар қойылды:

- Цифрлық білім беру дәуірі қандай, ерекшеліктері неде?

- Цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану қаншалықты қажет және аудиовизуалды және компьютерлік құралдар оқуға деген мотивацияны, танымдық дербестігін арттыруға әсер ете ме және т.б.

Сауалнамаға педагогикалық білім беру бағдарламалары бойынша оқитын 1-2 студенттері қатысты, жалпы респонденттердің саны – 150 (Кесте -1).

Кесте-1 - Сауалнаманың нәтижелері

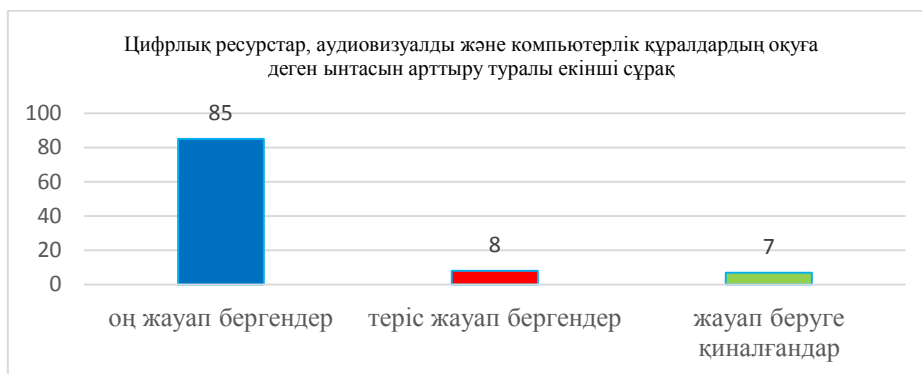
Респондент саны	Сұрақтар мазмұны			
	Цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану қаншалықты маңызды?	Цифрлық ресурстарды пайдаланудың қажеттілігі бар ма?	Цифрлық ресурстарды қазіргі уақытта сабақта пайдалану мүм-	Жауап беруге киналамын

150 студент	45%	5%	кіндігіңіз қандай?	10%	10%
-------------	-----	----	--------------------	-----	-----

Студенттердің көпшілігі (респонденттердің 45%) оқуда цифрлық ресурстарды пайдалану туралы оң пікірде. Студенттердің тек 5% ғана цифрлық ресурстарды пайдаланудың қажеті жоқ деп жауап берді. Студенттердің 10%-ы цифрлық ресурстарды қазіргі уақытта сабақта қолданылатынға қарағанда азырақ пайдалану керектігін атап өтті. Сондай-ақ сауалнамаға қатысқан білім алушылардың 10%-ы сұраққа жауап беруге қиналған.

Екінші маңызды нәтиже – респонденттердің 30%-ының жауабы – қазіргі уақытта университетте қолданылатын цифрлық байланыс орталықтарын пайдалану. Жалпы, студенттер цифрлық білім беру ресурстарын пайдаланатын сабақтарды жоғары бағалайды және оқытудың осы түрін жалғастыруға қызығушылық танытады деп қорытынды жасауға болады. Сұраққа жауап беруге қиналған, сонымен қатар сабақта цифрлық ресурсқа қолжетімділікті пайдалану туралы сұраққа теріс жауап берген студенттер арасында қосымша сауалнама жүргізілді. Қосымша сауалнама нәтижесі бойынша кейбір білім алушылардың сабақ нәтижесі бойынша тестілеуден өтуде қиындықтары бар екені анықталды. Бұл тесттер интерактивті болды және ашық сұрақтардан тұрады. Студенттер оқу форматы қашықтық емес екенін ескере отырып, сабақтан алған әсерлерін интерактивті түрде сипаттау қажеттілігі туралы ойланды. Бұл пікірлер оқытушылар тарапынан ескеріліп, ашық сұрақтардың пайызы төмендетілді. Сонымен қатар цифрландыру құралдары оқудағы мотивацияны мен танымдық дербестікті арттыра алады.

Цифрлық ресурстар, аудиовизуалды және компьютерлік құралдардың оқуға деген ынтасын арттыруға әсері туралы екінші сұраққа берілген жауап – абсолютті көпшілігін құрайтын студенттердің 85%-ы оң жауап берді. Студенттердің 8%-ы теріс жауап берсе, 7%-ы жауап беруге қиналған.

Сурет 1 – Сауалнаманың нәтижелері

Студенттердің теріс және анық емес жауаптары оқуға бұрыннан қалыптасқан жоғары мотивациямен байланысты болуы мүмкін, өйткені сауалнама барысында грантпен оқитын студенттер мен ақылы бөлімде оқитын студенттер арасында ешқандай айырмашылық қарастырылмаған. Мәселенің өзектілігі оқыту мазмұнын жаңартумен, студенттердің білімді өз бетінше меңгеру, олардың танымдық дербестігін дамыту және ақпаратты меңгеру әдістемесін қалыптастыру міндеттерін қоюмен байланысты. Қалыптастырушы эксперимент кезеңінде білім алушыларға жоғарыда айтылған тандау курстары енгізілді.

Пелагогикалық пәндердің мақмұнын меңгеру және оның тиімділігін анықтау мақсатында салыстырмалы тестілеу жүргізілді. Тестілеуге қатысқан білім алушыларды екі топқа бөлдік: бақылау және эксперименттік. Топтық сабақтардың ұзақтығы 7 апта болды. Бірінші бақылау топта оқытушы «Педагогика» пәнін дәстүрлі әдіспен оқыса, екінші топтың оқытушысы оқу

үдерісінде цифрлық технология әдіс-тәсілдері мен ресурстарын белсенді түрде қолданғанынан тұрды. Оқу үдерісінің соңында нәтижелерді анықтау үшін «Педагогика» пәні бойынша практикалық сынақ жүргізілді. «Педагогика» пәнін дәстүрлі әдіспен үйренген бақылау топтың нәтижелері жалпы табысты болып саналады. Бұл топтағы студенттердің 72% тестілеуден өтті, 28% қанағаттанарлықсыз тест нәтижелерін көрсетті. Студенттердің көпшілігі жақсы нәтиже көрсетіп, сынақтан сәтті өтті. Лекциялық, практикалық сабақтарда оқытушы әңгімелесу, репродуктивтік әдістерің, педагогикалық ситуациялар мен проблемаларды шешу, дәстүрлі түрінде берілетін тапсырмаларды шешу, глоссарий тапсыру сияқты оқыту әдістерін қолданды. Оқыту үдерісінде цифрлық технологияның әдіс-тәсілдері, аудиовизуалды, компьютерлік оқыту құралдары пайдаланылмады, оқулықтардағы ақпаратты дәстүрлі түрде меңгеруге, оқытушының түсіндірмелеріне және студенттердің есте сақтау қабілетін жаттықтыруға басты назар аударылды. Студенттер ақпаратты қабылдау қиынға соғатынын, өйткені ақпарат көп болғандықтан, дұрыс дайындалып үлгермегенін айтты. Екінші эксперименттік топ жақсы нәтиже көрсетті. бұл жерде оқытушы әр сабақта цифрлық білім беру ресурстарын пайдаланды. Осылайша, тест тапсырған білім алушылардың 83 пайызы «Педагогика» пәні бойынша жоғары нәтиже көрсетті. Топтағы студенттердің 17 пайызы ғана сынақтан өте алмады. Бірінші топтың нәтижелерімен салыстырғанда 11%-ға көп білім алушы тест тапсыра алды. Нәтижелердің салыстырмалы талдауы 2-кестеде көрсетілген.

Кесте-2 - Эксперимент жұмысы бойынша қорытынды нәтижелері

Топтар	жоғары нәтиже	қанағаттанарлықсыз
Бақылау тобы	72%	28%
Эксперименттік топ	83%	17%

Лекциялық, практикалық сабақтарда оқытушы цифрлық ресурс құралдарын пайдаланды, оқу үдерісі түрлі бейнематериалдармен, интерактивті тапсырмалармен сүйемелденді, білім алушыларға үй тапсырмасын беруде де цифрлық ресурс құралдарды пайдалану қажеттілігі қамтылды. Мысалы, студенттер LearningApps платформаның құралдары арқылы әртүрлі интерактивті тапсырмаларды жасауға мүмкіндік береді: викторина, сұрыптау, топтастыру, жіктеу, мәлеметті енгізу, кроссворд, уақытша таспа және берілген тақырыптар бойынша бейнероликтерді дайындау керек болды. Әр сабақтағы практикалық тапсырмалар интерактивті элементтерді қамтыды: концептуалды, семантикалық кестелерді толтыру, сұрақ-талқылау-жауап әдісі, жауаптарды қажетті ретпен орналастыру, бірнеше нұсқаны тандау, коллаборация жұмыстары, проблемалық ситуацияларды шешу, әр түрлі видеороликтер жасау, миға шабуыл жасау, ақыл-ой карталарын жасау, жобалар жасау, презентациялар жасау, мазмұн бойынша ынтымақтастық және басқа да шығармашылық тапсырмалар шешу және т.б. «Педагогика» пәні бойынша тестілеуден өткендердің жоғары пайызы студенттердің оқу ақпаратын көбірек игергенін көрсетеді. Студенттер арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері цифрлық ресурстарды пайдалану кезінде таңдалған әдістер мен құралдардың тиімділігін дәлелдеді.

Қорытынды. Қорыта айтсақ пәнді оқу нәтижесінде студенттер:

– құрылымдалмаған деректерді өңдеу, талдау және сақтау үшін кәсіби саладағы негізгі цифрлық ресурстарды білуі; – құрылымдалмаған деректерді талдаудың негізгі принциптерін түсіну;

– оқу мақсаттарына сәйкес цифрлық ресурстарды талдай және пайдалана білу; оқу материалдарының негізгі түрлерін, оларды ресімдеу ережелерін және цифрлық технологияларды пайдалана отырып дайындау технологияларын білу;

– әртүрлі онлайн платформаларды пайдалана отырып оқу материалдарын жасау дағдыларын меңгеру. Цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану;

– осы мақсатқа жетудің бір жолы. Олар студенттерге оқу материалдарының кең ауқымына қол жеткізуге мүмкіндік береді және олардың ой-өрісін кеңейтуге, ақпараттық сауаттылығын арттыруға және өз бетінше білім алу дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Интерактивті оқулықтар мен онлайн курстарды пайдалану арқылы болашақ мұғалімдер өздері оқып жатқан пәндер туралы толық түсінікке ие болып, қосымша білім мен дағдыларды игере алады. Сонымен қатар, цифрлық білім беру ресурстары оқуға қолжетімділікті арттыра алады. Студенттер сабақ кестесіне қарамастан материалдарды өздеріне ыңғайлы уақытта оқи алады. Бұл болашақ мұғалімдерге болашақ кәсіби қызметінде қолдануға болатын өз бетінше білім алу дағдыларын алуға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, цифрлық білім беру ресурстары оқытуды дараландыруға және білім беру процесін әрбір оқушының жеке қажеттіліктеріне бейімдеуге мүмкіндік береді. Дегенмен, цифрлық технологияларды пайдалану мен дәстүрлі оқыту әдістерінің арасындағы тепе-теңдікті табу қажет. Дәрістер мен семинарлар сияқты дәстүрлі әдістер оқудың маңызды элементі болып қала береді және белгілі бір жағдайларда тиімдірек болуы мүмкін. Мысалы, күрделі тақырыптарды талқылау, пікірталас өткізу немесе нақты уақытта кері байланыс жасау қажет болғанда.

Сондықтан студенттерге олардың жеке қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, әртүрлі оқыту нұсқаларын ұсыну қажет. Оқыту әдістері мен цифрлық ресурстарды таңдауда оқушылар мен студенттердің жас және танымдық ерекшеліктерін ескеру маңызды. Цифрлық білім беру ресурстарын пайдаланудың әлеуметтік-мәдени аспектілерін де қарастырған жөн. Кейбір студенттер заманауи технологияға қол жеткізе алмауы немесе тәжірибесі болмауы мүмкін. Мұндай жағдайларда классикалық формада оқыту мүмкіндігін қамтамасыз ету, сондай-ақ қажетті техникалық құралдар мен қызметтерге қолжетімділікті қамтамасыз ету қажет.

Жалпы, цифрлық білім беру ресурстарын пайдаланудың оқыту сапасын айтарлықтай жақсартуға және болашақ мұғалімдердің танымдық дербестігін дамытуға мүмкіндік беретін көптеген артықшылықтар бар. Дегенмен, нақты жағдай мен студенттердің ерекшеліктерін ескеру керек, сонымен қатар жоғары сапалы материалдар мен әртүрлі оқыту әдістерін таңдау керек. Цифрлық технологиялар мен дәстүрлі оқыту әдістерін қолдану арасындағы тепе-теңдікті табу және әрбір студент қажетті білім мен дағдыларды барынша тиімді меңгеруіне жағдай жасау маңызды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына 2017 жылғы 31 қаңтар
2. Қазақстандық білім берудің заманауи моделі [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <https://ppt4web.ru/pedagogika/sovremennaja-model-kazahstanskogo-obrazovaniya.html>
3. Цифрлық кәсіптік білім беру мен оқытудың педагогикалық тұжырымдамасы // Ғылыми ред. В.И.Блинова / РФ Президенті жанындағы Ресей халық шаруашылығы және мемлекеттік басқару академиясы / Кәсіби білім беру және біліктілік жүйелерінің ғылыми-зерттеу орталығы. - Мәскеу, 2020. 14-б.
4. Уильямс Р., Макли К. Компьютер в школе // Новое литературное обозрение –2007. -№86. - 79-82
5. Титова С.В. Цифровые технологии в языковом обучении: теория и практика. Москва: Эдитус, 2017.- 247 с.
6. Конишева А.В. Английский язык. Современные методы обучения – Минск: Тетра Системс, 2007. - 352
7. Даумов Н.Г. Білім беруді ақпараттандыру шарттарымен оқушылардың зерттеу қызметін дамыту // н ед. ғыл. дисс. канд. – Алматы, 2003. -35 б.
8. Халикова К. Студенттерді жаңа білім беру бағдарламалары негізінде электронды оқулықтар дайындауға үйрету // Халықаралық конференция Дәстүр және реформа. II басылым. Social of Europe (7–8 қараша 2013 ж., Бухарест, Румыния) [Электронды ресурс]. – Кіру режимі: [https:// apps. webofknowledge. com/Search.do?product=WOS&SID=F4XT17u3LzDbfPQLGj&search_mode=GeneralSearch&prID=030b0416-756e-45c4-809b36d](https://apps.webofknowledge.com/Search.do?product=WOS&SID=F4XT17u3LzDbfPQLGj&search_mode=GeneralSearch&prID=030b0416-756e-45c4-809b36d)
9. Тулчинский Г.Л. Білім берудің цифрлық трансформациясы: жоғары білімге қойылатын міндеттер. Философиялық ғылымдар. 2017; (6): 121–136 бет.
10. Жаркенов А.Қ. Цифрландыру білім беру мазмұнын жаңарту шарты ретінде // Білім берудің философиялық-әдістемелік мәселелері. - № 3 (21). 2018.
11. Қазақстан – 2019 VNR есебі – Тұрақты даму [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі:

12. Педагогикалық энциклопедиялық сөздік / Ш.ред. ВМ Вим-Вад. – Мәскеу: Ұлы Орыс энциклопедиясы, 2002. – 528 б.

13. Захарова И.Г. Білім берудегі ақпараттық технологиялар. Оқу құралы / Захарова И.Г. - М.: Академия, 2010. -192 б.

References:

1. Qazaqstan Respyblikasynyń Prezidenti N.Nazarbaevtyń Qazaqstan halqyna J2017 jylgy 31 qańtar
2. Qazaqstandyq bilim berýdiń zamanaýı modeli [Elektrondyq resýrs]. – Qol jetkizý rejimi: [https:// ppt4web.ru/pedagogika/sovremennaja-model-kazakhstanskogo-obrazovaniya.html](https://ppt4web.ru/pedagogika/sovremennaja-model-kazakhstanskogo-obrazovaniya.html)
3. Tsifrlyq kásiptik bilim berý men oqytýdyń pedagogikalıq tujyrymdamasy // Ǵylymi red. V.I.Blinova / RF Prezidenti janyndaǵy Resei halıq sharıyashylyǵy jáne memlekettik basqarıy akademiasy / Kásiibi bilim berý jáne biliktilik júeleleriniń ǵylymi-zertteý ortalyǵy. - Máskeý, 2020. 14-bet.
4. Yliams R., Makli K. Kompıyter v shkole // Novoe literatıyrnoe obozrenie –2007. -№86. - 79-82
5. Titova S.V. Tsifrovye tehnologu v iazykovom obıchenu: teoriya ı praktika. Moskva: Edıtıys, 2017. - 247 s.
6. Konyshcheva A.V. Angluskı iazyk. Sovremennye metody obıchenıa – Minsk: Tetra Sıstems, 2007. - 352
7. Daıymov N.G. Bilim berýdi aqparattandyry şarttarymen oqıshylardıń zertteý qyzmetin damytıy // ped.ǵyl.diss.kand. – Almaty, 2003.-35 b.
8. Halikova K. Stýdentterdi jańa bilim berý baǵdarlamalary negizinde elektrondy oqılyqtar daıyndaıǵa úretıy // Halyqaralyq konferentsıa Dástúr jáne reforma. II basylym. Social of Europe (7–8 qarasha 2013 j., Bıharest, Rıymnıua) [Elektrondy resýrs]. – Kirıy rejimi: [https://apps.webofknowledge.com/Search.do? product= WOS&SID= F4XTI7u3LtzDbfPQLGj&search_mode=GeneralSearch&prID=030b0416-756e-45c4-809b36d](https://apps.webofknowledge.com/Search.do?product=WOS&SID=F4XTI7u3LtzDbfPQLGj&search_mode=GeneralSearch&prID=030b0416-756e-45c4-809b36d)
9. Tıychınsku G.L. Bilim berýdiń tsifrlyq transformatsıasy: joǵarı bilimge qoıylatyn mindetter. Filosofıalyq ǵylymdar. 2017; (6): 121–136 bet.
10. Jarkenov A.Q. Tsifrlıandyry bilim berıy mazmunyn jańartıy sharty retinde // Bilim berıydiń filosofıalyq-ádistemelik máseleleri. - № 3 (21). 2018.
11. Qazaqstan – 2019 VNR esebi – Turaqty damıy [Elektrondyq resýrs]. – Qol jetkizıy rejimi:
12. Pedagogikalıq entsiklopedıalyq sózdik/Sh.red.VM Bim-Bad.–Máskeý: Uly Orys entsiklopedıasy, 2002. 528 b.
13. Zaharova I.G. Bilim berıydegi aqparattyq tehnologıualar. Oqıy quraly/Zaharova I.G. - M..Akademıa, 2010. - 192 b.

МРНТИ 14.35.00

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.018>

Ж.Б. Карашева,^{1*} М.Д. Дарибаева,² С.С. Кожгельдиева²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан

²Орталық Азия Цифрлық университеті,
Шымкент қ., Қазақстан

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК DAǒDYЛАРЫН ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ДАЯРЛАУ

Аңдатпа

Аталған мақала болашақ мамандарды бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдыларын цифрлық технологиялар негізінде қалыптастыруға даярлау мәселесін баяндайды. Цифрлық технологиялар бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдысын дамытуда жаңа тәсілдерді меңгеруді қажет етеді. Атап айтқанда, мемлекетіміздің білім беру ұйымдарының электронды ресурстарға қолжетімділігінің артуымен байланысты. Білім алуда цифрлық технологияларды пайдалану білім қорларынан оқу материалдарын белсенді, саралап меңгеруде коммуникативтік дағдыларын дамытуға негіз болады.

Зерделенген теориялық талдауларда инновациялық технологиялардың ішіндегі бірегейі – Цифрлық технологиялар екендігі сипатталған. Аталған технология бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдысын дамытуда әлемдік білім кеңістігіне кірігуіне мүмкіндік беретін технология ретінде түсіндіріледі. Цифрлық технологиялардың қолданыс аясы кең - бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдысын дамытуды жетілдіруге байланысты өзекті мәселелерді талқылауда бір мақсатқа бағытталған вебинарлар,

онлайн-семинарлар, онлайн форумдарда өз пікірлерімен бөлісіп, оны шешудің тиімді жолдарын қарастыруға және оны әлемдік тәжірибеде қолданысқа ендіруге болатыны негізге алынады.

Ақпараттық қоғамның сұранысына орай, бастауыш сынып оқушыларының жаңа білімді өздігінен меңгеруі, цифрлық бағыттағы ғылыми жобаларға ұмтылуы және жобаны орындауы, жаңа білім алуда интернет желісінің қолжетімділігін толықтай пайдалану: бейнежазбалар, цифрлы оқу контенттері және т.б. коммуникативті дағдысын дамытудың базаларын құрайтындығы айтылады. Цифрлық технологиялар оқу мазмұнына байланысты тандалады. Бұл оқытудың белсенді мазмұны идеясының дамуына жағдай жасайды, оған сәйкес мазмұнның негізгі көзі – кәсіби, коммуникативті, ұйымдастырушылық, өзін-өзі тәрбиелеу, оқытудың цифрлық технологиялары мен интербелсенді әдістерді қолданумен сипатталады.

Осындай цифрлық технологиялар тұлғаның дамуына ықпал ететін білім мазмұнының негізгі элементтеріне айналып, шығармашылық, сыни ойлау, қарым-қатынас, топтық жұмыс немесе «жоба» деген не екенін түсіндіру педагогикалық тұрғыдан «оның қалай жұмыс істейтінін» түсіну үшін оқыту технологиялары мен әдістерін қолдануды жеткілікті меңгеруі тиіс. Цифрлық технологиялар білім мазмұнын игеруде технологиялық тұрғыдан тиімді және басқа құралдар арқылы оларды меңгеруге деген ынтаны арттыруға мүмкіндік бере отырып оқушылардың коммуникативтік дағдысын дамуына ықпал етеді.

Түйін сөздер: бастауыш сынып оқушылары, цифрлық технологиялар, дағды, коммуникативті дағды, ақпараттық қоғам, аспект.

Карашева Ж.Б.,^{1} Дарибаева М.Д.,² Кожгагельдиева С.С.²*

¹ *Казахский национальный педагогический университет имени Абая,*

г. Алматы, Казахстан

² *Центрально-Азиатский инновационный университет,*

г. Шымкент, Казахстан

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ К ФОРМИРОВАНИЮ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА ОСНОВЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация

Данная статья расскажет о проблеме подготовки будущих специалистов к формированию коммуникативных навыков младших школьников на основе цифровых технологий. Цифровые технологии требуют освоения новых подходов в развитии коммуникативных навыков младших школьников. В частности, это связано с увеличением доступа организаций образования нашего государства к электронным ресурсам. Использование цифровых технологий в обучении служит основой для развития коммуникативных навыков в активном, дифференцированном усвоении учебных материалов из базы знаний.

В изученных теоретических анализах описывается, что одной из цифровых технологий являются цифровые технологии. Данная технология трактуется как технология, позволяющая интегрироваться в мировое образовательное пространство в развитии коммуникативных навыков младших школьников. Сфера применения цифровых технологий широка-при обсуждении актуальных вопросов, связанных с совершенствованием развития коммуникативных навыков учащихся начальных классов, следует исходить из того, что можно поделиться своим мнением на одноцелевых вебинарах, онлайн-семинарах, онлайн-форумах, рассмотреть эффективные пути его решения и внедрить его в мировую практику.

По требованию информационного общества отмечается, что учащиеся начальных классов самостоятельно осваивают новые знания, стремятся к научным проектам инновационной направленности и выполняют проект, в полной мере используют доступность сети интернет в получении новых знаний: видеозаписи, цифровой учебный контент и т.д. составляют базы для развития коммуникативных навыков. Инновационные технологии подбираются в зависимости от содержания обучения. Это создает условия для развития идеи активного содержания обучения, в соответствии с которым основным источником содержания является профессиональное, коммуникативное, организационное, самообразование, характеризующееся применением цифровых технологий обучения и интерактивных методов.

Такие инновационные технологии должны стать ключевыми элементами содержания образования, способствующими развитию личности, и дать понять, что такое творчество, критическое мышление, общение, командная работа или «проект». Инновационные технологии технологически эффективны в усвоении содержания образования и способствуют развитию коммуникативных навыков учащихся, позволяя повысить мотивацию к их усвоению другими средствами.

Ключевые слова: учащиеся начальных классов, инновационные технологии, навыки, коммуникативные навыки, информационное общество, аспект.

Karasheva Zh.,^{1*} Daribaeva M.,² Kozhageldieva S.²

¹ Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan

² Central Asian Innovation University,
Shymkent, Kazakhstan

PREPARATION OF FUTURE SPECIALISTS FOR THE FORMATION OF COMMUNICATION SKILLS OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN BASED ON DIGITAL TECHNOLOGIES

Abstract

This article will talk about the problem of preparing future specialists for the formation of communication skills of younger schoolchildren based on digital technologies. Digital technologies require the development of new approaches in the development of communication skills of younger schoolchildren. In particular, this is due to the increased access of educational organizations of our state to electronic resources. The use of digital technologies in education serves as the basis for the development of communication skills in the active, differentiated assimilation of educational materials from the knowledge base.

The studied theoretical analyses describe that digital technologies are one of the digital technologies. This technology is interpreted as a technology that allows integration into the global educational space in the development of communication skills of younger schoolchildren. The scope of application of digital technologies is wide -when discussing topical issues related to improving the development of communication skills of primary school students, it should be assumed that you can share your opinion at single-purpose webinars, online seminars, online forums, consider effective ways to solve it and implement it into world practice.

At the request of the information society, it is noted that primary school students independently master new knowledge, strive for digital scientific projects and carry out the project, fully use the availability of the Internet in obtaining new knowledge: video recordings, digital educational content, etc. form the basis for the development of communication skills. Digital technologies are selected depending on the content of the training. This creates conditions for the development of the idea of active learning content, according to which the main source of content is professional, communicative, organizational, self-education, characterized by the use of digital learning technologies and interactive methods.

Keywords: primary school students, digital technologies, skills, communication skills, information society, aspect.

Негізгі ережелер. Цифрлық технологияларға сұраныс бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдысын дамытудың негізі ретінде цифрлы қоғамдағы оқушының тұлғалық дамуын құрайды. Цифрлық технологиялар арқылы бастауыш сынып оқушыларының коммуникативті дағдысын дамытудың әдіснамалық маңызын нақты диалог, ақпараттық диалог, пікірталастық диалог құрайды.

Қарастырылған зерттеулер негізінде: цифрлық технологияларлы пайдалану мүмкіндіктері, зерттеудің өзектілігі, оларды іске асыру, бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдысын нығайту қажеттілігіне байланысты өсу тенденциясы әр түрлі болып табылады. Цифрлық қоғамды құрмай, ұлттық деңгейде жаһандық идеяларды енгізу мүмкін емес, сондықтан, әрине, цифрлық оқыту оқушылардың цифрлық қоғамда өмір сүруіне дайындығы деп түйіндейміз.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы «Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім берудің жалпы білім беретін оқу бағдарламалары» атты 16-бапта: Бастауыш білім берудің жалпы білім беретін оқу бағдарламалары баланың жеке басын қалыптастыруға, оның жеке қабілеттерін, оқу ісіндегі оң талпынысы мен алғырлығын: негізгі мектептің білім беру бағдарламаларын кейіннен меңгеру үшін оқудың, жазудың, есептеудің, тілдік қатынастың, шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі көрсетудің, мінез-құлық мәдениетінің берік дағдыларын дамытуға бағытталған делінген [1].

Осыған орай, цифрлық технологияларды пайдалану бастауыш сынып оқушыларының коммуникативті дағдысын дамыту білім беру жүйесінің жаңашыл тенденцияға бет бұруына әкеп соғады. Инновацияға толы білім беру процесінде ақпарат мөлшері өте көп, бұл

ақпараттарға оқушылар жылдам қол жеткізе алады. Білім беруде қолданыстағы технологиялардың өзгеруіне байланысты білім беру процесінде оқушының рөлі туралы мәселеге соңғы жылдары аса назар аударылуда. Сонымен қатар, бұл мәселе цифрлы қоғамдағы өзгерістермен тікелей байланысты екендігі белгілі. Компьютерлік немесе цифрлық технологияларды тәжірибесі мол ұстаздың қолында қосымша құрал ретінде ғана қолдануға болады.

Қ.Тоқаев «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» тақырыбындағы Қазақстан халқына Жолдауында: қазіргі жаһанданудағы өзгерістер кезеңінде мектеп бітірушілердің білімі еңбек нарығына шыққанға дейін-ақ жеткіліксіз болуы әбден мүмкін және білім беру жүйесіне жігерлі әрі білікті мамандар қажет, –деп басымдық берді. Сонымен қатар, ұстаздарға материалдық қолдау көрсету шараларын «Цифрлы ұстаз» білім беру жобасымен толықтыруды ұсынды. Бұдан шығатын қорытынды, цифрлық технологиялар негізінде жоғары оқу орындарында болашақ мамандарға оқыту процесін жаңа форматта қолданудың әдістемесін меңгерту көзделеді.

Бастауыш білім берудің мемлекеттік ЖМС:

Бастауыш білім берудің мақсаты мынадай кең ауқымды дағдылар негіздерін меңгерген білім алушы тұлғасының үйлесімді қалыптасуы мен дамуына қолайлы білім беру кеңістігін жасау болып табылады:

- 1) білімді функционалдықпен және шығармашылықпен қолдана білу;
- 2) сын тұрғысынан ойлау;
- 3) зерттеу жұмыстарын жүргізе білу;
- 4) ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдана білу;
- 5) коммуникацияның түрлі тәсілдерін, оның ішінде тілдік дағдыларды меңгеру;

6) топпен және жеке жұмыс істеу дағдылары деп нақтылап, білім беру кеңістігін бірінші орынға қояды [2]. Яғни, коммуникациялық дағдылар мен ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдануды негізге алған. Стандартта берілген үлкен көлемді дағдылар бастауыш сынып оқушыларының коммуникативті дағдысын цифрлық технологиялар негізінде дамытуға, танымдық әрекеттерге байланысты өз білімдерін толықтыруға бағытталған болып отыр. Ендеше, цифрлық технологияларды пайдалану бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдысын дамытудың негізі болып табылады.

Біздің ойлауымызша, цифрлық технологиялар барлық білім алушыларды, соның ішінде тұйық, өз қабілеттеріне сенімсіз, әдетте бастама көтермейтін оқушыларды оқу процесіне ынталандыруға көмектеседі. Онлайн-жүйелер ретті түрде кері байланысты, және оның ішінде оқу материалдары мен тапсырмаларының қолжетімділігі туралы білім алушылардың жауаптарын (пікірлерін) алуға мүмкіндік береді. Деректерді талдау ұстазға әр білім алушының қиындықтарын оңай әрі тез анықтауға және уақытында жәрдемдесуге, олардың бәсекеге түсетін жерлерін анықтауға, яғни әр оқушының топтық жұмысын жеңіл реттеуге мүмкіндік береді.

Көптеген зерттеулер заманауи цифрлық сөйлеу технологияларына арналған. Сөйлеуді дамыту технологиялары бойынша бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дамуының өзекті мәселелеріне арналған зерттеулерді Н.К. Капкайкина [3], И.Н. Мишина [4] және т. б. өз еңбектерінде қарастырған.

Коммуникативтік дағды терминін өткен ғасырдың ортасында Д.Хаймс (D. Hymes) енгізген. Оның пікірінше, коммуникативтік дағды белгілі бір білім жиынтығынан және оларды нақты жағдайда орынды пайдаланудан тұрады – деген анықтамасын ұсынады [5].

S.Greter: «Коммуникативтік дағды эмоцияларды білдіруге, мәселелерді шешуге, шешім қабылдауға, құндылықтарды сақтауға, білім мен мәдениетті таратуға қабілетті», – деп түсіндірсе [6], East M. коммуникативтік дағдыны жеке тұлғалардың контекстке сәйкесінше хабарламаларды жеткізу және қабылдау дағдылары, коммуникация студенттерге идеялар мен ойларды ауызша, жазбаша немесе вербалды емес түрде нешетүрлі контексте тұжырым-

дауға көмектеседі және де тыңдаушыларды - адресат хабарламаны дұрыс және тиімді қабылдай алады, –деп қорытынды жасаған [7].

Л.И. Пальцеваның пайымдауы бойынша, сөйлеуді сәтті дамыту шарттары және балаларда сөйлеу дағдыларын қалыптастыруды қарастырып, сөйлеуді дамытудың мағыналарын анықтау арқылы коммуникативтік дағдыға жоғары мүмкіншіліктерге ие болады. Тәжірибеге сүйене отырып, автор ауызша және жазбаша сөйлеудің тілдік ерекшеліктеріне ерекше мән береді, бұл ойлауды дамытуға, бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтенуіне, қоршаған әлемге деген қызығушылықты дамытуға және олардың қабілеттерін толыққанды дамытуға, сондай-ақ оқушыларға ойды ұсынудың әртүрлі тәсілдерін игеруге мүмкіндік беретін жұмыс жүйесіне ықпал ететін зерделеген [8].

Оқытудың заманауи сандық технологиялары оқытудың көмекші құралы болып табылады. Олардың ішінде кіші сынып білім алушылары үшін қолдануға болатын аудиовизуалды құралдарға: оқу тапсырмаларының мазмұнына сәйкес ұсынылатын бейне бағдарламалар мен фильмдер, түрлі оқу бағдарламалары (Eduplay, ABC Pro, MemoFace, Primerchik және т.б.), Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі ұсынған электронды оқулықтар ерекше орын алады [9].

Біздің ойымызша, егер бастауыш сынып мұғалімі оқушыларға ұсынылатын тапсырмаларды цифрлық технологиялар арқылы жүзеге асырса, бастауыш сынып оқушылары оларды жетік меңгеріп, жоғары деңгейде орындап, жақсы көрсеткіштер көрсетеді деген қорытынды жасаймыз.

Қазіргі ілім беру – кіші сынып білім алушыларының сөйлеуін тиімді дамытуға мүмкіндік беретін технологияларын дамыту. Қазіргі балалар тіпті ерте жаста да озық технологияларды қолдана бастайды. Цифрлық технологиялармен жұмыс істеу тәжірибесі ерекше оқу мүмкіндіктеріне жол ашатыны сөзсіз. Екінші жағынан, білім беру элементінсіз технология балалардың оқуы мен дамуын қолдау үшін өз әлеуетін толық аша алмайды.

Материалдар мен әдістер. Зерттеу барысында теориялық әдіс қолданылды (талдау, синтез, жалпылау, жүйелеу, жіктеу, болжау). Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеуін дамыту саласында отандық және шетелдік ғалымдар жүргізген көптеген эксперименттік зерттеулер технологияға және олардың тиімділігіне үнемі назар аударады. Бастауыш сынып оқушыларының білім беру саласында индуктивті және дедуктивті әдістерді қолданған жөн. Индуктивтілер ересек адамның түсіндірмесі арқылы білімнің тез жиналуына ықпал етеді. Сөйлеуді дамытудағы әдістердің бұл тобы сөз, сөзжасам туралы білім алуға көмектеседі, сөздік қорын алуға көмектеседі, яғни ассимиляция және байланыс. Дедуктивті әдістер бастауыш сынып оқушыларына қажетті конструкцияларды игеруге мүмкіндік беру арқылы сөйлеу, ережелерді дамыту және талдау негізінде білімді нақтылау, сөйлеу жағдайы.

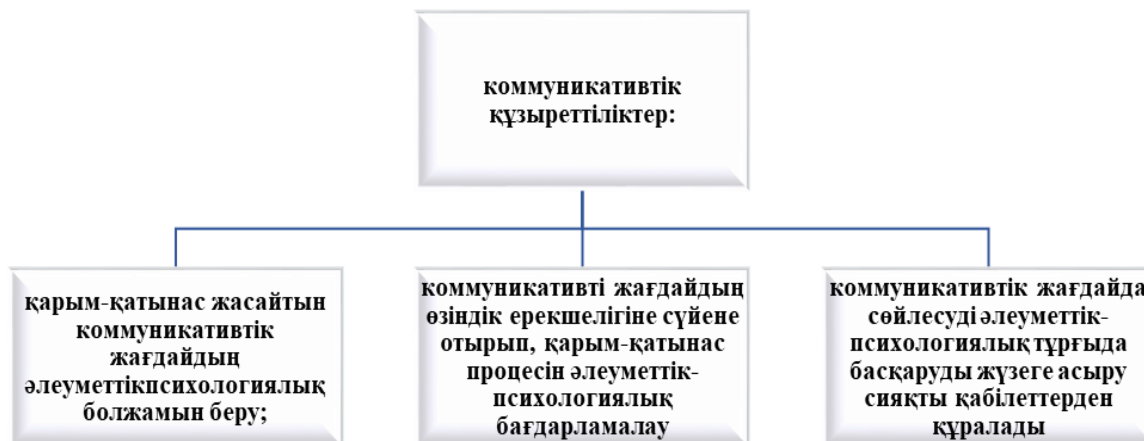
Коммуникативтік дағдылар – бұл адамның басқа адамдармен өзара іс-қимыл жасау қабілеті, алынған ақпаратты нақты жеткізе отырып, сондай-ақ оны шынайы бере отырып. Бұл дағдылар қоғамда күн сайын көптеген адамдармен өзара іс-қимыл жасау қажет болғанда өте маңызды [10].

Психологтар дағдыларға қоса оқушы өз ойын дәл жеткізуге септігін тигізетін іс-қимыл, дауыс ырғағы т.б. да қолдану қажет деп есептейді. Сөйлеудің негізі ой болып табылатынын айта келе И.А. Зимняя оқушыларды әуелі қызықтыру, талпындыру арқылы ойландыруға жағдай жасау керек екендігін айтады [11]. Ол үшін түрлі таяныштар, суреттер, жағдайлар, қосымша материалдар қолданылады.

Кесте 1 – «Коммуникативтік дағды» түсінігінің контент талдауы

р/с	Ғалымдар	ойлары
1	А.А.Леонтьев [12]	жай ғана әрекет емес, қатысушылар арасындағы нақты өзара байланыс, қатысушылардың әрқайсысының тең дәрежеде белсенді жеткізушісі және өздерінің серіктестеріне иек артушы болып табылады
2	В.Г.Крысько [13]	бұл адамның адаммен өзара байланысы үдерісінде сөйлеу және сөйлеусіз құралдар көмегімен жүзеге асырылатын және танымдық, мотивациялық, эмоционалдық және қимыл-әрекет саласы
3	Е.Е.Смирнова [14]	адамның басқа адамдармен өзара байланысының ерекше формасы, олардың арасында байланыс орнату мен дамыту үдерісі, әрекеттестік нәтижесінде туындаған қажеттілік
4	Л.М.Фридман [15]	қарым-қатынасқа қатысушы адамдар өздерінің сыртқы бейнесі және жүріс-тұрысы арқылы бауыр басуға (бойы үйрену), ниет білдіруге, ойына және бір- бірін сезінуге қандай да бір мөлшерде әсер ету түрі
5	А.Қ.Рысбаева [16]	бір немесе бірнеше адамның өзара әрекеттестігін-де танымдық және эмоционалдық ақпараттарды, тәжірибені, білім, білік, дағдының алмасуы. Қарым-қатынас тұлғаның және топтың дамуы мен қалыптасуының шарты болып табылады
6	Р.С.Немов [17]	өзінің табысқа жетуіне қатысты адамдармен қарым-қатынас жасай білу іскерлігі мен дағдысы
7	М.А.Асимов [18]	интеракцияның жағымды бағытылығында, эмпатия мен өзіндік бағалау деңгейінің жоғарлығында, басқа адамға деген қарым-қатынаста өзара әрекеттесудің белсенді қатысушы ретінде, құндылық ретінде қараудан көрінеді

Қазіргі таңда бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдылары мен біліктерін дамыту деңгейіне қойылатын талаптар өзгерді. Осы орайда, коммуникативтік құзыреттіліктің алатын орны ерекше. Ол жеке өзара қимыл әрекет жағдайларының белгілі бір шеңберінде қолайлы коммуникацияны құру үшін қажетті ішкі ресурстар жүйесі ретінде қарастырылады.

1-сурет. Коммуникативтік құзыреттілік – ішкі ресурстар жүйесі ретінде

Бастауыш білім беру деңгейіндегі оқушылардың қарым-қатынас дағдыларын жетілдіру ойын формасында жақсы жүзеге асады. Ойын формасын цифрлық технологияларды қолдана отырып жүргізу үлкен жетістіктерге жетелейді. Ойын формасы білім берудің ең үздік формаларының бірі болып табылады және коммуникативтік дағдыларды дамуында да осы ережеге бағынады. Оқушылардың қарым-қатынас дағдыларын дамыту даралығын терең зерттеу үшін Г.М. Андреева, М.Г. Елагина сияқты және өзге де әйгілі мамандардың, ұстаздар мен психолог мамандардың жұмыстарына жүгінген дұрыс. Сабақтың дискуссиялық және

рефлексиялық әдістері негізгі және жалпы орта білім беру деңгейінің оқушылар үшін тиімді болып табылады [19, 20].

Білім беру сапасын бәсекеге қабілетті оқушыларды даярлауды, нақты кәсіби және жалпы экономикалық қасиеттердің деңгейін қамтамасыз ету қабілеті бойынша білім беру жүйесінің теңдестірілген сипаттамасы ретінде қарастырған жөн, бұл бір жағынан мемлекеттік стандарттың нормативтік талаптарына сәйкес келеді, ал екінші жағынан – тұлғаның, мемлекеттің және қоғамның қажеттіліктерін оның құрамдас бөлігі тұрғысынан да, әлеуметтік маңыздылығын ескере отырып, алынған нәтижемен қанағаттандыруды қамтамасыз етеді, білімнің негізгі функциясы адамзат жинаған тәжірибені ұрпақтан-ұрпаққа беру болып табылады. Бұл жағдайда қазіргі заманның талаптарына сәйкес білім беру мазмұнын байыту маңызды міндет болып табылады. Бұл функцияны жүзеге асырудың сәттілігі білім сапасына байланысты.

Нәтижелер. Цифрлық технологияларды пайдалану бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдысын дамытуды зерттеу аясында біз тәжірибелік-педагогикалық эксперимент жүргіздік. Төменде зерттеу сипаттамалары мен оны анықтау кезеңінің нәтижелері ұсынылады.

Біздің эксперименттік зерттеу объектіміз цифрлық технологияларды пайдалану бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдысын дамыту үдерісі болып саналады.

Бастауыш білімгерлердің коммуникативтік дағдысын дамытуды зерделеу кезінде диагностиканың келесідей негізгі талаптарын басшылыққа аламыз:

1. Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдысын дамытуда цифрлық технологияларды пайдалану ерекшеліктерін анықтауға бағытталуы керек.

2. Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдысын дамыту алынған нәтижелерді орташа шамамен салыстыру арқылы ғана емес, бастауыш сынып оқушыларының цифрлық технологияларды пайдалана білу қабілеттерін анықтау мақсатында нәтижелерді алдыңғы диагностикалардың нәтижелерімен салыстыру арқылы жүргізу.

3. Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдысын дамытуды диагностикалау тек өзекті деңгейді анықтау үшін ғана емес, сонымен қатар жетілдірудің мүмкін болатын жеке жолдарын анықтау үшін қажет.

Тәжірибелік – педагогикалық зерттеу Алматы қаласы, Абай атындағы ҚазҰПУ мен Алматы университетінің, Педагогика және психология институты бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандықтарының студенттері (барлығы 102 студент) базасында жүргізілді. Олар эксперименттік және бақылау топтары болып бөлінді.

Эксперименттік жұмыстың анықтау кезеңінің барысы. Эксперименттік жұмыстың анықтау кезеңі цифрлық технологияларды пайдалану бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдысын дамытуды қалыптастырудың бастапқы деңгейін анықтаудан тұрады.

Бұл кезең таңдалған критерийлер мен көрсеткіштер цифрлық технологияларды пайдалану бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдысын дамытуды қалыптастырудың бастапқы деңгейін диагностикалау әдістемелерін таңдауды және әзірлеуді қамтыды. Диагностикалық процедуралар ретінде мыналар қолданылады:

– «Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің Цифрлық сауаттылығы» авторлық сауалнамасы;

– Абрахам Маслоудың – «Өзін-өзі дамыту мүмкіндіктерін бағалау» тесті.

Біз мазмұнға сәйкес, сауалнама бойынша «Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің Цифрлық сауаттылығына» байланысты таным деңгейлерін анықтаумен қатар, өзін-өзі дамытуға деген қажеттіліктерді жүзеге асыру диагностикасы, өзін-өзі дамыту мүмкіндіктерін бағалауға арналған сауалнамалар жүргіздік.

«Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің Цифрлық сауаттылығы» сауалнамаға 102 студент қатынасты. Сауалнама 15 сұрақтан және кез - келген сұрақ үш жауаптан тұрады. Жауаптар 1,2,3 деңгейлерімен бағаланады. Мысалы, 1-13 балл жинағандар – «төмен», 14-17 балл

жинаған студент цифрлық сауаттылық танымы «орта» деген, ал 40-42 балл жинаған студент «жоғары» деген деңгейге ие болады.

Кесте 1 - Цифрлық сауаттылығын анықтау қорытындысының көрсеткіштері

топтар	Цифрлық сауаттылық танымы жоғары (иә)		Цифрлық сауаттылық танымы орта (жауап беруге қиын)		Цифрлық сауаттылық танымы төмен (жоқ)	
	n	%	n	%	n	%
БТ (50)	13	29.09	16	30,09	21	40
ЭТ (52)	13	26,3	17	31,5	22	42,1
	26	55.39	35	62.4	46	82.1

Сауалнамаға қатынасқан «Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің Цифрлық сауаттылығы» атты сауалнамаға 102 студенттің 50- і БТ, ал 52-і ЭТ болып қатынасты. Бұлардың БТ бойынша жауап беруге қиналғандар - 16 студент, бұл 30,9% - «орташа» көрсеткіште болса, ал ЭТ-да бұл шкала бойынша 17 студент, бұл дегеніміз 31,5%-дық көрсеткішті көрсетіп отыр. Жоғары деңгейіндегі көрсеткіштер – БТ-13, 29,09%- ды құрап отыр, ал ЭТ-да 13 студент, ол 26,3%- «жоғары» деген нәтиже береді. Ал үшінші деңгейі БТ-да 21 студент «төмен» болады, бұл - 40%- «өте жоғары» деңгейіндегі көрсеткішті құрап отыр. Ал, ЭТ бойынша 42,1% - «төмен», деңгейлеріне ие болады, сандық – 22 студентті құрайды.

Айқындаушы эксперименттің келесі кезеңде Абрахам Маслоудың «Өзін-өзі дамыту мүмкіндіктерін бағалау» тесті қолданылды. Бұл тест бойынша айқындаушы эксперименттен алынған орта арифметикалық көрсеткіштер 2 -кестеде көрсетілген (кесте 2).

Кесте 12 - Өзін-өзі танытудың параметрлерінің орташа арифметикалық көрсеткіштері

Эксперимент түрлері	Өзін-өзі дамыту параметрлері							
	Құндылықтық бағдарлар	Мінез-құлық икемділігі	Өзіне сензитивтілік	Спонтандылық	Ақпаратты қабылдау	Қарым-қатынас	танымды қажеттіліктер	Креативтілік
Айқындаушы (БТ)	5,5	5,2	4,7	4,5	4,9	4,4	4,4	2,7
Айқындаушы (ЭТ)	3,5	4,2	3,7	2,5	3,9	2,4	3,4	3,6

Біз бұл тестінің өз зерттеу мақсатымызға негіздей отырып, Болашақ кіші сынып мұғалімінің Цифрлық сауаттылығын анықтауда өзін-өзі танытуға болатын кәсіби мәнді қасиеттері деңгейінің ерекшеліктерін анықтайтын 8 шкаласы – құндылықтық бағдарлар, мінез-құлық икемділігі, сензитивтілік, спонтандылық, ақпаратты қабылдау, қарым-қатынас, танымдық қажеттіліктер мен креативтілік шкалалары бойынша зерттеу жүргіздік.

А.Маслоудың «Өзін-өзі дамыту мүмкіндіктерін бағалау» тесті бойынша алынған нәтижелерге негізделе отырып, біз зерттелуші бақылау және эксперимент тобы студенттерінің айқындаушы экспериментте анықталған өзін-өзі дамыту деңгейінің пайыздық мөлшерін таптық. Біз ең алдымен бақылау топ студенттерінен алынған эмперикалық мәліметтерінің қорытындыларын келесі кестеде ұсынамыз (кесте 3)

Кесте 3 - Айқындаушы экспериментте бақылау тобы (50) студенттерінен алынған А.Маслоудың - «Өзін-өзі дамыту мүмкіндіктерін бағалау» тесті

шкалалар	Деңгейі					
	жоғары		орташа		төмен	
	Зертт-р саны (50)	%	Зертт-р саны	%	Зертт-р саны	%
1. Мотивациялық құндылықтық бағдарлар	12	24	17	34	21	42
2. Мінез-құлық икемділігі	11	22	13	26	26	52
3. Өзіне сензитивтілік	15	30	16	32	19	38
4. Спонтандылық	9	18	11	22	30	60
5. Ақпаратты қабылдау	14	28	16	32	20	40
6. Қарым-қатынас	10	20	15	30	25	50
7. Танымдық қажеттіліктер	11	22	15	30	24	48
8. Креативтілік	10	20	21	42	19	38

Кесте 4 - Айқындаушы эксперимент

шкалалар	Деңгейі					
	жоғары		орташа		төмен	
	Зертт-р саны (52)	%	Зертт-р саны	%	Зертт-р саны	%
1. Мотивациялық құндылықтық бағдарлар	8	15	20	38	24	47
2. Мінез-құлық икемділігі	9	17	13	25	30	58
3. Өзіне сензитивтілік	14	27	17	33	21	40
4. Спонтандылық	14	27	18	35	20	38
5. Ақпаратты қабылдау	12	23	12	23	28	54
6. Қарым-қатынас	11	22	20	38	21	40
7. Танымдық қажеттіліктер	4	8	16	30	32	62
8. Креативтілік	10	18	11	22	31	60

Жалпы қорыта айтқанда, айқындаушы экспериментте алынған алғашқы тәжірибелік мәліметтерді интерпретациялау кезеңінде алынған көрсеткіштер бойынша бақылау және эксперименттік топтарда болашақ мамандарды кіші сынып оқушыларының коммуникативтік дағдыларын цифрлық технологиялар негізінде қалыптастыруға болатын кәсіби мәнді қасиеттерінің әлі де болса қалыптаспай тұрғанын көрсетті.

Біз, ҚЭ барысында өзіміздің әдістемелік кешенді бағдарламасын жүзеге асырдық. Олар:

- «Цифрлық сауаттылық негіздері» тақырыбында арнайы курс бағдарламасы;
- «Т 4» платформасы.

«Т 4» платформасы мақсаты: болашақ мамандарды бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдыларын цифрлық технологиялар барысында қажетті білім, білік, дағдыларын қалыптастыру.

«Т 4» платформасы міндеттері:

– Қазіргі әлемнің даму кезеңіндегі әлеуметтік сұранысына сай бастауыш сыныптар ұстаздың кәсіби дайындығының сапалық деңгейін көтеру болып табылады.

– білім алушылардың ақпараттық мәдениетін және алгоритмдік ойлауын қалыптастырудың барысы мен оның нәтижелерін зерттеу.

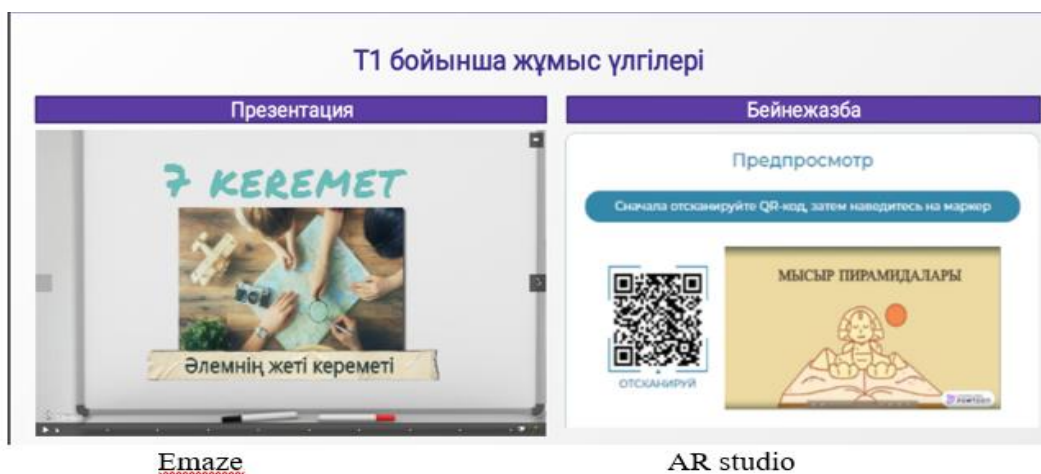
Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдысын дамытуда – түсіндіруге (Т1), түрлендіруге (Т2), тексеруге (Т3), топтастыруға (Т4) қажетті онлайн платформаларын қолдануға болады.

Т1 – түсіндіру: жаңа материалды түсіндіру кезеңі. Жаңа оқу материалын оқып-үйрену сабағы.

Т1 – Түсіндіруге қажетті онлайн платформалар: презентация, инфографика, бейнежазба, ақыл-ой картасы, сайт, блок-сызба, постер т.б. -- Сөйлесім әрекеттер – Тілдік бағдар.

2- сурет. Т1 – Түсіндіруге қажетті онлайн платформалар

3- сурет. Т1 – бойынша жұмыс үлгілері

Т2 – Түрлендіру. Білімдерді, іскерліктерді, дағдыларды жетілдіру сабағы. Бекіту және қайталау мақсатымен жаттығу жүргізу.

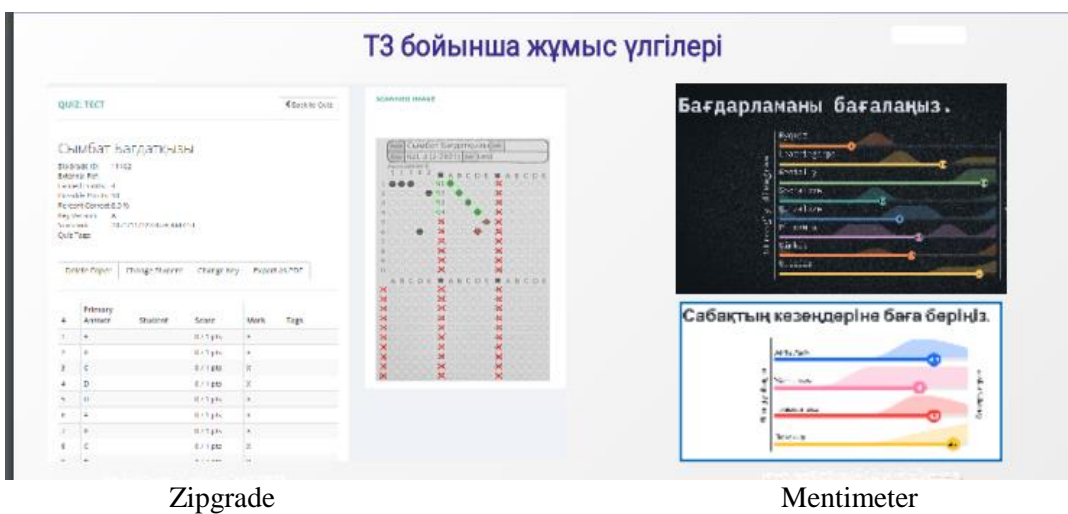
Т2 – Түрлендіруге қажетті онлайн платформалар: тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым, геймификация т.б.

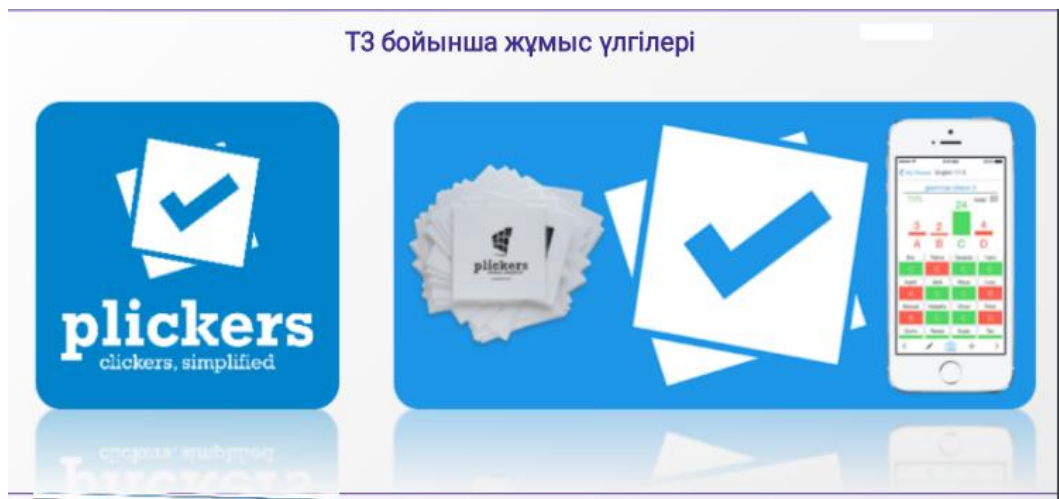
4- сурет. T2 – бойынша жұмыс үлгілері

T3 – Тексеру. Оқушылардың білімін тексеру мен бағалау. Үйге берілген тапсырманы тексеру, бүкіл сынып оқушыларының білімдерін жаппай тексеру (бақылау).

T3 – Тексеруге қажетті онлайн платформалар: цифрлық кері байланыс, бағалау, QR.

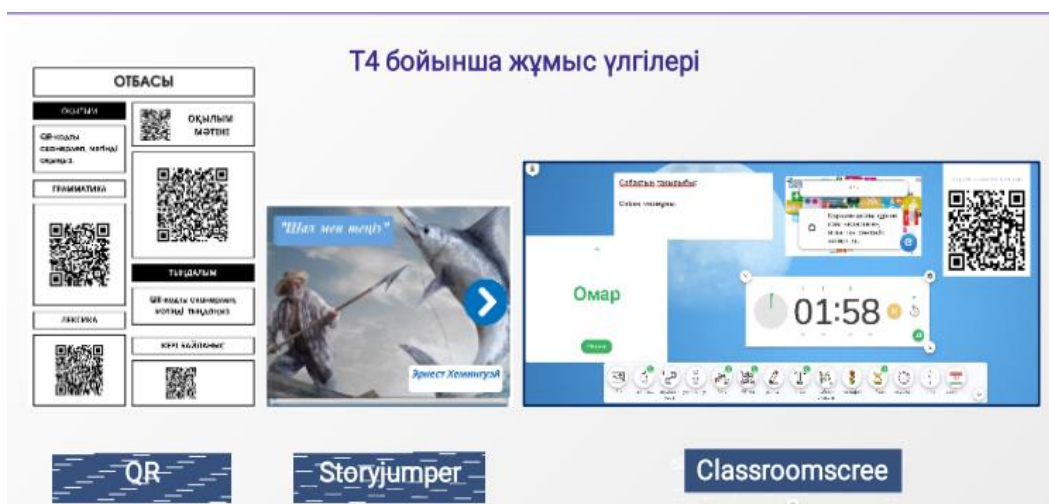
5- сурет. T3 – бойынша жұмыс үлгілері

6- сурет. T3 – бойынша жұмыс үлгілері

T4 – Топтастыру. Білімді қорыту және жүйелеу сабақтары. Сабақ жоспарын бір арнаға топтастыру

T4 – Топтастыруға қажетті онлайн платформалар: флипбук, онлайн тақта, электронды оқулық, сайт.

7- сурет. T4 – бойынша жұмыс үлгілері

Нәтижелерд мен талдау. Жетекші аналитикалық компаниялардың мәліметтері бойынша, интернетте 4 миллиардқа жуық белсенді қолданушылар және миллиардтан астам веб-сайттар бар. Бір жағынан, бұл адамдарды жақындастырады және ашық қарым-қатынасқа ықпал етеді, білім қол жетімді болады. Екінші жағынан, философтар, әлеуметтанушылар және саясаттанушылар инновациялық гаджеттер мен технологиялардың теріс әсерін бар деп тұжырым жасайды.

Осы тенденцияларды ескере отырып, біз антропологиялық апаттың жай-күйі идеясымен толық келісеміз, ал оқиғалардың мазмұны, жылдамдығы және өтімділігі адамға басқалармен коммуникацияға түсуге мүмкіндік береді [21].

Мұндай жағдайларда «коммуникация – бұл уақытпен, шартты, ішінара бірге өмір сүрудің құралы». Заманның қажеттіліктерін қанағаттандыруға, өзекті болуға деген ұмтылыс

қоғамды бірде-бір оқушының тыныштықта болмайтын желілік жүйеге айналдырады; демек, әлеуметтік құрылым уақытша, виртуалды болады.

Цифрлық технология: білім компьютерлік технологиялардың арқасында тезірек таралады. Бұл процесс іргелі зерттеулерде де, қолданбалы зерттеулерде басым ғылыми қызметті қамтиды [22].

Зерттеу мәселесі тұрғысынан жүргізілген тәжірибелік-эксперименттік тапсырмалардың қорытындыларын сипаттап өтсек.

Кесте 5 - Цифрлық сауаттылық деңгейі

компоненттер	Экспериментке дейін (50)			Эксперименттен кейін		
	ж	о	т	ж	о	т
Мотивациялық	14 (28%)	16 (32%)	20 (40%)	14 (28%)	16 (32%)	20 (40%)
Танымдық	12 (24%)	16 (32%)	22 (44%)	13 (26%)	15 (30%)	22 (44%)
Процессуалдық	7 (14%)	20 (40%)	23 (46%)	8 (16%)	22 (44%)	20 (40%)

Кесте 6 - Қалыптастырушы эксперимент көрсеткіші

компоненттер	Экспериментке дейін (52)			Эксперименттен кейін		
	ж	о	т	ж	о	т
Мотивациялық	14 (27%)	17 (33%)	21 (40%)	24 (46%)	18 (35%)	10 (19%)
Танымдық	15 (29%)	16 (31%)	21 (40%)	23 (44%)	20 (38%)	9 (18%)
Процессуалдық	10 (19%)	20 (38.5%)	22 (42.5%)	15 (28%)	28 (54%)	9 (18%)

Кесте 7 – Маслоудың эксперимент көрсеткіш нәтижесі

шкалалар	Экспериментке дейін (50)			Эксперименттен кейін		
	ж	о	т	ж	о	т
1. Мотивациялық құндылықтық бағдарлар	12	17	21	12	17	21
2. Мінез-құлық икемділігі	11	13	26	11	13	26
3. Өзіне сензитивтілік	15	16	19	15	16	19
4. Спонтандылық	9	11	30	9	11	30
5. Ақпаратты қабылдау	14	16	20	14	16	20
6. Қарым-қатынас	10	15	25	10	15	25
7. Танымдық қажеттіліктер	11	15	24	11	15	24
8. Креативтілік	10	21	19	10	21	19

Кесте 8 – Абрахам Маслоудың дейінгі және кейінгі нәтижелерінің пайыздық көрсеткіштері

шкалалар	Экспериментке дейін (52)			Эксперименттен кейін		
	ж	о	т	ж	о	т
1. Мотивациялық құндылықтық бағдарлар	8	20	24	21	22	3
2. Мінез-құлық икемділігі	9	13	30	20	17	15
3. Өзіне сензитивтілік	14	17	21	22	21	9
4. Спонтандылық	14	18	20	21	24	7
5. Ақпаратты қабылдау	12	12	28	23	15	14
6. Қарым-қатынас	11	20	21	19	25	8
7. Танымдық қажеттіліктер	4	16	32	12	24	16
8. Креативтілік	10	11	31	23	22	7

Қорытынды. Осы зерттеу жұмысында ұсынылған сауалнамалардың нәтижелеріне сүйене отырып, оның салдары туралы бірнеше алдын-ала ойлар келтірілген. Бұл тұжырымдар осы зерттеуді іс жүзінде жүзеге асырады және болашақ мамандарды бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдыларын цифрлық технологиялар негізінде қалыптастыруға даярлаудағы рөлін анықтауға, сондай-ақ жақсартуға және цифрлық технологиялар арқылы балалардың коммуникативтік дағдыларын жақсарту мақсатында оң өзара әрекеттесуге көмектеседі.

Бұл біздің жарияланымның мазмұнын анықтаған жоғарыда аталған факторлар. Қазірдің өзінде бар ғылыми жетістіктердің ауқымдылығына қарамастан, болашақта цифрлық технологияны меңгеруде білім беру стратегиясын пысықтау маңызды, бұл болашақта Қазақстандық білім саласының қажеттіліктеріне сәйкес бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдыларының болуына мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Білім туралы. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі N 319 Заңы.(қаралған күні 20.11.2023) https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_
2. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығына 2-қосымша. Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. <https://adilet.zan.kz/kaz/archive/docs/V1800017669/31.10.2018.>
3. Капкайкина Н.К. Словарно - орфографическая работа на уроках русского языка в начальных классах//Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2015. – № 2-2. – С. 98-101.
4. Мишина И.Н., Коростелева Е.Ю. Дидактические средства формирования умений и навыков по развитию речи младших школьников // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия: Педагогика, психология. 2012. №4. С. 196-198.
5. Зимняя И.А. (1982), Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке в школе. – М.: Высшая школа,–200 с.
6. Hymes D.H. (1972) “On Communicative Competence” In: J.B. Pride and J. Holmes (eds) Sociolinguistics. Selected Readings. Harmondsworth: Penguin, pp. 269-293. (Part 2)
7. Greter, S., & Yadav, A. (2016). Computational thinking and media & information literacy: An integrated approach to teaching twenty first century skills. TechTrends · June 2016. DOI: 10.1007/s11528-016-0098-4 510-516. <https://www.researchgate.net/publication/304001335>
8. East, M. (2015). Taking communication to task again: What difference does a decade make? The Language Learning Journal, 43 (1), hlm. 1-12
9. Пальцева Л.И. Развитие речи и формирование речевых умений и навыков в начальной школе. Азимут научных исследований: педагогика и психология. 2014. № 4. С.92-98.
10. Оспанбекова М.Н., Турикпенова С.Ж., Исакова Л.М. Болашақ бастауыш сынып мамандарын шығармашылық жұмыстарды аудиовизуалды оқу материалдары негізінде ұйымдастыруға даярлау // Абай атындағы ҚазҰПУ-ң ХАБАРШЫСЫ. «Педагогика ғылымдары» сериясы, №4(80), 2023ж.

11. Білім алушылардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру үшін оқытудың тиімді әдістерін қолдану бойынша әдістемелік ұсынымдар – Нұр-Сұлтан: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2020. – 272 б.
12. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. – М. - Начальник: Эльфа, 1996. – 94 с.
13. Крысько, В. Г. Психология и педагогика : учебник для бакалавров / В.Г.Крысько. -Москва : Издательство Юрайт, 2015. — 471 с.
14. Смирнова Е. Роль формирования коммуникативных умений в профессиональной подготовке будущих специалистов. Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. 2007;(30):89-96.
15. Фридман Л . М ., Кулагина И.Ю. Психологический справочник учителя . 2-е изд. | Кулагина И.Ю., Фридман Л.М.1998
16. Рысбаева А.К. Методология развития успешности деятельности как категории педагогики: автореф. ... докт. пед. наук.: 13.00.01. – Алматы, 2004. – 38 с.
17. Немов Р.С., Алтунина И.Р. Социальная психология: Учебное пособие. -Издательство: Питер, 201
18. Асимов М.А. Коммуникативтік дағдылар [Текст]:оқулық / М.А.Асимов, С.А.Нұрмағамбетова, Ю. В. Игнатъев. - Алматы : Эверо, 2009. - 176 б.
19. Андреева Г.М. Общение и оптимизация совместной деятельности. Под редакцией Андреевой Г.М.- М.: 1987.- 297 с.
20. Елагина М.Г. Развитие личности на ранних этапах детства. // Н.Н.Авдеева, М.Г.Елагина, С.Ю.Меццержакова. М., 1990.
21. Духон А.Б., Зиньковский К.В., Образцовой О.И., Чепуренко А.Ю. Влияние программ предпринимательского образования на развитие малого бизнеса в России: опыт эмпирического анализа в региональном контексте // Вопросы образования. 2018. № 2. С. 139-172. Б01: 10.17323/1814-9545-2018-2-139-172.
22. Ильяшенко С.Н. Применение методов и инструментов маркетинга в управлении знаниями // Маркетинг и менеджмент инноваций. 2016. № 2. С. 13-23

Reference:

1. Bilim turaly. Qazaqstan Respublikasynyñ 2007 jylǵy 27 şildedegı N 319 Zańy.(qaralǵan kúni 20.11.2023) https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_
2. Qazaqstan Respublikasy Bilim jáne ǵylym ministriniñ 2018 jylǵy 31 qazandaǵy № 604 búiryǵyna 2-qosymşa. Bastauyş bilim berudiñ memleketтік jalpyǵa mindetti standarty. <https://adilet.zan.kz/kaz/archive/docs/V1800017669/31.10.2018.>
3. Kapkaikina N.K. Clovarno - orfograficheskaia rabota na urokah ruskogo iazyka v nachälnyh klasah//Aktuälnye problemy gumanitarnyh i estestvennyh nauk. – 2015. – № 2-2. – S. 98-101.
4. Mişina İ.N., Korosteleva E.İu. Didakticheskie sredstva formirovania umeni i navykov po razvitiu rechi mladşih şkölnikov // Vektor nauki Tölätinskiego gosudarstvennogo universiteta. Seria: Pedagogika, psihologia. 2012. № 4. S.196-198.
5. Zimnaya I.A. (1982), Psychological aspects of learning to speak foreign languages at school. – М.: Higher School,-200 s
6. Hymes D.H. (1972) “On Communicative Competence” In: J.B. Pride and J. Holmes (eds) Sociolinguistics. Selected Readings. Harmondsworth: Penguin, pp. 269-293. (Part 2)
7. Greter, S., & Yadav, A. (2016). Computational thinking and media & information literacy: An integrated approach to teaching twenty first century skills. TechTrends · June 2016. DOI: 10.1007/s11528-016-0098-4 510-516. <https://www.researchgate.net/publication/304001335>
8. East, M. (2015). Taking communication to task again: What difference does a decade make? The Language Learning Journal, 43 (1), hlm. 1-12
9. Pälseva L.İ. Razvitie rechi i formirovanie rechevyh umeni i navykov v nachälnoi şkole. Azimut nauchnyh issledovani: pedagogika i psihologia. 2014. № 4. S.92-98.
10. Ospanbekova M.N., Turikpenova S.J., İskakova L.M. Bolaşaq bastauyş synyp mamandaryn şyǵarmaşylyq jümystardy audiovizualdy oqu materialdary negizinde üiymdastyruǵa daiarlaw // Abai atyndaǵy QazÛPU-ñ HABARŞYSY. «Pedagogika ǵylymdary» seriasy, №4(80), 2023j.
11. Bilim aluşylardyñ komunikativтік daǵdylaryn qalyptastyru üşin oqytudyñ tiimdi ädisterin qoldanu boiynşa ädistemelik üsynymdar – Nür-Sülтан: Y. Altynsarin atyndaǵy ÛBA, 2020. – 272 b.
12. Leontev A.A. Pedagogicheskoe obşenie. – М. - Nachälnik: Elfa, 1996. – 94 s.
13. Krysko, V. G. Psihologia i pedagogika : uchebnik dlä bakalavrov / V.G.Krysko. -Moskva : İzdatelstvo İurait, 2015. – 471 s.
14. Smirnova E. Röl formirovania komunikativnyh umeni v profesionälnoi podgotovke buduşih specialistov. İzvestia Rosiskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A.İ. Gersena. 2007; (30):89-96.
15. Fridman L . M ., Kulagina İ.İu. Psihologicheski spravochnik uchitelä . 2-е izd. | Kulagina İ.İu., Fridman L – M.1998

16. Rysbaeva A.K. Metodologia razvitiia uspeşnosti deiatelnosti kak kategorii pedagogiki: avtoref... dokt. ped. nauk.: 13.00.01. – Almaty, 2004. – 38 s.
17. Nemov R.S., Altunina İ.R. Sosiálnaia psihologia: Uchebnoe posobie. -İzdatelstvo: Piter, 201
18. Asimov M.A. Komunikativtik dağdylar [Teks]: oqulyq / M.A.Asimov, S.A.Nürmağambetova, İu. V. İgnatev. - Almaty : Evero, 2009. - 176 b.
19. Andreeva G.M. Obşenie i optimizasia sovместnoi deiatelnosti. Pod redaktsiei Andreevoi G.M.- M.: 1987.- 297 s.
20. Elagina M.G. Razvitie lichnosti na rannih etapah detstva. // N.H.Avdeeva, M.G.Elagina, S.İu.Meşeräkova. M., 1990.
21. Duhon A.B., Zinkovskim K.V., Obrazsovoi O.İ., Chepurenko A.İu. Vlianie program predprinimatelskogo obrazovania na razvitie malogo biznesa v Rosii: opyt empiricheskogo analiza v regionálnom kontekste // Voprosy obrazovania. 2018. № 2. S. 139-172. B01: 10.17323/1814-9545-2018-2-139-172.
22. İlāşenko S.N. Primenenie metodov i instrumentov marketiİna v upravlenii znaniami // Marketiİ i menejment innovasi. 2016. № 2. S. 13-23

МРНТИ 14.35.07

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.019>

Жунисбаева А.С.^{1*}, Бегалиева С.Б.,¹ Федорченко Л.А.²

¹Казахский национальный университет имени Аль-Фараби
г. Алматы, Казахстан

²Западно-Казахстанский университет им.М.Утемисова
г.Уральск, Казахстан

КРИТЕРИИ, ПОКАЗАТЕЛИ И УРОВНИ СФОРМИРОВАННОСТИ ЦИФРОВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧИТЕЛЯ

Аннотация

Настоящее исследование посвящено проблеме определения критериев оценки цифровой компетенции педагога в аспекте цифровизации образовательного процесса. Проведен контент анализ зарубежного научно-методического дискурса по проблеме исследования с целью анализа опыта создания диагностических рамок, определяющих уровень сформированности цифровой компетенции учителя. Структурирована терминология, определяющая навыки владения цифровым инструментарием и использования компьютера и сети Интернета в образовании и самообразовании учителя. Дано определение понятию «цифровая компетенция учителя». Проанализированы профили цифровых компетенций, принятые Европейской комиссией по обеспечению качества образования Digital Competence of Educators (DigCompEdu). Рассмотрен инструмент оценки цифровой компетенции учителя DIGIGLO, состоящий из 29 пунктов и учитывающий внешние факторы, не включенные в DigCompEdu, разработанный коллективом испанских ученых (университет Севильи). На основании зарубежного опыта предложен инструментарий для выявления уровня и критериев оценки цифровой компетенции учителя с учетом региональных факторов. Представлен перечень практических кейсов, направленных на решение реальных образовательных и профессиональных ситуаций применения цифровых инструментов и технологий в преподавании дисциплин. Для самодиагностики цифровых компетенций предложен опрос в тестовой форме, каждый блок которого соответствует определенной области компетенций, соответствующих мировым стандартам определения цифровых компетенций.

Ключевые слова: цифровая компетенция учителя, профиль цифровых компетенций, профессиональная компетенция, диагностика, критерии сформированности, цифровизация образования.

Ә.С. Жүнісбаева,^{1*} С.Б. Бегалиева,¹ Л.А. Федорченко²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан

²М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті.,
Орал қ., Қазақстан

МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНІҢ КРИТЕРИЯЛАРЫ, КӨРСЕТКІШТЕРІ ЖӘНЕ ДАМУ ДЕҢГЕЙЛЕРІ

Аңдатпа

Бұл зерттеу білім беру үдерісін цифрландыру аспектісінде мұғалімнің цифрлық құзыреттілігін бағалау критерийлерін анықтау мәселесіне арналған. Мұғалімнің цифрлық құзыреттілігінің даму деңгейін анықтайтын диагностикалық базаны құру тәжірибесін талдау мақсатында зерттеу мәселесі бойынша шетелдік ғылыми-әдістемелік дискурста мазмұндық талдау жасалды. Мұғалімнің білім алуы мен өзін-өзі тәрбиелеуінде сандық құралдарды меңгеру және компьютер мен интернетті пайдалану дағдыларын анықтайтын терминология құрылымдалған. «Мұғалімнің цифрлық құзыреттілігі» ұғымына анықтама берілген. Білім беру сапасын камтамасыз ету бойынша Еуропалық комиссия білім берушілердің цифрлық құзыреттілігі (DigCompEdu) қабылдаған цифрлық құзыреттілік профилдері талданады. Мұғалімнің цифрлық құзыреттілігін бағалау құралы DIGIGLO қарастырылады, ол 29 ұпайдан тұрады және DigCompEdu-ға кірмейтін сыртқы факторларды ескере отырып, испан ғалымдары (Севиль университеті) тобы әзірлеген. Шетелдік тәжірибе негізінде аймақтық факторларды ескере отырып, мұғалімнің цифрлық құзыреттілігін бағалаудың деңгейі мен критерийлерін анықтауға арналған құралдар жинағы ұсынылды. Пәндерді оқытуда цифрлық құралдар мен технологияларды қолданудың нақты оқу және кәсіби жағдайларын шешуге бағытталған практикалық жағдайлардың тізімі ұсынылған. Цифрлық құзыреттіліктердің өзін-өзі диагностикалау үшін тесттік нысандағы сауалнама ұсынылады, оның әрбір блогы цифрлық құзыреттерді анықтаудың халықаралық стандарттарына сәйкес келетін нақты құзыреттер саласына сәйкес келеді.

Түйін сөздер: мұғалімнің цифрлық құзыреттілігі, цифрлық құзыреттілік профилі, кәсіби құзыреттілік, диагностика, жетілу критерийлері, білім беруді цифрландыру.

Zhunisbayeva A.,^{1} Begaliyeva S.,¹ Fedorchenko L.²*

¹*Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan*

²*M.Utemisov West Kazakhstan University,
Uralsk, Kazakhstan*

CRITERIA, INDICATORS AND DEVELOPMENT LEVELS OF TEACHER DIGITAL COMPETENCE

Abstract

This study is devoted to the problem of determining criteria for assessing the digital competence of a teacher in the aspect of digitalization of the educational process. A content analysis of foreign scientific and methodological discourse on the research problem was carried out in order to analyze the experience of creating a diagnostic framework that determines the level of development of a teacher's digital competence. The terminology that defines the skills of mastering digital tools and using a computer and the Internet in teacher education and self-education is structured. A definition is given to the concept of "teacher digital competence". The profiles of digital competencies adopted by the European Commission for Quality Assurance in Education Digital Competence of Educators (DigCompEdu) are analyzed. The tool for assessing the digital competence of a teacher, DIGIGLO, is considered, consisting of 29 points and taking into account external factors not included in DigCompEdu, developed by a team of Spanish scientists (University of Seville). Based on foreign experience, a toolkit has been proposed to identify the level and criteria for assessing a teacher's digital competence, taking into account regional factors. A list of practical cases aimed at solving really educational and professional situations of using digital tools and technologies in teaching disciplines is presented. For self-diagnosis of digital competencies, a survey in test form is proposed, each block of which corresponds to a specific area of competencies that meet international standards for determining digital competencies.

Keywords: digital competence of a teacher, profile of digital competencies, professional competence, diagnostics, criteria for maturity, digitalization of education.

Основные положения. Модернизация всех уровней образования в Республике Казахстан в совокупности с цифровизацией требует постоянных профессиональных инвестиций современного педагога в развитие инновационных цифровых компетенций. От педагога требуется непрерывное профессиональное самообразование и саморазвитие, цель которого – повышение результативности педагогического труда. Одной из востребованных на сегодняшний день является цифровая компетенция – способность педагога активно использовать цифровые возможности и инструменты как для саморазвития, так и для реализации образовательного плана.

Однако существует ряд трудностей: зачастую теоретические знания молодого педагога о цифровых возможностях оказываются не отработанными на практике, вследствие чего возникают трудности с их применением в процессе преподавания дисциплин. Еще одна проблема – отсутствие всесторонней научно-методической рефлексии критериев, показателей и уровней сформированности цифровой компетенции учителя. Обозначенные проблемы взаимосвязаны и требуют всестороннего рассмотрения в педагогическом, методическом, психологическом аспектах.

Введение. Интегрируясь в мировой образовательный процесс, Казахстан ведет активную политику по внедрению инновационных цифровых технологий в образование. Планомерная работа в этом направлении определяется целями устойчивого развития (ЦУР), принятыми на уровне ООН в 2015 году. Одной из приоритетнейших целей для Казахстана становится обеспечение качественного и всеохватного образования. Качество и всеохватность образования, согласно Концепциям развития среднего и высшего образования, неразрывно связана с развитием и внедрением цифровых технологий и инструментов в образование и самообразование специалиста: «Цифровые компетенции станут обязательным элементом всех профессиональных стандартов» [1, р. 5, гл. 1, пар. 3].

Этот факт потребует пересмотра и обновления параметров сформированности цифровой компетенции как составляющей профессиональной компетенции педагога. Понадобятся четкие критерии, определяющие готовность педагога к применению цифровых инструментов в практике преподавания дисциплин. Это определяет актуальность предпринятого исследования.

Основной целью настоящего исследования является выявление критериев, показателей и уровней сформированности цифровой компетенции, как части профессиональной компетенции будущего учителя русского языка и литературы.

Материалы и методы. Настоящее исследование базируется на отечественном и зарубежном опыте диагностики цифровых компетенций педагога. Рассмотрены теоретико-методологические основы понятия «цифровая компетенция», ее составляющие. Путем теоретических методов анализа и синтеза выявлены варианты диагностики параметров цифровой компетенции. Рассмотрен опыт европейской научно-методической общественности в области регулирования и стандартизации профессиональных компетенций и, в частности, цифровой компетенции (Стандарты ОЭСР, Евросоюза). Рассмотрен опыт ученых СНГ в области диагностики цифровых компетенций учителей русского языка и литературы.

Гипотеза исследования базируется на предположении о том, что четкие критерии, показатели и уровни сформированности цифровой компетенции педагога будут способствовать пониманию и осознанию направления работы по самосовершенствованию и самообучению педагога по принципу *lifelong learning*.

Применены методы анализа нормативных документов, регламентирующих требования к профессиональной подготовке и перечню профессиональных компетенций будущих педагогов, контент-анализ научно-методической литературы по теме и проблеме исследования,

систематизация, сопоставление отечественного и зарубежного опыта. Метод моделирования предполагает создание матрицы развития цифровых компетенций. Такая матрица может служить ориентиром для педагога в выборе средств и приемов самообучения и саморазвития, с одной стороны, и качественного управления учебной деятельностью учащихся с применением современных цифровых технологий и инструментов, с другой стороны.

Матрица выступает теоретической моделью для проведения диагностики уровня сформированности цифровой компетенций учителя русского языка и литературы в условиях обновленного содержания образования. Метод диагностики, призванный структурировать и проводить уровневую дифференциацию показателей овладения цифровыми навыками педагогом. Анкетирование, опросы направлены на констатацию уровня цифровой грамотности и компетентности учителей.

Результаты и обсуждение. Импульс для пересмотра традиционных методик и подходов в образовании в пользу использования цифровых инструментов и технологий был дан в период пандемии. В этот период произошедшая массовая замена традиционных форм преподавания на онлайн-курсы и классы дала толчок трансформации форм и методов организации учебного процесса. Однако переход на дистанционный формат обнаружил «недостаточный уровень цифровой грамотности педагогов и других работников системы образования, препятствующий эффективной организации учебного процесса инструментами онлайн» [2, с. 40]. Помимо недостаточного уровня цифровой грамотности, отсутствие четкого понимания критериев, показателей и уровней сформированности цифровой компетенции педагога не позволяет выстроить «адекватную политику и программы, которые могли бы решить эту проблему в условиях перехода к цифровой экономике» [2, с. 41].

Понятию «цифровая компетенция» предшествовало понятие «цифровая грамотность». Автор этого термина, П.Гилстер, определил цифровую грамотность как «способность понимать и использовать информацию в различных форматах из широкого спектра источников, представленных с помощью компьютера» [3, с. 14].

В научно-методических кругах существует большое количество терминов, определяющих навыки работы с цифровыми инструментами и цифровым контентом. Такие термины, как «информационная грамотность» (Zurkowski, 1974), «компьютерная грамотность» (Tsai, 2002), «интернет-грамотность» (Harrison, 2017), «медиаграмотность» (Christ and Potter, 1998) и, в последнее время, «мультимодальная грамотность» (Christ and Potter, 1998) были связаны с эффективным использованием цифровых ресурсов в преподавании и обучении и пропагандировались как компоненты инклюзивного взгляда на цифровую грамотность (Gruszczynska and Pountney, 2013).

Как отмечает Хелспер, выработать единое определение цифровой грамотности непросто из-за постоянно меняющихся технологических, культурных и социальных ландшафтов, которые переопределяют, когда и как цифровые технологии используются в личной и профессиональной деятельности [4, с. 27].

В Республике Казахстан государственная политика в сфере цифровизации напрямую связана с трансформацией системы образования. Для успешной профессиональной деятельности в цифровой образовательной среде педагогам необходимо расширить круг компетенций за счет включения цифровой компетенции. В контексте нормативных документов (профстандарта, концепций развития образования) цифровые компетенции педагога следует интерпретировать как «требования к адекватному (уверенному, педагогически и критически осмысленному, ответственному) применению цифровых умений в определенном контексте (образование, работа, личностное или профессиональное развитие)» [5, с. 100].

Важным этапом на пути к цифровизации образовательного процесса становятся параметры оценки профессиональной компетенции учителя с созданием условий для их планомерного и всестороннего развития, диагностики и дальнейшего совершенствования (в том числе и самосовершенствования). В связи с этим наметилась проблема создания инстру-

ментария и параметров мониторинга и оценки цифровой компетенции учителя для дальнейшего применения их в оценке профессиональных компетенций в целом.

На сегодняшний день «выявление и описание профессиональных компетенций, которые отражали бы содержание деятельности учителя в цифровой образовательной среде – одно из активно развивающихся направлений исследований в области изучения профессиональной деятельности учителя» [6, с. 26].

В зарубежном научно-методическом дискурсе (в частности, в странах ЕС) наметилась тенденция всестороннего мониторинга и диагностики цифровой компетенции учителя, регламентирующей институтами Европейского Союза. Так, в 2017 году Европейской комиссией по обеспечению качества образования был разработан профиль цифровых компетенций учителя Digital Competence of Educators (DigCompEdu), (Рис. 1) [7].

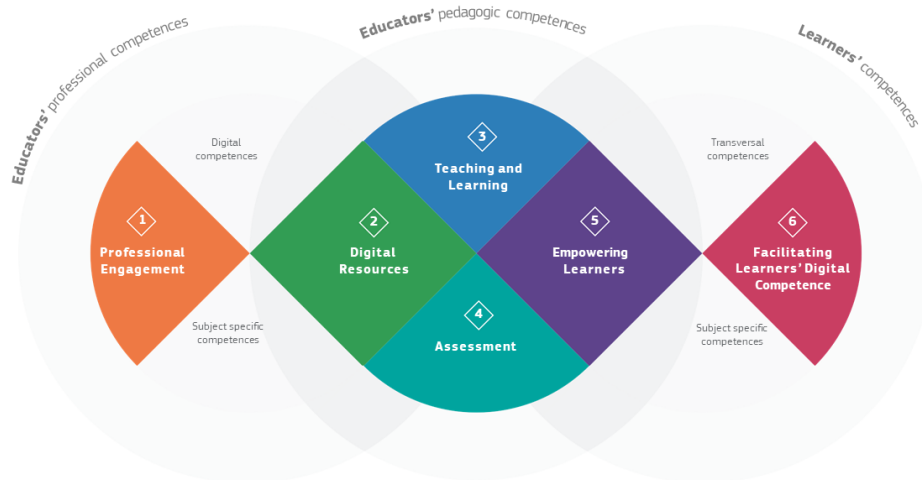

Рисунок 1 – Система цифровых компетенций для преподавателей Digital Competence of Educators

В профиле содержится двадцать две компетенции, которые классифицированы по шести областям:

1. Профессиональная вовлеченность – предполагает использование цифровых ресурсов для более эффективного осуществления профессиональной деятельности.

2. Цифровые ресурсы – способность к профессиональному поиску, созданию и применению цифровых инструментов в обучении.

3. Обучение и самообучение – формирование навыков обучения и самообучения с применением цифровых технологий.

4. Оценка – владение цифровыми инструментами для оценки результатов обучения.

5. Расширение прав и возможностей учащихся – использование цифровых инструментов для расширения образовательных возможностей учащихся.

6. Повышение цифровой компетентности учащихся – предполагает содержание деятельности учителя по формированию цифровых навыков учащихся.

Каждая из этих областей предполагает перечень видов профессиональных компетенций учителя, которые соотносятся с цифровой компетенцией: организационная, профессиональное сотрудничество, самоанализ, саморазвитие, поиск, отбор, разработка и управление цифровым контентом, планирование, внедрение, использование цифровых инструментов, «интерпретация цифровых доказательств активности учащегося, его производительности и прогресса в обучении» [6, с. 27] и др.

Данное фундаментальное исследование практически положило начало в европейском научно-методическом сообществе вопросам критериев, показателей и уровню сформированности цифровой компетенции педагогов.

Коллектив испанских ученых (Rafael Alarcón, Elena del Pilar Jiménez, María Isabel de Vicente-Yagüe, Малага, Испания), опираясь на исследование Redecker Cristine (2017), расширяет области цифровых компетенций, предлагая восемь областей цифровой компетенции педагога. Две новые компетенции (цифровая среда и внешнее цифровое взаимодействие) «относятся конкретно к цифровым ресурсам и услугам поддержки, которые доступны преподавателям в их рабочей среде» [8, с. 2407]. Ученые разработали и внедрили инструмент оценки цифровой компетенции учителя DIGIGLO, состоящий из 29 пунктов и учитывающий «внешние факторы, не включенные в DigCompEdu» [8, с. 2408]. Исследование, проведенное учеными из Севильского университета (Испания), которое было основано на анализе более чем 21 публикации по проблеме диагностики параметров цифровых компетенций, показало, что «большинство выбранных исследований выявили недостаточную подготовку учителей в области ИКТ» [9, с. 513].

Швейцарские ученые (Alberto A.P. Cattaneo, Chiara Antonietti, Martina Rausedo) анализируют цифровые компетенции в аспекте факторов, влияющих на развитие цифровой компетенции, к числу которых относится в том числе рабочая нагрузка, личностные и контекстуальные факторы [10]. Ученые расширяют число исследуемых областей развития цифровой компетенции до 10 (отталкиваясь от общеевропейской рамки, состоящей из 6 областей компетенций). Эти шкалы направлены на самооценку педагогов, «позволяющую учителям осознавать свои сильные и слабые стороны, связанные с их цифровой компетентностью» [10, с. 129]. Исследователи из Швейцарии расширяют области цифровых компетенций учителя за счет следующих пунктов: медиаобразование учащихся, защита данных, создание цифровых ресурсов, общение и сотрудничество и др.

Таким образом, контент анализ зарубежного опыта в области отбора инструментов для определения критериев и уровней цифровых компетенций учителя выявил следующее:

– в зарубежном научно-методическом дискурсе активно развивается направление, связанное с пониманием, анализом, систематизацией и структурированием цифровых компетенций педагога, что предполагает расширение содержания его профессиональной деятельности, пересмотра профессиональной подготовки на этапе вузовского обучения, пересмотра условий профессионального роста и саморазвития;

– существуют факторы (рабочая нагрузка, индивидуально-психические свойства, профессиональная среда), которые не позволяют унифицировать рамки профессиональных цифровых компетенций и требуют индивидуального подхода к определению уровня и критериев определения цифровой компетенции как составляющей профессиональной компетенции;

– активное развитие цифрового инструментария и цифровых возможностей в обучении требует от учителя постоянного саморазвития и самосовершенствования по принципу *lifelong learning*.

Анализ зарубежного опыта создания рамок цифровых компетенций учителя, научно-методическая позиция автора исследования и практический опыт работы с цифровыми возможностями преподавания позволили предложить следующий инструментарий для выявления уровня и критериев оценки цифровой компетенции учителя.

Анализ цифровых компетенций учителя предполагает оценку и анализ уровня знаний, навыков и опыта учителя в области использования цифровых технологий в образовательном процессе. Оценка может проводиться на основе различных критериев, таких как знание основных программ и приложений, способность эффективно использовать цифровые инструменты для создания интерактивных учебных материалов, проведения онлайн-уроков и организации дистанционного обучения. Кроме того, в диагностику цифровых компетенций

учителя входит оценка умений применять цифровые технологии для индивидуализации образования, создания коллаборативной среды для работы с учащимися и оценивания их успехов.

Для проведения анализа оценки цифровых компетенций учителя можно использовать следующие методы:

1. Анкетирование, которое предполагает составление анкеты с вопросами о знании и опыте учителя в использовании цифровых технологий. Анкету можно распространить среди коллег или администрации школы.

2. Наблюдение за работой учителя в классе, для диагностики способности эффективно использовать цифровые инструменты и взаимодействовать с учениками.

3. Составление портфолио с примерами работ учителя, демонстрирующих его цифровые компетенции. В портфолио включаются уроки, созданные с использованием цифровых инструментов, отзывы учащихся и коллег.

4. Учитель может самостоятельно оценить свои цифровые компетенции на основе определенных критериев и шкалы оценки в формате тестовых вопросов.

После проведения анализа оценки цифровых компетенций учителя можно определить его сильные и слабые стороны, а также разработать план обучения и поддержки для улучшения его цифровых навыков. Это может включать обучение и тренинги, консультации или сотрудничество с другими учителями, которые обладают высоким уровнем цифровых компетенций.

Для самодиагностики цифровых компетенций целесообразно предложить тестовую форму, каждый блок вопросов которой соответствует определенной области компетенций, описанных выше. Тестовые вопросы, предполагающие практические кейсы, предлагают решить реальные образовательные и профессиональные ситуации применения цифровых инструментов и технологий в преподавании дисциплин. Для автоматизации процесса обработки ответов респондентов тест был перенесен в формат Google Forms.

Для проведения теста на оценку цифровых компетенций учителя использовались следующие вопросы и задания:

1. Какие цифровые инструменты вы используете в своей работе? (напишите список)

2. Оцените свой уровень знания и умения работы с каждым из этих инструментов по шкале от 1 до 5, где 1 - низкий уровень, 5 - высокий уровень.

3. Придумайте и опишите ситуацию, когда вы успешно применили цифровой инструмент в своей работе. Какой результат вы получили?

4. Какие цифровые ресурсы вы используете для подготовки учебных материалов? Какие возможности предоставляют эти ресурсы?

5. Опишите, какие препятствия или трудности вы испытываете при использовании цифровых инструментов в своей работе? Как вы их преодолеваете?

6. Какие цифровые навыки вы считаете наиболее важными для современного учителя? Почему?

7. Как вы оцениваете свою готовность к обучению новым цифровым инструментам и технологиям? Что вы делаете, чтобы развивать свои цифровые компетенции?

8. Предложите идею или проект, который бы включал использование цифровых инструментов для улучшения образовательного процесса.

9. Опишите, как вы используете цифровые инструменты для коммуникации и сотрудничества с коллегами, учениками и родителями.

10. Какую поддержку или обучение по использованию цифровых инструментов вы бы хотели получить от своей школы или образовательных организаций?

После ответов на эти вопросы можно оценить уровень цифровых компетенций учителя, а также выявить его сильные и слабые стороны в данной области. Важным является момент самооценки учителя.

Заключение. Критерии, показатели и уровни сформированности цифровой компетенции учителя могут варьироваться в зависимости от конкретных образовательных программ и требований. Однако, в общем виде можно выделить следующие критерии и показатели:

1. Уровень осознания и понимания цифровых технологий.
 - Знание основных понятий и терминологии в области цифровых технологий.
 - Понимание принципов работы основных программных и аппаратных средств.
 - Умение ориентироваться в информационном пространстве и использовать поисковые системы.
2. Уровень использования цифровых инструментов в педагогической деятельности.
 - Навыки работы с электронными образовательными ресурсами.
 - Умение создавать и использовать интерактивные учебные материалы.
 - Компетенция в использовании электронных коммуникационных средств для взаимодействия с учениками и коллегами.
3. Уровень разработки и адаптации цифровых образовательных материалов.
 - Умение создавать электронные учебники и методические пособия.
 - Компетенция в разработке и адаптации онлайн-курсов и образовательных программ.
 - Навыки работы с различными платформами для дистанционного обучения.
4. Уровень критического мышления и информационной безопасности.
 - Способность анализировать и оценивать качество информации в сети.
 - Знание правил этики и безопасности в интернете.
 - Умение защищать личные данные и обеспечивать информационную безопасность учеников.

Уровни сформированности цифровой компетенции могут быть определены следующим образом:

1. Начальный уровень – учитель осознает необходимость развития цифровой компетенции, имеет базовые навыки работы с компьютером и интернетом, имеет теоретическое представление о способах использования цифровых инструментов в образовательном процессе.
2. Средний уровень – учитель активно использует цифровые инструменты в своей педагогической деятельности, способен самостоятельно создавать и адаптировать электронные образовательные материалы.
3. Высокий уровень – учитель является экспертом в области цифровых технологий, успешно применяет их в своей работе, активно развивает свои навыки и делится опытом с коллегами. Развивает цифровые навыки своих учеников, путем внедрения цифровых инструментов в образовательную траекторию.

Список использованной литературы:

1. Об утверждении Концепции развития высшего образования и науки в Республике Казахстан на 2023 – 2029 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 248. [электронный ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000248#z321> (дата обращения 10.01.2024).
2. Глухов А. П., Камнева О. С., Соломина И. Г. Цифровая грамотность педагогов: концептуализация и мониторинг // Научно-педагогическое обозрение. *Pedagogical Review*. – 2022. – №. 5 (45). – С. 39-47.
3. Gilster P. *Digital literacy*. New York: John Wiley, 1997.
4. Helsper E. *Digital inclusion: an analysis of social disadvantage and the information society*. – Department for Communities and Local Government, 2008.
5. Шилова О.Н., Игнатьева Е. Ю. Исследование инструментария оценки цифровых компетенций учителя // Человек и образование. – 2022. – №. 2 (71). – С. 99-108.
6. Потемкина Т. В., Щавелева Е.Н. Развитие цифровых компетенций учителей: анализ международного опыта // Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. – 2023. – №. 2 (55). – С. 29-38.
7. Redecker C. *European framework for the digital competence of educators: DigCompEdu*. – 2017.
8. Alarcón R., Del Pilar Jiménez E., de Vicente Yagüe M.I. *Development and validation of the DIGIGLO, a tool for assessing the digital competence of educators* // British Journal of Educational Technology. – 2020. – Т. 51. – №. 6. – С. 2407-2421.

9. Fernández-Batanero J. M. et al. Digital competences for teacher professional development. Systematic review //European Journal of Teacher Education. – 2022. – Т. 45. – №. 4. – С. 513-531.

10. Cattaneo A.A. P., Antonietti C., Rauseo M. How digitalised are vocational teachers? Assessing digital competence in vocational education and looking at its underlying factors //Computers & Education. – 2022. – Т. 176. – С. 104-134.

References:

1. Ob utverzhenii Konceptii razvitiya vysshego obrazovaniya i nauki v Respublike Kazahstan na 2023 – 2029 gody. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 28 marta 2023 goda № 248. [jelektronnyj resurs] URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000248#z321> (data obrashheniya 10.01.2024).

2. Gluhov A. P., Kamneva O. S., Solomina I. G. Cifrovaja gramotnost' pedagogov: konceptualizacija i monitoring //Nauchno-pedagogicheskoe obozrenie. Pedagogical Review. – 2022. – №. 5 (45). – S. 39-47.

3. Gilster P. Digital literacy. New York: John Wiley, 1997.

4. Helsper E. Digital inclusion: an analysis of social disadvantage and the information society. – Department for Communities and Local Government, 2008.

5. Shilova O. N., Ignat'eva E. Ju. Issledovanie instrumentarija ocenki cifrovyyh kompetencij uchitelja //Chelovek i obrazovanie. – 2022. – №. 2 (71). – S. 99-108.

6. Potemkina T. V., Shhaveleva E. N. Razvitie cifrovyyh kompetencij uchitelej: analiz mezhdunarodnogo opyta //Nauchnoe obespechenie sistemy povysheniya kvalifikacii kadrov. – 2023. – №. 2 (55). – S. 29-38.

7. Redecker C. European framework for the digital competence of educators: DigCompEdu. – 2017.

8. Alarcón R., Del Pilar Jiménez E., de Vicente- Yagüe M. I. Development and validation of the DIGIGLO, a tool for assessing the digital competence of educators //British Journal of Educational Technology. – 2020. – Т. 51. – №. 6. – S. 2407-2421.

9. Fernández-Batanero J. M. et al. Digital competences for teacher professional development. Systematic review //European Journal of Teacher Education. – 2022. – Т. 45. – №. 4. – S. 513-531.

10. Cattaneo A.A. P., Antonietti C., Rauseo M. How digitalised are vocational teachers? Assessing digital competence in vocational education and looking at its underlying factors //Computers & Education. – 2022. – Т. 176. – S. 104-134.

МРНТИ 14.35.07

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.020>

А.Д. Мендекенова, ^{1*} Д.М. Джусубалиева ¹

¹Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және
Әлем Тілдері Университеті,
Алматы қ., Қазақстан

САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ЖОО-НЫҢ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ КӘСІБИ-НЕГІЗДЕЛЕТІН ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Бұл ғылыми мақала сандық технологияларды қолдану арқылы жоғары оқу орындарының білім беру үдерісінде кәсіби-негізделетін құзыреттілікті қалыптастыруды талдауға және зерттеуге арналған. Ғылыми мақала «кәсіби-негізделетін құзыреттілік» түсінігін зерттеуден, оның субқұзыреттіліктерін таныстырудан, жоғары оқу орындарының білім беру үдерісінде кәсіби-негізделетін құзыреттілікті қалыптастыруға арналған сандық технологияларды қолдану әдістемесін ұсынудан және оны тәжірибе негізінде тексеруден тұрады. Ғылыми мақаланың теориялық маңыздылығын анықтау үшін ғылыми жұмыстың тақырыбына байланысты әдеби дереккөздер талданды және зерттелді. «Кәсіби-негізделетін құзыреттілік» түсінігіне анықтама берілді. Болашақ шетел тілі пәні мұғалімдерінің кәсіби-негізделетін субқұзыреттіліктері таныстырылды. Жоғары оқу орындарының білім беру үдерісінде кәсіби-негізделетін құзыреттілікті қалыптастыруда сандық технологияны қолданудың маңыздылығы сипатталды. Жоғары оқу орындарының білім беру үдерісінде кәсіби-негізделетін құзыреттілікті қалыптастыруға арналған сандық технологиялардың түрлеріне талдау жасалды. Сандық технологиялар қатарына кіретін блокчейн технологиясының кәсіби-негізделетін құзыреттілікті қалыптастырудағы қолданысы сипатталды. Жоғары оқу орындарының білім беру үдерісінде кәсіби-негізделетін құзыреттілікті қалыптастыру әдістемесі құрастырылды. Кәсіби-негізделетін құзыреттілікті қалыптастыру

әдістемесі тәжірибеде тексерілді. Өткізілген тәжірибеге талдау жасалды. Жасалған талдау негізінде тәжірибенің нәтижесі шығарылды.

Түйін сөздер: кәсіби құзыреттілік, кәсіби дайындық, кәсіби-негізделетін құзыреттілік, сандық технологиялар, блокчейн технологиясы.

Мендекенова А.Д.,^{1} Джусубалиева Д.М.¹
¹Казахский университет международных отношений и
мировых языков имени Абылай хана,
г. Алматы, Казахстан*

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-БАЗИРУЕМОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ ВУЗА ЧЕРЕЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация

Данная научная статья посвящена анализу и исследованию формирования профессионально-базируемой компетенций в образовательном процессе вуза с использованием цифровых технологий. Научная статья состоит из изучения понятия «профессионально-базируемая компетенция», ознакомления с её субкомпетенциями, представления методики применения цифровых технологий для формирования профессионально-базируемой компетенции в образовательном процессе вуза и её проверки на основе эксперимента. Для определения теоретической значимости научной статьи были проанализированы и исследованы литературные источники, связанные с темой научной работы. Было определено понятие «профессионально-базируемая компетенция». Были представлены субкомпетенции профессионально-базируемой компетенции будущего учителя иностранного языка. Была описана важность использования цифровых технологий для формирования профессионально-базируемой компетенций в образовательном процессе вуза. Был проведен анализ видов цифровых технологий для формирования профессионально-базируемой компетенций в образовательном процессе вуза. Было описано использование технологии блокчейн, входящей в число цифровых технологий, для формирования профессионально-базируемой компетенций. Была разработана методика формирования профессионально-базируемой компетенций в образовательном процессе вуза. Был проведен эксперимент использования методики формирования профессионально-базируемой компетенций. Был проведен анализ проведенного эксперимента. На основе проведенного анализа был получен результат эксперимента.

Ключевые слова: профессиональная компетенция, профессиональная готовность, профессионально-базируемая компетенция, цифровые технологии, технология блокчейн.

Mendekenova A.,^{*1} Dzhussubaliyeva D.¹

*¹Kazakh Ablai Khan University
of International Relations and World Languages,
Almaty, Kazakhstan*

THE FORMATION OF PROFESSIONALLY-BASED COMPETENCE IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF THE UNIVERSITY THROUGH USING DIGITAL TECHNOLOGIES

Abstract

This scientific article is devoted to the analysis and research of the formation of professionally-based competence in the educational process of the university through using digital technologies. The scientific article consists of studying the concept of «professionally-based competence», introducing its sub-competences, presenting the methodology for using digital technologies to form professionally-based competence in the educational process of the university and testing it on the basis of an experiment. To determine the theoretical significance of a scientific article, scientific resources related to the topic of scientific work were analyzed and researched. The concept of «professionally-based competence» was defined. The sub-competences of the professionally-based competence of the future foreign language teacher were presented. The importance of using digital technologies for the formation of professionally-based competence in the educational process of the university was described. The types of digital technologies for the formation of professionally-based competence in the educational process of the university were analyzed. The use of blockchain technology for the formation of professionally-based competence was described. A methodology for the

formation of professionally-based competence in the educational process of the university was developed. An experiment was carried out using methodology for the formation of professionally-based competence. An analysis of the experiment was performed. Based on the analysis, the result of the experiment was obtained.

Keywords: professional competence, professional readiness, professional-based competence, digital technologies, blockchain technology.

Негізгі ережелер. Білім беру әрқашанда ақпараттық үдеріс болды, өйткені ақпарат үнемі оқытушыдан білімгерлерге тасымалданады, ал Интернет пен жаңа ақпараттық технологиялардың пайда болуымен білім беруді ақпараттандыру үдерісі басталды. Осы орайда жоғары оқу орындарындағы білімгерлермен жұмыс жасауда сандық технологияларды пайдалану дамып келуде. Сонымен қатар, жоғары білім беру орындарында белгілі бір мамандық бойынша жұмыс істеуге бағытталған кәсіби дайындығы қалыптасқан білімгерлер дайындалуда. Сондықтан әрбір кәсіп өзінің ішкі құзыреттіліктер мен кәсіби дайындық түрлерін анықтауы керек. Құзыреттілік көзқарас негізінде Құнанбаева С.С. «5B011900 – Шет тілі: екі шет тілі» мамандығы бойынша шет тілі мұғалімінің кәсіби дайындық моделін құрды, ол төрт құзыреттілік блогынан тұрады. Оның ішінде кәсіби-негізделетін құзыреттіліктер блогы белгілі бір кәсіби қызметті құру қабілетімен және дайындығымен байланысты болып келеді [1, б.44].

Кіріспе. Сандық технологиялар заманауи білім беру ортасын ұйымдастырудың үздік тәсілі ретінде асқан жылдамдықпен дамуда. Сандық технологияларды білім беру үдерісіне сәтті түрде енгізу үшін университет қабырғасында сандық технологияны қолдана білетін, сонымен қатар болашақ мамандыққа негізделген кәсіби құзыреттігі жоғары деңгейде қалыптасқан мамандарды дайындау керек. Құнанбаева С.С. ойынша кәсіби-негізделетін құзыреттілік белгілі бір кәсіби қызметтің құрылуына дайындық, сондықтан бұл құзыреттілік жоғары оқу орындарында мамандарды даярлаудың маңызды бір бағыты болып табылады [1, б.57]. Саванкова М.В өзінің ғылыми мақаласында кәсіби-негізделетін құзыреттіліктердің блогы базалық педагогикалық құзыреттіліктер құрылатын пәндерді оқытуға байланысты екенін атап көрсетті [2]. Ұсынылған құзыреттілік жоғары курстарда қалыптасады, бұл деңгейде білімгерлер болашақ мамандыққа негізделетін пәндерді игереді. Сондықтан, бұл пәндерді оқыту барысында заманауи технологиялар қолданылуы керек. Қазіргі таңда сандық технологияларды қолдану заман талабы болғандықтан оларды кәсіби-негізделетін құзыреттілікті қалыптасу мақсатында қолдану әдістемесін құрастыру қажеттілігі пайда болуда. Ғылыми мақала тақырыбының өзектілігі сандық технологияларды қолдану арқылы жоғары оқу орындарының білім беру үдерісінде кәсіби-негізделетін құзыреттілікті қалыптастырудың қажеттілігінде. Ғылыми мақаланың мақсаты: сандық технологияларды қолдану арқылы жоғары оқу орындарының білім беру үдерісінде кәсіби-негізделетін құзыреттілікті қалыптастыру әдістемесін құрастыру және құрастырылған әдістемені тәжірибеде тексеру.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы – ғылыми мақала жазу барысында жасалған қорытындылар мен теориялық ережелер жоғары оқу орындарының білім беру үдерісінде кәсіби-негізделетін құзыреттілікті қалыптастыру әдістемесіне үлес қосу.

Зерттеудің тәжірибелік маңыздылығы – жоғары оқу орындарының білім беру үдерісінде кәсіби-негізделетін құзыреттілікті қалыптастыруға арналған сандық технологиялар қолдану әдістемесін әзірлеу. Жүргізілген зерттеудің нәтижелерін жоғары оқу орындарының оқыту үдерісінде, педагогикалық кадрларды дайындау және олардың біліктілігін арттыру жүйесінде қолдануға болады.

Материалдар мен әдістер. Мақаланы жазу барысында отандық және шетелдік ғалымдардың бірқатар ғылыми материалдары қарастырылды. Отандық және шетелдік ғалымдардың арасында сандық технологияларды зерттеумен айналысқан және сандық технологиялардың қолданылуына зор үлес қосқан ғалымдар қатарына Нургалиева Г.К., Джусубалиева Д.М., Богданова М.В., Кондрахина Н.Г. жатады. Өз кезегінде Құнанбаева С.С.

Занина Л.В. және Зейер Э. кәсіби құзыреттілік, кәсіби дайындық және кәсіби-негізделетін құзыреттілік түсініктерін қарастырды.

Берілген ғылыми мақаланы жазу барысында теоретикалық және эмпирикалық әдістер қолданылды. Негізгі ұғымдарды нақты түсіну үшін ғылыми мақала тақырыбы бойынша әдеби дереккөздерді талдау әдісі қолданылды. «Кәсіби-негізделетін құзыреттілік» түсінігіне анықтама берілді және оның субқұзыреттіліктері таныстырылды. Эмпирикалық әдіс кәсіби-негізделетін құзыреттілікті қалыптастыруға арналған сандық технологияны қолдану әдістемесін қолдана отырып тәжірибені өткізуді, тәжірибе нәтижелерін шығаруды және оларды адамның тәжірибелік іс-әрекетіне енгізуді қамтиды.

Нәтижелер мен талқылау. Бүгінде білім беру жүйесінде білімгерлердің құзыреттіліктерін қалыптастыру оқу үдерісінің басты. Білім берудің әрбір дегейімен байланысты құзыреттіліктің нақты түрлері қалыптасады. Қазақстан Республикасында жоғары білім беру үдерісінде қалаптасуға ба,ытталған құзыреттіліктер келесі түрге бөлінеді:

- жалпы құзыреттіліктер: әлеуметтік-этикалық құзыреттілік; экономикалық, ұйымдас-тырушылық және басқарушылық құзыреттіліктер;
- кәсіби стандарттар негізінде жоғары білім берудің әрбір мамандығы бойынша әзір-ленетін кәсіби құзыреттіліктер [3].

Бұл құзыреттіліктердің екінші түріне талдау жасасақ, Тлеубердиев Б.М. ойынша кәсіби құзыреттілік кәсіби қызметке теориялық және практикалық дайындықты білдіреді [4, б.60]. Занина Л.В. мен Меншикова Н.М. пікірінше кәсіби құзыреттілік педагогикалық жұмыстың объектісімен, құралдарымен және шарттарымен тығыз байланысты және білімгерлердің бойында қажетті қасиеттерді қалыптастырудың өнімді үлгісін жасауға қажетті жеке қасиеттерден тұрады [5, б.37].

Шетел тілін оқытудағы кәсіби құзыреттілік түрлері туралы айта отырып, құзыретті көзқарас негізінде Құнанбаева С.С 5В011900 – Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығы бойынша шетел тілі пәні мұғалімінің құзыреттілік моделін құрды. Ол 4 құзыреттілік блогынан тұрады және оның ішінде кәсіби-негізделетін құзыреттіліктер блогы «негізгі құзыреттіліктер» мен белгілі бір кәсіби қызметті құру қабілеті мен дайындығына байланысты құзыреттіліктер блогы ретінде әрекет етеді [6, б.95].

Кәсіби-негізделетін құзыреттіліктер блогы белгілі бір кәсіпке қатысты негізгі құзыреттіліктерді құрайды. Сондықтан кәсіби-негізделетін құзыреттілік кәсіби негізделетін құзыреттіліктер блогының негізгі құзыреттілігі болып табылады. Сонымен, кәсіби-негізделетін құзыреттілікті болашақ педагогикалық іс-әрекетті құру қабілеті мен дайындығы.

Осы құзыреттілік болашақ шетел тілі пәні мұғалімдерінің шетел тілі педагогикалық қызметін қалыптастыруға дайындық пен қабілетті қалыптастыратындықтан және ол 3 курста қалыптасатындықтан, берілген кезеңде білімгерлер жоба әзірлейтінін, кәсіби мәтіндермен жұмыс жасайтынын, жағдаяттар мен мәселелік тапсырмаларды орындау арқылы оқыту әдістемесін дайындауды үйренетінін ескеру қажет. Сондықтан ақпаратты-аналитикалық, дискурсивті-кәсіби және жағдаятты-мәселелік субқұзыреттіліктерді кәсіби-негізделетін құзыреттіліктің субқұзыреттіліктері ретінде қарастыруға негіз бар.

Қоғам дамуындағы ақпараттық дәуірдің басталуымен, ғаламтордың пайда болуымен және мобильді және бұлтты технологиялардың қарқынды дамуымен байланысты, сандық технологиялардың шетел тілдерін оқыту үдерісіне енуінің маңыздылығы артуда. Кондрахина Н.Г. ойынша сандық технологиялар мәтіндерді, графикалық және бейне кескіндерді, сөз бен музыкалық сүйемелдеуді сандық форматта біріктіруді қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, сандық технологиялардың көмегімен ақпаратты жинақтаудың, ұсынудың және берудің инновациялық құралдары, сондай-ақ оқыту құралдары жасалуда [7, б.134]. Богданова М.В. пікірінше «сандық технологиялар» шетел тілін оқытуда компьютерлер мен портативті электронды құрылғыларды қолдануды білдіреді [8, б.237]. Ермачкова О.П. пікірінше шетел тілін оқыту үдерісінде қолданылатын сандық технологиялар қатарына жасанды интеллект,

виртуалды шындық және блокчейн технологиялары жатады [9, б.539]. Сандық технологиялардың қарқынды дамуына қарамастан, барлық оқу орындары онымен жеткілікті түрде қамтамасыз етілмеген. Сондықтан жасанды интеллект технологиясы мен виртуалды шындық технологиясын қолдану оқытушы үшін оқыту процесін қиындатуы мүмкін. Блокчейн технологиясын қолдану арқылы оқытушының оқыту барысында жағдаятқа, тапсырмаға және тақырыпқа байланысты сандық білім беру платформаларының көмегімен өзіндік деректер блоктарының тізбегін жасап шығаруға мүмкіндігі болады. Блохина Н.Ю. блокчейн технологиясын «бір-бірімен байланыстырылған және әртүрлі компьютерлерде бірдей көшірмелер ретінде сақталған деректер блоктарының (мәтіндер, суреттер, бейнелер, тапсырмалар) тізбегін оқыту барысында қолдану» – деп анықтайды. [10, б.14]. Құрастырылған деректер блоктарының тізбегі кәсіби-негізделетін құзыреттіліктің әрбір субқұзыреттілігін қалыптастыруға үлес қосады. Сондықтан, кәсіби-негізделетін құзыреттіліктердің субқұзыреттіліктерін қалыптастыру үшін блокчейн технологиясын қолдану тиімді.

Тәжірибе І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінде жүргізілді. Бұл жоғары оқу орнында «6B01705-Шетел тілі: екі шет тілі» мамандығы бойынша кәсіби-негізделетін пәндер блогының қатарына «Қашықтықтан оқытудың әдістемесі мен технологиясы», «Кәсіби бағытталған мәтінмен жұмыс», «Лексикология», «Сөзжасам» пәндері жатады. Бұл пәндер болашақ шет тілі мұғалімінің кәсіби-негізделетін құзыреттілігін және оның әрбір субқұзыреттілігін қалыптастыру үшін тапсырмаларға байланысты бірқатар сандық технологияларды пайдалануға мүмкіндік береді. Білімгерлердің кәсіби-негізделетін құзыреттілігін дамыту мақсатында блокчейн технологиясын қолданылды, өйткені үшінші курста кәсіби-негізделетін пәндер блогын оқыту кезінде оқытушы тақырыпқа, тапсырмаға және жағдайға байланысты сандық мазмұнның өзіндік тізбегін дамытады. Кәсіби-негізделетін құзыреттілікті дамытуда ең көп қолданылатын бағдарламалық қамтамасыз ету Microsoft Office бағдарламалары болып табылады, мысалы, Microsoft Word, Microsoft Power Point, Microsoft Excel және т.б. Бұл бағдарламалық қамтамасыз ету ақпаратты ұсыну, беру және кәсіби-негізделетін құзыреттілікті қалыптастыру үшін сәтті қолданылады, дегенмен сабақтарды өткізуге арналған сандық білім беру платформаларының көп саны бар. Кәсіби-негізделетін құзыреттілікті қалыптастыру ең бастысы оның субқұзыреттіліктерін қалыптастыруды талап етеді. Егер оқытушы блокчейн технологиясын пайдалана отырып, әртүрлі тапсырмаларды пайдаланса, яғни сандық білім беру платформаларын пайдалана отырып, сандық мазмұн тізбегін құрса, сонда кәсіби-негізделетін құзыреттіліктің субқұзыреттіліктерін қалыптастыру әлдеқайда жеңіл болады. Сондықтан, кәсіби-негізделетін құзыреттілікті дамыту блокчейн технологиясын қолдану арқылы жүзеге асырылды.

Сонымен, 6B01705-Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығының 3 курс білімгерлері кәсіби-негізделетін пәндер блогында оқитын екі пән «Қашықтықтан оқыту технологиясы мен әдістемесі» және «Кәсіби-бағытталған мәтінмен жұмыс» таңдалды. Тәжірибе аталған кәсіби-негізделетін пәндерінің интеграциясы арқылы өткізілді. Блокчейн технологиясын қолдану арқылы Google sites, Canva, ThingLink, Quizlet, Google forms сандық білім беру платформалары көмегімен «Кәсіби-негізделетін сандық практикум» құрастаралды. Бұл практикум кәсіби-негізделетін пәндерді оқытуға арналған деректер блоктарының тізбегінен, оның ішінде кәсіби-негізделетін практикалық тапсырмалар, кейс-стадилер, жаттығулар, түпнұсқа мәтіндер және 15 аптаға арналған тесттер жарияланған (сурет 1).

Сурет 1 – Кәсіби-негізделетін практикүм

Жалпы тәжірибеге 106 білімгер қатысты. Бақылау тобында 53, тәжірибелік топта 53 білімгер болды. 15 апта бойы білімгерлерде сандық білім беру платформаларын қолдану арқылы әрбір субқұзыреттілікті қалыптастыратын тапсырмалар дайындалды. Мысалы «Қашықтықтан оқыту технологиясы мен әдістемесі» пәнінің 10 апта тақырыбы Portfolio as a form of assessing the individual achievements of a student in the conditions of distance learning болып табылады. Ақпаратты-аналитикалық субқұзыреттілікті дамыту үшін ақпаратқа талдау жасауға арналған тапсырмалар берілді:

1. Define a term Portfolio;
2. Analyze the use of portfolios in education;
3. Illustrate the purpose of using a portfolio in education;
4. Dwell on the types and forms of portfolios;
5. Discuss the use of portfolio assessment;
6. Examine the use of portfolios in distance learning.

Дискурсивті-кәсіби субқұзыреттілікті қалыптастыру үшін болашақ мамандыққа байланысты «Analysis of useful methods of distance learning» атты түпнұсқалық ғылыми мақала ұсынылып, оған келесідей тапсырмалар берілді:

1. Read the article;
2. Convert the Strategies of the portfolio into distance learning;
3. Put in order the stages of the Portfolio in DE;
4. Discuss the information given in the article.

Жағдаятты-мәселелік субқұзыреттілікті қалыптастыру үшін білімгерлерге өздерін бағалау мәселесін шешу тапсырмасы берілді. Білімгерлерге келесі тапсырмалар ұсынылды:

1. Assess yourself from 0 to 100 regarding the performance you have been showing so far;
2. Make your own portfolio to prove you deserve your assessment;
3. Use any app you want.

Ал «Кәсіби-бағытталған мәтінмен жұмыс» пәнінің 9 апта тақырыбы – «Blackmail in politics». Жағдаятты-мәселелік субқұзыреттілікті қалыптастыру үшін білімгерлерге тақырыпқа байланысты жағдаяттарға шешім табуға арналған келесі тапсырмаларды орындау ұсынылды:

Discuss these statements to express your opinion on them.

1. A deal like the one Howden and Warrender made was a natural thing for both politicians;
2. Richardson came to Warrender on a mission he was reluctant to put through;
3. Business and politics often cooperate closely;
4. Blackmail is common in politics.

Осылайша әрбір сабаққа арналған оқу материалдары кәсіби-негізделетін құзыреттіліктің субқұзыреттіліктерін қалыптастыруға бағытталған. Әрбір субқұзыреттіліктің қалыптасуы 6 өлшемнен тұрады.

- Ақпаратты-аналитикалық субқұзыреттілікті қалыптастыру өлшемдері:
- ақпаратты түсіну және қолдану қабілеті;

- материалды іздеу үшін ғаламторды шарлау қабілеті;
- ақпаратты талдау және синтездеу қабілеті;
- ақпаратты жинау, сақтау және өңдеу қабілеті.

Дискурсивті-кәсіби субқұзыреттілікті қалыптастыру өлшемдері:

- кәсіби ұғымдарды анықтай білу;
- кәсіби мәтіндерді талдай білу;
- кәсіби тақырыптар бойынша интеграциялау қабілеті;
- кәсіби аудиоматериалдарды тыңдау және талқылау қабілеті.

Жағдаятты-мәселелік субқұзыреттілікті қалыптастыру өлшемдері:

- жағдаяттарды талқылауды жүзеге асыру қабілеті;
- кәсіби жағдаяттардан шешім таба білу;
- жағдаяттар мен проблемалық тапсырмаларды құрастыра білу;
- кәсіптік қызметтің проблемалық міндеттерін шеше білу.

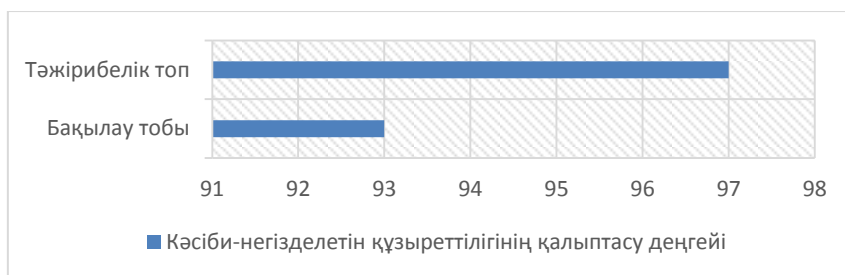
Аталған сандық практикumның көмегімен тәжірибелік топ білімгерлерінің кәсіби-негізделетін субқұзыреттіліктері арта түсті. Бұл 15 аптада өткізілген тестілеу тапсырмалары арқылы анықталды. Білімгерлердің кәсіби-негізделетін құзыреттілігінің қалыптасуының 3 деңгелерін қарастырдық. Жоғары деңгейдегі білімгерлерде кәсіби-негізделетін құзыреттіліктің субқұзыреттіліктерінің өлшемдері 80-100% аралығында қалыптасқан. Орташа деңгейдегі білімгерлер 50-80% аралығында болса және төмен деңгейдегі білімгерлер 0-50% аралығындағы субқұзыреттіліктер өлшемдерінің қалыптасу деңгейін көрсетеді (кесте 1).

Кесте 1 - Кәсіби-негізделетін құзыреттілікті қалыптастыру өлшемдерінің деңгейлері

Кәсіби-негізделетін құзыреттілігінің қалыптасу өлшемдері	Деңгей	Бақылау тобы		Тәжірибелік топ	
		саны	%	саны	%
Ақпаратты-аналитикалық субқұзыреттілікті қалыптастыру өлшемдері:	Жоғары 80-100%	14	26%	38	72%
	Орташа 50-80%	36	68%	13	24%
	Төмен 0-50%	3	6%	2	4%
Дискурсивті-кәсіби субқұзыреттілікті қалыптастыру өлшемдері:	Жоғары 80-100%	25	48%	42	80%
	Орташа 50-80%	23	43%	9	16%
	Төмен 0-50%	5	9%	2	4%
Жағдаятты-мәселелік субқұзыреттілікті қалыптастыру өлшемдері:	Жоғары 80-100%	37	70%	27	51%
	Орташа 50-80%	15	28%	26	49%
	Төмен 0-50%	1	2%	0	0%

Берілген кестедегі нәтижелерге талдау жасасақ, бақылау тобында жоғары деңгейдегі білімгерлер көрсеткіші 26-76% аралығында болса, тәжірибелік топта бұл көрсеткіш 51-80% аралығында болды. Бақылау тобының 28-68% білімгерлерінде субқұзыреттілік өлшемдерінің қалыптасуы орташа деңгейде болса, тәжірибелік топтың 16-49% білімгерлері келесі деңгейді көрсетті. Субқұзыреттілік өлшемдерін қалыптастырудың төмен деңгейіне келетін болсақ, бақылау тобының білімгерлері 2-9% бұл деңгейде болса, тәжірибелік топтың 4%-ы төмен деңгейді көрсетті.

Білімгерлердің тапсырмаларды орындау барысында кәсіби-негізделетін құзыреттіліктің қалыптасу деңгейі бұл құзыреттілік субқұзыреттіліктерінің өлшемдері арқылы анықталды. Нәтижесінде, жоғары және орташа деңгейді көрсеткен білімгерлер санын қосу арқылы кәсіби-негізделетін құзыреттіліктің қалыптасу деңгейі айқындалды (сурет 2).

Сурет 2 – Сандық технологияны қолдану арқылы білімгерлердің кәсіби-негізделетін құзыреттілігін қалыптастыру нәтижесі

Сонымен, білімгерлердің кәсіби-негізделетін құзыреттілігі сандық технологияны қолдану арқылы қалыптасатыны өткізілген тәжірибе нәтижесі арқылы анықталды. Тәжірибелік топ білімгерлерінің 97%-нда бұл құзыреттілік қалыптасты. Бұл нәтиже бақылау тобынан 4%-ға артық болды.

Қорытынды. Білім саласына енгізілген сандық технологиялар оның сапалы жаңа деңгейге көтерілуіне ықпал етуде. Сандық технологиялар қатарына кіретін блокчейн технологиясын қолдану ЖОО-ның білім беру үдерісінде кәсіби-негізделетін құзыреттілікті қалыптастыруға қолайлы. Бұл құзыреттілік мамандыққа байланысты негізгі пәндерді оқу үдерісінде қалыптасқандықтан, оны қалыптастыру мақсатында кәсіби деректер блоктарының тізбегін құрастыру қажет. Оларды құрастыруға блокчейн технологиясы мүмкіндік береді.

Ғылыми мақала жазу барысында «кәсіби-негізделетін құзыреттілік» түсінігіне анықтама беріліп оның субқұзыреттіліктері ұсынылды. Бұл құзыреттілікті қалыптастыру әдістемесі құралды. Әдістеме кәсіби-негізделетін пәндерге арналған арнайы сандық оқыту практикумына негізделді. Ұсынылған әдістеме тәжірибеде қолданылды. Тәжірибеге бақылау және тәжірибелік топтар қатысты. Бірінші топта дәстүрлі технологиялар қолданылса, екінші топта сандық технологиялар қатарына жататын блокчейн технологиясы қолданылды. Өткізілген тәжірибе нәтижесі тәжірибелік топта кәсіби-негізделетін құзыреттілік бақылау тобына қарағанда жоғарырақ қалыптасқанын көрсетті. Осылайша, сандық технологияларды қолдану ЖОО-ның білім беру үдерісінде кәсіби-негізделетін құзыреттілікті қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Сонымен, ұсынылып отырған әдістеме негізінде кәсіби-негізделетін құзыреттіліктің әрбір субқұзыреттілігі қалыптасады, себебі блокчейн технологиясын қолдану арқылы олардың қалыптасуына арналған деректер блоктарының тізбегі дайындалды. Жоғары оқу орындарында білімгерлерді оқыту барысында сандық технологиялар қолданылса, білімгерлердің кәсіби-негізделетін құзыреттілігі қалыптастыру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кунанбаева С.С. *Теория и практика современного иноязычного образования* / С.С. Кунанбаева. – Дом печати «Эдельвейс», 2010. - 339 с
2. Саванкова М.В. *К вопросу формирования межкультурно-коммуникативной компетенции у студентов педагогических специальностей* [Электронный ресурс]. – 2020. – URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=29609> (дата обращения: 27.09.2023)
3. Кукуев А.И., Шевченко В.А. *Современные подходы в образовании* // *Международный журнал экспериментального образования* – 2010. – Т.2. № 3. - С.10-12
4. Тлеубердиев Б.М., Рысбаева Г.А. Медетбекова Н.Н. *Профессиональная компетентность педагога* // *Международный журнал экспериментального образования* – 2013. – Т.1. № 10. - С.47-50
5. Занина Л.В., Меньшикова Н.П. *Основы педагогического мастерства*/Л.В. Занина.– Феникс, 2003- 288с
6. Кунанбаева С.С. *Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования* / С.С. Кунанбаева. – Дом печати «Эдельвейс», 2014. - 208 с

7. Кондрахина Н.Г. Цифровая трансформация иноязычного образования в оптике ключевых изменений и перспектив развития в современном обществе // Вестник Финансового университета. Гуманитарные Науки – 2021. – Т.4. №11. - С. 133-138
8. Богданова М.В. Использование цифровых технологий в преподавании иностранного языка // Шатиловские чтения. Цифровизация иноязычного образования – 2020. – Т.1. №2. - С. 235-239.
9. Iermachkova O., Chvalova K. Role of Digital Technologies in the Foreign Language Classroom // International Scientific Conference «Digitalization of Education: History, Trends and Prospects». – Prague, 2020. - P. 538-543.
10. Блохина Н.Ю., Кобелева Г.А. Современные образовательные технологии в рамках реализации федерального проекта «Цифровая образовательная среда» / Н.Ю. Блохина. - КОГОАУ ДПО «ИРО Кировской области», 2020. - 70 с.

References:

1. Kunanbayeva S.S. Teoriya i praktika sovremennogo inoyazychnogo obrazovaniya / S.S. Kunanbayeva. – Dom pechati «Edelveis», 2010. - 339 s
2. Savankova M.V. K voprosu o formirovanii mezhkul'turnoy i kommunikativnoy kompetensii u studentov pedagogicheskikh spetsial'nostey [Elektronnyy resurs]. – 2020. – URL: <http://science-education.ru/ru/article/view?id=29609> (accessed 27 September 2022)
3. Kukuyev A.I., Shevchenko V.A. Sovremennyye podkhody v obrazovanii // Mezhdunarodnyy zhurnal eksperimental'nogo obrazovaniya – 2010. – Т.2. № 3. - S. 10-12
4. Tleuberdiyev B.M., Rysbayeva G.A., Medetbekova N.N. Professional'naya kompetentnost' pedagoga // Mezhdunarodnyy zhurnal eksperimental'nogo obrazovaniya – 2013. – Т.1. № 10. - S. 47-50
5. Zanina L.V. Men'shikova N.P. Osnovy pedagogicheskogo masterstva. Seriya «Uchebniki, uchebnyye posobiya» / L.V. Zanina. – Feniks, 2003. - 288 s
6. Kunanbayeva S.S. Kompetentnoye modelirovaniye professional'nogo inoyazychnogo obrazovaniya / S.S. Kunanbayeva. – Dom pechati «Edelveis», 2014. - 208 s
7. Kondrakhina N.G. Tsifrovaya transformatsiya inoyazychnogo obrazovaniya v optike klyuchevikh izmeneniy i perspektiv razvitiya v sovremennom obshchestve // Vestnik Finansovogo universiteta. Gumanitarnyye nauki – 2021. – Т.4. №11. - S. 133-138
8. Bogdanova M.V. Ispol'zovaniye tsifrovyykh tekhnologiy v obuchenii inostrannomu yazyku // Sjatilovskiy chteniye. Tsifrovizatsiya obucheniya inostrannym yazykam – 2020. – Т.1. №2. - S. 235-239
9. Iermachkova O., Chvalova K. Role of Digital Technologies in the Foreign Language Classroom // International Scientific Conference «Digitalization of Education: History, Trends and Prospects». – Prague, 2020. - P. 538-543.
10. Blokhina N.Ju., Kobleeva G.A. Sovremennyye obrazovatel'nyye tekhnologii v ramkakh relizatsii federal'nogo proekta «Tsifrovaya obrazovatel'naya sreda» / N.Ju. Blokhina. - КОГОАУ ДПО «ИРО Кировской области», 2020. - 70 с

IRSTI 14.35.07

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.021>

Sadykova A.,^{1*} Alzhanova A.,¹ Duisengaliyeva A.,¹ Atabekova B.²

¹L.N.Gumilyov Eurasian National University,
Astana, Kazakhstan

²Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan

THE ESSENCE OF TRAINING FUTURE SOCIAL EDUCATORS IN SOCIAL PARTNERSHIP

Abstract

In an independent country living within socio-economic relations, it is essential to bring the human capital to the level of a state that meets the requirements of potential employers and is in high demand. At the same time, it is considered one of the main tasks of the education system to prepare future social educators on the basis of social partnership, examine the interests of each party participating in the partnership, and professional development of future specialists.

One of the strategic goals of the education sector and the country's economy is the competitive potential of pedagogical universities and their graduates. Moreover, it is crucial to guide the process of training future educators with new technologies. The purpose of this article is to find effective ways to train future social educators according to the latest standards and requirements in the context of attracting potential employers and professionals using social partnership technology based on empirical analysis. The role of future employers was analyzed through a survey of future professionals and expert interviews. The roles of potential employers, higher education institutions and the state in training future educators were differentiated. In this article, it was concluded that social partnership is one of the necessary technologies for preparing future social educators according to modern requirements and standards. The conclusion of the empirical analysis reveals the practical importance of the article in the quality and professional training of future social educators in universities.

Keywords: future social educator, social partnership, employers, professional qualification, professional education, current forms of social partnership.

А.Қ. Садыкова,^{1} А.О. Әлжанова,¹ А.А. Дүйсенғалиева,¹ Б.Б. Атабекова²*

¹*Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан*

²*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан*

БОЛАШАҚ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК СЕРІКТЕСТІККЕ ДАЙЫНДАУДЫҢ МӘНІ

Аннотация

Әлеуметтік-экономикалық қатынастар аясында өмір сүріп жатқан тәуелсіз елде адами капиталды әлеуетті жұмыс берушілердің талаптарына жауап беретін және жоғары сұранысқа ие мемлекет деңгейіне жеткізу өте маңызды. Бұл ретте болашақ әлеуметтік педагогтарды әлеуметтік серіктестік жағдайында дайындау, серіктестікке қатысушы әрбір тараптың мүдделерін сараптау, болашақ мамандардың кәсіби біліктілігін арттыру білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі ретінде қарастырылады.

Білім беру саласы мен ел экономикасының стратегиялық мақсаттарының бірі – педагогикалық жоғары оқу орындары мен олардың түлектерінің бәсекеге қабілеттілігі. Сонымен бірге болашақ педагогтарды жаңа технологиямен оқыту үрдісіне бағыт-бағдар беру қажеттілігі туындап отыр. Бұл мақаланың мақсаты – эмпирикалық талдау негізінде әлеуметтік серіктестік технологиясын пайдалана отырып, әлеуетті жұмыс берушілер мен мамандарды тарту жағдайында соңғы стандарттар мен талаптар бойынша болашақ әлеуметтік педагогтарды даярлаудың тиімді жолдарын табу. Болашақ мамандарға сауалнама жүргізу және сарапшылардан сұхбат алу арқылы болашақ жұмыс берушілердің рөлі талданды. Болашақ педагогтарды даярлаудағы әлеуетті жұмыс берушілердің, жоғары оқу орындарының және мемлекеттің рөлі сараланды. Бұл мақалада әлеуметтік серіктестік – болашақ әлеуметтік педагогтарды заманауи талаптар мен стандарттарға сай дайындаудың қажетті технологияларының бірі екендігі туралы қорытынды жасалды. Эмпирикалық талдаудың қорытындысы жоғары оқу орындарындағы болашақ әлеуметтік педагогтарды сапалы және кәсіби даярлаудағы мақаланың практикалық маңыздылығын ашады.

Түйін сөздер: болашақ әлеуметтік педагог, әлеуметтік серіктестік, жұмыс берушілер, кәсіби біліктілік, кәсіби білім, әлеуметтік серіктестіктің қазіргі формалары.

Садыкова А.Қ.,^{1} Альжанова А.О.,¹ Дүйсенғалиева А.А.,¹ Б.Б. Атабекова²*

¹*Л.Н. Евразийский национальный университет имени Гумилева
г. Астана, Казахстан*

²*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан*

СУЩНОСТЬ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ В СОЦИАЛЬНОМ ПАРТНЕРСТВЕ

Аннотация

В независимой стране, живущей в рамках социально-экономических отношений, необходимо довести человеческий капитал до уровня государственного, отвечающего требованиям потенциальных работодателей и пользующегося высоким спросом. При этом одной из основных задач системы образования считается

подготовка будущих социальных педагогов в условиях социального партнерства, рассмотрение интересов каждой стороны, участвующей в партнерстве, профессиональное развитие будущих специалистов.

Одной из стратегических целей сферы образования и экономики страны является повышение конкурентоспособности педагогических вузов и их выпускников. В то же время существует необходимость направлять процесс обучения будущих педагогов новым технологиям. Цель данной статьи - на основе эмпирического анализа найти эффективные пути подготовки будущих социальных педагогов по новейшим стандартам и требованиям в условиях привлечения потенциальных работодателей и специалистов с использованием технологии социального партнерства. Роль будущих работодателей анализировалась посредством опроса будущих специалистов и экспертных интервью. Дифференцировались роли потенциальных работодателей, высших учебных заведений и государства в подготовке будущих педагогов. В данной статье сделан вывод, что социальное партнерство является одной из необходимых технологий подготовки будущих социальных педагогов согласно современным требованиям и стандартам. Заключение эмпирического анализа раскрывает практическую значимость статьи в качественной и профессиональной подготовке будущих социальных педагогов в вузах.

Ключевые слова: будущий социальный педагог, социальное партнерство, работодатели, профессиональная квалификация, профессиональное образование, современные формы социального партнерства.

Basic provisions. Training future social educators involving stakeholders is a key aspect of education modernization. It allows future specialists to be competitive in their field and also decreases unemployment rate. Involvement of stakeholders stimulates educational process and promotes cooperation skills. Social partnership is used as an educational technology, that focuses on deep understanding all rights of all participants (University-Stakeholders-Graduates) and takes into consideration all their interests. By preparing in this way, students are preparing to become not just social educators, but also excellent educators, mentors, tutors who are able to effectively upgrade children of the future generation. The system of training social educators on the basis of social partnership embodies an innovative and technological approach that promotes deeper and practical awareness, as well as the development of key skills necessary for all participants: graduates, stakeholders and future social educators.

Introduction. In recent years, the training of future specialists who meet the requirements of employers, are in high demand, and have theoretical and practical knowledge and skills has become a topical issue in universities. Finally, the social partnership concept is closely connected with education, which has been reflected in the following works (Mishin, 2001; Tabakaev, 2001 Smirnov, 2002; Zakirova et al., 2015) [1].

Currently, the connection between universities and labor relations has become an actual issue (Faktorovich 2015, Pereskokova 2017, Sevostyanov 2017). Their combination is known to cause a number of problems (Voznesenskaya 2017, Shekhonin 2017, Korshunov 2018). The issue of harmonizing educational standards with professional standards has been widely discussed. One way to solve this trend is to harmonize the requirements for a future specialist (Serova, 2016; Karavaeva, 2017). However, such an approach undoubtedly raises a number of questions.

After the changes introduced in the law of the Republic of Kazakhstan on January 28, 2018 on the status of a educator, even if there were positive changes in the teaching profession, such as salary and vacation, the status of a social educator is still not at its level. In addition, according to the strategic forecasting agencies of the Republic of Kazakhstan, despite encouraging young professionals to work in schools, there is still a shortage of teaching specialists [2].

The need for professional development of future educators is included in the Law "On the Status of Educators", the state program of the development of education of the Republic of Kazakhstan for 2021-2025, also in other targeted strategic documents for the development of education, and in the national project "Educated Nation" approved by the President of the Republic of Kazakhstan

K. Tokayev this year. [3].

In order to optimize the decisions made in the professional education system, social partnership in the field of professional issues can be considered as a technology of interaction of specialists, as a certain type of interaction of different social groups and the state as a whole. As a result of the

training of university graduates, including pedagogical specialists, the partnership allows to establish a balance between the interests of different parties. However, the analysis of actual educational experience shows that the potential of partnership in training students of pedagogical higher educational institutions is currently not fully utilized.

The improvement of people's well-being influenced on the emergence of commercial universities in the country. Undoubtedly, education quality of the future specialist is directly related to the educational institution. For example, L.N.Gumilyov Eurasian National University, according to the expertise of the world ranking systems, has been showing excellent results year after year, for example, in 2019 it was among the top 300 universities, and next year this indicator will be much more advanced. And in 2022, according to the analysis of Times Higher Education, this university was included in the world's best 600 universities in the field of "Social Sciences". These indicators are the prerequisites for graduates of this university to become specialists in high demand. According to the announcement of the National Chamber of Atameken, in 2021 among the "Pedagogical Sciences" the educational program "Pedagogy" took the 1st place with a 100% indicator of employment of graduates. Of course, this indicator is based on the high level of preparation of the graduates and the qualification of the teaching staff of the department, as well as the probability of potential employer partners of the department.

Now in this article we will reveal the essence of social partnership in the training of future social educators.

The basic principles, tasks, subjects, and general system of social partnership are clearly and distinctly stated on the Justice Law website of the Republic of Kazakhstan in Articles 3, 4, 5 of Chapter 2 [4]. This law establishes social partnership in the Republic of Kazakhstan - agreements and mutual responsibility of each party to achieve goals of common social importance as a tripartism system.

Social partnership is an interdisciplinary research phenomenon. Its roots begin with studies in economics (V.P.Kiselev, V.G.Smolkov), regulatory and legal relations (L.A.Gordon, K.G. Mitrofanov, E.V. Klopov, Y.G. Odegov, R.G. Rudenko, I.G. Shablinsky), who proved that social partnership is the basis for establishing economic and political stability in society (V.A. Borisov, A.B.Vetrov, K.G.Kyazimov), and its versatility, i.e. the variety of modern society those who considered it as an effective way to solve their problems (V.V. Komarovsky, B.S. Model, I.M. Model).

The term "social partnership" has been studied in more than 90 candidate theses in the fields of sociology, philosophy, political science, law, history, and economics. In the thesis of E.K. Kashlenko, social partnership was considered as an interdisciplinary phenomenon, its meaningful nature is widely considered in the spectrum of science. In social and labor relations, social partnership is engaged with several areas as state educational establishments, commercial and governmental organizations (L.A. Gordon, A.V.Vetrov, V.A. Mikheev, E.V. Klopov, L.N. Konovalova, V.N.Yakimets). Interaction in the sphere of social and labor makes it possible to consider social partnership as a basic strategy that does not cause tension and leads to bilateral or tripartite agreement. That is, social partnership can be considered as a mechanism for regulating the resolution of conflicts where the goals of different social groups have prevented them from reaching a common agreement. Social partnership is the best tool which conserves the interests of all parts. However, the bond between HEI (higher educational institutions) and Stakeholders is not always fruitful (Smirnov, Tkachenko, Polyakov 2004). Moreover, the acquired skills of young graduates may not be suitable for innovative methods in modern conditions. As a result, graduates of many educational institutions cannot immediately enter the workforce after receiving a diploma because they do not meet the requirements of potential employers (Shaidullina et al., 2015). Accordingly, professional education should be continuous and meet the requirements of the employer. In this regard, there is a need to find new ways of establishing social partnership in the period of modern economy (Muratov, 2009; Sibgatova et al., 2015). The role of the state in professional education is

special, because the state, taking into account the interests of the society, economy, educational institutions, creates conditions for establishing effective partnerships, but recently special attention is paid to the interests of employers.

Research on university-community partnerships covers many issues. Research outcome has shown that developing university-community alliances is of active interest to higher education institutions (Miller and Hafner 2008). Fisher, Fabricant, and Simmons (2005) argue that the dramatic development of university–community partnerships must occur in the context of tremendous social, economic, and institutional changes affecting higher education. Additionally, this trend is part of a reaction to the general perception of universities as socially and academically out of touch with the larger social issues of the age. This trend toward critical social science has given rise to a number of collaborative approaches to research and practice (Bock 1982; Boyer 1990; Israel et al., 1998). Research shows that strong partnerships with communities are important resources for teaching, research, and practice (Johnson Butterfield and Soska 2005; Suarez-Balcazar and Kinney 2006). The collaborative process is interactive and based on common goals; and it enables the generation of different solutions to problems and concerns (Silka 1999). Additionally, by involving community residents in research and planning, researchers can develop programs with immediate relevance and policy implications (Farquhar and Dobson 2005) [5].

Kazakhstan is undergoing a number of reforms in the training of educators, to provide education at any level of secondary school, and a master's degree is mandatory for educators. At the heart of this change, Kazakhstani schools are establishing close relationships with educational partners. This partnership is based on mutual duties and responsibilities. The main goal is to establish a connection between the theoretical and practical knowledge of future specialists and to influence changes in the training program of future educators.

Materials and Methods. Theoretical methods (analysis, synthesis and justification of social partnership development components, generalization method for formulating research conclusions; modeling of stages of social partnership technologies); empirical methods (research and analysis of pedagogical practice, training programs for the preparation of future social educators in partnership, training in universities of employers and partner entities; surveys and diagnostics (interviews with potential employers, P(V)E to identify P(V)E schools and employers P(V)E development features of social partnership on the basis of training pedagogical specialists.

Results and Discussion. Social partnership is used as an effective tool to strengthen competition in the country's economy. Competitiveness is a socio-economic category that describes a person's potential ability to work and is given by three levels of ability:

- the first level - a set of qualities characterizing the ability to work;
 - the second level – mastering job search skills, being able to convince the employer by showing one's advantages;
 - the third level – compliance of the nature of the workforce with the requirements of the workplace [6].
- Based on these statements, it is concluded that although competitiveness is associated with the word "competition", it does not mean "competition", "rivalry", "equity". As the analysis of the concept of "competition" shows, if the competition between people and living organisms is not based on virtue, then competition is the result of the social involvement of the future specialist, which is connected to the activity of competitiveness, aptitude, business, talent and the importance of the level of intelligence which is necessary for the successful performance of professional duties. Thus, the competitiveness is an indicator of value and high quality. In particular, the set of goals and value orientations in the course of personality development [7].

The development of modern society makes great demands on the education system, including the need to develop the higher education system. The centuries-old pedagogic system should not be destroyed, on the contrary, it should gradually develop along the path of evolution, and pedagogic accents should be changed. New requirements for students in higher educational institutions arise from the level of competence of professional skills and affect the process of

professional training of future specialists. Today, the training of students is focused on the action-practical component, where the future specialist will acquire practical competencies related to the field of his professional activity in the context of the implementation of educational and research activities. The modern labor market considers it important to look for not only a highly professional specialist, but also a competent employee with developed socio-emotional skills, which are observed in the system beyond professional skills. Currently, higher educational institutions should demand from future specialists not only excellent professional knowledge and experience, but also the development of soft skills [8].

At the same time, pragmatic partnership is also important. If it contributes to the improvement of the labor market and the growth of productivity, as a result, social partnership increases the activity of labor motivation and strengthens competition in the economy.

Social partnership materially improves the well-being of workers and motivates them morally, improves the quality of life, and increases the income of the employer.

At present, the modern policy of social partnership is not through organizing demonstrations and strikes, but through negotiations, reaching a uniform position and finding many solutions.

Social partnership in education should be understood in the following forms:

- partnership between the professional community and the educational system between social groups;
- workers of the educational system establishing partnerships with other spheres of society;
- contributing to the creation of civil society, initiates the partnership education system as a special form of social life;

The latest partnership is important, the educational system has the opportunity to change it, to test it, to design it, to establish new important services.

In the modern education system, social partnership is represented as a state-community aspect of education management. Usually it depends on the creation of three different management systems:

- personnel (a tool aimed at the activity of the professional-pedagogical community);
- financier (a tool aimed at the transparency and rationality of the financial flow);
- information (a means of education aimed at positive, constructive and perspective thinking).

We believe that the development of primary, secondary and higher education standards based on global forecasts is an essential part of the partnership of civilizations in the field of education in order to know who needs to be trained today [9]. Since this article is about the training of future social educators, first of all, the answer to the question of who is a social educator was sought. Therefore, using the method of content analysis, in the context of current changes in education, the definitions that reveal the content and meaning of the concept of a social pedagogue are studied

(Table 1).

Table 1 - content analysis of the concept of "Social pedagogue"

№	Definition of a social pedagogue	Authors	Link
1	A social pedagogue is a mediator, a connecting link between an individual, family and environment, contributing to pedagogically appropriate reconstruction of this environment.	Yu. Vasilkova V.	Vasylkova Yu.V. Social pedagogy: course lectures: textbook. - M.: Academy, 2006. - 120 p.
2	A social pedagogue is a highly developed sense of duty, a deontological sign, self-awareness and improvement, which determines the purpose and problems of a specialist's social functions in understanding the problems of anthropology.	Mamanova Alma Sharippulina	Formation of deontological competence of the future social educator University 37.013.42:316.647.5 6D012300 – Social pedagogy and self-awareness, ENU
3	A social pedagogue is a pedagogical profession that supports personality development and its formation, as well as is capable of solving social problems at various levels	I.R. Khalitova	Social pedagogy: educational tool. - Main 2nd. - Almaty: Education, 2007. - 199 p.
4	First, the mediator in the context: person - micro-society - society; connection between the client and the state - state social services, organizations and institutions for social work with young people. In addition, a social educator is a defender of the interests of young people and the legal rights of each client	Teslenko A.N. Pedagogy: textbook for undergraduates. - Astana: EAGI, 2010. - 465 p.	Teslenko A.N. Pedagogy: textbook for undergraduates. - Astana: EAGI, 2010. - 465 p.

5	The social pedagogue carries out social-pedagogical activities with all categories of the population: children, teenagers, young people, adults. It is designed to create favorable conditions for the development and socialization of an individual	P.A. Shertenko, G.A. Voronina (Russia)	Shertenko P.A., Voronina G.A. Methodology and technology of work of a social educator: Study. study allowance. higher education ped. study of the plant / under the editorship. V.A. Slastenina. - M.: Academy, 2001. - 208 p.
6	An educator who contributes to the personal and social development of a person and works not only with people who are considered a problem group, but with all categories of people.	Davies Jones/ (Scotland)	Davies Jones H.D. (1994b). The social pedagogue in Western Europe // Journal of Interprofessional Care. - Vol. 8, # 1. - R. 19–29
7	A guardian specialist who not only supports the legal and procedural rights of children, but also ensures the social integration and high social position of each child in society.	P. Petrie/P. Petrie (England)	Petrie P., Boddy J., Cameron C., Wigfall V. & Simon A. Working with Children in Care // Maidenhead: Open University Press, 2006

As shown in the table, the concept of "social pedagogue" is a specialist who performs many different functions, but has one common goal, that is, dealing with the problem of personality formation. It is aimed at coordinating the interests of all participants of this process and ensuring the possibility of attracting educational resources for its implementation.

In England, social workers and social educators work in many organizations. They are provided by central and local management positions, that is, social pedagogues belong to reputable organizations.

The first drawback of training social pedagogues in England is the shortness of the training process, it is only 1 year, in the two-year program, the student must work in 2-3 social assistance institutions under the supervision of a tutor.

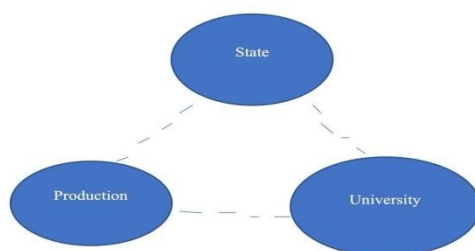
Students who plan to work in state social institutions provide assistance to people from special groups. People in this group include orphans, poor families, the disabled, the elderly, the mentally ill, and criminals of all ages. Therefore, students should know the rules of the existing group.

In Canada, social workers/educators have a wide range of activities. They work for:

- various state institutions;
- educational institutions (schools, universities, etc.)
- institutions and offices;
- family and child protection agencies;
- children's educational institutions;
- healthcare facilities
- community centers (centers for working with the community);
- hospitals and hospitals;
- have opportunities to work in military units.

The Triple Helix model shows the innovation-oriented relationship between HEI-Industry-State. (Etzkowitz, 2003). Three versions of this model make it possible to study the pace of partnership between higher education and industry, to understand barriers and optimal conditions [10]. (Etzkowitz and Leydesdorff, 2000; Leydesdorff and Etzkowitz, 1998; Varblane et al., 2008). Triple Helix 1 - the state option - the state intervenes in the establishment of mutual cooperation between universities and industry. In this model, the state is the driving force. This model aims to strengthen the economy (Varblane et al., 2008). Triple Helix 2 - liberal management - industry,

universities, the state work individually, but not in a close relationship. The 3rd type of The Triple Helix is the creation of hybrid organizations by alternating the executive roles of this triple. This model suggests the creation of an equal partnership between universities, industry and the state, and the development of an education-oriented economy. (Etzkowitz, 2002, 2003; Etzkowitz and Dzisah, 2007; Etzkowitz and Leydesdorff, 1999; Etzkowitz, Webster et al., 2000). In conclusion, due to the lack of equal rights, despite the acceleration of innovation by universities and industry, there is a weakness of partnership in Kazakhstan [11]. In the USA, the triple model is in vast usage among higher educational institutions.

Picture 1. Triple model

At present, we are not able to trust on the regulatory model. There is an urgent need for a hybrid model where consensus is essential as one of the main pillars of this model. It requires the development of a consensus idea. Kazakhstan should have a hybrid model that many regions, companies, and universities consider to be the most productive. For example, the Triple Helix community offers wide range of opportunity for interacting with partners which is beneficial for all sides. Each educational establishment should be ready for new innovative ideas and tackle the issues in collaboration.

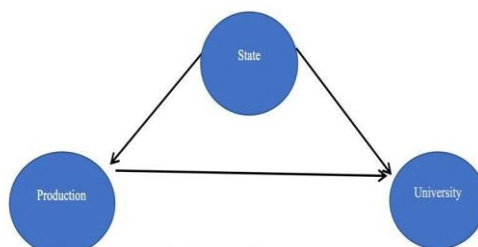
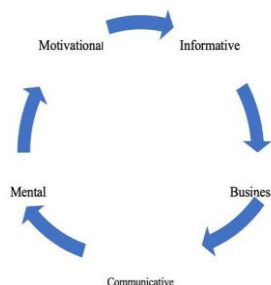

Figure 2. Balanced triple model

The current model demonstrates that universities have gained new functions. Since the Middle Ages, universities have gone through several stages of educational reforms. Scientific research has become part of the service. In the study laboratory at the university, students followed practical instructions and recommendations. Sometimes in the framework of such laboratory work, new knowledge with a significant future was created. According to this model, the conclusion arose due to the transformation of universities from educational and scientific institutions to professional ones, and the hybridization of their missions.

Experimental work by a student of the educational program "Social pedagogy and self-awareness" of L.N.Gumilyov Eurasian National University (38) and of the educational program "General and social pedagogy and self-awareness" of Kazakh National Women's Teacher Training University (24) graduate students took part in the experiment below. 20 of them graduate students work as social pedagogues in various educational environments. Surveys and interviews were conducted with 10 university educators and 62 graduate students in these two universities.

In the preparation of future social pedagogues on the basis of social partnership, the following components are part of the formation of skills and knowledge of future specialists, as shown in the following diagram.

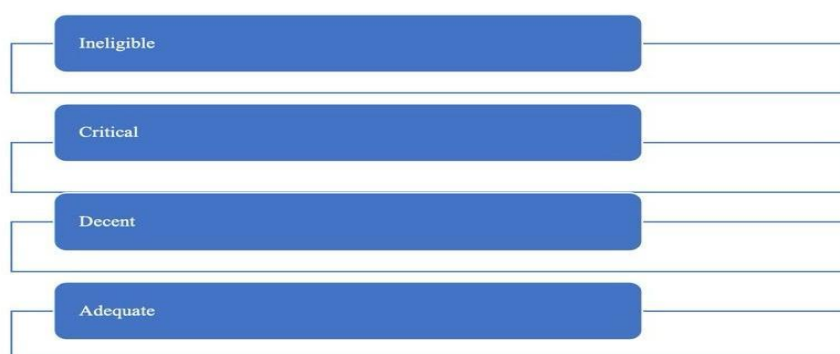

- Informational – theoretical and practical awareness of the target subject, ability to solve conflicts with partners and gaining collaborative techniques which is vital in involving professional education;
- Business – ability to avoid stress situations and self-control management, be ready to be a mediator who is good at negotiating with partners skillfully;
- Motivational – challenging productive career opportunities and desire to get career growth;
- Mental – readiness to change views, principles towards fixed stereotypes, ability to have stable features in character and respect ideas of another side and be flexible both emotionally and mentally;
- Communicative- ability to interact with all sides in reaching personal and social goals, come to joint and successful conclusions.

Above factors are essential in formation of effective future social educators. If these components are not clearly visible in the competence of future social pedagogues, it indicates the low level of professional training of graduates. The above-mentioned set of features increases the employment potential of future specialists.

Evaluation of above factors (informational,

business, motivational, mental and communication) for professional training of future social educators made it possible to acquire an integral indicator leading to four levels:

The levels of these indicated integral indicators can be classified as follows.

- Ineligible - the student still had basic ideas related to professional competency and unable to determine basic principles;

- Critical – the level of formation when it is still hard to differentiate typical issues and take measures to tackle them;
- Decent – the level of satisfaction when basic methods and work principles are getting clear and the candidate is able to follow the algorithm of educational curriculum;
- Adequate – challenging level when a student can perform gained skills and put into practice creative ideas and offers in demonstrating positive outcomes in the way of formation.

In order to make thorough calculation of the integrated index for professional training (IIPR), we used the qualitative approach: $IIPR=k(\text{inf})+k(\text{o})+k(\text{m})+k(\text{id})+k(\text{c})$.

Informational (informative), business (operational), motivational, mental (ideological) and communication indices are summarized. These indices are equal to the level of each of these components.

Among the students of the educational program "Pedagogy" of the L.N.Gumilyov Eurasian National University (38) and "General and social pedagogy and self-awareness" of the Kazakh National Women's Teacher Training University there has been conducted an expert survey of (24) graduate students of the above educational programs and faculty members of the above-mentioned universities. These respondents demonstrated their thorough knowledge related to the concept of social partnership, guiding innovative technologies, the ways to get social balance and shared with techniques to avoid social conflicts and pressure.

Experts demonstrated their attitude towards aspects of social partnership at the higher education institution focused on deciding issues how to train future specialists and successful employment (48%), challenges to protect vulnerable society (45%), their performance to complete tasks independently, obligations and tasks (20%) and influencing ideological and conceptual aspects of the problem (15%). At the same time, the community of educators noted that there is an opportunity to form a new approach to social policy, supporting the people (57%) and the use of partnership technologies as methods of solving social conflicts (40%).

The biggest proportions of participants presume that the student must gain well-prepared educational curriculum focused on mainly practical training rather than theoretical one and surely accumulated on collaboration (40%), in tough cases that need collaboration in the sphere of a social educator (42%). The department reported the availability of information technology (IT), specially equipped classrooms (35%), practice-based learning facilities (35%) and accurate placement test tasks to identify the professionalism (20%) in guiding the educational curriculum.

Overall, analytical judges acknowledged the social necessity and confessed that the partnership is not only for the professional activities of future social educators, but also it is crucial to be regarded as a foundation to tackle the issues in the collaboration with stakeholders.

The main research direction of the article is to implement joint activities within social partnership, attract potential employers and representatives of the business sector, expand students' theoretical knowledge, form agreement skills, integrate other subjects through traditional classes and seminars, and accompany the preparation of future social educators as a result of mutual communication. The productivity of social partnership collaboration is proved by the following internal and external indicators. The number of current partners of the department and recent collaborators joined in academic cooperation has dramatically increased under the education curriculum L.N. Gumilyov "Pedagogy".

We observe the performance improvement of future social educators' professionalism during the above investigation (Table 1), that is, it rose from 11.9 to 28 points (planned level). The total positive outcome is not only because of successful performance in specific components of professional training (first of all, the increase of the ideological (conscious) component, which considers social partnership as a worldview process, and the communicative component is a better understanding of the fact that various social entities are interested in the same goal, and also since the third year students are offered courses which will train professionals and prepare for further collaboration needs.

Table 1: Dynamics of professional training of the future social educator

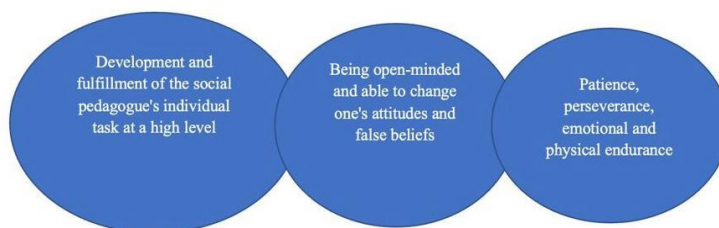
Ped componet	3 course	4 course	1 course Master	2 course master students
Motivational	2,7	3,8	4,2	5,8
Cognitive	2,2	3,9	4,2	5,9
Communicative	2,2	3,5	4,4	5,5
Total	11,9	18,1	20,9	28
	inappropriate	critical	quite apprpriate	appropriate
Level	I	II	III	IV

Vertical: components (motivational, cognitive (ideological), communicative). Horizontal: University years. Levels: I-inapprop, II-critical, III-quite approp, IV approp

The dynamics of such changes brought positive changes to professional qualification improvement of future social educators in partnership. The study indicated that future social educators assist students immediately to get involved in social work having graduated from higher educational institution.

The outcome of the study proved the importance of a special course called Social partnership for future social educators, and the Social partnership course can be the basis for the formation of a future specialist as a sought-after specialist.

Conclusion. However, the following are the characteristics of a specialist who performs the difficult and interesting role of a social educator:

Armed with thorough knowledge and gaining practical skills in the following areas as psychology, sociology, social psychology, law , any specialist is ready to involve social work activities.

All above experimental work proved both theoretically and practically makes meaningful contribution in Kazakstani education system and allows to train competent specialist whose work is in high demand.

We were guided by the organization of the introduction of the concept and discipline of social partnership, and tried to systematize pedagogical conditions in professional education in the joint training of future specialists based on the integration of social protection institutions.

Funding: This work was supported by the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan under Grant AP14972706.

References:

1. Гуляков Л.Г., Мишин А.К., Ткаченко В.В. Социальное партнерство: проблемы, реалии, перспективы/ Мин образования РФ, Барнаул 2003
2. «Педагог мәртебесі» заңы, 2019
3. Қазақстан Республикасының білім беру мен ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы 27.12.2019

4. <https://adilet.zan.kz/> 2012 Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің «Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институты»
5. Farquhar, S. A., & Dobson, N. (2005). *Community and university participation in disaster- relief policy and practices: An example from eastern North Carolina. Journal of Community Practice*, 12, 203–217 bb.
6. Atabekova B.I, Turgunbaeva B., Osmanova Z., Meterbayeva K., Yelkeyeva A. *Development of competitiveness of future educators on the basis of social partnership. \\Opción, Año 35, Especial No.20 (2019): 1140-1154 ISSN 1012-1587/ISSNe: 2477-9385*
7. Атабекова Б.Б. *Әлеуметтік серіктестік негізінде болашақ педагогтардың бәсекеге қабілеттілігін дамыту» философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін орындалған диссертация Алматы, 2020.*
8. Шалғынбаева К.К., Санатбай П.А., Медеубаева К. *Soft skills дағдылары және әлеуметтік педагогтарды кәсіби даярлау үдерісінде олардың рөлі. Хабаршы, ҚазҰПУ «Педагогика сериясы» Bulletin 156 б, No1(81), 2024*
9. Назарбаева Н.Ә. *Ғаламдық қоғамдастықты түбегейлі жаңарту стратегиясы және өркениеттер серіктестігі. Алматы: «Жібек жолы» баспа үйі, 2020. – 188 б, ISBN 978-601-294-308-5*
10. Ицковия Г. *Тройная спираль: университет–предприятия–государство: инновация в действия. / Монография. - Томск: Изд Томск, Государственный университет системы управления и радиоэлектроники, 2010. – 237 стр.*
11. Etzkowitz, H., 2003. *Innovation in innovation: the Triple Helix of university–industry– government relations. Soc. Sci. Inf. 3 (42), 293–337 bb.*
12. Yu F.-Y. *An online learning system supporting student-generated explanations for questions: design, development, and pedagogical potential // Interactive Learning Environments. – 2022. – Vol. 30, Issue 5. – P. 782-802.*

References:

1. Guslyakov L.G., Mishin A.K., Tkachenko B.B. *Socialnoe partnerstvo: problemy, realy, perspektivy/M-vo onrazovaniy RF i dr. Barnaul, 2003*
2. «Pedagog martebesi» zany, 2019
3. *Kazakhstan Respublikasynyn bilim beru men gylymdy damytudyn 2020-2025 zhyldarga arналган мемлекеттік бағдарламасы 27.12.2019*
4. <https://adilet.zan.kz/> 2012 Kazakhstan Respublikasy Adilet ministriginin «Kazakhstan Respublikasynyn Zangnama zhane kukykyk akparat instituty»
5. Farquhar, S. A., & Dobson, N. (2005). *Community and university participation in disaster- relief policy and practices: An example from eastern North Carolina. Journal of Community Practice*, 12, 203–217 bb.
6. Atabekova B.I, Turgunbaeva B., Osmanova Z., Meterbayeva K., Yelkeyeva A. *Development of competitiveness of future educators on the basis of social partnership. \\Opción, Año 35, Especial No.20 (2019): 1140-1154 ISSN 1012-1587/ISSNe: 2477-9385*
7. Atabekova B.B. *Әлеуметтік серіктестік негізінде болашақ педагогтардың бәсекеге қабілеттілігін дамыту» философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін орындалған дисертация Алматы, 2020 ж.*
8. Shalgynbayeva K.K., Sanatbay P.A., Medeubayeva K. *Soft skills dagdylary zhane aleumettik pedagogtardy kasibi dayarlau uderisinde olardyn roli. Bulletin of Abay Kazakh NPU “Pedagogical series”, p 156, No1(81), 2024*
9. Nazarbayev N.A. *Galamydyk kogamdaystyky tubegeily zhanartu strategiyasy zhane orkeniетter seriktestigi. – Алматы: «Zhibek zholy» baspa uiy, 2020. – 188 b ISBN 978-601-294-308-5*
10. Ichkovich G. *Troinaya spiral: universitety– predpriyatiya–gosudarstvoi: innovaci v deistvii. / Monoprrophy. - Tomsk: Izdatelsvo Tomsk state universiteta system upravlenie I radioelektronikio, 2010. – 237 b.*
11. Etzkowitz, H., 2003. *Innovation in innovation: the Triple Helix of university–industry– government relations. Soc. Sci. Inf. 3 (42), 293–337 bb.*
12. Yu F.-Y. *An online learning system supporting student-generated explanations for questions: design, development, and pedagogical potential // Interactive Learning Environments. – 2022. – Vol. 30, Issue 5. – P. 782-802.*

Yussupova G., ^{1*} Karataeyva T.,² Mustafina R.¹

¹A.Margulan Pavlodar Pedagogical University,
Pavlodar, Kazakhstan

²Arkalyk Pedagogical Institute named after I.Altynsarina,
Arkalyk, Kazakhstan

USING PROJECT ACTIVITIES TO PREPARE FUTURE TEACHERS FOR SELF-EDUCATION

Abstract

Professional training of teaching staff is an urgent task of science and practice of higher education. This article analyzes in detail self-education in higher education. The implementation of project activities is one of the effective ways to solve this problem. Teachers of modern preschool educational organizations are generalists, perform many functions, work in conditions of rapidly spreading innovative technologies and, accordingly, should be aware of current development trends. Self-education is a necessity for all employees of the educational sphere.

The authors of the article present the results of practical scientific and pedagogical research organized on the basis of the Pavlodar Pedagogical University named after A.Margulan. The article focuses on the experience of using the project method in the process of professional training for self-education of future teachers of preschool educational institutions.

Keywords - self-education, project activities, future teachers, preschool education, curriculum, university.

Юсупова Г.К., ^{1*} Каратаева Т.О., ² Мустафина Р.С.³

¹Павлодарский педагогический университет имени Ә.Марғұлан
г. Павлодар, Казахстан

²Арқалықский педагогический институт имени И.Алтынсарина,
г. Арқалық, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЛЯ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ К САМООБРАЗОВАНИЮ

Аннотация

Профессиональная подготовка педагогических кадров является актуальной задачей науки и практики высшего образования. В данной статье подробно анализируется самообразование в высшей школе. Внедрение проектной деятельности является одним из эффективных способов решения этой проблемы. Педагоги современных дошкольных образовательных организаций являются универсалами, выполняют множество функций, работают в условиях стремительно распространяющихся инновационных технологий и, соответственно, должны быть в курсе современных тенденций развития. Самообразование - необходимость для всех работников образовательной сферы.

Авторы статьи приводят результаты практических научно-педагогических исследований, организованных на базе Павлодарского педагогического университета им. Ә.Марғұлан. Основное внимание в статье уделено опыту применения метода проектов в процессе профессиональной подготовки к самообразованию будущих педагогов дошкольных образовательных учреждений.

Ключевые слова: самообразование, проектная деятельность, будущие педагоги, дошкольное образование, учебные программы, университет.

Г.К. Юсупова,^{1*} Т.О. Каратаева,² Р.С. Мустафина³

¹ Ә.Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті
Павлодар қ., Қазақстан

² Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты
Арқалық қ., Қазақстан

БОЛАШАҚ ОҚЫТУШЫЛАРДЫ ӨЗДІГІНЕН БІЛІМ АЛУҒА ДАЙЫНДАУ ҮШІН ЖОБАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ПАЙДАЛАНУ

Аңдатпа

Педагог кадрларды кәсіби даярлау жоғары білім беру ғылымы мен практикасының өзекті міндеті болып табылады. Бұл мақалада жоғары мектепте өздігінен білім алуға егжей-тегжейлі талданады. Жобалық қызметті енгізу-бұл мәселені шешудің тиімді әдістерінің бірі. Қазіргі мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының педагогтары әмбебаптар болып табылады, көптеген функцияларды орындайды, қарқынды дамып келе жатқан инновациялық технологиялар жағдайында жұмыс істейді және сәйкесінше қазіргі даму тенденцияларынан хабардар болуы керек. Өздігінен білім алуға - білім беру саласының барлық қызметкерлері үшін қажеттілік.

Мақала авторлары Павлодар педагогикалық университетінің базасында ұйымдастырылған практикалық ғылыми-педагогикалық зерттеулердің нәтижелерін келтіреді. Ә.Марғұлан. Мақалада мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің болашақ мұғалімдерінің Өзін-өзі тәрбиелеуге кәсіби дайындық процесінде жоба әдісін қолдану тәжірибесіне назар аударылады.

Түйін сөздер: өз бетінше білім алу, жобалық қызмет, болашақ педагогтар, мектепке дейінгі білім беру, оқу бағдарламалары, университет.

Basic provisions. Preschool educators carry out a range of activities related to the education and development of preschool children. In the process of preschool education, language skills, vocabulary, social skills, basic mathematical and natural science concepts are formed. Performing various functions, the educator becomes the one who helps young children to socialize, prepare for learning through games, interactive activities, communication, and the subject-spatial environment. To implement these functions, the teacher of preschool organizations must have high-quality training that provides for the creative adaptation of acquired knowledge, skills, formed abilities and competencies. This requirement creates the need to modernize the system of professional training of future teachers of preschool organizations, in connection with which a review of educational programs, strategies and tactics of education in higher education is initiated [1, p. 132]. In reforming the education system, much attention is paid to the self-education of future teachers.

Introduction. The relevance of the problem of self-education is explained by its positive impact on the cognitive sphere of personality, and as a result, on the success of teacher training. In an article published in the journal *Perspectives on Psychological Science*, researchers T. Gurekis and D. Markant from New York University showed that cognitive psychology offers several explanations for the benefits of self-education. For example, self-study helps «optimize our educational experience, allowing us to focus on useful information that we do not yet possess, and on information that we do not have access to, through observation» [2, p. 342].

The nature of independent learning helps to process information, preserve it over time, forms analytical skills, a tendency to research, and contributes to the realization of personal potential. The desire for self-education demonstrates a person's willingness to develop. The issues of the influence of self-education on the formation of professional competencies, the formation of the personality of a future teacher have become the subject of psychological and pedagogical research in recent years. For example, in his research, I. O. Ganchenko concludes: «Self-education is the highest form of satisfying the cognitive needs of a person and is associated with the manifestation of significant volitional efforts, with a high degree of consciousness and organization of a person, taking on internal responsibility for their self-improvement» [3, p. 54]. In the light of the reforms of vocational education, which focus on providing opportunities for students to exercise independence

in learning, self-education is an urgent field for scientific research and practical experiments in applying the results of methodological discoveries. Modern researchers study the issues of self-education as an element of teacher training in various aspects. For example, D.M.Zharylgapova considered the peculiarities of students' interest in self-education in the system of extracurricular activities. The methods of motivation proposed by this researcher focus on the creation of certain conditions, among which «the presence of a professorial corps at the university – highly educated, erudite, creative, charismatic personalities who are able to meet the challenges of modern times and serve as a role model for the modern generation of students; the presence of a team of trained managers in the field of education, dedicated people who are able to build the educational process and manage it; expression of appreciation and due respect for the intellectual potential of the team; development of an adequate and flexible system for encouraging an intellectual personality (teacher and student), his contribution to the common cause of the university; various ways to encourage students» [4, p. 67]. The above-mentioned conditions reflect modern ideas about the interaction of the subjects of the pedagogical process as a reflection of the essence of its integrity. The incentive system, which is a product of the educational environment, can be a mechanism that influences the motivation of self-education, the formation of the need for creative professional self-realization. However, the organization of extracurricular activities as a factor in stimulating the cognitive activity of students at the present stage is not taken into account in the development of educational programs. Although important professional qualities of a preschool teacher's personality require expanding the field of application of the creative potential of future activities [5, p. 257].

Higher pedagogical education currently provides training of a highly qualified future teacher of preschool education with competent professional skills at the level of World Standards, who knows his professional skills well, as well as has skills in related fields, is responsible, kind, ready to constantly improve his skills and update the baggage of existing knowledge. The content of preschool education is full of humanistic values that have a positive impact on the search for Effective Ways and the revision of the essence of the professional and pedagogical training of teachers of preschool educational institutions, which is a dynamically integrated system of psychological education, ensuring a clear fulfillment of the goals of their activities, as well as covering the functional, personal and social levels of the organization [6, p.382].

Based on the established theory and practice of preschool education, the main direction of highly professional activity of a teacher of a preschool educational institution is the organization of the educational process, the purpose of which is the training and upbringing of a physically, mentally healthy, as well as socially adapted child. The teacher is obliged to create conditions for the disclosure of the individual age potential of each child of the preschool educational institution. Based on this, the professional competence of the future preschool education teacher in the educational process can design the content, methods and forms of the structure of the main program in accordance with the state educational standard of the preschool educational organization.

Currently, as part of the modernization of the education system, the requirements for the availability, efficiency and quality of work of preschool educational institutions will change. The main characteristic of a modern preschool educational institution is the introduction of innovations in the pedagogical process, that is, various options for psychological and pedagogical activity, respectively, the teacher should be able to develop and implement scientific projects. The ability of a teacher of a preschool educational institution to innovative, experimental activities, scientific projects is an indicator of the constant search for modern models of organizing the educational process, increasing the quality of satisfaction of all its participants. Thus, the professional competencies of the future teacher of preschool organizations in the field of research activities take into account the ability of the future teacher of preschool organizations to design stages and directions of scientific and pedagogical research on the basis of their own pedagogical experience and experimental approaches to updating and modernizing the practice of preschool education.

Project activity today is one of the most interesting, developing, important methods for both adults and preschoolers. This is the result of the fact that design in all areas of human activity has become a universal tool that provides focus, consistency and efficiency. Interest in the project as a way of organizing the life of future teachers of preschool organizations is explained by its compliance with the technology of developing learning, the potential for integration and the activity of future teachers of preschool organizations in the educational process. Therefore, the project method has recently become one of the most relevant studies and is being actively introduced into pedagogy.

First of all, the project method of activity is considered as a tool for the formation of a wide range of professional competencies and professional skills. This is due to the nature of activity, the genetic relationship between competence and activity, which is reflected in many scientific works devoted to the problems of training competence. Project activities are aimed at the independent work of its participants. This is individual or group work that is performed for a certain period of time.

A particularly favorable development and self-development of the personality of future teachers of preschool organizations is carried out in conditions of preparation for the organization of design activities of future teachers of preschool organizations, which leads to the production of products of a subjective and creative nature and reflects the personal achievements of everyone, can predict the results of design activities, information obtained for Theoretical and practical.

Creating conditions for the formation of the self-education needs of future teachers of preschool organizations is a strategic task of the entire professional education system. However, it should be noted that independence in learning in the practice of professional training of future teachers of preschool organizations is not always possible to integrate into the content of the educational program. This is evidenced by the result of the analysis of the curricula of the disciplines of the theoretical cycle, which we conducted as part of our research. Despite the fact that modern modular educational programs provide a sufficiently large number of hours for independent work, the form of presentation and the quality of tasks do not allow the formation of competencies related to self-education. As tasks in syllabuses, students are mainly offered: to perform an analysis, prepare a report, a presentation, draw up a diagram, compare, etc. Tasks that require the ability to creatively apply their theoretical experience are not presented enough.

Studying the work of modern researchers, we note that the creative component of the profession of a future preschool teacher has not been sufficiently studied, and, accordingly, is not used in the process of their preparation. Nevertheless, there are studies that are devoted to the study of the use of the specifics of the creative specialty in professional training, for example, T. N.Patsukova studied the preparation of higher school students for pedagogical self-education on the example of music and pedagogical faculties. The researcher considers «pedagogical self-education as a systematic, purposeful, voluntary, independent cognitive activity of a teacher, motivated by deep internal motives, having a reproductive and productive character and aimed at expanding and deepening psychological, pedagogical and special methodological knowledge, their creative processing and integration into a logical and psychological system reflecting the holistic pedagogical process as an object of pedagogical activity» [7, p. 145]. The researcher associates the designated components of pedagogical self-education with the presence of internal readiness for self-education, which is its main condition. In our opinion, the effectiveness of preparation for self-education should be ensured taking into account both external and internal conditions. Researcher T.V. Borisova, in studying the psychological and pedagogical conditions of self-education of future teachers of technology and entrepreneurship, comes to conclusions about the need to take into account all factors in the construction of the educational process, noting the priority of providing methodological conditions that contribute to filling the content of education [8, p. 17]. In the learning process, these conditions orient teachers to choose methods that can stimulate the motives of self-education. These methods should enhance cognitive activity, provide an opportunity to test

their competencies in practice. Among such methods, project-based learning occupies a special place.

Every year there are more and more supporters of project-based education at the pedagogical university. Project-based learning is an educational strategy that allows students to master academic and practice-oriented knowledge, develop the skills necessary for successful professional activity [9, p. 68]. In world practice, project activities are applied at all levels of education. In the system of preschool and school education of the Republic of Kazakhstan, project activities are actively implemented through the content of updated educational programs. Accordingly, a teacher of a preschool educational organization should be able to organize the project work of children, offer solutions to a particular project task, help in providing resources, integrate the efforts of pupils in creating a project product. Thus, the labor market requires graduates of pedagogical universities to be able to put project-based learning into practice.

Pedagogical universities are very careful about using project-based learning for academic purposes. Concerns are caused by the fact that existing education standards contain other requirements for the formation of content [10, p. 107]. Most often, this is a set of knowledge, skills and abilities that do not involve the creative application of practical skills, while a modern teacher should be able to use his accumulated knowledge and experience in changing conditions.

Materials and methods. In an experiment organized as part of our research, we used project-based learning in the process of studying a theoretical course, as well as during practical training. The experimental activity, which was conducted on the basis of the Pavlodar Pedagogical University named after A. Margulan, involved students of the 2nd, 3rd, 4th courses who study under the educational program of the specialty «Preschool education and upbringing». During the experiment, students are involved in project work in the process of studying psychological, pedagogical and methodological disciplines. Project work is an educational strategy through which students solve practical problems over several weeks. Such work includes various types of projects, for example, designing a playground, developing a course for preschoolers, etc. Project topics were proposed by teachers, discussed with students, these types of work are planned and performed, as far as possible, by students themselves, individually or in groups. Project work focuses on applying rather than transferring specific knowledge or skills, as well as on engaging students and stimulating their motivation in order to promote the development of critical thinking, self-confidence and the formation of social responsibility.

Results and discussion. There are two main approaches to the implementation of the project method. According to the historically older approach, students take two steps: first they are taught in a theoretical course to study certain skills and facts, then they apply these skills and knowledge, creatively and independently go to suitable projects. According to the second approach, learning does not precede the project, but is integrated into it. In other words, students first choose a project, then discuss what they need to know to solve the problem, and learn the necessary techniques and concepts. In the end, they complete the chosen project on their own. In both approaches, time for reflection should be provided at all stages of the project training, which gives students the opportunity to assess their progress. In the course of project activities, a number of small projects are used to help students develop an ever-growing competence in solving practical problems. As the analysis of the results of the experimental work has shown, the second approach can be considered optimal, since in the process of integrating theory and practice, students are provided with tools for mastering the content of education. The practical side of learning when using this approach is authentically integrated into the educational program.

One of the most important components that perform a priority fundamental role in the formation of pedagogical knowledge and skills in the preparation of bachelors is professional practice, presented in accordance with the Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated January 29, 2020 No. 107 by the following types: educational (introductory) practice, pedagogical practice of 1st year students, psychological and pedagogical

practice of 2nd year students, educational pedagogical practice of 3rd year students, industrial pedagogical practice of 4th year students, pre-graduate practice

The students' professional practice programs are aimed at developing professionally significant pedagogical skills among students:

- planning, forecasting, analysis of the main components of education and upbringing;
- the use of teaching methods and tools that correspond to didactic goals and objectives;
- the use of various forms and methods of organization, implementation of educational, cognitive, creative activities of pupils;
- implementation of an individual approach to pupils in the course of educational and educational work, taking into account the peculiarities of their development;
- conducting pedagogical diagnostics of the state of the pedagogical process;
- evaluating the performance of students, teachers and their own.

Based on the analysis of the targets in the content of the work programs of the practices, we determined that the project method is not a priority to use during the internship, and the use of project activities does not have signs of a systemic nature. In our opinion, it seems promising to integrate the content of practice and project activities of students during the development of the theoretical course. Such work allows us to build the logic of preparing future teachers of preschool organizations to perform professional duties based on a conscious, responsible attitude to their own development, which affects the readiness for self-education throughout their teaching career following higher education.

Conclusion. Thus, the analysis of a number of studies devoted to the issues of self-education of future teachers shows the relevance of this problem in modern conditions. Project activity as an effective way of forming professional competencies of future teachers of preschool organizations occupies an important place in the development of motives, knowledge of ways, skills, and skills of organizing their self-education.

An analysis of the course of experimental work shows that in the process of teaching, higher school teachers tend to adhere to traditional methods of organizing the educational process. A teacher at the Kazakhstan Pedagogical University is used to a lecture-seminar system in which students, having received theoretical information on disciplines, supplement their knowledge through searching for information in scientific literature, reinforce them with the ability to transform the received content. Difficulties arise in the application of project-based teaching methods, both in the organization of activities and in the methods of assessment. The identified factors of the effectiveness of project activities in preparing for self-education of future teachers of preschool organizations should be taken into account in the development of educational programs, as well as in filling the content of curricula of individual disciplines.

The article is funded by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, within the framework of the AP15473674 project «Formation of readiness for self-education of future teachers through project activities».

Список использованной литературы:

1. Аубакирова, Р.Ж. Модернизация модульных образовательных программ по специальности «Дошкольное обучение и воспитание» // *Историческая и социально-образовательная мысль*, 2018. №6 – С.132-146
2. Gureckis T., Markant D. *Self-Directed Learning: A Cognitive and Computational Perspective // Perspectives on Psychological Science*, 2021. Volume: 7 issue: 5. – p. 342-381.
3. Ганченко И.О. Развитие личности педагога в системе непрерывного профессионального самообразования: автореф. дис. ... докт.пед.наук: 13.00.01 / Ганченко Игорь Олегович. – Ставрополь, 2020. – 54 с.
4. Жарылгапова Д.М. Формирование у студентов интереса к самообразованию в системе внеаудиторных занятий: дис. ... канд.пед.наук: 13.00.01 / Жарылгапова Дина Муратовна. – М., 2019. –67 с.
5. Втевого R.I. Система проектов в условиях современного высшего образования [текст]. *Современные проблемы науки и образования*. – 2016. – 3. – Около 217:00.

6. Жуков Г.Н., Матросов П.Г., Каплан С.Л. Основы общей и профессиональной педагогики: учеб. пособие / под общ. ред. Г.П. Скамницкой. М.: Гардарики, 2005. 382 с.
7. Пацукова Т.Н. Подготовка студентов высшей школы к педагогическому самообразованию (на примере музыкально-педагогических факультетов): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Пацукова Татьяна Николаевна. – Ижевск, 2020. – 145 с.
8. Борисова Т. В. Психолого-педагогические условия самообразования будущих учителей технологии и предпринимательства: дис. канд.пед.наук: 13.00.08 / Борисова Татьяна Владимировна. – Новосибирск, 2000. – 184 с.
9. Пакомова, Н. Ю. Метод образовательных проектов в учебном заведении [текст]. - А: Смысл, 2013. – 68
10. Кудинова, О. С., Скульмовская, Л. Г. Проектная деятельность в университете как основа инноваций // современные проблемы науки и образования [текст]. 2020. - Номер 4. - Страница 107-124.
11. Об утверждении Правил организации и проведения профессиональной практики и правил определения предприятий (организаций) в качестве баз практики для организаций технического и профессионального, послесреднего образования. [Электронный ресурс]: Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 29 января 2020 года № 107. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 4 марта 2020 года № 1335. Доступ из Информационно-правовой системы нормативных правовых актов РК «Әділет». Режим доступа: URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013395/history/> свободный. (Дата обращения: 10.09.2020).

References:

1. Aubakirova, R.J. Modernizatsiya modulnyh obrazovatelnyh programm po spetsialnosti «Doşkolnoe obuchenie i vospitanie» // *İstoricheskaya i sotsialno-obrazovatel'naya mysl*, 2018. №6 – S.132-146
2. Gureckis T., Markant D. Self-Directed Learning: A Cognitive and Computational Perspective // *Perspectives on Psychological Science*, 2021. Volume: 7 issue: 5. – p. 342-381.
3. Ganchenko İ.O. Razvitie lichnosti pedagoga v sisteme nepreryvnogo professionalnogo samoobrazovaniya: avtoref. dis. ... dokt.ped.nauk: 13.00.01 / Ganchenko Igor Olegovich. – Stavropol, 2020. – 54 s.
4. Jarylgapova D.M. Formirovanie u studentov interesa k samoobrazovaniyu v sisteme vneauditornyh zanyatii: dis. ... kand.ped.nauk: 13.00.01 / Jarylgapova Dina Muratovna. – М., 2019. –67 s.
5. Btevero R.I. Sistema proektov v usloviyah sovremennogo vysshego obrazovaniya [tekst]. *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya*. - 2016. - Z. - Okolo 217:00.
6. Zhukov G.N., Matrosov P.G., Kaplan S.L. *Fundamentals of the general and professional pedagogy: a manual / general ed. by G.P. Skamnitskaya*. М.: Gardariki, 2005. 382 pp.
7. Patsukova T.N. Podgotovka studentov vysshei shkoly k pedagogicheskomu samoobrazovaniyu (na primere muzykalno-pedagogicheskikh fakultetov): dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / Patsukova Tatyana Nikolaevna. – Ijevsk, 2020. – 145 с.
8. Borisova T.V. Psihologo-pedagogicheskie usloviya samoobrazovaniya buduushih uchitelei tehnologii i predprinimatelstva: dis. kand.ped.nauk: 13.00.08 / Borisova Tatyana Vladimirovna. – Novosibirsk, 2000.–184 s.
9. Pakomova, N.Yu. Metod obrazovatelnyh proektov v uchebnom zavedenii [tekst]. - А: Smysl, 2013. – 68
10. Kudinova, O.S., Skulmovskaya, L.G. Proektnaya deyatelnost v universitete kak osnova innovatsii // *sovremennye problemy nauki i obrazovaniya [tekst]*. 2020. - Nomer 4. - Stranitsa 107-124.
11. Об утверждении Правил организаци и проведения профессиональной практики и правил определения предприятий (организаций) в качестве баз практики для организаций технического и профессионального, послесреднего образования. [Электронный ресурс]: Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 29 января 2020 года № 107. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 4 марта 2020 года № 1335. Доступ из Информационно-правовой системы нормативных правовых актов РК «Әділет». Режим доступа: URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013395/history/> свободный. (Дата обращения: 10.09.2020).

**ОРТА ЖӘНЕ ОРТА БІЛІМНЕН КЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ:
ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
СРЕДНЕЕ И ПОСЛЕСРЕДНЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ:
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ**

МРНТИ 14.25.01

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.023>

Н.Төлегенұлы,^{1} Б.А. Киясова,¹ А.Х. Умаров²*

¹*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан*

²*М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Алматы қ., Қазақстан*

**СТАНДАРТТАР НЕГІЗІНДЕ ОРТА БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ
ИННОВАЦИЯЛЫҚ БАСҚАРУ ТӘЖІРИБЕСІ**

Аңдатпа

Қазақстанда білім беру шеңберінде айқындалған білім беру нәтижелеріне қол жеткізудегі басқарудың инновациялық әдістерінің ролі мен маңыздылығын талқылайтын бұл зерттеу басқарудың инновациялық әдістерінің Қазақстанның орта білім беру жүйесіне әсерін анықтауға бағытталған. Зерттеу теориялық әдістерді қолдана отырып, тәжірибеде сауалнамамен бірге жүргізілді. Зерттеуде шетелдік және қазақстандық зерттеушілердің мектепті басқару және орта білім беруді стандарттау жөніндегі теориялық және практикалық қосымшалары, тұжырымдамалық тәсілді пайдалана отырып мұғалімдердің инновациялық қызметі ескерілді және Қазақстан Республикасының жалпыға бірдей міндетті білім беру үдерісінде инновациялық үрдістерді үздіксіз басқару қажеттілігі анықталды. Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі айқындаған жалпы орта мектептегі білім беру стандарттарының шеңберінде қазақстандық мұғалімдер мен әкімшілердің білім беру үдерісін жақсарту жөніндегі пікірлері мен ұсынымдары сауалнаманың көмегімен айқындалды.

Түйін сөздер: менеджмент, инновация, мектеп, стандарт, мұғалім, әкімшілік.

Толегенұлы Н.,^{*1} Киясова Б.А.,¹ Умаров А.Х.²

¹*Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы, Казахстан*

²*Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати,
г. Тараз, Казахстан*

**ОПЫТ ИННОВАЦИОННОГО УПРАВЛЕНИЯ В СИСТЕМЕ СРЕДНЕГО
ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ СТАНДАРТОВ**

Аннотация

Это исследование, в котором обсуждается роль и важность инновационных методов управления в достижении образовательных результатов, определенных в рамках образования в Казахстане, направлено на выявление влияния инновационных методов управления на систему среднего образования Казахстана. Исследование проводилось совместно с опросником на практике с использованием теоретических методов. В исследовании учтены теоретические и практические приложения зарубежных и казахстанских исследователей по управлению школой и стандартизации среднего образования, инновационная деятельность учителей с использованием концептуального подхода и выявлена необходимость непрерывного управления инновационными процессами в общеобязательном образовательном процессе Республики Казахстан. С помощью анкеты были определены мнения и рекомендации казахстанских учителей и администраторов по улучшению образовательного процесса в рамках стандартов общего среднего школьного образования, определенных Министерством просвещения Республики Казахстан.

Ключевые слова: менеджмент, инновация, школа, стандарт, учитель, администраторы.

Tolegenuly N.,^{1*} Kiyassova B.,¹ Umarov A.²

¹Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan

²M.H. Dulati Taraz Regional Universities,
Taraz, Kazakhstan

THE EXPERIENCE OF INNOVATIVE MANAGEMENT IN THE SECONDARY EDUCATION SYSTEM BASED ON STANDARDS

Abstract

This study, which discusses the role and importance of innovative management methods in achieving educational outcomes defined within the framework of education in Kazakhstan, aims to identify the impact of innovative management methods on the secondary education system in Kazakhstan. The study was conducted in conjunction with a questionnaire in practice using theoretical methods. The study takes into account the theoretical and practical applications of foreign and Kazakhstani researchers on school management and standardization of secondary education, innovative activity of teachers using a conceptual approach and identifies the need for continuous management of innovative processes in the compulsory educational process of the Republic of Kazakhstan. The questionnaire was used to determine the opinions and recommendations of Kazakhstani teachers and administrators on improving the educational process within the framework of the standards of general secondary school education defined by the Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: management, innovation, school, standard, teacher, administrators.

Негізгі ережелер. Тәуелсіздікке қол жеткізген Қазақстандағы білім беру жүйесін басқаруға өзгерістер енгізу арқылы білім беру қажеттілігін дамытуға осы зерттеу негізгі бастапқы нүктесін құрайды. Қазақстанда білім беру жүйесінің инновациялық үдерістеріне сәйкес білім беру мекемелерінде басқару жүйесін қайта ұйымдастыру, басқарудың мазмұны мен мақсаттарын айқындау, білім беру жүйесінің ерекшеліктерін қайта қарау сияқты мәселелер бойынша зерттеулер жүргізіледі және осы бағытта жаңа қадамдар жасау. Білім беру қызметінің нәтижесінде қазақстандық білім алуға бағытталған мақсаттар мен стандарттарды мемлекет уәкілеттік берген мекемелер айқындайды. Бұл мақсаттар инновациялық үрдіс және жалпы білім беру жүйесін жаңарту арқылы білім беру қызметін дамыту критерийлеріне айналады.

Кіріспе. Қазақстан 1991 жылы өз тәуелсіздігін алды және тәуелсіздікті сақтауға жоғары сапалы білім болған жағдайда ғана қол жеткізуге болатынын түсінеді. Тәуелсіздік алғанға дейін болған көптеген мәселелерді білім беру арқылы шешуге тырысканымен, бір жағынан, білім берудегі жаңа жаһандық дамуды ілгерілету үшін күш салынды. Бұл тұрғыда 21 ғасырдың басында Мектептегі білім берудің әлемдік тенденцияларын ескере отырып, білім беруді модернизациялау үшін оқу бағдарламасына жаңа курстар енгізілді. Бұл жаңғырту, біріншіден, Қазақстанның білім беру жүйесін халықаралық білімге біртіндеп интеграциялауға, екіншіден, әлемдегі білім беру саласында дамыған елдер қатарына кіруге бағытталған.

«Қазақстан Республикасының білім беруді дамыту бағдарламасы» шеңберінде еліміздегі білім беру жүйесімен байланысты нысаналы параметрлерді әзірлеудің стратегиялық қағидаттары айқындалды. Алайда, Қазақстан Республикасының Білім беру жүйесінің барлық элементтерін жаңа көзқараспен қайта ұйымдастыру қажеттілігі туындады. Сапалы білім беру үшін жергілікті білім беру жүйесі қазіргі заманғы мақсаттар үшін Кеңес Одағы кезіндегі ескі жүйені алмастыруы керек. Осы себепті, елдің білім беру жүйесінде сапаға бағдарланған және бәсекеге қабілетті тұлғаны дамытуға қолайлы білім беру ортасын құру үшін бүгінгі таңда мектептерде жұмыс істейтін мұғалімдерге өндірістен қол үзбей заманауи оқытуды қамтамасыз ету көзделуде. Қазақстандық мектептер инновациялық білім беру жүйесінің

процестерін дұрыс жоспарлау арқылы бірнеше жылдан кейін айтарлықтай прогреске қол жеткізеді деп есептеледі.

Білім беру үдерісіне қатысушылардың барлығының қызметі белгілі бір мақсаттарға жетуге бағытталған жүйеде, егер басқару сапасына қол жеткізілмесе, жалпыға бірдей білім беру сапасының шынайы мақсаты іс жүзінде жүзеге асырылмайды [1]. Білім беруді басқару білім беру мазмұнымен, Кадрлық қолдаумен, бағалау жүйесімен және қаржыландырумен бірге «жүйені реттейтін нормалар» ретінде көрінеді [2]. Әлеуметтік ортада болып жатқан ұйымдық өзгерістерге байланысты туындайтын білім берудің тұжырымдамалық, технологиялық және мазмұндық аспектілерінің өзгергіштігіне байланысты проблемаларды менеджменттің ықпалынсыз шешуге болады деп айтуға болмайды. Осыны сезіне отырып, менеджерлер қазақстандық білім беру жүйесін дамытуды барлық салалардағы әзірлемелер үшін негіз ретінде қарастырады. Сондықтан білім беру жүйесін басқару мәселесі әрқашан күн тәртібінде болуы керек. Екінші жағынан, Кеңес одағы дәуірінен бастау алған ескі басқару тәсілі мәселені тек қолданыстағы мектеп жүйелерін сақтау және әкімшіліктің тұрақты жұмыс істеуін қамтамасыз ету тұрғысынан қарастырады [3]. Алайда, білім беруде жақсы нәтижеге жету үшін мектеп әкімшіліктері инновациялық қосымшаларға ашық болуы керек.

Басқаруды ұйымдастырудың теориялық негіздері Тейлордың еңбектеріндегі менеджменттің жалпы теориясының негізгі ережелеріне негізделген. Білім берудегі инновациялық тәсілдермен байланысты теориялардың бірі – «оқытуды оңтайландыру теориясы» [4]. Бұл теорияның мақсаты – ғылыми әдістерді қолдана отырып, білім берудің сәтті дамуын және студенттердің кәсіби дайындығын қамтамасыз ету және білім беру саласында туындауы мүмкін мәселелерді шешу [5]. Бұл теорияны көптеген педагогикалық мәселелерді шешуде қолдануға болатыны белгілі. И.Д.Зверев сонымен қатар бұл теорияның әдістері мен принциптерін педагогикалық процесті ғылыми ұйымдастырудың аспектісі ретінде қабылдайды [6]. Осы тақырыпта зерттеу жүргізген С.Д.Мұқанованың мектеп әкімшілерінің осы мәселеге қатысты оң тәжірибесін қорытындылады. Зерттеу барысында мектептің әртүрлі бөлімшелерін басқару, мұғалімдерді оқытуды ғылыми ұйымдастыру бойынша практикалық ұсыныстар берілді, басқару қызметін ұтымды ету жолдары анықталды [7]. Т.И. Шамова екінші жағынан, олар білім беру үдерісін белгілі бір мысалдарға сәйкес түпкілікті нәтижеге бағыттайтын басқару тәсілдерін функционалдық тәсіл, жүйелік тәсіл, белсенділік тәсілі, жүйелік-белсенділік тәсілі, ситуациялық тәсіл, оңтайландыру тәсілі, зерттеу тәсілі ретінде жіктеді [8]. Мектепті басқарудың тағы бір тәсілі – бұл мотивациялық тәсіл, рефлексивті тәсіл және құзыреттілік тәсіл, олар басшылықтың білім беру процесіне бағдарлануымен, жеке тұлғаның әлеуетін ашуға және дамытуға жағдай жасаумен байланысты [9]. В.С.Лазарев және т.б, мектеп әкімшілігі жүргізген зерттеулер ақпараттық қолдау мәселелерінің инфрақұрылымын жақсартуға мүмкіндік беретін ғылыми қызметті қамтиды [10]. З.А.Исаеваның 2016 жылы жүргізген зерттеуі білім беру менеджерлеріне теория мен қолдану тұрғысынан ұсыныстар береді [11].

Менеджментте мектеп және оның компоненттері (ішкі жүйелер) Мектепшілік басқару деп аталады. Ішкі жүйелер әртүрлі тақырыптарды қамтиды, соның ішінде біртұтас педагогикалық процесс, аудиториялық жүйе, тәрбие жұмысы жүйесі, оқушылардың эстетикалық білім беру жүйесі, кәсіптік бағдар беру жүйесі және инновациялық процестер. Мектептің ішкі жүйелерін жеке басқару мектепшілік менеджменттің мәні мен мазмұны ретінде қабылданады [12]. 80-ші жылдардың басынан бастап мектеп менеджментінің кейбір пәндерімен байланысты зерттеулер айтарлықтай өсті. Мысалы, Ю.А. Конаржевскийдің еңбектері мектептегі басқару мәселелерін қарастырады [13]. В.В. Серіковтың жеке тұлғаға бағытталған білім беру ұйымы және білім беру менеджменті инновациялық компоненттерді қарастыратын зерттеулер арқылы педагогикадағы мектеп менеджментінің мәнін зерттеудің нақты ғылыми негізін құрды [14].

Кеңес Одағы ыдыраған кезде білім беруді тұрақтандыруды қамтамасыз ету үшін білім беруді басқару саласында табысты күш-жігер жұмсалғанымен, бұл процесті тиімді басқару мүмкін болмады, білім беруді басқаруды жаңа жағдайларда білім беруді дамытуды қамтамасыз ете алмайтын орталықтандырылған жүйе жүзеге асырды [15].

Қазақстанның білім беру жүйесін дамыту мектептегі басқару жүйесінің сипаттамаларында өзгерістер тудырмайтын бірқатар объективті әлеуметтік-экономикалық факторларға сәйкес реттеледі. Менеджменттің деконцентрациясын, білім беру мекемелері арасындағы бәсекелестіктің пайда болуын, мектептегі білім беру саясатын қалыптастыруға сыртқы ортаның белсенді әсерін, менеджерлерді кәсібилендіруді, тұлғаға бағытталған білім беру үлгісін, білім беруді стандарттауды және білім беру қызметінің халықаралық тенденцияларын көрсетуге болады [16].

Басқару сипаттамаларының өзгеруі Қазақстанның білім беру жүйесінде инновацияларды құру процестерінің тұтастығын одан әрі дамыту, оны білім беру қоғамдастығының игеруі және жаңа білім беру процесіне кіру жоспарланып отырған инновациялық үдерістердің қажеттілігімен байланысты [17]. Қазақстан инновациялық білім беру үдерісіне ХХ ғасырдың 90-жылдарының басында кірді. Бір кездері кеңестік мектептер қолданған бірыңғай білім беру мазмұны, бірыңғай бағдарламалар, оқулықтар әр түрлі этникалық шығу тегі бар республикалардың барлық мектептерінде қолданылған. Алайда, отандық білім берудегі әртүрлі инновациялық үдерістер мен білім беру мекемелерінің әртүрлілігі секторда мемлекеттік емес білім беру мекемелерін құруды, білім беру бағдарламаларын әзірлеуді, озық білім беру технологияларын қолдануды және шетелдік оқытушылар санын көбейтуді талап етті және бұл инновациялық тәжірибелер енгізілді [18].

Бүгінгі күнге дейін отандық ғалымдар білім беру жүйесіндегі өзгерістер процестеріне және әртүрлі педагогикалық инновацияларды енгізу шеңберінде инновациялық үдерістердің жекелеген теориялық және практикалық аспектілеріне арналған бірқатар ғылыми зерттеулер жүргізді [19]. Алайда, бүгінгі таңда Қазақстанда педагогикалық инновацияларды, оқыту нысандары мен әдістерін енгізу бойынша әзірлеу процестерінің басқарылмауы күтілетін білім беру нәтижелеріне қол жеткізуге ықпал етпейді және тұтастай алғанда білім беру жүйесінің дамуына кедергі келтіреді. Бұл кезеңде инновация қазір сән сезімімен жаңа трендке айналды деп айтуға болады. Себебі оқушыларға сапалы білім беру қызметтерін ұсыну, сондай-ақ білім берудегі күнделікті есеп мәселесін ескере отырып жүзеге асырылуы мүмкін мектептің өзін жоспарлау және бақылау инновациялық басқару процестерін міндетті етті [20].

Материалдар мен әдістер. Құжаттарды талдау бойынша зерттеу тақырыбына қатысты аймақтық ғылыми конференциялардың теориялық зерттеулері мен материалдарын, қолданыстағы оқу жоспарларын, статистикалық деректерді, білім беру нормативтік материалдарын, жеке бақылауларды, баяндамалар мен сұхбаттарды талдау арқылы жүргізілді. Зерттеу барысында «Parsons AGIL Model» модельді қолдана отырып, кешенді тексеру жүргізілді. Parsons AGIL Model – әр әлеуметтік жүйеде болуы, қоршаған ортаға бейімделуін, мақсаттарына жетуін, төменгі бөлік немесе оның жүйелері арасындағы интеграцияға қол жеткізуді талап етеді, ал орта мен қоғамды құрайтын адамдар оның бар екеніне лайықты немесе заңды түрде сенуі керек.

Кесте 1. Parsons AGIL Model

Бейімделу:	бір нәрсеге сәтті бейімделу үшін әлеуметтік жүйе өзінің қоршаған ортасын танып, қоршаған ортаның қалай өзгергенін түсініп, соған сәйкес қажетті бейімделуді көрсету.
Мақсат:	мақсаттарға және табысқа жету.
Интеграция:	ішкі жүйелер мен жүйенің бөліктері арасындағы үйлесімділік пен үйлестіруді қамтамасыз ету.
Заңдылық:	орналасқан ортасында жүйе қабылдау арқылы ортасын құру.

Зерттеу сауалнама, сұхбат, бақылау және тестілеу әдістерін қолдана отырып жүргізіледі [21]. Бұл зерттеуде сауалнама әдісі қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау. Алматы қаласы жалпы білім беретін мектептерінде жұмыс істейтін мұғалімдер мен әкімшілердің Google онлайн-сауалнамасының көмегімен білім беру үдерісін ұйымдастыру жөніндегі сауалнамаға жауаптары Excel файлы түрінде сақталды. Excel файлы IBM SPSS Statistics 24 пакеттік бағдарламасы арқылы ашылды және деректерді талдау жүргізілді. Сауалнаманың бірінші және екінші бөліктеріндегі сұрақтарға қатысушылардың жауаптары бөлек бағаланды. Сауалнаманың бірінші бөлігі үшін жиілік кестелері сипаттамалық статистиканы қолдана отырып визуалды түрде жасалды. Екінші бөлік үшін жиілік мәндері (f, frekans) және пайыз (%) берілген сұрақтардағы әрбір бағалау критерийін алдымен қанша адам бағалағанын анықтау арқылы жасалған кестелерде көрсетілген. Соңында, бірінші бөлімге енгізілген жеке ақпараттың айнымалылары және деректерді талдау кезінде cross кестелер арқылы екінші бөлімге енгізілген білім беру үдерісін нормативтік және әдістемелік қолдау элементтері; сабақ жоспарын әзірлеу кезінде пайдаланылатын ресурстар; оқу бағдарламасының өзгермелі бөлігін әзірлеу кезінде пайдаланылатын ресурстар; әдістемелік қолдау ресурстары білім беру стандартын іске асыру кезінде пайдаланылатын айнымалылар, сол кестеде келтірілген. Осылайша, стандарттардың жаңаруы үшін факторлардың басымдығы туралы көзқарастарымен қатысушылардың жынысы, жасы, білімі, еңбек өтілі, мекемедегі еңбек сіңірген жылдары, қызметтік және әкімшілік мәртебесі арасындағы байланысты түсінуге әрекет жасалды.

Зерттеудің бұл бөлігі айнымалыларға негізделген бағалауды (frekans кестесі) және айнымалылар арасындағы салыстыруды (cross кесте, çараз кесте) қамтиды.

Кесте 2. Қатысушыларды жынысына қарай бөлінуі

Жынысы	Frekans	Пайызы (%)
Әйел	154	74,4
Еркек	53	25,6
Барлығы	207	100

Қатысушылар туралы мәліметтер 2-кестеде келтірілген. 2-кестеге сәйкес, сауалнамаға қатысушылардың (74,4%) әйелдер, сауалнамаға қатысушылардың ерлер пайызы (25,6%).

Кесте 3. Қатысушыларды жас топтары бойынша бөлінуі

Жас аралықтары	Frekans	Пайызы (%)
22-30	36	17,4
31-40	54	26,1
41-50	76	36,7
51 және жоғары	41	19,8
Барлығы	207	100

Қатысушылардың жас аралықтары 3-кестеде келтірілген. 3-кестеге сәйкес, қатысушылардың ең көп тобы - 41 жастан 50 жасқа дейінгі жас тобы - 36,7%. Одан кейін 31 мен 40 жас аралығындағы қатысушылар тобы 26,1% құрайды. 51 жастан асқан қатысушылардың үлесі 19,8% құрайды. Қатысушылардың ең кіші тобы - 22 мен 30 жас аралығындағы топ (17,4%).

Кесте 4. Қатысушыларды педагогикалық еңбек өтілі жылына қарай бөлінуі

Жас аралықтары	Frekans	Пайызы (%)
1-5 жыл	23	11,1

6-10 жыл	34	16,4
11-20 жыл	81	39,1
21 және одан жоғары	69	33,3
Барлығы	207	100

Қатысушылардың педагогикалық еңбек өтілі мәртебесі 4- кестеде көрсетілген. 4-кестеге сәйкес, олардың көпшілігі 11-20 жыл аралығындағы қатысушылар (39,1%). Одан кейін сәйкесінше 21 және одан жоғары (33,3%), 6-10 жыл (16,4%) және 1-5 жыл (11,1%).

Кесте 5. Оқу үдерісінің нормативтік элементтерін сұрыптау

Оқу үдерісін реттейтін элементтер	Frekans	Пайызы (%)
Дәріс	32	15,5
Білім беру стандарттары	44	21,3
Сабақ жоспары	67	32,4
Бағдарлама	22	10,6
Кітаптар	42	20,3
Барлығы	207	100

Қатысушылардың оқу үдерісінің реттеуші элементтерінің рейтингі 5- кестеде көрсетілген. 5- кестеге сәйкес сабақ жоспары ең көп айтылған реттеуші элемент болып табылады (32,4%). Одан кейін білім беру стандарттар (21,3%), кітаптар (20,3%), дәрістер (15,5%). Бағдарлама, керісінше, кем дегенде қатынасы бойынша аталған элемент болып табылады (10,6%)

Кесте 6. Білім беру стандарттарын қолдану кезінде қолданылатын әдістемелік қамтамасыз ету ресурстары

Әдістемелік қамтамасыз ету ресурстары	Frekans	Пайызы (%)
Жеке дамуы	7	3,4
Біліктілікті Арттыру	35	16,9
Директорлар кеңесі	25	12,1
Мектеп Кітапханасы	107	51,7
Басқа	33	15,9
Барлығы	207	100

Білім беру стандарттарын қолдану кезінде қатысушылар қолданатын әдістемелік қамтамасыз ету ресурстары 6- кестеде келтірілген. 6- кестеге сәйкес мектептің кітапхана бөлімі әдістемелік қолдаудың ең көп алатын көзі болып табылады (44,4%). Одан кейін біліктілікті арттыру (16,9%) жүргізіледі. Басқа факторлар (15,9%) үшінші орында. Директорлар кеңесі 12,1% арақатынасымен төртінші орында. Тұлғаның дамуы – бұл көрсеткіш бойынша ең аз айтылған көз (3,4%).

Кесте 7. Оқу үдерісінің реттеуші элементтерін жынысы бойынша сұрыптау

Жынысына қарай оқу үдерісі	Дәрістер	Білім беру стандарттары	Сабақ Жоспары	Бағдарлама	Кітап	Барлығы
Әйел	16	32	52	15	29	154
Еркек	6	12	15	7	13	53
Барлығы	32	44	67	22	42	207

Қатысушылардың жынысына қарай оқу үдерісінің реттеуші элементтерінің рейтингі 7-кестеде көрсетілген. 7- Кестеге сәйкес, қатысушы әйелдер оқу үдерісінің нормативтік элементтерін маңыздылығы бойынша сабақ жоспары (f=52), білім беру стандарттары (f=32), кітап (f=29), сынып (f=26) және бағдарлама (f=15). Екінші жағынан, ер қатысушылар оқу үдерісінің нормативтік элементтерін маңыздылығы бойынша сабақ жоспары (f=15), кітап (f=13), білім беру стандарттары (f=12), бағдарлама (f=7) және дәріс (f=6). 7- кестеде қатысушылар сабақ жоспарын гендерлік айырмашылыққа қарамастан маңызды деп санайтынын, білім беру стандарттарын екіншіден маңызды деп санайтынын, содан кейін кітап элементі маңызды екенін, дәріс пен бағдарлама элементтері ең аз маңызды екенін көрсетеді., әсіресе ер қатысушылар бағдарламаға және дәріс элементтеріне аз көңіл бөлді.

Кесте 8. Жынысы бойынша оқу мекемесіне сәйкес келетін сабақ жоспарын құрудың негізі

Жынысы бойынша сабақ Жоспары	Білім беру мекемелерінің нұсқаулары	Курстық пәндер бойынша мемлекеттік стандарттар	Сабақтың негізгі жоспары	Сабақ жоспарының үлгісі	Курс бағдарламасы	Барлығы
Әйел	71	60	2	18	3	154
Еркек	20	22	1	10	0	53
Барлығы	91	82	3	28	3	207

Қатысушылардың жынысына сәйкес оқу орнына сәйкес курс жоспарын әзірлеу үшін негіздердің рейтингі 8- кестеде көрсетілген. 8- кестеге сәйкес, қатысушы әйелдер білім беру мекемелерінің нұсқаулары (f=71), курс тақырыптары бойынша мемлекеттік стандарттар (f=60), оқу жоспарының үлгісі ретінде оқу орнына сәйкес келетін сабақ жоспарын әзірлеу негіздерін тізімдейді. (f=18), курс бағдарламасы (f=3) және негізгі сабақ жоспары (f=2) маңыздылығы бойынша. Екінші жағынан, ер қатысушылар курстық бағдарламаларға ешқандай мән бермеді, сонымен бірге оқу орнына сәйкес келетін курстық жоспарды әзірлеудің негізін маңыздылығы бойынша курс тақырыптары бойынша мемлекеттік стандарттар ретінде бағалады (f=22), білім беру мекемелерінің нұсқаулары (f=20), сабақ жоспарының үлгісі (f=10) және негізгі сабақ жоспары (f=1) (f=0). 8- кестеде сонымен қатар ер мен әйел қатысушылар мемлекеттік стандарттарды білім беру органдары мен курс пәндерінің нұсқаулары үшін өте маңызды, ал сабақ жоспарының үлгісі маңызды деп санайтындығы көрсетілген. Екі топ үшін де курс бағдарламасы мен негізгі сабақ жоспары басқалар сияқты маңызды емес.

Кесте 9. Оқу орнында оқу жоспарын әзірлеу кезінде жынысына қарай ескерілетін элементтер

Жынысы бойынша оқу жоспары	Әкімшілік нұсқаулары	Қызығушылық салалары	Ата-ананың кеңесі	Мүдделі тараптардың ұсыныстары	Оқытушылардың мүмкіндіктері	Барлығы
Әйел	32	38	62	8	14	154
Еркек	13	7	30	1	2	53
Барлығы	45	45	92	9	16	207

Қатысушылар оқу жоспарын әзірлеу кезінде жынысына қарай ескерген элементтердің рейтингісі 9- кестеде көрсетілген. 9- кестеге сәйкес, қатысушы әйелдердің оқу бағдарламасын әзірлеу кезінде ескеретін элементтері маңыздылығына қарай тізімделеді; ата-аналардың ұсыныстары (f=62), қатысушылардың мүдделері (f=38), әкімшілік органдардың

нұсқаулары (f=32), докторантурадан кейінгі оқытушылардың мүмкіндіктері (f=14) және мүдделі тараптардың ұсыныстары (f=8). Екінші жағынан, ер қатысушылар оқу жоспарын әзірлеу кезінде ескерілетін элементтерді маңыздылығына қарай ескереді; ата-аналардың ұсыныстарын (f=30), әкімшілік органдардың нұсқауларын (f=13), қатысушылардың мүдделерін (f=7), оқытушылардың мүмкіндіктерін (f=2) және мүдделі тараптардың ұсыныстарын (f=1) бағалау кезінде олар оқу жоспарына ешқандай мән бермеді (f=0). 9-кестеде сонымен қатар екі гендерлік топ бірінші кезекте оқу бағдарламаларын әзірлеу кезінде ата-аналардың ұсыныстарын ескеретіні көрсетілген. Керісінше, әйел қатысушылар өздерінің мүдделері мен әкімшілік нұсқауларын екінші орында маңызды деп санайды, ал ер қатысушылар екінші орында тек әкімшілік бұйрықтарын қарастырады. Оқытушылардың мүмкіндіктері мен мүдделі тараптардың ұсыныстары екі гендерлік топ үшін де маңызды емес.

Кесте 10. Жынысына сәйкес білім беру стандарттарын қолдануда қолданылатын әдістемелік қамтамасыз ету ресурстары

Жынысы бойынша әдістемелік қамтамасыз ету ресурстары	Жеке дамуы	Біліктілікті арттыру	Директорлар кеңесі	Мектеп кітапханасы	Басқа	Барлығы
Әйел	4	24	20	85	21	154
Еркек	3	11	5	22	12	53
Барлығы	7	35	25	33	33	207

Қатысушылар жынысына қарай білім беру стандарттарын қолдану кезінде пайдаланатын әдістемелік қамтамасыз ету ресурстарының рейтингісі 10- кестеде келтірілген. 10- кестеге сәйкес, қатысушы әйелдер білім беру стандарттарын енгізу кезінде пайдаланатын әдістемелік қолдау ресурстарын мектеп кітапханасы (f=85), біліктілікті арттыру (f=24), басқа (f=21), директорлар кеңесі (f=20) және жеке дамуы (f=4) маңыздылығына қарай тізімдейді. Екінші жағынан, ер қатысушылар маңыздылығы бойынша білім беру стандарттарын енгізу кезінде әдістемелік қолдау ресурстарын пайдаланды; мектеп кітапхананы (f=22), басқаларын (f=12), біліктілікті арттыруды (f=11), директорлар кеңесін (f=5) және жеке дамуы (f=3) бағалайды. 10- кестеге сәйкес, сонымен бірге екі гендерлік топ та білім беру стандарттарын енгізу кезінде қолданатын әдістемелік қамтамасыз ету көздері ең алдымен мектеп кітапханасы болып табылатынын, ал біліктілікті арттыру және басқа ресурстар екінші орында тұрғанын көрсетеді. Әйелдер қатысушылары білім беру стандарттарын қолдану кезінде пайдаланатын әдістемелік қолдау ресурстарының бірі болып табылатын директорлар кеңесі ер қатысушылар үшін соңғы. Екі гендерлік топқа да білім беру стандарттарын қолдану кезінде әдістемелік қолдаудың ең аз қолданылатын көзі-тұлғалық даму.

Кесте 11. Оқу үдерісінің реттеуші элементтерін жас топтары бойынша сұрыптау

Жас топтары бойынша оқу үдерісі	Дәрістер	Білім беру стандарттары	Сабақ Жоспары	Бағдарламасы	Кітап	Барлығы
22-30	6	8	8	4	10	36
31-40	13	7	15	10	9	54
41-50	9	21	28	6	12	76
51 және жоғары	4	8	16	2	11	41
Барлығы	32	44	67	22	42	207

Қатысушылардың оқу-тәрбие процесінің реттеуші элементтерінің жас топтары бойынша рейтингісі 11- кестеде көрсетілген. 11- кестеге сәйкес 31-40 және 41-50 жас аралығындағы қатысушылар сабақ жоспарын оқу үдерісінің реттеуші элементтерінің рейтингінде бірінші орынға қояды. Кітап 22-30 жас аралығындағы қатысушылардың оқу-тәрбие үдерісінің реттеуші элементтерінің рейтингінде бірінші орында тұр. 31-40 жас тобына арналған дәрістер; 41-50 жас тобына арналған білім беру стандарттары сабақ жоспары сияқты маңызды. 51 жастан асқан қатысушыларға арналған сабақ жоспары және кітап элементтері; 22-30 жас аралығындағы қатысушылар үшін кітап, білім беру стандарттары және сабақ жоспары маңыздылық рейтингінің басында тұр. бағдарламалар, кітаптар мен білім беру стандарттары 31-40 жас аралығындағы қатысушылар үшін онша маңызды емес сияқты. сыныптар мен бағдарламалар 41-50, 51 және одан жоғары жастағы және 22-30 жас аралығындағы адамдар үшін онша маңызды емес сияқты.

Кесте 12. Жас топтары бойынша оқу орнымен үйлесімді сабақ жоспарын құрудың негізі

Жас топтары бойынша сабақ жоспары	Білім беру мекемелерінің нұсқаулары	Курстық пәндер бойынша мемлекеттік стандарттар	Сабақтың негізгі жоспары	Сабақ жоспарының үлгісі	Курс бағдарламасы	Барлығы
22-30	16	14	1	5	0	36
31-40	22	23	1	8	0	54
41-50	35	27	1	10	3	76
51 және жоғары	18	18	0	5	0	41
Барлығы	91	82	3	28	3	207

Білім беру ұйымы үшін тиісті сабақ жоспарын әзірлеу негізінде қатысушылардың жас топтары бойынша рейтингісі 12- кестеде көрсетілген. 12- кестеге сәйкес, 31-40, 51 және одан жоғары және 22-30 жас аралығындағы қатысушылар білім беру мекемелерінің нұсқауларына және мемлекеттік стандарттарға сәйкес оқу орны үшін тиісті сабақ жоспарын әзірлеу негізінде өз рейтингтерінде бірінші орында курстық пәндер бойынша 41-50 жас аралығындағы адамдар үшін білім беру мекемелерінің нұсқаулары курстық пәндерге арналған мемлекеттік стандарттарға қарағанда алдын ала болып табылады. Үлгі сабақ жоспары барлық топтарда екінші орында. Сабақтың негізгі жоспары мен курстық бағдарламалары рейтингтің соңында орналасқан.

Кесте 13. Жас топтары бойынша оқу орнының оқу жоспарын әзірлеу кезінде ескерілетін элементтер

Жас топтары бойынша оқу жоспары	Әкімшілік нұсқаулары	Қызығушылық салалары	Ата-ананың кеңесі	Мүдделі тараптардың ұсыныстары	Оқытушылардың мүмкіндіктері	Барлығы
22-30	7	13	26	0	8	54
31-40	17	14	32	8	5	76
41-50	14	10	16	0	1	41
51 және жоғары	7	8	18	1	2	36
Барлығы	45	45	92	9	16	207

Қатысушылардың жас топтарына сәйкес оқу бағдарламасын әзірлеу кезінде ескерілетін мәселелерге байланысты рейтингтері 13- кестеде көрсетілген. 13- кестеге сәйкес, ата-

аналардың ұсыныстары барлық жас топтары үшін оқу бағдарламасын әзірлеу кезінде ескерілетін элемент болып табылады. 41-50, 51 және одан жоғары жастағы, сондай-ақ 22-30 жас аралығындағы қатысушылар үшін әкімшілік нұсқаулары мен қатысушылардың мүдделері екінші орында қарастырылады. 31-40 жас аралығындағы топ үшін әкімшілік органдардың нұсқаулары мен оқытушылардың мүмкіндіктері екінші мәнге ие. Мүдделі тараптардың ұсыныстары мен мүмкіндіктері 41-50 мен 22-30 жас аралығындағы қатысушылар үшін басымдық болып табылмайды.

Кесте 14. Жас топтары бойынша білім беру стандарттарын қолдану кезінде қолданылатын әдістемелік қамтамасыз ету ресурстары

Жас топтары бойынша әдістемелік қамтамасыз ету ресурстары	Жеке дамуы	Біліктілікті арттыру	Директорлар кеңесі	Мектеп кітапханасы	Басқа	Барлығы
22-30	2	11	5	26	10	54
31-40	3	14	7	37	15	76
41-50	0	5	7	25	4	41
51 және жоғары	2	5	6	19	4	36
Барлығы	7	35	25	107	33	207

Қатысушылардың жас топтары бойынша білім беру стандарттарын енгізу кезінде әдістемелік қамтамасыз ету ресурстарының рейтингісі 14- кестеде көрсетілген. 14- кестеге сәйкес мектеп кітапханасы барлық жас топтары үшін білім беру стандарттарын енгізу кезінде қолданылатын әдістемелік қамтамасыз етудің негізгі көзі болып табылады. 31-40 пен 41-50 жас аралығындағы қатысушылар үшін біліктілікті арттыру және басқа элементтер білім беру стандарттарын енгізу кезінде қолданылатын әдістемелік қолдаудың екінші көзі болып табылады. осы қосымша ресурстардан басқа, 51 жастан асқан және 22-30 жас аралығындағы қатысушылар директорлар кеңесінің қолдауына ие болады. Жеке даму – бұл барлық жас топтары үшін ең аз қолданылатын немесе қолданылмайтын әдістемелік қолдау көзі.

Кесте 15. Оқу үдерісінің нормативтік элементтерін педагогикалық еңбек өтілі жылына сәйкес сұрыптау

Кәсіби педагогикалық өтілі жылына сәйкес оқу үдерісінің элементтері	Дәрістер	Білім беру стандарттары	Сабақ Жоспары	Курс бағдарламасы	Кітап	Барлығы
1-5 жыл	6	6	3	2	6	23
6-10 жыл	5	4	10	9	6	34
11-20 жыл	16	20	24	7	14	81
21 және одан жоғары	5	14	30	4	16	69
Барлығы	32	44	67	22	42	207

Қатысушылардың оқу үдерісінің реттеуші элементтерінің еңбек өтіліне қарай рейтингісі 15- кестеде көрсетілген. 15- кестеге сәйкес, 1-5 жылдық еңбек өтілі бар қатысушылар бірінші кезекте сыныпты, білім беру стандарттарын және кітап элементтерін, екінші орында сабақ жоспары мен бағдарламасын көрсетеді. 6-10 жас аралығындағы қатысушылар бірінші кезекте сабақ жоспары мен бағдарламасын оқу үдерісінің реттеуші элементтері ретінде, ал екінші орында кітап, дәріс және білім беру стандарттарын көрсетеді. еңбек өтілі 11-20 жыл,

сабақ жоспары мен білім беру стандарттары бірінші болып табылады; онда сынып пен кітап екінші орында, ал бағдарлама үшінші орында көрсетілген. Кемінде 21 жыл еңбек өтілі бар қатысушылар сабақ жоспарын бірінші, кітап пен білім беру стандарттарын екінші, дәріс пен бағдарламаны үшінші орынға қояды.

Кесте 16. Педагогикалық еңбек өтілі жылына сәйкес оқу орнымен үйлесімді курс жоспарын құрудың негізі

Педагогикалық еңбек өтілі жылына сәйкес курс жоспары	Білім беру мекемелерінің нұсқаулары	Курстық пәндер бойынша мемлекеттік стандарттар	Сабақтың негізгі жоспары	Сабақ жоспарының үлгісі	Курс бағдарламасы	Барлығы
1-5 жыл	7	12	1	3	0	23
6-10 жыл	16	13	0	5	0	34
11-20 жыл	35	32	2	10	2	81
21 және одан жоғары	33	25	0	10	1	69
Барлығы	91	82	3	28	3	207

Қатысушылардың еңбек өтілі мәртебесіне сәйкес рейтингісін көрсететін кесте оқу орнының жұмыс сабағының жоспарын әзірлеуге негіз ретінде 16- кестеде көрсетілген. 16-кестеге сәйкес, 1-5 жыл еңбек өтілі бар қатысушылар бірінші кезекте курстық пәндер бойынша мемлекеттік стандарттарды, екінші орында білім беру органдарының нұсқауларын көрсетеді; үлгі сабақ жоспары және негізгі сабақ жоспары үшінші орында. 6-10 жыл аралығындағы қатысушылар бірінші кезекте білім беру органдарының нұсқауларын көрсетеді; екінші орында курстық пәндерге арналған мемлекеттік стандарттар; үшінші орында сабақ жоспарының үлгісі. 11-20 жыл аралығындағы қатысушылар бірінші кезекте білім беру органдарының бұйрықтарымен курстық пәндер бойынша мемлекеттік стандарттарды көрсетеді; екінші орында сабақ жоспарының үлгісі; үшінші орында негізгі сабақ жоспары мен сабақ бағдарламалары. Кемінде 21 жыл еңбек өтілі бар қатысушылар бірінші кезекте курстық пәндер бойынша мемлекеттік стандарттарды, екінші орында сабақ жоспарының үлгісін, үшінші орында курстық бағдарламаларды білім беру органдарының бұйрығымен көрсетеді. Курстың бағдарламасы 1-5 жыл; курстың бағдарламасы және негізгі сабақ жоспары 6-10 жыл; сабақтың негізгі жоспары 21 және одан жоғары жастағы қатысушылар үшін оқу орнында жұмыс істейтін сабақ жоспарын жасау үшін пайдаланылмайды.

Кесте 17. Педагогикалық еңбек өтілі жылына сәйкес оқу орнының оқу жоспарын жасау кезінде ескерілетін элементтер

Педагогикалық еңбек өтілі жылына сәйкес оқу жоспары	Әкімшілік нұсқаулары	Қызығушылық салалары	Ата-ананың кеңесі	Мүдделі та-раптардың ұсыныстары	Оқытушыларының мүмкіндіктері	Барлығы
1-5 жыл	6	2	12	1	2	23
6-10 жыл	5	9	17	0	3	34
11-20 жыл	14	16	38	5	8	81
21 және одан жоғары	20	18	25	3	3	69
Барлығы	45	45	92	9	16	207

Қатысушылардың педагогикалық еңбек өтіліне сәйкес оқу жоспарын жасау кезінде ескерілетін элементтердің рейтингісі 17- кестеде көрсетілген. 17- кестеге сәйкес, ата-аналардың ұсыныстары еңбек өтілінің барлық деңгейлері үшін ескерілетін бірінші элемент болып табылады. Еңбек өтілі 1-5 жыл аралығындағы қатысушылар әкімшілік қаулыларын ескереді; еңбек өтілі 6-10 жыл аралығындағы қатысушылар екінші орында қатысушылардың мүдделерін ескереді. еңбек өтілі 11-20 және 21 жылдан кем емес қатысушылар үшін қатысушылардың мүдделері мен әкімшілік бұйрықтары екінші орында ескеріледі. Еңбек өтілі 1-5 жыл аралығындағы қатысушылардың мүдделері, Оқытушылардың мүмкіндіктері және мүдделі тараптардың ұсыныстары үшінші орында ескеріледі. Еңбек өтілі 6-10 жыл аралығындағы қатысушылар мүдделі тараптардың ұсыныстарын ескермейді, сонымен бірге әкімшілік қаулыларымен үшінші орында оқытушылардың мүмкіндіктерін ескереді. Еңбек өтілі 11-20 жылға дейін немесе 21 жыл және одан жоғары қатысушылар оқытушылардың мүмкіндіктерін және мүдделі тараптардың ұсыныстарын үшінші орында ескереді.

Кесте 18. Педагогикалық еңбек өтілі жылына сәйкес білім беру стандарттарын қолдануда қолданылатын әдістемелік қамтамасыз ету ресурстары

Педагогикалық еңбек өтілі жылына сәйкес әдістемелік қамтамасыз ету ресурстары	Жеке дамуы	Біліктілікті арттыру	Директорлар кеңесі	Мектеп кітапханасы	Басқа	Барлығы
1-5 жыл	1	2	4	13	3	23
6-10 жыл	2	8	5	16	3	34
11-20 жыл	4	13	6	41	17	81
21 және одан жоғары	0	12	10	37	10	69
Барлығы	7	35	25	107	33	207

Қатысушылардың педагогикалық еңбек өтіліне сәйкес білім беру стандарттарын енгізуді әдістемелік қамтамасыз ету ресурстарының рейтингісі 18- кестеде көрсетілген. 18- кестеге сәйкес мектептің кітапхана бөлімі барлық еңбек өтілі топтарында білім беру стандарттарын қолдану кезінде әдістемелік қолдаудың ең танымал көзі болып табылады. Еңбек өтілі 6-10 жыл қатысушылар кәсіби дамуын көрсетеді; еңбек өтілі 11-20 жыл қатысушылар оны білім беру стандарттарын енгізу кезінде басқа элементтер қолданатын әдістемелік қамтамасыз етудің екінші көзі ретінде көрсетеді. Сол сияқты, еңбек өтілі 21 жыл және одан жоғары қатысушылар біліктілікті арттырудың білім беру стандарттарын, директорлар кеңесін және басқа элементтерді іске асыруда әдістемелік қолдау ресурстарының арасында екінші орында. Білім беру стандарттарын енгізу әдістемелік қамтамасыз ету ресурстарының рейтингісінде үшінші орында директорлар кеңесі, 6-10 жыл аралығындағы қатысушылар үшін жеке тұлғаны дамытудың басқа және элементтері; директорлар кеңесі және 11-20 жыл аралығындағы қатысушылар үшін жеке тұлғаны дамыту. 21 жыл және одан жоғары еңбек өтілі бар қатысушылар үшін жеке даму білім беру стандарттарын қолдану кезінде қолданылатын әдістемелік қолдау көзі болып табылмайды.

Қорытынды. Белгілі болғандай, білім беру жүйесінің инновациялық үдерістерімен Қазақстан Республикасы, өзінің еркін және заманауи білім беру жүйесінің процестерін стандарттауды мақсат етеді. Қазақстан республикасы өзінің тәуелсіздігін тек жоғары сапалы білім беру арқылы ғана сақтай алатынын түсініп, өзінің жол картасын жасағысы келеді. Осыған байланысты білім беру жүйесінде жасаған қадамдары инновациялық тәжірибелермен дәлелденді. Білім беруде оқу үдерісін реттейтін ішкі және сыртқы факторлардың маңызы зор.

Оқу үдерісін ұйымдастыруда ішкі және сыртқы факторлар тиімді. Оқу үдерісін реттейтін сыртқы факторлар сабақ жоспары, курс стандарттары, кітаптар, сыныптар мен бағдарламалар ретінде көрсетілген. Ішкі факторларға оқуға деген көзқарас, мотивация, шоғырлану, сабақ құралдарын пайдалану қабілеті, оқу сапасының тұрақтылығы мен дамуы, өзіне деген сенімділік, сәттілік, жұмыс мақсаттары мен жетістіктері жатады, ал табиғи және әлеуметтік орта, оқыту құралдары мен басқару сыртқы факторлар ретінде сипатталады; физиологиялық (физикалық және бес сезім күйі) және психологиялық (қабілет, қызығушылық, интеллект, мотивация және когнитивтік қабілет) факторлар ішкі факторлар ретінде сипатталады. Бұл зерттеуде оқу үдерісін ұйымдастырудың сыртқы факторлары ретінде сынып, курс стандарттары, сабақ жоспары, оқу жоспары және оқулық ресурстары сияқты сыртқы факторлар келтірілген.

Зерттеу нәтижелеріне сәйкес, сабақ жоспары оқу үдерісін ұйымдастыруда маңызды орын алғанымен, одан кейін сәйкесінше курс стандарты мен оқулық орындалады. Жүргізілген зерттеулер сабақ жоспары, стандарт және кітап дәріс пен бағдарлама элементтеріне қарағанда басымдыққа ие екенін көрсетеді. Осыған ұқсас жағдай білім стандартына байланысты Филиппиндік ғалымдар Guitche мен Doromal Филиппиндегі оқу орындары аталған стандартты курстарда қолданатынын айтады. олар мұғалімге бағытталған білім беруден бас тартатын және оқуды белсенді үрдіс ретінде баса көрсететін оқушыға бағытталған модельді қолдайды [22].

Зерттеудегі жас тобы тұрғысынан сабақ жоспары 31-40 және 41-50 жас аралығындағы қатысушылар үшін оқу үдерісін ұйымдастыруда бірінші орында, ал кітап 22-30 жас аралығындағы қатысушылар үшін бірінші орында. Осы зерттеуден кейінгі сыртқы факторларға байланысты зерттеулерде қабілет, қызығушылық, интеллект, мотивация және танымдық қабілет сияқты ішкі факторларды да зерттеуге болады.

Білім беру стандарттарын енгізуге қатысушылар пайдаланатын әдістемелік қамтамасыз ету ресурстары ескерілгенде, мектеп кітапханасы ең көп пайдаланылатын ресурс ретінде көрсетіледі. Бұдан кейін біліктілікті арттыру, басқа факторлар, директорлар кеңесі жалғасады. Өзін-өзі дамыту – бұл ең аз айтылған ресурс. Сербиялық ғалымдар Lovren, Rejatović және Ćairović біліктілікті арттырудағы сабақтастық білім сапасын арттыру стратегияларының бірі екенін атап көрсетеді. Сербияда аккредиттелген бағдарламалық жүйемен оқу орындарындағы қызметкерлердің біліктілігін арттыруда сабақтастық қамтамасыз етіледі [23]. Бұл тұрғыда Қазақстандағы мұғалімдердің әр бес жыл сайын міндетті біліктілікті арттыру іс-шараларына қатысу арқылы алған құжаттарын мектепке тапсыруы туралы талапты пайдалы тәжірибе ретінде атап өтуге болады.

Бұл зерттеуде ата-аналардың ұсыныстары ретінде оқу жоспарын жасау кезінде ескерілетін ең маңызды ресурс анықталды. Ата-аналардың ұсыныстарын ең көп қарастырылатын ресурс ретінде анықтау мектеп – отбасы ынтымақтастығының маңызды көрсеткіші ретінде көрсетілуі мүмкін. Оқушылардың оқу жетістіктерімен қатар өзіне деген сенімділігін арттыруда мектеп - отбасы ынтымақтастығының маңызы зор. Ата-аналардың ұсыныстарынан кейін қатысушылардың мүдделері әкімшілік нұсқаулықпен бірге келеді. Оқытушылардың мүмкіндіктері үшінші орында көрсетілген. 21 ғасырда талап етілетін сипаттамалары бар жеке тұлғалардың білім алуын қамтамасыз ету үшін мектептер қолданатын стандарттарда оқушылардың қызығушылықтары, білімдері, дағдылары мен көзқарастары ескерілуі керек деп мәлімдеді.

Жүргізілген зерттеулер көрсеткендей, оқу орнымен үйлесімді сабақ жоспарын құрудың негізі ең алдымен білім беру мекемелерінің нұсқауларына байланысты. Бұл тұжырым Қазақстандық әкімшілер мен мұғалімдердің тәуелсіз және автономды білім берудің орнына жабық білім беру жүйесінің ықпалында екенін көрсетеді. Дегенмен, сабақ жоспарын тек нұсқаулықпен ғана емес, сонымен қатар мұғалімдер мен әкімшілік өз көзқарастарын нақты білдіретін орталықтандырылмаған басқару тәсілімен әзірлеу білім беру үшін пайдалырақ

нәтижелерге қол жеткізуге ықпал етеді. Сонымен қатар, болашақ зерттеулерде ағымдағы оқу жоспарын әзірлеу кезінде пайдаланылатын дереккөз ретінде іскерлік әлем бойынша ұсыныстарды қосу ұсынылады.

Ұсыныстар. Қазақстан Республикасында бүгінгі заманауи және инновациялық білім беру үрдістерін өткеннің жинақталуымен ұштастыра отырып, кең көлемде талдау жасай білу маңызды. Осындай мақсат аясында қазақ, орыс, ағылшын үш тілде білім беру енгізіліп, білім берудегі әдіс-тәсілдері Батыстық инновациялық тәсілдерге бағытталады. Бұл бағдарлау үдерісінде қазақ халқының мәдениетімен, рухани құндылықтарымен және тарихымен ұштасқан білім беру жүйесін құрылымдау ескі ықпалдан алшақтау арқылы жаңа ұрпақты саналы түрде тәрбиелеуге ықпал етеді. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіне енгізілетін инновациялық қосымшалармен ғана жүзеге асыруға болады. Осындай мақсатта жүргізілген зерттеулерге үлес қосу контекстінде келесі ұсыныстар ұсынылды:

- бүгінгі таңда адам ресурстарының сапасын жақсарту қажеттілігі білім беру жүйесінің сапасын жақсартуға байланысты. Бұл тұрғыда дербес, ашық, жеке білім беру нұсқаларын ұсынатын тұлғаға бағытталған оқу үдерісін негізге алу ұсынылады;

- білім беру сапасы мен мазмұнын арттыру және осы тұрғыда білім алушыларға кең көлемде мүмкіндіктер беру білім беру сапасымен қатар оқушылардың оқу жетістіктеріне де оң әсер етеді;

- әлемдегі білім беру саласындағы қазіргі заманғы даму қозғалыстарына сәйкес білім беру жүйесіндегі инновациялардың қажеттілігіне байланысты инновациялық білім беру үдерістерін мемлекеттік білім беру стандарттары тұрғысынан мектеп менеджментінің мақсаты ретінде қарастыру ұсынылады;

- педагогикалық ұжымды мектепте инновациялық бейінді білім беру портфолиосын құру үшін үйде және шетелде өткізілетін тренингтер, семинарлар, конференциялар, конгрестер сияқты біліктілікті арттыру іс-шараларына бағыттау зияткерлік ақпараттық органы қалыптастыруға ықпал етеді, және басқа елдердің білім беру жүйесі туралы мұғалімдердің білімін арттырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Каракулов К. Ж. Школоведение. Учебное пособие. - Алматы: Научно-издательский центр «Ғылым», 2005. - 195 с.
2. Абишева Н.А. Педагогическое творчество и управление образованием: теория, практика, технологии. - Сочи, Славянск - на - Кубани, 1999. - 202 с.
3. Учеб. Пособие для студентов пед. ин-тов. Под ред. Проф. И.Т. Огородникова. – М.: Просвещение, 1978.- 320 с.
4. Тейлор Ф. Менеджмент. Москва: Издательство журнала «Контроллинг», 1992. – С. 14-17.
5. Методы обучения в современной школе / Под ред. Н. И. Кудряшова. — М., 1983.
6. Зверев И.Д. Теория и практика методов обучения в современных условиях общеобразовательной школы. – М., 1975.
7. Муканова С.Д. Тенденция организации структуры среднего образования «Открытая школа, 20032003, - №11(24). – С. 11-15.
8. Менеджмент в управлении школой. Научный редактор Т.И. Шамова. - М.: МИП «НВ Магистр», 1992.- 240 с.
9. Конаржевский Ю.А. Менеджмент и внутришкольное управление / М.: Центр «Педагогический поиск», 2000. - 224 с.
10. Лазарев В.С., Афанасьева Т.П., Елисеева И.А., Пуденко Т.И. Руководство педагогическим коллективом: модели и методы /Пособие для руководителей образовательных учреждений /Под редакцией Лазарева В.С. - М.: Центр социальных и экономических исследований, 1995. - 158 с.
11. Исаева З.А. Управленческо-педагогическая компетентность менеджера образования как основа эффективного управления образовательным учреждением /Материалы Центрально-Азиатской научно-практической конференции «Новая школа: пространство возможностей», 22-25 марта 2006 г., г. Бишкек: Вып. I. - Б.: ФПОИ, 2016. - С. 165-176.
12. Таубаева Ш.Т. Исследовательская культура учителя: от теории к практике. Монография. - Алматы: Ғылым, 2001. - 350 с.

13. Конаржевский Ю.А. Менеджмент и внутришкольное управление /М.: Центр «Педагогический поиск», 2000. - 224 с.
14. Сериков В.В. Принцип личностного подхода в проектировании систем профильного обучения /Материалы международной научно-практической конференции «Профильное обучение: опыт, проблемы и пути решения», 5-7 декабря 2006 года, Алматы. - С.8-16.
15. Субетто А.И., Селезнева И. А. Качество образования как синтезатор проблем развития образования в России: мониторинг, квалиметрия, доктрина /Материалы III международной научно-методической конференции "Качество образования: концепции, проблемы". Под общ. ред. А. С. Вострикова. - Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2000.- 380 с.
16. Муканова С.Д. Стандартизация среднего общего образования Республики Казахстан: контекст, условия и проблемы. Монография. – Алматы: РОНД, 2006. - 232 с.
17. Джадрина М.Ж. Научные основы построения содержания вариативного образования в школе. - Монография. - Алматы: Тауар, 2000.- С. 218.
18. Джурицкий А.Н. Диверсификация и дифференциация обучения в мировой практике //Профильное обучение в школе: опыт, проблемы и перспективы: Материалы респ. семинара-совещания 5 мая 2005 г. /Под ред. Джадриной М.Ж.- Алматы: КАО, 2005. - С.38-41.
19. Муканова С.Д., Алдибаева Т. А. Структура и основные идеи Национального стандарта обязательного образования Латвии /В книге "Материалы к разработке Национального стандарта среднего общего образования Республики Казахстан. Под ред. К.Т.Арынова, М.Ж.Шадринной. - Алматы, 2004.- С.62-65.
20. Шадринна М.Ж., Каликова С.А., Нурахметов Н.Н., Муканова С.Д. и др. Общеобразовательные стандарты общего среднего образования: состояние, поиск, перспективы. Рабочий документ для обсуждения. - Астана: Изд-во Казахстаника, 2003.- С. 8.
21. Arslantürk, Z. Araştırma metod ve teknikleri (7. basım). İstanbul: Çamlıca Yayınları. – 2008. – 310 б.
22. Guitché, M. Q., & Doromal, A. C. (2019). Outcome-based education standards and practices in Augustinian schools in Negros. *Philippine Social Science Journal*, 2 (2): 139-150.
23. Lovren, V. O., Pejatović, A., & Čairović, N. (2020). The Quality of Performance of Educational Institutions and the Professional Development of School Staff. *From Institution Standards to Staff Needs*, 69 (2): 133-150.

References:

1. Karakulov K. Zh. Shkolovedenie. Uchebnoe posobie. – Almaty: Nauchno-izdatelskii centr «Fylym», 2005. – 195 s.
2. Abisheva N.A. Pedagogicheskoe tvorchestvo i upravlenie obrazovaniem: teoriya, praktika, tehnologii. – Sochi, Slavyansk - na - Kubani, 2019. – 202 s.
3. Ucheb. Posobie dlya studentov ped.in-tov. Pod red. Prof.I.T.Ogorodnikova.– М.:Prosveshenie,2018.–320 s.
4. Teylor F. Menedzhment. Moskva: Izdatelstvo zhurnala «Kontrolling», 1992. S. 14-17.
5. Metody obucheniya v sovremennoi shkole / Pod red. N.I. Kudryashova. – М., 2013.
6. Zverev I.D. Teoriya i praktika metodov obucheniya v sovremennykh usloviyakh obsheobrazovatelnoi shkoly. – М., 2015.
7. Mukanova S.D. Tendenciya organizatsii struktury srednego obrazovaniya «Otkrytaya shkola, 2003, - №11(24). – S. 11-15.
8. Menedzhment v upravlenii shkoloi. Nauchnyi redaktor T.I. Shamova. - М.:MIP «NB Magistr»,1992.- 240 s.
9. Konarzhetskij Yu.A. Menedzhment i vnutrishkolnoe upravlenie /М.: Centr «Pedagogicheskij poisk», 2000. – 224 s.
10. Lazarev V.S., Afanaseva T.P., Eliseeva I.A., Pudenko T.I. Rukovodstvo pedagogicheskim kollektivom: modeli i metody /Posobie dlya rukovoditelei obrazovatelnykh uchrezhdenii /Pod redakciej Lazareva B.C. – М.: Centr socialnykh i ekonomicheskikh issledovaniy, 2018. – 158 s.
11. Isaeva Z.A. Upravlenchesko-pedagogicheskaya kompetentnost menedzhera obrazovaniya kak osnova effektivnogo upravleniya obrazovatelnykh uchrezhdeniy /Materialy Centralno-Aziatskoi nauchno-prakticheskoi konferentsii «Novaya shkola: prostranstvo vozmozhnostei», 22-25 marta 2016. Bishkek: Vyp. I. - В.: FPOI, 2016. – S. 165-176.
12. Taubaeva Sh.T. Issledovatel'skaya kultura uchitelya: ot teorii k praktike. Monografiya. – Almaty: Fylym, 2001. – 350 s.
13. Konarzhetskii Yu. A. Menedzhment i vnutrishkolnoe upravlenie /М.:Centr «Pedagogicheskii poisk», 2020. – 224 s.
14. Serikov V.V. Princip lichnostnogo podhoda v proektirovaniy sistem profilnogo obucheniya /Materialy mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii «Profilnoe obuchenie: opyt, problemy i puti resheniya», 5-7 dekabrya 2019 goda, Almaty. – S.8-16.
15. Subetto A.I., Selezneva I. A. Kachestvo obrazovaniya kak sintezator problem razvitiya obrazovaniya v Rossii: monitoring, kvalimetriya, doktrina /Materialy III mezhdunarodnoi nauchno-metodicheskoi konferentsii "Kachestvo obrazovaniya: konceptsiy, problemy". Pod obsh. red. A.C. Vostrikova. – Novosibirsk: Izd-vo NGTU, 2021. – 380 s.

16. Mukanova S.D. *Standartizaciya srednego obshego obrazovaniya Respubliki Kazahstan: kontekst, usloviya i problemy. Monografiya.* – Almaty: ROND, 2006. – 232 s.

17. Dzhadrina M.Zh. *Nauchnye osnovy postroeniya sodержaniya variativnogo obrazovaniya v shkole.* – Monografiya. – Almaty: Tauar, 2000. – S. 218.

18. Dzhurinskij A.N. *Diversifikaciya i differenciaciya obucheniya v mirovoi praktike //Profilnoe obuchenie v shkole: opyt, problemy i perspektivy: Materialy resp. seminarov-soveshaniya 5 maya 2005 g. /Pod red. Dzhadrinoj M.Zh.* – Almaty: KAO, 2005. – S.38-41.

19. Mukanova S.D., Aldibaeva T.A. *Struktura i osnovnye idei Nacionalnogo standarta obyazatelnoobrazovaniya Latvii /V knige "Materialy k razrabotke Nacionalnogo standarta srednego obshego obrazovaniya Respubliki Kazahstan. Pod red. K.T.Arynova, M.Zh.Shadrini.* – Almaty, 2004. – S.62-65.

20. Shadrina M.Zh., Kalikova S.A., Nurahmetov N.N., Mukanova S.D. *i dr. Obsheobrazovatelnye standarty obshego srednego obrazovaniya: sostoyanie, poisk, perspektivy. Rabochii dokument dlya obsuzhdeniya.* – Astana: Izd-vo Kazahstanika, 2003. – S. 8.

21. Arslanturk, Z. *Arastirma metod ve teknikleri (7. basim).* Istanbul: Camlica Yayinlari. – 2018. – 310 b.

22. Guitche, M. Q., & Doromal, A. C. *Outcome-based education standards and practices in Augustinian schools in Negros. Philippine Social Science Journal, 2 (2): 2019.* – P. 139-150.

23. Lovren, V. O., Pejatovic, A., & Cairovic, N. *The Quality of Performance of Educational Institutions and the Professional Development of School Staff. From Institution Standards to Staff Needs, 69 (2): 2020.* – P. 133-150.

IRSTI 14.25.09

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.024>

Baidaliyev D.,^{1*} Demchenko L.²

¹*Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan*

²*M.Utemisov West Kazakhstan University,
Uralsk, Kazakhstan*

ACTUAL PROBLEMS OF TEACHING THE "GLOBAL COMPETENCE" COURSE AT SCHOOL

Abstract

The article summarizes and substantiates the effectiveness and main features of teaching the selection course "Global competence" in a modern secondary school, actual problems of educating students in accordance with modern processes.

Currently, with the conditions for the transition of developed countries of the world to a market economy, the implementation of transformations and effective methods in all sectors in accordance with modern requirements, the development of optimized and affordable innovative technologies, computerization of industrial sectors, and the reform of the education system in accordance with international standards are being established.

In accordance with the requirements of modern education, the purpose of certain subjects conducted in secondary schools is the widespread use of updated methods and Information Technologies, among the tasks are the improvement of students' knowledge, skills, business skills, and the development of important qualities.

In general, the formation of global competencies of the individual in the secondary education system is one of the most urgent and urgent problems. Along with the country's entry into a market economy, the problems of the competence of teachers and teachers in the field of education, the global competitiveness of students were reflected and formulated in the addresses and important regulatory documents dedicated to the future of the country. At the moment, although the selection course "Global competence" has been introduced in the general secondary education system, there are still enough theoretical and practical issues here.

To conclude, the author concludes that the course "Global competence" gives results in the currently purposefully organized educational process.

Keywords: secondary education, educational system, global competence, teacher, students, education, competition.

Д.Д. Байдалиев,^{1*} Л.В. Демченко²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан

²М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті,
Орал қ., Қазақстан

МЕКТЕПТЕ «ЖАҒАНДЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК» КУРСЫН ОҚЫТУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада қазіргі жалпы орта білім беретін мектептегі «Жаһандық құзыреттілік» таңдау курсының оқытудың тиімділігі мен негізгі ерекшеліктері, заманауи үдерістерге сай оқушыларды тәрбиелеудегі өзекті мәселелері тұжырымдалып, негізделген.

Қазіргі таңда әлемнің дамыған елдері нарықтық экономикаға көшу жағдайларымен бірге, барлық салаларда қайта құрулар мен тиімді әдіс-тәсілдерді заманауи талаптарға сай жүзеге асыру, оңтайландырылған әрі қолжетімді инновациялық технологияларды дамыту, өнеркәсіп салаларын компьютерлендіру, білім беру жүйесін халықаралық стандарттарға сай реформалау жолға қойылуда.

Заманауи білім беру талаптарына сай, орта мектептерде жүргізілетін жекелеген пәндердің мақсаты жаңартылған әдіс-тәсілдер мен ақпараттық технологияларды кеңінен пайдалану болса, міндеттерінің қатарына оқушылардың білім, білік, іскерлік дағдыларын арттыру, маңызды сапаларын дамыту мәселелері көрініс тауып отыр.

Жалпы, орта білім беру жүйесінде жеке тұлғаның жаһандық құзыреттіліктерін қалыптастыру өте өзекті әрі кезек күттірмес мәселелердің қатарында. Еліміз нарықтық экономикаға қадам басумен бірге оқу-ағарту саласындағы мұғалімдер мен оқытушылардың құзыреттілігі, білім алушылардың жаһандық бәсекеге қабілеттілігі мәселелері ел болашағына арналған Жолдаулар мен маңызды нормативтік құжаттарда көрсетіліп, тұжырымдалды. Қазіргі кезде, жалпы орта білім беру жүйесінде «Жаһандық құзыреттілік» таңдау курсы енгізілгенімен, бұл жерде әлі де болса теориялық және практикалық мәселелер жеткілікті.

Қорытындылай келе автор «Жаһандық құзыреттілік» курсы қазіргі кезде мақсатты түрде ұйымдас-тырылған оқу үрдісінде нәтиже беретінін тұжырымдайды.

Түйін сөздер: орта білім, оқу-ағарту жүйесі, жаһандық құзыреттілік, мұғалім, оқушылар, тәрбие, бәсеке-лестік.

Байдалиев Д.Д.,^{1*} Демченко Л.В.²

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

²Западно-Казахстанский университет им. М.Утемисова,
г.Уральск, Казахстан

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ КУРСА «ГЛОБАЛЬНЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ» В ШКОЛЕ

Аннотация

В статье сформулированы и обоснованы основные особенности и эффективность преподавания курса выбора «глобальная компетентность» в современной средней общеобразовательной школе, актуальные проблемы воспитания учащихся в соответствии с современными процессами.

В настоящее время развитие страны мира, наряду с условиями перехода к рыночной экономике, во всех отраслях налаживаются преобразования и реализация эффективных методов и приемов в соответствии с современными требованиями, развитие оптимизированных и доступных инновационных технологий, компьютеризация отраслей промышленности, реформирование системы образования в соответствии с международными стандартами.

В соответствии с современными образовательными требованиями, целью отдельных предметов, проводимых в средних школах, является широкое использование обновленных методов и информационных технологий, в числе задач которых – повышение знаний, умений, деловых навыков, развитие важных качеств учащихся.

В целом, формирование глобальных компетенций личности в системе среднего образования является одной из наиболее актуальных и актуальных проблем. Вместе с переходом страны к рыночной экономике проблемы компетентности учителей и преподавателей в области образования, глобальной конкурентоспособности обучающихся отражены и сформулированы в Посланиях и важных нормативных документах, посвященных будущему страны. В настоящее время, хотя в системе общего среднего образования введен курс выбора «глобальная компетентность», здесь все же достаточно теоретических и практических вопросов.

В заключении автор делает вывод, что курс «Глобальная компетентность» в настоящее время эффективен в целенаправленно-организованном образовательном процессе.

Ключевые слова: среднее образование, система обучения, глобальная компетентность, учитель, ученики, воспитание, конкуренция.

Basic provisions. The socio-economic modernization, transformations, global challenges associated with the requirements of the market economy in the countries of the modern world also impose a huge responsibility and various requirements on the educational system. The professional competence of teachers in secondary education institutions of the XXI century, along with knowledge, skills, business skills, is distinguished by innovative innovation in the era of global competition, good initiatives, honed creativity, requires students to have such important qualities as love for their homeland and patriotism, hard work, humanity, humanity, curiosity.

The issues of developing global competence and competition of teachers and students in the educational system were widely reflected in the addresses of heads of state, regulatory documents, government resolutions.

The problem of global competence after the country gained independence in the article of the first president of the Republic of Kazakhstan N.A.Nazarbayev "Social modernization of Kazakhstan: 20 steps towards a society of Universal Labor", he analyzed the mechanisms of increasing global competition in the country in the crisis of the countries of the world, the development of professional competence [1].

The head of state of the Republic of Kazakhstan K.K.Tokayev in his address to 2022, describing the future of the country as the most important factor, since the knowledge and skills of young people depend on them, he concluded that young people should be competitive not only in our country, but also in developed countries [2]. In addition, the address set specific requirements for the government in the context of improving the competence of students and teachers.

Introduction. In order to develop the global competitiveness of the field of science in the country, to increase the competencies of students in this direction, the need for a modern scientific infrastructure is growing. Low scientific infrastructure and innovative material and technical base, which do not meet the requirements and are not able to develop global competencies, negatively affect the development of education and science.

In this regard, in the concept for the development of higher education and science in the Republic of Kazakhstan for 2023-2029, it was shown that today the development of the field of Science in the countries of the world meets the period of global challenges, and it was shown that improving the global competencies of students is one of the main directions of state policy [3].

The concept for the development of preschool, secondary, technical and vocational education in the Republic of Kazakhstan for 2023-2029, which meets modern requirements, states that general secondary education is aimed at developing academic knowledge, functional literacy and global competencies of students [4].

This concept is based on the fact that in the framework of the formation of students attitude to collective work in the modern educational system, the development of critical thinking skills, the implementation of the capabilities of artificial intelligence through the course "Global competence", students are ready for technological innovations and employment. Therefore, the course "Global competence" in the secondary education system has a high potential in modern training and education of students.

We cannot deny that the process of globalization in the world brings with it many good initiatives and the availability of new innovative technologies, but also creates many negative

factors. In this regard, the problems of global competence and competition in the social and economic spheres cannot bypass the educational system. Because the future of the state, which has not been able to build an effective educational system, is uncertain. In this regard, improving the knowledge, skills, business, competence of students in general education schools, educating in the spirit of patriotism and patriotism will be the foundation for our future. In connection with the general pedagogical and psychological significance of this problem, K.O.Orazbayeva [5], B.B.Atabekova [6] considered in the works of scientists from the philological point of view G.A.Omarbekova [7] and others.

In increasing competitiveness in the process of globalization, domestic scientists in the field of economics R.S. Zhusupov [8], E.Amirbekovich [9], M.N. Kazybayeva [10] and others have formulated in detail in their works.

In their works, domestic scientists T.M. Yesimgalieva and A.S. Kosshygulova made in-depth analyzes of the features of the education system and science that meet modern global processes, based on the fact that the development is measured by the professional competencies of future teachers, along with state requirements in this direction [11, 152-p].

Scientist K.K. Zhampeisova proved that the formation of global competencies in the system of education of young students in our country today should be based primarily on national education, and proposed a model based on the principles of consistency and sincerity [12, 12-p].

Scientists such as Gyeongah Jang, Miriam Schwarzenhal, Linda Juang, having analyzed in detail the problem of the formation of global competencies in educational institutions today, including adolescents, concluded that in this direction the existence and implementation of effective rules of communication between school teachers and parents of students results [13].

Bulent Tarman, Emin Kilinc who considered the formation of global civic activity of schoolchildren as a pedagogical and psychological need, in the works showed that involving adolescents in public activities, combining learning with practice, gives results [14].

In this regard, the main goal of our research work is to demonstrate the need and prove the value of the course "Global competence" in the formation of a person who meets the era of global competition and is able to resist global challenges, whose intellectual potential is capable of world requirements.

Materials and methods. In accordance with the laws of world economic and social development, today the country is taking important steps for tomorrow through new innovative technologies, based on the updated opportunities for national education and the best practices of developed countries.

We cannot deny the publication of a number of scientific works related to the methodological and methodological problems of the formation of the competitiveness of the individual in the education system, in accordance with the laws of global development.

In any respect, it is natural that the problem of forming global competencies in a secondary school is viable and subject to changes in accordance with the requirements of the new era. This issue is clarified in the framework of our research.

Based on this issue, we conducted research among students of grades 9 "a" and "b" of the "secondary school No. 182" of the Department of Education of Almaty. In our research work, we were guided by such features as the choice of this class, their entry into adolescence, the formation of the qualities of choosing a profession and the regularity of knowledge about public consciousness.

Another reason for the involvement of students of the 9th grade of this school in experimental work is that in the content of the course "Global competence" in this class, we provided for the development of a system of knowledge about competence and Competition, family and state values, the culture of collective labor, the laws of relations, civic position and patriotism, secular, democratic society.

In the implementation of research work in compliance with the rules of the pedagogical principle, students of grade 9 "a" were taken as an experiment, and grade 9 "b" as a control group. In the initial experimental work, we used the methods of conversation, question and answer, survey, etc., focusing primarily on the characteristics of students' adolescence.

Results. The system of secondary education has its own characteristics and principles of teaching the course "Global competence". It is not without problems that arise in this area. First of all, despite the relevance of this course, it is held in schools not as a compulsory subject, but as an additional lesson. Secondly, teachers in this area did not receive special specialties or did not take additional courses in higher educational institutions. And global competence is, first of all, an indispensable tool for increasing the competitiveness of students. And competitiveness must be rooted in love for the native land. Therefore, in the implementation of the research work, first of all, the system of qualitative values, such as love for the motherland, country, land, moral interests, necessary for the formation of global competencies of schoolchildren, was taken into account. At the same time, such methods and techniques as a scientific analysis of philosophical, social and psychological - pedagogical literature, necessary for practical implementation were used, which formed the theoretical basis of the study.

When teaching the course "Global competence" in the secondary education system, first of all, there is a need to consistently determine the knowledge and skills necessary for students in this area. «+» - "I know", «!» - "I'm not sure", «-» - "I have difficulty answering" - I am instructed to answer honestly through the signs.

Table 1. Cognitive consultation of schoolchildren on the course "Global competence"

	Question	Signs
Assessment of the quality of own global competencies		
	I understand the essence of the concept of global competence	
	Global competence is linked to competitiveness	
	It is important for me to study this course at school	
	The course "Global competence" is directly related to current socially relevant issues	
	I am satisfied with my knowledge in the field of modern global competencies	
	I can point out the global challenges of the world today	
	I consider myself adapted to global challenges	
	The development of the motherland is measured by the global competence of each person	
	The development of global competence depends primarily on the knowledge and skills of each person	
0	All updates in the social environment are caused by the laws of global development	
Assessment of the course "Global competence" in education		
1	I am interested in the content of the course "Global competence" at school	
2	The teacher uses different sources in explaining the lesson	
3	When teaching the course, discussions are often organized in the group	
4	Practical work on teaching the course "Global competence" will be organized	
5	I can clearly express my thoughts during the course	
6	I can estimate exactly what conditions will affect the competitiveness	
7	The country has a high potential in global competence	
	The course "Global competence" is always interesting	

8		
9	In order for every student to be competitive, creative research work is necessary in the school	
0	The school has all the conditions for teaching the course "Global competence"	

According to the order of the Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan dated August 3, 2022 No. 348, the course "Global competence" in accordance with the state mandatory standard in educational organizations is aimed at forming students' skills of Public critical thinking and research, analysis of World Communication and important problems and business skills in this direction [15].

And, as we have already noted here, it is no secret that various problems arise due to the lack of a clearly approved type program.

As it turned out during the experimental work, students have little confidence in themselves in the course "Global competence". Half of the students are not able to identify the basic values necessary for the age of competition. In the course "Global competence" in education, the teacher was left with a disadvantage in the use of various sources. At the same time, we cannot exclude that in the course of conversations with students in the implementation of research work, in most cases, the course is not passed. Many students do not deny that the school has not created conditions for teaching the course "Global competence".

In this regard, in the course "Global competence", held in grade 9 "A" of the "general education school No.182", where we conducted experimental work, classes were organized on the topics: "Current problems in modern society", "Culture of corporate work", "Culture of communication: gender roles", "Signs of a united country", "Problems of State Security", "Cultural and genetic code", "Patterns of building a technocratic society", "Requirements of competitiveness", "Professions in demand in the modern world". The organization of this lesson was carried out not in the traditional form, that is, with the help of various programs "Kahoot", "Wordwal", "Quizizz", etc. In addition, a discussion was organized within the classroom and interesting facts from developed countries of the world were discussed.

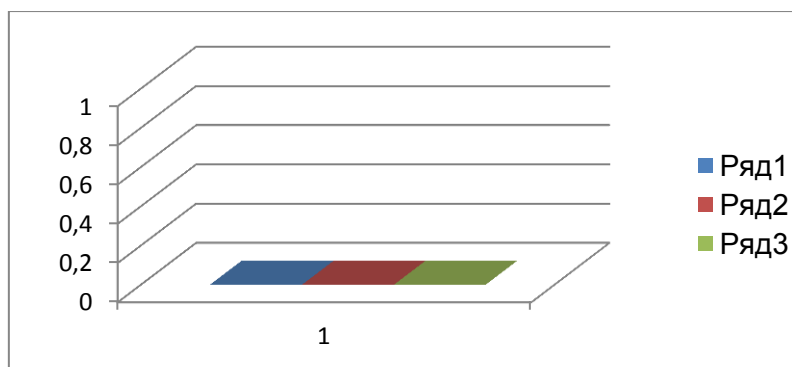
During the course, the works of Kazakh historical figures and national intellectuals, figures and famous teachers-psychologists were analyzed in detail in the formulation of the requirements for creating a fair society, increasing social accessibility, and a competitive society. The requirements of pedagogical and psychological legality were observed in students' free expression of their thoughts, effective communication in the classroom. As a result, the data obtained during the experiment are as follows.

Table 2. The result of the determining experiment of schoolchildren on the course global competence

№	EG (number of children)	%	CG (by number)	%	Level
1	7 children	28	6 children	22	High
2	10 children	40	11 children	41	Middle
3	8 children	32	10 children	37	Low
4	Total: 25	100	Total: 27	100	

This is the abridged EG experimental group on Earth, and CG is the control group. As can be seen from the table, the average level of 25 children in the experimental group and 27 children in the control group prevails.

We can present this problem in the form of a general diagram as follows.

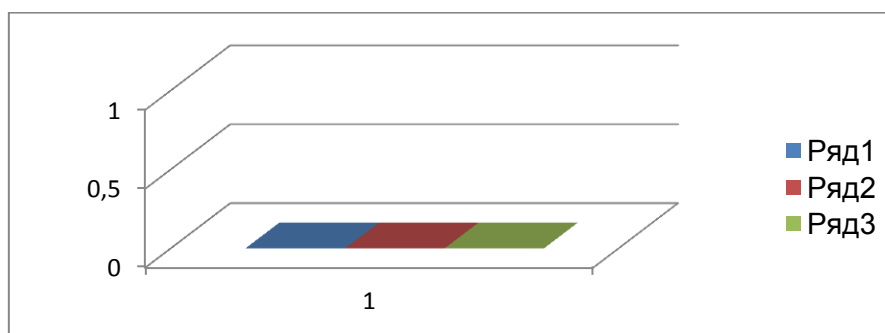
Picture 1- Determinant experiment diagram

After the effective methods used in teaching the course "Global competence", we can determine the positive result from the table below.

Table 3. The result of the formative experiment of schoolchildren on the course "Global competence"

№	EG (number of children)	%	CG (by number)	%	Level
1	10children	40	7children	26	High
2	8children	32	10children	41	Middle
3	7 children	28	9children	33	Low
4	Total: 25	100	Total: 27	100	

After the work of the determining experiment, the high rate in the experimental group was 28% (7 children), and after the forming experiment, the high rate was 40% (10 children). In the control group, however, the indicators did not change significantly. Now we can present this problem in the form of a diagram as follows.

Picture 1- Indicator after the formative experiment

In teaching the course "Global competence" in the system of general secondary education, information methods, age-appropriate discussions, and Computer Technologies conducted on students of the experimental group have shown their positive results.

Summing up the above-mentioned experimental work, it should be noted that the course "Global competence" will become more rational if it is included in the list of mandatory disciplines in accordance with the current situation in the world and its value in the era of competition, as well as using various effective methods and practice-oriented forms of training. At the same time, the conduct of the discipline requires business skills and professional skills from teachers.

Discussion. The strategic article "Looking to the future: modernization of public consciousness", adopted in 2017, states that the signs of modern global competence are measured by competitiveness. In this sense, competitiveness is the ability of a person or group, a nation to offer a rational world so that it can withstand the global market, which is measured not only by material products, but also by knowledge, skills, business, intellectual products [16].

In the course of teaching the course "Global competence", the teacher, when planning topics, can change the topics and goals of study in accordance with the number of hours, has the opportunity to implement various effective methods and techniques, taking into account the characteristics of the class, individual and age characteristics, and the level of training of students.

As it was established in the course of the research, the purpose of the course "Global competence" in schools involves the formation of accessible knowledge and problems of identity, competitiveness, the relationship and features of local and global problems, the impact on the spiritual and material development of the population, the accumulated problems of the XXI century and the interaction of countries of the world, as well as measures to form a unique and developed socio-economic situation.

The tasks of the course "Global competence" include:

1) development of students critical and analytical thinking abilities, increasing their communicative and creative potential;

2) formation of the ability to recognize important sources of information, analyze, compare, evaluate, prove their own point of view, find solutions to existing problems in different situations;

3) awareness of the national identity and characteristics of the population, mastering the state territorial integrity and resources necessary for its development, developing knowledge of understanding intercultural differences;

4) preservation of interethnic peace and identity on the territory of the state and beyond, establishment of effective relations;

5) innovative technologies that meet the requirements of the XXI century, digital resources, as well as the development of the ability to work with electronic educational platforms, the internet and useful websites;

6) training in compliance with the rules of academic integrity, fairness, integrity and sincerity.

Teaching the course "Global competence" requires deep professional skills from the teacher. In particular, due to the lack of teaching aids and methodological materials associated with this course, the teacher should be familiar with everyday social, political and economic conditions. Within the framework of increasing the competitiveness of students during the course "global competence", the teacher must master innovative technologies and rich digital resources that meet the requirements of the XXI century, as well as know the types of electronic platforms, the rules for working with websites.

As it turned out in the course of the research, in many schools this course is taught by teachers of geography and history. At the same time, in some schools, teachers of the subject "Self-knowledge", which were reduced in previous years, take special short-term courses and teach. The course "Global competence" is not without schools for specialists in social education. In this regard, we note that this course, despite its current relevance, remains flawed. The volume of the training load for the course "Global competence" is 1 hour per week in all classes and 36 hours in the academic year.

It is no secret that at present our country has set the stage to take good steps towards the future, taking into account the peculiarities of the national education system and the experience of developed countries of the world, as well as modern innovative technologies and information in accordance with global development trends. Because the foundation of our future is laid through modern kindergarten children, teenagers and teenagers in high school, future specialists in special and higher educational institutions.

Conclusion. It is no secret that today scientists and intellectuals from all over the world are very concerned about the future. Because the positive news and fundamental issues that come with global processes are also in the hair.

Undoubtedly, the achievement of our perfect future in the XXI century, the place of the world among the developed countries is determined not by our natural resources, but by our susceptibility to global challenges, competition and professional competence. In this regard, it is very important that today's young generation receive an education that meets modern requirements. Today, they are faced with the task of developing computer literacy, multilingual proficiency, skill, intelligence, and many other factors.

Thus, we can consider global competence in an individual as a set of knowledge, skills, skills that are formed under the direct guidance of a teacher, thanks to professional skills. Undoubtedly, global competence will continue to be a necessary and urgent issue for the future life of the modern younger generation.

In conclusion, we had the opportunity to summarize the following points on this issue.

1. We believe that the content of the subjects "Environment" and subsequent "Natural science" at the primary stage of secondary schools of general education should also reflect the problems of global competence, competitiveness. There is no reason to conclude that this is the case, but if we pay attention to the education system of modern developed countries, the formation of global competence in children is established from the elementary grades through simple pedagogical and psychological methods.

2. If the course "global competence" is among the mandatory subjects in general education schools, it will become more rational for the future of our country.

3. The rich use of the methodological tools and the potential of new technologies necessary for the implementation of the course "Global competence" on a practical basis will give its results.

4. In higher educational institutions, it is necessary to purposefully organize the implementation of the issue of training teachers in this field from a professional point of view.

5. It is important to involve talented students in various innovative competitions and competitions together with developed countries of the world.

6. Activate discussion clubs, involving volunteers (volunteering), self-government organizations in improving the global competence of students of general secondary schools using all opportunities.

At the same time, no one can deny that the formation of a highly intelligent person who meets modern requirements, has his own views and positions on the world stage, is inclined to new information technologies, is especially important in the era of global competition.

References:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам. 2012, - 10 шілде [Электрондық ресурс]: URL:https://www.inform.kz/kz/nursultan-nazarbaev-kazakstannun-aleumettik-zhangyrtlyuy-zhalpyga-ortak-enbek-kogamyna-karay-20-kadam_a2478341(өтінім берілген күн: 15.06.2023).

2. Тоқаев Қ.К. Жаңа Қазақстан: Жаңару мен жаңғыру жолы. 2022, - 16 наурыз [Электрондық ресурс]: URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyun-kazakstan-halkyna-zholdauy-1622340> (өтінім берілген күн: 15.06.2023).

3. Қазақстан Республикасында жоғары білімді және ғылымды дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы №248 қаулысы [Электрондық ресурс]: URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000248>(өтінім берілген күн: 16.06.2023).

4. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы [Электрондық ресурс]: URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000249>(өтінім берілген күн: 16.06.2023).

5. Оразбаева К.О. Жаһандану жағдайында болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру. БД010300-Педагогика және психология мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін

дайындалған диссертациясы [Электрондық ресурс]: URL:https://kaznpu.kz/docs/dissertationnie_raboti/O_K_O_2.pdf (өтінім берілген күн: 16.06.2023).

6. Атабекова Б.Б. Әлеуметтік серіктестік негізінде болашақ педагогтардың бәсекеге қабілеттілігін дамыту. 6D010300-Педагогика және психология мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертациясы [Электрондық ресурс]: URL: <https://kaznpu.kz/docs/1234567.pdf> (өтінім берілген күн: 16.06.2023).

7. Омарбекова Г.Ә. Тіл және жаһандану. - Нұр-Сұлтан: Fastprint, 2019. - 160б.

8. Жүсіпов Р.С. Интеграциялық үдерістердің тереңдеуі жағдайында Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылығының бәсекеге қабілеттілігін арттыру. 6D050600 – «Экономика» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. - Алматы, 2019. - 167б.

9. Әмірбекұлы Е. Өнімнің бәсекеге қабілеттілігі. – Алматы: Алматы баспа, 2019. – 120 б.

10. Қазыбаева М.Н. Қазақстанның аграрлық саласының бәсекеге қабілеттілігін арттыру 6D050600 – «Экономика» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. - Алматы, 2017. - 192б.

11. Есімғалиева Т.М., Косшыгулова А.С. Болашақ педагогтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселелері. //Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің хабаршысы, «Педагогика ғылымдары» сериясы. 2022. – №1 (73).-150-157 бб. [Электрондық ресурс]: URL: <https://bulletin-pedagogy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/1182/607>(өтінім берілген күн: 16.06.2023).

12. Жампеисова К.К. Қазақстан республикасының оқушы жастарын ұлттық тәрбиелеу моделі. //Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің хабаршысы, «Педагогика ғылымдары» сериясы. 2021. - №1 (69).-5-16 бб. [Электрондық ресурс]: URL: <https://bulletin-pedagogy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/242> (өтінім берілген күн: 16.06.2023).

13. Gyeongah Jang, Miriam Schwarzenhal, Linda Juang. Adolescents' global competence: A latent profile analysis and exploration of student-, parent-, and school-related predictors of profile membership //International Journal of Intercultural Relations, Volume 92, January 2023, 101729, Pages 530-539.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0147176722001250>

14. Bulent Tarman, Emin Kilinc. Predicting high school students' global civic engagement: A multiple regression analysis // The Journal of Social Studies Research Available online 16 February 2022.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0885985X22000158>

15. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы. URL:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031>(өтінім берілген күн: 17.06.2023).

16. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. 2017, -12 сәуір [Электрондық ресурс]: URL: https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy/ (өтінім берілген күн: 17.06.2023).

References:

1. Nazarbaev N.A. Kazakstannyn aleumettik zhangyrtlyuy: Zhalpyga Ortak Enbek Kogamyna karaj 20 kadam. 2012, - 10 shilde [Elektrondyk resurs]: URL:https://www.inform.kz/kz/nursultan-nazarbaev-kazakstannyn-aleumettik-zhangyrtlyuy-zhalpyga-ortak-enbek-kogamyna-karay-20-kadam_a2478341 (otinin berilgen kyn: 15.06.2023).

2. Tokaev K.K. ZHana Kazakstan: ZHanaru men zhangyru zholy. 2022, - 16 nauryz [Elektrondyk resurs]: URL:<https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-1622340> (otinin berilgen kyn: 15.06.2023).

3. Kazakstan Respublikasynda zhogary bilimdi zhane gylimdy damytudyn 2023-2029 zhyldarga arналган tyzhyrymdamasyn bekitu turaly KR Ykimetinин 2023 zhylygy 28 nauryzdagy №248 kaulysy [Elektrondyk resurs]: URL:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000248> (otinin berilgen kyn: 16.06.2023).

4. Kazakstan Respublikasynda mektepke dejingi, orta, tekhnikalыk zhane kasiptik bilim berudi damytudyn 2023 – 2029 zhyldarga arналган tyzhyrymdamasyn bekitu turaly KR Ykimetinин 2023 zhylygy 28 nauryzdagy № 249 kaulysy [Elektrondyk resurs]: URL:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000249>(otinin berilgen kyn: 16.06.2023).

5. Orazbaeva K.O. Zhahandanu zhagdajynda bolashak mygalimderdin kasibi kzyrettiligin kalyptastyru. 6D010300-Pedagogika zhane psihologiya mamandygy bojnsha filosofiya doktory (PhD) darezhesin alu yshin dajyndalган dissertaciyasы [Elektrondyk resurs]: URL:https://kaznpu.kz/docs/dissertationnie_raboti/O_K_O_2.pdf (otinin berilgen kyn: 16.06.2023).

6. Atabekova B.B. Aleumettik seriktestik negizinde bolashak pedagogtardyn basekege kabilettiligin damytu. 6D010300-Pedagogika zhane psihologiya mamandygy bojnsha filosofiya doktory (PhD)darezhesin alu yshin dajyndalган dissertaciyasы [Elektrondyk resurs]: URL:<https://kaznpu.kz/docs/1234567.pdf> (otinin berilgen kyn: 16.06.2023).

7. Omarbekova G.A. Til zhane zhahandanu. - Nyr-Syltan:Fastprint, 2019. - 160b.

8. Zhysipov R.S. Integraciyaalyk yderisterdin terendeui zhagdajynda Kazakstan Respublikasy auyl sharua-shylygynyn basekege kablettiligini arttyru. 6D050600 – «Ekonomika» mamandygy bojynsha filosofiya doktory (PhD) darezhesin alu yshin dajyndalghan dissertaciya. - Almaty, 2019. - 167b.

9. Amirbekyly E. Onimnin basekege kabiletligi. – Almaty: Almaty baspa, 2019. – 120 b.

10. Kazybaeva M.N. Kazakstannyn agrarlyk salasynyn basekege kabiletligini arttyru 6D050600 – «Ekonomika» mamandygy bojynsha filosofiya doktory (PhD) darezhesin alu yshin dajyndalghan dissertaciya. - Almaty, 2017. - 192b.

11. Esimgalieva T.M., Koshygulova A.S. Bolashak pedagogtardyn kasibi kyzirettiligini kalypastyru maseleleri. //Abaj atyndagy Kazak ылтыk pedagogikalyk universitetinin habarshysy, «Pedagogika gylymdary» seriyasy. 2022. - №1 (73).-150-157 bb. [Elektrondyk resurs]: URL:<https://bulletin-pedagogy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/1182/607> (otinin berilgen kyn: 16.06.2023).

12. Zhampeisova K.K. Kazakstan respublikasynyn okushy zhastaryn ылтыk tarbieleu modeli. //Abaj atyndagy Kazak ылтыk pedagogikalyk universitetinin habarshysy, «Pedagogika gylymdary» seriyasy. 2021. - №1 (69).-5-16 bb. [Elektrondyk resurs]: URL:<https://bulletin-pedagogy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/242> (otinin berilgen kyn: 16.06.2023).

13. Gyeongah Jang, Miriam Schwarzenhal, Linda Juang. Adolescents' global competence: A latent profile analysis and exploration of student-, parent-, and school-related predictors of profile membership // *International Journal of Intercultural Relations*, Volume 92, January 2023, 101729, Pages 530-539.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0147176722001250>

14. Bulent Tarman, Emin Kilinc. Predicting high school students' global civic engagement: A multiple regression analysis // *The Journal of Social Studies Research* Available online 16 February 2022.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0885985X22000158>

15. Mektepke dejingi tarbie men okytudyn, bastauysh, negizgi orta, zhalpy orta, tekhnikalыk zhane kasiptik, orta bilimnen kejingi bilim berudin memlekettik zhalpyga mindetti standarttaryn bekitu turaly Kazakstan Respublikasy Oku-agartu ministrinin 2022 zhylgy 3 tamyzdgy № 348 byjrygy. URL:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031> (otinin berilgen kyn: 17.06.2023).

16. Nazarbaev N.A. Bolashakka bagdar: ruhani zhangyru. 2017, -12 sauir [Elektrondyk resurs]: URL: https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy (otinin berilgen kyn: 17.06.2023).

MPHTI 14.33.09

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.025>

Akhmetov A.,^{1*} Kosherbayeva A.,¹ Cevikbas S.²

¹ Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan

² Mugla Sitki Kochman university,
Mugla, Turkey

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF LEARNER KNOWLEDGE MANAGEMENT

Abstract

The relevance of this study is determined by the fact that at the present stage knowledge becomes the most valuable resource for the development of the economy and society. That is why the system of higher education, which lays the foundations of knowledge development management, should be based on modern developments of researchers on the issue of ensuring the effectiveness of knowledge management. However, there is a problem in this issue, in particular, what research should be emphasised when developing the conceptual framework of knowledge development management of university students. This is due to the fact that for the first time the scientific justification of knowledge management was carried out on the basis of the results of practical developments in the conditions of enterprise work (in particular, the issues of personnel motivation were formulated in the works of American authors as knowledge management tasks).

The aim of the study is to substantiate the psychological and pedagogical foundations that ensure the effectiveness of knowledge management of students in higher education, formulating the competence base of the teacher that meets the challenges of innovative development.

The research methods were: analysing the works of researchers on the issue of ensuring the effectiveness of knowledge management; formulating our own conclusions based on the analysis of researchers' works.

We believe that the concept of knowledge management today is the main task that requires implementation and provision on the issues of development of methodology of university development strategies, in personnel and didactic issues of training teachers of universities of a new formation. Conclusions are drawn about the need to ensure effective knowledge management, which, according to the authors, requires the development of psychological and pedagogical skills of the teacher. The model of psychological and pedagogical competence of a teacher is proposed.

Keywords: knowledge management, action research, aspects of knowledge management effectiveness, psychological and pedagogical basis of teacher competence.

А.А.Ахметов^{1}, А.Н.Кошербаева¹, С.Чевикбаи²*

¹*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан.*

²*Мугла Ситки Кочман университеті,
Мугла қ., Түркия*

ОҚУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМІН БАСҚАРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Бұл зерттеудің өзектілігі қазіргі кезеңде білімнің экономика мен қоғам дамуының ең құнды ресурсына айналуымен анықталады. Сондықтан білімді дамытуды басқару негіздері қаланатын жоғары білім беру жүйесі білімді басқарудың тиімділігін қамтамасыз ету мәселесі бойынша зерттеушілердің заманауи әзірлемелеріне негізделуі керек. Алайда, бұл мәселеде, атап айтқанда, ЖОО студенттерінің білімін дамытуды басқарудың тұжырымдамалық негіздерін әзірлеу кезінде қандай зерттеулерге баса назар аудару керек деген мәселе бар. Бұл білімді басқарудың ғылыми негіздемесі алғаш рет кәсіпорын жұмысындағы практикалық әзірлемелердің нәтижелері негізінде жүзеге асырылғандығына байланысты (атап айтқанда, қызметкерлерді ынталандыру мәселелері американдық авторлардың еңбектерінде білімді басқару міндеті ретінде тұжырымдалған).

Зерттеудің мақсаты – жоғары мектепте студенттердің білімін басқарудың тиімділігін қамтамасыз ететін психологиялық-педагогикалық негіздерді негіздеу, инновациялық даму міндеттеріне жауап беретін оқытушының құзыреттілік базасын қалыптастыру.

Зерттеу әдістері: білімді басқарудың тиімділігін қамтамасыз ету мәселесі бойынша зерттеушілердің жұмысын талдау; зерттеушілердің жұмысын талдау негізінде өз тұжырымдарын тұжырымдау болды.

Білімді басқару тұжырымдамасы жоғары оқу орнының даму стратегияларының әдіснамасын әзірлеу мәселелері бойынша, жаңа формациядағы жоғары оқу орындарының оқытушыларын даярлаудың кадрлық және дидактикалық мәселелері бойынша іске асыруды және қамтамасыз етуді талап ететін негізгі міндет деп санаймыз. Мұғалімнің психологиялық-педагогикалық дағдыларын дамытуды талап ететін білімді тиімді басқаруды қамтамасыз ету қажеттілігі туралы қорытындылар жасалды. Мұғалімнің психологиялық-педагогикалық құзыреттілігінің моделі ұсынылды.

Түйін сөздер: білімді басқару, практикалық зерттеулер, білімді басқару тиімділігінің аспектілері, педагог құзыреттілігінің психологиялық-педагогикалық негізі.

Ахметов А.А., ^{1} Кошербаева А.Н., ¹Чевикбаи С. ²*

¹*Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы, Казахстан*

²*Университет Мугла Ситки Кочман,
г. Мугла, Турция*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ ЗНАНИЯМИ УЧАЩИХСЯ

Аннотация

Актуальность данного исследования определяется тем, что на современном этапе знания становятся наиболее ценным ресурсом развития экономики и общества. Именно поэтому система высшего образования, в которой закладываются основы управления развитием знаний, должна опираться на современные разработки исследователей по вопросу обеспечения эффективности управления знаниями. Однако в этом вопросе

существует проблема, в частности, на какие исследования следует делать упор при разработке концептуальных основ управления развитием знаний студентов вузов. Это объясняется тем, что впервые научное обоснование управления знаниями было осуществлено на основе результатов практических разработок в условиях работы предприятия (в частности, вопросы мотивации персонала были сформулированы в работах американских авторов как задачи управления знаниями).

Целью исследования является обоснование психолого-педагогических основ, обеспечивающих эффективность управления знаниями студентов в высшей школе, формулирование компетентностной базы преподавателя, отвечающей задачам инновационного развития.

Методами исследования стали: анализ работ исследователей по вопросу обеспечения эффективности управления знаниями; формулирование собственных выводов на основе анализа работ исследователей.

Полагаем, что концепция управления знаниями сегодня является основной задачей, требующей реализации и обеспечения по вопросам разработки методологии стратегий развития вуза, в кадровых и дидактических вопросах подготовки преподавателей вузов новой формации. Сделаны выводы о необходимости обеспечения эффективного управления знаниями, что, по мнению авторов, требует развития психолого-педагогических навыков преподавателя. Предложена модель психолого-педагогической компетентности преподавателя.

Ключевые слова: управление знанием, практические исследования, аспекты эффективности управления знанием, психолого-педагогическая основа компетентности педагога.

Basic provisions. The changes taking place in the education system today predetermine changes in the requirements for the quality of training and education of students and, accordingly, require the national educational system to develop a new paradigm of secondary education at the conceptual level and its effective implementation. The main task of such a concept should be to ensure that the quality of training meets both modern and prospective needs of society.

Analyzing the content of the state educational standards regulating the work of different stages of the modern Kazakh educational system, one can note their general focus on the development of basic personality qualities in children, adolescents and young men: initiative, perseverance, the need for knowledge, creativity, independence, etc. One of the first places among the above personal characteristics, in our opinion, is occupied by such integrative characterization as knowledge management. Knowledge management issues are a very difficult pedagogical problem. Grades and grades are a topic that teachers are willing to discuss endlessly. Moreover, the school mark is not only the result of the student's work. It combines the character and style of the teacher's work, his attitude to the student, and the mood of the teacher.

The control of students' knowledge is one of the main elements of assessing the quality of education. Teachers monitor students' learning activities on a daily basis through oral interviews in the classroom and by evaluating written papers (they allow you to track the level of knowledge of all students).

In a modern school, there are many unresolved or insufficiently solved problems related to the psychological and pedagogical aspects of student knowledge management. There are enough problems in a modern school, and it is impossible to cover them all. In the struggle for the quality of education, a large role is assigned to the content and structure of education. In schools, most often both the structure and the content "come down from above". Otherwise, it is impossible – the educational space will be disrupted. It is impossible to disagree with this.

Introduction. The modern situation in the system of higher education, reflecting the development trends of the world countries, dictates the need for effective provision of conditions for lifelong learning of the individual taking into account his/her individual characteristics. These requirements are fixed in the educational concepts of the states of the world, and the countries following the path of top-developed countries of the world, which is the Republic of Kazakhstan. This fact is also reflected as a requirement in the legislation on education of the Republic of Kazakhstan. However, as evidenced by the works of Kazakhstani authors, in particular, pedagogues-practitioners, noting the need of a modern teacher "to meet the challenges of the modern world and effectively perform their professional functions in the conditions of globalisation and rapid development of technologies" [1, p.52], it is very relevant to "meet the challenges of the modern world and effectively perform their professional functions in the conditions of globalisation

and rapid development of technology [1, p.52], "the problem of low quality of training of future teachers in the system of higher pedagogical education of the Republic of Kazakhstan" is very relevant [2, p.6]. In particular, these authors note the following reasons: "traditional (subject) training" in higher education institution, "focus on narrow specialisation", while modern development conditions require to provide conditions for the implementation of "creative-developmental" orientation. We agree with the above-mentioned authors, who actualise the task of substantiating the "strategic methodology of development of higher pedagogical education in Kazakhstan as the main means of improving the quality of professional training of future teachers" [2, p.6], which we believe can be realised with the support of the concept of knowledge development by expanding the professional competence of a teacher at the expense of extensive pedagogical and psychological skills. In this article, in response to the actual demand of the modern higher education system, we propose a model of psychological and pedagogical competence of a teacher, representing the main base of knowledge management.

Materials and methods. In the process of work on the article were used general scientific, theoretical methods: study and analysis of the available literature on the problem; including: synthesis, abstraction, generalisation; the method of deduction and induction. The method of retrospective analysis allowed us to study the dynamics of knowledge management development from ensuring the efficiency of enterprise workers (for the first time scientific substantiation of knowledge management was made on the results of practical developments in the conditions of enterprise work (in particular, the issues of personnel motivation were formulated in the works of American authors as the tasks of knowledge management) to the global issues of scientific training of managers of knowledge development in the system of higher education. The leading ideas of philosophical doctrines about the social essence of man and the leading role of activity in the formation of personality formed the methodology of the research.

Results. Let us consider what is the management of students' knowledge and how, at present, psychological and pedagogical competence allows to regulate the educational process in higher education institution.

The term knowledge management originated not so long ago - at the end of the twentieth century - abroad, in the practice of the enterprise. In particular, the effect of increasing labour productivity due to the organised impact on the motivation of the working staff was noted in the conditions of the working enterprise. The analytical description of Elton Mayo's Hotthorne experiments is of interest on this issue, where the results of the practical search for means of managing the motivation of working personnel are described, and an important axiom is established in practice: any manifestation of attention to an employee - both on the personal level and on the level of changing working conditions - has a positive effect on the growth of labour productivity [3, p.57]. The value of the mentioned experiments is the fact that "an important fact of knowledge management application in enterprise personnel management has been revealed" [4, p. 69]. Based on our own analysis we can say that at this time - at the end of the twentieth century - the foundations of knowledge management of enterprise personnel were laid, and the following important conditions of management effectiveness were identified:

1. Necessity to accumulate a special knowledge base on human resources of the enterprise - analysis of existing human resources
2. The need to understand how (here meaning the organisation of the process itself, procedural actions) and what (concretisation, establishing a specific fact/aspect of the impact) will increase the motivation of specific people
3. The need to analyse the implemented conditions, to study the emerging changes in motivation, and the need to monitor the research activities of management.

The works of Russian researchers also emphasise that knowledge management is a contextual problem and has a dependence on the direction of development of scientific knowledge and the areas it should provide. And if by the end of the XX century there is a focus on the development of

business expert systems, then today the emphasis in Russian science is on the aspects of knowledge management in the context of informatisation of education [5] - [8]. We support the conclusions of Russian scientists, when looking at an educational institution as an enterprise, that knowledge itself is a kind of intangible asset.

Discussion In the works of American authors, the main parameters of understanding knowledge management in the enterprise environment were formulated. The term of knowledge management, based on the practical research of foreign scientists, includes the following practice-based aspects:

- Ensuring the conscious accumulation of knowledge about the workforce [9]
- Ensuring targeted processing of staff knowledge in the area of staff motivation [9]
- selection and systematisation of effective techniques for managing motivating factors [10].

However, knowledge management did not focus only on motivating the employees of the company.

Proof of this is the work of researchers in the field of educational development, as well as a surge of activity among educators who have taken the ideas of knowledge management through motivation of enterprise employees and introduce the ideas of motivation development in the environment of learners in the conditions of an educational organization [11],[12].

This trend has led to the formation of an understanding in the pedagogical environment of the need for a teacher to possess, in addition to subject-specific knowledge, psychological and pedagogical competences.

Let us present the ideas identified in the works of educators, as they are valuable from the point of view of practical approach:

Pedagogical practitioners (for example, [13]-[12]) investigate the psychological competence of a teacher in the issues of knowledge management at the level of a group of students in the conditions of an educational institution. In the works of the presented pedagogues, the connection between the presence of psychological and pedagogical competences in a teacher and the effectiveness of management of students' activities is revealed. In particular, the researchers see the effectiveness of management in the fact that a teacher who possesses psycho-pedagogical competences is found to have the ability to "effectively structure learning and prevent failures in the work" [13, p.155].

As T.Voss and M.Kunter point out in their review study. Voss and M.Kunter, educational practitioners on the basis of their own pedagogical experience tried to define and conceptualise psychological and pedagogical knowledge that enables the educator to solve complex knowledge management problems that go far "beyond the limited scope of classroom management and reflect the complex demands of the classroom situation" [14, p.207].

Thus, we come to realise that educational researchers by the beginning of the twentieth century had established the necessity of mastery of psychological and pedagogical knowledge by the educator, as it is one of the most important conditions for effective knowledge management of learners. Below we present an understanding of the basic ideas of successful knowledge management in schooling in order to identify aspects of general pedagogical and psychological knowledge that are generally considered necessary for successful pedagogical practice. These aspects are identified when analysing the base of practical pedagogical research. In particular, in the development of models of effective knowledge management in the school educational environment [15]-[17].

Firstly, the idea of the importance of socialisation for the formation of positive motivation in the learner. Let us consider the rationale behind this idea (which we support):

(a) In learning contexts, "in the classroom environment, the individual learning process is never isolated", which challenges the educator to consider the management of the social (classroom) environment [18] – [19];

(b) Each class/learning group includes individuals with both common and different learning abilities, personal competencies and needs, and thus each class/learning group is inherently a complex social structure;

(c) The learning process takes place in the conditions of social interaction of learners with different status of needs and competences, which determines the following tasks for the teacher: psychological and pedagogical competence in structuring the social environment of the class/group of learners and compactness in organising effective learning opportunities for managing learners' knowledge.

Then, the professional competence of knowledge management of students should be incorporated in the teacher's professional competence:

Competence in managing a social environment (a class of pupils, a group of students)

Possession of the competence to develop beyond general educational abilities, personal competences and needs of students

Psycho-educational competence in structuring the social environment of the class/learner group and compactness in organising effective learning opportunities to manage learners' knowledge

As T.Voss and M.Kunter, even the subject content "that they introduce in this complex classroom environment develops through classroom discussion and interaction. Learning opportunities are thus the result of collaborative constructive processes of negotiation in the classroom, and teaching practice is always characterised by the uncertainty of collaborative constructive negotiation of learning content" [14, p.227].

To ensure the effectiveness of knowledge management in view of the above requirements, the following model of psychological and pedagogical competence of a teacher in the works of researchers is a necessity:

- competence of a teacher in leading a community (class/group of students);
- building up the practice of effective instructional design through psycho-pedagogical competence,
- competence in ensuring effective impact on learners' educational motivation by structuring the educational process; ability to engage learners in the content (educational material) and organisation of the learning process, which requires "familiarity with and appropriate use of a variety of teaching and assessment methods" [19].

In the works of other authors, focusing on the achievement of learning outcomes in the learning process, the requirement of psychological competence of the teacher in determining the psychological characteristics of the learner and the requirement to build the learning process based on the identified psychological characteristics of learners is formulated.

Based on the conditions of effectiveness of knowledge management identified in the works of this group of researchers, the teacher needs the following competences:

Knowledge of the psycho-pedagogical characteristics and behaviour of learners in different situations, taking into account the identified characteristics when drawing up an educational plan, both in the short and long term.

Conclusions. A number of conclusions are drawn on the basis of the completed study:

1. The undoubted relevance of the task of developing the concept of knowledge management based on the development of psychological and pedagogical skills to ensure the effectiveness of the process has been revealed.

2. On the basis of the analysis of the works of researchers (both theorists and practitioners) the retrospective scheme of development of developments in the field of knowledge management from the issues of motivation of personnel in the conditions of the enterprise to the need to ensure effective knowledge management on the basis of psychological and pedagogical competence is constructed. In the course of the study, no unified concept and uniformity of views in the scientific world on knowledge management at the present stage was revealed.

3. The connection between the presence of psychological and pedagogical competences in the teacher and the effectiveness of the management of students' activities is revealed in the works of researchers, because the teacher "is found to have the ability to "effectively structure learning and prevent failures in the work" and to solve complex problems of knowledge management that have flexible frameworks, because objectively in practice it is necessary to solve complex problems conditioned by the situational social and psychological context of the situation.

4. On the issue of psychological and pedagogical competences necessary for the teacher to ensure effective practice of knowledge management, the following grounds have been identified:

- competence of the teacher in the management of the society (class/group of students);
- competence in the issues of ensuring effective impact on the educational motivation of students by structuring the educational process;
- competence of a teacher in determining the psychological characteristics of a student;
- competence to build an educational process based on the identified psychological characteristics of students;
- knowledge of the psychological and pedagogical characteristics and behaviour of students in different situations,
- taking into account the identified characteristics when drawing up a prospective education plan.

5. The complex-structural model of psychological and pedagogical foundations of effective management of students' knowledge is proposed:

General competence in the application of psycho-pedagogical knowledge to the organisation of teaching (in terms of content knowledge and educational delivery). This includes the following group of competences

(a) *Knowledge of classroom processes:*

- Knowledge of learning management
- Knowledge of teaching methods and their effective application
- Knowledge of classroom assessment

(b) *Awareness of the heterogeneity of learners:*

- Knowledge of student learning processes
- Knowledge of individual students and the specific challenges they face in the classroom.

These requirements are reflected in the developing professional standards of competences of pedagogical workers of the Republic of Kazakhstan [20].

We believe it is necessary to further develop this issue, to organise the verification of the effectiveness of the psychological and pedagogical competence of the teacher in the organisation of effective knowledge management of students. In particular, in the conditions of the university we manage the development of the activities of the psychological and pedagogical laboratory on the issues of measurement and evaluation of effectiveness, for which it was necessary to consider the content of the concept of psychological and pedagogical foundations for the effective management of students' knowledge, which is carried out in this study.

References:

1. Жампеисова К.К., Хан Н.Н., Колумбаева Ш.Ж., Танатова А.Д. Интеграционный подход как стратегическая методология в развитии высшего педагогического образования // Вестник КазНПУ им. Абая серия «Педагогические науки» №2(78)2023, С.6-15.; URL: <https://doi.org/10.51889/2959-5762.2023.78.2.001>
2. Kuldánov N.T., Balagazova S.T., & Kosherbayev Zh.A. (2023). Essence and structure of creativity of future bachelors of music education// Вестник КазНПУ им. Абая серия «Педагогические науки» No2(78), pp. 52-61; URL:<https://doi.org/10.51889/29595762.2023.78.2.006>
3. McConnell Campbell R., & Brue Stanley L. *Macroeconomics*. (2008). Principles, Problems, and Policies 17th ed. - New York: McGraw-Hill/Irwin. 488 p.
5. Zakharova Iu.N. (2016). *Upravlenie znaniiami: osnovy teorii i prakticheskie zadaniia: Uchebnoe posobie*. – Ulianovsk: UIGU, 2016. 223 p.

6. Volegzhanina I.S., & Chusovlianova S.V. (2021). Sistema upravleniia znaniiami otraslevogo proizvodstvenno-nauchnoobrazovatel'nogo kompleksa kak didakticheskii instrumentarii razvitiia professionalnoi kompetentnosti inzhenera// *Obrazovatelnyi vestnik «Soznanie»*. №12. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sistema-upravleniya-znaniyami-otraslevogo-proizvodstvenno-nauchnoobrazovatel'nogo-kompleksa-kak-didakticheskii-instrumentarii>.
7. Volegzhanina I.S. (2017). Osobennosti upravleniia znaniiami obuchaiushchikhsia otraslevykh obrazovatelnykh organizatsii v usloviakh informatizatsii obrazovaniia // *Russian Journal of Education and Psychology*. №4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-upravleniya-znaniyami-obuchayuschihhsya-otraslevykh-obrazovatelnykh-organizatsiy-v-usloviakh-informatizatsii-obrazovaniya>.
8. *Upravlenie znaniiami: uchebnoe posobie* / L.A. Trofimova, V.V. Trofimov. – SPb.: Izd-vo SPbGUEF, (2012). 77 p.
9. Bolisani E., & Handzic M. (2014). *Advances in Knowledge Management: Celebrating Twenty Years of Research and Practice*. - Springer, 219 p. ISBN: 3319095005, 9783319095004
10. Chen Jin, & Nonaka Ikujiro. (2022). *The Routledge Companion to Knowledge Management*. Routledge. 332 p.
11. Shulman L.S. (1986) *Those who understand: knowledge growth in teaching*. *Educ Res* 15(2): 4-14.
12. Shulman L.S. (1987) *Knowledge and teaching foundation: of the new reform*. *Harv Educ Rev* 57(1):1-22
13. Fennema E., & Franke ML. (1992) *Teachers knowledge and its impact*. In: *Grows DA (ed) Handbook of research jn mathematics teaching and leaning: a project of the National Council of Teachers of Mathematics*. Macmillan, New York, pp 147-164
14. Tamar Voss, & Mareike Kunter. (2013) *Teachers' General Pedagogical/Psychological Knowledge* In book: *Cognitive Activation in the Mathematics Classroom and Professional Competence of Teachers* (pp.207-227) University of Freiburg; URL: https://www.researchgate.net/publication/278696524_Teachers'_General_PedagogicalPsychological_Knowledge DOI:10.1007/978-1-4614-5149-5_10
15. Bloom B.S. (1976) *Human characteristics and school leaning*. McGraw-Hill, New York.
16. Carroll J.B. (1963) *A model of scool learning*. Erlbaum, Mahwah
17. Slavin R.E. (1994) *Quality, appropriateness, incentive, and time^ a model of instructional effective ness*. *Int J Educ Res* 21(2): 141-157. doi: 10.1016/0883-0355(94)90029-9
18. Collins A.M., & Greeno J.G., & Resnick L.B. (2004). *Educational learning theory*. In: *Smelser NJ, Baltes PB (eds) International encyclopedia of the social and behavioral scinces*, vol 6, Elsevier, Oxford, UK, pp 4276-4279. Doi: 10.1016/B0-08-043076-7/02421-9
19. Greeno LJ. (1998). *The situativity of knowing, learning, and research*. *Am Psychol* 53(1): 5-26. Doi: 10.1037/0003-066X.53.1.5
20. Doyle W. (2006). *Ecological approaches to classroom management for secondary teachers*, 6th edn. Allyn and Bacon, Boston
21. Об утверждении профессионального стандарта "Педагог". Приказ и.о. Министра просвещения Республики Казахстан от 15 декабря 2022 года № 500. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 19 декабря 2022 года № 31149

References:

1. Zhampeisova K.K., Khan N.N., Kolumbaeva Sh.Zh., & Tanatova A.D. *Integratsionnyi (2023). podkhod kak strategicheskaiia metodologiiia v razvitiia vysshego pedagogicheskogo obrazovaniia // Vestnik KazNPU im. Abaia ser. Pedagogicheskie nauki No 2 (78), C. 6-15; URL: https://doi.org/10.51889/2959-5762.2023.78.2.001*
2. Kuldanov N.T., Balagazova S.T., & Kosherbayev Zh.A. (2023). *Essence and structure of creativity of future bachelors of music education// Bulletin of Abai KazNPU Series «Pedagogical sciences»No2(78), pp. 52-61;*
3. URL:<https://doi.org/10.51889/29595762.2023.78.2.006>
4. McConnell Campbell R., & Brue Stanley L. *Macroeconomics*. (2008). *Principles, Problems, and Policies* 17th ed. - New York: McGraw-Hill/Irwin. 488 p.
5. Zakharova Iu.N. (2016). *Upravlenie znaniiami: osnovy teorii i prakticheskie zadaniia: Uchebnoe posobie*. – Ulianovsk: UIGU, 2016. 223 p.
6. Volegzhanina I.S., & Chusovlianova S.V. (2021). Sistema upravleniia znaniiami otraslevogo proizvodstvenno-nauchnoobrazovatel'nogo kompleksa kak didakticheskii instrumentarii razvitiia professionalnoi kompetentnosti inzhenera// *Obrazovatelnyi vestnik «Soznanie»*. №12. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sistema-upravleniya-znaniyami-otraslevogo-proizvodstvenno-nauchnoobrazovatel'nogo-kompleksa-kak-didakticheskii-instrumentarii>.
7. Volegzhanina I.S. (2017). Osobennosti upravleniia znaniiami obuchaiushchikhsia otraslevykh obrazovatelnykh organizatsii v usloviakh informatizatsii obrazovaniia // *Russian Journal of Education and Psychology*. №4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-upravleniya-znaniyami-obuchayuschihhsya-otraslevykh-obrazovatelnykh-organizatsiy-v-usloviakh-informatizatsii-obrazovaniya>.
8. *Upravlenie znaniiami: uchebnoe posobie* / L.A. Trofimova, V.V. Trofimov. – SPb.: Izd-vo SPbGUEF, (2012). 77 p.

9. Bolisani E., & Handzic M. (2014). *Advances in Knowledge Management: Celebrating Twenty Years of Research and Practice*. - Springer, 219 p. ISBN: 3319095005, 9783319095004
10. Chen Jin, & Nonaka Ikujiro. (2022). *The Routledge Companion to Knowledge Management*. Routledge. 332 p.
11. Shulman L.S. (1986) *Those who understand: knowledge growth in teaching*. *Educ Res* 15(2): 4-14.
12. Shulman L.S. (1987) *Knowledge and teaching foundation: of the new reform*. *Harv Educ Rev* 57(1):1-22
13. Fennema E., & Franke ML. (1992) *Teachers knowledge and its impact*. In: Grows DA (ed) *Handbook of research jn mathematics teaching and leaning: a project of the National Council of Teachers of Mathematics*. Macmillan, New York, pp 147-164
14. Tamar Voss, & Mareike Kunter. (2013) *Teachers' General Pedagogical/Psychological Knowledge In book: Cognitive Activation in the Mathematics Classroom and Professional Competence of Teachers (pp.207-227) University of Freiburg*; URL: https://www.researchgate.net/publication/278696524_Teachers'_General_Pedagogical_Psychological_Knowledge DOI:10.1007/978-1-4614-5149-5_10
15. Bloom B.S. (1976) *Human characteristics and school leaning*. McGraw-Hill, New York.
16. Carroll J.B. (1963) *A model of scool learning*. Erlbaum, Mahwah
17. Slavin R.E. (1994) *Quality, appropriateness, incentive, and time^ a model of instructional effective ness*. *Int J Educ Res* 21(2): 141-157. doi: 10.1016/0883-0355(94)90029-9
18. Collins A.M., & Greeno J.G., & Resnick L.B. (2004). *Educational learning theory*. In: Smelser NJ, Baltes PB (eds) *International encyclopedia of the social and behavioral scinces*, vol 6, Elsevier, Oxford, UK, pp 4276-4279. Doi: 10.1016/B0-08-043076-7/02421-9
19. Greeno LJ. (1998). *The situativity of knowing, learning, and research*. *Am Psychol* 53(1): 5-26. Doi: 10.1037/0003-066X.53.1.5
20. Doyle W. (2006). *Ecological approaches to classroom management for secondary teachers, 6th edn*. Allyn and Bacon, Boston
21. *Ob utverzhdenii professionalnogo standarta "Pedagog". Prikaz i.o. Ministra prosveshcheniia Respubliki Kazakhstan ot 15 dekabria 2022 goda № 500. Zaregistririvan v Ministerstve iustitsii Respubliki Kazakhstan 19 dekabria 2022 goda № 31149*

IRSTI 14.25.01

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.026>

Esra Benli Özdemir,¹ Turhan Çetin^{1*}

¹Gazi University, Ankara, Turkye

EXAMINING THE EFFECTS OF WEB 2.0-SUPPORTED APPLICATIONS ON 8TH GRADE MIDDLE SCHOOL STUDENTS' PERCEPTION AND OPINIONS ON GLOBAL WARMING: AN EXAMPLE OF CLIMATE AND AIR MOVEMENTS SUBJECT

Abstract

This research aims to determine the levels of perception and opinions of 8th-grade middle school students on global warming and to investigate the impact of web 2.0-supported applications on students' perceptions and opinions of global warming. The research is a quantitative study and a quasi-experimental method was used. The study group consisted of a total of 46 students (nExperiment = 22 and nControl = 24) studying in the eighth grade at a middle school in the central district of Ankara in the fall semester of the 2023-2024 academic year. The study group students were selected using the convenience sampling method. One experimental and one control group were used in the study. The data of the study were obtained with the global warming perception and opinion determination scale before and after the implementation.

The data obtained were analyzed with the statistical package program SPSS. In the application, the lessons were taught with web 2.0 applications in the experimental group and with the activities recommended in the textbooks in the control group in line with the acquisitions specified in the Science curriculum within the framework of the subject of climate and air movements. As a result of the analysis of the data, it was noteworthy that students' perception and opinion levels of global warming were at a low level before the application. After the application, it was seen that the perception and opinion levels of the experimental group students about global warming before the application were high, while the control group students reached a medium level. It was concluded that Web 2.0 applications positively affected the level of global warming perceptions and opinions of the experimental group students.

Keywords: Global climate change, web 2.0, middle school students, global climate change, web 2.0, high school students, quasi-experimental method, 3-point Likert scale

Есра Бенли Өздемир¹, Тұрхан Четин^{1*}

¹Гази университеті, Анкара қ., Түркия

WEB 2.0 ҚОЛДАЙТЫН ҚОСЫМШАЛАРДЫҢ 8-СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҒАЛАМДЫҚ ЖЫЛЫНУ ТУРАЛЫ ТҮСІНІКТЕРІ МЕН ПІКІРЛЕРІНЕ ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ: КЛИМАТ ПЕН АУА ҚОЗҒАЛЫСЫ ТАҚЫРЫБЫ МЫСАЛЫНДА

Аңдатпа

Бұл зерттеу 8-сынып оқушыларының жаһандық жылыну туралы қабылдауы мен пікірінің деңгейін анықтауға және web 2.0 қолдайтын қолданбалардың оқушылардың жаһандық жылыну туралы түсініктері мен пікірлеріне әсерін зерттеуге бағытталған. Зерттеу сандық зерттеу болып табылады және квази-эксперименттік әдіс қолданылды. Оқу тобына 2023-2024 оқу жылының күзгі семестрінде Анкараның орталық ауданындағы орта мектептің сегізінші сыныбында оқитын барлығы 46 оқушы (nExperiment = 22 және nControl = 24) кірді. Оқу тобының студенттері ыңғайлы іріктеу әдісімен таңдалды. Зерттеуде бір эксперименттік және бір бақылау тобы қолданылды. Зерттеу деректері жаһандық жылынды қабылдау және пікірді анықтау шкаласы бойынша іске асырылғанға дейін және одан кейін алынды.

Алынған мәліметтер SPSS статистикалық пакеттік бағдарламасымен талданды. Қосымшада сабақтар эксперименттік топтағы web 2.0 қосымшаларымен және климат және ауа қозғалысы пәні шеңберінде Ғылыми оқу жоспарында көрсетілген сатып алуларға сәйкес бақылау тобындағы оқулықтарда ұсынылған іс-шаралармен оқытылды. Деректерді талдау нәтижесінде студенттердің жаһандық жылынды қабылдауы мен пікірінің деңгейі өтініш бергенге дейін төмен деңгейде болғаны назар аудартады. Қолданудан кейін эксперименттік топ студенттерінің жаһандық жылыну туралы қабылдау және пікір деңгейлері қолданбаға дейін жоғары болғаны, ал бақылау тобының студенттері орташа деңгейге жеткені байқалды. Web 2.0 қосымшалары жаһандық жылынды қабылдау деңгейіне және эксперименттік топ студенттерінің пікірлеріне оң әсер етті деген қорытындыға келді.

Түйін сөздер: Жаһандық климаттың өзгеруі, web 2.0, орта мектеп оқушылары, квази-эксперименттік әдіс, 3 баллдық Лайкерт шкаласы.

Есра Бенли Өздемир¹, Тұрхан Четин^{1*}

¹Университет Гази, г.Анкара, Түркия

ИЗУЧЕНИЕ ВЛИЯНИЯ ПРИЛОЖЕНИЙ, ПОДДЕРЖИВАЕМЫХ WEB 2.0, НА ВОСПРИЯТИЕ И МНЕНИЯ УЧАЩИХСЯ 8-Х КЛАССОВ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ О ГЛОБАЛЬНОМ ПОТЕПЛЕНИИ: ПРИМЕР ТЕМЫ «КЛИМАТ И ДВИЖЕНИЕ ВОЗДУХА»

Аннотация

Цель данного исследования - определить уровень восприятия и мнения учащихся 8-х классов средней школы о глобальном потеплении, а также изучить влияние приложений, поддерживаемых Web 2.0, на восприятие и мнения учащихся о глобальном потеплении. Исследование является количественным, и в нем использовался квазиэкспериментальный метод. Исследовательская группа состояла в общей сложности из 46 учащихся (nExperiment = 22 и nControl = 24), которые учились в восьмом классе средней школы в центрального района Анкары в осеннем семестре 2023-2024 учебного года. Студенты исследовательской группы были отобраны с использованием метода удобной выборки. В исследовании использовались одна экспериментальная и одна контрольная группы. Данные исследования были получены с помощью шкалы оценки восприятия глобального потепления и общественного мнения до и после внедрения.

Полученные данные были проанализированы с помощью статистического пакета SPSS. В приложении уроки проводились с использованием приложений web 2.0 в экспериментальной группе и с использованием мероприятий, рекомендованных в учебниках, в контрольной группе в соответствии с приобретениями, указанными в учебной программе по естественным наукам в рамках предмета "Климат и движение воздуха". В результате анализа полученных данных было отмечено, что уровень восприятия студентами глобального потепления и их мнения о нем были на низком уровне до подачи заявления. После подачи заявки было замечено, что уровень восприятия и мнения студентов экспериментальной группы о глобальном потеплении до подачи заявки был высоким, в то время как студенты контрольной группы достигли среднего уровня. Был сделан вывод о том, что приложения Web 2.0 положительно повлияли на уровень восприятия глобального потепления учащимися экспериментальной группы.

Ключевые слова: Глобальное изменение климата, web 2.0, учащиеся средней школы, квазиэкспериментальный метод, 3-балльная шкала Лайкерта

Basic provisions. Global climate change is one of the most important environmental problems experienced in recent years. The consequences of global climate change cause serious problems for living things and the environment they live in. In this context, ensuring that individuals are informed about global climate change from an early age and raising awareness is the most important step to slow down or stop the preventable causes of global climate change and to protect against its negative effects. For this reason, informing individuals about "global climate change" and increasing the level of awareness of global climate change is one of the measures that can be taken.

An individual who has gained the ability to understand climate and climate changes, who can comprehend the relationship between climate and the environment, and who has critical skills and knowledge that will affect his/her understanding of scientific knowledge or the decisions he/she will take has the ability of climate literacy [1]. In this context, the development of climate literate individuals will ensure that the deterioration in the climatic balance can be prevented and its possible negative consequences can be minimized [2]. In a world, that is in search of solutions to the negative consequences of global climate change, it is important to carry out studies to improve the knowledge and awareness of individuals about global climate change. Training programs for the development of climate literacy and climate awareness in individuals should be organized on an experience-based basis. In this context, it is thought that the study will contribute to the literature in terms of its actuality and need. Climate is an interdisciplinary concept.

Introduction. Global climate change is among the most important environmental problems the world has experienced in recent years. Global climate change has serious consequences for living beings and the environment in which they live. For this reason, informing individuals about "global climate change" and increasing their awareness of global climate change is one of the primary measures that can be taken. In this context, raising awareness among individuals, especially from an early age, is the most important step to protect against the negative impacts of global climate change and to stop its preventable causes.

Table 1 shows the learning outcomes related to global climate change in the Science and Social Studies Curricula [3].

Global Climate Change in the Science Curriculum	Global Climate Change in the Social Studies Curriculum
<p>S.8.1. Seasons and Climate / Earth and Universe This unit is aimed at students to comprehend the effect of the Earth's movements, position, and the light falling on the unit surface in the formation of seasons; to learn about the formation of climates and weather events; to know climate science; to gain knowledge and skills about global climate changes and their effects.</p> <p>S.8.1.2. Climate and Air Movements Recommended Duration 6 class hours Subject / Concepts: Climate, climate science, climate scientist, global climate change</p> <p>S.8.1.2.1. Explains the difference between climate and weather events.</p> <p>S.8.1.2.2. Climate science (climatology) is a branch of science and experts working in this field are called climatologists.</p>	<p>SS.7.7.4. Develop ideas for solving global problems with his/her friends. Global climate change, natural disasters, hunger, terrorism, and migration will be discussed.</p>

Table 1. Global Climate Change in the Science and Social Studies Curriculum

When Table 1 is examined, it is seen that the 2018 Science and Social Studies Curricula include learning outcomes related to the problem of global climate change.

This study aims to determine the level of global warming perceptions and opinions of secondary school eighth-grade students and to investigate the effect of web 2.0-supported applications on students' global warming perceptions and opinions. In this context, the problem statement of the research was determined as "Do web 2.0 supported applications affect the global warming perceptions and views of secondary school eighth-grade students?". Based on the problem statement of the research, answers to the following sub-problems were sought in the research:

1. Is there a significant difference between the pretest and posttest scores of the experimental group students' global warming perception and opinion levels?
2. Is there a significant difference between the pretest and posttest scores of the control group students' global warming perception and opinion levels?
3. Is there a significant difference between the pretest scores of global warming perception and opinion levels of experimental and control group students?
4. Is there a significant difference between the posttest scores of the experimental and control group students' global warming perception and opinion levels?

Materials and methods. In the study, quasi-experimental research and experimental design with a pre-test-post-test control group were used [4]. In this study, the independent variable whose effect on the experimental group was examined was Web 2.0 applications. In the control group, the practices recommended in the Science curriculum were used. The dependent variable in the groups was the global climate change awareness level. In the study, the global climate change awareness levels of the students participating in the study were monitored before and after the learning process based on climate and air movements. The main feature of experimental research is that independent variables can be controlled [5].

The experimental design model used in the study is shown in Table 2.

Groups	Pre-test	Method	Post-test
D	ÖT	X1	ST
K	ÖT	X2	ST

Table 2. Experimental design model of the study with pre-test-post-test control group

D1: Experimental group 8th grade

K1: Control group 8th grade

ÖT: 8th grade pre-test measurements

X1: Learning method whose effect was observed on the experimental group

X2: Learning method whose effect was observed on the control group

ST: Refers to 8th grade post-test measurements

When Table 2 is examined, the independent variable that affects the participants' learning outcomes (global climate change awareness levels) is the practices in the learning process based on climate and air movements.

Study Group. In this study, the study group was selected according to the convenience sampling method using the non-probability-based sampling method. In this method, participants are selected among individuals who are easily accessible by the researcher, volunteer, and suitable for the research [6]. The study group consisted of a total of 46 students (nExperiment = 22 and nControl = 24) studying in the eighth grade at a middle school in the central district of Ankara in the fall semester of the 2023-2024 academic year.

Application Process. Before the application, “Global Warming Perception and Opinion Determination” was applied as a pre-test to measure the global warming perception and opinion levels of the students in the study group. Then, based on the subject of climate and weather events, the application was completed by the researcher in a total of 6 lesson hours in the experimental and control groups. With the experimental group of students, web 2.0 applications (Poster Preparation with Thinglink Web 2.0 Tool, Picture Animation with Quiver, Global Warming Game Prepared with Wordwall, question solution using Kahoot and Plikers applications) subjects and concepts are covered.

Data Collection Tools The data in this study were collected using the "Global Warming Perception and Opinion Determination" scale.

"Global Warming Perception and Opinion Determination" Scale. In the study, data were collected using a 3-point Likert-type scale consisting of 17 items developed by Mahanoğlu [7] to determine the global warming perceptions and opinions of 8th-grade middle school students. The data were collected by the researchers. The 17 items including students' perceptions and opinions on global warming were numbered from 1 point to 3 points from the lowest to the highest. The applied "Global Warming Perception and Opinion Determination " scale was evaluated with a total of 51 points. A reliability study was conducted for the scale. The scale was applied to 185 students different from the study group. According to the analysis obtained, the coefficients of internal consistency and sub-factors were determined. The reliability coefficient was found to be $\alpha = .80$. Since this value is above $\alpha = .70$, the measurement tool has sufficient reliability to collect data [4].

Results and Discussion. The data of the "Global Warming Perception and Opinion Determination" scale, which was used to measure students' global warming perception and opinion levels before and after the application, were analyzed with the SPSS statistical package program. Appropriate statistical methods were determined for each subproblem. Then, dependent samples t-tests were conducted for within-group comparisons, and independent samples t-tests were performed for between-group (experimental-control) comparisons.

Findings and Interpretations

1. Findings and Interpretations Regarding Experimental Group Students' Global Warming Perception and Opinion Levels Pre-test and Post-test Scores

Is there a significant difference between the pre-test and post-test scores of the experimental group students' global warming perception and opinion levels? t-test analysis results for dependent samples related to the sub-problem are given in Table 3

	n	\bar{X}	SD	df	t	p
Pre-test	22	30.86	6.46	21	-13.42	.00
Post-test	22	50.00	3.54			

Table 3. Dependent samples t-test results of the mean pre-test-post-test scores of the experimental group students' global warming perception and opinion levels

When Table 3 is examined, it is seen that there is a significant difference between the pre-test and post-test mean scores of the experimental group students' global warming perception and opinion levels ($t_{21} = -13.42$, $p = 0.00 < 0.05$). The post-test mean score (= 50.00) of the experimental group students was higher than the pre-test mean score (= 30.86). It was observed that Web 2.0 applications made a positive contribution to students' global warming perception and opinion levels.

2. Findings and Interpretations Regarding Control Group Students' Global Warming Perception and Opinion Levels Pre-test and Post-test Score

Is there a significant difference between the pre-test and post-test scores of the control group students' global warming perception and opinion levels? t-test analysis results for dependent samples related to the sub-problem are given in Table 4.

	n	\bar{X}	SD	df	t	p
Pre-test	24	29.25	5.55	23	-2.39	.02
Post-test	24	31.46	3.97			

Table 4. Dependent samples t-test results of the mean pre-test-post-test scores of the control group students' global warming perception and opinion levels

When Table 4 is examined, it is seen that there is a significant difference between the pre-test and post-test mean scores of the control group students' global warming perception and opinion levels ($t_{24} = -2.39$, $p = 0.02 < 0.05$). The mean post-application score (= 31.46) of the students who had a learning process with the practices recommended in the MEB program was close to their pre-application scores (= 29.25). Although there was a partial improvement in students' global warming perception and opinion levels, they did not show a significant improvement.

3. Findings and Interpretations Regarding the Global Warming Perception and Opinion Levels of Experimental and Control Group Students' Pre-test Scores

Is there a significant difference between the pre-test scores of the experimental and control group students' global warming perception and opinion levels? t-test analysis results for independent samples related to the sub-problem are given in Table 5.

Group	n	\bar{X}	SD	df	t	p
Experiment	22	30.86	6.46	44	.91	.36
Control	24	29.25	5.55			

Table 5. Independent samples t-test results of pre-test mean scores of experimental and control group students' global warming perception and opinion levels

When Table 5 is examined, there is no significant difference between the mean scores of the global warming perception and opinion levels of the students participating in the study before the application ($t_{44} = .91$, $p = 0.36 > 0.05$).

Findings and Interpretations Regarding the Global Warming Perception and Opinion Levels of Experimental and Control Group Students' Post-test Scores

Is there a significant difference between the post-test scores of the experimental and control group students' global warming perception and opinion levels? t-test analysis results for independent samples related to the sub-problem are given in Table 6.

Group	n	\bar{X}	SD	df	t	p
Experiment	22	50.00	3.54	44	16.62	.00
Control	24	31.46	3.97			

Table 6. Independent samples t-test results of the post-test mean scores of the experimental and control group students' global warming perception and opinion levels

When Table 6 is examined, it is seen that there is a significant difference between the mean post-test scores of the experimental and control group students' global warming perception and opinion levels ($t_{44} = 16.62$, $p = 0.00 < 0.05$). The post-test mean score of the students who worked with Web 2.0 applications (= 50.00) was higher than the post-test mean score of the students who worked with the applications recommended by MEB (= 31.46).

Conclusion. In this study, the global warming perceptions and opinions of eighth-grade middle school students were determined and the effect of web 2.0-supported applications on students' global warming perceptions and opinions was investigated.

It was noteworthy that middle school eighth-grade students had low levels of perception and opinion on global warming before the application. After the application, it was observed that the perception and opinion levels of the eighth-grade experimental group students in the lessons conducted with Web 2.0 applications reached a high level. It was determined that Web 2.0 applications positively affected students' global warming perception and opinion levels. After the application, it was observed that the global warming perception and opinion levels of the control group students in the lessons carried out with the practices and activities recommended in the textbooks in line with the gains in the MEB curriculum reached the middle level. The global warming perception and opinion levels of the control group students were lower than those of the experimental group students. When the literature is examined, [8] Göker and İnce (2019) and Çenesiz and Özdemir [9] concluded that teaching with Web 2.0 tools increased students' academic achievement. In this context, the research results align with the positive contributions of using Web 2.0 tools in education, as observed in our study. Considering the results of the study, more methods, techniques, practices, and activities should be included to increase students' perception and opinion levels of global warming.

References:

1. Arslan, K., & Görgülü Arı, A. (2021). İklim Okuryazarlığına Yönelik Ortaokul Öğrencilerinin Kendilerini Algılama Düzeyleri. *Sürdürülebilir Çevre Dergisi*, 1(2), 1-12.
2. Rebich S., Gautier C. (2005). Concept Mapping To Reveal Prior Knowledge and Conceptual Change in A Mock Summit Course on Global Climate Change, *Journal of Geoscience Education*, 15(4), 355-365.
3. Ministry of National Education [MEB]. (2018). *Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler Dersleri Öğretim Programı*. Ankara.
4. Büyüköztürk, Ş. (2011). *DeneySEL desenler (3. baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
5. Mcmillan, J.H. (2000). *Educational Research: Fundamentals for the Consumer*. New York: Addison Wesley Longman Inc.
6. Gravetter, F.J., & Forzano, L.B. (2012). *Research Methods for the Behavioral Sciences (4th ed.)*. Belmont, CA: Wadsworth.
7. Mahanoğlu, S. (2019). Ortaokul öğrencilerinin küresel ısınmaya yönelik bilgi ve algılarının incelenmesi. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*. Aksaray Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Aksaray.
8. Göker, M. & İnce, B. (2019). Web 2.0 araçlarının yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanımı ve akademik başarıya etkisi. *Türkçe Konuşanların Akademik Dergisi*, 6(1), 12-22.
9. Çenesiz, M. & Özdemir, M.A. (2020). WEB 2.0 araçlarının ortaöğretim 10. sınıf coğrafya dersi topoğrafya ve kayaçlar konusunda akademik başarıya etkisi. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 43, 39-53.

References:

1. Arslan, K., & Görgülü Arı, A. (2021). İklim Okuryazarlığına Yönelik Ortaokul Öğrencilerinin Kendilerini Algılama Düzeyleri. *Sürdürülebilir Çevre Dergisi*, 1(2), 1-12.
2. Rebich S., Gautier C. (2005). Concept Mapping To Reveal Prior Knowledge and Conceptual Change in A Mock Summit Course on Global Climate Change, *Journal of Geoscience Education*, 15(4), 355-365.
3. Ministry of National Education [MEB]. (2018). *Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler Dersleri Öğretim Programı*. Ankara.
4. Büyüköztürk, Ş. (2011). *DeneySEL desenler (3. baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
5. Mcmillan, J.H. (2000). *Educational Research: Fundamentals for the Consumer*. New York: Addison Wesley Longman Inc.
6. Gravetter, F.J., & Forzano, L.B. (2012). *Research Methods for the Behavioral Sciences (4th ed.)*. Belmont, CA: Wadsworth.
7. Mahanoğlu, S. (2019). Ortaokul öğrencilerinin küresel ısınmaya yönelik bilgi ve algılarının incelenmesi. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*. Aksaray Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Aksaray.
8. Göker, M. & İnce, B. (2019). Web 2.0 araçlarının yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanımı ve akademik başarıya etkisi. *Türkçe Konuşanların Akademik Dergisi*, 6(1), 12-22.

9-Çenesiz, M. & Özdemir, M. A. (2020). WEB 2.0 araçlarının ortaöğretim 10. sınıf coğrafya dersi topoğrafya ve kayaçlar konusunda akademik başarıya etkisi. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 43, 39-53.

FTAMP 14.07.09

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.027>

А.К. Куспанова, *¹ Б.Ш. Абдимананов, ¹ А.У. Абулгазиев ¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЖӘНЕ ТҮРКИЯ МЕКТЕП ГЕОГРАФИЯСЫ ОҚУЛЫҚТАРЫ МАЗМҰНЫНДАҒЫ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУЫ

Аңдатпа

Креативті ойлау - жаһандық білім беру жүйесінде білім алушыларда қалыптасуы тиіс басты қабілеттер мен күзиреттіліктердің бірі. Креативті тұлға – жан-жақты ойлау қабілеті қалыптасқан, кез-келген мәселенің шешімі мен әдісін және жолын табушы, стандартты емес ойлаушы, үрдістер мен факторларды игеруші. Сондықтан, креативті ойлау мен шығармашылыққа жаһандық назар аударылуда және шығармашылық оқыту соңғы жылдардағы білім саласындағы көптеген зерттеушілер мен ғалымдарды алаңдататын мәселеге айналып отыр.

Бұл зерттеуде қазақстандық және түркиялық мектептерде қолданатын 9-шы сыныпқа арналған география пәні мазмұнындағы креативті ойлау мен шығармашылыққа бағытталған тапсырмалардың ерекшелігі мен деңгейлеріне салыстырмалы талдау жасау көзделген. Мақалада білім алушылардың креативті ойлауын қалыптастырудағы оқыту тәсілдері мен жолдарын зерттеген отандық және шетелдік ғалымдардың ойлары мен тұжырымдары келтірілді. Отандық және шетелдік оқулықтардың мазмұны мен мәтініне, сұрақтары мен тапсырмаларына салыстырмалы талдау жасалды. Сонымен қатар, креативті ойлауды қалыптастырудағы ерекшеліктер мен проблемалар аталып көрсетілді. Қорытынды бөлімде нәтижелер, тұжырымдар мен ұсыныстар берілді. Бұл ғылыми мақаланың мақсаты оқушылардың шығармашылық ойлауын қалыптастыру ерекшеліктері бойынша мектеп оқулықтарының мазмұны мен мәтінін, берілетін сұрақтары мен тапсырмаларға салыстырмалы талдау жасау, тұжырымдау, ұсыныстар беру.

Түйін сөздер: білім беру, мектеп географиясы, креативті ойлау, оқыту әдістемесі, функционалдық сауаттылық, стандартты емес ойлау.

Куспанова А.К. *¹, Абдимананов Б.Ш.¹, Абулгазиев А.У.¹

¹ *Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан*

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ФОРМИРОВАНИЯ КРЕАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ В СОДЕРЖАНИИ ШКОЛЬНЫХ УЧЕБНИКОВ ГЕОГРАФИИ В КАЗАХСТАНЕ И ТУРЦИИ

Аннотация

Креативное мышление – одно из главных способностей и компетенций, которые должны быть сформированы у обучающихся в глобальной системе образования. Личность сформировавшаяся с креативным мышлением способна к разностороннему мышлению, поиску решений задач, методов и путей разрешения проблемы, с нестандартным мышлением, использует разнообразные взгляды и подходы к достижению цели. Поэтому глобальное внимание к креативному мышлению и творчеству обучающихся стали в последние годы актуальной для исследователей и ученых в области образования.

В данном исследовании предусмотрен сравнительный анализ содержания, специфики и уровня заданий учебников географии используемых в 9 классах казахстанских и турецких школ, направленных на развитие креативного мышления и творчества. В статье представлены взгляды и выводы зарубежных и отечественных ученых изучавших подходы и пути обучения формирования креативного мышления обучающихся. Проведен

сравнительный анализ содержания текста, представленных вопросов и заданий в отечественном и зарубежном учебнике географии. Наряду с вышеизложенным, рассмотрены актуальные вопросы и проблемы формирования креативного мышления. В заключительной части были даны результаты, выводы и рекомендации. Цель научной статьи – дать сравнительный анализ содержанию текстовой части школьных учебников, вопросам и заданиям направленным на формирование у обучающихся навыков креативного мышления, заданий, сформулировать и дать методические рекомендации.

Ключевые слова: образование, школьная география, креативное мышление, методика обучения, функциональная грамотность, нестандартное мышление.

*Kuspanova A., *¹ Abdimanapov B., ¹ Abulgaziyev A.¹*

*¹ Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan*

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE FORMATION OF CREATIVE THINKING IN THE CONTENT OF SCHOOL GEOGRAPHY TEXTBOOKS IN KAZAKHSTAN AND TURKEY

Abstract

Creative thinking is one of the main abilities and competencies that should be formed among students in the global education system. A person formed with creative thinking is capable of versatile thinking, finding solutions to problems, methods and ways to solve problems, with non-standard thinking, uses a variety of views and approaches to achieving goals. Therefore, global attention to creative thinking and creativity of students has become relevant for researchers and scientists in the field of education in recent years.

This study provides a comparative analysis of the content, specifics and level of tasks of geography textbooks used in grades 9 of Kazakh and Turkish schools aimed at developing creative thinking and creativity. The article presents the views and conclusions of foreign and domestic scientists who have studied approaches and ways of teaching the formation of creative thinking of students. A comparative analysis of the content of the text, the questions and tasks presented in the domestic and foreign geography textbook is carried out. Along with the above, topical issues and problems of the formation of creative thinking are considered. In the final part, the results, conclusions and recommendations were given. The purpose of the scientific article is to give a comparative analysis of the content of the text part of school textbooks, questions and tasks aimed at developing students' creative thinking skills, tasks, formulate and give methodological recommendations.

Keywords: education, school geography, creative thinking, teaching methods, functional literacy, non-standard thinking.

Негізгі ережелер. Тақырыптың өзектілігі PISA 2018, 2022 зерттеу қорытындылары бойынша қазақстандық 15 жасар оқушылардың білім деңгейінің салыстырмалы төмен көрсеткішіне байланысты анықталды.

– Креативті ойлау түсінігі және оған әсер етуі мүмкін факторларды зерттеген шетелдік ғалымдардың еңбектеріне шолу; Түркия және Қазақстанның 9 сыныпқа арналған білім беру бағдарламалары, оқулықтарының мазмұны мен мәтініне салыстырмалық талдау жасалды.

– Ғылыми зерттеу жұмысы Алматы қаласы, Саялы ықшам ауданына қарасты ЖББМ ұйымдастырылды; оқушыларға онлайн сауалнама және тапсырмалар жиынтығы ұсынылды, нәтижелері талданды.

Кіріспе. Адамның ойлау қабілетінің қалыптасуына табиғи ортаға қарағанда білім мен тәрбие және әлеуметтік орта басым әсер етеді. Ал, білім беру жүйесі қоғамның ілгері дамуынан қалыспай, қоғамды дамытушы күш болуы керек. Сондықтан адамның ойлау қабілетінің «инновациясы» деп саналатын креативті (шығармашылық) ойлау бұл зерттеу тақырыбының өзектілігін көрсетеді. Микалко бойынша креативті ойлаудың бірнеше жолдары бар, олар: басқалары көрмейтінді көру; басқалары ойламайтындай ойлау [1, 23 б.]. Креативті ойлау 21 ғасырда қажетті негізгі құзіреттілік ретінде анықталды және адамзаттың жалпы прогресінің негізі. Білім алушылардағы шығармашылықты дамыта оқыту балалардың

креативті ойлау дағдысын ашу үшін ғана емес, сонымен қатар оқытудың тиімділігін арттыруға да көмектеседі.

Креативтілік адам өмірінде маңызды рол атқарады және ол күнделікті кездесетін проблемаларды тиімді шешу барысында, бейімделуде және оқу мен ғылымда көрініс табады. Креативтілік бұл әр адамның бойында бар әлеуеттік ресурс және оны тиімді қолдану талант болып табылады, ол, интеллектпен, инновациямен, қиялмен және көрегендікпен сипатталады [2, Б.2-3].

Креативтілік – адам дамуының маңызды аспектісі [3]. Креативтілік – күрделі әрі көпқырлы құбылыс. Оны зерттеу үшін түрлі әдіс-тәсілдер қолданылуы мүмкін. Креативтілікті зерттеушілер мен теоретиктердің көпшілігі бұл жеке адамға және кеңірек әлеуметтік топқа әсер ететін жаңа идеяны, өнімді немесе мәселені шешуді әзірлеуді қамтитын құбылыс деген тұжырымды ұстанады [4, 71 б.]. Креативті ойлауды қалыптастыру арқылы оқыту білім берудегі маңызды дағды болып саналады [5, 381 б.]. Креативтілік – жаңа түпнұсқа әрі бағалы идеялар мен өнімдерді құруды көздейді. Балалардың креативтілігін дамытуда шығармашылық нәтижеден көрі, шығармашылық әлеуетке көңіл бөлу дұрыс [6, 317 б.]. Креативті ойлау PISA - 2022 инновациялық ойлау үрдісі ретінде қабылданды [7].

Қазіргі таңда білім алушылардың креативті ойлау дағдыларын қалыптастыру білім беру жүйесінің басты оқыту мақсатына жетудің негізі болуы керек. Себебі, «Қазақстан-2050» стратегиясы, Жалпыұлттық басымдықтарға сәйкес, Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің 2020 - 2024 жылдарға арналған даму жоспарын бекіту туралы, «Білімді ұлт» сапалы білім беру ұлттық жобасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 726 Қаулысы туралы құжаттарға сәйкес [8] PISA, TIMSS сияқты рейтингтерде Қазақстан алдыңғы 30 елдің қатарына кіруді жоспарлап отыр. Сонымен қатар, Programme for International Student Assessment – халықаралық бағдарламасында оқушылар жаратылыстану бойынша 490 балл жинауы керек. Аталған рейтингтердің тапсырмалары оқушылардың креативті ойлауы арқылы функционалдық сауаттылығын анықтауға бағытталған. Қазақстан PISA-ға 2009 жылдан бері қатысады және 2009, 2012, 2015, 2018, 2022 жылдары бес рет бағаланды. Алғашқы көрсеткіштер ең төменгі деңгейде болды, ал, 2018 жылдың қорытындысы бойынша жаратылыстану және оқу сауаттылығы бойынша көрсеткіштер 2009 жылғы нәтижелерден де төмен. PISA - 2018 зерттеулерінде қазақстандық оқушылардың басым бөлігі 6 күрделілік деңгейінің ішінде тек 1 және 2-ші деңгей тапсырмаларын орындады. Қазақстан бұл рейтингте функционалдық сауаттылығы төмен елдер тобында орналасты. Қазақстанда үлгерімі нашар оқушылардың үлесі - 37,7% құрайды [9]. Сондықтан, оқушылардың креативті ойлау дағдысын қалыптастыру проблемалары зерттеудің басты өзекті мәселесі болып табылады. Бұл халықаралық рейтингтерге 15 жастағы оқушылар қатысатындықтан, 9-шы сыныпқа арналған білім беру бағдарламалары, мектеп географиясындағы оқыту мақсатына қол жеткізуге арналған мектеп оқулығының мазмұны мен мәтіні, берілетін тапсырмалар мен сұрақтар зерттеудің басты нысаны болып табылады. Зерттеудің практикалық маңызын анықтау мақсатында Түркияның 9-шы сыныпқа арналған білім беру бағдарламалары мен мектеп оқулығы зерттелді, география сабағын тиімді өткізу бойынша шетелдік тәжірибе алмасу іске асырылды (Бурса қаласы, Бурса Улудаг колледжі, Гөрөкле (Нильюфер) орта мектептері (9 сыныптар)), сонымен қатар, Алматы қаласы, Алатау ауданы, Саялы ықшам ауданына қарасты ЖББМ 9 сыныптары арасында ғылыми-зерттеу жұмыстары жүргізілді.

Зерттеу материалдары мен әдістері. 1. Теориялық зерттеу. Креативті ойлау бойынша шетелдік ғалымдардың ғылыми еңбектері мен тұжырымдарына шолу жасалды. Зерттеу барысында Түркияның орта мектепке арналған білім беру бағдарламалары, 9 сыныптарға арналған география оқулығы («Gün» баспасы) мен Қазақстанның 9 сыныптарға арналған оқу бағдарламалары мен география оқулығына («Алматыкітап» баспасы) Кембридж білім беру

құзыреттілігі ұсынған көрсеткіштерге [10] сәйкес креативті ойлаудың өлшемдері мен критерийлеріне сәйкес салыстырмалы талдау жасалып, нәтижелері ұсынылды.

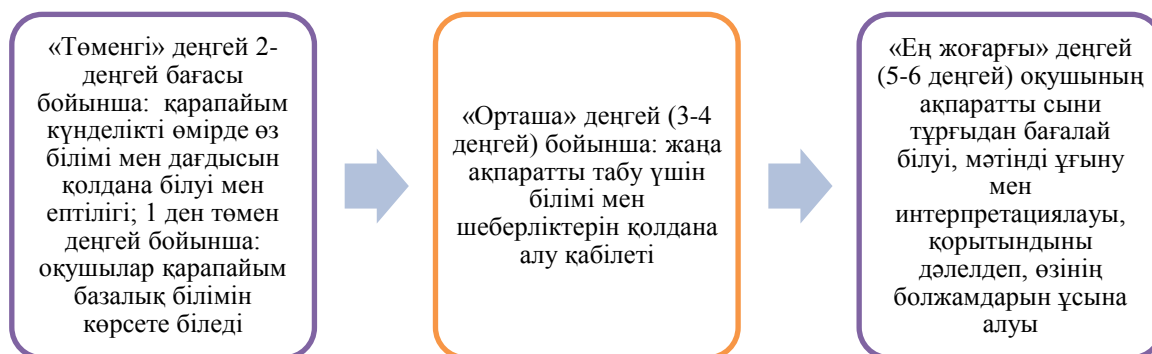
2. Зерттеудің ғылыми-практикалық бөлімі

Зерттеу құралдары: Google формада оқушылардың креативтілігін анықтаушы 8 сұрақтан тұратын сауалнама, Блум таксономиясына сәйкес (Bloom, 1956) деңгейлік сұрақтарды қамтитын тапсырмалар және Excel құжаты.

Кесте 1. Зерттеуге қатысушылар және зерттеу құралдары

Қатысушылар	Сауалнама	Деңгейлік тапсырмалар	Зерттеу құралы
9 сынып оқушылары	79	41	Google форма

Зерттеуге 15-16 жастағы 9 сынып оқушылары ат салысты (1 кесте). Зерттеу 2 кезеңнен тұрды (1 кесте) тапсырмалар және сауалнамаларды орындау. Бірінші кезеңде, Блум таксономиясына сәйкес (Bloom, 1956) деңгейлік сұрақтарды қамтитын тапсырмалар ұсынылды. Тапсырмалар «ашық» және «жабық» түрдегі және еркін мәтіндік жауаптарды талап ететін сұрақтардан тұрады. Жауаптары Excel құжаты арқылы талданды және нәтижелер ұсынылды

Сурет 1. Блум таксономиясының 6 классын қамтитын (Bloom, 1956) және PISA халықаралық зерттеулердің білімді бағалауға сәйкес тапсырмалардың деңгейлік құрылымы

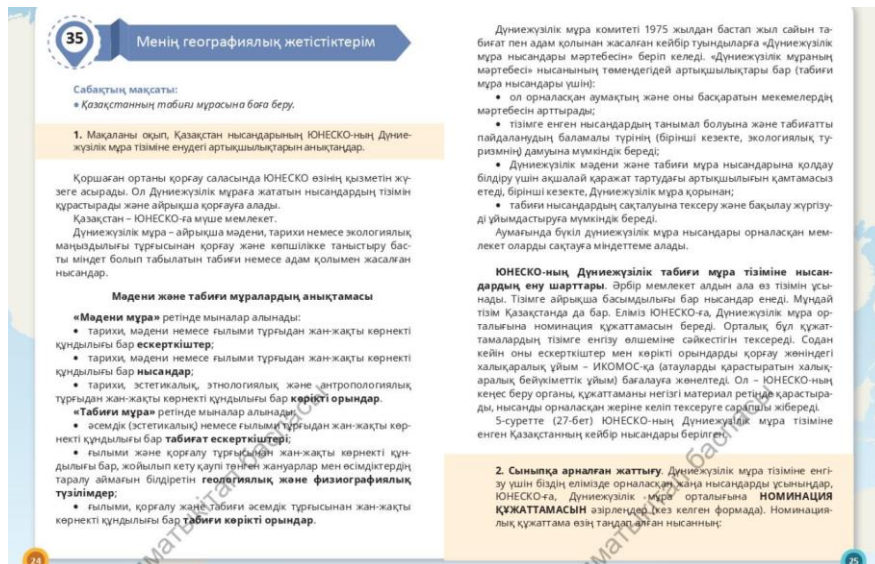
1-ші суретке сәйкес деңгейлік сұрақтар білу, түсіну деңгейінен бағалау деңгейіне дейін күрделенді. 1, 2, және 3 деңгейлік тапсырмалар тест сұрақтарымен, 4 - 6 деңгейлік тапсырмалар еркін мәтін құрастыру арқылы алынды. Тапсырмалар Қазақстан Республикасының Білім беру жүйесінде пайдаланылатын білім беру нәтижелерін бағалау критерийлеріне сәйкес 0 - 100 % өлшеммен бағаланды.

Екінші кезең. Сауалнама. Оқушыларға арналған сауалнама 8 сұрақтан тұрады; «ашық» және «жабық» түрдегі сұрақтарды, сонымен қатар, өз пікірін ұсына алатын жауаптары бар сұрақтарды қамтыды. Алынған нәтижелер Google формасы арқылы Excel құжатында талданды.

Нәтижелер мен талқылау. 1. Теориялық зерттеу нәтижелері. Білім алушылардың креативті ойлауын қалыптастыру тұрғысында Қазақстан Республикасы мен Түркия мемлекетінің орта мектептерге арналған оқыту және үлгілік оқу бағдарламалары, 9 - сынып мектеп оқулықтарының мазмұны мен мәтініне Кембридж білім беру құзыреттілігі бекіткен көрсеткіштерге [10] сәйкес талдау жасалды. Олар: шығармашылыққа дайындық; идеяларды қалыптастыру және идеяларды іске асыру және мәселелерді шешу. Салыстырмалы талдау жасау үшін Түркияның 9 сыныпқа арналған география оқулығының («Gün» баспасы) 1

тақырыбы және Қазақстанның география оқулығынан («Алматыкітап» баспасы) 1 тақырып алынды.

Қазақстандық орта мектеп оқушыларына арналған 9 сынып география оқулығы, (2 - ші бөлім) [11, Б. 6-12] («Алматыкітап» баспасы) 6 бөлімнен құрылған және әр бөлімнің соңында оқу - зерттеу жұмыстарына және қалыптастырушы бағалауға арналған тапсырмалар жинағы беріледі. Ол білім алушылардың креативті ойлауын дамытуға тікелей бағытталған. Сұрақтар білім алушының ойын, икемділігін, жаңашыл көзқарасын және практикаға бағытталған тапсырмаларды орындауға бейімдейді. Мысалы, 9 сыныпқа арналған «География» пәні бойынша үлгілік оқу бағдарламасына сәйкес Физикалық география бөлімі, 3.4 Биосфера Табиғи ресурстар бөлімшесі бойынша «Қазақстанда табиғаттың қорғалуы» тақырыбы қарастырылды. Оқыту мақсаты: 9.3.4.2 қорықтар, қорықшалар, ұлттық саябақтар ерекше қорғалатын аумақтардың құрылу мақсатын түсіндіреді. Мәтінде қызыл кітап, айрықша қорғалатын табиғи аумақтар, Қазақстанның қорықтары туралы мәліметтер келтіріледі. «Қорытынды жаса» тапсырмалары бойынша оқушыларға мәтіннен алынған және қосымша өздері ізденуі тиіс тапсырмалар беріледі.

Сурет 2. Менің географиялық жетістіктерім сабағы [11, Б. 24-25]

2 суретке сәйкес «Менің географиялық жетістіктерім» сабағында ұсынылған тапсырмаларды орындау барысында білім алушылар: Қазақстандағы табиғи мұраларға баға береді; картамен жұмыс жасайды, ЮНЕСКО тізіміне енген нысандардың құжаттарымен танысады. Білім алушылар өздері жаңа нысанды ЮНЕСКО тізіміне енгізуге дайындайды, картадан белгілейді және дүниежүзілік мұралар орталығына номинация құжаттамасын әзірлейді (құжаттама иллюстрациялық материалдардан, карталардан тұруы тиіс). Бұл тақырыпты орындау барысында креативті ойлаудың өлшемдері көрініс табады. Оқушылар ЮНЕСКО тізіміне нысандарды белгілеу арқылы шығармашылыққа дайындалады, құжаттарын әзірлеу арқылы жаңа идеяларды туындатады. Берілген нысандарды сақтау, қорғау бойынша проблемалардың шешімін табады. Топпен жұмыс жасау арқылы, білім алушыларда өз ойын еркін білдіруі, дәлелдеуі, сыни пікір беруі, кері байланыс жасауы сияқты дағдылар қалыптасады.

Түркияда мектепке арналған білім беру бағдарламасы бойынша география жеке пән ретінде тек жоғарғы сыныптарда оқытылады (9-12 сыныптар). Бағдарламаға сәйкес алғашқы географиялық түсініктер мен ілімдер орта сыныптарда (5-8 сыныптар) «Әлеуметтік ғылымдар» саласымен кіріктіріліп оқытылады. 9 сыныптарға арналған география оқулығы 4 тараудан тұрады: Табиғи жүйелер, Адам және география, Аймақтар мен елдер және Қоршаған орта және қоғам [12, Б. 191-206]. 9-сыныпқа арналған география оқулығында білім

алушыға қажетті білім жан-жақты қамтылады. Тақырып соңында тапсырмалар мен өз бетінше дайындалуға арналған сұрақтар келтіріледі. Тапсырмалар қарапайым өмірден, қарапайым адамның өмір салтынан алынған. Мысалы, «Қоршаған орта және қоғам» бөлімінде жаңа тақырыпты игермес бұрын, арнайы дайындық жұмыстары беріледі және қарапайым түсініктермен мысалдар келтіруді сұрайды («Адамдар сіз тұратын жерде және оған жақын жерде табиғи ортаны қалай пайдаланатынын зерттей отырып, дәптеріңізге жазыңыз; адамдар табиғатты қалай өзгертеді? Сыныптағы достарыңызға бұл туралы не ойлайтыныңызды айтыңыз»); жаңа тақырыпты игеру кезінде де оқушыға өз бетінше тапсырмаларды орындатады («Төмендегі фотосуреттерді зерттеп, өз өміріңізге сүйене отырып, «Адамның қоршаған ортаны пайдалану жолдары» тақырыбына мәтін дайындаңыз және мәтінді растайтын фотосуреттерді табыңыз, сыныптағы достарыңызға дайындалған мәтінді оқып, фотосуреттермен дәлелдер келтіріңіз»). Тапсырмаларды орындау барысында сыныпта білім алушылар арасында өзара байланыс орнайды. Оқушы сыныптастарына өз ойын дәлелдермен көрсетуі тиіс.

A. GEREKSINIMLERIMIZ VE DOĞAL ÇEVRE

Hazırk çalışmaları

1. Yaşadığınız yer ve yakın çevresinde insanların doğal çevreyi nasıl kullandıklarını araştırarak defterinize yazınız.
2. İnsanlar doğayı nasıl değiştirmektedir? Bu konudaki düşüncelerinizi sınıfta arkadaşlarınıza açıklayınız.

Ders Dışı Etkinlik

Aşağıdaki fotoğrafları inceleyip yaşadığınızdan da yola çıkarak "İnsanın doğal çevreden yararlanma biçimleri" konu alan bir metin hazırlayınız. Metnizi desteklemek için fotoğraflar bulunuz. Hazırladığınız metni sınıfta arkadaşlarınıza okuduktan, fotoğrafları ise panoda sergiledikten sonra ürün dosyanızda saklayınız.

Not: Genel Ağ'dan bulacağınız görsellerin telif haklarını ihlal etmemesine özen gösteriniz.

192

İnsanlar varlıklarını sürdürülebilmek için belirli besin maddelerine ihtiyaç duyarlar. Bu maddelerin başlıcaları bitkisel ve hayvansal ürünlerdir. İlk insanlar bu gereksinimlerini hayvanları avlayıp, bitkileri toplayarak gidermeye çalışmışlardır. İnsanın Neolitik Dönem'de tarımı keşfetmesiyle birlikte gereksinimleri için doğal çevreden yararlanma biçimi büyük ölçüde değişmiştir.

İnsanlar, tarımı keşettikten sonra elverişli alanlarda tarım yapmışlardır (Fotoğraf 4.1). Zamanla daha çok verim elde etmek için su kanalları yaparak tarım alanlarını sulamaya başlamışlardır. Hayvanları evcilleştirdikten sonra bunları beslemek için uygun bitki örtüsünün bulunduğu alanlardan yararlanmışlardır. Öte yandan bu hayvanların çoğalmasını sağlamışlardır.

İnsanlar, iklimin olumsuz koşullarından, vahşi hayvanlar ve diğer topluluklardan korunmak için barınmaya ihtiyaç duymuşlardır. Bu gereksinimleri için doğadaki taş, toprak, ağaç ve saz gibi doğal malzemelerden yararlanmışlardır. Yerleşim biriminin yer seçiminde de iklim koşulları, yer şekillerinin tarıma elverişliliği ile su kaynaklarını göz önünde bulundurmışlardır.

Gereksinimleri arttıkça insanın doğadan yararlanma şekli de zamanla değişmiştir. Örneğin başlangıçta içme, kullanma ve balık avlamak için kullandığı sudan sonraki tarım alanlarını sulamak, enerji elde etmek ve sanayi faaliyetlerini sürdürmek için de yararlanmışlardır. Aynı şekilde bir dönem yalnızca yel değirmenlerini çalıştırmak için kullanılan rüzgârdan günümüzde elektrik enerjisi üretilmektedir (Fotoğraf 4.2).

Günümüzde mutfakta kullanılan bazı eşyalardan, ulaşım araçlarına, inşaatlardan, fabrikalardaki makinelerin üretimine kadar yaşamın hemen her alanında çeşitli madenlerden yararlanılmaktadır. Bu maddelerin elde etmek için yer kabuğunun çeşitli derinliklerinden çıkarılan birçok doğal kaynak kullanılmaktadır. Ulaşım araçlarını çalıştırmak, ev ve iş yerlerini ısıtmak için doğal gaz, petrol, kömür ve sıcak su yer kabuğundan elde edilmektedir. Ayrıca bitkisel ve hayvansal maddelerden yararlanılmaktadır.

Günümüzde kullanılan birçok madde, çeşitli ham maddelerin fabrikalardan birçok işlemden geçirmesi sonucu elde edilmektedir. Bu ham maddeler ise topraktan, sudan, bitkisel ve hayvansal maddelerden, yer kabuğunun çeşitli derinliklerinden elde edilmektedir. Sanayileşmeye bağlı olarak sınırlı olan bu kaynakları tüketme miktarı da artmaktadır.

193

3 суретке сәйкес берілген тақырып мәтіні қарапайым түсініктермен адамның қоршаған ортаға әсерін сипаттайды, фотосуреттермен мысалдар келтіреді. Мәтін пәнаралық сипатта берілген, мысалы: адам қоршаған ортаны өз қажеттілігі үшін игереді және табиғатқа зиянын келтіреді (экология), қоршаған ортаның элементтеріне сипаттама беріледі (география), таңғажайып табиғат нысандарының туризм үшін қолайлылығын сипаттайды (туризм) және 50 жылдық ағаштың қоршаған ортаға пайдасы доллармен есептеледі (математика). Бір тақырып мәтінін игеру барысында оқушыда пәнаралық күзiреттiлiк қалыптасады. Жаңа тақырыпты бастамас бұрын, оқушыларға шығармашылыққа дайындық тапсырмалары беріледі. Оқушы идеяларын сабақтың мәтінін игеру барысында ұсынады, сыныптастарына өз ойының дұрыстығын дәлелдеп беруі керек. Сонымен қатар, оқушыларға ғаламтордан дайын фотосуреттерді пайдалану барысында авторлық құқықты бұзбауы ескертеді. Бөлім соңында білімді тексеруге арналған тест беріледі.

Samacho және Martínez [13, 436 б.] бойынша креативті тұлға жаңа жағдайларға сәйкес ойлауын өзгерте отырып, қоршаған ортаға тез бейімделуге тырысады, яғни, оның ойынша креативті ойлау қандай да бір көзқарасқа негізделмейді. Түркияның география оқулығының мәтіні күнделікті креативтілік дағдысын қалыптастыруға бағытталған.

✂ **Etkinlik**

Aşağıdaki metni okuyarak doğaya ne tür katkılarda bulunabileceğinizi yorumlayınız. Bu konudaki düşüncelerinizi sınıftaki arkadaşlarınızla paylaşınız.

DOĞA SEVGİSİ UĞRUNA YOLLARI AŞINDIRIYOR
(29 Kasım 2016)

Kayseri’de yaşayan emekli teknisyen Mustafa Göçer; park, bahçe ve mezarlık gibi yerlerde topladığı ağaçların tohumlarını 40 yıldır toprakla buluşturuyor. Bir fabrikadaki işinden emekli olan 59 yaşındaki Göçer, şimdilerde kurduđu doğa yürüyüşü gruplarıyla çoğunluğu öğrenci olan kişilere doğa sevgisi aşılamak için mücadele veriyor. Emekli olunca doğaya daha çok zaman ayırdığını dile getiren Göçer, şunları kaydetti:

“Emekli olunca kahvehane köşelerinde oturmak çok yanlış. Gelin, dağlara benim yaptığım gibi tohum ekin, fidan dikin. Bunun mutluluđu gerçekten çok büyük. Yetişkin bir gam ağacı 40 kişiye yetecek oksijeni veriyor, hem erozyonu engelliyor, dağlarımız yeşilleniyor. Bu ilke bizim, yeşilendirmemiz gerek. Yüce Peygamberimiz kıyametin kopma anında bile ağaç dikmeyi söylemiş. Ağaç dikmek hem sevap hem faydalı bir uğraş. İnsanı manen çok rahatlattıyor, bir eseriniz doğada kalıyor.”

Şimdiye kadar kurduđu doğa yürüyüşü gruplarıyla 60 binden fazla insanı doğayla buluşturduğunu belirten Mustafa Göçer, bu yürüyüşlerde tohum ektiklerini, dönüşte de çöp topladıklarını ifade ederek “40 senedir dağlara tohum ekiyorum, senede 20 binden fazla tohumu toprakla buluşturuyorum. Bazen tek başıma, bazen bir çobanla ekimi gerçekleştiriyorum. Şimdiye kadar ferdî olarak 1 milyon tohumu toprakla buluşturdum. Bunun yanında 50 binden fazla da fidan diktim.” diye konuştu.

Kayseri’deki bazı özel okullarda doğa dersi başlattığını aktaran Mustafa Göçer, öğrencilere doğa sevgisinin aşılanması için çok önemli olduğunu vurguladı.
(http://www.milliyet.com.tr)

ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU

KONULAR	EVET	KISMEN	HAYIR
1. İnsanın doğadan yararlanma şekillerini öğrendim.			
2. Doğanın yaşamımızı nasıl etkilediğini öğrendim.			
3. Doğaya karşı duyarsız olmanın ortaya çıkaracağı olumsuz sonuçları öğrendim.			
4. Doğaya karşı duyarlı olmanın neden gerekli olduğunu öğrendim.			
TOPLAM PUAN			
DEĞERLENDİRME			
EVET (1 PUAN)		KISMEN (0,5 PUAN)	
HAYIR (0 PUAN)			
DEĞERLENDİRME SONUÇLARI:			
4: Çok İyi		3: İyi	
2: Orta		1: Zayıf	

Сурет 4. Мәтінге сәйкес оқушының өзін – өзі бағалау парағы [12, 15 б.]

Мысалы, 4 суретке сәйкес берілген мәтін тапсырмасы: «Төмендегі мәтінді оқып, табиғатқа қандай үлес қоса алатыныңызды түсіндіріңіз», ал, мәтіні Қайсері ауылындағы қарапайым зейнеткер Мұстафа Гечердің 40 жыл бойы тауларға ағаш егіп, 50 мыңнан астам көшет отырғызып, тау табиғатын күтіп – баптап жүргендігі жазылады. Өзін – өзі бағалау формасының сұрақтары келесідей: мен адамдардың табиғаттан қандай пайда көретінін білдім; мен табиғаттың біздің өмірімізге қалай әсер ететінін білдім; мен табиғаттың кері әсерлерге сезімтал екендігін білдім; неліктен табиғатқа сақ болу керектігін білдім. Жауаптары: ия, ішінара, жоқ [12, 15 б.]. Осы бағалау жауабы арқылы, оқушы өзін – өзі бағалайды. Мұндай тапсырманың мәтіні күнделікті креативті ойлау дағдысын қалыптастыруға бағытталады.

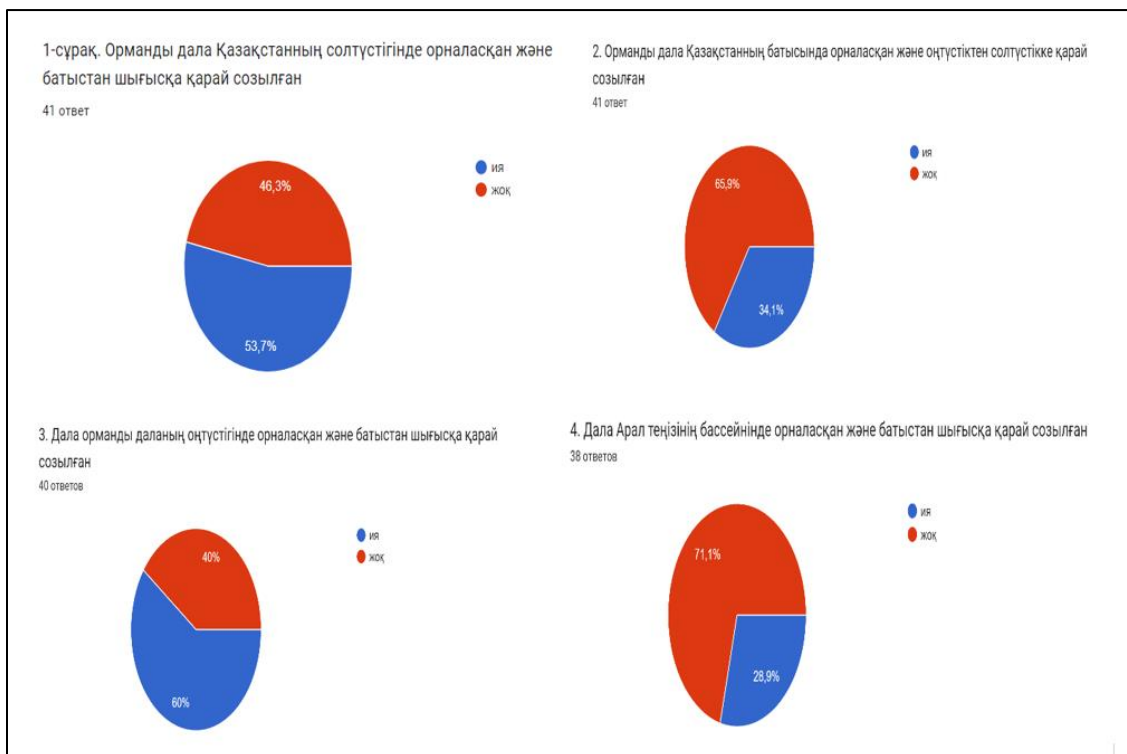
Креативті ойлау – көп өлшемді күрделі ұғым екендігі белгілі. Бұл құбылысты түсіндіруге болатын түрлі теориялық ұстанымдар, тәсілдер бар. Кейбір шетелдік ғалымдар мектеп оқулықтарының мазмұны мен мәтінінен күнделікті креативтілік дағдыларды қалыптастырудың жолдарын емес, оның ерекше түрін іздеуге талпынады. Қақан мен Şahin [4] ғылыми креативті ойлау дағдыларын ғылымда қолдану дағдыларына тоқталды. Олар ғылыми креативті оқыту (Creativity in Science) жаратылыстану ғылымдары бойынша оқу бағдарламасының маңызды мақсаттарының бірі болуы керек деген қорытынды жасады. Сонымен қатар, оқулықтың мазмұнына, құрылымына және ондағы көзқарастарға көп көңіл бөлу керек. Жаһандандудың технологиялық дамуы мен тенденциялары өмірдің барлық салаларында өнімді және инновациялық адамдарды қажет етеді. Креативті ойлау ғылым мен техникаға қатысты жұмыстар үшін ғылыми процесте қосымша рөл атқарады. Білім беру ұйымдары білім алушылардың креативтілік дағдылары мен қабілеттерін дамытуда маңызды рөл атқарады және осы тұрғыдан алғанда ғылыми білім креативті ойлау сапасын жақсартуда үлкен рөл атқарады деп тұжырым жасады. Бұл көзқарас Қазақстанның мектеп географиясының мазмұнына сәйкес келеді.

Түркияның мектеп географиясы оқулығының мазмұны топтық тапсырмаларды орындауға баса назар аударады. Palmon [14] бойынша топтық шығармашылық жұмыстарды атқару жеке тұлға үшін де, топ үшін де аса маңызды. Тапсырмаларды құру, идеяларды бағалау және таңдау кезеңінде топтық жұмыстардың нәтижесінде сапалы креативті идеялар іріктеледі және іске асырылатын идеяларды таңдауға мүмкіндік бар. Күрделі мәселелерді зерттеу бір адамға қиындық тудыратындықтан, ұжымдық креативтілік пен инновацияны зерттеу маңыздырақ деп атап көрсетті.

Екі елдің де мектеп географиясы оқулықтары («Алматыкітап» және «Gün») мәтінінде оқушылардың креативті (шығармашылық) қиялын туындататын элементтер кездеседі. Мысалы, ЮНЕСКО-ға құжат дайындау арқылы қазақстандық оқушылар өздерін қоршаған ортаны қорғау маманы ретінде сезінеді. Ал, түрік оқушылары қоршаған ортаны күтіп баптаушы бағбан ретінде қоршаған ортаға зиян келтірмей пайдаға кенелуге болатындығын пайымдайды.

Креативті орта, ол оқушылардың сыныптағы жұмыс тәжірибесі, физикалық орта және оқу атмосферасы. Douglas P. Newton [15, 35 б.] креативті ойлауды қалыптастыруға тек оқулықтағы мазмұн мен мәтін немесе берілетін тапсырмалар жүйесі емес, сонымен қатар, мұғалімнің оқыту шеберлігі де негізгі фактор болып саналады деді. Richardson мен Mishra [16, 45 б.] мұғалімдер оқушылардың креативтілігін қолдайтын ортаны қалыптастыру және қолдауы керек деп есептейді. Kwaśniewska [17, 13 б.] және Kryshtanovych [18, 406 б.] креативті атмосфераны тудыратын төрт факторды тұжырымдады, олар: жаңалық пен әртүрлілікті қабылдауға баланы ынталандыру, сәйкессіздікті ынталандыру, шығармашылық күш - жігерде табандылықты қолдау және қиялдауға ынталандыру.

2. Зерттеудің практикалық бөлімінде Алматы қаласы, Саялы ықшам ауданына қарасты жалпы білім беретін мектептің 9-шы сынып оқушыларына Блум таксономиясы (Bloom, 1956) бойынша ойлаудың 6 кластық деңгейін қамтитын тапсырмалар топтамасы ұсынылды. Тапсырмалар қарапайым түсініктерден, ғылыми дәлелдерді ұсына алатын тапсырмаларға дейін күрделенеді. Тапсырмалар 8 сыныптың оқыту мақсатымен байланысты құрастырылды және оқушылардың 38 % жуығы тапсырмаларды дұрыс орындады. Бұл, өкінішке орай, Дүниежүзілік Банктің қазақстандық жасөспірім оқушыларының 64 % жуығы функционалдық сауатсыз деген тұжырымына сәйкес келеді [19]. 5 суретте «білу» және «түсіну» деңгейі бойынша тест сұрағының жауабы келтірілді.

Сурет 5. Ойлаудың «білу» және «түсіну» деңгейі бойынша сұрақтардың жауаптары

5 - ші суретке сәйкес ойлаудың «білу» және «түсіну» деңгейі бойынша сұрақтардың жауаптары «ия» немесе «жоқ» деген жабық типтегі жауаптарды талап етеді және «білу» мен "түсіну" деңгейін камтиды. Бұл тапсырманы 9 сынып оқушылары визуалды ойлау арқылы, Қазақстанның физикалық географиялық картасын еске түсіру арқылы жауап беруге тиіс. Алынған жауапқа сәйкес, оқушылардың қарапайым білімді жартылай меңгергендігін көрсетеді. Тапсырмаларды толық орындау немесе дұрыс жауаптың орташа пайыздық көрсеткіші – 62,7.

Блумның (1956) ойлау классының деңгейлеріне сәйкес орташа деңгей тапсырмалары (3 және 4) өте төменгі деңгейде орындалды, орташа пайыздық көрсеткіш – 31.

Ең жоғарғы деңгей (5 және 6 деңгей) тапсырмалары креативті ойлаудың параметрлеріне сәйкес келеді, өйткені мұндай тапсырмаларды оқушылардың орындай білуі олардың ақпаратты сыни тұрғыдан бағалай білуін, мәтінді ұғыну мен интерпретациялауын, қорытындыны дәлелдеп, өзінің болжамдарын ұсына алуымен байланысты. Бірақ, 9 сынып оқушыларына берілген деңгейлік тапсырмалардың ең жоғарғысы мүлдем орындалмады десе де болады. Толық орындаған оқушылардың орташа пайыздық үлесі – 12.

3 деңгей

1 - сұрақ. Топырақтың осы түрлерінің пайда болуына және орналасуына қандай факторлар ықпал етті?

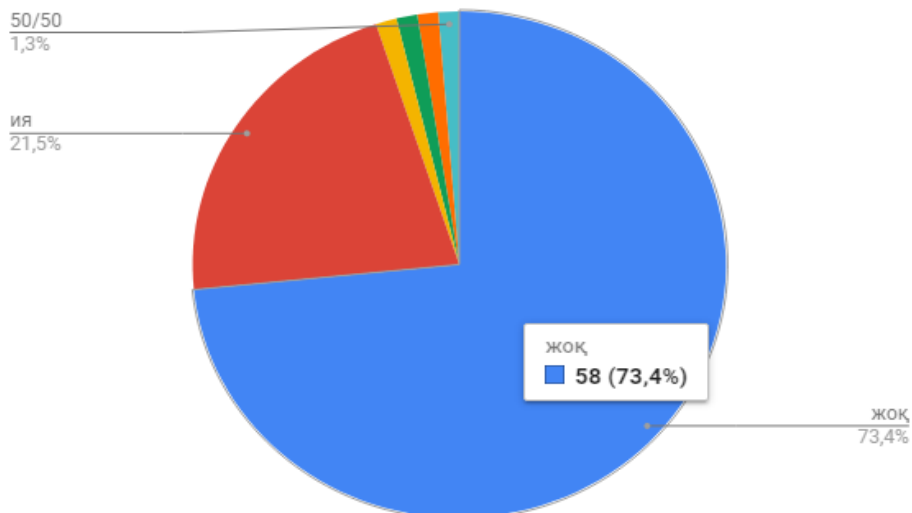
38 ответов

Климат,жер бедері,микроорганизмдер,өсімдік,жануар,су жел бедері жәнеадам
1. Ауа райы 2. Тау жыныстары 3. Өсімдік пен жануарлар дүниесі 4. Жер бедері 5. Аймақтық геологиялық жасы 6. Қоғамының өндіргіш күші
1.Ауа райы 2.Тау жыныстары 3.Өсімдік пен жануарлар дүниесі 4.Жер бедері 5.Аймақтық геологиялық жасы 6.Қоғамның өндіргіш күші
1. Ауа райы 2. Өсімдік пен жануарлар 3. Жер белегі

Сурет 6. Ойлаудың «орташа» деңгейі бойынша сұрақтардың жауаптары

6 суретке сәйкес орташа деңгей тапсырмаларын орындау барысында оқушылардың бір – бірінен көшіру арқылы берілген жауаптары да анықталды.

Зерттеудің екінші кезеңі білім алушылардың креативтілігін анықтау мен бақылау мақсатында құрастырылды. Сауалнамаға 79 оқушы қатысты. «География оқулығынан басқа, тағы қандай әдебиеттерді немесе интернет көздерін қолданасыз?» деген сұраққа, 5 оқушы «кітапханадағы тақырыпқа сәйкес кітаптар» деп жауап берген, қалғандары «google», «wikipedia» сияқты жүйелерді көрсеткен. Ал, «Жаратылыстану бағытындағы ғылымдар саласы бойынша ғылыми зерттеу жұмыстарымен айналыстыңыз ба?» деген сұраққа 79 оқушының 73,4% (58-і) «жоқ», 21,5% (17-сі) «ия» деп жауап берген. Қалған пайыздық көрсеткіштер оқушының еркін жауаптары (7 сурет).

Сурет 7. «Жаратылыстану бағытындағы ғылымдар саласы бойынша ғылыми зерттеу жұмыстарымен айналыстыңыз ба?» сұрағы бойынша нәтижелер

Сонымен қатар, сауалнамада «креативті ойлауды қалай түсінесіз?»; «күнделікті өмірде проблемалық жағдайлардан ерекше әдіс-тәсілдерді немесе жолдарды пайдалану арқылы ситуациядан шығу жолдарын іздеген кездеріңіз болды ма?» деген сұрақтар болды және оқушылар жауаптарды еркін сөйлеммен құрастырды. Оқушылардың еркін мәтіндегі жауаптары әр түрлі, кейбір оқушылар сауалнамаға жауап беруге тырыспады, дефистер қою арқылы сауалнаманы толтырғандар да бар.

Қорытынды. Қазақстандық мектептерге арналған оқу бағдарламалары, география оқулығының мазмұны мен мәтіні тақырыптың ерекшелігіне сәйкес оқушылардың креативті ойлауын қалыптастыру арқылы функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған элементтерден тұрады. Ал, Түркияның география оқулығының мазмұны мен мәтіні күнделікті ситуациялық, проблемалық тапсырмаларды сабақ үстінде орындауға бағытталған. Дегенмен, қазақстандық оқушылардың халықаралық рейтингтегі орны төменгі дәрежеде. PISA - 2018, 2022 зерттеуінде қазақстандық 15 жастағы оқушылар жаратылыстану - ғылыми сауаттылық бойынша 78 елдің ішінде шартты түрде 69 - орынды (2022 жылы, 50 орында) иемденді. 6 күрделілік деңгейдің ішінде қазақстандық жасөспірімдердің басымы тек 1 және 2 - деңгейлердің тапсырмаларын ғана орындады. Ғылыми зерттеу жұмыстарының теориялық және практикалық бөлімін қорытындылай отырып, қазақстандық мектеп географиясы оқулығының мазмұны мен мәтіні тақырыптың ерекшелігіне сәйкес Кембридж білім беру құзыреттілігі [10] ұсынған креативті ойлаудың өлшемдері мен критерийлеріне сәйкес келеді деген талдау жасалды. Ал, зерттеудің практикалық бөлім бойынша оқушылардың 6 деңгей тапсырмаларын толық орындауының орташа пайыздық көрсеткіші – 38 ге тең болды. Жалпы Қазақстанда үлгерімі нашар оқушылардың үлесі - 37,7% [20].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Kaçan S. D., Şahin F. *The Impact of Scientific Creative Thinking Skills on Scientific Process. Skills SHS.* - Web of Conferences 48, 01060 (2018) URL:<https://doi.org/10.1051/shsconf/20184801060>
2. Sharma S., Babu N. *Interplay between Creativity, Executive Function and Working Memory in Middle-Aged and Older Adults.* CREATIVITY RESEARCH JOURNAL, 2017. - №29 (1). - P. 71–77.
3. Massonnié J., Rogers C., Mareschal D., Kirkham N. Z. *Is Classroom Noise Always Bad for Children? The Contribution of Age and Selective Attention to Creative Performance in Noise.* Frontiers in Psychology, 2019. - № 10. - P. 381-391.
4. Runco M. A. *Education for creative potential.* Scandinavian Journal of Educational Research, 2003. - №47 (3). - P. 317–324.
5. *OECD PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education,* PISA, OECD Publishing, Paris, 2023
6. *Об утверждении национального проекта "Качественное образование "Образованная нация""* Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 октября 2021 года № 726 [Электронный ресурс]. - URL:<https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000726>
7. *Почему казахстанские школьники провалили международный экзамен PISA? 22 мая 2020* [Электронный ресурс]. URL:https://forbes.kz/process/education/pochemu_kazahstanskije_shkolniki_provalili_mejdunarodnyiy_ekzamen_pisa
8. *Creative Thinking (The Cambridge Life Competencies Framework): Introductory Guide for Teachers and Educational Managers.* - Cambridge University Press, 2020. - 20 p.
9. Camacho X. O., Martinez S. R. *Measurement properties of attitudes towards creative persons questionnaire: a reliable tool for understanding attitudes towards creative persons.* Creativity studies, 2022. - Volume 15, Issue 2. - P. 435–450.
10. Микалко М. *Взлом креатива. Как увидеть то, что не видят другие [Текст] // Перевод с английского А. Коробейникова.* - Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2016. - 298 с.
11. Runco M. A. *Creativity: Theories and Themes: Research, Development, and Practice: Second Edition.* - USA: Academic Press is an imprint of Elsevier, 2014. - 520 p.
12. Palmon R. R. *Team Creativity and Innovation [Текст] // - Oxford: Oxford University Press, 2017. 394 p.*
13. Sharma E., Sharma S., Amin M., Al-Qudah H., Yildiz C., Adam D., Ferdinand D., Mustafa Z., Hamad M., Stavrianoudaki A., Afhami R. *Measurement invariance, validity, reliability, and factor structure examination of the creativity nurturing behaviour scale for teachers: Comparisons Across Gender In Thirteen Countries.* Creativity studies, 2023. - Volume 16, Issue 1. - P. 274–296.

14. Kryshchanovych S., Bilyk V., Matvienko O., Stepanenko L., Tsvietkova H. Influence of psychological conditions on the level of creative imagination. *Creativity studies*, 2022. - Volume 15, Issue 2. - P. 406–419.
15. Kwaśniewska J. M., Gralewski J., Witkowska E. M., Kostrzewska M., Lebuda I. Mothers' personality traits and the climate for creativity they build with their children. *Thinking Skills and Creativity*, 2018. - № 27. - P. 13-24.
16. Richardson C., Mishra P. Learning environments that support student creativity: Developing the SCALE. *Thinking Skills and Creativity*, 2018. - № 27. - P. 45-54.
17. Douglas P. N. Moods, emotions and creative thinking: A framework for teaching. *Thinking Skills and Creativity*, 2013. - № 8. - P. 34-44.
18. Қаратабанов, Р.Ә. Қазақстан географиясы. Жалпы білім беретін мектептердің 9-сынып оқушыларына арналған [Текст]. / Р.Ә. Қаратабанов, А.А. Саунов, Б.Х. Балғабаева, Қ.Т. Сапаров. 2-бөлім. - Алматы: Алматы кітап баспасы, 2019. -184 б.
19. Baranaydın, M., Aydın, Y., Tekbaş, G. Ortaöğretim Coğrafya ders kitabı: 9- sınıf. - Ankara: Gün, 2022. -231 s.
20. Marteau J. F. Post-COVID education in Kazakhstan: Heavy losses and deepening inequality 2020, 16 November [Электронный ресурс] URL:<https://blogs.worldbank.org/ru/europeandcentralasia/post-covid-education-kazakhstan-heavy-losses-and-deepening-inequality>
21. Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 - 2025 годы [Электронный ресурс]. - URL:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs>

References:

1. Kaçan S. D., Şahin F. The Impact of Scientific Creative Thinking Skills on Scientific Process. *Skills SHS*. - Web of Conferences 48, 01060 (2018) URL:<https://doi.org/10.1051/shsconf/20184801060>
2. Sharma S., Babu N. Interplay between Creativity, Executive Function and Working Memory in Middle-Aged and Older Adults. *CREATIVITY RESEARCH JOURNAL*, 2017. - №29 (1). - P. 71–77.
3. Massonnié J., Rogers C., Mareschal D., Kirkham N. Z. Is Classroom Noise Always Bad for Children? The Contribution of Age and Selective Attention to Creative Performance in Noise. *Frontiers in Psychology*, 2019. - № 10. - P. 381-391.
4. Runco M. A. Education for creative potential. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 2003. - №47 (3). - P. 317–324.
5. OECD PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education, PISA, OECD Publishing, Paris, 2023.
6. Об утверждении национального проекта "Качественное образование "Образованная нация"" Постановление Правительсва Республики Казахстан от 12 октябрыа 2021 года № 726 [Электронный ресурс]. - URL:<https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000726>
7. Pochemu kazaxstanskіe shkol'niki provalili mezhdunarodnyj e'kzamen PISA? 22 maya 2020 [Электронный ресурс]. URL:https://forbes.kz/process/education/pochemu_kazahstanskіe_shkolniki_provalili_mejdunarodnyiy_ekzamen_pisa
8. Creative Thinking (The Cambridge Life Competencies Framework): Introductory Guide for Teachers and Educational Managers. - Cambridge University Press, 2020. - 20 p.
9. Camacho X. O., Martínez S. R. Measurement properties of attitudes towards creative persons questionnaire: a reliable tool for understanding attitudes towards creative persons. *Creativity studies*, 2022. - Volume 15, Issue 2. - P. 435–450.
10. Majkl Mikalko Vzlom kreativa. Kak uvidet' to, chto ne vidyat drugie [Hacking the creative. How to see what others don't see] [Text] // Perevod s anglijskogo A. Korobejnikova. - Moskva: Mann, Ivanov i Ferber, 2016. - 298 s.
11. Runco M. A. Creativity: Theories and Themes: Research, Development, and Practice: Second Edition. - USA: Academic Press is an imprint of Elsevier, 2014. - 520 p.
12. Palmon R.R. Team Creativity and Innovation [Текст] // - Oxford: Oxford University Press, 2017. 394 p.
13. Sharma E., Sharma S., Amin M., Al-Qudah H., Yildiz C., Adam D., Ferdinand D., Mustafa Z., Hamad M., Stavrianoudaki A., Afhami R. Measurement invariance, validity, reliability, and factor structure examination of the creativity nurturing behaviour scale for teachers: Comparisons Across Gender In Thirteen Countries. *Creativity studies*, 2023. - Volume 16, Issue 1. - P. 274–296.
14. Kryshchanovych S., Bilyk V., Matvienko O., Stepanenko L., Tsvietkova H. Influence of psychological conditions on the level of creative imagination. *Creativity studies*, 2022. - Volume 15, Issue 2. - P. 406–419.
15. Kwaśniewska J. M., Gralewski J., Witkowska E. M., Kostrzewska M., Lebuda I. Mothers' personality traits and the climate for creativity they build with their children. *Thinking Skills and Creativity*, 2018. - № 27. - P. 13-24.
16. Richardson C., Mishra P. Learning environments that support student creativity: Developing the SCALE. *Thinking Skills and Creativity*, 2018. - № 27. - P. 45-54.
17. Douglas P. N. Moods, emotions and creative thinking: A framework for teaching. *Thinking Skills and Creativity*, 2013. - № 8. - P. 34-44.
18. Karatabanov, R.A. Kazakstan geografiyası. Zhalpy` bilim беретin mektepterdin 9-sy`ny`p oqushy`lary`na arналan [Geography of Kazakhstan. For students of the 9th grade of general education schools] [Text]. /

R.A. Karatabanov, A.A. Saipov, B.X. Balgabaeva, K.T. Saparov. 2-bolim. - Almaty: Almaty kitap baspasy, 2019. -184 b.

19. Baranaydin, M., Aydın, Y., Tekbaş, G. Ortaöğretim Coğrafya ders kitabı: 9- sınıf [Secondary school Geography textbook] [Text]. - Ankara: Gün, 2022. -231 s.

20. Marteau J.F. Post-COVID education in Kazakhstan: Heavy losses and deepening inequality 2020, 16 November [Электронный ресурс] URL:<https://blogs.worldbank.org/ru/europeandcentralasia/post-covid-education-kazakhstan-heavy-losses-and-deepening-inequality>

21. Ob utverzhdenii Gosudarstvennoj programmy` razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazaxstan na 2020 - 2025 gody` [On approval of the State program for the development of education and science of the Republic of Kazakhstan for 2020-2025] [Electronic resource] // URL:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs>

MPHTI 14.25.09

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.028>

Sadykov T.,^{1*} Kokibasova G.,¹ Konyukhova M.,² Unerbaeva Z.³

¹Buketov Karaganda University, Karaganda, Kazakhstan

²General education school named after G.Potinin, Karaganda, Kazakhstan

³Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PROGRAMMED CHEMISTRY LESSONS FOR STUDENTS OF THE 9TH GRADE OF SECONDARY SCHOOL

Abstract

One of the main directions for improving the training of teachers in a modern educational institution is the introduction of interactive forms of education. The coronavirus pandemic has clearly shown the world that in the field of education, means are needed to advance to the first stage of a person's ability to self-study without the presence of a subject of learning (teacher, coach, supervisor, tutor, etc.) at any distance from the educational institution. The training programmes must be user-friendly and simple for understanding for both the teacher, who created the program's content, and any student. The purpose of our work is to develop programmed chemistry lessons, as well as to test their effectiveness. As part of our research, chemistry lessons were conducted on the topics: «Nitrogen», «Properties of ammonia, preparation and application», «Nitric acid», «Specific properties of nitric acid and nitrates», «Phosphorus and its compounds». The study involved two ninth grades, which were divided into control and experimental classes. According to the results of the study, it can be concluded that the use of programmed teaching methods can contribute to a more effective assimilation of educational material and improve student academic performance. The results of the survey provide information about the degree of reflection of students, which can help in the development of effective strategies and teaching methods.

Keywords: interactive methods, programmed learning, computer program, chemistry, software simulator, secondary school.

Садыков Т.М.,^{1*} Кокибасова Г.Т.,¹ Конюхова М.О.,² Унербаева З.О.³

¹Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

²Григорий Потанин атындағы жалпы білім беретін мектебі, Қарағанды қ., Қазақстан

³Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Республикасы

ОРТА МЕКТЕПТІҢ 9-СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА АРНАЛҒАН БАҒДАРЛАМАЛАНҒАН ХИМИЯ САБАҚТАРЫН ӘЗІРЛЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Қазіргі оқу орнында педагогтарды даярлауды жетілдірудің негізгі бағыттарының бірі оқытудың интерактивті түрлерін енгізу болып табылады. Коронавирустық пандемия әлемге білім беру саласында оқу орнынан кез-келген қашықтықта оқу субъектісінің (мұғалім, жаттықтырушы, басшы, тьютор және т.б.) қатысуынсыз адамның өзін-өзі оқыту қабілетін бірінші сатыға көтеруге мүмкіндік беретін құралдар қажет екенін айқын көрсетті. Сонымен қатар, оқу бағдарламалары кез-келген қолданушы (оқушы) үшін де, бағдарлама мазмұнын жасаушы (мұғалім) үшін де интуитивті, түсінікті болуы маңызды. Біздің жұмысымыздың

мақсаты-химиядан бағдарламаланған сабақтарды әзірлеу, сонымен қатар олардың тиімділігін тексеру. Біздің зерттеуімізде «Азот», «Аммиактың қасиеттері, алынуы және қолданылуы», «Азот қышқылы», «Азот қышқылы мен нитраттардың ерекше қасиеттері», «Фосфор және оның қосылыстары» тақырыптары бойынша химия сабақтары өткізілді. Зерттеуге бақылау және эксперименттік сыныптарға бөлінген тоғызыншы екі сынып қатысты.

Зерттеу нәтижелері бойынша бағдарламаланған оқыту әдістерін қолдану оқу материалын тиімдірек игеруге және оқушылардың үлгерімін арттыруға ықпал етуі мүмкін деген қорытынды жасауға болады. Сауалнама нәтижелері оқушылардың рефлексия дәрежесі туралы ақпарат береді, бұл оқытудың тиімді стратегиялары мен әдістерін жасауға көмектеседі.

Түйін сөздер: интерактивті әдістер, бағдарламаланған оқыту, компьютерлік бағдарлама, химия, бағдарламалық тренажер, орта мектеп.

Садықов Т.М.,¹ Кокибасова Г.Т.,¹ Конюхова М.О.,² Унербаева З.О.³

¹ Карагандинский университет имени Е.А. Букетова, г.Караганда, Казахстан

² Общеобразовательная школа имени Григория Потанин, г.Караганда, Казахстан

³ Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ РАЗРАБОТКИ ПРОГРАММИРОВАННЫХ УРОКОВ ПО ХИМИИ ДЛЯ УЧАЩИХСЯ 9-ЫХ КЛАССОВ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

Аннотация

Одним из основных направлений совершенствования подготовки педагогов в современном учебном заведении является внедрение интерактивных форм обучения. Пандемия коронавируса чётко показала миру, что в сфере образования необходимы средства, позволяющие выдвинуть на первую ступень способность человека самообучаться без присутствия субъекта обучения (учителя, тренера, руководителя, тьютора и т.д.) на любом расстоянии от учебного заведения. При том важно, чтобы программы для обучения были интуитивными, понятными как для любого пользователя (ученика), так и для разработчика содержания программы (педагога). Целью нашей работы является разработка программированных уроков по химии, а также проверка их эффективности. В рамках нашего исследования проводились уроки по химии по темам «Азот», «Свойства аммиака, получение и применение», «Азотная кислота», «Специфические свойства азотной кислоты и нитратов», «Фосфор и его соединения». В исследовании приняли участие два девятого класса, которые были разделены на контрольный и экспериментальный классы. По результатам исследования, можно сделать вывод о том, что использование программированных методов обучения может способствовать более эффективному усвоению учебного материала и повышению успеваемости учащихся. Результаты анкетирования предоставляют информацию о степени рефлексии учеников, что может помочь в разработке эффективных стратегий и методик обучения.

Ключевые слова: интерактивные методы, программированное обучение, компьютерная программа, химия, программный тренажер, средняя школа.

Basic provisions. The Republic of Kazakhstan is actively developing programmed learning and introducing interactive lessons into the educational process. In 2018, the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan launched the project "Unified Educational Information Environment", the purpose of which is to create a nationwide e-education system. This project included the development of interactive programmed classes in a variety of areas, including computer science and programming. The online platform "Adaptive Learning" established in Kazakhstan is one of the most popular interactive learning systems. It gives students access to interactive lectures as well as adaptive tests that help measure knowledge and determine an individual learning path [1].

In this article, we will focus on the consideration of programmed learning as one of the more important teaching methods, especially after the pandemic. The principle of programmed learning is founded on the idea of organising the educational process such that students can autonomously acquire new information, skills, and abilities using specially designed didactic materials. Many studies have studied programmed learning, which is frequently produced spontaneously in an

attempt to modify traditional teaching techniques and ideas. The study's findings revealed that using programmed learning can help students assimilate instructional content more effectively and perform better academically.

Introduction. Programmed learning originated in the early 50s of the XX century, when the American psychologist B. Skinner proposed to improve the efficiency of management, and assimilation of material, building it as a consistent program for providing information and monitoring their assimilation. B. Skinner's notion of programmed learning suggests the use of machines to assist teachers in the classroom. The terms of behaviourism, such as stimulus, reaction, feedback, and reinforcement, serve as the foundation of this system. An incentive is a question or assignment that pupils must complete. The stimulus-response is a solution to the problem, which provides feedback that allows you to recognise the outcome of this step of learning [2; p. 155].

In the years thereafter, a truly huge amount of effort has been made in the field of information exchange concerning specific notions of programmed learning, as well as the results of studies. These objectives have been achieved via congresses, conferences, and congresses of specialists involved in programmed learning research, both within and outside the framework of particular states. For example, in England (1966, 1968, 1976) or Poland (1968, 1969), and internationally, in Czechoslovakia (1965, 1967, 1970), the Soviet Union (1964, 1961, 1968), the Federal Republic of Germany (annual congresses since 1963), and a UNESCO conference attended by representatives from 20 countries (Varna, 1968), including Poland. During these discussions, the earliest notions of programmed learning were critically evaluated. Discussions were held on the topic of the role of this training in the didactic system of modern schools, the fundamentals of so-called didactic programming were analysed, methodological principles of research conducted in this area were worked out, and in short, attempts were made to clarify the role of new learning technology in the holistic system of educational influences on students. Particular emphasis was placed on the notion that programmed learning is not limited to the classroom; it can also be applied in the military, industry, and other settings. In support of this assertion, the results of previous studies were presented, demonstrating the numerous benefits of adopting a "new technology" or "scientific organisation of the educational process" in this field. [3; p. 133].

Most modern textbooks and books are built on the premise of step-by-step knowledge presentation, with control and self-control built in through questions, activities, and exercises. The programmed printed guides allow students to navigate to different pages of the manual based on the correctness of their responses to the control questions. However, the logic of the subject may be violated in some programmed guides [3; p. 136]. According to B. Skinner, the training programme should be simple to use and free of obstacles for students. To do this, the programme is divided into discrete functions that allow for frequent feedback and reinforcement. At the same time, the proper answer to the problem should bring the learner satisfaction and happiness, which is reinforcement.

Programmed learning is defined as learning according to a pre-planned programme of actions that includes the actions of both students and the teacher. Programmed learning is defined in modern didactics as the controlled consumption of programmed educational content with the assistance of training equipment (computer, programmed textbook, movie trainer, etc.). Working in a programmed learning system gives the following results [4; p. 55]:

- individualization of learning and activation of students' independent work;
- constant self-examination, respectively, introspection;
- dividing tasks into small "steps" that are better assimilated;
- the program's tasks can be opened in any format: electronic or printed media, whichever is more convenient for the student.

There are currently three main models of programmed learning:

1. B. Skinner, an American psychologist created a *linear approach to programmed learning* in the early 1960s. based on the behavioural direction in psychology. He sees the main disadvantages of the classroom-based learning system in students' low activity, the lack of optimal rates of

academic work for each student, and the teacher and students' lack of awareness of the correct understanding and assimilation of the studied educational material. According to this system, students go through all the steps of the training program sequentially, in the order in which they are given in the program. The tasks in each step consist of filling in a gap in the information text with one or more words. After that, the learner must verify his decision with the correct one, which was previously closed in some way [5; p. 61]. If the student's answer was accurate, he must move on to the next step; if his answer did not match the correct one, he must repeat the procedure. Thus, the linear system of programmed learning is based on the learning principle, assuming error-free task execution. Therefore, the steps of the program and tasks are designed for the weakest student [6; p. 204].

2. The founder of the *branched program of programmed learning* is an American teacher N. Crowder. In these increasingly popular programmes, in addition to the primary programme developed for advanced students, other programmes (auxiliary branches) are available, to which a student is directed in the event of difficulty. Individualization (adaptation) of training is provided by branched programmes not only according to the rate of progress but also according to the level of difficulty. Furthermore, these programmes provide more opportunities for the development of rational types of cognitive activity than linear ones, which confine cognitive activity primarily to perception and memory [7; p. 90].

3. *Mixed (Sheffield) approach to programmed learning*. Teaching is only a complicated activity. As a result, opponents of the stated programming alternatives argue that it cannot be classified as "teaching through writing" or "teaching through guessing." It would be far more beneficial to incorporate both types of student reactions into a single whole, resulting in a more reasonable programme that is closer to the true process of educating people. This perspective is expressed in the effort to ensure the internal consistency of programmed learning with problem-based learning. The aim to combine linear branching programmes resulted in the development of mixed programming by British psychologists from the University of Sheffield. It is distinguished by the following characteristics:

- The training material is divided into parts of different volumes (portions, steps). The decisive grounds for separation for this are the didactic goal, which should be achieved through the study of this fragment of the programmed text, taking into account the age of students and the characteristic features of the topic. If, for example, a program was needed that is the only source of knowledge on this topic, then it should be broader than if it performs only a control or correctional function. In a program developed for elementary school students, the scope of the framework will usually be less than in texts for students. Finally, the meaningful and logical connections that exist between individual blocks of information determine a certain thematically closed set, the integral transmitted information, which also affects the scope of the framework in a mixed program.

- The learner responds by selecting them and filling in the spaces in the text. The didactic aim that the author of the programme seeks to achieve is the major factor determining which of the studied choices will be executed (i.e., the choosing of an answer or filling in the gaps). The Skinner principle of answer selection, for example, is primarily utilised in a corrective framework to help students accurately master the content they face again. Crowder's answer-choice approach is applied in the so-called basic framework, which encloses the most relevant information.

- The student cannot proceed to the following level, or step until he has thoroughly grasped the previous one's topic. This feature is shared by all didactic programming variations, but it is given extra weight in mixed programming since the creators of mixed programs allow for both individual and group interaction with the programmed material. According to the authors, the success of the latter is even more dependent on rigorous adherence to the provision in question than the success of individual work.

• The content of the separate frameworks is differentiated based on the student's abilities as well as their level of progress in learning this topic. With this provision in mind, a mixed programme is similar to a branching one, in which both the content and the pace of learning can be customised.

• The principle of differentiation of obstacles and the strength of knowledge obtained by pupils operates in mixed programming, as it does in linear and branching programming. Sheffield programming, for example, pays great emphasis to the notion of efficiency of students' understanding, as well as blending theory and practice in instruction [8; p. 128].

Several programming methods, as well as numerous learning machines and gadgets, were developed throughout the 1960s and 1970s when there was a significant deal of interest in programmed learning. Although not all of these concerns are valid, they do have a certain basis. Therefore, interest in programmed learning in the 70-80s of the twentieth century began to decline and its revival has occurred in recent years based on the use of new generations of computer technology [9; p. 16]. Modern technologies enable nearly complete automation of the learning process, resulting in an interactive dialogue between the learning system and the student. In this environment, the task of teachers is reduced to developing, adjusting, correcting, and improving the training programme, as well as implementing particular learning aspects that cannot be automated [10; p. 4].

The systematic review of Sadykov et.al [11; p.20] showed the following advantages of programmed learning:

- useful and satisfying than traditional educational techniques;
- proved the favourable effects of indirect behavioural processes work (response induction, stimulus generalisation) on behaviour development;
- extremely effective in the process of motor activity learning;
- a significant improvement in test scores for students in undergraduate and secondary education;
- increased pupils' interest;
- suitability for junior school;
- provided helpful features for students and teachers to use in lectures, exercises, or at home;
- positive effects and evidence that a combination of lab experiments.

In recent years, the issue of such principles of selection of material for programmed learning as scientific, accessibility, consistency, and connection with life, that is, the principles of selection of material for any educational program, has been discussed in detail. To increase the effectiveness of teaching through programmed learning tasks, the question of the selection of educational material for these very tasks should be put in the first place. We find a discussion of the selection of educational content in the works of V.P. Bepalko [12; p. 183], S. G. Shapovalenko [13; p.12.], Guła-Kubiszewska and Wiczorek [14; p. 74], Mukadam et.al [15. p. 145]. However, when choosing a material for programmed learning, you should pay attention not only to the logic of the text but above all to the planned assimilation. It should be formed in simple language and at the same time prove the assimilation of the material read [16; p. 155].

Various concepts of programmed learning supported by scientists have common features that characterize this form of organizational activity of a teacher in programmed learning:

- programmed learning is a type of independent work on tasks that form a program;
- the programs are created by teams of teachers under the guidance of scientists and are designed to teach different age groups in different academic subjects;
- the program largely replaces the teacher but does not completely exclude his participation in the educational process;
- to guarantee maximum control over the student's autonomous work, the programme should be composed of logically related steps, each of which includes a control question, the correct answer to which demonstrates comprehension and assimilation of the step's content. This provides feedback and allows you to proceed with only the correct response;

- the program can be delivered in the form of printed textbooks or teaching machines that transfer material to students.

It is critical to consider the following factors while organising and giving these lessons:

- The instructor must have extensive knowledge and skills in the methodology of these sessions.
- A teacher's capacity to diagnose students' knowledge levels, select relevant content, and develop a didactic process corresponding to a non-standard lesson is critical.

There are the following types of organizational activities in programmed learning:

1. Development of a programme of instruction is the process of creating a learning system, which includes planning, analysis of students' needs, material selection and structuring, development of teaching methods and technologies, and the creation of tasks and exercises that take into account subject area specifics and learning goals.

2. The process of integrating the designed programmed course into the educational process, including training organisation, method and form selection, and course adaption to unique learning situations, is referred to as course introduction.

3. Pedagogical support of training is the process of monitoring, supporting, and stimulating students' learning while using a training programme, which includes selecting methods and forms of work with students, analysing intermediate results, adjusting the educational process, and assessing the level of achievement of educational goals.

4. Didactic analysis of the effectiveness of the training course is the process of evaluating the achievement of educational goals and the effectiveness of the training course's use, which includes comparing actual learning outcomes to planned ones, analysing the causes of deviations, and making recommendations for further development and improvement of the training course [17; p. 177].

It is worth noting that several companies, universities and startups have been created in Kazakhstan, which are engaged in the development of programmed lessons and educational games [18]:

1. The Bilimland educational ecosystem was established in 2011 to develop multiple online learning platforms for children of all ages within the frameworks of preschool, school, and additional education. This ecosystem is built around a collection of digital teachings in the form of captivating videos and summaries, simulators and simulators, and interactive exercises of different complexity. More than 40,000 interactive lessons based on the school curriculum are available in the library. There are educational resources in Kazakh, Russian, and English. Virtual laboratories are available in physics, mathematics, chemistry, biology, and geography.

2. Edtech Kazakhstan" is a company that creates programs and applications for education in English for children and adults.

3. Astana IT University is a university that develops software for education based on artificial intelligence. They create intelligent systems to automate the learning process and adapt learning materials to the individual needs of each student.

4. EdCrunch is a company that develops software for education and creates online courses. They offer a wide range of services, from concept development to the creation of a finished product. One of their developments is the educational platform "iStudy".

5. Astana Hub is an international IT startup technopark that has been dubbed the home equivalent of the famous American Silicon Valley. Here, ideal conditions for the development of breakthrough technologies and businesses under the brand "Made in Kazakhstan" have been created. The Technopark is the heart and locomotive of Kazakhstan's innovation ecosystem development.

Based on many years of experience and research, it is apparent that programmed learning, particularly computer-based learning, contributes to achieving a high level of learning and development in students. It arouses unflagging interest because it allows students to actively interact with the material, adapt it to their needs and learn at their own pace. This leads to a deeper

assimilation of knowledge and the development of critical thinking. Therefore, the purpose of our work is to develop programmed chemistry lessons, as well as to test their effectiveness.

Materials and methods. The starting point for creating programmed lessons for the school level of education is a thorough analysis of the content and methods of the current chemistry curriculum. The analysis of the works of the above authors significantly contributed to the compilation of materials with the subsequent entry of data into the information database.

As part of the study, chemistry lessons were conducted on the presented topics from the section "15 groups of chemical elements". Calendar and thematic planning of programmed chemistry lessons are presented in Table 1.

Table 1. Calendar and thematic planning of programmed chemistry lessons

Lesson topics	Lesson objectives
Nitrogen. Laboratory experiment "Nitrogen molecule model"	- explain the properties of nitrogen and the nitrogen cycle in nature.
Ammonia. Laboratory experiment "Model of an ammonia molecule"	-explain the molecular, electronic and structural formulas of ammonia.
Properties of ammonia, preparation and application. Practical work "Obtaining ammonia and studying its properties". Ammonia production	-explain the production, properties and use of ammonia; -be able to obtain ammonia by reacting an ammonium salt solution with an alkali solution and investigate the properties of gaseous ammonia and its solution; -describe the ammonia production process.
Nitric acid. Laboratory experience "Properties of nitric acid common with other acids"	-know the molecular formula of nitric acid and explain the formation of chemical bonds between atoms; -to make up the equations of reactions for obtaining nitric acid from nitrogen; -to investigate the properties of nitric acid, common with other acids.
Specific properties of nitric acid and nitrates	-describe the specificity of the interaction of dilute and concentrated nitric acid with metals and be able to compose reaction equations; -explain the features of the thermal decomposition of nitrates, make equations.
Phosphorus and its compounds	-compare allotropic modifications of phosphorus; -to name the deposits of phosphorus compounds in Kazakhstan; -explain the general chemical properties of phosphorus and its compounds.

The study included two ninth grade classes, which were divided into two groups: 9 "B" was a control class, while 9 "A" was an experimental class. The study and approbation of new material in the control grade 9 "B" was done in the traditional format (without the use of programmed lessons); learning in the experimental grade 9 "A" was done using programmed lessons.

The goal of the work was to produce a simple non-procedural language that could be used by anyone, even those with no programming experience. As a result, the SQL programming language was chosen to construct a programmable chemical simulator that can be simply utilised by any teacher who is familiar with databases like Microsoft Access or even a non-relational Microsoft Excel database

SQLite is a relational database that saves data in a local file on your computer. It is small, fast, and dependable. It is widely used in web applications, desktop applications, and other fields, and is one of the most popular databases for mobile devices and integrated systems. There are numerous benefits to using SQLite when developing interactive programmed lessons for teachers:

For starters, SQLite has a fast reading and writing performance, allowing you to quickly retrieve and analyse massive volumes of data. This is especially critical when building interactive lessons with graphs, charts, tables, and other visualisation elements.

Second, SQLite is highly reliable and secure. In the event of a program failure, the database may automatically build data backups and preserve data integrity. This is especially true when employing interactive classes that may contain a considerable quantity of user data, such as test answers, grades, and so on.

Third, SQLite provides a large range of methods that can be utilised for developing interactive lessons, such as running SQL queries to get data, defining relationships between tables, using transactions, and so on.

Finally, the use of SQLite provides easy integration of the database with other technologies, such as Python, JavaScript and others, which can simplify the development and support of interactive lessons [19; p. 667].

To create a new SQLite database, you need to enter the "Database — Add Database" menu. To create a table, the menu opens (Figure 1) "Structure — Create a table". The structure window appears. Then you need to enter the name of the structure. After that, the fields appear (Figure 2), where the compiled material for the lesson is entered.

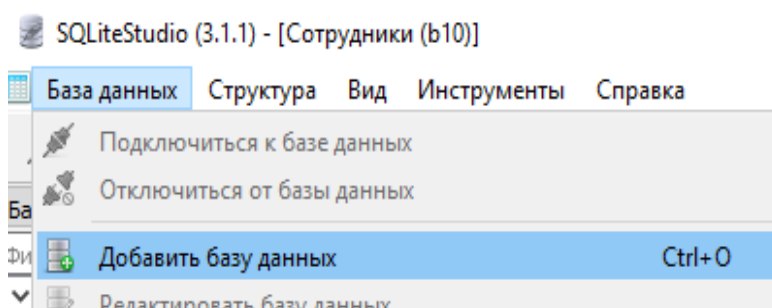

Figure 1. Adding a new database to SQLite studio

24	24	1	1	24	Ответ верный. Установите соответствие между химической реакцией и изменением степени окисления азота в ней: $4NH_3 + 5O_2 \rightarrow 4NO + 6H_2O$	N-3 → N+2 26 NO → N+2 27
25	25	1	1	25	й. Выделение аммиака определяют по характерному запаху или с помощью влажной фенолфталеиновой бумажки.	22
26	26	1	1	26	Ответ верный.	Столбец: Text Тип данных: TEXT Таблица: Nentwig ROWID: 25
27	27	1	1	27	Ответ неверный.	NULL
28	28	1	1	28		NULL
29	29	1	1	29		NULL
30	30	1	1	30		NULL

Figure 2. Example of a new SQLite studio table

It is necessary to use extreme caution when numbering and populating links in the SQLite database graph. The following algorithm creates the record's logic: For each question with two possible answers, three lines ("Chapter") are required in the "Text" column, with the first line being the text of the question itself, the second being an incorrect answer with explanations, the third being correct, which will redirect to the next question and, accordingly, the fourth line (Figure 3).

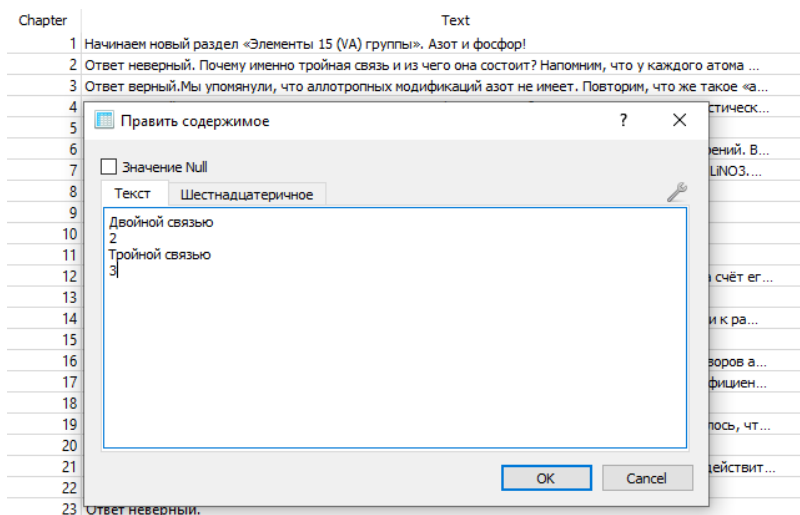

Figure 3. The logic of entering one question with two possible answers into the rows of the SQLite studio table

It is required to register links after each answer in order for the programme to route the test taker to the answers. As demonstrated in the examples (Figures 4-5), the first row of the "Answers" column has links to the second and third rows of the "Text" column, respectively, and the second row (incorrect answer) contains a link to the first row of the "Text" column. Anyone with no programming skills or understanding of programming languages can easily design their own interactive test using this algorithm.

Chapter	Text	Answers
1	Начинаем новый раздел «Элементы 15 (VA) группы». Азот и фосфор!	Двойной связью 2 Тройной связью 3
2	Ответ неверный. Почему именно тройная связь и из чего она состоит? Напомним, что у каждого атома ...	1
3	Ответ верный. Мы упомянули, что аллотропных модификаций азот не имеет. Повторим, что же такое «а...	Существование двух и более простых веществ одного и того же химического элемен...

Figure 4. Example of filling in the "Answers" column of the SQLite studio table

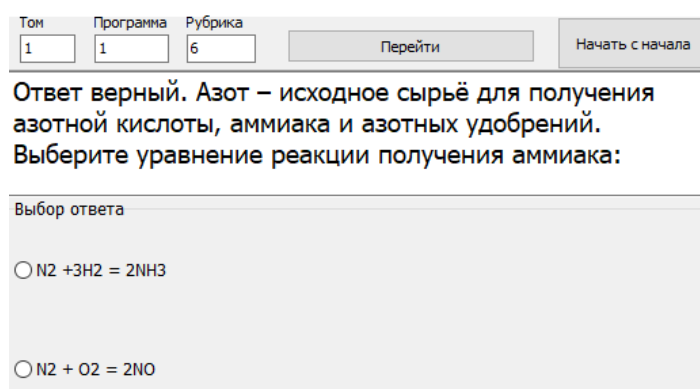

Figure 5. Example of a question with two possible answers

The following reasons justify utilising the proposed methodology to create a system of programmed training tasks:

1. Question logical sequence: The scenario is built on a network of logically consistent questions, which contributes to the task's progressive complexity. This method allows students to

gradually deepen their knowledge and skills, beginning with simple principles and progressing to more complicated features.

2. Textbook-based methodology: The methodology is based on the text of the textbook being studied. This enables you to connect activities to finished training material, resulting in a deeper comprehension and mastery of the subject.

3. Variability of answers: Selecting the correct answer advances you to the next section, whilst selecting the erroneous response returns you to the previous section, where the explanation for the error is given. This provides a feedback loop, allowing pupils to learn from their mistakes and expand their knowledge.

It should be emphasised that the use of programmed tests with two response possibilities allows students to access the content using cell phones or other electronic resources while they are not connected to the internet. This allows students to have more flexible access to information and the ability to repeat tests to solidify knowledge. Because each student can choose a convenient time and location for completing the test, autonomy also adds to the individualization of learning. In general, the proposed methodology, which employs a network of logically consistent questions with a range of responses and the feedback principle, provides structured and interactive learning, promoting deep knowledge and active assimilation of instructional material.

Result and Discussion. The entrance testing was participated in by 28 students from the 9th "A" (experimental) class and 26 students from the 9th "B" (control) class. The same entrance test was designed for all classes.

Based on the results of the experimental class's entrance testing: 1-4 points were received by 8 students, which is 28% of the total number of students in the class, 5-6 points were received by 4 students, which is 14%, and 16 students received 7-10 points, which is 57%. The average percentage of assimilation of learning content is 61%.

As a result of the entrance testing in the control class, the following results were revealed: 6 students received from 1 to 4 points, which corresponds to a low level of assimilation of educational material and accounts for 23% of the total number of students in the class. 7 students scored 5-6 points, which is 27%. 16 students demonstrated a high level of academic performance, receiving from 7 to 10 points, which is 50%. The average rate of assimilation of educational material was 62.3%.

The developed programmed lessons on the topics: «Nitrogen», «Properties of ammonia, preparation and application», «Nitric acid», «Specific properties of nitric acid and nitrates», «Phosphorus and its compounds» were conducted in an experimental classroom.

The same final test was designed for all classes. After that, 28 students from the 9th "A" (experimental) class and 26 students from the 9th "B" (control) class participated in the final testing (diagram 1).

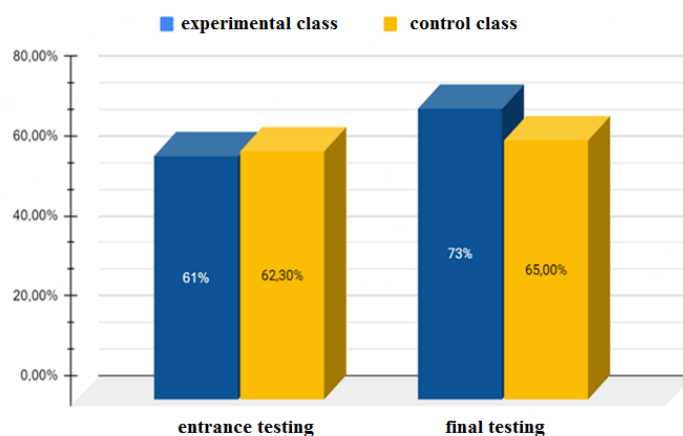

Diagram 1. Results of entrance and final testing in experimental and control classes

According to the results of the final testing in the experimental class, the following results were obtained: 3 students received an assessment level of 1-4 points, which corresponds to insufficient assimilation of educational material and is 10% of the total number of students in the class. A score of 5-6 points was received by 6 students, which is 21%. Great success was demonstrated by 19 students who received a score of 7-10 points, which is 57%. The average value of learning material assimilation was 73%.

The final testing in the control class revealed the following results: 2 students received an assessment level of 1-4 points, which corresponds to low assimilation of educational material and is 8% of the total number of students in the class. 9 students received a score of 5-6 points, which is 34%. Significant success was demonstrated by 15 students who received a score of 7-10 points, which is 58%. The average rate of assimilation of educational material was 65%.

The test results demonstrate the dynamics of academic achievement growth. The results clearly show the effectiveness of using the recommended programmed lessons. Pay attention to the data in diagram 1; there is a 12% increase in the average value of assimilation of educational material, particularly in the experimental class. The findings clearly show that programmed lessons help to improve the quality of students' learning by making classes more meaningful, visual, and accessible. These classes not only give pupils new knowledge, skills, and talents but also help them fix them. They cause students to become interested in studying subjects, and develop their analytical, synthetic, generalizing, comparing and classifying abilities, thereby stimulating their cognitive activity in the classroom.

Survey results. Following the completion of the final testing, a questionnaire was conducted in the experimental grade 9 "A". According to the study [20; p. 110], we have developed our questionnaire to study the students' opinions based on programmed instruction during six chemistry lessons. The questionnaire used in this research consisted of ten closed-ended questions:

1. Do you like lessons using programmed tasks?
2. Do you think that programmed lessons are more interesting than traditional lessons?
3. Was the explanation in the lesson clear enough to understand the topic well?
4. Do you think that the knowledge gained in chemistry lessons will be useful to you in life?
5. Have the knowledge gained in a programmed chemistry lesson been applied in real life?
6. Would you like such lessons to be held more often?
7. Were you interested in solving problems using a mobile phone or tablet?
8. Do you think that solving problems in this way is more interesting than the traditional method?
9. Would you like such programmed problems in chemistry to be solved more often?
10. Do you feel that programmed chemistry lessons help to memorize and assimilate new concepts and concepts?

A three-level rating scale from 1 to 3 (1 - Agree, 2 - Neutral, 3 – Disagree) was chosen as the most appropriate for measuring participants' opinions (diagram 2).

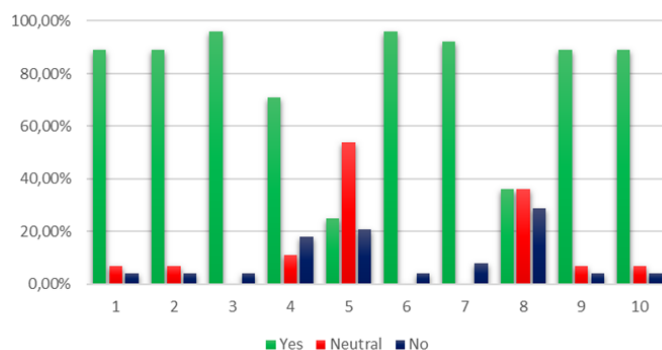

Diagram 2. Results of the survey in the experimental 9th "A" class

Question 1: 25 students (about 89%) answered «Yes», 2 students (about 7%) found it difficult to answer, and 1 student (about 4%) answered «No». This suggests that most students like lessons using programmed tasks.

Question 2: Once again, 25 students (about 89%) answered «Yes», 2 students (approximately 7%) found it difficult «neutral», and 1 student (approximately 4%) answered «No». This suggests that most students prefer programmed classes to traditional ones.

Question 3: 27 students (about 96%) answered "Yes", and 1 student (about 4%) answered «No». This suggests that most students believe that the explanation in the programmed lesson was clear enough for a good understanding of the topic.

Question 4: The students' answers differ slightly here. 20 students (about 71%) said «Yes», 3 students (around 11%) said it was «neutral», and 5 students (roughly 18%) said «No». This could imply that some students do not see or have difficulties applying the knowledge learned from programmed chemical lessons in real life.

Question 5: There is a greater divergence of opinion here. 7 students (about 25%) answered «Yes», 15 students (about 54%) found it difficult to answer, and 6 students (about 21%) answered «No». This suggests that a significant part of the students doubt whether the knowledge gained in chemistry lessons will be useful in their lives.

Question 6: 27 students (about 96%) replied «Yes», whereas 1 student (approximately 4%) answered «No». This suggests that the majority of students would prefer to attend the programmed lessons more often.

Question 7: All 28 students (100%) answered «Yes», which indicates that they were interested in solving problems using a mobile phone or tablet.

Question 8: Here the results are more diverse. 10 students (about 36%) answered «Yes», 10 students (about 36%) found it «neutral», and 8 students (about 29%) answered «No». This indicates that the student's opinion that solving problems using a mobile phone or tablet is more interesting than the traditional method is distributed more evenly.

Questions 9-10: 25 students (about 89%) answered «Yes», 2 students (about 7%) found it difficult to answer, and 1 student (about 4%) answered «No». This suggests that most students would like chemistry problems to be solved more often.

According to the survey findings, students in the 9th "A" class found programmed chemistry lessons utilising computer and mobile devices to be fascinating and beneficial. The majority of students appreciated the clarity of the explanations in the lessons and expressed a wish to have more programmed classes and solve difficulties using new technology.

Conclusion. Programming instruction has several undeniable advantages: small doses are easily absorbed, the pace of assimilation is chosen by the student, high results are provided, rational ways of mental actions are developed, and the ability to think logically is brought up.

The study of the outcomes of the application of programmed chemistry lessons in the experimental class indicated a significant increase in the average value of educational content assimilation by 12% (in comparison to the input testing). This finding emphasises the fact that the pedagogical technique of programmed learning allows you to transform regular chemistry lessons into educational ones. This improvement in the assimilation of educational material can be attributed to the active participation of students through interactive teaching methods and technology tools that boost interest and motivate them to learn.

The results of the survey provide information about the degree of reflection of students, which can help in the development of effective strategies and teaching methods. It follows from the results of the survey that the majority of students (about 89%) positively assess the programmed chemistry lessons and consider them more interesting compared to traditional teaching methods. They also believe that the explanations in such lessons were understandable (about 96%). The majority of students expressed a desire to conduct programmed lessons and solve problems using modern

technologies (about 89%). These results indicate a positive attitude of students toward programmed chemistry lessons.

Our experience with the use of programmed learning technology in chemistry classrooms has shown that this strategy produces positive outcomes and stimulates the growth of student involvement. Non-standard lessons allow students to put themselves to the test, and check and evaluate themselves independently, all of which help to the development of cognitive activity in chemistry courses. We propose to use programmed learning methods more widely when studying chemistry courses: to increase the efficiency of their use in studying general laws of chemistry, the use of substances, and the genetic relationship between different classes of inorganic compounds; to study the properties and patterns of individual classes of substances, which will contribute to faster memorization and assimilation; and to clarify the structure of substances, which allows a deeper understanding of the relationship between the composition and properties of various classes of organic and inorganic compounds.

The results of our work confirm the importance of integrating modern educational technologies into the educational process and allow us to conclude that the use of programmed teaching methods can contribute to a more effective assimilation of educational material and improve student academic performance. It should be mentioned that larger research with a greater number of students and consideration of other elements that may affect the learning process is recommended for more generalised and accurate conclusions.

However, programming training has several drawbacks, including:

- it takes a long time;
- it is only applicable to algorithmically solvable cognitive tasks;
- excessive algorithmization of learning hinders the formation of productive cognitive activity.

To solve these shortcomings, we consider it necessary to fulfil the following requirements:

1. When teaching, the learner must follow a well-designed and placed sequence of steps.
2. Training should be designed in such a way that the student is "busy" all of the time so that he not only perceives but also operates with the instructional information.
3. Before continuing to the next material, the learner must thoroughly master the previous one.
4. The student should be assisted by dividing the educational material into short pieces including information, clues, and rewards.
5. Each correct answer of the student should be reinforced, utilising feedback not only to clarify the student's level of knowledge but also to retain enthusiasm for learning.

References:

1. Официальный сайт общества с ограниченной ответственностью «EdCrunch Academy» [Электронный ресурс]. – 2023. – URL: <https://www.edca.kz/> (Режим доступа: 25.05.2023).
2. Селевко Г.К. Педагогические технологии на основе активизации, интенсификации и эффективного управления УВП. М.: НИИ школьных технологий, 2005. – 288 с.
3. Zandler A., Reile S. The effect of reciprocal teaching and programmed instruction on learning outcome in computer science education // *Studies in Educational Evaluation*. – 2023. – № 58. – P. 132–144.
4. Lee V. S. *Teaching and Learning through Inquiry*. Sterling: V.A. Stylus Publishing, 2004. – 222 p.
5. Locke B. B., Moore D. M., Burton, J. K. Old concerns with new distance education re-search // *Educause Quarterly*. – 2004. – № 24. – P. 60–62.
6. Oginni O.I., Owolab O. Integration of programmed instruction into mathematics and science teaching: a panacea to students dwindling interest in mathematics and science in Nigerian schools // *European Journal of Educational Research*. – 2012. – № 3 (1). – P. 199–209.
7. McDonald J.K., Yanchar S.C., Osguthorpe R.T. Learning from programmed instruction: Examining implications for modern instructional technology // *Educational Technology Research & Development*. – 2005. – № 53 (2). – P. 84–98.
8. Marson SN. Programmed instruction-panacea or passing gimmick? A report on the introduction of programmed instruction into nurse training schools in the Sheffield region // *Int Nurs Rev*. – 1972. – № 19(2). – P. 126–139.
9. Kurbanoglu N.I., Taskesenligil Y., Sozbilir. M. Programmed instruction revisited: a study on teaching stereochemistry // *Chemistry education research and practice*. – 2006. – № 7 (1). – P. 13–21.

10. Sadykov T., Čtrnáctová H. Application interactive methods and technologies of teaching chemistry // *Chemistry Teacher International* [Electronic resource]. – 2019. – URL: <https://www.degruyter.com/view/j/cti.ahead-of-print/cti-2018-0031/cti-2018-0031.xml?format=INT> (accessed:25.05.2023).
11. Sadykov T., Kokibasova G., Minayeva Y., Ospanova A., Kasymova M. A systematic review of programmed learning approach in science education // *Cogent Education*, 10:1 [Electronic resource]. – 2023. – URL: <https://doi.org/10.1080/2331186X.2023.2189889> (accessed:16.04.2023).
12. Беспалько В.П. Программированное обучение. Дидактические основы. -Москва: Высшая школа, 1970. – 300 с.
13. Шаповаленко С.Г. Методика обучения химии в восьмилетней и средней школе. (Общие вопросы). Пособие для учителей, 1963. – 244 с.
14. Gula-Kubiszewska H., Wieczorek M. Programované učení v procesu motorického učení [Programmed learning in the process of motor learning] // *Acta Univ. Palacki. Olomuc.* – 2004. – № 34 (2). – P. 71–77.
15. Mukadam P., Vyas S., Nayak H. Skinner's Programmed Learning vs. Conventional Teaching Method in Medical Education: A Comparative Study // *National Journal of Community Medicine.* – 2014. – №5(1). – P.144–147.
16. Гриценко В.И. Сущность информационных технологий / В.И. Гриценко. - М: Просвещение, 2006. – 354 с.
17. Четмыкбаев Р.К. Вопросы компьютеризации учебного процесса // *Вестник КАСУ.* – 2008. – №1. – С.176– 180 с.
18. Электронные образовательные платформы [Электронный ресурс]. – 2021. – URL: <https://ineu.edu.kz/obuchayushchimsya/544-jelektronnye-obrazovatelnyye-platforny.html> (Режим доступа:25.05.2023).
19. Дейт К. Дж. Введение в системы баз данных / Пер. с англ. – 8-е изд. – М.: Вильямс, 2005. – 1328 с.
20. Sadykov, T., Čtrnáctová, H., & Kokibasova, G.T. Students' opinions toward interactive apps used for teaching chemistry // *Bulletin of the University of Karaganda – Chemistry.* – 2021. – № 103(3). – P. 103-114.

References:

1. Oficial'nyj sajt obshchestva s ogranichennoj otvetstvennost'yu «EdCrunch Academy» [Elektronnyj resurs]. – 2023 – URL: <https://www.edca.kz/> (accessed:25.05.2023).
2. Selevko G.K. Pedagogicheskie tekhnologii na osnove aktivizacii, intensivifikacii i effektivnogo upravleniya UVP. М.: НИИ школ'ных технологий, 2005. – 288 с.
3. Zendler A., Reile S. The effect of reciprocal teaching and programmed instruction on learning outcome in computer science education // *Studies in Educational Evaluation.* – 2023. – № 58. – P. 132–144.
4. Lee V. S. *Teaching and Learning through Inquiry.* Sterling: V.A. Stylus Publishing, 2004. – 222 p.
5. Locke B. B., Moore D. M., Burton, J. K. Old concerns with new distance education re-search // *Educause Quarterly.* – 2004. – № 24. – P. 60–62.
6. Oginni O.I., Owolab O. Integration of programmed instruction into mathematics and science teaching: a panacea to students dwindling interest in mathematics and science in Nigerian schools // *European Journal of Educational Research.* – 2012. – № 3 (1). – P. 199–209.
7. McDonald J.K. Yanchar S. C., Osguthorpe R.T. Learning from programmed instruction: Examining implications for modern instructional technology // *Educational Technology Research & Development.* – 2005. – № 53 (2). – P. 84–98.
8. Marson SN. Programmed instruction--panacea or passing gimmick? A report on the introduction of programmed instruction into nurse training schools in the Sheffield region // *Int Nurs Rev.* – 1972. – №19(2). – P. 126-139.
9. Kurbanoglu N.I., Taskesenligil Y., Sozibilir. M. Programmed instruction revisited: a study on teaching stereochemistry // *Chemistry education research and practice.* – 2006. – № 7 (1). – P. 13–21.
10. Sadykov T., Čtrnáctová H. Application interactive methods and technologies of teaching chemistry // *Chemistry Teacher International* [Electronic resource]. – 2019. – URL: <https://www.degruyter.com/view/j/cti.ahead-of-print/cti-2018-0031/cti-2018-0031.xml?format=INT> (accessed:25.05.2023).
11. Sadykov T., Kokibasova G., Minayeva Y., Ospanova A., Kasymova M. A systematic review of programmed learning approach in science education // *Cogent Education*, 10:1 [Electronic resource]. – 2023. – URL: <https://doi.org/10.1080/2331186X.2023.2189889> (accessed:16.04.2023).
12. Беспалько В.П. Программированное обучение. Дидактические основы. -Москва: Высшая школа, 1970. – 300 с.
13. Шаповаленко С.Г. Методика обучения химии в восьмилетней и средней школе. (Общие вопросы). Пособие для учителей, 1963. – 244 с.
14. Gula-Kubiszewska H., Wieczorek M. Programované učení v procesu motorického učení [Programmed learning in the process of motor learning] // *Acta Univ. Palacki. Olomuc.* – 2004. – № 34 (2). – P. 71–77.
15. Mukadam P., Vyas S., Nayak H. Skinner's Programmed Learning vs. Conventional Teaching Method in Medical Education: A Comparative Study // *National Journal of Community Medicine.* – 2014. – № 5 (1). – P. 144–147.

16. Gricenko V.I. Sushchnost' informacionnyh tekhnologij / V.I. Gricenko. - M: Prosveshchenie, 2006. – 354 c.
17. Chettykbaev R.K. Voprosy kompiuterizatsii uchebnogo protsesssa // Vestnik KASU. – 2008. – №1. – С.176– 180 s.
18. Elektronnye obrazovatelnye platformy [Elektronnyi resurs]. – 2021. – URL: <https://ineu.edu.kz/obuchayushchimsya/544-jelektronnye-obrazovatelnye-platformy.html> (Rezhim dostupa:25.05.2023).
19. Dejt K. Dzh. Vvedenie v sistemy baz dannyh / Per. s angl. – 8-e izd. – M.: Vil'yams, 2005. – 1328 s.
20. Sadykov, T., Ctrnactova, H., & Kokibasova, G.T. Students' opinions toward interactive apps used for teaching chemistry // Bulletin of the University of Karaganda – Chemistry. – 2021. – № 103(3). – P. 103-114.

IRSTI 14.25.09

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.029>

Tkach G.,^{1,2*} Li O.², Kerymbayev N.,¹ Garvanov I.³

¹ Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

² Toraigyrov University, Pavlodar, Kazakhstan

³ University of Library Studies and Information Technologies, Sofia, Bulgaria

AUGMENTED REALITY AS A WAY TO PRESENT EDUCATIONAL CONTENT IN THE MOBILE APPS

Abstract

This article deals with the issue of implementing the capabilities of augmented reality in learning mobile applications, which is very topical for modern education. The aim of the article is to consider the application of augmented reality in the learning content of mobile applications. This article is devoted to the main aspects of the educational mobile technologies and practical application of the research results in the educational process of the general education institutions. The article deals with the application of the educational content of the mobile application module with the application of augmented reality on the example of teaching the subjects “Informatics” and “Digital literacy” in the secondary general education schools of the Republic of Kazakhstan. The basic definitions associated with educational mobile applications and augmented reality technology are given, an analysis of the subject area is carried out. The international experience of applying this technology in the educational process is considered. The stages of studying the subjects “Informatics” and “Digital Literacy” using mobile technologies of educational direction, such as mobile applications for the organization of the learning process and assessment of knowledge, skills and abilities of students are described. As a result of the experiment, the mobile application was practically realized and the adapted author's program “Application of mobile technologies at the lessons of informatics and digital literacy” was developed. The received results of application of mobile technologies in studying of a school course of computer science and digital literacy confirm the relevance of the carried out research.

Keywords: mobile technology, augmented reality, learning content, computer science, mobile applications, education.

Г.М. Ткач,^{1,2*} О.С. Ли,² Н.Н. Керімбаев,¹ И.Гарванов³

¹ Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

² Торайғыров университеті, Павлодар қ., Қазақстан

³ Кітапханатану және ақпараттық технологиялар университеті, София қ., Болгария

МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАРДА БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫН ҰСЫНУ ТӘСІЛІ РЕТІНДЕ ТОЛЫҚТЫРЫЛҒАН ШЫНДЫҚ

Аңдатпа

Бұл мақалада қазіргі заманғы білім беру үшін мобильді қосымшаларға толықтырылған шындық мүмкіндіктерін енгізу мәселесі қарастырылады. Мақаланың мақсаты мобильді қосымшалардың оқу мазмұнында толықтырылған шындықты қолдану мәселесін қарастыру болып табылады. Жұмыс білім берудегі мобильді технологияларының негізгі аспектілерін және жалпы білім беретін мекемелердің оқу үдерісінде зерттеу нәтижелерін практикалық қолдануды қарастыруға арналған. Мақалада зерттеу барысында әзірленген

«Информатика» және «Цифрлық сауаттылық» пәндерін Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін мектептерінде оқыту мысалында толықтырылған шындықты қолдана отырып, мобильді қосымша модулінің білім беру мазмұнын қолдану туралы айтылады. Білім берудегі мобильді қосымшаларымен және толықтырылған шындық технологиясымен байланысты негізгі анықтамалар берілді, пәндік салаға талдау жүргізілді. Рассмотрен международный опыт применения данной технологии в образовательном процессе. «Информатика» және «Цифрлық сауаттылық» пәндерін оқу үдерісін ұйымдастыруға және оқушылардың білімін, іскерлігі мен дағдыларын бағалауға арналған мобильді қосымшалар сияқты білім беру бағытындағы мобильді технологияларды пайдалана отырып оқыту кезеңдері сипатталған. Эксперимент нәтижесінде мобильді қосымша іс жүзінде іске асырылды және «Информатика және цифрлық сауаттылық сабақтарында мобильді технологияларды қолдану» атты бейімделген авторлық бағдарламасы әзірленді. Мектептегі информатика және цифрлық сауаттылық курсына оқуға мобильді технологияларды қолданудың нәтижелері жүргізілген зерттеудің өзектілігін растайды.

Түйін сөздер: мобильді технологиялар, толықтырылған шындық, оқыту мазмұны, информатика, мобильді қосымшалар, білім беру.

Ткач Г.М.,^{1,2*} Ли О.С.,² Керимбаев Н.Н.,¹ Гарванов И.³

¹ *Казахский национальный университет им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан*

² *Торайгыров университет, г. Павлодар, Казахстан*

³ *Университет библиотековедения и информационных технологий, г. София, Болгария*

ДОПОЛНЕННАЯ РЕАЛЬНОСТЬ КАК СПОСОБ ПОДАЧИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО КОНТЕНТА В МОБИЛЬНЫХ ПРИЛОЖЕНИЯХ

Аннотация

В данной статье рассматривается актуальный для современного образования вопрос внедрения возможностей дополненной реальности в обучающих мобильных приложениях. Целью статьи является рассмотрение вопроса применения дополненной реальности в обучающем контенте мобильных приложений. Работа посвящена рассмотрению основных аспектов образовательных мобильных технологий и практического применения результатов исследования в учебном процессе общеобразовательных заведений. В статье речь идет о применении разработанного в ходе исследования образовательного контента модуля мобильного приложения с применением дополненной реальности на примере преподавания предметов «Информатика» и «Цифровая грамотность» в средних общеобразовательных школах Республики Казахстан. Даны основные определения связанные с образовательными мобильными приложениями и технологией дополненной реальности, проведен анализ предметной области. Рассмотрен международный опыт применения данной технологии в образовательном процессе. Описаны этапы изучения предметов «Информатика» и «Цифровая грамотность» с использованием мобильных технологий образовательного направления, такие как, мобильные приложения для организации учебного процесса и оценивания знаний, умений и навыков учащихся. В результате проведенного эксперимента было практически реализовано мобильное приложение и разработана адаптированная авторская программа «Применение мобильных технологий на уроках информатики и цифровой грамотности». Полученные результаты применения мобильных технологий в изучении школьного курса информатики и цифровой грамотности подтверждают актуальность проведенного исследования.

Ключевые слова: мобильные технологии, дополненная реальность, обучающий контент, информатика, мобильные приложения, образование.

Basic Provisions. The main provisions of the study include such concepts as the introduction of augmented reality capabilities in educational mobile applications, the analysis of the use of augmented reality in the educational content of mobile applications, and the practical application of the results obtained in the educational process of general education institutions. Emphasis is placed on the main aspects of the use of educational mobile technologies and the use of virtual reality technology in the classroom. On a practical example, the stages of studying the subjects “Informatics” and “Digital literacy” using mobile technologies in the educational process, such as mobile applications for organizing the educational process and assessing students' knowledge, are considered. As a result of the experiment, a mobile application and an author's program “Application of mobile technologies at the lessons of informatics and digital literacy” were

developed. The results of the use of mobile technologies in the study of the school course of informatics and digital literacy confirm the relevance of the study.

Introduction. Historically, school education has emphasized the use of technology such as stationary, desktop, or semi-mobile handheld systems in the classroom to collect or analyze experimental data and as a means of engaging or motivating interest in science. However, the advent of mobile devices such as smartphones, tablets, supported by a huge number of inexpensive or free applications suggests that new opportunities are becoming available for teachers to explore how these resources can be useful in supporting “hands-on” science instruction in general and computer science in particular. Analysis of the results of research on mobile technology in education has shown that the relevance of the use of these technologies is increasing every day. Most researchers consider mobile technology as one of the most progressive trends in the modern educational process.

Falloon, G. й published a paper investigating elementary school students' use of mobile apps integrated with hands-on science activities in a topic exploring energy concepts. He used an innovative screen capture tool to examine how learners used the apps and features of their tablets to shape their hands-on work at different stages of the experiments. The results identify device functions and key app features that helped these learners structure their experiments, understand procedures, think about the impact of variables, and communicate and share results. However, they also found limitations in the ability of apps to support conceptual knowledge development, identifying the critical role of teachers and the importance of task structure and design to ensure that conceptual knowledge goals are met [1].

A study by scholars Zhai, X. and Shi, L. (2020) examined how the pedagogical role of students and teachers in mobile learning mitigated the relationship between the perceived usefulness of mobile technology by high school students and the actual frequency of use, and how students' perceived usefulness influenced their achievement in physics learning. This study involved 803 high school students who used 20 specific tablet functions while learning physics over a five-month period. Based on the pedagogical roles played by students and teachers, 15 of the 20 functions were categorized into three pedagogical categories: five for students, five for teachers, and five for collaborative functions. Results showed that students perceived collaborative functions to be most useful compared to student- and teacher-led functions. In addition, the frequency of use of mobile functions was significantly consistent with students' perceived usefulness across pedagogical categories, and the pedagogical category was found to moderate the relationship between perceived usefulness and actual frequency of use. That is, the link between perceived usefulness and frequency of use varied significantly across the three pedagogical categories. Which confirms the relevance of the research topic [2].

Many studies by scientists provide theoretical and empirical evidence of factors influencing smartphone use among adolescents. Mobile devices have become popular among teens, however, there are a number of studies that focus on the negative effects of smartphones. Although smartphone use can have adverse effects, it can also allow students to participate in flexible mobile learning, access important information and achieve their personal goals. A study by Yoon, M. and Yun, H. (2023) examined patterns of smartphone use in subpopulations of adolescents and associations with their self-control, achievement goals and academic achievement to fill the gap in adolescent smartphone use [3].

One of the modern educational technology is the BYOD (Bring Your Own Device) model, which provides students the opportunity to use their own mobile devices in the classroom. The BYOD model includes the use of students' own devices, such as laptops, tablets, and smartphones, as a tool for learning. This model gives students greater freedom in their choice of device and software, allowing them to customize learning to their needs and characteristics. The BYOD technology model is increasingly being used in education, citing several studies on how to integrate various BYOD applications into pedagogical practices that are based on elementary school requests.

The authors of one such study, Wen, Y., Song, Y. (2018), in their article report on a case study that examines which BYOD applications can help students improve their learning and how they develop their academic knowledge in a continuous learning environment based on the inquiry supported by these applications. The study collected and analyzed a variety of qualitative data. The results show that the capabilities of applications on BYOD can help learners improve their science knowledge without time and place constraints and enhance the learning process [4].

Augmented reality is currently seen as a technology with potential for application in the educational process. However, in the scientific context, research on augmented reality learning is at an early stage of development. A study by Cheng, KH. and Tsai, CC. (2013) identifies two main approaches to use augmented reality technology in education - image-based AR and location-based AR. These approaches can show different possibilities for learning science. Within the research conducted with AR support, several suggestions for future research have been described. For example, more research is needed to explore learning experiences (e.g., motivation or cognitive load) and student characteristics (e.g., spatial abilities or perceived presence) involved in AR. Mixed methods of learning research (e.g., content analysis and sequential analysis) and in-depth studies of user experience should be considered [5].

In general, the use of AR in educational mobile applications can help students in learning information and communication technology to better understand a topic and learn new skills in an interesting and engaging way. However, it must be remembered that the use of AR must be consciously tailored to the educational goals and needs of students.

The research of the scientists Khlaif, Z.N., Sanmugam, M., & Ayyoub, A. (2023), is devoted to the issues of integration of mobile technology in teaching practices to improve learning outcomes. The results of the study show that despite the fact that due to the rapid development of new technologies had to integrate mobile technology into the learning process, teachers are reluctant to integrate these technologies into teaching because of technostress. To shed light on the boundary condition of using new technology in education, this study looked at technostress as a boundary condition that affects the perceived usefulness for continued intentions to use portable technology. Therefore, the authors presented a model to describe the relationship between technostress, perceived usefulness, and teachers' attitudes toward the use of mobile technology in the classroom. The results showed that technostress has an insignificant direct effect on intentions to continue using mobile technology, where perceived usefulness plays a decisive role in intentions to continue learning [6].

Against the backdrop of the COVID-19 lockdown, many countries replaced traditional learning with distance or mobile learning. It was noted that students' motivation became significantly less with the transition to distance learning. In her study Al-Said, K. (2023) analyzes how motivational processes affect the quality of mobile learning. The study aims to analyze the factors that increase students' motivation to learn in today's isolated environment and to identify the main demotivating factors that affect the quality of mobile learning. Motivation is considered a key factor in increasing student engagement in distance learning. The author surveyed 200 students and 46 teachers regarding factors that influenced their motivation in terms of mobile learning. The results showed that 178 of the 200 participants agreed that intrinsic motivation influenced their interest in mobile learning. About 78% of the students approved of mobile learning, while the remaining 22% felt they should return to the traditional face-to-face learning format. The authors considered the importance of feedback and communication with teachers and its impact on the process of mobile learning. Equally important is the role of embedded mechanisms in information systems and the positive role of gamification. The research paper looked at plugins that are compatible with the user-friendly WordPress system, that is, applications that help organize the learning process. This paper presents specific recommendations to increase student motivation in the learning process, which can be used by relevant educational institutions around the world [7].

The analysis of literary sources showed the relevance of the topic of the study. That is confirmed by the study of Glotova M.Y., Samokhvalova E.A. (2022), which considered the feasibility of using mobile applications in education. In 2020 the authors conducted a survey on the use of mobile technologies in the educational process among the students of Moscow State Pedagogical University. The survey involved 82 first-year undergraduate pedagogical students. According to the survey results, 75.6% of the students use mobile devices for educational purposes; 90.3% use mobile devices more than 3 hours a day. Also, most respondents appreciated the benefits of mobile learning and instant access to learning content, as well as the ability to interact with other participants in the educational process and mobility. 79.3% of students agreed with the statement that the availability of learning content available on modern gadgets creates a positive motivation to learn. 92.7% noted the positive impact of mobile technology on learning outcomes [8].

Thus, our study aims to identify the requirements and development of augmented reality mobile app learning content. The development of a mobile learning app with augmented reality is necessary because of several reasons. Firstly, it increases the interest of students in the learning process. Due to the use of AR technology, learning becomes more visual, intuitive and interactive, which contributes to deeper and easier learning. Secondly, a mobile learning app with AR technology can be accessed anytime and anywhere. This allows students to learn in a comfortable environment and use their time more effectively. Thirdly, AR technology allows the creation of unique educational materials that can be adapted for different subjects and learning levels. This can increase the amount of educational information available and make the learning process more individualized. The development of a mobile learning app with augmented reality is necessary to increase the intellectual level and general culture of students, as well as to improve the learning process in general.

Materials and methods. The analysis conducted during the study showed that the development of educational content for mobile applications includes several stages:

- Defining the topics and learning objectives. It is necessary to determine what topics the app will cover and what knowledge and skills users should acquire. The age category and the level of training of the target audience should also be taken into account.
- Creating the structure and content. At this stage it is necessary to develop the structure and content of the educational material. It is important to keep in mind that educational content for mobile apps should be short but informative, so that users can quickly absorb the necessary information.
- Selection of interactive learning methods. In order to make educational content more engaging, you should use interactive learning methods such as tests, games, quizzes, video tutorials and so on.
- Choose a user-friendly user interface. The user should be comfortable using the application, so a simple and intuitive user interface should be created.
- Testing and improvement. After developing the educational content, you need to test it on different audiences and analyze user feedback. This will help to identify shortcomings and improve the quality of learning.

In general, the development of educational content for mobile applications requires special knowledge and skills in pedagogy, marketing, programming and design. When creating the mobile application “AppMobileSchool” the identified requirements were taken into account. The results of literary analysis on the topic of research and available in the market of mobile applications also showed that the educational content of mobile applications in modern education in addition to text, graphic, audio and video information, should contain elements of augmented reality, interactive chat bots and knowledge testing system. Figure 1 schematically shows the composition of the educational content of a mobile application.

Figure 1 - Venn Diagram - the structure of the educational content of the mobile application

A mobile learning app developed using augmented reality technology is an innovative platform that allows users to gain knowledge and information in an engaging and interactive way. Augmented reality captivates children and teenagers, making them better absorb information and more interested in learning, allowing students to see and visualize complex concepts and processes, which undoubtedly improves understanding of the material. Using augmented reality in mobile learning apps helps students remember information better because they can see and interact with the material in real time. Augmented reality provides students with the opportunity to solve problems and create new projects on their own, which develops their creativity. The use of augmented reality in learning will allow students to actively participate in the learning process by including them in interactive and game-based tasks, making learning more effective. The interaction of students with the material through augmented reality allows them to receive direct feedback, thus improving their understanding, skill development, and the development of creativity and logical thinking. Augmented reality technologies are part of the modern educational technology that will be used in the future.

One of the training tools in the app is a chatbot, which helps users ask questions and get quick and accurate answers to their queries. The chatbot is also capable of tutoring users on specific topics and tasks. For example, if you need to learn a certain topic from a computer science or digital literacy course, the chatbot can provide a selection of different lessons and study tips.

Assessment of knowledge in the mobile app is carried out through a system of testing and task checking. Assessment is done with the help of tests, which users can take at any convenient time and in any place. The tests allow to determine the level of knowledge and encourage users who achieved high results.

The augmented reality technology is one of the main advantages of this application. It allows users to interact with objects and images in the real world, improving the experience and quality of learning. Augmented reality also allows creating unique interactive tasks and games that motivate users to learn and develop their skills.

All in all, a mobile learning app with a chat-bot, augmented reality and a knowledge evaluation system is an excellent pedagogical tool. It allows users to learn new topics and tasks in an unconventional and fun way, which increases interest in learning the discipline.

Results and Discussion. As a result of the study, a mobile application and learning content for it were developed, a methodology for the use of mobile learning technology in the lessons of computer science and digital literacy in secondary general education schools in the Republic of

Kazakhstan was compiled. On the basis of these developments there was a pedagogical experiment with the use of a mobile application, which was aimed at testing the effectiveness of new forms and methods of teaching in the conditions of increased interest of students in mobile technology. The pedagogical experiment was conducted in the classes on the subjects “Informatics” and “Digital Literacy” in the high and junior classes in schools of Pavlodar. During the experiment, students were invited to use a mobile application as an additional tool for teaching the subjects “Informatics” and “Digital Literacy” in the classroom and outside the classroom.

The tool of the pedagogical experiment was the developed mobile application “App-MobileSchool”, which contains interactive tasks and elements of augmented reality for secondary school students. The application is a mobile learning system and is designed to study the school subjects “Informatics” and “Digital Literacy”. The mobile app is a mobile cloud service that requires no additional hardware or software. “AppMobileSchool” gives students the opportunity to take instruction anytime and anywhere. Students can study materials either independently or with the support of a teacher, using a chat-bot. After studying a particular topic, it is possible to reinforce the material through assignments and tests.

The mobile app provides the teacher with the ability to monitor student work, analyze learning outcomes, and engage in dialogue with students using the built-in chat bot. “AppMobileSchool” has the functionality to download learning materials, create tests, check assignments, view results and provide feedback.

A wide range of functions of the application is available to absolutely any student and teacher, as the interface and navigation of the mobile application is intuitive and does not require special training to work with it. Within the framework of this article much attention is paid to the formation of the learning content of the mobile application. This is one of the most important and time-consuming parts in the development of mobile applications for education. The training content was developed taking into account specificity of mobile gadgets and according to requirements of the State obligatory standard of basic secondary education [9, 10]; the instructional-methodical letter “About features of educational process in the organizations of secondary education of the Republic of Kazakhstan in 2022-2023 academic year”. [11]; the model curriculum for the subject “Digital Literacy” for grades 1-4 of the primary education level from September 16, 2022, № 399 [12]; the model curriculum for the subject “Informatics” for grades 5-9 of the basic secondary education level from September 16, 2022, № 399 [13]. The study focuses on such part of the educational content as augmented reality. The latest technologies such as augmented reality and mobile technologies are progressing at a fast pace, while learning practices that integrate them are lagging behind. It can be concluded that new opportunities are emerging to develop techniques for applying technological innovations, especially with mobile technologies and augmented reality. Augmented reality remains an innovative practice in the context of learning, and the literature associated with it is often part of a descriptive paradigm. The study examined the integration of augmented reality to achieve its learning goals. Observations have shown that science education is often stereotyped and deserves the introduction of approaches that approximate experimental procedures. In this regard, the study focuses on the use of game-based learning situations designed to increase student interest, effective decision-making, automation of learning processes, and the introduction of new technologies. The involvement of students in the study of science is facilitated by a rational context leading to the use of research results, because learning is an adaptive process in which the student and the didactic environment interact, and finally, the game allows the simulation of real situations, forming consistent solutions. The integration of the latest technologies and teaching methodologies has made it possible to develop a mobile application that integrates different types of learning content.

The augmented reality module in the “AppMobileSchool” mobile learning application on the topic “Computer Composition” is an innovative educational tool for teachers that allows students to interact with virtual models of computer components in real time. When launching the augmented

reality module, it is necessary to activate the device camera, point it at the QR code of the computer component and a virtual model of the corresponding device will be displayed on the user's screen. Then the student can explore each component, get acquainted with its purpose, characteristics, features and peculiarities. Such interactivity allows students to immerse themselves more deeply into the process of studying the topic “Computer Composition” and memorize the material better. Module of the augmented reality training mobile application “AppMobileSchool” on the topic “Composition of the computer” is an effective tool that contributes to a more productive and interesting learning and allows users to delve into the process of studying computer components.

The main stage of the augmented reality module of the mobile application “AppMobileSchool” features the name of the application and 4 panels with buttons. The interface of the module is intuitive and easy to use. The “3D models” button allows to display a list of computer components. After clicking on the “3D models” button, a list of the 7 main computer components is opened. Each of the buttons, when clicked, displays a child window with the name, an illustration of the component and a button to close the “Close” panel. Figure 2 shows the interface of the mobile application “AppMobileSchool” demonstrating the augmented reality module.

Figure 2 - Interface of the augmented reality module of the mobile application “AppMobileSchool”

The illustrative picture of the device has the property of a button. When clicked, the application takes the user to Vuforia Camera, where with the camera of a smartphone, tablet or other gadget that supports the Android platform, you can scan the QR code and design a 3D model of the corresponding computer device. Figure 3 shows the generated 3D model of the device.

Figure 3 - 3D model of the device, generated by the augmented reality module of the mobile application “AppMobileSchool”

The “Hardware” button allows you to proceed to the study of the theoretical material of the presented components. The window with the description of the selected device is shown in Figure 4.

Figure 4 - Scene of the information window of the augmented reality module of the mobile application “AppMobileSchool”

The following indicators were obtained during the experiment:

- Increased mastery of knowledge and skills in Computer Science and Digital Literacy by students after using the mobile app.
- Sustainability of acquired knowledge and skills after using the mobile app for some time.
- Increased students' motivation to learn information and communication technologies while using the mobile app.

The results of the experiment showed the effectiveness of using a mobile application in informatics and digital literacy instruction and its positive impact on students' knowledge, skills, and motivation levels. This can be the basis for further development of pedagogical practice with the use of new technologies in teaching.

Conclusions. As a result of this research, a mobile application with an augmented reality module was developed and tested. Also, learning content that meets the requirements formulated during the study was developed. The results of the study showed that the use of mobile applications in computer science classes has a number of advantages compared to traditional teaching methods, namely:

- mobile applications provide the opportunity to use visual materials, graphs, interactive tasks and tests, and most importantly the capabilities of augmented reality, which undoubtedly makes learning more interesting and effective. Students can easily interact with the material, work and learn at their own pace, regardless of location or time;
- the use of mobile apps with learning content in computer science and digital literacy classes increases the effectiveness of learning by increasing student motivation. Students are more willing to learn when learning is interesting and interactive;
- mobile applications with learning content in the form of augmented reality allow teachers to conduct a lesson at a high-tech level in accordance with modern trends in the development of educational technology;
- the use of chat-bot functions in mobile applications with learning content help to implement instant feedback;
- the use of educational mobile applications allows teachers to easily monitor the progress of students and individualize the learning process to the needs of each student.

As a result of the study, it was found that the use of educational mobile applications with an augmented reality module in computer science and digital literacy classes can bring many benefits for students and teachers. Such applications allow learning in an interactive format, which

significantly increases students' interest in the learning process. In addition, the use of mobile applications reduces the time to prepare materials for the lesson and allows calculating educational material for the specifics of each student. This is especially relevant in a distance learning environment. It is important to note that such apps can increase students' knowledge and skills in computer science and digital literacy. Therefore, the use of mobile apps with educational content in computer science and digital literacy lessons in schools has great potential to improve the quality of education. In general, the use of mobile applications in computer science classes in schools can increase the effectiveness of learning, increase students' motivation, and facilitate the monitoring of the level of achievement. The results of the study can be used in the educational activities of secondary general education schools, as the study has high practical and scientific relevance.

References:

1. Falloon, G. *Mobile Devices and Apps as Scaffolds to Science Learning in the Primary Classroom*. *J Sci Educ Technol* 26, 613–628 (2017). <https://doi.org/10.1007/s10956-017-9702-4>
2. Zhai, X., Shi, L. *Understanding How the Perceived Usefulness of Mobile Technology Impacts Physics Learning Achievement: a Pedagogical Perspective*. *J Sci Educ Technol* 29, 743–757 (2020). <https://doi.org/10.1007/s10956-020-09852-6>
3. Yoon, M., Yun, H. *Relationships between adolescent smartphone usage patterns, achievement goals, and academic achievement*. *Asia Pacific Educ. Rev.* 24, 13–23 (2023). <https://doi.org/10.1007/s12564-021-09718-5>
4. Wen, Y., Song, Y. *Integrating Various Apps on BYOD (Bring Your Own Device) into Seamless Inquiry-Based Learning to Enhance Primary Students' Science Learning*. *J Sci Educ Technol* 27, 165–176 (2018). <https://doi.org/10.1007/s10956-017-9715-z>
5. Cheng, KH., Tsai, CC. *Affordances of Augmented Reality in Science Learning: Suggestions for Future Research*. *J Sci Educ Technol* 22, 449–462 (2013). <https://doi.org/10.1007/s10956-012-9405-9>
6. Khlaif, Z.N., Sanmugam, M. & Ayyoub, A. *Impact of Technostress on Continuance Intentions to Use Mobile Technology*. *Asia-Pacific Edu Res* 32, 151–162 (2023). <https://doi.org/10.1007/s40299-021-00638-x>
7. Al-Said, K. *Influence of teacher on student motivation: Opportunities to increase motivational factors during mobile learning*. *Educ Inf Technol* (2023). <https://doi.org/10.1007/s10639-023-11720-w>
8. Glotova, M.Yu., Samokhvalova, E.A. *Mobile Technologies in Education // Prepodavatel XXI vek. (2022). No. 1. Part 1. P. 138-149. DOI: https://10.31862/2073-9613-2022-1-138-149 (in Russian)*
9. *Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated September 20, 2018 No. 469. Registered with the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan on September 26, 2018 No. 17433. "On Amending and Supplementing the Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated April 3, 2013 No. 115" On Approval of Typical Educational Programs for General Education Subjects, Elective Courses and Electives for General Education Organizations" (in Russian)*
10. *Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated October 17, 2018 No. 576. Registered with the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan on November 19, 2018 No. 17757. "On Amending the Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated April 3, 2013 No. 115" On Approval of Typical Educational Programs for General Education Subjects, Elective Courses and Electives for General Education Organizations" (in Russian)*
11. *Instructional-methodical letter "On the peculiarities of the educational and upbringing process in organizations of secondary education of the Republic of Kazakhstan in the 2022-2023 academic year". Astana: National Academy of Education named after I. Altynsarin, 2022. 333 p. (in Russian)*
12. *Typical curriculum for the educational subject "Digital literacy" for grades 1-4 of primary education level from September 16, 2022, No. 399. (in Russian)*
13. *Typical curriculum for the educational subject "Informatics" for grades 5-9 of secondary education level from September 16, 2022, No. 399. (in Russian)*

Р.Нурбек,^{1*} Т.Ж.Байдильдинов,¹ А.А.Сахинов²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

²Astana IT University, Астана қ., Қазақстан

ЦИФРЛЫҚ ОҚЫТУ МЕН ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ДАМУДА ЗАМАНАУИ ЭЛЕКТРОНДЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ҚОЛЖЕТІМДІЛІГІ МЕН ҚИЫНДЫҚТАРЫ (мектептер мысалында)

Аңдатпа

Білім беру технологиялары соның ішінде заманауи электронды технологияларды, цифрлық оқыту әдістерін қолдану «цифрлық оқыту мен инклюзивті білім беруді дамытуда» педагогикалық-психологиялық қолдау барлық аспектілеріне әсер ететін білім берудің орталық аспектісі болды. Бүгінгі таңда Моңғолияда баршаға арналған цифрлық сауаттылық әлсіз. Оны жою Үкімет пен педагогтардың басты мәселесі болып табылады. Технология мен оқушылардың қатысуының күрделі байланысын анықтау үшін бұл мақала 2015 және 2022 жылдар аралығында жарияланған 20 зерттеуден алынған зерттеулерді жүйелі түрде талдаған. COVID-19 пандемиясы кезінде Моңғолиядағы 330 сумындық мектептен 172300 оқушы, алыс шалғай 46 бақтағы мектептен 6277 оқушы, барлығы 178577 оқушы инфрақұрылымның жоқтығы, шалғайлық, интернет, электр қуаты, құрал-жабдықтың жоқтығы және т.б. себебінен цифрлық оқытуға қатыса алмаған. Бұл республикалық барлық оқушылардың 25% пайызын қамтыған. Жалпы білім беретін мектеп оқушыларының 4-6% (қырдағы немесе жергілікті жерге байланысты) телекурстарды мүлдем көре алмаған немесе заманауи электронды технологиялар құралдарын (жоқ немесе жұмыс істемейді) пайдалана алмаған.

Зерттелетін цифрлық оқыту мен аралас оқыту, инклюзивті білім беруді дамытуда заманауи электронды технологиялардың қолжетімділігін анықтауға байланысты мәтінге негізделген құжаттар пайдаланылды. Білім беру технологиясын пайдаланудан туындайтын мінез-құлық, белсенділік мәселелері педагогикалық-психологиялық қолдауды талап етеді. Бұл сонымен қатар цифрлық білім беруде заманауи электронды технологиялардың қолжетімділігін, оқушылардың мінез-құлық, аффективтік және когнитивтік белсенділігінің анықтауға, сабақтан қол үзбеуге демеу болды.

Түйін сөздер: Білім беру технологиясы, инклюзивті білім беруді дамыту, заманауи электронды технологиялар, цифрлық оқыту.

Нурбек Р.,^{1*} Байдильдинов Т.Ж.,¹ Сахинов А.А.²

¹Казахский национальный педагогический университет им. Абая, г. Алматы, Казахстан

²Astana IT University, г. Астана, Республика Казахстан

ДОСТУПНОСТЬ СОВРЕМЕННЫХ ЭЛЕКТРОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ПРОБЛЕМЫ В РАЗВИТИИ ЦИФРОВОГО ОБУЧЕНИЯ И ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ (на примере школ)

Аннотация

Образовательные технологии, в том числе современные электронные технологии, использование цифровых методов обучения стали центральным аспектом образования, затрагивающим все аспекты педагогического и психологического обеспечения в развитии «цифрового обучения и инклюзивного образования». В Монголии сегодня наблюдается слабая цифровая грамотность среди населения. Его устранение является основной проблемой правительства и учителей. Чтобы выявить сложную взаимосвязь между технологиями и вовлеченностью студентов, в этой статье систематически проанализированы исследования из 20 исследований, опубликованных в период с 2015 по 2022 год. Во время пандемии COVID-19 172300 учащихся из 330 сумовых школ Монголии, 6277 учащихся из 46 отдаленных школ, всего 178577 учащихся, пострадали от отсутствия инфраструктуры, удаленности, отсутствия интернета, электричества, оборудования и т. д. Это составляет 25% всех учащихся республики. 4-6% учащихся средних школ (в зависимости от региона или населенного пункта) вообще не могли смотреть телекурсы или пользоваться средствами информационных технологий (отсутствовали или не работали).

Текстовые документы использовались для определения доступности современных электронных технологии в развитии исследуемого цифрового обучения и смешанного обучения, инклюзивного образования. Проблемы поведения и деятельности, возникающие при использовании образовательных технологий, требуют педагогического и психологического сопровождения. Это также помогло определить доступность современных электронных технологии в цифровом образовании, поведенческой, аффективной и познавательной деятельности учащихся, помочь им оставаться на занятиях.

Ключевые слова: образовательные технологии, инклюзивное образование, современные электронные технологии, цифровое обучение.

Nurbyek R., ^{1*} Baidildinov T., ² Sakhipov A. ²

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Almaty, Kazakhstan

²Astana IT University, Astana, Kazakhstan

ACCESSIBILITY AND CHALLENGES OF MODERN ELECTRONIC TECHNOLOGIES IN DEVELOPING DIGITAL LEARNING AND INCLUSIVE EDUCATION (using the example of schools)

Abstract

Educational technologies, including the use of modern electronic technologies, digital learning methods, became a central aspect of education affecting all aspects of pedagogical and psychological support in the development of "digital learning and inclusive education". Digital literacy for all is weak in Mongolia today. Its elimination is the main problem of the Government and teachers. To identify the complex relationship between technology and student engagement, this article systematically analyzed research from 20 studies published between 2015 and 2022. During the COVID-19 pandemic, 172,300 students from 330 Sumy schools in Mongolia, 6,277 students from 46 remote schools, a total of 178,577 students, lack infrastructure, remoteness, lack of internet, electricity, equipment, etc. could not participate in digital training because of this. This included 25% of all pupils in the republic. 4-6% of secondary school students (depending on the region or locality) could not watch telecourses at all or could not use modern electronic technology tools (absent or not working).

Text-based documents were used to determine the availability of modern electronic technologies in the development of researched digital learning and mixed learning, inclusive education. Problems of behavior and activity arising from the use of educational technology require pedagogical and psychological support. It was also a support for the availability of modern electronic technologies in digital education, determination of behavioral, affective and cognitive activity of students, and retention of lessons.

Keywords: educational technology, inclusive education promotion, modern electronic technologies, digital education.

Негізгі ережелер. Бұл зерттеу аясында білім беру саласына заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, смарт құрылғылар арқылы цифрлық оқыту, онлайн оқыту, қашықтықтан оқыту, аралас оқыту, аралас оқыту және инклюзивті білім беруді дамытуда заманауи электронды технологиялардың қолжетімділігін анықтау. Жаңа технологиялар білім беру саласының ажырамас бөлігіне айналды және онымен бірге әрбір баланың табысты оқуына тең мүмкіндіктер беру, әртүрлі қажеттіліктері бар оқушыларға қолжетімділікті қамтамасыз ету және сапалы білім беру сияқты мәселелер зерттеушілердің қызығушылығын тартып, негізгі зерттеу саласына айналды. Бұл зерттеуде біз Моңғолияның ресми зерттеулері мен құжаттану негізінде білім беру саласының саясаттары мен іс-шаралары, оның нәтижелерін және болашақта қарастырылатын мәселелерді қамтитын көп қырлы талдау жасалды.

Кіріспе. Моңғолияда цифрлық оқыту мен инклюзивті білім беруді дамытуда заманауи электронды технологиялардың қолжетімділігін анықтау біз үшін ең маңызды. Инклюзивті білім беру – білім алушылардың алуан түрлілігіне, әртүрлі қажеттіліктеріне, тіліне, мәдениетіне, әлеуметтік шығу тегіне және экономикалық факторларға қарамастан әркім үшін білім алуда тең мүмкіндіктер мен құқықтарды беруге бағытталған процесс. Моңғолия Үкіметі осы инклюзивті білім беру процессіне аса мән беріп отыр. Мүгедектердің білім алу

құқығын қамтамасыз ету шеңберінде барлық деңгейдегі білім беру ұйымдарында қолжетімді оқу ортасын құру, кәсіби кадрлық ресурстарды дайындау, мүмкіндігі шектеулі балаларды мектепке дейінгі, бастауыш, орта және жоғары білім беру жүйесіне тең қамту саясатын іске асыру мәселелерін шешу мақсатында Моңғолия Үкіметінің 2020 жылғы *«Инклюзивті білім беруге қатысты кейбір қабылданатын шаралар»* туралы №235 қаулысы [1], Моңғолия Үкіметінің 2020 жылғы 1 маусымдағы *«Арнайы білім беру ұйымдарының шығыстарын есептеу және жекелеген лауазымды тұлғаларға қосымша сыйақы беру тәртібі»* нормативтік құқықтық актілеріне өзгерістер енгізу туралы №208 қаулысы бекітілді [2]. Бұл шешімдер аталған проблемаларды шешіп, мүмкіндігі шектеулі балалар мен жастардың білім алу құқығын қамтамасыз ету саласында жақын арада атқарылатын іс-шараларды белгілеген болатын. Сонымен қатар Білім, ғылым, және мәдениет, спорт министрінің 2020 жылғы № А/296 бұйрығы *«Балабақшалар мен жалпы білім беретін мектептердегі мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істейтін педагогтар мен тәрбиешілердің көмекшілеріне қосымша еңбекақы төлеу жөніндегі нұсқаулық»* [3], және Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы № А/184 бұйрығымен *«Барлық деңгейдегі білім беру ұйымдарында мүмкіндіктері шектеулі білім алушыларға арналған оқу материалдары мен ортасын құру тәртібі»* бекітілді [4]. Бұл ережені қабылдау арқылы мүмкіндігі шектеулі балалар тұрғылықты жері бойынша балабақшалар мен жалпы білім беретін мектептерге бара алады, мұғалімдер мүмкіндігі шектеулі балалардың ерекшеліктері мен қажеттіліктерін қанағаттандыратын оқу іс-әрекетін ұйымдастырады, мүмкіндігі шектеулі балалар мен жастардың жоғары оқу орындарына түсіп оқуына жағдай жасалған болатын.

Әйтседе, мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алуы, оқудағы шектеулерге байланысты салыстырмалы түрде әлсіз [5]. БҰҰ-ның Тұрақты дамудың 4-ші мақсаты тең инклюзияны және білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз етуді және барлығы үшін өмір бойы білім алу мүмкіндіктерін құруды қамтиды [6]. Моңғолияда халықаралық озық тәжірибеге сәйкес инклюзивті білім беруді қолдайтын құқықтық және саяси орта құрылды, бірақ оны енгізу мен әлеует жеткіліксіз [7], цифрлық алшақтық көптеген оқушылардың қашықтан оқуға қатысуына кедергі болғандығын зерттеулер нәтижелері қорытындылайды.

Материалдар мен әдістер. Зерттеу әдістері мен әдістемесі ретінде құжаттарды зерттеу әдістері, талдау, талқылау әдістемелері қолданылды. Бұл мақалада зерттеу мақсаты бойынша ақпарат жиналып, Моңғолияда цифрлық оқыту мен инклюзивті білім беруді дамытуда заманауи электронды технологиялардың қолжетімділігі мен қиындықтарын зерттеген әртүрлі зерттеу нәтижелеріне шолу мен талдау жасалып қорытындысы ұсынылды.

Бүгінгі таңда әлемде әр балаға сапалы білім беру мәселесі тұр. Мұны 2022 жылғы 16, 17 және 19 қыркүйекте АҚШ-тың Нью-Йоркте өткен БҰҰ-ның «Transforming Education Summit» барысында әлем елдері білім саласындағы бірнеше мәселені талқылады.

Бұл жиында:

1. Мектеп деген ұғым қандай? Мектептен білім алу және білімді тарату үшін бұл әрекетті қалай ұйымдастыруға болады?

2. Дүние жүзі елдері сабақты аудиториялық және электронды түрде үйлестіру қажеттігі.

3. Мұғалімнің даму мәселесін талқылап, әлемде мұғалімдер тапшылығы бар екенін мойындады. Мұғалімнің білім беру рөлі қайта айқындалып, әрбір баланың оқудағы ерекше қажеттіліктерін, дамуын және әдістемесін қолдайтын жаңа тәсілдер пайда болады.

4. Оқу бағдарламасының мәселелерін талқылап, ХХІ ғасыр азаматтарына қандай білім, білік, кемелдену керектігіне назар аударып отыр.

5. Білім беру және қаржыландыру мәселелерін электрондық көшіру. Әлем елдері қолжетімді және сапалы білім беру үшін білімге жұмсалған 1 долларды қалай тиімді жұмсау керектігі туралы тәжірибелерімен бөлісті [6].

Әлемде қолжетімді білімнен гөрі әрбір балаға сапалы білім берудің үлкен мәселесі тұр. Бұл мәселе де Моңғолия елінің білім саласындағы ең маңызы зор, әрі басты мақсаты болып

саналады. Біз бұл мәселені зерттеушілер ретінде Моңғолияда қолжетімді және сапалы білім беру үшін цифрлық оқыту мен инклюзивті білім беруді дамыту ең тиімді жолы деп санаймыз [8]. Цифрлық оқыту – білім беру, басқару және оқу жұмысын ұйымдастырудағы интеграцияланған және инновациялық тәсіл [9]. Бұл тәсілді жасау үшін бізге адам ресурстарын кеңейту, цифрлық оқытуды қолдау технологиясын қабылдау, цифрлық оқу бағдарламасына сәйкес оқытуды қамтамасыз ету, мұғалімдер мен оқушылардың цифрлық дағдыларын жақсарту, қолжетімді және ашық мектеп жүйесін жоспарлау және құру. Арықарай да, мұғалімдер мен оқушылардың әл-ауқатын, жеке өмірін және қауіпсіздігін одан әрі жақсарту, цифрландырудың жағдайға ықтимал теріс әсерін мұқият зерделеу қажет. COVID-19 әсері қоғамды, елдің даму саясаты мен жоспарлауын, оның ішінде білім беруді өзгерту қажеттігін қатты сезіндірді. Елімізде пандемияға ден қою және болашақтағы ықтимал қауіптер мен апаттарға дайын болу, сапалы цифрлық және аралас оқытуды ұйымдастыру, қолжетімділікті арттыру бойынша күш-жігерді күшейту мақсатында білім беру саласында цифрландыру жүзеге асырылуда.

Зерттеушілер білім беруді цифрландыру уақыт пен кеңістікке тәуелсіз тең және инклюзивті білім беру жүйесін құрудың шешімі деп санайды [10]. Атап айтқанда, ол қолжетімділік пен сапаны жақсартуға, сондай-ақ цифрлық оқытудың өзектілігі мен тиімділігін арттыруға, сондай-ақ оқушы мен жүйе деңгейіндегі кедергілерді жөнуге әлеуетін арттыруға арналған технологияға негізделген шешімдерге қатысты. Цифрлық оқытуды қауіпсіз және тиімді пайдалану, заманауи электронды технологиялардың қолжетімділігі мен тұрақтылығы ол болашақ білім берудің негізгі стратегиясы болып табылады.

Моңғолияда білімді цифрландыру саласында атқарылып жатқан негізгі жұмыстарға шолу жасап кетсек:

- Моңғолияның ұзақ мерзімді және орта мерзімді даму саясаты мен жоспарлау құжаттарында білім беруді цифрландыруға байланысты мақсаттар көрініс тауып, жүзеге асырылуын қамтамасыз ету жұмыстары жүргізілуде.

- Білім беру саласында цифрландыруды жүзеге асыру үшін саясатқа, іске асыруға және инфрақұрылымға жауапты функциялары бар біртұтас жүйе қалыптаса бастады. Оларға: Білім және мәдениет министрлігі жанында «Цифрлық саясат және статистика департаменті», Ұлттық Білім зерттеу орталығында «Деректерді өңдеу, цифрлық зерттеулер мен әзірлемелерді зерттеу секторы», Білім агентігінің жанындағы «Цифрландыру және біріккен статистика департаменті», Білім және ғылым министрлігі жанында «Оқу-ақпараттық технологиялар орталығы» құрылуымен қатар, және аймақтық Білім, ғылым және мәдениет басқармаларына қарасты ақпараттық технологияларға, желілерге және жүйелерге жауапты мамандар жаңа лауазымдар тағайындалды.

- Моңғолия Үкімет білім берудің ақпараттық жүйелерін, білім берудің цифрлық мазмұнын, басқару жүйелерін, деректер базасын, бірыңғай ақпараттық желілер мен білім беру деректер орталықтарының мониторингі, тұрақты жұмыс істеуі мен дамуын қамтамасыз ету мәселелерін кешенді түрде жүзеге асыруда.

Оған мыналар кіреді:

- Білім беру секторының барлық деңгейлерінде білім беруді басқарудың ақпараттық жүйесі енгізілуде, білім беру қызметтері кезең-кезеңімен цифрландырылды.

- Ұстаздар мен оқушыларға қашық пен уақытқа қарамастан өмір бойы білім алу мүмкіндігін беретін <https://medle.mn/> ұлттық *цифрлық оқыту платформасы* әзірленді және қолданыла бастады.

- Біріктірілген ұлттық білім беру желісі құрылды және саланың ақпарат ағыны мен контентті пайдалану жүктемесін өңдеуге қабілетті ІТ инфрақұрылымы қалыптасты. Барлық мемлекеттік және жергілікті мектептер бірыңғай білім беру желісіне қосылған. Бұл желінің жалпы жылдамдығы 4,75 Гбит/с құрайды [11].

- COVID-19 індетінің таралуына байланысты мұғалімдер электронды білімдерін жетілдірді, қысқа мерзімде қашықтықтан жұмыс істеу әдістерін меңгерді, өз мүмкіндіктері мен білімдеріне негізделген қашықтықтан және электронды оқытуды ұйымдастырып, тиісті тәжірибе жинақтады [12]. Сондай-ақ, Білім, мәдениет, ғылым және спорт министрінің 2020 жылғы №А/67 бұйрығы «Жалпы білім беретін мектеп мұғалімдерінің ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласындағы кешенді құзыреттеріне қойылатын бірыңғай талаптар» бекітілген [13].

- Цифрлық оқыту e-learning, сыныптық, аралас оқыту және 5/9 қағидаттарына негізделген басқару жүзеге асырылды [8].

Нәтижелер. Зерттеу мақсаты бойынша Моңғолияда цифрлық оқыту мен инклюзивті білім беруді дамытуда заманауи электронды технологиялардың қолжетімділігі мен қиындықтарын зерттеген зерттеу нәтижелеріне тоқталайық. Өткен жылдары пандемия кезіндегі цифрлық алшақтық көптеген оқушылардың қашықтан оқуға қатысуына кедергі болған. Осыған байланысты оқудың артта қалу жағдайы барған сайын қиындай түскен. Білім берудің өзгермелі жағдайында цифрлық оқыту мен инклюзивті білім беруді дамыту үшін қарастырылатын негізгі мәселелерді жан-жақты зерттеулерге шолу жасау арқы анализ жасадық.

	Мүмкіндіктер	Қиындықтар
Цифрлық оқыту e-learning, сыныптық, аралас оқыту, инклюзивті білім беру мәселелері	<ul style="list-style-type: none"> - Білім беру саласын цифрландыруға қатысты саясаттар мен жоспарлар жүзеге толық асыру - Инклюзивті білім беруді дамыту жоспарлары жүзеге асырылуда. Мұнда, <ul style="list-style-type: none"> o оқушылардың әртүрлі топтарына курс мазмұны мен ресурстарының икемділігін жақсарту o оқушылардың әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін оқулықтар мен қосымша оқу материалдарын әзірлеу, o ашық, цифрлық және қашықтықтан оқыту іс-әрекетінде пайдалану мүмкіндіктерін жасау және оларды қолжетімді ету 	<ul style="list-style-type: none"> - Баршаға арналған цифрлық сауаттылық әлсіз - Инфрақұрылымның жоқтығы - Білім беру саласында АКТ инфрақұрылымы жетіспейді - Деректер мен ақпараттардың сенімділігі, пайдалануы әлсіз - Алыс шалғайлық, интернет, электр қуаты, құрал-жабдықтың жоқтығы - Қалалық жерлерде интернет пен кабель төлемдерін төлеу қиындығы
	<ul style="list-style-type: none"> - Ұстаздар мен оқушыларға қашық пен уақытқа қарамастан өмір бойы білім алу мүмкіндігін беретін https://medle.mn/ ұлттық <i>цифрлық оқыту платформасы</i> әзірленді және қолдану. - Ашық білім беру ресурстарын (MOOC Massive Open Online Course, электрондық оқулықтар, телесабақтар, аудио, бейне, цифрлық сабақтар, контент, интерактивті сабақтар, өзіндік жұмыс дәптері және т.б.) әзірлеу 	<ul style="list-style-type: none"> - Цифрлық оқытуға көшуге байланысты оқушылардың қарым-қатынасы, эмоциясы, мінез-құлқындағы өзгерістерге байланысты әлеуметтік-психологиялық мәселелер, цифрлық тәуелділікке, қорқытуға, онлайн зорлық-зомбылыққа және кибер қауіпсіздікке байланысты тәуекелдерді арттыруда - Оқушылардың цифрлық оқытуға қатыса алмауы
	<ul style="list-style-type: none"> - Жалпы ел көлемінде e-learning менеджмент жүйесін (LMS) толықтыра дамыту 	<ul style="list-style-type: none"> - Мектептерде e-learning менеджмент жүйесін (LMS) дамуы әлсіз

Кесте-1. Цифрлық оқыту мен инклюзивті білім беруді дамытудағы мәселелер (2020-2022)

Қазіргі таңда Моңғолияда цифрлық оқытуда цифрлық алшақтық, инклюзивті білім беруде заманауи электронды технологиялардың қолжетімділік пен икемділікті қамтамасыз ету қажеттілігі бары анықталды. Мұнда *Цифрлық алшақтық* көбінесе географиялық орналасумен инфрақұрылымы жоқ ортада өмір сүрумен сипатталады, және қаржылық мүмкіндіктері, цифрлық дағдылары, жынысы, ерекше қажеттіліктері, тілі мен мәдениеті сынды айырмашылықтары бар азаматтар зардап шегуде. Бұл педагогтардың басты мәселесі болып табылады (*Кесте-1*).

Кестедегі цифрлық оқыту мен инклюзивті білім беруді дамытуда заманауи электронды технологиялардың қолжетімділігі мен қиындықтарына дәлел келтіре талдау жасайтын болсақ,

1. COVID-19 пандемиясы кезінде Моңғолиядағы 330 сумдық мектептен 172300 оқушы, алыс шалғай 46 бақтағы мектептен 6277 оқушы, барлығы 178577 оқушы инфрақұрылымның жоқтығы, шалғайлық, интернет, электр қуаты, құрал-жабдықтың жоқтығы және т.б. себебінен *цифрлық оқытуға қатыса алмаған* [8]. Бұл республикалық барлық оқушылардың 25% пайызын қамтыған.

2. Жалпы білім беретін мектеп оқушыларының 4-6% (*қырдағы немесе жергілікті жерге байланысты*) телекурстарды мүлдем көре алмаған немесе ақпараттық технология құралдарын (*жоқ немесе жұмыс істемейді*) пайдалана алмаған. Мәселен, Сұмын қалашығының орталығынан алыс шалғайда тұратын малшылардың балалары, қыс пен көктемнің қақағандығынан сабаққа бара алмай жүрген малшылардың балалары, жұт салдарынан отарда жүрген малшылардың балалары, жел мен боран салдарынан желінің үзілуі, қалалық жерлерде интернет пен кабель төлемдерін төлеу мүмкіндігі жоқ немесе ақпараттық технология жабдықтар жоқ, табысы төмен отбасылар және этникалық азшылық топтар балалары жиі ұшыраған. Теледидардан телекурстарды көрудің республикалық орташа пайызы 81% [9] болған.

3. Екі және одан да көп балалары бар отбасыларда теледидардан шығатын телекурстар сағаттарының қабаттасуы, мүмкіндігі шектеулі, ерекше қажеттіліктері бар балалардың ерекшеліктеріне байланысты сабаққа толық қатыса алмау сияқты мәселелер [13] туындаған.

4. Цифрлық оқытуға қатысу мүмкіндігі бар болғанымен, қалай білім беру қызметтерін алуға болады және оны қалай пайдалануға болатыны туралы білім алушылардың дағдыларында әлі де айырмашылықтар бар [5]. Олар бұл салада қолдаудың жоқтығынан, технологияларды пайдалану және цифрлық оқыту жүйесінде жұмыс істеу қабілетінің әлсіздігінен қатыса алмаған.

5. Білім беру саласын цифрландыруға қатысты саясаттар мен жоспарлар жүзеге асырылуда, бірақ «Білім беру саласындағы ақпараттық-коммуникациялық технологияларға шолу» [8] зерттеу нәтижесінде атап көрсетілгендей, одан әрі жетілдіру қажет [14] екендігін көптеген зерттеулер нәтижелері айқындап берді.

Баршаға арналған цифрлық сауаттылық әлсіздігін жою қажеттілігі әліде бар Мұғалімдердің цифрлық дағдылары әлсіз. Зерттеуге сәйкес, барлық мұғалімдердің 73,3% пайызы қашықтықтан оқыту арқылы сабақ беру тәжірибесі жоқ, ал 20% пайызы цифрлық құралдарды пайдалануды білмейді [10].

– Қашықтан және онлайн оқыту үшін маңызды болып табылатын оқушылардың цифрлық дағдылары мен өз бетінше білім алу дағдыларын дамыту қажеттілігі бар [15].

- Ата-аналардың цифрлық дағдылары қанағатсыз және балаларына өз бетінше оқуын қолдауға дайындығы әлсіз [16].

Білім беру саласында АКТ инфрақұрылымы жетілдіру қажеттілігі әліде бар. Барлық мемлекеттік және жергілікті мектептерді біріктіретін білім беру саласының бірыңғай ақпараттық желісі құрылғанымен, мектептер, интернаттар мен балабақшалар интернет желісіне толық қосылмаған. Сондай-ақ ішкі желілік ортаның жоқтығы, орта мектептерде

желілік мамандардың жұмыс орнының жоқтығы, жалақының аздығынан мектептерде жұмыс істейтін мамандардың жоқтығы сияқты кадрлық ресурстарға қатысты мәселелер де бар [17].

Ашық білім беру ресурстарын (электрондық оқулықтар, телесабақтар, аудио, бейне, цифрлық сабақтар, контент, интерактивті сабақтар, өзіндік жұмыс дәптері және т.б.) әзірлеу барысында. Бірақ пайдаланушылардың қолжетімділігінің жоқтығынан барлық білім деңгейіндегі студенттерге арналған ортақ қор құрылмаған.

Деректер мен ақпараттардың сенімділігі, пайдалануы әлсіздігін жою қажеттілігі. Білім беру технологиясының дамуын бақылау және бағалау үшін нақты уақыттағы бастапқы деректер мен ақпараттар түсініксіз, толық емес.

Цифрлық оқытуға көшуге байланысты оқушылардың қарым-қатынасы, эмоциясы, мінез-құлқындағы өзгерістерге байланысты әлеуметтік-психологиялық мәселелер [18], цифрлық тәуелділікке, қорқытуға, онлайн зорлық-зомбылыққа және кибер қауіпсіздікке байланысты тәуекелдерді арттыруда. Жоғардағы маңызды мәселелер бойынша талқылау келесі бағыттарды қамтыды (Сурет1).

Сурет1. Цифрлық оқыту мәселелері бойынша талқылау бағыттары

Талқылауға қатысқан ғалымдар пікірталас барысында назар аударған негізгі мәселелер тек Моңғолиядағы ғана емес, «әлемнің көптеген елдеріндегі ортақ мәселелер» екенін бірауыздан қабылдады. Біріккен Ұлттар Ұйымының ЮНЕСКО-ның көптеген зерттеулері бұл мәселені дәлелдейді. Елдердің инклюзивті білім беруді, цифрлық оқытуды енгізудегі озық тәжірибелерімен бөлісу, мазмұн мен әдістеме мәселелерін дамыту, білімге қол жеткізу үшін қандай жақсы шешімдер мен мүмкіндіктер бар екенін ашық айту, бір-бірінен үйрену және дамыту қажет екенін байқауға болады. Сондай-ақ, зерттеу тақырыбы аясында талқыланатын мәселелерге «Тең, қолжетімді, салауатты және қауіпсіз мектептер үшін», «Тең, қолжетімді, салауатты және қауіпсіз білім беру жүйесін құру үшін» оқушылардың, ұстаздардың, ата-аналардың, мектептердің, білім саласының мекемелерінің, сондай-ақ әрбір азаматтар мен үкіметтің қатысуын талап етіп, жан-жақты шешуді қажет еуде деп тұжырымдайды. Пандемиядан кейін оқушылардың мектепке қайта оралуы және білім алуы үшін арнайы шаралар қажет. Әрбір оқу орны оқуға келген әрбір студентке қызмет көрсетуге дайын, салауатты және қауіпсіз әлеуметтік-психологиялық және материалдық ортаны қамтамасыз ететін және өз студенттерінің күштері мен қажеттіліктеріне лайықты жауап бере алатындай дамитын уақыт келді деп есептейді.

Талқылау. Зерттеу барысында қол жеткен нәтижелерді төмендегідей талқыланды.

Тең, қолжетімді, салауатты және қауіпсіз мектептер үшін:

Оқытуда артта қалған оқушыларды анықтау, диагностикалау және бағалау: Пандемиядан ең көп зардап шеккен және оқу орындарынан тыс қалған оқушылардың оқу үлгерімін анықтау, өлшеу және қорытындылау, білім берудің барлық деңгейлерінде оқушыларды бағалау құралдарын әзірлеу және пайдалану, неғұрлым ашық, икемді бағалау және тексеру құрылымдары мен жүйелерін дамыту.

Студенттердің қажеттіліктерін қанағаттандыратын оқу бағдарламасын енгізу:

- Әртүрлі қажеттіліктері бар студенттер үшін оқудағы кешігуді азайтуға және алдын алуға бағытталған инклюзивті, икемді және бейімделген оқу бағдарламасын әзірлеу және енгізу;

- Біртұтас мектеп пен білім беру мекемесі ретінде жұмыс істеу тәсілін енгізу: оқушылардың, мұғалімдердің, қызметкерлердің, ата-аналардың, қоғамдастықтың, ұйымдардың және жергілікті қатысу мен ынтымақтастықтың, оқудың сапасы мен пайдасын арттыру арқылы мектеп пен жергілікті даму мәселелерін шешу. ресурстарды тиімді пайдалану арқылы қоршаған ортаны түрлендіру;

- Студенттерге әлеуметтік-психологиялық қызмет көрсету: оқушыларды түсінуге, психологиялық дағдарысты, депрессияны, тұрақсыздықты жеңуге, оқу мен дамуға жан-жақты қатысуға негізделген әлеуметтік-психологиялық қызмет көрсету.

Тең, қолжетімді, салауатты және қауіпсіз білім беру жүйесін құру үшін:

- Студенттерге цифрлық оқытуды қоса алғанда, өздеріне қолайлы формада білім алу және сол формада алған білімін тану және растау жолдарын ашу;

- Білім беру бюджеттері мен жоспарларын кемсітусіз және тең мүмкіндіктерсіз, мақсатты стратегиялармен, білім беру саласындағы балаларды қорғауға бюджеттерді бөлумен, қызметтердің сапасы мен қайтарымдылығын арттырумен әзірлеу және орындау;

- Ата-аналардың, қамқоршылардың, қоғамдастықтың, әсіресе білім беру саласындағы сарапшылардың тең, қолжетімді және сапалы білім туралы түсінігі мен көзқарасына назар аудару, мұғалімдердің мүмкіндіктерін кеңейту және оларға қолдау көрсету жүйесін әзірлеу;

- Барлық деңгейдегі білім беру ұйымдарының материалдық-техникалық базасы мен инфрақұрылымын жақсарту, стандарт пен сапа талаптарына сәйкес келетін тең, қолжетімді және сапалы қызмет көрсету үшін жағдай жасау, балабақшалар мен мектептердегі сыныптар мен топтардың санын нормативтік деңгейге жеткізу;

- Тең қолжетімділік пен білім сапасын бақылау мен бағалаудың критерийлері мен әдістерін арнайы әзірлеу, ресми білім беру деректер базасында оларға қатысты деректерді жинау, дәлелді саясатты жоспарлауды әзірлеу және енгізу;

- Төтенше жағдай кезінде білім беру қызметтерінің теңдігі, қолжетімділігі және сапалы ұсынылуы, кешенді дайындық жоспарын әзірлеу және жүзеге асыру;

- Цифрлық білім беру технологиялары оқу процесінде қолдануда мұғалім, оқушылар, ата-аналардың дағдыларын қолдау, білім беруде мүмкін болатын көмек көрсету, көмектесу мәселесі қарастырылды.

Цифрлық технологияның белсенді дамуына байланысты, бүгінгі таңда ерекше оқыту ортасы мұғалімге өзінің дидактикалық мүмкіндіктері бойынша дәстүрліден кем түспейтін оқу процесін ұйымдастыруға мүмкіндік береді және тек таза жеке тұлғаның арқасында көп жағынан одан жоғары. мүмкіндігі шектеулі оқушыға деген көзқарас, сонымен қатар отбасын түзету және дамыту үдерісіне белсенді түрде қосу. Бұл мәселенің әлеуметтік аспектісін қарастыратын болсақ, жеке әлеуетті ашу үшін барлық жағдайларды жасау әлеуметтік әділеттілік принципінің маңызды талабы екенін атап өтеміз. Бұл талап барлық әлеуметтік топтарға қатысты. Мүмкіндігі шектеулі балалар, әрине, бұл мәселеде ерекше назар аударуды қажет етеді. Ақпараттық технологиялар әлемінде өмір сүре отырып, ата-аналар гаджеттерді жан-жақты дамытуда үлкен рөл атқарады, егер бала олармен кейбір манипуляцияларды орындайтын компьютерді немесе планшетті «жақсы білсе», оны қоршаған әлем онда оның әмбебап идеясы бар деп есептейді.

Қорытынды. Пандемиядан кейінгі мектептерді қауіпсіз және ашық ұстау, оқушылардың ХХІ ғасыр азаматтарының дағдыларын меңгеруіне жағдай жасау (есептеу, оқу, цифрлық дағдылар және т.б.) заманауи электронды технологияларды пайдалану, теңдікті қамтамасыз ету, саясатын жүзеге асыруды жандандыру қажет. Дәстүрлі сыныптық оқытуды кеңейту және сапалы цифрлық оқыту, аралас оқытуға қолжетімділікті арттырудың нақты қажеттілігі бар. Сыныптағы оқу әрекетін жандандыру, артта қалуды еңсеру үшін заманауи электронды технологияларды қолдануда келесі өзгерістерді енгізу қажет. Оған мыналар кіреді:

Мұғалімдердің мүмкіндіктерін кеңейту, оқыту, цифрлық сауаттылық және оқыту әдістері салаларында қашықтықтан және цифрлық оқытуды ұйымдастыру мүмкіндігін қолдау және үздіксіз дамуды қолдау. Сонымен қатар, мұғалімдер бірлесіп оқу, еңбек ету, білім мен дағдыларды бөлісу үшін бірлескен жұмыстың бірлігін қолдауы керек.

Оқушылардың әртүрлі топтарын орналастыру үшін курс мазмұны мен ресурстарының икемділігі. Оқушылардың әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін оқулықтар мен қосымша оқу материалдарын әзірлеу, ашық, цифрлық және қашықтықтан оқыту іс-әрекетінде пайдалану мүмкіндіктерін жасау және оларды қолжетімді ету.

- Қолжетімділік пен икемділікті қамтамасыз ету үшін инфрақұрылым, желілер және жабдық қажет. Барлық оқушыларды технологияға негізделген оқытуға толық тарту үшін Интернет пен құрылғыларға қолжетімділік қамтамасыз етілуі керек. Ол үшін инфрақұрылымды нығайту, инвестицияны ұлғайту, құрал-жабдықтармен қамтамасыз ету, қаржылық қолдау көрсету сияқты қосымша шараларды қолға алу қажет. Демек, электрондық құралдар арқылы тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ете алмайтын оқушылар үшін ең қолжетімді нұсқаны әзірлеу.

- Қауіпсіз және тиімді оқытуды қолдау үшін заманауи электронды технологияларды қолданып білім беру. Студенттер үшін қауіпсіз желілік ортаны құру және қауіпсіздік шараларын жасау маңызды. Осы мақсатта профилактикалық іс-шараларды ұйымдастыру, соның ішінде деректерді алу және пайдалану, пайдаланушының жеке өміріне қол сұғу, білім беру технологиясын этикалық пайдалану маңызды.

- Қоғам мен отбасының қолдауы. Ата-аналар мен отбасы мүшелерін баланың оқу үдерісіне белсенді қатысуға ынталандыру керек. Заманауи электронды технологиялар мектептерге отбасылармен және қауымдастық топтарымен қарым-қатынасты нығайтуға мүмкіндіктер береді. Мысалы, оқушылардың сыныпқа қайта оралуына мүмкіндік беру, олардың оқуға деген құштарлығын арттыру және қоғамдастық қолдайтын икемді бағдарламаларды әзірлеу қажет.

Цифрлық оқыту неғұрлым әділ, қолжетімді және икемді, сонымен бірге барлық балаларға ХХІ ғасыр дағдыларын дамытуға бағытталған. Сондықтан, цифрландыруға инвестицияларды ұлғайту, оқыту әдістемесінде инновацияларды дамыту, білім беру қызметтерін цифрландырудың маңызы аса зор. Цифрлық білім беру жүйесін дамыту бағытында өмір бойы білім алу, даму қажеттіліктеріне ашық, цифрлық және қашықтықтан оқыту мүмкіндігін беретін цифрлық білім беру жүйесін толық құру керек.

Оған мыналар кіреді:

- Цифрлық білім берудің құқықтық негіздерін құру.

- Цифрландыру саясатын және реттеуді әзірлеу (цифрландырудың ұзақ мерзімді және орта мерзімді жоспарларын әзірлеу, қажетті қаражат пен ресурстарды жұмылдыру арқылы қолдау көрсету).

- Цифрлық оқыту арқылы алынған білім беру нәтижелерін бағалау, тану, тексеру және аккредиттеу механизмін құру.

- Білім берудің барлық деңгейлерінде ақпараттық жүйесін (EMIS) толықтай дамыта отырып, саланың саясаты, жоспарлары, мониторингі мен талдау және бағалау қызметінде пайдаланылады, деректер мен ақпараттың қолжетімділігі мен қауіпсіздігі жасалады.

- Барлық деңгейдегі білім беру ұйымдарының мұғалімдерінің, тәрбиешілерінің және әкімшілерінің цифрлық біліктілігін жүйелі түрде арттыру қажет.

- Цифрлық технология ықпалынан туған оқыту инновацияларын дамыту керек.

Ол үшін:

- E-learning менеджмент жүйесін (LMS) дамыту.

- Аралас және цифрлық оқытуға сәйкес келетін оқу жоспарын, оқыту әдістемесін және бағалауды әзірлеу.

- Білім беру сапасының ашық бастапқы материалдарына қолжетімділікті арттыру.

- Білім беру және оқу іс-әрекетінде интерактивті, мультимедиялық және басқа құралдарды пайдалану.

- *Ортақ игілікке серіктестік орнату.* Цифрландыру бастамаларын қолдау үшін біліммен, мазмұнмен және ресурстармен бөлісуді ынталандыру үшін халықаралық, ұлттық және жергілікті деңгейлерде ынтымақтастық пен серіктестікті дамыту қажет. Білім беруді қоғамдық игілікке айналдыру үшін қоғамдастықты тарту және оны тиісті басқару тетіктері арқылы бағыттау.

- *Баршаға цифрлық азаматтық білім беру.* Цифрлық азамат ретінде даму және технологияны қауіпсіз, этикалық және мағыналы пайдалану бойынша білім беру. Сондай-ақ сандық ресурстар, БАҚ, ақпаратты пайдалану, талдау, өз бетінше зерттеу дағдыларды қалыптастыруға және оқушыларды цифрлық оқытуға қатысуға қолдау көрсетуге назар аудару керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Монгол Улсын Засгийн газрын 2020 оны 12 дугаар сарын 23-ны өдрийн “Тэгш хамран сургах боловсролын талаар авах зарим арга хэмжээ”-ний тухай 235 дугаар тогтоол, Улаанбаатар, 2020 он. <https://legalinfo.mn/>

2. Монгол Улсын Засгийн газрын 2020 оны 06 дугаар сарын 01-ний өдрийн журамд нэмэлт оруулах тухай 208 дугаар тогтоол “Тусгай сургалтын байгууллагын зардал тооцох, зарим албан тушаалтанд нэмэгдэл хөлс олгох журам” Улаанбаатар, 2020 он. <https://legalinfo.mn/>

3. БСШУС-ын сайдын 2020 оны А/296 дугаар тушаал “Цэцэрлэг, ерөнхий боловсролын сургуульд хөгжлийн бэрхиээлтэй хүүхэдтэй ажиллаж буй багш, туслах багшид нэмэгдэл хөлс олгох заавар” Улаанбаатар, 2020 он. https://www.meds.gov.mn/posts?category_id=11834

4. Боловсрол, шинжлэх ухааны сайдын 2020 оны А/184 дүгээр тушаал “Бүх шатны сургалтын байгууллагад хөгжлийн бэрхиээлтэй суралцагчийн онцлогт тохирох хэрэглэгдэхүүн, сургалтын орчныг бүрдүүлэх журам” Улаанбаатар, 2020 он https://www.meds.gov.mn/posts?category_id=11834

5. Nurbyek Razukhan, N.B.Zhiyenbayeva. (2024). Development process of inclusive schools and kindergartens in Mongolia. *Pedagogy and Psychology*, 58(1), 108–117. <https://doi.org/10.51889/2960-1649.2024.58.1.014>

6. UN., UNESCO., «Transforming Education Summit» 16, 17 and 19 September 2022 in New York, USA. <https://www.un.org/en/transforming-education-summit>

7. Карин Шелциг, Курсти Ньюман “Монгол улсад тэгш хамруулах боловсролыг дэмжих нь” АХБ-ны Зүүн азийн газраас эрхлэн гаргадаг техникийн цуврал тайлан №28, 2020. <https://www.adb.org/mn/publications/promoting-inclusive-education-mongolia>

8. UNESCO, *ICT in Education Policy Review Report (Mongolia), August 2021.* <https://en.unesco.org/ict/sites/default/files/2021-10/UNESCO%20ICT%20in%20Education%20Policy%20Review%20Report-English-0824.pdf>

9. UNICEF. IRIM. БШУЯ, Онцгой байдлын үеийн теле хичээл, түүний үр дүн тохиромжтой байдал, Улаанбаатар, 2020.

10. Kozhasheva, G., Maltekbassov, M., Baidildinov, T., Sakhipov, A., & Gavrilova, Y. (2022). Distance learning technologies with blockchain elements in the system of continuous education. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 17(9), 3277–3288. <https://doi.org/10.18844/cjes.v17i9.7474>

11. UNICEF, Сургуулийн өмнөх болон ерөнхий боловсролын сургалтад бахим платформ ашиглах боломж, нөхцөл байдлын судалгаа, Улаанбаатар, 2020.

12. Боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан, спортын сайдын 2020 оны А/67 дугаар тушаал “Ерөнхий боловсролын сургуулийн багшийн мэдээлэл, харилцаа холбооны технологийн цогц чадамжийн нийтлэг шаарлага” Улаанбаатар, 2020 он https://www.meds.gov.mn/posts?category_id=11834

13. Н.Разухан., Н.Б. Жиенбаева., «Қазақстан мен Моңғолияның стратегиялары және білім беру программаларында инклюзивтік және цифрлық білім беруді психологиялық қолдау». Әл-Фараби атындағы Қазақ

ұлттық университетінің Психология және социология ғылыми журналы №2 (77). Алматы, 2021. <https://bulletin-psysoc.kaznu.kz/index.php/1-psy/article/view/1260>

14. Боловсролын хүрээлэн. БШУЯ, Сургууль завсардаж болзошгүй хүүхдийг илрүүлэх судалгааны тайлан, Улаанбаатар, 2021.

15. UNESCO. БШУЯ, Монгол Улсын "Тогтвортой хөгжлийн зорилго-4"-ийн хэрэгжилтийн ахиц дэвшлийн тойм үнэлгээ (2016-2021), Улаанбаатар, 2022.

16. БШУЯ, БСҮХ "Хувьсаж буй боловсрол" үндэсний хэлэлцүүлэг <http://temn.mn/er.mn/> Улаанбаатар, 2022.

17. Сахинов А.А., Ермаганбетова М.А., Байдильдинов Т.Ж., . 2022. Разработка модели образовательного портала с элементами блокчейн технологии для применения в высших учебных заведениях. Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Педагогические науки». 74, 2 (июн. 2022), 114–127. DOI:<https://doi.org/10.51889/2022-2.1728-5496.13>

18. Sakibayev S., Sakibayeva B., Baidildinov T., Tulebayev Y., . 2023. The use of m-learning in the educational process of higher educational institutions. Bulletin Series of Pedagogical Sciences. 78, 2 (Jul. 2023), 70–83. <https://doi.org/10.51889/2959-5762.2023.78.2.008>

References:

1. Mongol Ulsyn Zасgijn газрын 2020 оны 12 дугаар сарын 23-ны өдрийн "Төгш хамран сургах боловсролын талаар авч зарим арга хэмжээ"-ийн тухай 235 дугаар тогтоол, Улаанбаатар, 2020 он. <https://legalinfo.mn/>

2. Mongol Ulsyn Zасgijn газрын 2020 оны 06 дугаар сарын 01-ийн өдрийн зурамд нэмэлт оруулах тухай 208 дугаар тогтоол "Тусгай сургалтын байгууллагын зардал тооцол, зарим албан тусгаалтанд нөмөргөл хөрс олгох зурам" Улаанбаатар, 2020 он. <https://legalinfo.mn/>

3. БШУЯ-ын сайдын 2020 оны А/296 дугаар тусгаал "Цөцөрлөг, ерөнхий боловсролын сургуульд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд азшиглах буй багш, туслах багшид нөмөргөл хөрс олгох заавар" Улаанбаатар, 2020 он. https://www.meds.gov.mn/posts?category_id=11834

4. Боловсрол, шинжлэх ухааны сайдын 2020 оны А/184 дугаар тусгаал "Бүх шатны сургалтын байгууллагад хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагчийн онцлогт тохирох хөрсгөлдөгч, сургалтын орчныг бүрдүүлэх зурам" Улаанбаатар, 2020 он https://www.meds.gov.mn/posts?category_id=11834

5. Nurbyek Razukhan, N.B.Zhiyenbayeva. (2024). Development process of inclusive schools and kindergartens in Mongolia. Pedagogy and Psychology, 58(1), 108–117. <https://doi.org/10.51889/2960-1649.2024.58.1.014>

6. UN., UNESCO., «Transforming Education Summit»16, 17 and 19 September 2022 in New York, USA. <https://www.un.org/en/transforming-education-summit>

7. Karin, Schelzig., Newman, Kirsty., "Mongol улсад төгш хамруулах боловсролыг дэмжих нь" АНУ-ны Зүүн азийн газраас эрхлэн гаргаж авч ирэх техник үндэсний таллан №28, 2020. <https://dx.doi.org/10.22617/WPS200305-2>

8. UNICEF, ICT in Education Policy Review Report (Mongolia), August 2021. <https://en.unesco.org/ict/sites/default/files/2021-10/UNESCO%20ICT%20in%20Education%20Policy%20Review%20Report-English-0824.pdf>

9. UNICEF. IRIM. БШУЯ, Онцгой байдлын үеийн теле хичээл, түүний үр дүн тохиромжтой байдлаар, Улаанбаатар, 2020.

10. Kozhasheva, G., Maltekbassov M., Baidildinov T., Sakhipov A., & Gavrilova Y. (2022). Distance learning technologies with blockchain elements in the system of continuous education. Cypriot Journal of Educational Sciences, 17(9), 3277–3288. <https://doi.org/10.18844/cjes.v17i9.7474>

11. UNICEF, Сургуулийн өмнөх болон ерөнхий боловсролын сургалтад ашиглах боломж, нөхцөл байдлын судалгаа, Улаанбаатар, 2020.

12. Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны сайдын 2020 оны А/67 дугаар тусгаал "Ерөнхий боловсролын сургуулийн багшийн мөдөөл, харилцаа холбооны технологийн цогц чадварын нийтлэг шаардлага" Улаанбаатар, 2020 он. https://www.meds.gov.mn/posts?category_id=11834

13. N.Razukhan, N.B. Zhiyenbayeva., "Qazaqstan men Moñğolıyanıñ strategiyaları jäne bilim berw programmalarında inklyuzivtik jäne cifrliq bilim berwdi psixologiyalıq qoldaw". Qazaqstan men Moñğolıyanıñ strategiyaları jäne bilim berw programmalarında inklyuzivtik jäne cifrliq bilim berwdi psixologiyalıq qoldaw <https://bulletin-psysoc.kaznu.kz/index.php/1-psy/article/view/1260>

14. Боловсролын хуреглен. БШУЯ, Сургууль завсардаж болзошгүй хүүхдийг илрүүлэх судалгааны таллан, Улаанбаатар, 2021.

15. UNESCO. БШУЯ, Монгол Улсын "Тогтвортой хөгжлийн зорилго-4"-ийн хөрсгөлдөгч ахиц дэвшлийн тойм үнэлгээ (2016-2021), Улаанбаатар, 2022.

16. БШУЯ, БСҮХ "Хувьсаж буй боловсрол" үндэсний хэлэлцүүлэг <http://temn.mn/er.mn/> Улаанбаатар, 2022.

17. Sakhipov A.A., Ermaganbetova M.A., Baidildinov T.Zh., . 2022. Razrabotka modeli obrazovatel'nogo portala s elementami blokchejn tehnologii dlya primeneniya v vysshih uchebnyh zavedeniyah. Vestnik KazNPU imeni Abaya, seriya «Pedagogicheskie nauki». 74, 2 (iyun. 2022), 114–127. <https://doi.org/10.51889/2022-2.1728-5496.13>

18. Sakibayev S., Sakibayeva B., Baidildinov T., Tulebayev Y., . 2023. The use of m-learning in the educational process of higher educational institutions. *Bulletin Series of Pedagogical Sciences*. 78, 2 (Jul. 2023), 70–83. <https://doi.org/10.51889/2959-5762.2023.78.2.008>

FTAMP 14.35.01

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.031>

Б.Б. Бексұлтан,^{1*} Ж.М. Жаксибаева¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет
Алматы қ., Қазақстан

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕРДЕ ҚОЛДАНУДЫҢ АСПЕКТИЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада цифрлық құралдарға шолу жасалып, мұғалім кадрларды даярлау жүйесі жалпы білім беру үдерісінде сандық құрылғылардың қалай әсер ететіндігі бағаланды. Цифрлық құралдар классификациясында мынадай қызметтерді ұйымдастыруға мүмкіндік береді: бірлескен қызметті ұйымдастыру, цифрлық білім беру ортасын құру, онлайн сабақтарды ұйымдастыруға арналған қызметтер, кері байланысты жүзеге асыру. Мектеп мұғалімдеріне сабақ процесінде цифрлық құралдарды қолдану функционалдық және педагогикалық мүмкіндіктерін кеңейтеді. Жалпы білім беретін орта мектеп мұғалімдерінің цифрлық сауаттылығы мен біліктілігін арттыру мақсатында арнайы 5 модульден тұратын бағдарлама құрастырылып, соның негізінде сауалнама жүргізілді. Сауалнама нәтижесі бойынша мұғалімдердің цифрлық технологияларға қызығушылығы, инновациялық әдістерді меңгеруі және оқу процесінде қолдану мүмкіндіктері бағаланды. Химия пәнінің мұғалімдеріне қашықтан оқыту кезінде қолданылатын виртуалды зертхана ұсынылды.

Түйін сөздер: цифрлық құралдар, қашықтықтан оқыту, білім беру процесі, виртуалды зертхана, модульдік бағдарлама, цифрлық білім беру құралдары.

Бексұлтан Б.Б.,^{1*} Жаксибаева Ж.М.²

¹Казахский национальный университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан

АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Аннотация

В статье рассматриваются цифровые инструменты и оценивается влияние цифровых устройств на общеобразовательный процесс системы подготовки учителей. В классификации цифровых инструментов можно организовать следующие сервисы: организация совместной деятельности, создание цифровой образовательной среды, сервисы по организации онлайн-занятий, реализация обратной связи. Использование цифровых инструментов в учебном процессе школьных учителей расширяет их функциональные и педагогические возможности. В целях повышения цифровой грамотности и квалификации учителей общеобразовательных школ была составлена специальная программа, состоящая из 5 модулей, и на ее основе проведено анкетирование. По результатам опроса оценивалась заинтересованность учителей в цифровых технологиях, владение инновационными методами и возможности их использования в образовательном процессе. Учителям химии предложили виртуальную лабораторию для дистанционного обучения.

Ключевые слова: цифровые инструменты, дистанционное обучение, образовательный процесс, виртуальная лаборатория, модульная программа, цифровые образовательные инструменты.

Bexultan B.,^{1*} Zhaxsibayeva Zh.²

¹Abai Kazakh national pedagogical university, Almaty, Kazakhstan

ASPECTS OF THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN PUBLIC EDUCATION SCHOOLS

Abstract

The article discusses digital tools and assesses the impact of digital devices on the general educational process of the teacher training system. In the classification of digital tools, the following services can be organized: organization of joint activities, creation of a digital educational environment, services for organizing online classes, implementation of feedback. The use of digital tools in the educational process of school teachers expands their functional and pedagogical capabilities. In order to improve digital literacy and qualifications of teachers of secondary schools, a special program consisting of 5 modules was compiled, and a survey was conducted on its basis. Based on the survey results, teachers' interest in digital technologies, knowledge of innovative methods and the possibility of using them in the educational process were assessed. Chemistry teachers were offered a virtual laboratory for distance learning.

Keywords: multi digital instrument, distance learning, educational process, virtual laboratory, modular program, digital e-tools.

Негізгі ережелер. Қазақстан Республикасында жүргізілген негізгі зерттеулерге сүйене отырып, мынадай қорытынды жасауға болады. Цифрлық технологиялардың оқу процесінде қолдану мүмкіндігі зор, бірақ көптеген мектептер оны енгізуге әлі дайын емес. Осыған байланысты «Цифрлық мектеп» мемлекеттік бағдарламасы әзірленді. Оның әрқайсысы ел мектептерінде цифрлық сыныптар құруды қамтамасыз етеді. Бағдарламаның негізгі мақсаты – цифрлық технологияларды белсенді қолдану арқылы білім сапасын арттыру. Бұл шалғай елді мекендердің балаларының білімге қолжетімділігін жақсартады және білім алу құнын төмендетеді деп күтілуде. Дегенмен, қауіпсіздік пен дайындықтың жоқтығы мәселелері білім берудегі цифрлық технологиялардың негізгі проблемаларының бірі болып қала береді. Бағдарламаны ойдағыдай жүзеге асыру үшін мұғалімдерді жаңа технологияларды қолдануға үйретіп, мұғалімдер арасында тәжірибе алмасуға жағдай жасау қажет. Сондай-ақ барлық балалардың мектептерде цифрлық технологияға қол жеткізе алмайтынын ескеру қажет. Сондықтан бағдарламада барлық оқушыларға тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету шаралары қамтылуы тиіс. Жалпы, «Цифрлық мектеп» мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасындағы білім беруді дамытудағы қажетті қадам болып табылады және заманауи технологияларды тиімді пайдалана алатын, қоғамдағы өзгерістерге бейімделетін азаматтардың жаңа буынын дайындауға мүмкіндік береді.

Кіріспе. Заманауи білім беру дәуірін цифрлық құралдарсыз елестету мүмкін емес. Қазіргі таңда сандық оқу құралдары оқу процесінде айтарлықтай орын алып, оқытушылардың да, білім алушылардың да мүмкіндіктерін біршама кеңейтті. Көптеген мұғалім білім алушылармен қашықтан қарым-қатынас жасай алу мүмкіндігіне ие болып отыр. Оқу процесінде сандық құралдарды пайдалану мұғалімге оқушылардың бірлескен жұмысын қашықтықтан ұйымдастыруға және тез арада қайта кері байланыс алуға мүмкіндік береді.

Қашықтықтан оқыту-оқытудың ерекше түрі болып табылады, өйткені қашықтықтан оқытудың негізгі артықшылықтарының бірі – курстар мен ресурстардың кең қолжетімділігі [2]. Қолжетімділігі жағынан шектеулі болуы мүмкін дәстүрлі сабақтардан айырмашылығы, онлайн курстар мен цифрлық ресурстардың географиялық орналасуына қарамастан кең аудиторияға қол жеткізе алады. Бұл кең ауқым әр түрлі топтар мен аймақтардағы адамдарға инклюзивтілік пен тең оқу мүмкіндіктерін алға тарта отырып, жоғары сапалы білім беру материалдарына қол жеткізуге мүмкіндік береді. Физикалық кедергілерді жою және білім беру аясын кеңейту арқылы қашықтан оқыту өмір бойы білім алуға және тұлғаның үздіксіз дамуына ықпал етеді. [5, 33 б.].

Дәстүрлі білім беру параметрлерімен салыстырғанда қашықтан оқыту шығындарды азайту қабілетімен ерекшеленеді [3]. Физикалық кабинеттерге, жол жүру шығындарына және баспа материалдарына қажеттілікті жою арқылы қашықтықтан білім беру студенттер үшін де, мекемелер үшін де үнемді балама ұсынады. Сонымен қатар, онлайн оқыту форматтарының икемділігі ресурстарды оңтайландыруға және оқытушылар құрамын тиімдірек пайдалануға мүмкіндік береді. Білім берудегі бұл оңтайландырылған тәсіл оқу нәтижелерінің сапасы мен тиімділігін сақтай отырып, айтарлықтай шығындарды үнемдеуге әкелуі мүмкін [4]. Білім беру мекемелері оқыту әдістемесінің өзгермелі ландшафтына бейімделгендіктен, дәстүрлі форматтармен қатар қашықтықтан оқытуды енгізу оқытуға жан-жақты және жан-жақты көзқарасты қамтамасыз ете алады[3].

Білім берудегі цифрлық құралдар – оқыту мен оқудағы ақпаратты берудің сапасын, жылдамдығын және тартымдылығын дамыту үшін әзірленетін сандық құралдардың ішкі жиынтығы [3]. Оларға электрондық білім беру жүйелері, әлеуметтік желілер, бейнесервистер, графикамен жұмыс істеу және ойын оқу материалдарын жасау қызметтері және т.б. жатады. Мұндай ресурстарды құрудың мақсаты – білім беру нәтижелері мен үлгерімін бақылау процесін жеңілдету, балалардың қызығушылығын және қатысуын арттыру. білім беру процесінде білім алудың, жаңғыртудың, талдаудың және қолданудың әртүрлі формалары арқылы білім беруді ашық және қолжетімді етеді. Білім беруде цифрлық құралдарды пайдаланудың басты мақсаты – оны жақсарту.

Оқуда цифрлық технологияны қолданудың пайдасы орасан зор және тиімді. Біріншіден, цифрлық құралдар интерактивті және динамикалық оқыту тәжірибесін қамтамасыз ету арқылы студенттердің белсенділігі мен қатысуын арттырады. Мысалы, білім беру қолданбалары мен онлайн платформалар оқытуды ойынға айналдыра отырып, оны оқушыларға қызықты әрі ынталандырады. Екіншіден, сандық технологиялар мұғалімдерге оқушылардың жеке қажеттіліктері мен оқу мәнерлерін қанағаттандыруға мүмкіндік беру арқылы жекелендірілген оқытуды қолдайды. Бейімделетін оқыту бағдарламалық құралын пайдалана отырып, мұғалімдер оқытуды әр оқушының ерекше қажеттіліктеріне бейімдей алады. Ақырында, цифрлық құралдар ресурстар мен ақпараттың кең ауқымына қол жеткізуді қамтамасыз етеді, бұл студенттерге әртүрлі көзқарастарды зерттеуге және пәнді түсінуді тереңдетуге мүмкіндік береді.

Дегенмен, оқуға цифрлық технологияны енгізудің қиындықтары да жоқ емес. Негізгі мәселелердің бірі – бұл құралдарды сабақта тиімді пайдалану үшін тәрбиешілерді оқыту мен кәсіби дамытудың жоқтығы. Көптеген мұғалімдер технологиялық прогрестің жылдам қарқынына таң қалды және сандық технологияны оқыту тәжірибесіне кедергісіз енгізу үшін қолдау қажет. Сонымен қатар, цифрлық теңдік пен қолжетімділік мәселелері тиімді енгізуге кедергі жасайды, өйткені барлық студенттердің үйдегі құрылғылар мен интернет қосылымдарына бірдей қол жетімділігі жоқ. Сонымен қатар, мұғалімдер оларды тиімді басқармаса, сабақта әлеуетті алаңдаушылық және технологияны дұрыс қолданбау оқуға кедергі келтіруі мүмкін.

Сандық құралдарды тиімді пайдалану үшін мұғалімдер олардың функционалдық және педагогикалық мүмкіндіктерін біліп, оқу процесінде дұрыс пайдалана білуі қажет. Мұғалімнің рөлін оқушылардың белсенді іс-әрекетіне жағдай жасайтын оқытуды ұйымдастырушы және ұйымдастырушы ретінде анықтау керек. Мұғалім оқу процесін жеңілдететін, мотивацияны сақтайтын және цифрлық технологияларды пайдалана отырып, өз бетінше және терең білім алуға ынталандыратын көшбасшы және тәлімгер ретінде әрекет етеді[4]. Сандық құралдардың негізгі мүмкіндіктерін толығырақ қарастырайық:

1. Мұғалімдер маңызды білім беру ақпаратын тиімді жеткізе отырып, оқушылармен және ата-аналармен байланысу үшін форумдар, жедел хабаршылар және виртуалды тақталар сияқты әртүрлі онлайн құралдарды пайдаланады

2. Қашықтықтан оқытуға қолайлы жағдай жасау. Қашықтықтан оқыту үдерісіндегі қолайлы жағдайлар денсаулық пенке өмірге зиян келтірмей, дер кезінде процеске қатысушылардың барлығының дамуына пайдалы ақпарат алмасу болып табылады. Бұл жағдайда әлеуметтік желілердегі чаттарды, электрондық білім беру жүйелеріндегі хабарландыру және файлдарды сақтау функцияларын және әртүрлі интернет-бейне кітапханаларды пайдалануға болады.

3. Оқушылармен эмоционалдық байланысты қолдау. Оқушылармен эмоционалдық байланыстарды қолдау үшін әлеуметтік желілер мен мессенджерлер, бейнеконференциялар, виртуалды тақталар, бұлтты сақтау және форумдар пайдаланылады.

4. Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын, ынтасын, мотивациясын дамыту. Оқушы ойнап, таңдап, жаңалық ашу қуанышын шынайы сезініп, дербестігін нығайтқанда оқуға деген қызығушылық артады. Ойын түріндегі цифрлық құралдар мұғалімге оқушылардың назарын аударып, қызығушылығын арттыруға көмектеседі.

5. Өзіңіздің кәсіби еркіндікті дамыту. Мұғалімнің еркіндігі – бұл оқушылардың қажеттіліктері мен қызығушылық деңгейіне сәйкес оқу-тәрбие мәселелерін шешуге мүмкіндік беретін дағдылар, білімдер жинағы. Сыныпта әрқашан пәннің негізгі деңгейін қажет ететін балалар болады, бірақ олимпиадада жеңіске жетуге тырысатындар да бар. [3].

Қарастырылған мүмкіндіктерді дұрыс іске асыру арқылы цифрлық білім беру құралдарын пайдаланудың негізгі мақсатына қол жеткізіледі. Сонымен, цифрлық білім беру құралдарын пайдаланудың мақсаты – ақпараттық қоғамымызда оқушылардың интеллектуалдық мүмкіндіктерін нығайту, сонымен қатар білім беру жүйесінің барлық деңгейінде оқыту сапасын арттыру.

Материалдар мен әдістер. Бүгінгі таңда бірлескен шараларды ұйымдастыруға, одан кері байланысты қамтамасыз етуге, сандық білім беру ортасын құруға және онлайн сабақтарды ұйымдастыруға арналған сандық құралдардың үлкен мөлшерде саны бар. Білім берудегі сандық технологиялардың ішіндегі ең танымалдары Padlet, Mentimeter, Google Form, Plickers, Kahoot, Quizizz, Google Classroom, Learning Apps, Microsoft Teams, Zoom, Skype. Сондықтан оларды белгілі бір дәрежедегі критерийлер бойынша ажырату қажеттілігі туындайды. Төменде біз әзірлеген мұғалімдерге арналған цифрлық құралдардың классификациясын ұсынамыз. Құралдардың келесі топтары анықталды:

1. Бірлескен іс-әрекеттерді ұйымдастыруға арналған құралдар: Padlet, Mentimeter, Google қызметтері (Google Docs, Google Sheets, Google Slides және т.б.).

2. Кері байланыс орнатуға арналған құралдар: Google Form, Kahoot, Quizizz.

3. Цифрлық білім беру ортасын құруға арналған құралдар: Google Classroom, Learning Apps.

4. Онлайн сабақтарды ұйымдастыруға арналған құралдар: Microsoft Teams, Zoom, Skype.

Біздің жіктеуімізде ұсынылған қашықтықтан оқытуды ұйымдастыруға арналған кейбір сандық мұғалімдер құралдарын егжей-тегжейлі қарастырайық.

Padlet – әртүрлі материалдарды сақтауға, ұйымдастыруға және бірлесіп жұмыс істеуге арналған интуитивті, ыңғайлы және мүмкіндіктері мол қызмет. Padlet қызметін пайдаланудың артықшылықтарына сонымен қатар келесі мүмкіндіктер кіреді:

- виртуалды тақтаның дизайнын таңдау мүмкіндігі;
- нақты уақыт режимінде ұжымдық іс-әрекетті ұйымдастыру және көрнекі мазмұнмен жұмыс істеу мүмкіндігі;
- кез келген ақпарат құралдарынан немесе Интернеттен (фото, бейне, аудио файлдар) материалдарды орналастыру мүмкіндігі [1].

Padlet-ті мұғалім тиімді сабақтар өткізу үшін пайдалана алады, онда ол әртүрлі оқу материалдарын орналастыруға, студенттер үшін жобалық іс-шараларды ұйымдастыруға, сауалнама жүргізуге, хабарландыру тақтасын жасауға, таңдалған тақырып бойынша құжаттарды сақтауға және т.б. мүмкіндік береді..

Google Forms – сауалнамалар, викториналар және кері байланыс пішіндерін жасауға арналған мүмкіндіктердің кең ауқымын ұсынатын әмбебап құрал. Негізгі мүмкіндіктерді, деректерді талдау мүмкіндіктерін және кеңейтілген опцияларды түсіну пайдаланушыларға әртүрлі мақсаттар үшін Google Forms мүмкіндіктерін барынша арттыруға көмектеседі. Негізгі мүмкіндіктеріне қоса, Google Forms оның функционалдығын жақсартатын кеңейтілген мүмкіндіктер мен интеграцияларды ұсынады. Пайдаланушылар өздерінің пішіндерін қосымша функцияларды және теңшеу опцияларын қамтамасыз ететін қондырмалар арқылы жақсарта алады. Мысалы, Form Publisher пайдаланушыларға сертификаттарды, есептерді және т.б. жасау процесін автоматтандыратын пішін жауаптары негізінде дербестендірілген құжаттарды жасауға мүмкіндік береді. Пішін хабарландырулары пайдаланушыларға дер кезінде жауаптар мен әрекеттерді қамтамасыз ететін пішінді жіберу туралы нақты уақыттағы хабарландыруларды алуға мүмкіндік береді. Осы кеңейтілген мүмкіндіктер мен интеграцияларды зерттей отырып, пайдаланушылар жұмыс процесін оңтайландыра алады, тапсырмаларды автоматтандырады және Google пішіндерін пайдалану кезінде жалпы пайдаланушы тәжірибесін жақсарта алады.[3]

Kahoot! кең танымал edtech қолданбасы интерактивті және тартымды оқыту үшін бірегей платформаны ұсынады. Ойындық оқытуға, оқушылардың белсенділігіне және бағалауға бағытталған өзінің ерекше ерекшеліктерімен Kahoot мұғалімдердің мазмұнды жеткізу және оқушылардың үлгерімін бағалау тәсілін өзгертті. құралы ойындар мен сұрақтарға негізделген білім беру платформасы болып табылады. Қолданба презентациялар, тесттер жасауға, сабақта ынтымақтастық пен бірлескен іс-әрекеттерді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Kahoot қолданбасының бір көрінісі – дәстүрлі жеңістерді көңілді ойындарға айналдыратын ойынға негізделген оқу тәжірибесі. Kahoot ұсынатын интерактивті жеңістер мен викториналар студенттердің білімін тексеріп қана қоймайды, сонымен қатар оқу нәтижелерін жақсарта отырып, жылдам кері байланыс береді. Бұл интеграция оқытудың әртүрлі нұсқаларын ғана емес, сонымен қатар күрделі ұғымдарды түсінуге ықпал етеді. [4, 231 б.].

Google Classroom — сабақтарды, тапсырмаларды басқару және студенттермен қарым-қатынас жасау үшін бір терезе платформасын ұсынатын бүкіл әлемдегі мұғалімдер үшін маңызды құрал болды. Google Classroom мұғалімдерге өз курстарын құруға, тапсырмалар тағайындауға, қабылдауға, қарап шығуға, түсініктеме беруге және оқушы тапсырмаларын бағалауға мүмкіндік береді. Google Classroom мұғалімдерге виртуалды сыныптарды жылдам жасауға мүмкіндік беретін негізгі процесті орнатады. Ол мұғалімдер мен студенттер арасындағы өзара әрекеттесуді жақсарту үшін хабарландыру, тапсырма және кері байланыс сияқты коммуникация мүмкіндіктерін ұсынады. Бірлескен оқуға және мазмұнды әңгімелесуге ықпал ететін зерттеулер мен сұрауларды қолдау платформасы. Бұл құралдар оқушылардың оқуын жақсартады және мұғалімнің кері байланысын оңтайландырады, нәтижесінде тиімдірек оқыту тәжірибесі болады.

LearningApps – әртүрлі типтегі интерактивті тапсырмаларды жасауға мүмкіндік беретін қызмет: викторина, сұрыптау, топтау, жіктеу, мәтін енгізу, кроссворд, уақыт шкаласы және т.б. Өзіңіздің қосымшаңызды жасамас бұрын, сіз дайын қолданбаларды іздей аласыз, өйткені пайдаланушылар жариялаған көптеген қолданбалардың ішінен дизайны мен орындалуына сәйкес келетін өте жоғары сапалы нұсқаулықтарды таба аласыз. Бұл құралдың артықшылықтары мыналарды қамтиды: өз класын құру мүмкіндігі, дайын жоғары сапалы материалдардың болуы және түсінікті интерфейс. Кемшіліктері – сынып құру үшін барлық студенттерді өз бетінше тіркеп, оларға логин мен пароль беру керек; студенттер бір тапсырманы шектеусіз орындай алады; Оқушылардың қателіктерін қадағалау мүмкін емес [2].

Zoom – виртуалды байланыс пен ынтымақтастықты жақсартудың негізгі құралына айналды, қажеттіліктердің кең ауқымын қанағаттандыратын әртүрлі мүмкіндіктерді ұсынады. Көрінетін ерекшеліктердің бірі – ұйым ішінде тапсырмаларды тиімді басқаруға

және беруге мүмкіндік беретін ішкі топтар құру мүмкіндігі [1]. Бұл функционалдылық процестерді жеңілдетіп қана қоймайды, сонымен қатар ұйымда топтық жұмыс пен жауапкершілік сезімін арттырады. Сонымен қатар, Zoom интуитивті интерфейсі мен сенімді мүмкіндіктері командалардың қарым-қатынасы мен бірлесіп жұмыс істеу тәсілін өзгертіп, виртуалды ынтымақтастықты қарапайым және өнімді етті [2]. Сонымен қатар, Zoom экранды бөлісу мүмкіндіктері пайдаланушыларға нақты уақытта идеяларды ұсынуға, құжаттармен бөлісуге және жобаларда бірлесіп жұмыс істеуге мүмкіндік береді, бұл командалар арасындағы байланыс пен өнімділікті арттырады [2]. Сонымен қатар, Zoom кездесулер кезінде тиімді өзара әрекеттесу мен өзара әрекеттесуге мүмкіндік беретін виртуалды байланыс тәжірибесін байытатын аудиторияны басқарудың әртүрлі мүмкіндіктерін ұсынады [3]. Тікелей оқу сессияларын өткізу арқылы Zoom пайдаланушыларды виртуалды байланыс пен ынтымақтастықты жақсарту, қолданбаны пайдаланудағы сенімділік пен дағдыны арттыру үшін оның негізгі мүмкіндіктерін пайдалану үшін қажетті дағдылармен қамтамасыз етеді [3]. Жалпы алғанда, Zoom платформасы қашықтағы жұмысшылар мен кеңседегі әріптестер арасындағы алшақтықты жойып, қауіпсіз және тиімді виртуалды байланыс ортасын қамтамасыз ете отырып, ынтымақтастық пен өнімділіктің жаңа мүмкіндіктерін ашты [5, 34 б.].

Қарастырылып отырған сандық құралдар негізінде қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру үшін осы құралдардың функционалды мүмкіндіктеріне қарай рейтингін жасауға болады. Бұл рейтингті құрастыру үшін келесі критерийлер қарастырылды (1-кесте).

Кесте -1.Критерилері

Критерийі	Zoom	Google classroom	Learning Apps	Kahoot	Google форма	Padlet
Мобильді нұсқаны қолдану	Мобильді қосымшасы бар	Мобильді қосымшасы бар	Мобильді нұсқасы бар	Мобильді қосымшасы бар	Мобильді нұсқасы бар	Мобильді қосымшасы бар
Экономикалық талаптар	Пайдалануға ыңғайлы, үйрену оңай	Пайдалануға ыңғайлы, үйрену оңай	Пайдалануға ыңғайлы, үйренуге оңай, түрлі-түсті интерфейс дизайны	Пайдалануға ыңғайлы, үйренуге оңай, түрлі-түсті интерфейс дизайны	Пайдалануға ыңғайлы үйрену оңай	Пайдалануға ыңғайлы, үйренуге оңай, түрлі-түсті интерфейс дизайны
Интерфейс тілі	Орыс тілі	Орыс тілі	Орыс тілі	Орыс тілі	Орыс тілі	Ағылшын тілі
Функционалды мүмкіндіктері	Онлайн сабақтарды ұйымдастыру, бейне-конференциялар, кіріктірілген тақта, сөйлесу мүмкіндігі	Курсты, әртүрлі тапсырмалар түрлерін құру мүмкіндігі; жұмысты бағалау және түсініктеме беру	Интерактивті жаттығулар жасау, сынып құру мүмкіндігі; дайын жаттығуларды қолдану	Интерактивті тапсырмаларды құра білу	Сауалнамалар мен сауалнамалар құру мүмкіндігі; кері байланысты ұйымдастыру	Ұйымдастыру және ынтымақтастық мүмкіндігі
Тегін қолжетімділігі	бар	бар	бар	бар	бар	бар

1-кестеден қазіргі таңда қашықтан оқытуды ұйымдастырудың қарастырылған сандық құралдарының барлығы дерлік ұсынылған критерийлерге сәйкес келетінін айта аламыз, мысалы: мобильді нұсқаны қолдау, эргономикалық талаптар, интерфейс тілі, функционалдылық және еркін қолжетімділік. Барлық құралдар осы критерийлерге толық сәйкес келмейтінін ескеру маңызды. Мысалы, экономикалық талаптар, атап айтқанда, түрлі-түсті интерфейс дизайны тек LearningApps, Kahoot! және Падлет; LearningApps және Google Forms сияқты құралдарда мобильді қолданба жоқ. Сондай-ақ өте маңызды критерий интерфейс тілі болып табылады. Өйткені барлық құралдардың орыс тіліндегі интерфейсі жоқ. LearningApps, Kahoot! және Padlet ағылшын тілінде қолданылады. Бұл оны пайдалану үшін мүлдем ыңғайлы емес. Өйткені жұмысты бастамас бұрын бетті орыс тіліне аудару керек.

1. Zoom – бейнеконференциялар мен онлайн жиналыстарға арналған қызметтердің бірі. Бұл құралдың мүмкіндіктері мұғалімге үйден шықпай-ақ сабақты ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Ал білім алушылар қашықтан оқытуда оқу үдерісін үзбей оқуын жалғастыра алады. Сондықтан Zoom қашықтағы форматта оқу процесін ұйымдастыру кезінде білім берушілерге арналған танымал қызметтердің бірі болып табылады.

2. Google Classroom – мұғалімдерге өз онлайн курстарын құруға, тапсырмалар беруге, қабылдауға, қарап шығуға, түсініктеме беруге және оқушылардың тапсырмаларын бағалауға мүмкіндік беретін ыңғайлы оқу платформасы. Бұл құралдың кең мүмкіндіктеріне қарамастан, оның бейнеконференциялық байланысты ұйымдастыру мүмкіндігі жоқ. Бұл өз кезегінде мұғалім жұмысындағы үлкен кемшілік болып табылады.

3. LearningApps – мұғалім дидактикалық бірліктерді құру үшін конструктор ретінде пайдаланатын әртүрлі интерактивті модульдердің санын көрсететін қызмет. Бұл қызметте жасалған жаттығуларды сабаққа қосымша материалдар ретінде пайдалануға болады. Бұл кейбіреулері ойын түрінде берілген интерактивті элементтер арқылы оқушыларды оқу процесіне тартуға көмектеседі.

4. Қайырлы күн! – мұғалімге оқушылардың назарын аудару үшін сабақта ойын элементтерін пайдалана отырып, викториналар мен тест тапсырмаларын құру мүмкіндігін беретін қызмет. Сервиспен жұмыс онлайн режимінде жүзеге асырылады және студенттерден Интернетке қол жетімді смартфондар болуын және пайдалануын талап етеді. Бұл өз кезегінде жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін.

5. Google Forms – кері байланыс пішіндерін, онлайн тапсырмалар мен сауалнамалар жасауға арналған онлайн қызметі. Бұл қызмет мұғалімнің жұмысын жеңілдетеді. Өйткені ол жауаптар бойынша статистиканы жинап және оны дайындайды. Мұғалімге алынған нәтижелерді одан әрі талдаудың қажеті жоқ. Бірақ жұмысты бағалауды бірден бастауға болады.

6. Padlet – әртүрлі материалдарды сақтауға, ұйымдастыруға және бірлесіп жұмыс істеуге арналған интуитивті, ыңғайлы және мүмкіндіктері мол қызмет. Ұсынылған тізімде бұл онлайн бірлескен іс-шараларды ұйымдастырудың жалғыз құралы.

Бұл рейтинг олардың әрқайсысымен тікелей жұмыс жасау кезіндегі мүмкіндіктерін бағалау негізінде құрастырылды. Біз қарастырған ресурстар бүгінгі таңда барлық цифрлық білім беру құралдарының аз ғана бөлігі болып табылады. Оларды дәстүрлі форматта да, қашықтықтан оқытуда да оқу процесінде сәтті пайдалануға болады.

Зерттеу жұмысының методологиялық базасы – цифрлық экономикаға арналған әртүрлі деңгейдегі кәсіби кадрларды даярлау жөніндегі концептуалды жинақтар. Жұмыстың маңыздылығы – цифрлық құрылғылардың кадрларды даярлау (мұғалімдерді) жүйесінің жалпы білім беру үдерісіне қалай әсер ететінін бағалау. Зерттеу жүргізу кезінде мына ұғымдар анықталды:

- білім алушылар цифрландыру кезінде ерекше әлеуметтік-психологиялық сипаттамаларға ие болады;

- заманауи цифрлық технологиялар, аппаратты-бағдарламалық кешендер цифрлық білім беру ортасын қалыптастырып, оның дамуына үлесін қосады;

- мемлекеттік экономиканың, қоғамның дамуының цифрлық трансформациясы осы үдерістердің орын алуы үшін педагогикалық кадрларға жаңа талаптар қояды.

Қазақстан мектептеріндегі педагогтардың цифрлық трансформацияға дайындығын бағалау үшін “Мектептегі инновациялық білім беру үдерісін дамыту және цифрлық технологияларды енгізу” атты интенсив жүргізілді. Интенсив нәтижесі бұл үдерістің енуіне тек материалдық-техникалық қамтамасыздандырудың жеткіліксіздігі және мұғалімдердің цифрлық құзыреттіліктерінің төмен деңгейі кедергі келтіреді [6, 175 б.]. Зерттеу жұмысымызда нормативті құжаттарды, ұсынымдарды, шет ел ғалымдарының жұмыстарын қарастыру цифрлық білім беру шарттарын белгілеуге көмектесті: заңнамалық негізді қалыптастыру, кадрлық потенциалды дайындау. Сонымен қатар, бұл салада жаңа әдістерді, әдіснамалар мен мұғалімдерді цифрлық технологияларға үйретудің кәсіби құралдары және педагогтардың білім деңгейін жетілдіруге қажеттілік өте жоғары.

Нәтижелер мен талқылау. Мақсатқа жету жолында зерттеу жұмысының міндеттерін орындау үшін 2023 жылдың қыркүйек, қазан айларында Алматы қаласы Алмалы ауданы №39 С.А. Ходжиков атындағы мамандандырылған лицей мұғалімдеріне арналған қосымша кәсіби бағдарлама ұсынылды. Оның мақсаты: мұғалімдердің біліктілігін цифрлық білім ортасы тұрысынан жетілдіру. Мұғалімдерді цифрлық технологияларды, сервистерді, электронды білім беру құрылғыларын қолдану құзыреттілігін арттырып, заманауи білім контентін өз жұмыстарында еркін қолдана алуға үйрету [7, 110 б., 8, 132 б.].

Бағдарлама 32 академиялық сағатты құрады. 5 модульден тұратын әдіснама негізінде зерттеу жүргізілді.

1-модуль. Концептуалды негіздемелер.

2-модуль. Мұғалімдерді даярлауға арналған инновациялық әдіс.

3-модуль. Мектеп пен жоғары оқу орнының сабақтастығы.

4-модуль. Мектепте қолданылатын цифрлық технологиялар.

5-модуль. “Химия” пәні бойынша білім беру контентін дайындау технологиясы.

Тәжірибелікке бағытталған оқыту кезінде келесі оқыту технологияларын пайдалануға болады: жоба, жасанды интеллект технологиясы, кейс-тапсырмалар, 2+2+2 технологиясы, цифрлық портфолио, геймификация, цифрлық білім беру контентін дайындау, сынау, робототехника, педагогикалық дизайн, цифрлық технологиялар аналитикасы.

Бағдарламаны бағалау мақсатында мектеп мұғалімдерінің арасында сауалнама жүргізілді. Барлығы 100 адам қатысты. Респонденттердің тәжірибелік ұзақтығы 5 жылмен 35 жыл арасында.

Сауалнаманың алғашқы сұрағына “Сіз өзіңіздің жұмысыңызда онлайн-видеолекцияларды, электронды білім беру ресурстарын жиі қолданасыз ба?” мұғалімдердің 88 ия деп жауап берді.

Ал “Сіздің ойыңызша қазіргі күнгі заманауи педагог қандай сандық құзыреттіліктерге ие болуы қажет?” сұрағының жауаптары мынандай болды (1-сурет):

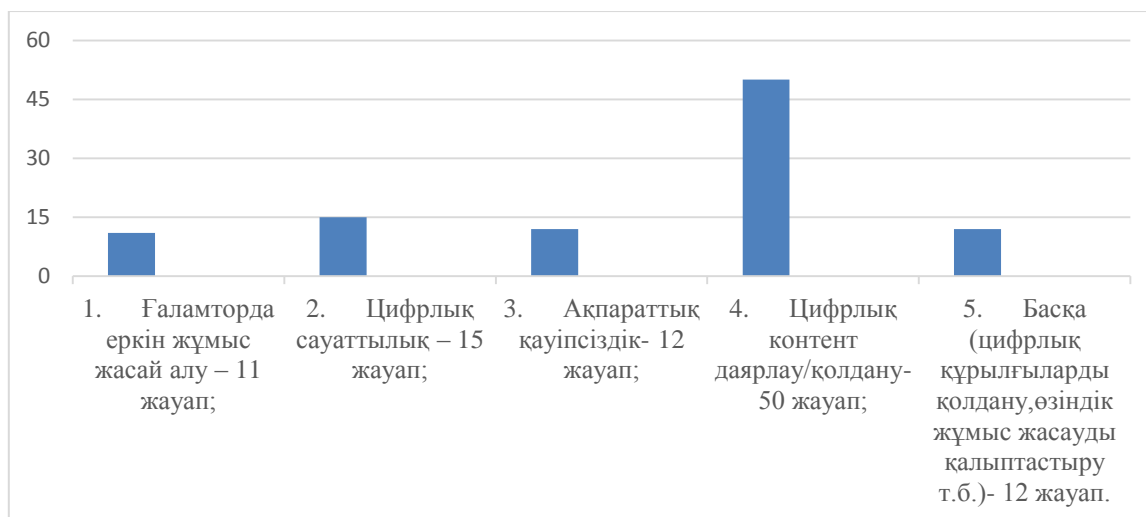
1. Ғаламторда еркін жұмыс жасай алу – 11 жауап;

2. Цифрлық сауаттылық – 15 жауап;

3. Ақпараттық қауіпсіздік- 12 жауап;

4. Цифрлық контент даярлау/қолдану- 50 жауап;

5. Басқа (цифрлық құрылғыларды қолдану, өзіндік жұмыс жасауды қалыптастыру т.б.)- 12 жауап.

Сурет 1. “Сіздің ойыңызша заманауи педагог қандай цифрлық құзыреттіліктерге ие болуы қажет?” сұрағының жауаптары

Сауалнаманың келесі сұрағына респонденттер былай жауап берді:

“Сіз өзіңіздің жұмысыңызда қандай инновациялық әдістер қолданасыз?”

- ойын – 32 жауап;
- кейс-тапсырмалар – 23 жауап;
- интерактивті семинарлар – 14 жауап;
- жағдаятты сабақтар – 12 жауап;
- зерттеу жүргізу әдісі – 9 жауап;
- жоба жасау- 12 жауап;
- “мозговой штурм” әдісі- 8 жауап.

«Сандық технологияларды немесе білім беру контентін қолданудың нәтижесі қандай?» сұрағына еркін түрде жауап алынды. Ең жиі кездесетін жауаптар-видеороликтер, прототип, макет, жобалық жұмыстар, бизнес жобалар, шығармашылық объекттер, конференция, техникалық тапсырмалар, электронды оқу материалдары, инфографика болды.

Цифрлық құрылғыларды қолдануға кедергі жасайтын мәселелердің ішінен көп респондент мектептердің техникалық қамтамасыздандырылуы аз екенін атап айтты. Сонымен қатар, көптеген цифрлық құрылғылар кіру кезінде қосымша ақы талап ететіні де басты кедергілердің қатарында [9, 104 б.].

Мұғалімдерге мақалада шолу жасалған Padlet, Mentimeter, Google Form, Plickers, Kahoot, Quizizz, Google Classroom, Learning Apps, Microsoft Teams, Zoom, Skype электронды ресурстарды бағалау ұсынылды. Олардың пікірі бойынша:

- Цифрлық контент жасауға ыңғайлы интерфейстер: Padlet, Mentimeter, Google Form, Plickers;

- Сабақ беру кезінде қолдануға ыңғайлы ресурстар: Kahoot, Quizizz;

- сабақтан тыс уақытта және қашықтықтан оқытуға пайдалануға ыңғайлы цифрлық бағдарламалар: Microsoft Teams, Zoom, Skype.

Осылайша жүргізілген зерттеу жұмысы бойынша мынадай қорытынды жасауға болады:

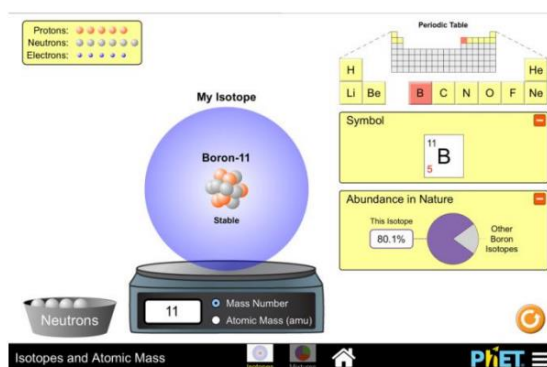
- мұғалімдердің білім беру жүйесіндегі сандық білім технологияларын қолдануының динамикасы дұрыс нәтиже беруде;
- мұғалімдер көп жағдайда дайын цифрлық білім беру ресурстарын пайдаланады;
- мұғалімдердің көпшілігі жасанды интеллект, үлкен мәліметтерді анализдеу (өңдеу), инфографика біліктіліктерін әлі де игермеген екен.

“Қашықтықтан оқыту барысында сіз өзіңіздің цифрлық технологияларды қолдану деңгейіңізді бағалай аласыз ба?” деген сұраққа мұғалімдер цифрлық құзыреттіліктерін мына бекітулер арқылы белгіледі:

- цифрлық технологияны қолданамын – 58%;
- қолдану кезінде көмекке мұқтажбын – 24%;
- қиындықтар туғызады -16%;
- білмеймін/қолдана алмаймын – 2%.

“Химия” пәні бойынша білім беру контентін дайындау технологиясына келер болсақ, осы пәннің мұғалімдерінен қашықтан оқыту кезінде қолданылатын электрондық ресурстар туралы мәліметтер жинақталды. Олардың пікірлері сұралды. PhET виртуалды зертханасын қолдану жөнінде ұсыныстар келтірілді.

2002 жылы Нобель сыйлығының иегері атанған PhET виртуалды зертханалары химия пәнін оқыту кезінде сабақты интерактивті, қызықты етіп өткізуге мүмкіндік беретін таптырмас жаңа электронды ресурс [10, 157 б.]. Бұл жерде оқушылар әртүрлі физикалық құбылыстарды байқап көріп, заңдылықтарды қауіпсіз ортада жасап көре алады (2-сурет).

Сурет -2 PhET виртуалды зертханасының интерфейсі

Мысалы 2-суретте көрініп тұрғандай “Атомдық масса мен изотоптар” тақырыбын өткен кезде мұғалім осы интерфейсті пайдаланып, тақырыпты егжей-тегжейлі түсіндіре алады.

Бұл виртуалды зертханалардың кемшіліктері: ғаламторға міндетті түрде қосылу қажет, симуляторлар ағылшын тілінде ғана. Артықшылықтары: үдерістерді модельдеуге болады, тәжірибеге арналған құрылғыны жинау, орнату сияқты әрекеттерді қажет етпейді, геймификация элементтері көп, шынайы лабораторияға қарағанда материалды шығындарды талап етпейді, қауіпсіз.

Қорытынды. Қазіргі таңда “Химия” бағытында білім беру жүйесін цифрландырудың, электронды ресурстарды қолданудың тиімділігін анықтайтын мәліметтер әлі зерттелмеген. Сондықтан, бұл мақалада аталған мәселеге қатысты нақты ақпарат жоқ. Алайда, мақала авторларының жоспарында қоғамды цифрландырудың шеңберінде жалпы білім берудің интеграциясының негізінде мұғалімдерді кәсіби міндеттерді шешуге даярлайтын педагогикалық ұйымдастырушылық қызметтерді верификациялау бар. Сонымен қатар химия мұғалімдерінің біліктілігін арттыруға арналған электронды білім берудің онлайн форматтағы ресурсын даярлау да зерттеудің жоспарында бар. Одан бөлек, педагогтардың цифрлық біліктіліктерін бағалап, жұмыстарын жыл сайын мониторингтеп отыру қажет деп есептейміз. Бұндай шаралар Қазақстан мұғалімдерінің сапалы білім беріп, өз кезегінде оқушылардың сапалы білімді игеруіне, қоғамның цифрлық трансформация үдерісінің тиімділігіне септігін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Все возможности Google Forms // Медиа нетологии URL: <https://netology.ru/blog/google-formy> (дата обращения: 22.03.2021).
2. Доклад "Использование сервиса Learningapps.org как инструмента формирующего оценивания // Мультиуроки URL: <https://multiurok.ru/files/doklad-ispol-zovaniie-siervisa-learningapps-org-ka.html> (дата обращения: 18.03.2021).
3. Как подружиться с цифровыми инструментами в образовании // Мел URL: <https://mel.fm/blog/svetashchelokova/35198-kak-podruzhitsya-s-tsifrovymi-instrumentami-v-obrazovanii> (дата обращения: 22.03.2021).
4. Пантелеева Т.В., Затонский А.В. Система дистанционного обучения как элемент информационной системы вуза // *Фундаментальные исследования*. – 2007. – № 12-2. – С. 231-234;
5. Панюкова С.В. Цифровые инструменты и сервисы в работе педагога. Учебно-методическое пособие. – М.: Изд-во «Про-Пресс», 2020. – 33 с.
6. Методологические основы формирования современной цифровой образовательной среды: монография / И. В. Авадаева [и др.]. Н. Новгород: Профессиональная наука, - 2018. - 174 с.
7. Королева Д., Науширванов Т. Digital countries: особенности цифровизации образования в России, Венгрии и Германии // *Образовательная политика*. 2021. № 3 (87). С. 106–118.
8. Богатырева Ю.И., Привалов А.Н. О разработке Концепции инновационной подготовки будущих учителей информатики в условиях цифровой трансформации общества // *Информатизация образования – 2021: сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф. к 85-летию со дня рождения Я. А. Ваграменко, к 65-летию ЛГТУ, г Липецк, 23-25 июня 2021 г. Липецк: Изд-во Липецкого гос.техн. ун-та, 2021. С.130–135.*
9. Бабаев А.Б., Буянкин В.М., Егорушкина Т.Н., Екатериничев А.Л., Зенин И.В., Кадирова Л.А., Королёв М.В., Кравченко Е.Н., Сафина Г.Р., Сиразетдинов А.И., Сысоев П.А. Цифровые технологии в науке, бизнесе, образовании: монография / под общ. ред. Г.Ю. Гуляева. – Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение». – 2020. – 104 с.
10. Кольхматов В.И. Новые возможности и обучающие ресурсы цифровой образовательной среды: учебно-метод. пособие – СПб.: ГАОУ ДПО «ЛОИРО», 2020. – 157 с.

References:

1. All features of Google Forms // Media netology URL: <https://netology.ru/blog/google-formy> (access date: 03.22.2021).
2. Report "Using introduction of the Learningapps.org service as a formative assessment tool // Multilesson URL: <https://multiurok.ru/files/doklad-ispol-zovaniie-siervisa-learningapps-org-ka.html> (access date: 03/18/2021).
3. How to make friends with digital tools in education // Mel URL: <https://mel.fm/blog/svetashchelokova/35198-kak-podruzhitsya-s-tsifrovymi-instrumentami-v-obrazovanii> (access date: 03/22/2021).
4. Panteleeva T.V., Zatonsky A.V. Distance learning system as an element of the university information system // *Fundamental Research*. – 2007. – No. 12-2. – P. 231-234;
5. Panyukova S.V. Digital tools and services in the work of a teacher. Educational and methodological manual. – М.: Pro-Press Publishing House, 2020. – 33 p.
6. Methodological foundations for the formation of a modern digital educational environment: monograph / I. V. Avadaeva [and others]. N. Novgorod: Professional Science, - 2018. - 174 p.
7. Koroleva D., Naushirvanov T. Digital countries: features of digitalization of education in Russia, Hungary and Germany // *Educational Policy*. 2021. No. 3 (87). pp. 106–118.
8. Bogatyreva Yu. I., Privalov A. N. On the development of the Concept of innovative training of future computer science teachers in the conditions of digital transformation of society // *Informatization of education - 2021: collection. materials International scientific-practical conf. to the 85th anniversary of the birth of Ya. A. Vagramenko, to the 65th anniversary of Leningrad State Technical University, Lipetsk, June 23-25, 2021 Lipetsk: Lipetsk State Publishing House. tech. Univ., 2021, pp. 130–135.*
9. Babaev A.B., Buyankin V.M., Egorushkina T.N., Ekaterinichev A.L., Zenin I.V., Kadirova L.A., Korolev M.V., Kravchenko E.N., Safina G.R., Sirazetdinov A.I., Sysoev P.A. Digital technologies in science, business, education: monograph / edited by. ed. G.Yu. Gulyaeva. – Penza: ICNS "Science and Enlightenment". – 2020. – 104 p.
10. Kolykhmatov V.I. New opportunities and learning resources of the digital educational environment: educational method. manual - St. Petersburg: GAOUDPO "LOIRO", 2020. - 157 p.

Alimanova A.,^{1*} Tuxanbayev A.,² Adilshinova Z.¹ Mustoyapova A.³

¹ Aktobe Regional University, Aktobe, Kazakhstan

² Kazakh-Russian International University, Aktobe, Kazakhstan

³ West Kazakhstan Marat Ospanov Medical University, Aktobe, Kazakhstan

PEDAGOGICAL STRATEGIES AND METHODS FOR FOSTERING CREATIVITY THROUGH DESIGN

Abstract

The article is devoted to the study of pedagogical strategies and methods used to form the creativity of students through the method of projects in the context of the Kazakh educational system. A mixed-method approach was utilized in this study, encompassing qualitative data analysis based on literature reviews, analysis of educational plans, interviews with experienced educators, analysis of students' completed projects, as well as quantitative analysis involving statistical data processing. The study revealed that the project method has a positive impact on the development of creativity of students in Kazakhstan. Seasoned educators employing this approach introduced valuable techniques and strategies conducive to stimulating students' creativity. The analysis of projects executed by students confirmed the existence of innovative and creative works.

The outcomes of this article may serve as a foundation for the further development of educational programs and strategies aimed at fostering students' creativity in Kazakhstan and other educational systems.

Keywords: designing, creativity, pedagogical strategies, teaching methods, educational system, innovations in education, curricula.

А.Т. Алиманова,^{1*} А.Туксанбаев,² З.Ү. Адильшинова,¹ А.Мустаяпова³

¹ Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

² Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

³ Марат Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медицина университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

ЖОБАЛАУ АРҚЫЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СТРАТЕГИЯЛАРЫ МЕН ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа

Мақала Қазақстандық білім беру жүйесінде жобалау арқылы оқушылардың креативтілігін қалыптастыру үшін қолданылатын педагогикалық стратегиялар мен әдістерді зерттеуге арналған. Жұмыста аралас әдіс қолданылды, соның ішінде әдебиеттерді шолуға, оқу жоспарларын талдауға және тәжірибелі мұғалімдермен сұхбаттарға негізделген сапалы деректерді талдау, оқушылардың дайын жобаларын талдау және статистикалық деректерді өңдеуді қамтитын сандық талдау. Зерттеу жобалау арқылы Қазақстандағы оқушылардың креативтілігін дамытуға оң әсер ететінін анықтады. Осы әдісті қолданатын тәжірибелі мұғалімдер оқушылардың креативтілігін ынталандыруға ықпал ететін құнды әдістер мен стратегияларды ұсынды. Оқушылар жасаған жобаларды талдау инновациялық және шығармашылық жұмыстардың бар екендігін растады.

Осы мақаланың нәтижелері Қазақстанда және басқа да білім беру жүйелерінде оқушылардың шығармашылығын дамытуға бағытталған білім беру бағдарламалары мен стратегияларын одан әрі дамытуға негіз бола алады.

Түйін сөздер: жобалау, шығармашылық, педагогикалық стратегиялар, оқыту әдістері, білім беру жүйесі, білім берудегі инновациялар, оқу жоспарлары.

Алиманова А.Т.,^{1*} Туксанбаев А.², Адильшинова З.Ү.¹ Мустаяпова А.³

¹ Актюбинский региональный университет, г. Актюбе, Казахстан

² Казахско-Русский Международный университет, г. Актюбе, Казахстан

³ Западно-Казахский медицинский университет им. М.Оспанова, г. Актюбе, Казахстан

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ И МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ ТВОРЧЕСТВА ЧЕРЕЗ ПРОЕКТИРОВАНИЕ

Аннотация

Статья посвящена исследованию педагогических стратегий и методов, используемых для формирования креативности учащихся через проектирование в контексте казахстанской образовательной системы. В работе использовался смешанный метод, включая качественный анализ данных, основанный на обзоре литературы, анализе учебных планов и интервью с опытными педагогами, анализ готовых проектов учащихся, а также количественный анализ, включающий статистическую обработку данных. Исследование выявило, что проектирование оказывает положительное воздействие на развитие креативности учащихся в Казахстане. Опытные педагоги, использующие этот метод, представили ценные методики и стратегии, способствующие стимуляции креативности у учеников. Анализ проектов, выполненных учащимися, подтвердил наличие инновационных и креативных работ.

Результаты данной статьи могут послужить основой для дальнейшего развития образовательных программ и стратегий, направленных на развитие креативности учащихся в Казахстане и в других образовательных системах.

Ключевые слова: проектирование, креативность, педагогические стратегии, методы обучения, образовательная система, инновации в образовании, учебные планы.

Basic provisions. – The use of interdisciplinary projects contributes to the integration of knowledge from different subject areas and stimulates the creative thinking of students.

– The introduction of information technology in project activities enhances opportunities for creative work and facilitates interaction in the digital environment.

– The development of projects aimed at solving social and environmental problems contributes to the development of students' creative potential and their active civic participation.

– Support from educational institutions, qualified and inspiring teachers, as well as the integration of the project method into various subject areas are critical for the development of students' creativity.

Introduction. Modern education faces the challenge of fostering students' creative abilities, nurturing their creativity, and developing their independent thinking skills. To achieve this goal, teachers actively use the project method as a powerful tool for developing students' creative abilities. The relevance of this topic is driven not only by contemporary educational demands but also by global trends in societal development. Rapid technological advancement, increased competition, and the need for innovative solutions make creativity and students' creative potential crucial resources for the future. Hence, the study of pedagogical strategies and methods that contribute to the formation of creativity is highly pertinent.

The central aspect of this topic is related to the consideration of the project method as the main tool for increasing students' creativity. Project-based learning provides a structured approach that allows students to study subjects, solve problems, and create products or projects, thereby contributing to the development of their creative skills.

Another important aspect is the pedagogical strategies used by teachers to stimulate students' creativity within the framework of project methods. This may include creating an inspiring educational environment, fostering independence and initiative, as well as providing opportunities for experimentation and exploration. The topic also encompasses various methods and approaches used by educators to activate and develop students' creativity. This includes methods for promoting creative thinking, designing creative tasks and exercises, as well as assessment and feedback

techniques that contribute to the formation of creative skills. Special attention is paid to evaluating the effectiveness of pedagogical strategies and methods of creativity development using the project method. Analyzing the results and their impact on students' creativity levels helps identify the most successful approaches and techniques [1, p. 95].

The theme also addresses the role of education in the development of creativity as a key factor for students' personal and professional growth. Educational institutions play a crucial role in preparing future leaders and innovators, and pedagogical strategies and methods have a significant influence on achieving this goal. The study and understanding of the key aspects of the topic "Pedagogical strategies and methods for the development of creativity through the project method" is of great importance for the modern education system and contributes to the development of students as creative and innovative personalities [2, p. 68].

The significance of this research lies in the fact that its results can contribute to the development of more effective teaching methods aimed at fostering students' creativity. This will not only enhance the quality of education but also prepare students for successful modern life and careers. The development of creativity has become an essential component of educational programs, and research in this field helps identify best practices in this direction.

The purpose of this article is to study and analyze pedagogical strategies and methods of creativity development through the project method.

In the pedagogical research conducted by Elena I. Eremina, the substantive and technological components of personality creativity formation have been identified. The article explores various types of creative technologies, including active learning, interactive, and game-based technologies. Examples of methodological techniques for organizing educational activities used by the authors during the formative stage of empirical research are provided. Forms of work for fostering students' creativity, such as exhibitions within the study group, creative-oriented lessons, training exercises, and non-traditional lessons, are described [3, p. 23].

The use of project technologies in elementary school helps teachers to understand the personality of each child, reveal his individual characteristics and needs. Such technologies are aimed at creating conditions for interpersonal interaction of children in the educational process and expanding their skills of social interaction. Project activities help students develop cognitive needs, motivation to learn. Teaching in elementary school should be organized to engage students in cognition, to develop their cognitive interest. To do this, it is necessary to make reading interesting. This is achieved through the use of a systematic-active approach in education, project learning technologies [4, p.216].

Analyzing the project activities of Primary School students, it was found that, unlike other types of educational activities, it can be observed that the components of the project activities of Primary School students (learning conditions, educational activities, educational control, assessment) are purposefully formed during the implementation of task-projects. As a result, the teacher has the opportunity to closely monitor the formation of each component of the structure of educational activity using information technologies. An important feature of project activities is their joint performance. At the same time, the compatibility of project activities can apply both to the teacher and the student, and to a group of classmates who interact with each other in the process of performing the project as a whole. The project method unites the team and teaches interaction [5, p.72].

According to the work of Suleimanova F.M., The involvement of Primary School students in project learning leads them to the ability to analyze and systematize the material, brings children a sense of satisfaction with the result of their work. The project method is aimed at forming the core competencies of students, preparing them for real life situations. The use of project technologies in elementary grades contributes to the development of such personal qualities as Independence, purposefulness, responsibility, initiative, perseverance, endurance [6, p. 735].

When organizing design activities in elementary school, taking into account the age and psychological and physiological characteristics of Primary School students, it is better to choose the topics of children's design work from the content of academic disciplines or areas adjacent to them. During the work on the project, it is advisable to conduct excursions, walks-observations, social actions with primary school students [7, p.2].

Work experience shows that when using the technology of the project method in elementary grades, the following sequence of involving students in project activities is effective: initially short-term (1-2 lessons) move from single-subject projects to long-term, interdisciplinary, individual projects to group and general classes [8, p.71]. Children learn to speak in public from elementary school. This is very difficult for a certain age. In elementary school, the final stage of project activity - presentation (protection) of the project requires special attention [9, p.311].

The effectiveness of using the technology of project activity in elementary school depends on taking into account the age characteristics of students when choosing a project topic, determining its type, structure and the degree of teacher participation in coordinating students' activities when working on a project [10, p.1014].

Materials and methods. The first stage of the research was a qualitative analysis of the literature. The main objective of this stage was to review existing research and publications in the field of pedagogical strategies and methods for developing creativity using the project method. This analysis helped to identify existing theoretical approaches and concepts, as well as to determine which methods and strategies have already been implemented in educational practices. At the next stage of the study, an analysis of educational programs and curricula was carried out. The purpose of this analysis was to determine which specific project-based teaching methods are integrated into educational practices and how they correspond to the goals of developing students' creativity. The key objective of this study was to conduct interviews with experienced teachers specializing in teaching using the project method. For this purpose, 10 teachers working in various educational institutions of Kazakhstan, including schools and universities, were selected. To collect the data, 5 questions were developed aimed at identifying specific methods and strategies used by these teachers to stimulate student creativity:

- What projects do you use in your practice to develop students' creativity?
- What methods and approaches do you consider the most effective for stimulating creative thinking in students?
- What problems and challenges arise when implementing the project method in the educational process?
- Can you give examples of successful projects completed by your students?
- In your opinion, what role does information technology play in developing students' creativity through the project method?

To assess the degree of creativity and innovation in projects, as well as to identify patterns in the development of students' creativity, the projects carried out by students were analyzed. The teachers were offered a task in the form of a project on the topic "Developing a solution for a socially significant problem in your community." 30 papers were reviewed, each of which was evaluated according to the following criteria:

- Creativity assessment: analysis of unique ideas, non-standard solutions and a creative approach to problem solving.
- Assessment of innovation: the degree of innovation of projects based on the use of new technologies, methods or approaches to solving problems.
- Analysis of project topics and areas: a variety of topics and areas in which projects were carried out to identify the most conducive to the development of creativity in students.
- Comparative analysis: comparing projects with each other to identify common features and differences in the development of creativity.

Quantitative data analysis included statistical processing of data obtained from the analysis of student projects. This analysis was aimed at assessing the level of creativity and innovation in these projects, as well as identifying patterns in the development of creativity among students. The central task of this study was to evaluate the effectiveness of pedagogical strategies and methods for developing creativity using the project method. This assessment was based on an analysis of the results of student project activities and interviews with teachers. She helped identify best practices and recommendations for educators.

Results. As part of the study, interviews were conducted with 10 experienced teachers from various educational institutions in Kazakhstan. The interview was aimed at identifying specific methods and strategies used by teachers to stimulate student creativity through the project method.

Results of interviews with teachers.

80% of teachers noted that they actively use interdisciplinary projects that allow students to integrate knowledge from various subject areas. This is considered an effective way to develop creativity, as students can approach problem solving from different perspectives. 50% of teachers mentioned that they work with external organizations, including businesses, museums and non-profit organizations, to create projects with real practical value and addressing current public issues. 70% of teachers stressed the importance of using information technology in the project method, including online resources, web platforms and software to support the creation of digital projects. 40% of teachers noted that they develop projects aimed at solving social and environmental problems, which contributes to the development of creativity and active citizenship among students.

90% of teachers indicated that creating an inspiring and supportive educational environment is key to stimulating creativity. 60% of teachers noted the importance of encouraging students' independence and initiative, which allows them to take responsibility for their projects and develop leadership skills. 70% of teachers believe that providing students with opportunities for experimentation and research promotes creative thinking and innovation.

50% of teachers noted that the lack of time to implement projects within the curriculum is one of the main problems. 40% of teachers indicated limited resources, such as access to technologies and materials necessary for the successful implementation of projects. 30% of teachers faced resistance from colleagues or the administration when introducing new teaching methods.

60% of teachers mentioned successful environmental projects aimed at improving the school environment and raising environmental awareness. 40% of teachers mentioned projects related to the development of applications or software that solve specific problems in the community. 50% of teachers mentioned projects aimed at helping vulnerable groups or improving social conditions in the local community.

70% of teachers stressed that information technology significantly expands opportunities for creative work, allowing students to create more complex and innovative projects. 50% of teachers noted that information technology contributes to more effective interaction and cooperation between students, especially in the context of distance learning.

Interdisciplinary projects turned out to be the most popular method among the teachers surveyed, which indicates its effectiveness in integrating knowledge and stimulating creative thinking. The use of information technology plays a key role in supporting the project method, expanding opportunities for creative work and interaction. Socially significant projects contribute to the development of creativity and active citizenship, which emphasizes the importance of their implementation in educational programs. The main challenges, such as lack of time and resources, require attention and solutions from educational institutions and administration for the successful implementation of the project method. Creating a supportive and inspiring educational environment, as well as encouraging self-reliance and initiative, are key factors for the successful development of creativity in students.

The results of the interview confirm the effectiveness of the project method in developing creativity among students in Kazakhstan and emphasize the need for further development and support of this method in the education system.

As part of the study, 30 projects completed by students were analyzed. The projects were evaluated according to the following criteria: creativity, innovation, project themes and areas, as well as common features and differences. 70% of the projects demonstrated a high level of creativity. These projects included unique ideas and non-standard solutions to problems. For example, one of the projects proposed the use of renewable energy sources to illuminate the school campus, which was an original and creative solution. 20% of the projects showed an average level of creativity. These projects used well-known methods and approaches, but they included elements of novelty and creativity. 10% of the projects had a low level of creativity, mainly due to the use of standard solutions and lack of originality.

60% of the projects demonstrated a high level of innovation. These projects actively used new technologies and methods, such as the development of mobile applications to solve social problems or the use of 3D printing to create prototypes. 30% of the projects showed an average level of innovation. These projects used existing technologies, but in new contexts or with new goals. 10% of the projects had a low level of innovation, as they used traditional methods without significant innovative elements. 40% of the projects were related to science and technology. These projects included developments in the fields of information technology, engineering and natural sciences. 20% of the projects concerned art and creativity. For example, projects for the creation of art installations or the development of multimedia content. 20% of the projects were devoted to environmental issues and sustainable development. This included projects on waste recycling, conservation of natural resources and environmental improvement. 20% of the projects were aimed at improving the educational process and solving social problems, such as inclusive education and social assistance to vulnerable groups. Most of the projects (80%) had elements of group work and collaboration, which contributed to the development of teamwork skills. Also, 60% of the projects actively used information technology.

The main differences between the projects were in the levels of creativity and innovation, as well as in the variety of topics and areas. Some projects were more focused on practical applications, while others were of a research nature. Most of the projects have demonstrated a high level of creativity and innovation, which confirms the effectiveness of the project method for developing these qualities in students. Projects involving the use of new technologies and non-standard solutions have shown the greatest results. The projects covered a wide range of topics, which indicates the possibility of integrating the project method into various fields of knowledge. The largest number of projects were related to science and technology, reflecting the current trend towards digitalization and technological development. Group work and collaboration have been key elements of most projects, highlighting the importance of these skills in modern education. Differences in the levels of creativity and innovation show that some students need additional support and inspiration to achieve high results.

Discussion. The results of our research clearly indicate the positive impact of the project method on the development of students' creativity in Kazakhstan. Firstly, the project method stimulates students' creative thinking and their ability to generate new ideas.

Secondly, the project method develops students' independence and initiative. Students take an active role in creating and implementing projects, which promotes the development of leadership qualities and self-confidence.

Third, collaborative learning, which is an integral part of the project method, strengthens communication skills and the ability to work in a team. This is not only important for fostering creativity but also for preparing students for the modern workforce, where teamwork and idea exchange play a crucial role.

Key factors of successful use of the project method.

The study also identified key factors contributing to the successful use of the project method and the development of creativity:

Educational institutions must create a supportive environment where students feel comfortable expressing their ideas and experimenting. Educators and administration should actively support creative initiatives. Experienced and inspiring educators play a crucial role in successful project-based learning. They can become mentors and project leaders, motivating students to be creative. Project-based learning should encompass various topics and subject areas to provide students with opportunities to develop creativity in different contexts. Projects that integrate knowledge from different fields promote complex thinking and creativity. The use of modern technologies, such as digital tools and online resources, complements project-based learning and contributes to the creation of innovative projects.

Conclusion. Within the framework of this study, we have studied in detail the pedagogical strategies and methods used to develop students' creativity through the project method in the context of education in Kazakhstan. Our work began by considering the relevance of the problem, emphasizing the paramount importance of fostering creativity in the modern world, as well as the role of the project method in this process. To conduct this research, we employed a mixed-method approach, which encompassed both qualitative and quantitative data analysis. Qualitative analysis involved literature review, analysis of educational plans, and interviews with educators. Quantitative analysis involved statistical processing of data gathered during project analysis. Based on the results of the study, it can be concluded that the project method is an effective tool for developing creativity among students in Kazakhstan. To facilitate the successful integration of the project method into the educational system, support from educational institutions and the active involvement of qualified teachers are necessary.

This research project can serve as a starting point for further research and development of educational programs aimed at developing students' creative abilities and preparing them for the challenges of the modern world.

Reference:

1. Созонова С.Д. Использование технологии проектного обучения на уроках в начальной школе //Теория и практика образования в современном мире. – 2018. – С. 95-98.
2. Разливинских И.Н., Королева Л.А. Использование технологии проектного обучения в начальных классах //Актуальные проблемы профессионального педагогического и технологического образования. – 2020. – С. 68-72.
3. Еремина Л.И., Бибикова Н.В. Педагогические условия формирования креативности обучающихся //Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия: Педагогика, психология. – 2017. – №. 4. – С. 23-28.
4. Сорокина Т.А. Проектная деятельность в начальной школе//педагог-профессионал в школе будущего. – 2020. – С. 216-220.
5. Толкова Н.М., Енова И.В. Проектное обучение в начальном общем образовании //Лучшая научная работа 2022. – 2022. – С. 72-75.
6. Сулейманова Ф.М., Тыщенко И.И. Технология проектного обучения в начальной школе //Наука и образование: новое время. – 2018. – №. 2. – С. 735-737.
7. Putri S.U., Sumiati T., Larasati I. Improving creative thinking skill through project-based-learning in science for primary school //Journal of Physics: Conference Series. – IOP Publishing, 2019. – T. 1157. – №. 2. – С. 022052.
8. Aldabbus S. Project-based learning: Implementation & challenges //International Journal of Education, Learning and Development. – 2018. – T. 6. – №. 3. – С. 71-79.
9. Ridlo S. et al. Critical thinking skills reviewed from communication skills of the primary school students in STEM-based project-based learning model //Journal of Primary Education. – 2020. – T. 9. – №. 3. – С. 311-320.
10. Indrawan E., Jalinus N. Review project based learning //International Journal of Science and Research (IJSR). – 2019. – T. 8. – №. 4. – С. 1014-1018.

Reference:

1. Sozonova S. D. Ispol'zovanie tehnologii proektnogo obuchenija na urokah v nachal'noj shkole //Teorija i praktika obrazovanija v sovremennom mire. – 2018. – S. 95-98.

2. Razlivinskih I.N., Koroleva L.A. *Ispol'zovanie tehnologii proektnogo obuchenija v nachal'nyh klassah //Aktual'nye problemy professional'nogo pedagogicheskogo i tehnologicheskogo obrazovanija.* – 2020. – S. 68-72.
3. Eremina L.I., Bibikova N.V. *Pedagogicheskie uslovija formirovanija kreativnosti obuchajushhihsja //Vektor nauki Tol'jattinskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: Pedagogika, psihologija.* – 2017. – №. 4. – S. 23-28.
4. Sorokina T.A. *Proektnaja dejatel'nost' v nachal'noj shkole//pedagog-professional v shkole budushhego.* – 2020. – S. 216-220.
5. Tolkova N.M., Enova I.V. *Proektnoe obuchenie v nachal'nom obshhem obrazovanii //Luchshaja nauchnaja rabota 2022.* – 2022. – S. 72-75.
6. Sulejmanova F.M., Tyshhenko I.I. *Tehnologija proektnogo obuchenija v nachal'noj shkoln //Nauka i obrazovanie: novoe vremja.* – 2018. – №. 2. – S. 735-737.
7. Putri S. U., Sumiati T., Larasati I. *Improving creative thinking skill through project-based-learning in science for primary school //Journal of Physics: Conference Series.* – IOP Publishing, 2019. – T. 1157. – №. 2. – S. 022052.
8. Aldabbus S. *Project-based learning: Implementation & challenges //International Journal of Education, Learning and Development.* – 2018. – T. 6. – №. 3. – S. 71-79.
9. Ridlo S. et al. *Critical thinking skills reviewed from communication skills of the primary school students in STEM-based project-based learning model //Journal of Primary Education.* – 2020. – T. 9. – №. 3. – S. 311-320.
10. Indrawan E., Jalinus N. *Review project based learning //International Journal of Science and Research (IJSR).* – 2019. – T. 8. – №. 4. – C. 1014-1018.

**МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ, БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ,
АРНАЙЫ ЖӘНЕ ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ ДОШКОЛЬНОГО И НАЧАЛЬНОГО,
СПЕЦИАЛЬНОГО И ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

GTAMP 14.23.09

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.033>

А.Е. Манкеш¹, А.А. Ауезова^{1*}, Ә.Н. Аманжолова¹, М.Б. Шахизад¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ. Қазақстан

**МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРҒА STEM ТЕХНОЛОГИЯСЫ
НЕГІЗІНДЕГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ**

Аңдатпа

Әр кезеңде өзгеріп отыратын, білім берудің жаңа бағыттары уақыт талабына сәйкес өз нәтижесін беретіні мәлім. Солардың бірі STEM технологиясының жаратылыстану бағытында пайда болып, білім берудің барлық саласына енуі деп білеміз. Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарындағы ересек топ балаларына арналған техникаларды меңгерудің теориясы мен әдістемесін ұсыну біздің зерттеу жұмысымыздың жаңалығы. STEM ұғымы туралы ғылыми-әдістемелік еңбектер мен зерттеу жұмыстарын зерделеу, STEM технологиясы жөніндегі өз тұжырымымызды жасауға мүмкіндік берді, әрі қарай жалғастыру болашақтың еншісінде.

Бұл мақала мектеп жасына дейінгі балалардың білім беру процесінде STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) технологияларын қолданудың тиімділігін зерттеуге арналған. STEM тәсілі қазіргі ақпараттық қоғамда сәтті бейімделу үшін қажетті негізгі дағдыларды дамыта отырып, осы төрт білім саласын біріктіреді.

Мақалада STEM-ді мектепке дейінгі білімге енгізу принциптері қарастырылады, осы әдістеменің негізгі артықшылықтары ерекшеленеді. Шығармашылық ойлауды ынталандыруға, логикалық ойлауды дамытуға және проблемаларды шешу дағдыларын қалыптастыруға баса назар аударылады. Педагогтің STEM технологияларын қолданудағы оның ынталандырушы білім беру ортасын құрудағы рөлін атап көрсетеді.

Мақала STEM-ді мектепке дейінгі оқу жоспарларына енгізудің практикалық тәжірибесін талдауды қамтиды және зерттеу нәтижелеріне негізделген осы өзгерістердің тиімділігіне баға береді. Қорытындыда мектеп жасына дейінгі балалардың білімін тереңірек және тұрақты игеруді қамтамасыз ете отырып, білім беру практикасына STEM-тәсілді интеграциялаудың маңыздылығы атап өтіледі, бұл олардың білім беру әлемінде және болашақ кәсіби өмірде табысты болуына ықпал етеді.

Түйін сөздер: STEM технологиясы, обрeвeиатура, робототехника, математика, оқыту жүйесі, ғылым, технология, инженерия, шығармашылық ойлау.

Манкеш А.Е.,¹ Ауезова А.А.,^{1*} Аманжолова Ә.Н.,¹ Шахизад М.Б.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан

**ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ STEM ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ
ПРОЦЕССЕ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА**

Аннотация

На каждом этапе появляются новые направления образования, а в науке формируются те, которые показывают свои результаты с требованиями времени. Одним из них является STEM-технология. Система образования STEM появилась в сфере естественных наук и вошла во все области науки. Одним из них были рассмотрены способы обучения приемам обучения детей старшей группы в дошкольных образовательных учреждениях. На основе рассмотрения научных работ по методу обучения STEAM, представили свои результаты и продолжим нашу дальнейшую исследовательскую работу. Данная статья посвящена исследованию эффективности применения технологий STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) в образовательном процессе детей дошкольного возраста. STEM-подход объединяет эти четыре области знаний,

способствуя развитию ключевых навыков, необходимых для успешной адаптации в современном информационном обществе.

В статье рассматриваются принципы внедрения STEM в дошкольное образование, выделяются основные преимущества данной методики. Акцент делается на стимулировании творческого мышления, развитии логического мышления и формировании навыков решения проблем. Освещается роль педагога в использовании STEM-технологий, подчеркивая его роль в создании стимулирующей образовательной среды.

Статья включает анализ практического опыта внедрения STEM в дошкольные учебные планы и дает оценку эффективности этих изменений на основе результатов исследований. В заключение подчеркивается значимость интеграции STEM-подхода в образовательную практику, обеспечивая более глубокое и устойчивое освоение знаний детьми дошкольного возраста, что способствует их успешному старту в мире образования и будущей профессиональной жизни.

Ключевые слова: STEM методы обучения, робототехника, обучающая методика, наука, технологии, инженерия, творческое мышление.

Mankesh A.,¹ Auyezova A.,^{1} Amanzholovam A.,¹ Shahizad M.¹*

*¹Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan*

THE EFFECTIVENESS OF THE USE OF STEM TECHNOLOGY IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract

At each stage, new areas of education appear, and in science those are formed that show their results with the requirements of the time. One of them is STEM technology. The STEM education system originated in the natural sciences and has entered all areas of science. One of them considered methods of teaching methods of teaching children of an adult group in preschool educational institutions. We reviewed researched work on the STEM concept and presented our findings. In the future, we will continue our extensive research work.

This article is devoted to the study of the effectiveness of the use of STEM technologies (Science, Technology, Engineering, Mathematics) in the educational process of preschool children. The STEM approach combines these four areas of knowledge, contributing to the development of key skills necessary for successful adaptation in the modern information society.

The article discusses the principles of introducing STEM into preschool education, highlights the main advantages of this technique. The emphasis is on stimulating creative thinking, developing logical thinking and developing problem-solving skills. The role of the teacher in the use of STEM technologies is highlighted, emphasizing his role in creating a stimulating educational environment.

The article includes an analysis of the practical experience of introducing STEM into preschool curricula and assesses the effectiveness of these changes based on research results. In conclusion, the importance of integrating the STEM approach into educational practice is emphasized, ensuring a deeper and more sustainable development of knowledge by preschool children, which contributes to their successful start in the world of education and future professional life.

Keywords: STEM technology, abbreviation, robotics, mathematics, teaching system, science, technology, engineering, creative thinking

Негізгі ережелер. ҚР-ның "Білім туралы" Заңында білім беру міндеттерінің бірі ретінде оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін енгізуге басымдық берілген (ҚР «Білім туралы» Заңы, 2007) [1]. Осы тұрғыда мектепке дейінгі білім беру саласын дамыту моделінің басты міндеттерінің бірі ретінде педагогикалық оқу үдерісін ғылыми негізде жетілдіру жолымен мектепке дейінгі білім беру саласының мазмұнын трансформациялауға көңіл бөлінгенін білеміз. Осыған байланысты еліміздің мектепке дейінгі ұйымдарында жүргізілген ауқымды зерттеулерде педагогикалық технологияларды білім беру үдерісіне енгізуде балабақшалардың ғылыми-әдістемелік деңгейінің әлі де болса жеткіліксіздігі көрсетілген. Ал, бұл мәселенің алдын алу үшін, педагог-тәрбиешілердің алдында мектепке дейінгі балаларды толыққанды тәрбиелеуге әсер ететін, балабақшалардың мақсаттары мен міндеттерін шешеуге бетбұрыс болатын жаңа бағыттағы технологияларды енгізуді міндеттейді. Сондықтан зерттеудің негізгі идеясы мектеп жасына дейінгі балалардың өмірлік қажетті дағдыларын дамытудың тиімді құралы

ретінде STEM білім беру технологиясын қолдану болып табылады. Зерттеу идеясын жүзеге асыру барысында келесідей негізгі ережелер басшылыққа алынды: STEM білім беру технологиясының ғылыми дискурсына жүйелі талдау жасау, STEM технологиясын мектепке дейінгі білім беру сатысында пайдаланудың тиімділігін негіздеу.

Кіріспе. Аталмыш стандарт білім беру мазмұнын трансформациялауда балалардың бойында өмірлік қажеті бар дағдыларды қалыптастыру мәселелерін қамтиды (МЖМС, 2022) [2]. Уақыт талабына сай күнделікті өмірдің ажырамас бөлігі ретінде, адамның тұрмыс-тіршілігінің барлық салаларында еркін қолданысқа енген цифрлық технологиялардың мүмкіндігі басым. Ақпараттық технологияларды қолдану адамның әлеуметтік-экономикалық іс-әрекеттерін жүзеге асыруға қажетті білім деңгейінің шұғыл өсуімен күрделеніп отыр. Демек, білім беруді ақпараттандыру постиндустриалдық қоғамның зияткерлік базасын дамытудың міндетті көзі болып табылады. Осыған сәйкес А.Д. Урсул ақпараттандыру – бұл «ақпараттық қоғам құру жағдайында цифрлық құралдардың көмегімен басқарудың және дамудың қоры ретіндегі ақпараттарды меңгерудің жүйелілік-әрекеттілік үдерісі негізінде жаңа ақпараттық мәдениет құру» – деп пайымдаған болатын (Урсул, 1979: 77) [3].

Осыған орай біз аталған мақала аясында STEM технологиясын жаңа инновациялық білім беру жүйесі ретінде ала отырып, жеке тұлғаны жан-жақты дамытудағы мүмкіндіктерін қарастырамыз. Соңғы кездері инновациялық мектептердің пайда болуы, мектепке дейінгі ұйым балаларының да танымдық белсенділігі мен әр түрлі іс-әрекеттердегі дағдыларын креативті түрде дамыту талаптары қойыла бастады. Мектепке дейінгі білім беру мазмұнын реформалаудың ізгілендіру ұстанымдарын оқыту мен тәрбиелеудің әдістемелік алғы шарттарының түбегейлі жаңаруына байланысты қалыпты «үйретуші» балабақшаның орнына шығармашылық пен жаңашылдыққа негізделген «МДҰ-ның жаңарған моделі» өмірге енді. Білім мазмұнын трансформациялауда жаңашыл технологиялардың әдістерін қолдануда балаларды мектепке дайындауды жетілдіруге бейімдейтін оқыту мазмұны мен әдістерінің тиімділігі артты.

Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты заманауи технологияларды меңгерген, өз бетінше ойланып, дербес шешім қабылдай алатын, өмір мәселелерін нақты шешуге икемделген, ХХІ ғасыр дағдыларын меңгерген жастарды тәрбиелеу. Мамандар академиялық, техникалық және кәсіби дағдыларды қоса алғанда, еңбек нарығындағы жаңа мамандықтар бойынша да жұмыс істеуге қабілетті маңызды дағдыларды игеруі қажет (Breiner, Harkness, Johnson, Koehler, 2012) [4]. STEM технологиясын білім беру саласында қолдану түлектерді еңбек нарығына дайындау үшін қажет және ол адамның әлеуетін арттырудың негізгі қозғаушы күші болып табылады (Miller Idriss, Hanauer, 2011) [5]. Көптеген дамыған мемлекеттер (АҚШ, Ұлыбритания, Түркия және т.б.) ХХІ ғасыр дағдыларын меңгертеуде, ғылыми және математикалық сауаттылықты арттыруда, оқу орындары мен өнеркісіп арасындағы ынтымақтастықты жетілдіруде STEM білім беруді колобаративті мақсатта тиімді қолдануда (Kim, 2019) [6].

Ақпараттық технологияларды білім беру жүйесінде қолдану білім сапасын арттырудың негізгі факторы болып табылады. Жаңа инновациялық технологиялардың ішінде білім беру саласында өз нәтижесін көрсете білген STEM технологиясы қазіргі таңда да өз өзектілігін жоғалтқан жоқ. STEM технологиясын білім беру саласында қолданудың тиімділігін көптеген ғалымдар зерттеп, технологияның дамуына және таралуына өз үлестерін қосқан. Мәселен, С.Паперт программалаудың балалар үшін жеңіл түрін «Logo» программалауды құрастырған. Ол өзінің «Тасбақа» деп аталатын робо құралы арқылы балалардың программалауға деген қызығушылығын арттыра түсті. Және де балалар үшін программалау тілін меңгерудің тиімді жолдарын зерттеп, «Scratch» программалауды құрастырған Митчел Ресник пен Наташа Холм программалауды кез келген адам үшін қолжетімді және қызықты ете білді (Ершов, 2015) [7].

Мектепке дейінгі білім беру стандартында көрсетілгеніндей, балабақша түлегінің моделіне нәтижелі және оңтайлы қол жеткізу құралы ретінде STEM технологиясын ұсынып отырмыз. Бұл мақалада біз STEM білім беру технологиясының жаңа инновациялық мүмкіндіктерін ескере отырып, технологияның әр компонентінің мазмұнын ашып, мектепке дейінгі ұйымдардағы түрлі ұйымдастырылған іс-әрекеттер барысында аталған технология компоненттерін тиімді жүзеге асыру мәселесін жіті қарастырамыз.

Материалдар мен әдістер. Аталған мақалада біз инновация ұғымына тоқталып, технологияның түрлі іс-әрекеттерді кіріктіріп ұйымдастырудағы инновациялық мүмкіндіктерін ашуға тырыстық. Энциклопедиялық сөздіктерде «инновация» – бұл жаңаша білім беру деп түсіндіріледі. Ғалым Л.Е. Румянцева «жаңа» ұғымының екі бағытын атап көрсетті: *біріншіден*, бұл жаңалық ашу, *екіншіден*, бұрынғы білімді толықтыруы және нақтылауы. Отандық ғалым, Н.Нұрахметов «жаңашылық дегеніміз білім беру мекемелеріне жаңалықтар енгізу, қолдану және таратуға байланысты қызметі» – деген анықтама берген болатын. Яғни, білім беру тәсілдерінің мақсаты мен мазмұнын, педагог пен баланың бірлескен қызметін ұйымдастыруға жаңалық енгізу - педагогикалық жаңашылдық деп берілген (ҚҰЭ, 2002) [8].

Уақыт талабына сай, мектепке дейінгі ұйымдардың оқу қызметтерін ұйымдастыруда оқытудың әдіс-тәсілдерін оңтайлы қолдана білу, жаңартып отыру және оқу әрекетін кіріктіріп өткізудің маңызы зор екендігін дәлелдеп берді. Білім берудегі дәстүрлі педгогикалық модель: ол білім, білік, дағды – деп көрсетілген. Ал қазіргі кезеңдегі көзқарас тұрғысынан бұл, білім берудегі педагогикалық кіріктіру–деп тұжырымдалады.

Зерттеуші ғалымдар С.М. Ковалев, М.С. Каган білім беру мазмұнының ғылыми - теориялық аспектісіне методологиялық тұрғыдан талдау жасай келіп, мектеп жасына дейінгі кезеңдегі қарапайым білім беруге арналған пәндер жиынтығы оқу материалдарының логикалық байланысын көрсетуде маңызды рөл атқарады – деген болатын (Ковалев, 1989: 284) [9]. Демек, ҚР Заңына сәйкес білім беруді трансформациялаудың мақсаты – білім беру жүйесін дамытудың қалыпты механизмін ұсыну. Мектепке дейінгі кезең заманауи теорияларды негізге ала отырып, балалардың бойында ұлттық құндылықты сіңіруде маңызды болып табылады. Бала өзінің қызығушылығы мен қажеттілігіне орай өз іс-әрекетін еркін жоспарлап, жұмыс алгоритмін құрып, нәтижеге бағытталған әрекеттерді орындауды меңгерсе, өмірдің талабына тез бейімделіп, болашақта еңбек етуге қажетті дағдылары, креативті ойлауы, өз көзқарасын еркін жеткізу, шешімдер қабылдау, бір тапсырмадан екіншісіне тез ауыса алу сияқты дағдылары қалыптасады.

Балалардың танымдық қызығушылығын дамытып, дербестігін ынталандыруда белсенді әрекетке түсірудің қажеттігі туындап, ақпаратты толық (визуалды, аудиалды, кинестетикалық) қабылдайды.

Модельде «Баланың өзін қоршаған орта жайлы жеке түсінігін қалыптастыру құқығы мен мүмкіндігі бар оқуға белсенді қатысушы ретінде қабылдануы тиіс» – деп берілуі баланы білім беру үдерісіне толыққанды қатысушы (субъект) деп тану қажеттілігінің маңызын аша түсті (МДТО моделі, 2021) [10].

Ал, бұл өз кезегінде мектепке дейінгі ұйым мамандарының STEM білім беру технологиясын пайдалануда төмендегідей кәсіби дайындығының болуын міндеттейді:

➤ STEM технологиясын пайдалануға бағытталған білімін жетілдіру, компьютермен жұмыс істеуге деген кәсіби құзыреттілігінің болуы;

➤ ғылыми-теориялық дайындығы, STEM технологиясын пайдалану жағдайындағы зерттеушілік қабілеті мен маманның біліктілігінің қажеттілігі;

➤ іс-тәжірибесінің болуы, яғни STEM әдіс-тәсілін пайдаланудағы кәсіби құзыреттілігі мен шығармашылық белсенділігінің қалыптасуы;

➤ педагогикалық қызмет етуге маманның денсаулығы мен физикалық даму жағдайының сәйкестігі.

Дегенмен, балалардың танымдық дағдыларын STEM технологиясы негізінде дамытуға байланысты әлі де шешімін таппай отырған жағдайлар бар:

- оқу-тәрбие үдерісінде қолданылатын әдістер мен тәсілдердің жаңашыл талаптарға сәйкес келмеуі;
- балалардың танымдық белсенділіктері мен дербестігінің кей жағдайда жеткілікті ескерілмеуі;
- өмір бойы оқыту жүйесін (lifelong learning) құруға білім берудің әртүрлі сатыларындағы алынатын негізгі дағдылар жиынтығындағы сәйкессіздігі және т.б.

МДҰ педагогінің негізгі қызметі – балаларды шаршатпай, жалықтырмай, алған білімін өз бетінше ой елегінен өткізіп, сұрақтарға жауап іздеуіне, белсенді әрекетке түсіп, зерттеп, шешім қабылдауына мүмкіндік беру. Ол үшін балалардың қызығушылықтарын басты назарға ала отырып, ойын түріндегі түрлі әрекеттерін (ойын, танымдық, шығармашылық, зерттеу, еңбек) ұйымдастыру қажет. Баланы өзінің дүниетанымы туралы түсінігін кеңейтіп, өз бетінше үйренуіне, белсенді қатысушы ретінде қабылдау. Баланың жас ерекшелігіне сәйкес оқу-тәрбие үдерісінде меңгеретін, іріктелген қарапайым ғылыми білім, білік, іскерлік дағдылар жүйесі арқылы мектепке дайындап, құзыреттілігін қамтамасыз ету болып табылады.

Педагогика ғылымы ерте кезеңнен бері ең тәжірибеге көп баратын ғылым. Сол арқылы білім берудің жаңа тәсілдері мен әдістері пайда болды, солардың бірі STEM технологиясы. Жалпы STEM ұғымы батыс елдерінде өткен ғасырда пайда болғанымен еліміздегі ғылыми-зерттеу жұмыстарында проблема ретінде әлі де жеткіліксіз деңгейде екендігін жасыра алмаймыз. Зерттеулерде білім жүйесі, технологиясы және тәсілі деген тұжырымдармен шектелуі соның дәлелі.

«STEM – ұғымы АҚШ-та XX ғасырдың соңында, елдің жоғары технологиялық компаниялары ғылымның белгілі бір салаларында жоғары білікті мамандардың өткір жетіспеушілігін мойындауға мәжбүр болған кезде пайда болды». Педагогика саласына кейірек 2000 жылдардың басында қолданыла бастады. Осы кезеңде қатар STEM, STEAM, STREAM оббревиатуралары қатар қолданылды. Бұл терминдердің зерттеу объектісі бірдей, ұқсас. Тек баланың дамуына, ақыл-ой қабылдауына, жеке қызығушылық көзқарасына қарай ажыратылады:

- S – science
- T – technology
- E – engineering
- M – mathematics

Осы сөздердің түсіндірмесінен құралған жаратылыстану пәндеріне, техникаға, инженерия мен математикаға бағытталған техника болды. Бұл жүйе өз нәтижесін көрсетіп, барлық салада орныққанда бала қиялын, шығармашылық қабілетін қосу, жаңа техникаларды құрастыру кезінде оның тек қаңқасы емес сыртқы дизайны, түстер сәйкестігінің маңыздылығы орын алды. Осы мәселені толықтыру үшін STEAM техникасы қосылды.

- S – science
- T – technology
- E – engineering
- A – art
- M – mathematics

Мұнда дәл осы математика-инженерияға арт, яғни шығармашылық қабілетті дамытатын тәсілдер қосылды. Келесі STREAM технологиясының өзгешелігі робототехника саласы мектеп және балабақшаларда белсенді оқытыла бастағанда қосылған өзгешелік.

- S – science
- T – technology
- R – robotics

E – engineering

M – mathematics

Бүгінгі зерттеу нысанымыз STEM-оқыту жүйесін мектепке дейінгі мекемелердің ересек тобы балаларына оқытудың маңыздылығы. Педагогикада оқытуды басты назарда қолданылатын ереже мен бағдарламаның баланың жас ерекшелігіне сәйкес келуі. Сондықтан мектеп жасына дейінгі балалардың ересек тобында моторикалық жаттығулар сатысынан өткен, түстерді ажырату, бөлшектерді құрау, пішінмен салыстыру, айналадағы қозғалыстарды ғылыми тұрғыдан түсіндіруге мүмкіндік бар. Осы кезде инженериялық тұрғыдан, математикалық есептеу тұрғысынан қабылдаудың алғашқы кезеңдері басталады. Сондықтан STEM техникаларын үйренуге баулуға ыңғайлы кезең.

STEM білім беруде балалармен топта, ұжымда әрекет ету тиімді болып табылады. Ұжым болып жұмыс жасау ұйымдастырылған оқу қызметінің уақытын үнемдейді және тиімді қолдануға мүмкіндік береді. Командалық жұмыс барысында балалар белгілі бір мақсатқа жету үшін бірігіп, ортақ шешімге келіп әрекет етуге бейімделеді, бірін-бірі толықтырып, өз жұмыстарын ортаға шығып таныстыруды үйренеді.

Аталаған әрекеттердің үнемі жүргізілуі балалардың бойында өмірлік қажетті дағдылардың қалыптасуына ықпал етіп, ата-аналармен де тығыз қарым-қатынас орнатуға септігін тигізеді. Тәрбиешінің шығармашылық іскерлігіне қарай ата-аналармен бірлесіп түрлі жобалар ұйымдастыруға болады. Мәселен, кіріктірілген оқу қызметінде технологияның S бағыты бойынша тақырыптың ғылыми бағытын ашуда, балаларға ата-аналармен бірігіп жұмыс жасауы үшін үйге тапсырманы алдын ала беріп отыру қажет. Атап айтсақ, көлік тақырыбының ғылыми бағытында ата-ана баласымен бірге ізденіп, постер дайындап, баланы постерді таныстыруға әзірлейді. Тәрбиелеу-білім беру үдерісінде ата-аналармен тығыз байланыс орнату балабақшаның басты міндеттерінің бірі болуы қажет. Аталған жұмыстардың тұрақты жүргізілуі білім мазмұнын трансформациялауда «Тұтас бала бейнесі» идеясын іске асыруға негіз болады.

Эксперименттік-инженерлік қызмет STEM оқытудың жетекші құрамдас бөлігі ретінде баланың ақыл ойын ғана емес, танымдық, шығармашылық іс-әрекет амалдарын, есте сақтау, ойлау, көз алдына елестету қабілеттерінің дамуын қамтиды. Зерттеушілік – баланың дамуы үшін негізгі әрекет болып, айнала дүние және өзі туралы білімді игеруі, білім-білік дағдысының қалыптасуы, ойлау және есте сақтау қабілеттерімен тығыз байланысты. Бала айналадағы заттар мен құбылыстардың мәнді білгілерін айқындауды, себеп-салдарды, кеңістік, көлем, өлшем, уақыт қатынасын, кейбір дерексіз ұғымдарды сипаттауды зерттеушілік әрекетті орындау барысында игереді. Іс-әрекет барысында балалар салыстыруды, өлшеуді, санауды меңгеріп, еркін қарым-қатынасқа түсуге бейімделіп, қажетті математикалық, инженерлік дағдыларды үйренеді. Ойын барысындағы түрлі әрекеттер баланың шығармашылығы мен қиялын дамытады, командада жұмыс істеуге бейімдеп, коммуникативтік дағдыларын жақсартуға, сөздік қорын байытуға мүмкіндік береді.

«Мектеп жасына дейінгі балалардың білім беру процесінде STEM технологиясын қолданудың тиімділігі» тақырыбында зерттеу жүргізу үшін әртүрлі материалдар мен әдістерді қамтитын кешенді тәсіл қолданылды.

Әдістері:

1. Әдебиеттерді талдау: STEM-ді қолдануға қатысты ғылыми мақалаларға, кітаптарға және педагогикалық зерттеулерге кеңінен шолу жасалды.

2. Эмпирикалық зерттеу: STEM әдістерін қолдана отырып, мектепке дейінгі ұйымдарда бақылаулар мен эксперименттер жүргізілді. Бағалау білімді меңгеру деңгейін өлшеуді, шығармашылық ойлауды дамытуды және негізгі дағдыларды қалыптастыруды қамтиды.

3. Педагогтердің сауалнамасы: мектепке дейінгі мекемелерде STEM-тәсілмен жұмыс істейтін педагогтерден олардың тәжірибесін, көзқарастары мен практикалық ұсыныстарын анықтау мақсатында сауалнама жүргізу.

Материалдар:

1. Оқу бағдарламалары: STEM-технологияларды мектепке дейінгі білім беруге біріктіретін заманауи оқу бағдарламаларын талдау.

2. Әдістемелік құралдар: педагогикалық процеске STEM тиімді енгізуге бағытталған педагогтар үшін арнайы әзірленген әдістемелік құралдарды пайдалану.

3. Бейнематериалдар мен фотосуреттер: STEM технологияларын қолдана отырып, балалардың іс-әрекеттері мен педагогикалық процесін көрсететін визуалды материалдар жазылып, талданады.

4. Статистикалық деректер: МДҰ-да STEM-ді қолдану тиімділігін сапалы бағалау үшін сауалнама және тестілеу нәтижесінде алынған деректерді өңдеу.

Нәтижелер және талқылау. Зерттеуге бұл кешенді тәсіл STEM оқыту балалардың дамуына және оларды білім беру процесіне енгізудің тиімділігіне әсері туралы толық көріністі қамтамасыз етті. Баланың белсенділігін танытуға деген қажеттіліктерін ескерген педагогтың шығармашылық шеберлігі, баланы білім беру үдерісінің субъектісі ретінде қабылдауына мүмкіндік береді. STEM технологиясының да басты мақсаты баланы субъект ретінде қарастыратыру екенін ескере келе, технологияның мектепке дейінгі ұйымның оқу – тәрбие үрдісінің қағидаларына сәйкес екендігіне көз жеткізуге болады (1-кесте).

Кесте-1. STEM технологиясының мектепке дейінгі ұйымның Оқу-тәрбие үрдісінің қағидаларына сәйкестігі

Мектепке дейінгі ұйымның оқу тәрбие үрдісінің басты қағидалары	STEM білім беру технологиясының мазмұны
Дамытушылық қағидасы	Баланың әлеуеттік мүмкіндіктерін ашуға бағытталуы
Білімділік қағидасы	Ойын құралдарын таңдауы, әдіс-тәсілдерді қолдануы, бақылау жасай алуы
Психо-физиологиялық қағидасы	Психологиялық тұрғыдан жағымды жағдай жасау негізінде баланың денсаулығын сақтау және жақсартуға ықпал ету
Интеграциялық қағидасы	Білім мазмұнының кіріктірілуі негізінде жүйелілігінің сақталуы

МДҰ білім мазмұнын жаңартуда ұйымдастырылған оқу қызметтерін кіріктіріп өткізудің маңызы зор. Кіріктіру – ХХІ ғасыр талабы. Кіріктірілген оқыту – тақырыпты жеткілікті талдауды, меңгеруді және толық зерттеуді қамтамасыз етеді. Кіріктірілген оқыту балаға әлем, заттар мен құбылыстардың өзара байланыстары туралы біртұтас мағлұмат беріп, сондай-ақ, уақытты барынша үнемді пайдалануға мүмкіндік береді және де балалардың бейнелі ой-өрісі дамып, шығармашылық мүмкіндіктері ашылады (Манкеш, 2023: 154) [11].

Соның бірі балабақшадағы оқу-тәрбие үрдісінде STEM-білім беруді енгізудің өзектілігі үлгілік оқу бағдарламасының пәндік-кеңістікті дамыту ортасын жетілдіруге, баланың дүниетанымын дамыту қажеттілігіне және әмбебап оқу іс-әрекеттерінің алғышарттарын қалыптастыру талаптарына негізделген. Аталған мақсаттардың барлығы мектепке дейінгі ұйымдарда ойын іс-әрекеті арқылы жүзеге асырылады. Мектепке дейінгі білім беру теориясы мен практикасы ойынды баланың дербес белсенділігінің, қоршаған дүниемен араласуының, өзін-өзі тануының алғашқы көрінісі деп есептейді. Ал мектепке дейінгі ұйымның педагогикалық жүйесінде ойын түріндегі іс-әрекет белгілі орынға ие болған әрекет түрі.

Мектепке дейінгі педагогикада ойынды баланың жеке басын тәрбиелеу құралы мен балалар өмірін ұйымдастырудың нысаны, балалар қоғамын қалыптастыру мен жеке өмір тәжірибесін жинақтау құралы ретінде қарастырады. Ойын қызметін ынталандыру оның еріктілігі, таңдау мүмкіндіктері мен бәсекеге қабілеттіліктерін қанағаттандыру, бекіту, өзін-

өзі растау, өзін-өзі жүзеге асыру арқылы қамтамасыз етіледі. Ойынды көрнекі және конструктивті әрекеттермен байланыстырған жөн.

STEM технологиясы да кіріктіру, біріктіру мәселесін қарастырады. STEM оқыту балабақшада оқу қызметтерін кіріктірілген формада өткізуді талап етеді. STEM бойынша балаларға берілетін ақпараттар жеңіл болмай, күрделі, ғылыми бағытта балалардың жас ерекшелігіне сәйкес тереңірек түсіндірілуі қажет. Мысалы, «Көліктер» тақырыбын STEM технологиясының кіріктіре отырып оқыту мазмұнын ұсынуға болады (2-кесте).

Кесте-2. «Көліктер» тақырыбының STEM технологиясы бойынша кіріктіріліп ұйымдастырылуының үлгісі

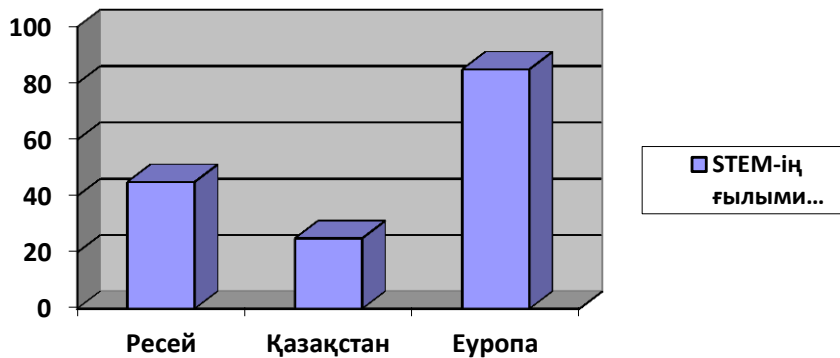
Технологияның кезеңдері	Мақсаты	Мазмұны
S	Тақырып бойынша ғылыми ақпарат беру	Көліктердің үш түрі болатыны ғана емес, оны алғаш рет кім және қашан, не үшін, қалай ойлап тапқаны туралы ақпарат берілуі қажет. Дамыған елдерде қандай көліктің түрлері бар екені туралы мағлұматтар берілуі керек. Ол үшін тәрбиеші тақырыпты алдымен өзі зерттеп, ақпараттарды тауып, ықшамдап, арнайы бейнероликтер дайындап алуы қажет;
T	Басқа технологиялармен байланыстыру (СТО, ТРИЗ, Ойын және т.б)	Технологиялық сауаттылықты дамыту үшін тапсырмалар әзірленуі тиіс. Интербелсенді тақтада дамытушы тапсырмалар берілуі керек;
E	Құрастырудың түрлі тәсілдерін қолдану	Лего конструкторларымен жұмыс жасау балалар үшін өте қызықты. Құрастыру барысында балалардың ұсақ қол моторикалары жетіледі, жұмыс алгоритмін құрып, алгоритм бойынша әрекет жасауды үйренеді. Командалық жұмыс жасауға үйренеді;
M	Математикалық ұғымдарды пайдалану	Балалар санайды, түстерін ажыратады, кеңістікте орналасу ретін анықтап, көлемдерін салыстырады және қандай пішіндерден құрастырылғанын айтуы тиіс.

Бүгінгі күні STEM технологиясы білім берудің ең үздік әдістерінің бірі ретінде «Австралия, Қытай, Корея, Тайвань, Англия, АҚШ- та интегративті пәнаралық тәсілдер жиыны ретінде жасалған К-12 STEM оқу бағдарламасы жасалуда» (Бухинская, 2016: 99) [12]. STEM оқыту жүйесін жақсарту үшін әлемдік экономика форумының негізгі тақырыптарының бірі ретінде күн тәртібінде талқыланып, тек техникалық пәнаралық оқытуды көздемей болашақта жаңа пән ретінде немесе үлкен жүйе ретінде қарастырылып отыр. Бұл жалпы оқу процесінде болса, оқудан тыс кәсіптік ұйымдар әлемдік деңгейде жарыстар өткізуді қолға алып келеді. Мысалы, үстіміздегі жылы Женевада өткен роботты жасаудағы тамаша инженерлік шешімдері үшін Шымкент қаласының екі оқушысы AWARD арнайы сыйлығын жеңіп алды. «167 елдің жасөспірімдері» сынға түсіп, ең көп ұпай жинады. Бұл робототехника чемпионаты - әлемдегі ең беделді жарыстардың бірі» [<https://el.kz/>]. Бұл елімізде STEM оқу жүйесінің жүйелі жұмысының нәтижесі деп білеміз. Кәсіптік ұйымдар бейресми бағдарламалар құру арқылы жазғы лагерлер, көрмелер, заводтардың техникасын жасөспірім балалардың қызығушылығын арттыру үшін ашық аралап көрсету турларын ұйымдастырып келеді.

Өзге елдердің тәжірибесіне қарайтын болсақ, АҚШ елінде STEM технологиясымен оқыту үшін алдағы он жылға арналған жоспар құрылып, педагогтерді дайындау сабақтары жүргізіледі, көрші Ресей елінде STEM орталықтар жобасы іске қосылған онда «балалардың инженерлік техникалық және өнертапқыштық әлеуетін дамытуға бағытталған, сонымен қатар дайындалған және ынталандырылған тәрбиеленушілер күтілуде» (Бурзалова, 2012: 24)

[13]. Жоғарыда келтірілген ақпараттардан STEM технологиясының қолданылу аясы шет мемлекеттерде басым екендігін байқауға болады (1-сурет).

Сурет-1. STEM технологиясының Отандық және шетелдік білім беру жүйесінде қолданылуының салыстырмалы көрсеткіші

Елімізде STEM технологиясын білім беру жүйесінде қолдану басқа шетелдік тәжірибелерге қарағанда төмен болғанымен, жыл сайын дамып, оның қолданылу аясы да кеңейіп, даярланған мамандар саны да артып келеді. STEM технологиясын, мектепке дейінгі ұйымдардан бастап ендіру болашақта өзінің нәтижесін берері сөзсіз. Мектепке дейінгі ұйымдарда STEM технологиясының қарапайым элементтерін енгізу дамыту ойыншықтарының көмегімен жүзеге асады.

1. Chіcco маркасының сөйлейтін үстелі, пирамида ғимарат, дөңгелек кубик т.б. ойыншықтары.

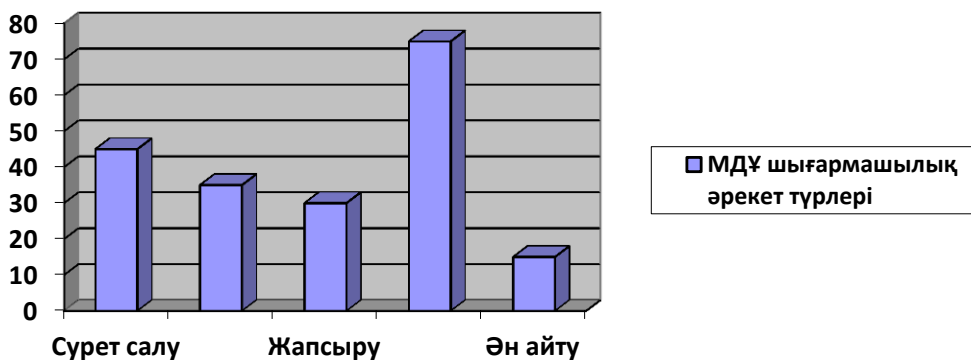
2. Пазл жиынтығы

3. Лего конструкторлары

4. Қолдан жасалған қимылдайтын құрастырмалар.

Бұл ойыншықтар түстердің сәйкестігіне, күрделілігіне қарай топтастырылады. Ең соңында әр білім алушы ерекше құрастырма дайындайды. Мысалы, өзіміз эксперимент жүргізген №187 бөбекжай балабақшасында көрсеткеніміздей өкпенің жұмысы қалай болатынын көрсету үшін, картон қағаздан өкпенің суретін салып, оған шар желімдедік. Таза өкпе еш ақаусыз тыныс алғанда үрлеп үлкейтіп, шығарғанда кішіреюін көрсеткен кезде бала үшін бұл құбылыстарды бейнеден, суреттен көргеннен әлдеқайда әсерлі болды. Лего конструкторлары арқылы түстермен нұсқаулықпен жұмыс жасауға үйренді. Ең бастысы мектепке дейінгі балалардың топтық жұмыс кезіндегі еш кедергісіз бір бірлерін тыңдауға, артық қимыл жасамауға үйренуін үлкен нәтиже деп білеміз. Осы артықшылықтар STEM оқыту жүйесінің балалардың құрастыру дағдыларын дамытудағы тиімділігін көрсетеді. Құрастыру кезінде балалардың ойлау қабілеттері дамып, жұмысты жоспарлай алуға бейімделеді. МДҰ балалармен жүргізілетін шығармашылық іс-әрекеттерді талдап, зерттеу нәтижесінде балалардың сүйікті әрекеті ол құрастыру екені анықталды (2-сурет). Себебі бала құрастыру барысында өзін еркін сезінеді. Өз ойын жасаған құрылысы арқылы жүзеге асыра алады. Бала қандай да бір құралдарды қолданып құрастыру арқылы жаңа өнім ойлап табады. Құрдастарымен құрылыс жоспарын талқылап, еркін тілдесе алады. Құрастыру барысында баланың тек құрастыру дағдысы ғана жетіліп қоймайды, сонымен қатар танымдық, коммуникативтік, шығармашылық, әлеуметтік, физикалық та дағдылары жақсы қалыптасады.

Сурет-2. Мектепке дейінгі ұйымдардағы шығармашылық іс-әрекеттерге балалардың қызығушылық таныту деңгейі

МДҰ балалардың іс-әрекеттерін бақылап, талдай келе STEM оқытудың оң тұстарын төменде ұсынып отырмыз:

- балалардың техникаға, шығармалық құрастыруға қызығушылығын арттыру;
- кез келген құбылыстарды ғылыми тұрғыдан түсінуді бастау;
- топтық жұмыстарды бірге жасауды үйрену;
- балалардың логикалық ойлау жүйесін қалыптастыру;
- нұсқаулықтарды қолдануды үйрену;
- моториканы одан әрі дамыту.

STEM технологиясы туралы зерттеулер соңғы жылдары қарқынды жазылып, дәйектеліп жүр. Соңғы зерттеулер негізінде П.Л. Ситниковтың жалпы тақырыптың зерттелу мақсаттарын орындаудың 5 тұжырымы ұсынылды.

1. Тұжырымдық түсінік – қатынастар мен операцияларды білу тұжырымы.
2. Операциялық еркіндік – барлық операция түрлерін жылдам және икемді орындай алуы.
3. Стратегиялық құзіреттілік – туындаған мәселелерді көруі, тез шешім қабылдауда белсенді болуы.
4. Адаптивті түсіну – логикалық ойлауын, рефлексиясын, түсінуін дәлеледей алуы.
5. Өнімді сана – тақырыптың пайдалы, құнды, тиімді тұстарын пайдалану (Казбекова, 2022: 125) [14].

Осы зерттеулерге сүйене отырып креативті ойлауға бейімделетін, теориялық білімін практикада қолданып, белсенді іс-әрекетке түсе алатын балабақшаның ересек топ балаларына білім беруде STEM технологиясының мүмкіндігі мол деп айтуға болады. Ол креативті ойлауды, зерттеушілік әрекеттер мен командалық жұмыс жасай алу қабілеттерін дамыту құралы ретінде бірнеше оқу қызметтерін кіріктіретін жаңа технология болып табылады. STEM осы пәндерді біртұтас оқыту жүйесіне біріктіреді. Яғни, теориялық білімді ғана емес, балалардың тәжірибелік дағдылардың дамытудың тиімді құралына айналды. Балалар меңгерген білімдерін өмірде қолданып үйренуде.

Қорытынды. STEM оқыту технологиясы тек теориялық түрде түсініп оқытылатын бағдарлама емес, ол практикада қалыптасып, жүзеге асады. STEM технологиясы тек педагогикада ғана емес, техника, биология, психологияның зерттеу объектісі болып кеңейіп келеді. Оның ішінде МДҰ-да қарқынды жүзеге асуда. STEM технологиясының артықшылықтары:

- қызығушылықты дамытады;
- инженерлік дағдыларды дамытуға көмектеседі;
- балалардың командада жұмыс істеуіне ықпал етеді;

- нәтижелерді талдай алуға үйренеді;
- балалардың танымдық белсенділігін қалыптастырады.

Білім мазмұнындағы кешенді әдіс-тәсілдер балалардың ойлау дағдыларын дамытуға әсері мол. Болашақ мамандығын таңдауға бағыт-бағдар береді. STEM оқыту балалардың ғылыми-шығармашылық әрекетке бейімделуіне мүмкіндік беріп, зияткерлік әлеуетінің дамуына жол ашады.

Жаңа зерттеу объектісі өзінің оң әсерін көрсетіп келеді. Алдағы уақытта мектепке дейінгі ұйымдарда STEM технологиясын оқытуды теориялық тұрғыдан зерделеп, практикалық бағыттағы жаңа әдіс-тәсілдерін ұсыну зерттеу жұмыстарының еншісінде деп білеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының "Білім туралы" Заңы. 2007ж. 27 шілде. – Астана
2. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті Стандарты 2022ж. 3 тамыз. № 348. Астана
3. Урсул А.Д. Отражение и информация. – М.: Просвещения, 1979, – 77 с
4. Breiner J.M., Harkness S.S., Johnson C.C., Koehler C.M. (2012). What is STEM? A discussion about conceptions of STEM in education and partnerships. *School Science and Mathematics*, 112 (1), 3-11.
5. Miller-Idriss C., Hanauer E. (2011). *Transnational higher education: offshore campuses in the Middle East. Comparative Education*, 47 (2), -181-207.
6. Kim M.S. (2019). A systematic review of the design work of STEM teachers. *Research in Science and Technological Education*.
7. А.П. Еришов. Программирование – вторая грамотность // Проблемы информатики. -2015.- №4.-с.71
8. Қазақстан ұлттық энциклопедиясы – Алматы, 2002.- 720 б
9. Ковалев С.М. Воспитание и самовоспитание. -М.: Мысль, 1989,-284 с
10. Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделі. 2021ж. 15 наурыз. №137. Астана
11. Манкеш А.Е. Мектепке дейінгі ұйым педагогтерін дайындаудағы білім мазмұнын трансформациялау. «Академ кітап» Алматы. 2023ж Эл.кітап. 154 бет
12. Бухинская Л.В. STEM в программе двенадцатилетнего обучения в Соединенных Штатах Америки //European research. – 2016. – No2 (13). – С. 99–101.
13. Бурзалова Т.В. Учебно-исследовательская деятельность учащихся профильных математических классов как важный фактор воспитания // Вестник Брянского Государственного университета. – 2012.– No15. – С. 24–27
14. Г.Н. Казбекова, Ж.С. Исмагулова. Инновациялық STEM-білім беру тәсілін қалыптастыру // Яссауи университетінің хабаршысы. -2022 №3 (125)

References:

1. Qazaqstan Respublikasynyñ "Bilim turaly" Zañy. 2007j. 27 şilde. Astana
2. Mektepke deingi tärбие men oqytudyñ memlekettik jalpyğa mindetti Standarty 2022j. 3 tamyz. № 348. Astana
3. Ursul A.D. Otrajenie i informasia. – M.: Prosveşenia, 1979, – 77 s
4. Breiner J.M., Harkness S.S., Johnson C.C., Koehler C.M. (2012). What is STEM? A discussion about conceptions of STEM in education and partnerships. *School Science and Mathematics*, 112 (1), 3-11.
5. Miller-Idriss C., Hanauer E. (2011). *Transnational higher education: offshore campuses in the Middle East. Comparative Education*, 47 (2), -181-207.
6. Kim M.S. (2019). A systematic review of the design work of STEM teachers. *Research in Science and Technological Education*.
7. A.P. Eršov. Programirovanie – vtoraja gramotnost // Problemy informatiki. -2015.- №4.-s.71
8. Qazaqstan ultiq ensiklopediasy – Almaty, 2002.- 720 b
9. Kovalev S.M. Vospitanie i samovospitanie. -M.: Mysl, 1989,-284 s
10. Mektepke deingi tärbiелеу мен oqytudy damytu model. 2021j. 15 nauryz. №137. Astana
11. Mankeş A.E. Mektepke deingi üym pedagogterin daiyndaudağy bilim mazmünyn transformasiyalau. «Академ кітап» Almaty. 2023j El.kitap. 154 bet
12. Buhinskaja L.V. STEM v programe dvenadsatiletnego obuchenia v Soedinennyh Ştatah Ameriki //European research. – 2016. – No2 (13). – S. 99–101.
13. Burzalova T.V. Uchebno-issledovatel'skaia deiatelnost uchaşihsä profilnyh matematicheskikh klasov kak vajnyi faktor vospitania // Vestnik Bränskogo Gosudarstvennogo universiteta. – 2012.– No15. – S. 24–27
14. G.N. Kazbekova, J.S. İsmagulova. İnnovasiyalq STEM-bilim beru täsilin qalyptastyru // İassauı universitetiniñ habarşysy. -2022 №3 (125)

Байназарова Т.Б., ^{1*} Сүлейхан С.М., ¹ Тайтелиева Л.Р., ¹ Серікова О.С.¹

¹ *Қазақский национальный женский педагогический университет,
г. Алматы, Казахстан*

К ВОПРОСУ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЬЮТЕРНОЙ ГРАМОТНОСТИ ДОШКОЛЬНИКА В ДОПОЛНИТЕЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация

В статье авторами проанализирован вопрос формирования компьютерной грамотности детей старшего дошкольного возраста в дополнительном образовании. Дана характеристика понятию «компьютерная грамотность». Проанализированы исследования зарубежных и казахстанских авторов по изучаемой проблеме. Проанализирована Типовая учебная программа ДВО РК (утв. от 14 октября 2022 года №422) и определено, что в образовательном направлении «Формирование социально-эмоциональных навыков», раздел «Ознакомление с окружающим миром», в пункте «Предметный мир» отмечают следующее «...расширять представление об окружающих предметах, их свойствах и назначении...иметь представление о назначении телефона, компьютера, телевизора и некоторых элементарных правилах их использования». Дана характеристика методам и приемам формирования компьютерной грамотности. Проанализирован Стратегический план МОН РК на 2020-2024 годы, где одним из приоритетных направлений является «Обеспечение развития инфраструктуры организаций дошкольного и среднего образования, с учетом доступности для детей с особыми образовательными потребностями, технологическое обновление и цифровизация»: «Будет расширена сеть организаций дошкольного и дополнительного образования детей, в том числе в рамках размещения государственного заказа» и к 2025 году доля дошкольных организаций, использующих инновационные авторские программы по реализации составит 90%. Авторами представлены компоненты, критерии, показатели и уровни сформированности компьютерной грамотности детей старшего дошкольного возраста. Применены диагностические методики Беседа-рассуждение «Компьютер что это и для он нам нужен?», Работа с рисунками «Правила работы с компьютером», даны результаты констатирующего этапа эксперимента.

Ключевые слова: компьютерная грамотность, старший дошкольный возраст, дополнительное образование, цифровые технологии, Life Long Learning, Gen Alpha, воспитательно-образовательный процесс, компьютерные игры.

Т.Б. Байназарова, ^{1*} С.М. Сүлейхан, ¹ Л.Р. Тайтелиева, ¹ О.С. Серікова ¹

¹ *Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан*

ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУДЕГІ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ КОМПЬЮТЕРЛІК САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ ТУРАЛЫ

Аңдатпа

Мақалада авторлар қосымша білім беруде мектеп жасына дейінгі балаларда компьютерлік сауаттылықты дамыту мәселесіне талдау жасады. «Компьютерлік сауаттылық» түсінігі сипатталды. Зерттелетін мәселе бойынша шетелдік және қазақстандық авторлардың зерттеулері талданды.

ҚР Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасыны (2022 жылғы 14 қазандағы № 422) талдап, оның ішінде «Әлеуметтік-эмоционалды дағдыларды қалыптастыру» білім беру бағытында, «Қоршаған әлеммен танысу» бөлімінде, «Заттық әлем» тармағында «... айналадағы пәндер, олардың қасиеттері мен мақсаты туралы түсінікті кеңейту... телефон, компьютер, теледидар және оларды пайдаланудың кейбір қарапайым ережелері туралы түсініктің болуы» анықталды. Компьютерлік сауаттылықты қалыптастыру әдістері мен тәсілдеріне сипаттама берілді. ҚР БҒМ-нің 2020-2024 жылдарға арналған стратегиялық жоспары талдап, онда басым бағыттардың бірі «Мектепке дейінгі және орта білім беру ұйымдарының инфрақұрылымын дамытуды қамтамасыз ету, ерекше білім беру қабілеті бар балаларға қолжетімділікті ескере отырып, технологиялық жаңарту және цифрландыру» болып табылады: «Балаларға арналған мектепке дейінгі және қосымша білім беру ұйымдарының желісі, оның ішінде мемлекеттік тапсырыстарды орналастыру шеңберінде

кеңейтілетін болады» және 2025 жылға қарай іске асыру үшін инновациялық меншіктік бағдарламаларды пайдаланатын мектепке дейінгі ұйымдардың үлесі 90%-ды құрайды.

Авторлар мектеп жасына дейінгі балалардың компьютерлік сауаттылығын дамытудың компоненттерін, критерийлерін, көрсеткіштерін және деңгейлерін ұсынды. «Компьютер дегеніміз не және ол бізге не үшін қажет?» әңгімелесу-дәлелдеу, «Компьютермен жұмыс істеу ережелері» сызбалармен жұмыс жасау диагностикалық әдістерін қолданып, эксперименттің анықтау кезеңінің нәтижелері берілді.

Түйін сөздер: компьютерлік сауаттылық, мектепке дейінгі жас, қосымша білім, цифрлық технологиялар, Life Long Learning, Gen Alpha, тәрбие-білім беру процесі, компьютерлік ойындар.

*Bainazarova T., *¹ Suleikhan S.,¹ Taitelieva L.,¹ Serikova O.¹*

*¹Kazakh national women's teacher training university,
Almaty, Kazakhstan*

TO THE ISSUE OF COMPUTER LITERACY OF PRESCHOOLERS IN ADDITIONAL EDUCATION

Abstract

In the article, the authors analyzed the issue of forming computer literacy for senior preschool children in additional education. A characteristic of the concept of «computer literacy» is given. Studies of foreign and Kazakh authors on the studied problem, were analyzed.

The typical curriculum of Preschool Education and Training of the Republic of Kazakhstan (approved by dated October 14, 2022 No. 422) and it is determined that in the educational direction «Formation of socio-emotional skills», the section «Familiarization with the outside world», in the item «Subject world» note the following «...to expand the idea of the surrounding objects, their properties and purpose... to have an idea of the purpose of the phone, computer, TV and some elementary rules for their use». The characteristics of methods and techniques of computer literacy formation are given. The Strategic Plan of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2020-2024 was analyzed, where one of the priority areas is «Ensuring the development of the infrastructure of preschool and secondary education organizations, taking into account accessibility for children with special educational needs, technological renewal and digitalization»: «The network of organizations for preschool and additional education of children will be expanded, including within the framework of placing a state order» and by 2025 the share of preschool organizations using innovative author's programs for implementation will be 90%.

The authors present the components, criteria, indicators and levels of computer literacy of senior preschool children. Diagnostic methods were applied. Conversation-reasoning «What is this computer and for us?», Work with the drawings «Rules for working with a computer», the results of the stating stage of the experiment are given.

Keywords: computer literacy, senior preschool age, additional education, digital technologies, Life Long Learning, Gen Alpha, educational process, computer games.

Основные положения. «Gen Alpha» (Поколение «Альфа») это дети нового мира, способные на масштабное обновление планеты во всех сферах – от экологии до культуры. «Альфа» соединяют интернет и жизнь, создавая контент своего поколения, молниеносно сканируя графический и текстовый материал, способны на непрерывное обучение. Однако имеются и слабые стороны данного поколения, это в первую очередь зависимость от технологий, утрата важных навыков, эмоциональная бедность и другое.

Сегодня динамично развивающийся мир ставит перед системой образования новые требования к личности: цифровые навыки, коммуникативные навыки, работа с информацией, самостоятельность, индивидуальность и предпринимательские наклонности.

В этой связи, в Модели развития ДВО РК в пункте «Изменение подходов к процессам развития, воспитания и обучения», говорится: «Дошкольные организации будут использовать вариативные индивидуальные адаптированные программы, различные методики и технологии обучения, формы, методы, приемы организации образовательного процесса; создавать безбарьерную развивающую среду, трансформируемые игровые и тематические зоны, ориентированные на поддержку индивидуальности и субъектности ребенка, развития жизненно необходимых физических, социальных, эмоциональных, коммуникативных, познавательных навыков». Согласно данной Модели, дополнительное образование по праву

рассматривается как важнейшая составляющая воспитательно-образовательного процесса, строящегося в парадигме развивающего образования, обеспечивая инновационную, обучающую, воспитывающую, развивающую, социализирующую, релаксационную функцию.

Введение. «Life Long Learning» - ключевой принцип образования XXI века. Глобальная информатизация общества ставит перед подрастающим поколением новый формат личности, обладающий новым типом мышления, умеющим адаптироваться к динамичным условиям окружающей действительности, владеющим навыками анализа и интерпретации большого объема информации от разных источников. Фундаментальным периодом развития данных качеств является дошкольный возраст, закладывая основы социальной успешности и конкурентоспособности на протяжении всей жизни. Учитывая тот факт, что сегодня активно развиваются цифровые технологии, все данные постепенно переходят на цифровой формат, одним из трендов образования является развитие компьютерной грамотности подрастающего поколения. Ребенок с раннего детства встречается с огромным количеством информации, он учится с ней работать, в том числе и с использованием компьютерного оборудования [1, 2].

Вопросами развития компьютерной грамотности занимались такие зарубежные ученые как И.А. Зимняя, О.Б. Зайцева, А.В. Хуторской, С.Е. Анфисова. В области дошкольного образования посвящены исследования Г.П. Петку [3], К.А.Киричек, С.Л. Новоселовой [4] и другие. Проведенный анализ научных исследований в области развития компьютерной грамотности, нами выявлено, что данная проблема актуальна во всем мире. Особый интерес вызывали исследования Тимоти А.Пойнтон (США) [5], Тосун Н., Михчи С. (Турция) [6], Лан Луо (Китай) [7] и другие. В Казахстане данной проблеме посвящены исследования Пак И.Т., Акушского И.Я., Жаманкарина М.М., в области дошкольного образования Артыкбаевой Е.В., Нургалиевой Э.Т., Тажигуловой А.И. и другие [2]. Как отмечают исследователи, применение компьютера в области дошкольного образования позволит повысить эффективность воспитательно-образовательного процесса: сделать его насыщенным и познавательным, а дошкольникам, в свою очередь, проявить желание и интерес в пользовании с ним.

Так, с целью повышения уровня компьютерной грамотности детей дошкольного возраста в Типовой учебной программе ДВО РК (утв. от 14.10.2022 №422) в образовательном направлении «Формирование социально-эмоциональных навыков», раздел «Ознакомление с окружающим миром», в пункте «Предметный мир» отмечают следующее «...расширять представление об окружающих предметах, их свойствах и назначении...иметь представление о назначении телефона, компьютера, телевизора и некоторых элементарных правилах их использования» [8].

Несмотря на то, что развитие компьютерной грамотности является одной из задач образовательного направления «Формирование социально-эмоциональных навыков», анализ Концепции развития дошкольного, среднего, технического и профессионального образования Республики Казахстан на 2023 – 2029 годы (утв. от 28 марта 2023 года № 249) показал, что цифровой развивающий контент в большей степени предназначен для учащихся школ. В связи с этим, одной из проблем ДВО, требующие решения на системном уровне является недостаточность качественного цифрового развивающего контента для детей дошкольного возраста. Поскольку, приобщение детей к информационной культуре – это не только овладение компьютерной грамотностью, но и приобретение этической, эстетической и интеллектуальной чуткости (овладение способами работы с различными электронными, компьютерными новинками) [9].

Одним из направлений который позволит формировать элементарные знания компьютерной грамотности является дополнительное образование. Оно находится в центре внимания общества и государства. Родители всё чаще предпочитают услуги дополнительного образования, стремясь вовлечь детей в дополнительные занятия (развитие познавательных интеллектуальных, творческих способностей, укрепление здоровья, и другое). В

свою очередь, государство видит в данном секторе особые ресурсы для подготовки детей к жизни и труду в быстро меняющемся мире и для формирования человеческого капитала, обеспечивающего глобальную конкурентоспособность экономики.

Цель нашего исследования заключается в определении уровня сформированности компьютерной грамотности детей старшего дошкольного возраста.

На основании выдвинутой цели, перед нами поставлены следующие задачи:

- проанализировать теоретические основы формирования компьютерной грамотности детей старшего дошкольного возраста;
- определить эффективные методы и приемы формирования компьютерной грамотности детей старшего дошкольного возраста;
- определить критерии, показатели и уровни сформированности компьютерной грамотности у детей старшего дошкольного возраста;
- выявить педагогические условия формирования компьютерной грамотности детей старшего дошкольного возраста в дополнительном образовании.

Материалы и методы. Для решения первой задачи нами осуществлен анализ теоретических основ компьютерной грамотности детей старшего дошкольного возраста. Проанализированы исследования С.Л. Новоселовой, Л.А. Парамоновой, Н.В. Новоторцевой, Тимоти А. Пойнтон, Лан Луо, Тосун Н., Михчи С., И. Тажигуловой, Е.В. Артыкбаевой, Э.Т. Нургалиевой и других.

В исследовании С.Л. Новоселовой, Л.А. Парамоновой изучен процесс информатизации дошкольного образования в России 80-90-х годов. Как отмечает к.п.с.н. Новоселова С.Л. введение компьютера позволит обогатить интеллектуальную основу умственного, физического, социального и эстетического развития ребенка. Компьютер перспективен, с помощью развивающих программ, игр и занятий возможно повысить уровень воспитательно-образовательной работы в детском саду [4].

По мнению Н.В.Новоторцевой, компьютер позволит преобразовать предметно-развивающую среду ребенка, а также усовершенствовать методику управления детским садом, обновить формы и методы работы с детьми.

Тимоти А.Пойнтон (США) «Computer literacy across the lifespan: a review with implications for educators», отмечает, что дети XXI не имеющие доступа к компьютерам ни дома, ни в организациях, будут развивать «информационную безграмотность». С целью его недопущения, уделяется повышенное внимание формированию базовых ЗУН работы с компьютером [5].

Лан Луо (Китай) «Preschool Education Based on Computer Information Technology Literacy and Big Data» приходит к выводу, что компьютерные технологии могут стать мощным инструментом повышения мотивации и активности воспитанников; обучение движется в сторону интеллектуального развития. Процесс обучения в дошкольных группах сочетают в себе элементы как прямого обучения, так и свободной игры [7].

Тосун Н., Михчи С. (Турция) в своем исследовании «An Examination of Digital Parenting Behavior in Parents with Preschool Children in the Context of Lifelong Learning» уделяют внимание роли родителя в формировании компьютерной грамотности и умения работать в сети Интернет. Авторы отмечают как положительные, так и отрицательные стороны в случаи нерационального использования компьютерных средств. Задача родителей заключается в создании безопасной информационной среды, ознакомить детей о надлежащем использовании компьютера [6].

В работе А.И. Тажигуловой, Е.В. Артыкбаевой, Э.Т. Нургалиевой «О разработке отечественных компьютерных игр для дошкольников», отмечают что в мире разработан достаточный арсенал компьютерных игр, однако практически отсутствуют казахстанские компьютерные обучающие игры (в частности на казахском языке) для дошкольников. По результатам исследования авторами было разработано 10 игр на казахском и русском языках

по 5 образовательным направлениям. Результаты показали, что компьютерные обучающие игры расширяют и обогащают инновационную информационно-образовательную среду дошкольного воспитания и обучения, способствует развитию кругозора, логического мышления, элементарных навыков счета, речи, чтения и другое [2].

На основании проведенного анализа зарубежных и казахстанских исследований, можно определить, что компьютер, обладает огромным потенциалом игровых и обучающих возможностей, оказывая значительное воздействие на ребенка.

Для решения второй задачи определены эффективные, на наш взгляд, методы и приемы формирования компьютерной грамотности детей старшего дошкольного возраста, представленные на рисунке 1,2.

<i>Активные методы обучения</i>	<i>Краткая характеристика</i>
Игровой метод	Интерактивные компьютерные игры, направленные на развитие навыков распознавания букв и цифр, управление мышью, знакомство с базовыми программами и т.д.
Индивидуальный метод	Учет индивидуальных особенностей и интересов каждого ребенка, разработка индивидуальных заданий, педагогическое сопровождение в обучении основам компьютера.
Визуальное обучение	Применение интерактивных визуальных материалов: аудио-видео презентации, анимации, изображения, что позволит дошкольникам лучше понимать и запоминать информацию, развивать креативность и воображение.
Проектный метод (Участие в общих проектах)	Вовлечение в коллективные проекты, связанные с компьютерной грамотностью. К примеру, создание сказок/презентаций с помощью специальных программ, принимать участие и обмениваться информацией при выполнении интерактивных групповых заданиях.
Метод проблемного обучения	Создание проблемной ситуации, требующие включение процессов активного мышления, познавательной деятельности с целью поиска новых способов и приемов выполнения задания.
Обучающие программ и приложения: Робототехника и программирование	Обучающие программы и приложения помогут развивать компьютерную грамотность детей, являясь интерактивными и адаптированными под возрастные особенности детей, отвечающие принципу доступности и наглядности.
Обратная связь и адаптивное обучение	использование методов, позволяющих компьютеру анализировать результаты обучения и давать обратную связь детям. Это помогает адаптировать обучение под индивидуальные потребности каждого ребенка и повысить эффективность обучения.
Информационное обучение	Во время работы за компьютером, дети получают необходимую информацию, используют ее для достижения результата.

Рисунок 1 – Активные методы обучения

<i>Приемы обучения</i>	<i>Краткая характеристика</i>
Рассказ простыми словами	изучение основ компьютерной грамотности необходимо начинать с простого объяснения, предоставив материал в доступной форме.
Практика вместо теории	предоставить возможность самостоятельно работать на компьютере под непосредственным контролем взрослого. С помощью программ-раскраски, интерактивные задания привлечь внимание ребенка.
Постепенное усложнение заданий	постепенное освоение навыков: научить включать компьютер, открывать программы, и т.д.
Постоянное повторение и тренировки	систематическое повторение полученных знаний: предоставить возможность детям в свободное время изучать основы компьютера.

Рисунок 2 – Приемы обучения компьютерной грамотности

Применение активных методов и приемов обучения способствуют развитию когнитивных навыков, самостоятельности, позитивного настроения к процессу обучения, проявить интерес и желание, облегчают преодолению трудностей.

Для решения третьей задачи, нами определены критерии, показатели и уровни сформированности компьютерной грамотности у детей старшего дошкольного возраста, представленные на рисунке 3.

<i>Компонент</i>	<i>Критерий</i>	<i>Показатель</i>
Когнитивный	Степень сформированности знаний базовых понятий и терминов компьютера; знание техники безопасности при работе за компьютером	Знание базовых понятий и терминов, связанных с компьютером
Мотивационный	Степень сформированности умения ориентироваться в компьютерных интерфейсах: «открыть», «сохранить», «выход»	Понимание возможностей компьютера: принцип работы компьютера и устройств
Деятельностный	Степень сформированности навыков работы с компьютером	Применение практических навыков работы с компьютером: включать и выключать компьютер, владеть клавиатурой, уметь пользоваться текстовым и графическим редакторами.

Рисунок 3 - Критерии, показатели и уровни сформированности компьютерной грамотности у детей старшего дошкольного возраста

Уровни сформированности компьютерной грамотности детей старшего дошкольного возраста:

Относительно высокий – ребенок знает о том, что такое компьютер, гаджеты (клавиатура, мышь), рассуждает о них, понимает основной принцип работы компьютера, владеет первоначальными практическими навыками работы с компьютером «включать», «выключать»; на поставленные вопросы отвечает достаточно уверенно, аргументируя их;

Относительно средний – ребенок имеет непосредственные знания о том, что такое компьютер, гаджеты (клавиатура, мышь); при ответе на вопрос ненадолго задумывается, не всегда может аргументировать; испытывает затруднения в работе с компьютером;

Относительно низкий – ребенок имеет минимальные знания о том, что такое компьютер, гаджеты (клавиатура, мышь); испытывает сложности или вовсе не может ответить на поставленные вопросы, не аргументирует их; не владеет практическими навыками работы с компьютером.

Целью эмпирического исследования – диагностика и определения уровня сформированности компьютерной грамотности у детей старшего дошкольного возраста.

В работе применены следующие методы:

1. Теоретические (анализ, синтез, обобщение, проектирование);
2. Эмпирические (наблюдение, беседа);
3. Эксперимент;
4. Математические и статические методы обработки данных.

В процессе проведения экспериментальной работы нами использованы следующие методики:

Методика 1. Беседа-рассуждение «Компьютер что это и для он нам нужен?»

Цель: определение уровня знаний детей старшего дошкольного возраста о значении и назначении компьютера.

Методика проведения: в процессе беседы-рассуждения дошкольникам было задано 7 вопросов: «Что такое компьютер? Для чего нужен компьютер? Как компьютер может помочь

человеку? Какую пользу и вред могут принести компьютер? Что такое мышшь? Для чего необходима клавиатура? и т.д.», их ответы фиксировались.

Критерии оценивания:

«5» – если все ответы на поставленные вопросы верны. Знает о том, что такое компьютер и основные его составляющие, может выдвинуть предположение о назначении, пользе и вреде компьютера;

«4» – если в ответах на поставленные вопросы допущены 1-2 ошибки, знает, что такое компьютер, основные его составляющие, однако испытывает трудности при ответе о пользе и вреде компьютера;

«3» – если в ответах на поставленные вопросы допущены 3-4 ошибки. Испытывает трудности при ответах на вопросы, не может аргументировать их;

«0-2» – если в ответах на поставленные вопросы допущены более 4 ошибок. Не знает, что такое компьютер и для чего он необходим.

Методика 2. Работа с рисунками «Правила работы с компьютером»

Цель: определение уровня знаний правил техники безопасности и умений работать с компьютером.

Методика проведения: ребенку дано задание: соединить стрелками правила и соответствующие к ним рисунки. Предложены 5 правил: «Как правильно включать компьютер, как долго можно сидеть за компьютером, можно ли работать за компьютером при темном освещении, как правильно соблюдать позу при сидении, для чего необходимо соблюдать порядок на рабочем столе». Диагностика проводится индивидуально, материал представлен в виде рисунка.

Критерии оценивания:

«5» – если все соответствия выполнены верно;

«4» – если выполнено не менее 4 соответствий;

«3» – если выполнено не менее 3 соответствий;

«2» – если выполнено менее 2 соответствий.

Результаты и обсуждение. Результаты, полученные в ходе констатирующего этапа исследования, показали, что при ответе дети старшего дошкольного возраста «Компьютер что это и для он нам нужен?» знают о том, что такое компьютер, однако испытывают сложности в том, для чего он необходим, согласно опросу, из 10 детей: 5 ответили «для игр», 2 «для родителей», 1 «смотреть мультики», 2 «не знаю». На вопрос «в чем польза и вред», 8/10 не смогли ответить на вопрос, 1/10 «вредит глазкам», 1/10 «изучаю ментальную арифметику». По второй методике работа с рисунками «Правила работы с компьютером», результаты значительно ниже первой диагностической методики, так были определены следующие результаты: на вопрос «Как правильно включать компьютер» 5/10 включают его дома самостоятельно, однако не знают, что это необходимо выполнять с разрешения взрослого, у 5/10 никогда не включали; «как долго можно сидеть за компьютером» 7/10 ответили пока мама не выключит, 3/10 дома нет компьютера/ноутбука; на вопрос «можно ли работать за компьютером при темном освещении» ответили 5/10 ответили что не знают, 5/10 вообще не разрешают использовать компьютер дома; «как правильно соблюдать позу при сидении» 10/10 не знают как правильно сидеть, а что такое гимнастика для глаз вовсе не слышали; «для чего необходимо соблюдать порядок на рабочем столе», ответ был однозначным, для того чтобы было чисто.

Результаты констатирующего этапа исследования показали, в большей степени у детей преобладает средний и низкий уровень сформированности компьютерной грамотности, к сожалению, на высоком уровне воспитанников не оказалось, т.е. нет ребенка, который знал бы правила поведения за компьютером, смог бы аргументировать свои предположения. На среднем уровне составляют 6 (60%) детей, базовые представления имеются, однако испытывают сложности при ответе на вопросы и задания. На низком уровне составляют 4 (40%)

детей, не проявили базовые знания компьютерной грамотности. Полученные данные свидетельствуют о том, дальнейшая цель нашего исследования – разработать и апробировать программу дополнительного образования по формированию компьютерной грамотности детей старшего дошкольного возраста.

На основе проведенного анализа, нами определено, что компьютерная грамотность является элементом информационной культуры личности, позволяющей подрастающему поколению осознать и освоить информационную картину мира, в виде систем символов и знаков, свободно ориентироваться в информационном обществе. В связи с тем, что процесс обучения компьютерной грамотности является вариативным компонентом, эффективное формирование будет проходить в процессе дополнительного образования. Сегодня дополнительное образования активно находится в центре внимания как родителей, общества, так и государства, который видит в данном секторе особые ресурсы для подготовки детей к жизни в условиях динамично развивающегося мира, что в свою очередь является основой для развития человеческого капитала. Как отмечено, в Стратегическом плане Министерства образования и науки Республики Казахстан на 2020-2024 годы в Разделе 3. Приоритетные направления развития сферы/отрасли, 4 приоритетное направление. «Обеспечение развития инфраструктуры организаций дошкольного и среднего образования, с учетом доступности для детей с особыми образовательными потребностями, технологическое обновление и цифровизация»: «Будет расширена сеть организаций дошкольного и дополнительного образования детей, в том числе в рамках размещения государственного заказа» и к 2025 году доля дошкольных организаций, использующих инновационные авторские программы по реализации составит 90 % [10].

Однако для успешной реализации дополнительного образования, направленного на формирование компьютерной грамотности детей старшего дошкольного возраста, необходимо создавать специальные педагогические условия. Нами были определены следующие педагогические условия:

- Современное компьютерное и программное обеспечение в ДОО;
- Разработка и внедрение специальных учебных программ по формированию базовых знаний и умений, и навыков компьютерной грамотности;
- Обучение навыкам работы с компьютером «включать/выключать», работать мышкой, клавиатурой;
- Создавать индивидуальный подход к ребенку;
- Создать атмосферу тесного сотрудничества ДОО и семьи при реализации дополнительной программы;
- Осуществлять регулярные занятия согласно расписанию.

Для того, чтобы создать основу для формирования новых типов мышления, обогащать и способствовать интеллектуальному развитию, компьютер должен стать частью развивающей предметно-пространственной среды ДОО.

Заключение. Введение компьютера в воспитательно-образовательный процесс ДО позволит создать базу для овладения детьми компьютерной грамотностью, что является условием качественного обновления общества. Компьютерная грамотность является элементом информационной культуры личности (учат преодолевать трудности, контролировать выполнение заданий, оценивать собственные результаты), позволяющая свободно ориентироваться в информационном обществе.

Эффективным видом образования, направленным на формирование компьютерной грамотности по праву можно рассматривать дополнительное образование. Казахская система дополнительного образования обладает уникальными возможностями и направлена на развитие когнитивных и творческих способностей: уметь осуществлять поиск и обработку

информации, дисциплину, структурированность и своевременному обращению к компьютеру как средству познания.

На основании вышеизложенного и полученных результатов констатирующего этапа эксперимента, перед нами стоит задача разработать и апробировать программу дополнительного образования «Gen Alpha: в мире технологий», определить действительно ли дополнительное образование будет способствовать эффективному формированию компьютерной грамотности детей старшего дошкольного возраста.

Список использованной литературы:

1. Об утверждении модели развития дошкольного воспитания и обучения. Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 марта 2021 года № 137. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000137>
2. Tajigulova A.I.; Nurgalieva E.T.; Artykbaeva E.V. О разработке отечественных компьютерных игр для дошкольников. Вестник КазНУ. Серия педагогическая, [S.I.], v. 43, n. 3, jan. 2016. ISSN 2520-2650. URL: <https://bulletin-pedagogic-sc.kaznu.kz/index.php/1-ped/article/view/84>
3. Петку Г.П. Педагогические условия познавательного развития старших дошкольников в режиссерских играх с применением компьютерных средств / Г.П. Петку. – М.: Просвещение, 1992. – 317 с.
4. Новоселова С.Л. Компьютерный мир дошкольника / С.Л. Новоселова, Г.П. Петку. – М.: Новая школа, 1997. – 128 с.
5. Timothy A. Poynton, Computer literacy across the lifespan: a review with implications for educators, *Computers in Human Behavior*, Volume 21, Issue 6, 2005, Pages 861-872, ISSN 0747-5632, <https://doi.org/10.1016/j.chb.2004.03.004>
6. Tosun N., Mihci C. An Examination of Digital Parenting Behavior in Parents with Preschool Children in the Context of Lifelong Learning. *Sustainability* 2020, 12, 7654. <https://doi.org/10.3390/su12187654> <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/18/7654>
7. Lan Luo, "Preschool Education Based on Computer Information Technology Literacy and Big Data", *Journal of Sensors*, vol. 2022, Article ID 4457811, 10 pages, 2022. <https://doi.org/10.1155/2022/4457811>
8. О внесении изменения в приказ исполняющего обязанности Министра образования и науки Республики Казахстан от 12 августа 2016 года № 499 "Об утверждении Типовых учебных программ дошкольного воспитания и обучения". Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 14 октября 2022 года № 422, URL: http://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/PRIKAZY/2022/ru_26102022.pdf
9. Концепция развития дошкольного, среднего, технического и профессионального образования Республики Казахстан на 2023 – 2029 годы (утв. от 28 марта 2023 года № 249), URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000249#z81>
10. Об утверждении Плана развития Министерства просвещения Республики Казахстан на 2020-2024 годы, URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/documents/details/374257?lang=ru>

References:

1. Ob utverzhdenii modeli razvitiya doshkol'nogo vospitaniya i obucheniya. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 15 marta 2021 goda № 137. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000137>
2. Tajigulova A.I.; Nurgalieva E.T.; Artykbaeva E.V. О razrabotke otechestvennyh komp'yuternykh igr dlya doshkol'nikov. Vestnik KazNU. Seriya pedagogicheskaya, [S.I.], v. 43, n. 3, jan. 2016. ISSN 2520-2650. URL: <https://bulletin-pedagogic-sc.kaznu.kz/index.php/1-ped/article/view/84>
3. Petku, G.P. Pedagogicheskie usloviya poznavatel'nogo razvitiya starshih doshkol'nikov v rezhisserskih igrakh s primeneniem komp'yuternykh sredstv / G.P. Petku. – M.: Prosveshchenie, 1992. – 317 s.
4. Novoselova S.L. Komp'yuternyj mir doshkol'nika / S.L. Novoselova, G.P. Petku. – M.: Novaya shkola, 1997. – 128 s.
5. Timothy A. Poynton, Computer literacy across the lifespan: a review with implications for educators, *Computers in Human Behavior*, Volume 21, Issue 6, 2005, Pages 861-872, ISSN 0747-5632, <https://doi.org/10.1016/j.chb.2004.03.004>
6. Tosun N., Mihci C. An Examination of Digital Parenting Behavior in Parents with Preschool Children in the Context of Lifelong Learning. *Sustainability* 2020, 12, 7654. <https://doi.org/10.3390/su12187654> <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/18/7654>
7. Lan Luo, "Preschool Education Based on Computer Information Technology Literacy and Big Data", *Journal of Sensors*, vol. 2022, Article ID 4457811, 10 pages, 2022. <https://doi.org/10.1155/2022/4457811>
8. О vnesenii izmeneniya v prikaz ispolnyayushchego obyazannosti Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 12 avgusta 2016 goda № 499 "Ob utverzhdenii Tipovykh uchebnykh programm doshkol'nogo vospitaniya i

obucheniya". Prikaz Ministra prosveshcheniya Respubliki Kazakhstan ot 14 oktyabrya 2022 goda № 422, URL: http://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/PRIKAZY/2022/ru_26102022.pdf

9. Koncepciya razvitiya doshkol'nogo, srednego, tekhnicheskogo i professional'nogo obrazovaniya Respubliki Kazakhstan na 2023 – 2029 gody (utv. ot 28 marta 2023 goda № 249), URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000249#z81>

Ob utverzhdenii Plana razvitiya Ministerstva prosveshcheniya Respubliki Kazakhstan na 2020-2024 gody, URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/documents/details/374257?lang=ru>

IRSTI 14.25.07

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.82.2.035>

Karsybayeva R.,¹ Izmagambetova R.,^{2*} Aitzhanova E.¹

¹Kazakh national women's teacher training university, Almaty, Kazakhstan

²Abai Kazakh national pedagogy university, Almaty, Kazakhstan

DEVELOPMENT OF COGNITIVE ACTIVITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH TASKS

Abstract

This article defines and analyzes the ways and methodological guidelines for the formation of creative abilities of Primary School students, types of non-standard, oral and written problems and creative actions of children in solving them, ways of thinking and stages of development of skills. In addition, the article analyzes and shows how to solve the problem based on the feedback from students and the results of specific actions performed during the lesson, using the method of logically solving the main problems in the formation of creative abilities of Primary School students, based on the knowledge and experience of the teacher. It serves as a means of forming primary school students' interest in learning based on changing the form of tasks and using mental operations in the formation of their creative abilities. The article describes the essence of interest in reading, the specifics of the main stages of its development.

Keywords: creative thinking, ways of thinking, analysis, comparison, generalization, formation, flexibility of thinking, mathematics, criterion, creative activity, task.

Р.Карсыбаева,¹ Р.Измагамбетова,^{2*} Е.Айтжанова¹

¹Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

ТАПСЫРМАЛАР АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ДАМУ

Аннотация

Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудың жолдары мен әдістемелік нұсқаулар, стандартты емес, ауызша және жазбаша есеп түрлері мен оларды шешудегі балалардың шығармашылық әрекеттері, ойлау тәсілдері мен дағдыларының даму кезеңдері анықталып талданған. Сонымен қатар, мақалада мұғалімнің білімі мен тәжірибесіне сүйене отырып, бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудағы негізгі мәселелерді логикалық түрде шешу әдісі арқылы оқушылардың кері байланысына және сабақ барысында орындалған нақты әрекеттердің нәтижелеріне сүйене отырып, мәселені қалай шешуге болатындығын талдап көрсетеді. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруда тапсырмалардың формасын өзгерту және ақыл-ой операцияларын қолдану негізінде оқуға деген қызығушылығын қалыптастыру құралы ретінде қызмет етеді. Мақалада оқуға деген қызығушылықтың мәні, оның дамуының негізгі кезеңдерінің ерекшелігі сипатталады.

Түйін сөздер: шығармашылық ойлау, ой тәсілдері, талдау, салыстыру, жалпылау, қалыптастыру, ойлау икемділігі, математика, критерий, шығармашылық белсенділік, тапсырма.

Карсыбаева Р.,¹ Измагамбетова Р.,^{2*} Айтжанова Е.¹

¹Казахский национальный женский педагогический университет
г. Алматы, Казахстан

²Казахский Национальный Педагогический Университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан

РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ЗАДАНИЯ

Аннотация

В данной статье определены и проанализированы пути и методические указания по формированию творческих способностей младших школьников, нестандартные, устные и письменные виды задач и этапы развития творческих действий детей при их решении, способов мышления и умений. Кроме того, в статье анализируется, как решить проблему, опираясь на знания и опыт учителя, с помощью метода логического решения основных проблем в формировании творческих способностей младших школьников, опираясь на обратную связь учащихся и результаты конкретных действий, выполненных в ходе урока. Служит средством формирования у младших школьников интереса к обучению на основе изменения формы заданий и использования мыслительных операций при формировании творческих способностей. В статье описывается сущность интереса к чтению, специфика основных этапов его развития.

Ключевые слова: творческое мышление, способы мышления, анализ, сравнение, обобщение, формирование, гибкость мышления, математика, критерий, творческая активность, задание.

Basis provisions. The creative thinking of the student is expressed in the discovery of a new, previously unknown: a new way of solving the problem, a new property of the subject under consideration, new connections in the educational material, etc. Where there is no such discovery, there is no creativity. The ability of students to create something new without relying on a sample develops when solving problems that require creativity, as a result of which mathematics is taught.

Creative thinking includes: the implementation of non-template approaches to activity, the ability to set new goals, control in evaluation, planning, non-trivial approaches to analysis, comparison, generalization, formation of evaluation criteria, etc. To form students of these thought processes, it is necessary to develop productive tasks that are directly aimed at the development of creative thought processes, such as planning requires input, non-template analysis, comparison, general conclusion.

In this regard, there are great opportunities in mathematics lessons, in particular when studying new material with the help of problems. To form the flexibility of thinking, it is necessary to solve problems and examples of various types in one lesson, and it is necessary to analyze them, discuss the conditions and features of the solution. When solving tasks of a new type, it is necessary to compare it with familiar tasks, to highlight new elements in it that were not in the tasks solved earlier.

The student meets the task from the first days of school. In one of the first conversations with a student, the teacher, trying to find out what kind of life experience and knowledge his student has, turns to the simplest task. For example: "Two corners of a triangle are known. What is the third corner equal to?"

Introduction. From the beginning to the end of school, the mathematical task constantly helps the student to develop the correct mathematical concepts, to find out more deeply the various aspects of the relationships in the life around him, makes it possible to apply the studied theoretical positions, allows you to establish a variety of numerical relationships in the observed phenomena. At the same time, solving problems contributes to the development of the child's thinking, independent assimilation of new material. Active work of thought contributes to the development of attention and curiosity in the student and significantly increases his interest in the subject.

The task is a question formulated in words, the answer to which can be obtained through arithmetic actions. Let's look at the basic elements that make up each task, and find out what it means to solve the problem. It follows from the very definition of the task that it must necessarily contain some kind of question. There is no task without a question. Since the answer to the question should be obtained as a result of logical actions, obviously, it should contain a requirement to find out this or that number (or numbers) - the desired one. In addition, the task must specify the conditions with the help of logical actions on which the desired one can be found. Therefore, the mandatory elements of any task are an unknown (desired) number (or several desired numbers) and given numbers (there must be at least two of them).

The main feature of text tasks is that they do not directly indicate which action (actions) should be performed on these numbers to get what you are looking for. Therefore, the text of the task may contain some indirect indications not the connection that exists between these numbers and the desired one and which determines the choice of the necessary actions and their sequence. This is the condition of the task. The condition, which is designed to reveal the relationship between the data and the desired one, naturally includes the numerical data of the problem.

The main feature of text tasks is that they do not directly indicate which action (actions) should be performed on these numbers to get what you are looking for. Therefore, the text of the task may contain some indirect indications not the connection that exists between these numbers and the desired one and which determines the choice of the necessary actions and their sequence. This is the condition of the task. The condition, which is designed to reveal the relationship between the data and the desired one, naturally includes the numerical data of the problem. So, the main elements of the task are the condition and the question. Numeric (or alphabetic) data represent condition elements. The search is always contained in the question. However, in some cases, the task is formulated in such a way that the question may include conditions, or the whole task is presented in the form of a question.

All this must be taken into account when teaching younger students to solve problems. One of the important points of learning is that students learn to independently perform the primary analysis of the text of the task, separating the known from the unknown. It is essential that they be able not only to isolate numerical data from the problem, but also to explain what each of the numbers contained in it means in the context of the problem itself, what is said about the number to be found, etc. It is important that during the initial analysis, attention should be paid not only to the selection of data and what is being sought, but also to the connections between them described in the text of the task.

Generally speaking, solving a problem means answering the question posed in it. This is how children most often understand the requirement to solve the problem themselves. Quite often it happens that as soon as the teacher has reported the task, students immediately give an answer to her question. There is a widespread opinion among teachers that if a student cannot explain how he got the answer to the question of the problem, it means that he has not solved it. Children internally can never agree with this. There is a kind of conflict situation, which in this case is not useful at all. The reason for it is that the teacher understands the requirement to solve the problem much more widely than just to answer her question. The problem of learning to solve problems will probably always remain one of the most relevant, since it develops the cognitive activity of schoolchildren.

Today, among the important tasks facing the education system, the problem of mental education of a younger student is of particular relevance. One of the central issues of mental education is the development of cognitive activity of children. The problem of cognitive activity belongs to the traditional themes of Kazakhstan psychological and pedagogical science. Famous scientists have addressed various aspects of the problem in their research: L.P. Aristova [1], D.B. Bogoyavlenskaya [2], L.S. Vygotsky [3], D.B. Godovikova [4], O.O. Denina [5], E.E. Kravtsova [6], E.A. Krasnovsky [7], M.I. Lisina [8], N.A. Moreva [9], A.M. Matyushkin [10], V.D. Shadrikov [11], T.I. Shamova [12], V.V. Shcheinina [13], G.I. Shchukina [14] and others.

Training is a specially directed process in which the teacher organizes active educational and cognitive work of children to master their knowledge, skills and abilities, the development of creative, creative abilities and moral ethical ideas. Of great importance for the development of cognitive activity is the development of mental processes – memory, attention, imagination. These processes, according to psychologists, are the basis for the development of thinking and creative abilities of students.

Today, in the conditions of powerful economic development, education is gradually becoming more complicated, training is moving from simple teaching of material to the development of a creatively thinking, thinking and able to apply their knowledge in practice. Therefore, the education system must provide a qualitatively new level of general education, vocational training. Already in the elementary grades, the primary goals of learning are undergoing changes: in the first place is the cognitive function, the cult of activity, independence, unconventionality of thought, which ensures the development of the child's intelligence. The main task of the teacher is to ensure that each lesson contributes to the development of children's cognitive interests. Interest is an effective means of successful learning, a necessary condition for achieving positive results. When a child becomes interested in the material, he will have a desire to learn more about it. Effective learning is impossible without searching for ways to activate the cognitive activity of students, because children should not only learn a certain amount of knowledge, but also to learn to observe, compare, identify the relationship between concepts, to reason. And this can be achieved only by means that activate cognitive activity.

These include: didactic games, game situations, creative tasks, non-standard tasks. It is important to pay special attention to the development of cognitive activity in primary grades also because it is in these classes that the basic intellectual skills are formed. The analysis of psychological and pedagogical literature shows that there is a contradiction between the need to create and develop the cognitive activity of younger schoolchildren and the insufficient development of methodological ways to develop the cognitive activity of children in primary school.

Materials and methods. In the methodological literature, the main stages of work on the task are highlighted: assimilation of the content of the text, search for a solution. Execution of the solution, verification of the solution and work with the solved problem. Usually, teachers pay the most attention to the second and third stages. But experience shows that skipping the first and last stages leads to formal, and often to incorrect decisions, a lack of understanding of why the task should be solved this way and not otherwise. For example, everyone knows the situation when students solve the main task as a simple one. This happens because the child inattentively read the task, did not perform an analysis of its text. In addition, students do not feel the need to analyze the text of the problem, since most of the tasks they solve are in one action, so the student does not choose the necessary action when solving, but tries to guess it. This tactic often leads to the right decision, since you have to choose from two possible actions.

Before considering the basics of organizing cognitive activity, let's turn to the basic concepts of "cognition", "activity" and "cognitive activity". According to G.M. Kojaspirova, cognition is a process of reflection and reproduction of reality in human thinking caused by the development of socio–historical practice, the result of which is a new knowledge about the world [15]. Specially organized cognition is the essence of the educational process. Cognition is a complex process that consists of two inseparable components. Information, which consists of information, facts of events and thought processes necessary for the acquisition and processing of information constitute the first component. Namely:

- what is a person interested in, what things he prefers for cognition;
- in what ways and means does it receive information;
- how is the process of processing information: what a person does with the information received – systematizes, organizes, collects, forgets, and so on. The information itself (information,

life events, facts) this is not the main the goal, it is not considered as knowledge for the sake of knowledge. By no means. Information is primarily a means by which it is possible to develop the processes, skills, skills, methods of cognition necessary for cognitive development. The second component refers to the attitude to information itself. This component is pronounced in children. They are ready to learn what makes them like, and vice versa, they do not even want to hear about what they are not attracted to, what they are negative about. Cognition is a process of analysis and reproduction reality through thinking. In the process of mediated sensations, perceptions, active study of objective reality, students have certain ideas about certain phenomena, objects, processes. Cognition can be represented as a sequential chain consisting of perception, memorization, preservation, comprehension, reproduction and interpretation of the acquired knowledge. The results of cognition, as a rule, are not immobile, they do not remain in the consciousness of a person, but are transmitted from generation to generation, with the help of material media such as books, drawings, cultural objects and soon. The concept of "activity" is considered by researchers as a general scientific one and is reasonably associated with activity. In particular, in philosophy, "activity" (from the French *activite* – the power of action) is understood as active behavior. It is advisable to consider the concept of "activity". In philosophy, under the concept of activity was the human form of attitude to the surrounding world, changing and transforming it. At the same time, there is an abundance of activities: material and spiritual, reproductive and creative, creative and destructive, etc.. In sociology, activity is considered as a conscious human action aimed at responding to people's behavior. Max Weber defined this as "waiting". In psychology, activity is understood as a system of interactions of a subject with the outside world, during which a person consciously influences an object, due to which he satisfies his needs.

According to G.M.Kojaspirova, activity is a form of mental activity of a person, including a goal, motive, methods, result, aimed at cognition and transformation of the world and man himself. V.S.Stepin argued that activity can be considered as a complexly organized network of various acts of transformation of objects, when the products of one activity pass into another and become its components. At the same time, both natural objects and people can act as objects of transformation as a result of the educational process. V.V. Davydov defines activity as a specific form of social existence of people, consisting in the transformation of reality. The concept of "activity" can be defined as a specific type of human activity aimed at cognition and creative transformation of the surrounding world, including oneself and the conditions of one's existence. But what is activity, if activity is its kind. In psychology, the term "activity" is interpreted as the active state of living organisms, the condition of their existence in the world. An active being is not just in motion, it contains the source of its own movement, and this source is reproduced during the movement itself.

M.I. Lisina also connects the concept of activity with activity and considers it in three aspects: as a type of activity; as a state opposite to passivity; as initiative. In the works of B. G. Ananyev, activity is highlighted as an indicator of his individuality. In sociology, activity is understood as activity in the broadest sense of the word, one of the fundamental elements of human behavior. In pedagogy, the term "activity" is defined as the ability to produce socially significant transformations of material and spiritual environment based on the development of the historical experience of mankind, as well as the active attitude of the individual to the world. Turning to the consideration of cognitive activity, we note that the problem of the development of cognitive activity in the scientific literature is not new. Also Ya.A. Komensky, the great Czech educator and thinker XVII century, considered this problem leading to the development of the personality of the subject of education: "youth should receive a true education, guided not by someone else's mind, but by their own, not only reading from books and understanding other people's thoughts about things, or even memorizing and reproducing them in quotations, but developing the ability to penetrate into the root of things and develop a true understanding of them and their use". In pedagogy, cognitive activity is defined as an active state of a person, which is characterized by the desire for mental tension, learning and the manifestation of volitional efforts in the process of mastering knowledge [8, 11].

Ya.A. Komensky, K.D. Ushinsky, D.Locke, J.J. Rousseau defined cognitive activity as a natural desire of a student to cognition. According to Ya.A. Komensky, "in all possible ways it is necessary to ignite in children a fervent desire for knowledge and for learning". A number of scientists (L.N. Klimenko, M.I. Lisina) consider cognitive activity in close connection with such a concept as independence [16]. By cognitive activity they mean: independent, initiative activity of the child aimed at cognition of the surrounding reality. Independent activity in obtaining the necessary information, identifying problems and finding ways to solve them. O.G. Shishkova does not distinguish between the concepts of "cognitive activity" and "independence". Interesting is the point of view of D.B.Bogoyavlenskaya, who uses the term "intellectual activity" instead of "cognitive activity". By "intellectual activity" a scientist understands a personal property, a measure of intellectual initiative [2, 138].

Emphasizing the activity nature of cognitive activity, some scientists combine cognitive activity with activity, namely, define it as:

- the state of readiness for cognitive activity;
- productive activity aimed at the formation of stable cognitive interests and motives;
- an integral part of human mental activity.

In her research, O.O. Denina identifies the concepts of "cognitive activity" and "cognitive activity". According to the scientist, there is more in common between these concepts than there is different. Activity manifests itself through activity. Activity is always characterized by a greater or lesser degree of activity. According to O.O.Denina, cognitive activity is both the goal of activity, and the means to achieve it, and its result. I.A.Chernyshev, considering cognitive activity as the property of a student's personality reveals its content in educational activities through the student's attitude to learning, the desire to master the ways of cognition and the mobilization of volitional efforts to achieve the learning goal. A similar point of view regarding the understanding of cognitive activity as a personal quality is expressed by N.V.Deryabina, V.V.Shchetinina, G.I.Shchukina, etc. determining cognitive activity, as a personality quality that prepares for independent

activity to search for new information, identify problems and search ways to solve them; the ability to use acquired knowledge in new situations to solve problems [17].

T.A. Platonova, A.M. Matyushkin, A.A. Verbitsky believe that cognitive activity is, first of all, internal motivation that encourages a child to activity [18]. V.V.Shchetinina cognitive activity activity connects with creative activity. According to the scientist, cognitive activity manifests itself in an active, intensive study of reality for the realization of acquired knowledge and skills in creative activity. Further analysis of psychological and pedagogical literature revealed signs of cognitive activity:

- attitude to the content, nature of educational and cognitive activity;
- striving for self-knowledge, self-development, self-regulation, self-organization, self-control, self-esteem;
- striving for learning, mental stress and manifestation of strong-willed efforts;
- relentless interest in the search for new knowledge, the desire for search activity;
- creative realization of acquired knowledge and skills.

Thus, the analysis of scientific sources made it possible to identify in understanding the essence of cognitive activity: an integrative quality of personality expressing the desire for knowledge and as an activity Conclusion. Literature analysis has shown that cognitive activity is created directly in cognitive activity; contributes to

Results. Let's consider simple oral tasks for propaedeutics to teaching mathematics through tasks. "When 15 people got off the plane, 44 passengers remained in it. How many people were on the plane?" - some students argue like this: "You can't subtract 44 from 15, so these numbers have to be added up." This reasoning is essentially wrong, but leads to the correct answer.

The above explains why, even before reading the task, students begin to perform some actions with these numbers. This causes errors. Therefore, it is necessary to teach students not to rush into choosing an action. He should understand how important it is to carefully read the text of the task and maybe more than once. Special tasks are required to form this skill.

The texts of the tasks may differ for different reasons. Let's consider them.

According to the structure of the task text. Special work is needed to isolate different designs. Let's focus on this in more detail.

In each task, you can select a condition and a requirement. Let's denote schematically the condition, and the requirement. Then the task can have one of the constructions: 1.2.3:

1

1) The children went camping. There were 18 boys and 10 girls. How many children went camping?

2) One can holds 32 liters of water, and the second one holds 12 liters less. Find the capacity of two cans together.

3) The children planted 4 courses of raspberries, 5 currant bushes, and as many gooseberry bushes as raspberries and currants together. How many bushes did the children plant in total?

4) There are 8 violins in the orchestra, and 2 fewer violas. When several more instruments were added to the violas, there were 9 of them in the orchestra. How many violas were added?

2.

5) How many stamps did Bolat give if he gave Sergei 8 stamps, and 5 stamps for Kolya?

6) How many passengers did he fly if there were 25 women on the plane, 15 more men than women, and 10 fewer children than women?

7) How many pencils are in two same boxes, if there are 2 dozen pencils in one?

8) How many wheels do you need for two tricycles?

3.

9) Mom baked 20 pies. How many pies are left after eating 15 pies at dinner?

10) The store sold 22 boxes of tomatoes. How many boxes of tomatoes were there if there were 8 boxes left to sell?

11) Snow White grew 14a pages and 20 mow her. How many flowers does Snow White have left after she gave 7 flowers to the gomes?

12) When the father was 40 years old, the son was 12. Find the age of the son when the father will be 52 years old.

In order to teach the student to establish a connection between the desired and the data, it is very useful to offer tasks with superfluous and missing data, as well as tasks that do not have solutions for various reasons.

Here are examples of such tasks.

13) There were 30 books on the first shelf, 40 on the second; and 5 more books on the third than on the second. How many books were on the third shelf?

This is a task with extra data. To solve it, need to know the number of books lying on the first shelf. In order to solve it correctly, the student must determine which values are related and which are not. Monitoring show. That those children who inattentively read the problem, focus on numerical data, solve it incorrectly, give the answer: 25 books. They don't see which values are being compared. They do not see the necessary numerical data of -40 books on the second shelf.

14) How many pears in the garden, if there were 35 more trees than apple trees?

This is a task with missing data. Analyzing the text. The student should say that she has no solution. Since there is not enough data in it. It will be very good if he can specify the missing data, for example, the number of apple trees.

15) Aisha was picking berries in the garden. She collected 2 cans of currants and 5 glasses of raspberries. How many berries did Aisha collect?

This problem cannot be solved, since the mass of berries is measured by measures, in this case it is impossible to perform actions on the specified numbers.

This type of task is taught not only to read the text of the task carefully, but also to identify the level of knowledge about the quantities.

16) There were 37 people on the bus. How many people were left on the bus after 40 people got off at bus stop?

This problem cannot be solved either, since the proposed numerical data does not correspond to the meaning of the problem.

If problems with missing and superfluous data are sometimes found in textbooks or sometimes they are made up by teachers themselves, then there are no problems with no solutions in textbooks. And they are needed. They help to realize the existence of the necessary connection between the desired and the data, to understand the rules of operating with terms, to assimilate the fact that there are problems that have no solution.

Systematic observation of the students' robot indicates that their ability to solve such problems is not sufficiently formed. Students often do not know how to identify what they are looking for in the data, establish a connection between the quantities included in the task; compose a solution plan; check the result.

One of the reasons for this situation is that the traditional practice of teaching students to solve text problems does not contribute to the proper extent of the deliberate assimilation of mathematical knowledge provided by the program, the development of thinking and creative activity of students. Often, learning to solve problems is reduced to showing a sample and learning how to solve it, while the main focus is not on the realization of the only goal – getting an answer to the question of the problem. Unreasonably much attention and unjustified time is spent on making a brief record and solving the problem to the detriment of a conscious search for its solution, on a final analysis, on establishing that. What conclusions can be drawn from the completed solution, there is no time left, and this is the most important thing for which the task is being solved.

All this negatively affects the formation of general skills to solve problems, does not pay the necessary attention to the development of students' thinking.

After the task is solved, the answer is received, you should not rush to start another task. It is useful to think, to try to find another way to solve the problem, to comprehend it, to try to pay attention to the difficulties in finding a solution to the problem, to analyze an incorrectly found solution, to identify new and useful information for students.

Such an approach to teaching problem solving will contribute to the formation of techniques for working on a task, elements of creative thinking of students along with the realization of immediate learning goals. The mathematics program provides for the use of various methods of work, and this is reflected in mathematics textbooks. Tasks are offered: solve the problem in a different way. Compose and solve the inverse problem, change the question so that the problem is solved in one or two actions, etc. Each of the techniques is used for a specific educational and developmental purpose. However, such tasks are performed in the case when the corresponding instruction is given

in the textbook. It's nice to think that solving non-standard tasks contributes to the development of mathematical thinking and creative activity of students. Indeed, tasks of this kind arouse children's interest, activate mental activity. They form the independence of thinking. But after all, almost every text task can be made creative with a certain method of teaching the solution.

Discussion. One of these techniques of working on a task is to change the question of the task. This technique is used for various didactic purposes. So, for example, in order to teach students to distinguish simple tasks from composite ones after solving the problem, "There are 8 pencils in one box, and 2 less in the other. How many pencils are there in two boxes?"- the task is proposed: to change the question so that the problem is solved in one action.

When solving the problem: "The mass of a watermelon is 6 kg, and the mass of a melon is 3 kg. What is the total mass of watermelon and melon?"- it is appropriate to ask students to change the question so that the problem is solved by subtraction, division. Changing the questions in the search for answers to them will contribute to the formation of an informed choice of action by which the task is solved, and the ability to solve simple tasks.

An effective technique that develops students' creative activity and thinking is the method of comparing tasks and their solutions.

It is well known that comparison is the basis of all cognition, as well as one of the methods of thinking. The comparison is carried out with a specific purpose, and the work should not end only with the identification of similar and different, but should necessarily end with certain conclusions. Comparison of tasks and their solution makes it possible to become more aware of the relationship between the quantities included in the task, contributes to better assimilation of the idea of a solution and the formation of a conscious approach to its analysis.

Students are greatly interested in composing expressions from the data included in the task condition. Let's explain for example, "Samat and Ayan had money equally. When Samat paid 28 tenge for his purchase, he had 14 tenge left. Ayan has only 9 tg left after the purchase. How much did Ayan pay for her purchase?"

In the process of collective work, the teacher, as a rule, brings the children to the next decision. First, they find out how much money Samat had: $28 + 14 = 42$, and, based on the equality ratio ("there was equal money"), they find the answer to the problem question: $42 - 9 = 33$. Answer: 33 tg.

Let's consider simple tasks with continuation, developing activation of mental activity. For example, "The boy plucked 8 plums. He gave 3 plums to his sister. How many plums does the boy have left?" After solving this problem, the teacher continues the task: "Then the boy picked up the fallen plums. How many plums did the boy have when he picked up 2 plums?" For the solution of the second task, one composite task can be formulated from two tasks. It is better to formulate the first composite tasks in such a way that the sequence of actions is sufficiently clear to the students. These two tasks can be combined into a composite as follows: "The boy plucked 8 plums, he gave 3 plums to his sister, and then picked up two more fallen plums. How many plums did the boy have after that?" It is useful to write down the solution of this problem first on the blackboard, and then in notebooks:

$$13) 8 - 3 = 5 \text{ (drain)}$$

$$14) 5 + 2 = 7 \text{ (drain)}$$

Tasks in two steps for addition and subtraction according to their degree of complexity can be divided into three groups:

Group I - tasks with three data, in which the intermediate action and the action defined by the question of the task are assigned to different subjects: actions in such tasks can be the same or different. (Arman picked 8 nuts, and Aisha picked 13 nuts, but her 4 nuts turned out to be bad. How many good nuts did Arman and Aisha pick together?)

Group II- tasks with two data, and the actions in the intermediate and main question are different. (There were cars and trucks in the garage. There were 12 cars, and 5 fewer trucks. How many cars were in the garage?)

Group III- tasks with two data and with the same actions in the intermediate and main question, and both actions relate to the same subjects.

There are 8 chairs in one room and 4 more chairs in the other. How many chairs are there in two rooms?

Observing one of the basic principles of didactics - to go from simple to complex - it is advisable during the period of acquaintance of students with the solution of composite tasks to adhere to the above sequence of transition from the first group of tasks to the second, and from it to the third. From solving problems in two steps for addition and subtraction, you can soon move on to parsing and solving composite tasks of the second group that are more difficult for children to understand.

Conclusion. The successful development of children's mathematical thinking is facilitated by the search for the simplest and shortest, in other words, a rational way to solve a problem, especially when the problem is non-standard. From time to time, when students are already familiar with solving problems in two steps for addition and subtraction, it is useful to offer such tasks to children, alternating them with the usual ones.

For example: 1. Arman had 13 sheets of paper and Ali had the same number. Arman made drawings on 6 sheets, and Ali on 4 sheets. Which of the boys has more paper left? $13-6 < 13-4$. This task is introductory. Following it requires a lot of mental effort from children. Armand had 13 sheets of paper. He used up 4 sheets in the figure. Ali had 11 sheets of paper. He also spent 4 sheets of paper on drawings. Which of the boys has more paper left?

Such tasks teach children to approach them meaningfully, develop the ability to compare mathematical expressions, develop their ability to reason logically.

Solving composite tasks is a rather difficult task for many students. The composite task describes a certain life situation. Numerical data that are in a certain dependence on each other are given. Only on the basis of the analysis of the condition, after a series of arguments and conclusions, the student must independently establish an algorithm for solving the problem. In other words, when solving a composite task, the student needs to be able to identify the purpose of simple tasks, with the help of which it is possible to come to an answer to the main question and establish what action can solve these simple tasks. This chain of simple tasks. Expressed in the form of a plan and a record of a number of actions, or in the form of a formula, and will serve as an algorithm for solving the problem. The student must find it on his own. Independent search and development of an algorithm for solving the problem will cause the student a special strain of thought, which is a great difficulty for him.

From here, we can outline the following general procedure for solving problems:

Stage I. Read the task. Remember all the data and the question of the task. Find out all the incomprehensible words and expressions.

Stage II. Highlight the semantic parts in the task, mark the most important words related to the data and the search in each semantic part. Briefly write down the task, make a drawing for it.

Stage III. Find out if it is possible to find what you are looking for in one action. To establish what relationship exists between the data and the desired one. For a composite task, outline a sequence of simple tasks, the solution of which will lead to finding what you are looking for, i.e. outline a solution plan.

Stage IV. Based on the drawn up plan, find the necessary actions, motivating each of them. Make calculations and get an answer to the question tasks, or, guided by the plan, make an expression and find its numerical value.

Stage V. Check the solution and the answer. Think about whether there are other, more rational solutions.

Thus, we have developed a methodology for the development of cognitive activity of younger schoolchildren using simple tasks.

The main purpose of the work was to study the peculiarities of the development of cognitive activity of younger schoolchildren and to develop recommendations for the development of cognitive activity of third graders in educational activities. To achieve this goal, all theoretical and practical tasks were gradually implemented: psychological and pedagogical literature was studied, diagnostic methods were selected that study cognitive activity in primary school students, the results of diagnostics of cognitive activity of younger schoolchildren were analyzed, recommendations for development were developed cognitive activity in primary school students. Theoretical and experimental studies of scientists convince that the activation of the educational process is manifested not only in increasing the volume of necessary information, its density and complexity, but also in creating didactic and psychological-pedagogical conditions for meaningful learning by students, involving them in cognitive activity at the level of not only intellectual, but also personal and social activity. In this paper, to study the cognitive activity of younger the method of observation, questionnaires, individual conversations with students were used to identify the cognitive activity of younger schoolchildren.

References:

1. Aristova, L. P. (1963). *Education students' cognitive independence in learning the basics of science: From the experience of Tatarstan school teachers* (p. 54). Tashknigoizdat, Kazan.
2. Bogoyavlenskaya D. B. "Every child has the opportunity to develop creative abilities" <https://sdo-journal.ru/journalnumbers/kazhdij-rebenok-obladaet-vozmozhnostju-stanovlenija>. Html
3. Vygotsky, L. S., & Wollock, J. (1997). *The collected works of L.S. Vygotsky*. New York: Springer Science & Business Media.
4. Godovikova, D.B. *Communication with adults and cognitive activity of children* 1997
5. *Development of students' cognitive activity in educational activities : dissertation... Candidate of Pedagogical Sciences : 13.00.01. - Orenburg, 2001. - 195 p.*
6. *The relationship between learning and development: problems and prospects* https://psyjournals.ru/journals/chp/archive/2020_n1/chp_2020_n1_Kravtsov_Kravtsova.pdf?ysclid=lpwum1b0mx996702350
7. Krasnovsky A.A. *On experimental pedagogy // Elementary education. - 1911. – No. 1.*
8. Lisina M. I. *Formation of a child's personality in communication. — St. Petersburg: "Peter", 2009.*
9. Moreva N. A. *Pedagogy of secondary vocational education. In 2 volumes. Volume 1. Didactics*
10. Matyushkin A. M. *Myshlenie, obuchenie, tvorchestvo Thinking, Education, Creativity. Moscow, 2003. 720 p.*
11. *Psychological analysis of activities for the purpose of industrial training / V. D. Shadrikov // Questions of labor psychology, labor training and education: materials of the 5th scientific conference – Yaroslavl, 1971. – pp. 224-227.*
12. Shamova T.I. *Favorites. — M.: Central Publishing House, 2004. – 320 p.*
13. *The role of creative activities in primary school lessons for the formation of cognitive activity of students message at the MO or seminar or pedagogical council of primary school teachers | Material: | Educational social network (nportal.ru)*
14. Shmeleva E.A. *Development of the innovative potential of the individual in the scientific and educational environment of the pedagogical vuza: Dis. ... d-ra psihol. nauk. Nizhny Novgorod: NNGASU, 2013. 484 s*
15. Kojaspirova G.M. Kojaspirov A.Yu. *Dictionary of pedagogy. M.: ICC "March"; Rostov n/A: Publishing center "March", 2005.*
16. *The history of pedagogy and education. From the origin of education in primitive society to the end of the XX century: A textbook for pedagogical educational institutions, edited by A. I. Piskunov.- M., 2001.*
17. Vatul'yan, A.O.; Denina, O.V. *A method of determining the elastic properties of inhomogeneous solids* <https://zbmath.org/?q=ia%3AAdenina.o-v>
18. A.P. Platonov "The Pit"]. *Kul'tura i tekst, 4:74–85. Akatkin V.M. 2014. Aleinikov O. Andrei Platonov and his novel "Chevengur". RUDN journal of studies in literature and journalism, 2: 124–125 (in Russia)*

References:

1. Aristova, L.P. (1963). *Jaratylystany gylymdaryny negizderin zerdeley kezinde oqyshylardy tanymdyq tayelsizdigin tarbieley: Tatarstan mektep mugalimderini tajiribesinen (54-bet). Tashknigoizdat, Qazan.*
2. Epifania D.B. "ar balany shygarmashylygyn damytyga mumkindigi bar" <https://sdo-journal.ru/journalnumbers/arbir-bala-boly-mumkindigine-ie.html>.
3. Vygotski, L.S. jáne Yollok, Dj. (1997). *L.S. Vygotskudii shygarmalar junaqy. Nu-Iork: Springer Science & Business Media.*
4. Godovikova D.B. *eresektermen qarym-qatynas jáne balalaryny tanymdyq belsendiligi* 1997

5. Стýденттердiң оқы is-áрекетіндегі танымдық белсендiлiгiн дамытý: дисертасиянýн рефераты... *Pedagogika ғылымдарынýн кандидаты: 13.00.01. - Орынбор, 2001. - 195 б.*
6. Оқы мен дамы арасындағы байланыс: мәселелер мен перспективалар https://psyjournals.ru/journals/chp/archive/2020_n1/chp_2020_n1_Kravtsov_Kravtsova.pdf?ysclid=lpwum1b0mx996702350
7. Krasnovskii A. A. eksperimenttik pedagogika týraly // *Bastáýysh bilim. - 1911. - № 1.*
8. Lísina M. I. qarym-qatynasta balanyñ jeke basyn qalyptastyry. — Sankt-Peterbýrg: "Piter", 2009.
9. Moreva N. A. Orta kásiptik bilim berý pedagogikasy. 2 tomdyq. 1 Tom. Didaktika
10. Matúshkin A. M. oilay, oqy, shygarmashylyq. Máskey, 2003. 720 B.
11. Óndiristik oqytý maqsatyndaғы qyzmetti psihologialyq talday / V. D. Shadríkov // *eñbek psihologiasy, eñbekke bayly jáne tárbielý máseleleri: 5-shi ғылыми konferensia materialdary - Iaroslavl, 1971 j. - 224-227 BB.*
12. Shamova T. I. Tañdayly. — M.: Ortalyq baspa, 2004. — 320 b.
13. Oqyshylardyñ tanymдық белсендiлiгiн қалыптастыры úshin bastáýysh synyp sabaqtaryndaғы shygarmashylyq is-áreketiñ róli bastáýysh synyp muғalimderiniñ MO nemese seminarında nemese pedagogikalыq keñesinde habarlama / *Material: / bilim berý áleymettik jelisi (nsportal.ru)*
14. Shmeleva E. A. pedagogikalыq JOO-nyñ ғылыми-bilim berý ortasynda tulǵanyñ inovatsialыq áleyetin damytý: dis.... ped. ғылымдарыñ кандидаты. ... doktor psihol. ғылым. Nijnu Novgorod: NNGASY, 2013. 484 s
15. Kojaspirova G. M. Kojaspirov A. Iy. Pedagogikalыq sózdik. M.: "Nayryz" ISK; Ros tov n/D: "Nayryz" baspa ortalygy, 2005.
16. Pedagogika jáne bilim berý tarihy. Qarabaiyr qogamda bilim berýdiñ paida bolýynan bastap HH ǵasyrdyñ soñyna deyin: pedagogikalыq oqy oryndaryna arnalǵan oqy quraly/ red.A. i. Piskýnova. - M., 2001.
17. Vatýlán A. O.; Denina O. V. birtekti emes qatty denelerdiñ serpimdi qasietterin anyqtay ádisi. <https://zbmath.org/?q=ia%3Adenina.o-v>
18. A.P. Platonov "Iama". Mádeniet jáne mátin, 4: 74-85. Akatkin V. M. 2014. Aleinikov O. Andrei Platonov jáne onyñ "Chevengyr" romany. RÝDN ádebiet jáne jýrnalisika ғылыми jýrnaly, 2: 124-125 (Reseide).

БІЗДІҢ АВТОРЛАР

Колумбаева Шолпан Жаксыбаевна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің профессоры, п.ғ.к., педагогика кафедрасының меңгерушісі, Алматы қ., Қазақстан kolumb_09@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-1491-8990>

Нарбекова Бану Мұқатайқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің оқу қызметі жөніндегі проректоры, тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, Алматы қ., Қазақстан, b.narbekova@abaiuniversity.edu.kz

Таңатова Асель Жанғазықызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, атындағы, Педагогика кафедрасының аға оқытушысы, Алматы қ., Қазақстан, assel_tanatova@inbox.ru, <https://orcid.org/0000-0003-4383-0699>

Балагазова Светлана Тулеутаевна – Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Алматы қ., Қазақстан, balagazova1963@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-9498-938X>

Болатхан Назымгүл –8D01402 – «Музыкалық білім» білім беру бағдарламасының 1 курс докторанты, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан, bolatxanova2015@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8758-0006>

Кошербаев Жанболат Асетович – Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, философия докторы (PhD), аға оқытушы, Алматы қ., Қазақстан zhanbolatkz@bk.ru, <https://orcid.org/0000-0001-7333-2661>

Кульгильдинова Тулебике Алимжановна – Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, филология ғылымдарының докторы, профессор, Алматы қ., Қазақстан, tulebike@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7758-0758>

Сурова Дарья Сергеевна – Д.Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университеті, филология ғылымдарының кандидаты, Өскемен қ., Қазақстан dasha_surova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-1847-8697>

Сарсембаева Арайлы Алибековна – Д.Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Өскемен қ., Қазақстан, araily@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2239-8358>

Утегенова Меруерт Сыздыққызы – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 8D01823 «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» білім беру бағдарламасы бойынша 3 курс докторанты, Астана қ., Қазақстан, meruert_u_s@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1018-9172>

Шолпанқұлова Гүлнар Кеңесбекқызы – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор м.а., Астана қ., Қазақстан, sh.gul@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4481-8635>

Муталиева Ардак Шагаевна – Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, Астана қ., Қазақстан mutaliev.a.ardak@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4982-4495>

Базарбекова Рабига Жолшиевна – Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Педагогика және психология факультеті, Бастауыш білім беру кафедрасы, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор міндетін атқарушы, Алматы қ., Қазақстан, rabiga1768@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4002-064X>

Нуржанова Сажила Абдисадықовна – Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Педагогика және психология факультеті, Бастауыш білім беру кафедрасы, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Алматы қ., Қазақстан, sajila@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-6856-211X>

Оспанкулов Ернар – Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, PhD, постдокторант, Алматы қ., Қазақстан, ospankulovernar2@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0849-8531>

Шауенова Меруерт Әуесханқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, философия ғылымдарының докторы (PhD), аға оқытушы, m.shayenova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9230-2692>

Айтпаева Алмагүл Қарекбайқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, п.ғ.к., университет профессоры, alma-arujan@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9351-6553>

Әбілбакиева Ғалия Тұрысбекқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, философия ғылымдарының докторы (PhD), аға оқытушы, Galiya_turusbek@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-4739-1611>

Саудабаева Гүлмира Сауытжанқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, п.ғ.д., профессор, gulmiras75@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4879-2014>

Жанысбекова Шайзат - І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің PhD докторанты, Талдықорған қ., Қазақстан sh_zhanysbekova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2744-6734>

Дәулетбекова Жанат - Қазақстан-Британ техникалық университеті, педагогика ғылымдарының докторы, Алматы қ, Қазақстан, zh.dauletbekova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1862-6680>

Омаров Бахытжан Султанович -Халықаралық туризм және меймандостық университеті, PhD, қауымдастырылған профессор, Түркістан қ., Қазақстан bakhitzhan.omarov@iuth.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0003-2174-0131>

Куанышбаев Бахытжан Жанадилович – Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің аға оқытушысы, Түркістан қ., Қазақстан bakhytzhan.kuanyshbayev@ayu.edu.kz, <https://orcid.org/0009-0003-0927-098X>

Исаев Абдінабі Исаұлы — Халықаралық туризм және меймандостық университеті, PhD (философия докторы), Түркістан қ., Қазақстан E-mail:Abdi.kz.2014@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1850-6961>

Сугуржанова Гульжан Ануаровна - Қазақстан – Ресей Медициналық Университеті, магистр, ақпараттық – коммуникациялық технологиялар кафедрасының аға оқытушысы, Алматы қ., Қазақстан, sugurzhanova83@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-8334-6856>

Мамбетакунов Эсенбек – Жүсіп Баласағұни атындағы Қырғыз Ұлттық Университетінің педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Bishkek, Kyrgyzstan, esenbek2m@mail.ru

Нуртаева Галия Кадырхановна – С.Д.Асфендияров атындағы Қазақ Ұлттық Медицина Университеті, PhD, биофизика курсымен қалыпты физиология кафедрасының доценті, Алматы қ., Қазақстан, nurtayevagalysya2017@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0033-9744>

Щербакова Елена Павловна – Торайғыров университеті, постдокторант, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Павлодар қ., Қазақстан, yelena.chsherbakova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9502-9265>

Дукетаев Болатбек Асилбекович – "Дене шынықтыру және бұқаралық спорт академиясы" ЖШС ректорының м.а., педагогика ғылымдарының магистрі, Астана қ., Қазақстан duketayev@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0706-7721>

Мырзабосынов Ербол Қуантайұлы – ҚР Мәдениет және спорт министрлігі Спорт және дене шынықтыру істері комитетінің төрағасы, PhD, Астана қ., Қазақстан e.myrzabosynov@msm.gov.kz, <https://orcid.org/0000-0002-2724-799X>

Жакиянова Жанна Гажкеновна – Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының бас ғалым хатшысы, PhD, Астана қ., Қазақстан, khkasenov.86@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2944-0988>

Қасенов Ханат Нұрбекұлы – "Дене шынықтыру және бұқаралық спорт академиясы" ЖШС Стратегия және корпоративтік басқару департаментінің директоры, педагогика және психология бойынша PhD, Астана қ., Қазақстан khkasenov.86@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7555-4919>

Бекбосынов Дамир Асеназыевич – Семей медицина университеті, дене шынықтыру кафедрасының оқытушысы, магистр, Астана қ., Қазақстан, khkasenov.86@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0826-6260>

Бейкитова Альбина Нұрахметқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, магистр, аға оқытушы, Алматы қ., Қазақстан, ban_1985@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-1757-2198>

Каймулдинова Күләш Дүйсенбайқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, география ғылымдарының докторы, профессор, Алматы қ., Қазақстан, kulash_kaymuldin@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-7352-5586>

Боранқұлова Дина Мелсқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, география ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Алматы қ., Қазақстан, dinaborankulova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-5183-0192>

Абдильдаулы Алем – І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті КЕАҚ, 2 курс докторанты, Талдықорған қ., Қазақстан, alem.abdildauly.98@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3048-0602>

Мукашева Данагул Мадияровна – І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті КЕАҚ, доктор PhD, оқытушы-дәріскер, Талдықорған қ., Қазақстан, danagul.mukashева.84@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3048-0602>

Бахтаулова Алефтина Сембаевна – І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті КЕАҚ, б.ғ.к., қауымд., профессор, Талдықорған қ., Қазақстан, bahtaulova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6328-6438>

Дауренбекова Шолпан Жумабековна – І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті КЕАҚ, б.ғ.к., оқытушы-дәріскер, Талдықорған қ., Қазақстан, shdaurenbekova@mail.ru

Тлеубай Сандұғаш Тлеубайқызы – Қазақ ұлттық қыздар университеті КЕАҚ, PhD, оқытушы-дәріскер, Алматы қ., Қазақстан, sandugash.tleubai@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5577-3620>

Кудайбергенова Кунимжан Тыныштықбековна – Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, PhD, Қызылорда қ., Қазақстан, kkunimzhan@mail.ru

Игенбаева Рабиға Тасбергенқызы – Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Қызылорда қ., Қазақстан, Irt_2208@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-3862-7661>

Нұрғали Сауле – Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Алматы қ., Қазақстан, sorentoo@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-6679-9578>

Гаипов Давронжон Эркінұлы – SDU университеті, п.ғ.к., СДУ қауымдастырылған профессоры, Қаскелең, Қазақстан, davronzhon.gaipov@sdu.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0003-3012-8067>

Қожахмет Санат Темірғалиұлы – Oxford Brookes университеті, PhD, аға оқытушы, Оксфорд, Ұлыбритания, davronzhon.gaipov@sdu.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-2411-4622>

Касымова Гульнар Мамытбековна – SDU университеті, п.ғ.д., СДУ профессоры, Қаскелең, Қазақстан, davronzhon.gaipov@sdu.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-4038-9116>

Тулесова Сауле Бактығалиевна – SDU университеті, ф.ғ.к., СДУ қауымдастырылған профессоры, Қаскелең, Қазақстан, davronzhon.gaipov@sdu.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0003-0809-469X>

Ахметова Мадениет Кадесовна – Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор, Алматы қ., Қазақстан, east.1970@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-6531-214X>

Орынбаева Улсерик Кыдырбайқызы – Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, философия докторы (PhD), Алматы қ., Қазақстан, ulserik@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6540-4629>

Касымбекова Мархабат Асхатовна – Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор, Алматы қ., Қазақстан, marhabat.k@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5568-1259>

Жылтырова Жанар Текесбайқызы – Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, философия докторы (PhD), Алматы қ., Қазақстан, zhanarzht1@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2963-2610>

Усенова Гулнур Сагидуллақызы – Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің «Шетел тілдері және аударма» кафедрасының аға оқытушысы, гуманитарлық ғылымдарының магистрі, Педагогика және психология мамандығының докторанты, Қызылорда қ., Қазақстан, ussen_gulnur@bk.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0160-8507>

Майгельдиева Шарбан Мұсабекқызы – Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің профессоры, педагогика ғылымдарының докторы, Қызылорда қ., Қазақстан, sharban56@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7453-2662>

Диуанова Райқұл Кенесбайқызы – Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің «Практикалық ағылшын тілі» кафедрасының қауымд.проф.м.а, филология ғылымдарының кандидаты, Қызылорда қ., Қазақстан, raikul.diuanova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6392-7688>

Карашева Жанар Бериковна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті PhD докторанты, Алматы қ., Қазақстан, zhkb89@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5336-3671>

Дарибаева Мадина Досқұлқызы – Орталық Азия Цифрлық университеті аға оқытушы, магистр, Шымкент қ., Қазақстан daribaeva1961@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-5174-733X>

Кожгельдиева Сауле Скендировна – Орталық Азия Цифрлық университеті аға оқытушы, магистр, Шымкент қ., Қазақстан Saule_611@mail.ru, <https://orcid.org/0000000293148797>

Жүнісбаева Әсел Серікқызы - Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, PhD докторант, Алматы қ., Қазақстан, js.aasel@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-3680-8266>

Бегалиева Сауле Баязовна – Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, sbegalieva@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3528-7756>

Федорченко Лариса Александровна - М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, мектепке дейінгі және бастауышта оқыту педагогикасы білім беру бағдарламасының аға оқытушысы, Орал қ., Қазақстан, Fedorchenko.Larisa@wku.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-7432-0766>

Мендекенова Айгерім Даулетқызы – Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Әлем Тілдері Университеті, Шет тілі педагогтерін даярлау бағдарламасының 3 курс докторанты, Алматы қ., Қазақстан, aikadm_95@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0810-7609>

Джусубалиева Дина Муфтаховна – Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Әлем Тілдері Университеті, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Алматы қ., Қазақстан, dinaddm@mail.ru <https://orcid.org/0000-0002-1434-7254>

Садыкова Айгуль Кудайбергеновна – Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің аға оқытушысы, PhD, Филология факультеті, шетел тілдері кафедрасы, Алматы қ., Қазақстан, aika.ava@bk.ru, <https://orcid.org/0000-0001-8418-0552>

Альжанова Айнаш Оралбаевна - Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің аға оқытушысы, PhD, Филология факультеті, шетел тілдері кафедрасы, Алматы қ., Қазақстан, deimd@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1954-605X>

Дюсенғалиева Айгуль Абунагимовна – Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің аға оқытушысы, PhD, Филология факультеті, шетел тілдері кафедрасы, Алматы қ., Қазақстан, dusengalievaa@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0005-6411-620X>

Атабекова Бактыгүл Ботабековна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің аға оқытушысы, PhD, педагогика кафедрасы, Алматы қ., Қазақстан, baktygulllll@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2235-9762>

Юсупова Гульдана Кайратовна – Ә.Марғұлан атындағы ППУ КЕАҚ, оқытушы-сарапшы Павлодар қ., Қазақстан, guldana_kapasova@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0004-2135-2141>

Каратаева Татьяна Олеговна – Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институтының КЕАҚ, қауымдастырылған профессор м.а., PhD доктор, Арқалық қ., Қазақстан, b_tatuana@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0004-5415-3595>

- Мустафина Раушан Суяндыковна** – Ә.Марғұлан атындағы ППУ КЕАҚ, оқытушы ПЖМ, Павлодар қ., Қазақстан, gauschanuschka@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-8122-3537>
- Төлегенұлы Нұржан** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, PhD, аға оқытушы, Алматы қ., Қазақстан, nurzhan_toleghenu@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-4906-5051>
- Киясова Бакыт Айдархановна** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Алматы қ., Қазақстан, bakhyt2006@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0009-3401-8499>
- Умаров Асылбек Хожалиевич** – М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, магистр, аға оқытушы, Тараз қ., Қазақстан, akh.umarov@dulaty.kz, <https://orcid.org/0009-0005-1767-6394>
- Байдалиев Дархан Даулетжанович** – Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Алматы қ., Қазақстан, Baidaliev-d@mail.ru <https://orcid.org/0000-0003-3805-4066>
- Демченко Людмила Валерьевна** – М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, дене тәрбиесі кафедрасының аға оқытушысы, Орал қ., Қазақстан, mila_demchenko_67@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0003-2996-3732>
- Ахметов Адilet** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің докторанты, «Ағылшын тілінде білім берудегі Менеджмент» мамандығы бойынша, Педагогика және психология институты, Алматы қ., Қазақстан. Achehov69@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-5243-0991>
- Кошербаева Айгерим Нуралиевна** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, п.ғ.д., профессор, Педагогика және психология институты, Алматы қ., Қазақстан, aigera63@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3307-9814>
- Себахаттин Чевикбаш** – Мугла Ситки Кочман университеті, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Edebiyat Fakültesi, Мугла қ., Түркия, cevikbasenator@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2062-5924>
- Есра Бенли Özдемир** - Гази Университеті, Гази Білім Беру Факультеті, Математика және Жаратылыстану ғылымдары кафедрасы, ғылыми білім бөлімі Анкара қаласы, Түркия, esrabenliozdemir@gazi.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2246-2420>
- Тұрхан Четин** – Гази Университеті, Гази Білім беру факультеті, түрік және әлеуметтік ғылымдар кафедрасы, әлеуметтік ғылымдар бөлімі, Анкара қ., Түркия, turhan@gazi.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2229-5255>
- Куспанова Анқун Кабдыкаировна** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, «8D0151-География» ББ бойынша докторант, Алматы қ., Қазақстан aikun.kz@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3700-7949>
- Абдиманатов Бахадур Шарипович** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, г.ғ.д., профессор, Жаратылыстану және география институты, Алматы қ., Қазақстан bahadur_66@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2377-6031>
- Абулгазиев Андрей Убайдуллаевич** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, аға оқытушы, Жаратылыстану және география институты, Алматы қ., Қазақстан aksai1966@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2437-5053>
- Садықов Тимур Мейрамович** – академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, PhD, бейорганикалық және техникалық химия кафедрасының ассистент профессоры, Қарағанды қ., Қазақстан, sadastayer@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0678-4585>
- Кокibasова Гулмира Топенбергеновна** – академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, химия ғылымдарының кандидаты, бейорганикалық және техникалық химия кафедрасының профессоры, Қарағанды қ., Қазақстан, kokibasova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3418-7315>
- Конюхова Маргарет Олеговна** – Григорий Потанин атындағы жалпы білім беретін мектебі, химия және биология мұғалімі, Қарағанды қ., Қазақстан, konyuhova.5604@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0003-8412-1650>
- Унербаева Зулфия Оралбаевна** – Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, химия кафедрасының доценті, Алматы қ., Қазақстан, uner_68@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-9015-8300>
- Ткач Галина Михайловна** – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, докторант, Алматы қ., Қазақстан, galina_tkasch_83@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8503-4263>
- Ли Оксана Сергеевна** – Торайғыров университеті, информатика магистрі, Павлодар қ., Қазақстан, li.o@teachers.tou.edu.kz, <https://orcid.org/0009-0005-4071-3763>
- Керімбаев Нұрасыл Нұрымұлы** – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Алматы қ., Қазақстан, nurasil@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3206-0855>
- Гарванов Иван** – Кітапханатану және ақпараттық технологиялар университеті, доктор DSc, профессор, София қ., Болгария, i.garvanov@unibit.bg, <https://orcid.org/0000-0003-3113-1751>
- Нұрбек Разуханұлы** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, «Арнайы педагогика мамандарын даярлау» мамандығының докторанты, Алматы қ., Қазақстан, nurbyek23@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1078-3526>

- Байдилдинов Талғат Жарылқасынұлы** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, «Арнайы педагогика» кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Алматы қ., Қазақстан, tбайдилдинov@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0007-9266-5200>
- Сахипов Айвар Айтуарұлы** – Astana IT University, педагогика ғылымдарының магистрі, сеньор лекторы, Астана қ., Қазақстан, aivar.sakhipov@astanait.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0003-1045-4199>
- Бексұлтан Бекзат Бақытқызы** - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің 2-курс докторанты, Алматы қ., Қазақстан, bekrat.beksultan@bk.ru, <https://orcid.org/0009-0005-9164-100X>
- Жаксимаева Жанар Муратовна** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, химия ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Алматы қ., Қазақстан, zhanarkaznpu@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5751-6791>
- Алиманова Акгул Туремуратовна** – Ақтөбе өңірлік университеті, D003-Пәндік мамандандырылмаған педагогтерді даярлау білім беру бағдарламасының докторанты, Ақтөбе қ., Қазақстан, akgul.t.2016@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-2399-6723>
- Туксанбаев Асан** – Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, «Гуманитарлық пәндер» кафедрасының доценті п.ғ.к., Ақтөбе қ., Қазақстан, akgul.t.2016@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0499-1089>
- Адилшинова Зина Үсейінғазықызы** – Ақтөбе өңірлік университеті, Педагогика, психология және бастауышта оқыту кафедрасы доценті, п.ғ.к., Ақтөбе қ., Қазақстан, akgul.t.2016@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5461-2892>
- Мустаяпова Алтынгүл** – КЕАҚ «Марат Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медицина университеті», тілдер кафедрасының п.ғ.к., доцент, Ақтөбе қ., Қазақстан, akgul.t.2016@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1970-1654>
- Манкеш Ақсәуле Ерженбайқызы** - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Алматы қ., Қазақстан, a.mankesh@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9224-5552>
- Ауезова Айжан Әбілдақызы** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 3-курс докторанты, Алматы қ., Қазақстан, aizhan.auezova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3053-0884>
- Аманжолова Әсел Нұрланқызы** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 2-курс докторанты, Алматы қ., Қазақстан, asel.28.01.96@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-5549-216X>
- Шахизад Малика Бейбітқызы** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 2-курс магистранты, Алматы қ., Қазақстан, shakhizad.malika@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0006-2229-3061>
- Байназарова Турсынай Бейсембековна** – Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор м.а., Алматы қ., Қазақстан, tursinai-64@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-7250-6113>
- Сүлейхан Сымбат Мейрамқызы** – Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, магистрант, Алматы қ., Қазақстан, symbat.sleykhan@mail.ru,
- Тайтелиева Лаура Рахатовна** – Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, философия докторы (PhD), аға оқытушысы, Алматы қ., Қазақстан, laura8788@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5593-0980>
- Серікова Орал Серікқызы** – Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы, Алматы қ., Қазақстан, oral_09.09@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0005-3458-8513>
- Карсыбаева Раиса Канабековна** – Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор м.а., Алматы қ., Қазақстан, raisa.k.63@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-3723-089X>
- Измагамбетова Раиса Кудайбергеновна** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, постдокторант, Алматы қ., Қазақстан, izmagambetova1988@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8016-7526>
- Айтжанова Эльмира Нұрмаханқызы** – Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Алматы қ., Қазақстан, aytzhanova.1971@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0993-3988>

НАШИ АВТОРЫ

Колумбаева Шолпан Жаксыбаевна – профессор Казахского национального педагогического университета имени Абая, кандидат педагогических наук, заведующая кафедрой Педагогики, г.Алматы, Казахстан, kolumb_09@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-1491-8990>

Нарбекова Бану Мукатаевна – кандидат исторических наук, доцент, Проректор по академической деятельности Казахского национального педагогического университета имени Абая, г.Алматы, Казахстан, b.narbekova@abaiuniversity.edu.kz

Танатова Асель Джангазыевна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры педагогики Казахского национального педагогического университета им. Абая, г.Алматы, Казахстан, assel_tanatova@inbox.ru, <https://orcid.org/0000-0003-4383-0699>

Балагазова Светлана Тулеугаевна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Казахстан, balagazova 1963@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-9498-938X>

Болатхан Назымгүл – докторант 1 курса образовательной программы 8D01402 – «Музыкальное образование», Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Казахстан, bolatxanova 2015@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8758-0006>

Кошербаев Жанболат Асетович – доктор философии (PhD), старший преподаватель, Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Казахстан zhanbolatkz@bk.ru, <https://orcid.org/0000-0001-7333-2661>

Кульгильдинова Тулебике Алимжановна – доктор филологических наук, профессор Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г.Алматы, Казахстан, tulebike@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7758-0758>

Сурова Дарья Сергеевна – кандидат филологических наук, Восточно-Казахстанский технический университет им.Д. Серикбаева, г.Усть-Каменогорск, Казахстан, dasha_surova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-1847-8697>

Сарсембаева Арайлы Алибековна – кандидат педагогических наук, доцент (ассоциированный профессор), Восточно-Казахстанский технический университет им. Д.Серикбаева, г.Усть-Каменогорск, Казахстан, araily@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2239-8358>

Утегенова Меруерт Сыздыковна – докторант 3 курса по образовательной программе 8D01823 «Социальная педагогика и самопознания», Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, г. Астана, Казахстан, meruert_u_s@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1018-9172>

Шолпанкулова Гульнар Кенесбековна – кандидат педагогических наук, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, г.Астана, Казахстан, sh.gul@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4481-8635>

Муталиева Ардак Шагаевна – кандидат педагогических наук, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, г.Астана, Казахстан, mutalieveva.ardak@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4982-4495>

Базарбекова Рабига Жолшиевна – Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, факультет педагогики и психологии, кафедра начального образования, кандидат педагогических наук, и.о. доцент, г.Алматы, Казахстан, rabiga1768@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4002-064X>

Нуржанова Сажила Абдисадыковна – Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, факультет педагогики и психологии, кафедра начального образования, кандидат педагогических наук, доцент, г.Алматы, Казахстан, sajila@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-6856-211X>

Оспанкулов Ернар – Казахский Национальный педагогический университет имени Абая PhD, постдокторант, г.Алматы, Казахстан, ospankulovernar2@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0849-8531>

Шауенова Меруерт Ауесхановна – доктор философии (PhD), старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Казахстан, m.shayenova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9230-2692>

Айтпаева Алмагуль Карекбаевна – кандидат педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Казахстан, alma-arujan@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9351-6553>

Абилябакиева Галия Турысбековна – доктор философии (PhD), старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Казахстан, Galiya_turusbek@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-4739-1611>

Саудабаева Гульмира Сауытжановна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, gulmiras75@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4879-2014>

Жанысбекова Шайзат – PhD докторантка Жетысуского университета им. И.Жансугурова, г.Талдыкорган, Казахстан, sh_zhanysbekova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2744-6734>

Даулетбекова Жанат – доктор педагогических наук, Казахстанско-Британский технический университет, г.Алматы, Казахстан, zh.dauletbekova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1862-6680>

- Омаров Бахытжан Султанович** – PhD., ассоциированный профессор Международный университет туризма и гостеприимства, г.Туркестан, Казахстан bakhitzhan.omarov@iuth.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0003-2174-0131>
- Куанышбаев Бахытжан Жанадилович** – старший преподаватель Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмеда Ясави, e-mail: bakhytzhan.kuanyshbayev@ayu.edu.kz, <https://orcid.org/0009-0003-0927-098X>
- Исаев Абдинаби Исаевич** – PhD (доктор философии), Международный университет туризма и гостеприимства, г.Туркестан, Казахстан, Abdi.kz.2014@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1850-6961>
- Сугуржанова Гульжан Ануаровна** – магистр, старший преподаватель кафедры информационно – коммуникационных технологий, Казахстанско – Российский медицинский университет, г.Алматы, Казахстан, sugurzhanova83@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-8334-6856>
- Мамбетакунов Эсенбек** – д.п.н., профессор, Киргизский национальный университет имени Жусупа Баласагына, г.Бишкек, Кыргызстан, esenbek2m@mail.ru
- Нуртаева Галия Кадырхановна** – PhD, доцент кафедры нормальной физиологии с курсом биофизики, Казахский национальный медицинский университет имени С.Д.Асфендиярова, г.Алматы, Казахстан, nurtayevagalylia2017@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0033-9744>
- Щербакова Елена Павловна** – постдоктарант НАО «Торайгыров университет», Факультет гуманитарных и социальных наук, г.Павлодар, Казахстан, yelena.chsherbakova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9502-9265>
- Дукетаев Болатбек Асилбекович** – и.о.ректора ТОО «Академия физической культуры и массового спорта», магистр педагогических наук, г.Астана, Казахстан, duketayev@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0706-7721>
- Мырзабосынов Ербол Куантаевич** – Председатель Комитета по делам спорта и физической культуры Министерства культуры и спорта РК, PhD, г.Астана, Казахстан, e.myrzabosynov@msm.gov.kz, [https:// orcid.org/0000-0002-2724-799X](https://orcid.org/0000-0002-2724-799X)
- Жакиянова Жанна Гажкеновна** – Главный ученый секретарь Национальной академии образования им И.Алтынсарина, PhD, г.Астана, Казахстан, khkasenov.86@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2944-0988>
- Касенов Ханат Нурбикович** – директор Департамента стратегии и корпоративного управления ТОО «Академия физической культуры и массового спорта», PhD по Педагогике и психологии, г.Астана, Казахстан, khkasenov.86@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7555-4919>
- Бекбосынов Дамир Асенгазыевич** – преподаватель кафедры физической культуры НАО «Медицинский университет Семей», магистр, г.Астана, Казахстан, khkasenov.86@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0826-6260>
- Бейкитова Альбина Нурахмятовна** – магистр, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан, ban_1985@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-1757-2198>
- Каймулдинова Куляш Дуйсенбаевна** – доктор географических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Казахстан, kulash_kaymuldin@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-7352-5586>
- Боранкулова Дина Мелсовна** – кандидат географических наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Казахстан, dinaborankulova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-5183-0192>
- Абдильдаулы Алем** -докторант 2 курса, НАО Жетысуский университет им. И.Жансугурова, г.Талдыкорган, Казахстан alem.abdildauly.98@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3048-0602>
- Мукашева Данагул Мадияровна** – PhD, преподаватель-лектор, НАО Жетысуский университет им. И.Жансугурова, г.Талдыкорган, Казахстан danagul.mukasheva.84@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3048-0602>
- Бахтаулова Алефтина Сембаевна** – к.б.н., ассоц., профессор, НАО Жетысуский университет им. И.Жансугурова, г.Талдыкорган, Казахстан bahtaulova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6328-6438>
- Дауренбекова Шолпан Жумабековна** – к.б.н., преподаватель-лектор, НАО Жетысуский университет им. И.Жансугурова, г.Талдыкорган, Казахстан shdaurenbekova@mail.ru
- Тлеубай Сандугаш Тлеубаевна** – PhD, преподаватель-лектор, НАО Казахский национальный Женский Педагогический университет, г.Алматы, Казахстан sandugash.tleubai@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5577-3620>
- Кудайбергенова Кунимжан Тыныштыкбековна** – PhD, Кызылординский университет имени Коркыт ата, г. Кызылорда, Казахстан kkunimzhan@mail.ru
- Игенбаева Рабига Тасбергеневна** – кандидат педагогических наук, профессор, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г.Кызылорда, Казахстан, Irt_2208@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-3862-7661>
- Нургали Сауле** - кандидат педагогических наук, профессор, Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Казахстан, sorentooo@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-6679-9578>
- Гаипов Давронжон Эркинұлы** – к.п.н, ассоциированный профессор СДУ, университет SDU, Каскелен, Казахстан, davronzhon.gaipov@sdu.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0003-3012-8067>
- Қожахмет Санат Темиргалиұлы** – PhD, старший преподаватель, университет Oxford Brookes, Оксфорд, Великобритания, davronzhon.gaipov@sdu.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-2411-4622>

- Касымова Гульнар Мамытбековна** – д.п.н., профессор СДУ, университет SDU, Каскелен, Казахстан, davronzhon.gaipov@sdu.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-4038-9116>
- Тулепова Сауле Бактыгалиевна** – к.ф.н., ассоциированный профессор СДУ, университет SDU, Каскелен, Казахстан, davronzhon.gaipov@sdu.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0003-0809-469X>
- Ахметова Мадениет Кадесовна** – доктор философии (PhD), ассоциированный профессор, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г.Алматы, Казахстан, east.1970@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-6531-214X>
- Орынбаева Улсерик Кыдырбайқызы** – доктор философии (PhD), Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г.Алматы, Казахстан, ulserik@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6540-4629>
- Касымбекова Мархабат Асхатовна** – доктор философии (PhD), ассоциированный профессор, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г.Алматы, Казахстан, marhabat.k@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5568-1259>
- Жылтырова Жанар Текесбайқызы** – доктор философии (PhD), Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г. Алматы, Казахстан, zhanarzht1@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2963-2610>
- Усенова Гулнур Сагидуллаевна** – старший преподаватель кафедры «Иностранные языки и перевод», магистр гуманитарных наук, докторант по специальности «Педагогика и психология» Кызылординского университета имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, Казахстан, ussen_gulnur@bk.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0160-8507>
- Майгельдиева Шарбан Мусабековна** – профессор Кызылординского университета имени Коркыт Ата, доктор педагогических наук, г.Кызылорда, Казахстан, sharban56@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7453-2662>
- Диуанова Райкул Кенесбаевна** - и.о.профессора кафедры «Практический английский язык» Кызылординского университета имени Коркыт Ата, кандидат филологических наук, г. Кызылорда, Казахстан, raikul.diuanova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6392-7688>
- Карашева Жанар Бериковна** – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, PhD докторант, г.Алматы, Казахстан zhkb89@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5336-3671>
- Дарibaева Мадина Досқұлқызы** – Центрально-Азиатский инновационный университет старший преподаватель, магистр, г.Шымкент, Казахстан, daribaeva1961@mail.ru. <https://orcid.org/0000-0001-5174-733X>
- Кожгельдиева Сауле Скендировна** – Центрально-Азиатский инновационный университет старший преподаватель, магистр, г. Шымкент, Казахстан Saule_611@mail.ru. <https://orcid.org/0000000293148797>
- Жунисбаева Асель Сериковна** – PhD докторант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г.Алматы, Казахстан, js.aasel@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-3680-8266>
- Бегалиева Сауле Баязовна** – доктор педагогических наук, профессор, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г.Алматы, Казахстан, sbegalieva@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3528-7756>
- Федорченко Лариса Александровна** – старший преподаватель образовательной программы педагогика дошкольного и начального образования, Западно-Казахстанский университет им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, Fedorchenko.Larisa@wku.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-7432-0766>
- Мендекенова Айгерім Даулетқызы** – докторант 3 курса образовательной программы Подготовка педагогов иностранного языка, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г. Алматы, Казахстан, aikadm_95@mail.ru. <https://orcid.org/0000-0002-0810-7609>
- Джусубалиева Дина Муфтаховна** – доктор педагогических наук, профессор, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г. Алматы, Казахстан, dinaddm@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1434-7254>
- Садыкова Айгуль Кудайбергеновна** – старший преподаватель Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева, PhD, Филологический факультет, кафедра иностранных языков, г. Астана, Казахстан aika.ava@bk.ru, <https://orcid.org/0000-0001-8418-0552>
- Альжанова Айнаш Оралбаевна** - старший преподаватель Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева, PhD, Филологический факультет, кафедра иностранных языков, г. Астана, Казахстан, deimd@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1954-605X>
- Дюсенгалиева Айгуль Абунагимовна** – старший преподаватель Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева, PhD, Филологический факультет, кафедра иностранных языков, г. Астана, Казахстан dusengalievaa@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0005-6411-620X>
- Атабекова Бактыгуль Ботабековна** – старший преподаватель Казахского национального педагогического университета им Абая, институт педагогики и психологий, кафедра педагогики, г. Алматы, Казахстан baktygulllll@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2235-9762>
- Юсупова Гульдана Кайратовна** – преподаватель-эксперт ВШП, НАО «ППУ имени Ә.Марғұлан», г. Павлодар, Казахстан, guldana_kapasova@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0004-2135-2141>
- Каратаева Татьяна Олеговна** – доктор PhD, и.о.ассоциированного профессора, НАО «Аркалыкский педагогический институт имени И.Алтынсарина», г. Аркалык, Казахстан, b_tatuana@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0004-5415-3595>

Мустафина Раушан Суяндыковна – преподаватель ВШП, НАО «ППУ имени Ә.Марғұлан», г.Павлодар, Казахстан, gauschanschka@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-8122-3537>

Толегенулы Нуржан – PhD, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Казахстан, nurzhan_tolegenu@mail.ru <https://orcid.org/0000-0003-4906-5051>

Киясова Бакыт Айдархановна – кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Казахстан, bakhyt2006@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0009-3401-8499>

Умаров Асилбек Хожалиевич – магистр, старший преподаватель, Таразский региональный университет имени М.Х.Дулати, г.Тараз, Казахстан, akh.umarov@dulaty.kz, <https://orcid.org/0009-0005-1767-6394>

Байдалиев Дархан Даулетжанович - кандидат педагогических наук, старший преподаватель, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г.Алматы, Казахстан, Baidaliev-d@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-3805-4066>

Демченко Людмила Валерьевна – старший преподаватель кафедры физического воспитания, Западно - Казахстанский университет им. М.Утемисова, г. Уральск, Казахстан, mila_demchenko_67@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0003-2996-3732>

Ахметов Адилет – Докторант по специальности «Менеджмент в образовании на английском языке» Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Институт педагогики и психологии, г.Алматы, Казахстан, Achehov69@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-5243-0991>

Кошербаева Айгерим Нуралиевна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Институт педагогики и психологии, г.Алматы, Казахстан, aigera63@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3307-9814>

Себахаттин Чевикбаш – доктор педагогических наук, профессор, Университет Мугла Ситки Кочман, Эдебият Факультеси, г.Мугла, Турция, sevikbasenator@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2062-5924>

Есра Бенли Оздемир - Университет Гази, педагогический факультет Гази, факультет математики и естественно научного образования, Отдел научного образования, г. Анкары, Турция, esrabenliozdemir@gazi.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2246-2420>

Турхан Четин – Университет Гази, педагогический факультет Гази, факультет турецкого языка и социальных наук, Отдел образования в области социальных наук г.Анкары, Турция. turhan@gazi.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2229-5255>

Куспанова Аикун Кабдыкаировна – докторант по ОП «8D01515-География», Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан aikun.kz@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3700-7949>

Абдиманатов Бахадур Шарипович – д.г.н., профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Институт естествознания и географии, г.Алматы, Казахстан bahadur_66@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2377-6031>

Абулгазиев Андрей Убайдуллаевич – старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Институт естествознания и географии, г. Алматы, Казахстан aksai1966@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2437-5053>

Садыков Тимур Мейрамович – Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, PhD, ассистент профессора кафедры неорганической и технической химии, г.Караганда, Казахстан, sadastayer@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0678-4585>

Кокibasова Гулмира Толепбергеновна – Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, кандидат химических наук, профессор кафедры неорганической и технической химии, г. Караганда, Казахстан, kokibasova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3418-7315>

Конюхова Маргарет Олеговна – Общеобразовательная школа имени Григория Потанина, учитель химии и биологии, г.Караганда, Казахстан, konyuhova.5604@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0003-8412-1650>

Унербаева Зульфия Оралбаевна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры химии, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан, uner_68@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-9015-8300>

Ткач Галина Михайловна – докторант, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, г.Алматы, Казахстан, galina_tkasch_83@mail.ru <https://orcid.org/0000-0002-8503-4263>

Ли Оксана Сергеевна – магистр информатики, Торайгыров университет, г. Павлодар, Казахстан, li.o@teachers.tou.edu.kz, <https://orcid.org/0009-0005-4071-3763>

Керимбаев Нурасыл Нурымұлы – д.п.н., профессор, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, г.Алматы, Казахстан, nurasil@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3206-0855>

Гарванов Иван - доктор DSc, профессор, Университет библиотековедения и информационных технологий, г.София, Болгария, i.garvanov@unibit.bg, <https://orcid.org/0000-0003-3113-1751>

Нурбек Разухан – докторант «Специальная педагогика», Казахский национальный педагогический университет им. Абая, г.Алматы, Казахстан, nurbyek23@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1078-3526>

Байдильдинов Талгат Жарылкасынович – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор кафедры «Специальная педагогика», Казахский национальный педагогический университет им. Абая, г. Алматы, Казахстан, tbaidildinov@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0007-9266-5200>

Сахипов Айвар Айтуарович – магистр педагогических наук, сеньор лектор, Astana IT University, aivar.sakhipov@astanait.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0003-1045-4199>

Бексултан Бекзат Бакытқызы – докторант 2-курса, Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан, bekzat.beksultan@bk.ru, <https://orcid.org/0009-0005-9164-100X>

Жаксибаева Жанар Муратовна – кандидат химических наук, старший преподаватель, Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан, zhanarkaznpu@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5751-6791>

Алиманова Акгул Туремуратовна – Актюбинский региональный университет, докторант образовательной программы D003-Подготовка педагогов без предметной специализации, г. Актюбе, Казахстан akgul.t.2016@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-2399-6723>

Туксанбаев Асан – Казахско-Русский Международный университет, доцент кафедры «Гуманитарных дисциплин» к.п.н., г. Актюбе, akgul.t.2016@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0499-1089>

Адилшинова Зина Усейнгазиевна – Актюбинский региональный университет, доцент кафедры Педагогика, психология и начального обучения к.п.н., г. Актюбе, akgul.t.2016@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5461-2892>

Мустаяпова Алтынгүл – НАО «Западно-Казахский медицинский университет им. М.Оспанова», кафедра языков, г. Актюбе, akgul.t.2016@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1970-1654>

Манкеш Аксауле Ерженбаевна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан, a.mankesh@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9224-5552>

Ауезова Айжан Абилдаевна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант 3-курса, г. Алматы, Казахстан, aizhan.auezova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3053-0884>

Аманжолова Асель Нурлановна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант 2-курса, г. Алматы, Казахстан, asel.28.01.96@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-5549-216X>

Шахизад Малика Бейбитовна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, магистрант 2-курса, г. Алматы, Казахстан, shakhizad.malika@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0006-2229-3061>

Байназарова Турсынай Бейсембековна – кандидат педагогических наук, и.о. ассоциированного профессора, Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан, tursinai-64@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-7250-6113>

Сүлейхан Сымбат Мейрамқызы – магистрант, Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан, symbat.sleykhan@mail.ru,

Тайтелиева Лаура Рахатовна – доктор философии (PhD), старший преподаватель, Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан, laura8788@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5593-0980>

Серікова Орал Серікқызы – магистр педагогических наук, преподаватель, Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан, oral_09.09@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0005-3458-8513>

Карсыбаева Раиса Канабековна – кандидат педагогических наук, и.о. ассоциированный профессор, г. Алматы, Казахстан, raisa.k.63@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-3723-089X>

Измагамбетова Раиса Кудайбергеновна – постдокторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан, izmagambetova1988@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8016-7526>

Айтжанова Эльмира Нұрмаханқызы – магистр педагогических наук, старший преподаватель, Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан, aytzhanova.1971@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0993-3988>

OUR AUTHORS

Kolumbayeva Sholpan – Professor of the Abai Kazakh National Pedagogical University, Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Pedagogy, Almaty, Kazakhstan kolumb_09@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-1491-8990>

Narbekova Banu – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Vice-Rector for Academic Activities of the Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan b.narbekova@abaiuniversity.edu.kz

Tanatova Assel – candidate of pedagogical sciences, senior lecturer of the department of pedagogy of the Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan assel_tanatova@inbox.ru, <https://orcid.org/0000-0003-4383-0699>

Balagazova Svetlana – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan balagazova1963@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-9498-938X>

Bolatkhan Nazymgul – 1st year doctoral student of the educational program 8D01402 – «Music education», Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan bolatxanova2015@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8758-0006>

Kosherbayev Zhanbolat – doctor of Philosophy (PhD), Senior Lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan zhanbolatkz@bk.ru, <https://orcid.org/0000-0001-7333-2661>

Kulgildinova Tulebike – Doctor of Philology, Professor, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, tulebike@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7758-0758>

Surova Darya – Candidate of Philology, D.Serikbayev East Kazakhstan technical university, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan, dasha_surova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-1847-8697>

Sarsembayeva Araily – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, D.Serikbayev East Kazakhstan technical university, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan, araily@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2239-8358>

Utegenova Meruert – 3rd year doctoral student in the educational program 8D01823 "Social pedagogy and self-knowledge", L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, meruert_u_s@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1018-9172>

Sholpankulova Gulnar – candidate of pedagogical sciences, Associate Professor, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, sh.gul@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4481-8635>

Mutaliyeva Ardak – Candidate of Pedagogical Sciences, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, mutalieveva.ardak@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4982-4495>

Bazarbekova Rabiga – Abai Kazakh National Pedagogical University, Faculty of Pedagogy and Psychology, Department of Primary Education, Candidate of Pedagogical Sciences, assistant professor, rabiga1768@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4002-064X>

Nurzhanova Sazhila – Abai Kazakh National Pedagogical University, Faculty of Pedagogy and Psychology, Department of Primary Education, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Almaty, Kazakhstan sajila@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-6856-211X>

Ospankulov Yernar – Abai Kazakh National Pedagogical University, PhD, Doctoral fellow, Almaty, Kazakhstan, ospankulovernar2@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0849-8531>

Shauenova Meruert – Doctor of Philosophy (PhD), senior lecturer, Kazakh National Pedagogical University named after Abay, m.shayenova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9230-2692>

Aitpayeva Almagul – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, alma-arujan@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9351-6553>

Abilbakieva Galiya – Doctor of Philosophy (PhD), senior lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, Galiya_turusbek@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-4739-1611>

Saudabaeva Gulmira – Doctor of Pedagogical Sciences, Ass. Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, gulmiras75@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4879-2014>

Zhanysbekova Shaizat – PhD students of Zhetysu University named after I.Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan, sh_zhanysbekova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2744-6734>

Dauletbekova Zhanat – Doctor of Pedagogical Sciences, Kazakh-British Technical University, Almaty, Kazakhstan, zh.dauletbekova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1862-6680>

Omarov Bakhytzhан – PhD, Associate Professor International University of Tourism and Hospitality, Turkistan, Kazakhstan, bakhitzhan.omarov@iuth.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0003-2174-0131>

Kuanysbayev Bakhytzhан – Senior Lecturer of Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkistan, Kazakhstan, bakhytzhан.kuanysbayev@ayu.edu.kz, <https://orcid.org/0009-0003-0927-098X>

Issayev Abdinabi – PhD, International University of Tourism and Hospitality, Turkistan, Kazakhstan, Abdi.kz.2014@mail.ru., <https://orcid.org/0000-0002-1850-6961>

Sugurzhанova Gulzhan – master's degree, senior teacher, Kazakh – Russian Medical University, Almaty, Kazakhstan sugurzhанova83@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-8334-6856>

Mambetакunov Esenbek – professor, Zhusup Balasagyn Kyrgyz National University, Bishkek, Kyrgyzstan, esenbek2m@mail.ru

Nurtayeva Galiya – PhD, associated professor, Asfendiyarov Kazakh National Medical University, Almaty, Kazakhstan, nurtayevagalyia2017@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0033-9744>

Chsherbakova Yelena – postdoctoral fellow NJSC Toraigyrov University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Pavlodar, Kazakhstan, yelena.chsherbakova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9502-9265>

Duketaev Bolatbek – Acting Rector of the Academy of Physical Education and Mass Sports LLP, Master of Pedagogical Sciences, Astana, Kazakhstan, duketaev@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0706-7721>

Myrzabosynov Yerbol – Chairman of the Committee for Sports and Physical Culture of the Ministry of Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan, PhD, Astana, Kazakhstan, e.myrzabosynov@msm.gov.kz, <https://orcid.org/0000-0002-2724-799X>

Zhakiyanova Zhanna – Chief Scientific Secretary of the I.Altynsarin National Academy of Education, PhD, Astana, Kazakhstan, khkasenov.86@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2944-0988>

Kassenov Khanat– Director of the Strategy and Corporate Governance Department of the Academy of Physical Culture and Mass Sports LLP, PhD in Pedagogy and Psychology, Astana, Kazakhstan, khkasenov.86@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7555-4919>

Bekbosynov Damir – Lecturer of the Department of Physical Culture of the NAO "Semey Medical University", Master's degree, Astana, Kazakhstan, khkasenov.86@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0826-6260>

Beikitova Albina – master, senior lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, ban_1985@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-1757-2198>

Kaimuldinova Kulyash – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, kulash_kaymuldin@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-7352-5586>

Borankulova Dina – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, dinaborankulova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-5183-0192>

Abdildauly Alem - 2nd year doctoral student, NPJS Zhetysu University named after I.Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan alem.abdildauly.98@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3048-0602>

Mukasheva Danagul – PhD, teacher-lecturer, NPJS Zhetysu University named after I.Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan danagul.mukasheva.84@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3048-0602>

Bakhtaulova Aleftina – candidate of biological sciences, associate professor, NPJS Zhetysu University named after I.Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan bahtaulova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6328-6438>

Daurenbekova Sholpan – PhD, teacher-lecturer, Zhetysu University named after I.Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan shdaurenbekova@mail.ru,

Tleubay Sandugash – PhD, teacher-lecturer, NPJS National Women's Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, sandugash.tleubai@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5577-3620>

Kudaibergenova Kunimzhan – PhD, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan, kkunimzhan@mail

Igenbayeva Rabiga – Candidate of Pedagogical Sciences, professor, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan, Irt_2208@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-3862-7661>

Nurgali Sayle - Candidate of Pedagogical Sciences, professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, sorentooo@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-6679-9578>

Gaipov Davronzhon – Candidate of Sciences in Pedagogy, Associate professor, SDU University, Kaskelen, Kazakhstan, davronzhon.gaipov@sdu.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0003-3012-8067>

Kozhakhmet Sanat – PhD, Senior Lecturer, Oxford Brookes University, Oxford, United Kingdom, davronzhon.gaipov@sdu.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-2411-4622>

Kassymova Gulnar – Doctor of Sciences in Pedagogy, SDU professor, SDU University, Kaskelen, Kazakhstan, davronzhon.gaipov@sdu.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-4038-9116>

Tulepova Saule– Candidate of Sciences in Philology, SDU associate professor, SDU University, Kaskelen, Kazakhstan, davronzhon.gaipov@sdu.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0003-0809-469X>

Akhmetova Madeniyet – Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, east.1970@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-6531-214X>

Orynbayeva Ulserik – Doctor of Philosophy (PhD), Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, ulserik@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6540-4629>

Kassymbekova Marhabat – Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, marhabat.k@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5568-1259>

Zhylytyrova Zhanar – Doctor of Philosophy (PhD), Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, zhanarzht1@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2963-2610>

Ussenova Gulnur – Senior lecturer of the Department of " Foreign languages and translation", Master of humanities, Doctoral student of pedagogy and psychology, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan, ussen_gulnur@bk.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0160-8507>

Maygeldiyeva Sharban – Professor of Korkyt Ata Kyzylorda University, Doctor of Pedagogical Sciences, Kyzylorda, Kazakhstan, sharban56@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7453-2662>

Diuanova Raikul – acting professor of the department of “Practical English”, candidate of philological science, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan, raikul.diuanova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6392-7688>

- Karasheva Janar** - Kazakh National Pedagogical University named after Abai, PhD doctoral student, Almaty, Kazakhstan zhkb89@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5336-3671>
- Daribaeva Madina** - Central Asian Innovation University Senior Lecturer, Master's degree. Shymkent, Kazakhstan, daribaeva1961@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-5174-733X>
- Kozhageldieva Saule** - Central Asian Innovation University Senior Lecturer, Master's degree. Shymkent, Kazakhstan, Saule_611@mail.ru, <https://orcid.org/0000000293148797>
- Zhunisburyeva Assel** - PhD doctorate, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan js.aasel@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-3680-8266>
- Begaliyeva Saule** – Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan sbegaliyeva@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3528-7756>
- Fedorchenko Larissa** – Senior lecturer of the Educational program pedagogy of preschool and primary education; M.Utemisov West Kazakhstan University, Uralsk, Republic of Kazakhstan
e-mail: Fedorchenko.Larisa@wku.edu.kz <https://orcid.org/0000-0002-7432-0766>
- Mendekenova Aigerim** – the 3rd year doctoral student of education program Foreign language teachers training, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan aikadm_95@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0810-7609>
- Dhussubaliyeva Dina** – doctor of pedagogical sciences, professor, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan dinadm@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1434-7254>
- Sadykova Aigul** - senior teacher of the L.N.Gumilyov Eurasian national university, PhD, Philological Faculty, department of foreign languages, Astana, Kazakhstan aika.ava@bk.ru, <https://orcid.org/0000-0001-8418-0552>
- Alzhanova Ainash** - Senior educator of the L.N.Gumilyov Eurasian national university, PhD, Philological Faculty, department of foreign languages, Astana, Kazakhstan deimd@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1954-605X>
- Duisengaliyeva Aigul** - Senior educator of the L.N.Gumilyov Eurasian national university, PhD, Philological Faculty, department of foreign, Astana, Kazakhstan, dusengaliyeva@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0005-6411-620X>
- Atabekova Baktygul** - senior teacher of the Abai Kazakh National University, PhD, department of Pedagogy, Almaty, Kazakhstan baktygullll@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2235-9762>
- Yussupova Guldana** - the teacher is an expert HSP, «PPU after A.Margulan» NJSC, Pavlodar, Kazakhstan, guldana_kapasova@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0004-2135-2141>
- Karataeyva Tatyana** – PhD, acting Associate Professor, «Arkalyk Pedagogical institute named after I.Altynsarin», Arkalyk, Kazakhstan, b_tatuaana@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0004-5415-3595>
- Mustafina Raushan** - teacher HSP, «PPU after A.Margulan» NJSC, Pavlodar, Kazakhstan, rauschanuschka@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-8122-3537>
- Tolegenuly Nurzhan** – PhD, senior lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, nurzhan_tolegenu@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-4906-5051>
- Kiyassova Bakyt** – Candidate of Pedagogical Sciences, docent, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, bakhyt2006@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0009-3401-8499>
- Umarov Asilbek** – Master's degree, Senior lecturer, M.H.Dulati Taraz Regional University, Taraz, Kazakhstan akh.umarov@dulaty.kz, <https://orcid.org/0009-0005-1767-6394>
- Baidaliyev Darkhan** - Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan Baidaliyev-d@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-3805-4066>
- Demchenko Lyudmila** – Senior lecturer at the Department Of Physical Education; M.Utemisov West Kazakhstan University, Uralsk, Kazakhstan, mila_demchenko_67@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0003-2996-3732>
- Akhmetov Adilet** - Doctoral student in the specialty «Management in education in English» Abai Kazakh National Pedagogical University, Institute of Pedagogy and Psychology, Almaty, Kazakhstan, Achehov69@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-5243-0991>
- Kosherbaeva Aigerim** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Institute of Pedagogy and Psychology, Almaty, Kazakhstan, aigera63@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3307-9814>
- Sebahattin Çevikbaş** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Mugla Sitki Kochman university, Edebiyat Fakültesi, Mugla, Turkey, cevikbasenator@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2062-5924>
- Esra Benli Özdemir** - Gazi University, Gazi Faculty of Education, Department of Mathematics and Science Education, Division of Science Education Ankara, Türkiye. esrabenliozdemir@gazi.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2246-2420>
- Turhan Çetin** - Gazi University, Gazi Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education, Division of Social Sciences Education Ankara, Türkiye. turhan@gazi.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2229-5255>
- Kuspanova Aikun** - doctoral student in «8D01515-Geography», Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, aikun.kz@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3700-7949>
- Abdimanapov Bahadur** - Doctor of Geographical Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Institute of Natural Sciences and geography, Almaty, Kazakhstan, bahadur_66@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2377-6031>
- Abulgaziev Andrey** - senior lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, Institute of Natural Sciences and geography, Almaty, Kazakhstan, aksai1966@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2437-5053>

- Sadykov Timur** – Academician E.A.Buketov Karaganda University, PhD, Assistant professor of the department of inorganic and technical chemistry, Karaganda, Kazakhstan, sadastayer@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0678-4585>
- Kokibasova Gulmira** – Academician E.A.Buketov Karaganda University, Candidate of chemical sciences, professor of the department of inorganic and technical chemistry, Karaganda, Kazakhstan, kokibasova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3418-7315>
- Konyukhova Margaret** – General education school named after G.Potanin, chemistry and biology teacher, Karaganda, Kazakhstan, konyukhova.5604@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0003-8412-1650>
- Unerbaeva Zulfiya** - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Chemistry, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, uner_68@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-9015-8300>
- Galina Tkach** – PhD student, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, galina_tkasch_83@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8503-4263>
- Li Oxana** - MA in Computer Science, Toraigyrov University, Pavlodar, Kazakhstan li.o@teachers.tou.edu.kz, <https://orcid.org/0009-0005-4071-3763>
- Kerimbayev Nurassyl** – doctor of pedagogical Science, Professor, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, nurasil@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3206-0855>
- Garvanov Ivan** – DSc, PhD, Professor, University of Library Studies and Information Technologies, Sofia, Bulgaria, i.garvanov@unibit.bg, <https://orcid.org/0000-0003-3113-1751>
- Nurbyek Razukhan** – doctoral student of “Special pedagogy”, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, nurbyek23@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1078-3526>
- Baidildinov Talgat** – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor of the department “Special Pedagogy”, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, tbaidildinov@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0007-9266-5200>
- Sakhipov Aivar** – Master of Pedagogical Sciences, senior lecturer, Astana IT University, Astana, aivar.sakhipov@astanait.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0003-1045-4199>
- Bexultan Bekzat** - 2nd year doctoral student, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, bekzat.beksultan@bk.ru, <https://orcid.org/0009-0005-9164-100X>
- Zhaksibaeva Zhanar** – candidate in chemistry science, senior lecturer. Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, zhanarkaznpu@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5751-6791>
- Alimanova Akgul** - Aktobe Regional University, Doctoral student of the educational program D003-Training of teachers without subject specialization, Aktobe, Kazakhstan, akgul.t.2016@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-2399-6723>
- Tuxanbayev Assan** – Kazakh-Russian International University, Associate Professor of the Department of Humanitarian Disciplines, candidate of pedagogical sciences (Ph.D.), Aktobe, Kazakhstan, akgul.t.2016@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0499-1089>
- Adilshinova Zina** - Aktobe Regional University, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Psychology and Primary Education, candidate of pedagogical sciences (Ph.D.), Aktobe, Kazakhstan, akgul.t.2016@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5461-2892>
- Mustoyapova Altyngul** – Non-commercial Joint Stock Company «West Kazakhstan Marat Ospanov Medical University», languages department. Aktobe, Kazakhstan, akgul.t.2016@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1970-1654>
- Mankesh Aksaule**- Doctor of Pedagogical Sciences Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, a.mankesh@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9224-5552>
- Auyezova Aizhan** - Abai Kazakh National Pedagogical University, 3rd year doctoral student, Almaty, Kazakhstan, aizhan.auezova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3053-0884>
- Amanjolova Asel** – Abai Kazakh National Pedagogical University, 2nd year doctoral student, Almaty, Kazakhstan, aizhan.auezova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-5549-216X>
- Shahizad Malika** – Abai Kazakh National Pedagogical University, 2nd year master student, Almaty, Kazakhstan, shakhizad.malika@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0006-2229-3061>
- Bainazarova Tursynay** – Candidate of Pedagogical Sciences, Acting Associate Professor, Kazakh national women's teacher training university, Almaty, Kazakhstan, tursinai-64@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-7250-6113>
- Suleikhan Symbat** – master's student, Kazakh national women's teacher training university, Almaty, Kazakhstan, symbat.sleykhan@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0005-3458-8513>
- Taitelieva Laura** – Doctor of Philosophy (PhD), Senior lecturer, Kazakh national women's teacher training university, Almaty, Kazakhstan, laura8788@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5593-0980>
- Serikova Oral** – Master of Pedagogical Sciences, teacher, Kazakh national women's teacher training university, Almaty, Kazakhstan, oral_09.09@mail.ru,
- Karsybayeva Raisa** – Candidate of Pedagogical Sciences, Acting Associate Professor, Almaty, Kazakhstan, raisa.k.63@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-3723-089X>
- Izmagambetova Raissa** – postdoctoral fellow, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, izmagambetova1988@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8016-7526>
- Aitghanova Elmira** – Master of Pedagogical Sciences, Senior lecturer, Almaty, Kazakhstan, aytghanova.1971@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0993-3988>